

Samenstel van heekunde

<https://hdl.handle.net/1874/211985>

Mil. Hosp.
E. 87

BIBLIOTHEEK VAN 'S RIJKS KWEEKSCHOOL

VOOR

MILITAIRE GENEESKUNDIGEN.

—
PRACT. HEELKUND. WETENSCH.

HEELKUNDE.

IN HET ALGEMEEN.

148

E. P. G.

S A M E N S T E L
V A N
H E E L K U N D E,

D O O R
B E N J A M I N B E L L,

LID VAN HET KONINGLIJK GENOOTSCHAP VAN HEELKUNDIGEN IN
IERLAND EN TE EDINBURG, ALS OOK VAN DE KONINGLYKE
MAATSCHAPPY TE EDINBURG, EN HEELMEESTER VAN HET
KONINGLYK HOSPITAAL ALDAAR.

*Uit het Engelsch vertaald, met AANTEKENINGEN verrijkt, en vermeerderd
met de AANMERKINGEN en BIJVOEGZELEN, die in de Hoogduitsche
uitgave van dit Werk gevonden worden.*

D E R D E E N L A A T S T E D E E L.

*Engel. gen. v. d. med.
Geneesk. dienst*

=====
M E T P L A A T E N.
=====

UTRECHT en AMSTERDAM,
Bij G. T. VAN PADDENBURG EN ZOON,
M. SCHALEKAMP, en W. HOLTROP.

1799.

SAMENSTEL

VAN

HEELKUNDE.

D E R D E D E E L.

VERVOLG VAN HET

XXXVI. HOOFDDEEL.

VAN DE WONDEN.

IV. AFDEELING.

Van Gescheurde en Gekneusde Wonden.

Men noemt een Wond gescheurd, wanneer de deelen, in plaats van dat zij met een scherpsnijdend Werktuig vanéngescheiden zijn, met geweld zijn losgerukt; en waarin de randen, in stede van eene gladde en gelijke oppervlakte te hebben, ruuw en oneffen zijn: en is een Wond met iets bots of stomps toegebracht, dan zegt men, dat 'er eene Kneuzing plaats heeft.

Gekneusde en gescheurde Wonden verschillen in veele opzichten van eenvoudig gesnedene Wonden; maar in niets meer dan hierin, dat 'er, wijl zij gemeenlijk gevaarlijker zijn, zich zelden in den beginne zulke verschrikkelijke toevallen opdoen. Dus is eene eenvoudige snede, die gewoonlijk niet ongemakkelijk geneest, dikwijls gepaard met eene veel grotere inkrimping der vanéngescheidene deelen, en eene sterkere bloedstorting, dan een gekneusde of gescheurde Wond. Het is inde daad een gewoon uitwerksel van een Kneuzing of Scheuring dat 'er geene bloedstorting voorvalt, waardoor onopmerkzame Konstbeoefenaars, in hunne oordeelvellingen omtrent soortgelijke kwetsuren, zeer gemakkelijk kunnen mistasten: want daar de bloeding het ontzettingbarendst toeval is, het welk men in Wonden aantreft, zo geeft dit aanleiding om te besluiten, dat men, wanneer zij niet zeer groot is, niets kwaads te vreezen heeft. Konstbeoefenaars van ondervinding laten zich nochtans hierdoor niet verleiden: doordien het reeds voorlang bekend is, dat diergelijke kwetsuren altijd gevaarlijker zijn dan andere;

en hoe geweldiger de Kneuzing of Vanéénfcheuring is, des te geringer is ook altijd de bloedstorting; in zo verre dat 'er zelfs gevallen zijn, waarin geheele ledenmaten zijn afgescheurd, zonder dat zulks eenig bloedverlies ten gevolge had.

De pijn van gescheurde en gekneusde Wonden verschilt gemeenlijk naar het geweld, waarmede zij zijn toegebracht. Dus is in geringe Kneuzingen de pijn dikwijls hevig, daar zij integendeel niets beduidend kan zijn, wanneer de zenuwen van het deel gantschelijk zijn doorgefeden.

Het onmiddelijk gevolg van Scheuring en Kneuzing, bestaat in de zwelling, welke 'er altijd, 't zij groot of klein, in de opgekrompene randen van de Wond plaats grijpt. Deze schijnt het gevolg te zijn van eene uitstorting in het omliggend Celleweeffel. Is het geweld niet zeer groot geweest, dan eindigt deze uitstorting gewoonlijk in Verettering; de gekneusde deelen scheiden zich schubgewijze van de onderliggende af; en de genezing van de nabijliggende Zweer word door dezelfde middelen ten einde gebracht, als wij in de behandeling der eenvoudig gesnedene Wonden hebben aanprezen. Maar zijn de deelen zo zeer beschadigd, dat derzelve geheele samenstel grotendeels vernietigd is, en zijn voornamelijk eenigen der grootere Slagaderen vanéénfgescheurd, dan heeft men altijd reden om te vreezen, dat 'er Verfterving (*Gangraena*) volgen zal. In gezonde ligchaamsgeffellen, en als de Wond niet zeer groot is, zal zelfs dit dikwijls niet dodelijk zijn: want in zulke omftandigheden vallen de verftorvene deelen spoedig af, en de genezing word op de gewone wijze voleindigd. Dan in Wonden, verzeld met Kneuzing of Scheuring van eene aanmerkelijke uitgebreidheid, moet, indien de gesteldheid des ligchaams niet volmaakt gezond is, de opvolgende Verfterving altijd als gevaarlijk beschouwd worden: doordien het ongemak zich niet volftrekt tot de gekwetste deelen behoeft te bepalen; maar in staat is, om zich ook tot die uittebreiden, welke bij het toebrengen der kwetsfluur niet onmiddelijk hebben geleden.

En ook daar, waar zelfs de Verfterving niet oogenblikkelijk invalt, kan, wanneer de deelen sterk gescheurd of gekneusd zijn, zulk eene hevige Ontfteking ontstaan, dat zij, niettegenftaande alle onze pogingen om dezelve te verhinderen, dikwijls in Verfterving uitloopt; en op welk eene wijze dit ongemak moge veroorzaakt zijn, het gaat altijd met groot gevaar verzeld: want behalve het gevaar van deelen te verliezen, die voor het leven allernoodzakelijkst zijn, zo is het opneemen der stinkende stoffe uit een verftorvene Wond, zelfs wanneer de uitgebreidheid der Zweer zo gering is, dat men oogfchijnlijk geen gevaar te duchten heeft, dikwijls spoedig dodelijk.

Hieruit is het dus in de behandeling van gekneusde en gescheurde Wonden klaarblijkelijk, dat ons voornaamste oogmerk in het tegengaan der Verfterving gelegen is. Dan het is insgelijks klaar, dat dit altijd door

door het aanwenden van gelijke soorten van middelen niet kan bereikt worden: want wij mogen geredelijk onderstellen, dat men, ingevalle de gekwetste deelen in eenen hevigen graad ontstoken zijn, van het aderlaten en andere ontlastingen veel voordeel te verwachten heeft, daar zij in andere gevallen waarschijnlijk van geen nut zijn zullen. Dit is echter een stuk van belang, en verdient bijzondere opmerking.

In gescheurde of gekneusde Wonden, alwaar de deelen zeer sterk beschadigd zijn, is het de gewone behandeling om meestal oogenblikkelijk den Koorstbast in groote hoeveelheid toetedieneu, en, ter voorkominge van het Koudvuur of Versterving, warme omslagen, en andere rottingweerende middelen (*Antiseptica*) aanteleggen. Het is echter blijkbaar dat het onbepaald volgen dezer geneeswijze dikwijls veel nadeel doen moet: want hoe voordeelig zij in sommige bijzondere gevallen, waarin de Versterving reeds plaats heeft, ook wezen moge, het is zeker dat zij, bij het aanhoudend hevig voortduren van ontstekingsaartige toevallen, veeleer kwaad zal doen; en is de Versterving nog niet werkelijk aanwezig, dan is het niet waarschijnlijk dat zij in eenig geval van dienst zijn zullen; want ofschoon men verscheidene voorbeelden heeft van het vermogen dat de Koorstbast in het stuiten van Versterving bezit, zo heb ik echter nimmer ondervonden, dat hij als een voorbehoedmiddel tegen dit ongemak eenig voordeel heeft teweeggebracht.

Het Koudvuur kan in deze Wonden uit twee oorzaken ontstaan: namelijk uit de stremming van den Omloop des bloeds door de geheele vernietiging der groote bloedvaten van het deel; en uit eene geweldige Ontsteking.

Versterving uit Ontsteking voortkomende heeft men in dit geval het meest te duchten; want die, welke uit een geheele vernietiging van bloedvaten ontstaat, is geenzins zo veelvuldig. Dus behoort de in Wonden voorkomende Ontsteking, in de eerste plaats, altijd onze aandacht tot zich te trekken.

Daar de op Kneuzing of Scheuring volgende bloedvloed zelden schrikverwekkend is, en het ontlast wordende bloed uit een der gekwetste bloedvaten, meer dan eenig ander middel, ter voorkominge der Ontsteking dienstig is; zo moet men hetzelfde, in zulke menigte, als de natuur of aart der kwetsuur aanwijst, en de kracht des lijders toelaat, laten wegvloeien. Waarna men de doorkorvene Slagaderen, indien zij blijven voortbloeden, moet onderscheppen: want de lijdere zal, zo lang het bloeden niet gestelpt is, niet gerust zijn; terwijl de Wond ook niet behoorlijk kan onderzocht worden. Hierna moet men de deelen, voor zo ver het doenlijk is, van alle vreemde lichamen zuiveren, en, zo goed als geschieden kan, in hunne natuurlijke richting brengen; men behoort echter daartoe geene hechtingen te gebruiken. Is echter het geweld, waarmede de Wond is toegebracht, zeer groot geweest, en klaagt de lijdere bijzonder over zwaare pijn, dan behoort men altijd den lij-

lijder, naar mate zijner krachten, eenig bloed aftetappen: en daar eene plaatselijke bloedontlasting in zulke gevallen hoogstvoordeelig bevonden is, zo is de beste wijze, om zulks door middel van Bloedzuigers te doen, welke men zo dicht mogelijk op de randen der Wond moet aanzetten. Indedaad ik heb nimmer een middel aangewend, dat met zulk een' zekeren uitflag werkt als deze wijze van bloedontlasting; want zij is niet alleen geschikt om te verhinderen, dat de toevallen der Ontsteking te hoog lopen, maar zij matigt gemeenlijk de pijn, zelfs wanneer zij zeer hevig is. Men moet dit middel diensvolgens nooit verzuimen; maar de Kunstbewerker behoort zorg te dragen dat hetzelve zo veel mogelijk aan de hevigheid der toevallen geëvenredigd zij: doordien de ontlasting van een weinig bloeds in sommige gevallen voldoende is; wyl het in anderen noodzakelijk is de bloedontlasting een en andermaal te herhalen.

Zodra 'er eene genoegzame hoeveelheid bloeds ontlast is, moet men de gekwetste deelen, na dezelve met wicken of eenig verzachtend smeersel verbonden te hebben, volkomen met een warme weekmakende Pap bedekken; welke men, ten einde het formeeren van etter zo veel mogelijk te bevorderen, twee of driemaal 'sdaags, gepaard met warme omslagen, moet vernieuwen. Het aanzetten der verettering is in soortgelijke Wonden waarlijk een zaak van het grootst belang: zij verzacht gemeenlijk alle toevallen; en tot zo lang zij niet aanwezig is, heeft men dikwijls reden om voor den uitflag te vreezen.

Worden dusdanige Zweeren met goeden etter bedekt, dan ondervindt men gewoonlijk dat de pijn en spanning wijken; en zulke deelen, welke het meest gekneusd of gescheurd zijn, en tot dusver rottig of verstorven waren, beginnen zich van de onderliggende afte scheiden: en dit geschied zijnde, kunnen zij over het algemeen op dezelfde wijze als andere soorten van Wonden tot genezing gebragt worden. Ja, tot dezen staat van genezing gebragt zijnde, kan men zelfs gerust de proef neemen, om de randen der weggekrompene huid, door middel van het vereénigend Verband of Hechtpleisters, bij elkander te brengen; want ofschoon dit in den aanvang van zulke Wonden zeer kwalijk zoude gedaan zijn, om dat men dan gevaar loopt, dat de spanning en ontsteking zich te verre zal uitbreiden, zo kan men, wanneer dusdanige toevallen niet meer te vreezen zijn, daartoe gerust overgaan.

Zijn 'er oogenblikkelijk Wondartsen geroepen, die de aangeprezene middelen ten behoorlijken tijde hebben kunnen in het werk stellen, dan zullen zij in gewone gevallen zelden mislukken. Maar het gebeurt dikwijls, dat, vermits, wegens de grootte der kwetsuur, sommige gestellen niet alleen tot Ontsteking maar ook tot Versterving overhellen, of, doordien de vereischte middelen niet tijdig genoeg zijn aangewend, alle toevallen van dag tot dag verergeren, en, niettegenstaande herhaalde, zo algemeene als plaatselijke bloedontlastingen, alle die deelen, welke in den beginne ontstoken waren, tot eene volkomen Versterving overgaan. In dat geval durven wij ons op geene ontlastingen verlaten: integendeel, moet men al-

alles, wat ter verzwakking strekt, zorgvuldig vermijden; en wij weeten bij ervarenis, dat, in dien toestand, geene middelen voordeeliger zijn dan dezulken, welke versterken en de krachten des ligchaams herstellen.

Ten dien einde moet de lijder eenen voedenden leefregel houden. Men behoort hem zo veel goeden Wijn of sterk Bier, of een van beiden, toetestaan, als hij verdragen kan; alsmede den Koortsbast in zulke groote giften te laten gebruiken, en dezelve zo dikwijls te herhalen, als de Maag wil lijdén. De Koortsbast is indedaad misfchien het eenigfte middel, waarop men eenig vertrouwen stellen kan; en daar wij bij ondervinding weeten, dat dezelve in groote hoeveelheid tevens, zonder gevaar, kan worden toegediend, moet men hem altijd, in gevallen van dien aart, zonder verdere bepaling, dan welke noodzakelijk uit de gesteldheid der Maag voortvloeit, toedienen. Wij moeten ook doen opmerken, dat hij over het algemeen zijne kracht uitoefent naar mate de gift, die men heeft ingenomen; en het gebeurt dikwijls dat groote giften geen meerdere walging verwekken, dan dezulken die omtrent half zo groot zijn. Is het nodig om een groote hoeveelheid dezes middels binnen een kort verloop van tijd te doen inneemen, gelijk zulks in Koudvuur altijd het geval is, dan moet men hetzelfde nooit in kleinere giften dan van één, of, indien de lijder het verdragen kan, van twee *Dragma's* laten gebruiken; 't welk men alle uren herhalen moet. De Koortsbast fchijnt in sommige gevallen meer vermogend te zijn, wanneer hij met *Vitrioolzuur* veréénigd is: men kan hem dus met *Elixir Vitrioli* vermengd laten inneemen. In het Koudvuur, dat uit verzwakking ontstaat, doet het Heulfap (*Opium*) dikwijls veel nut; en daar het den Koortsbast niet tegenwerkt, zo kan men veilig deze twee middelen met elkander veréénigd voorschrijven.

Inmiddels moet men bijzonderlijk op den toestand der Zweer zijne aandacht vestigen. Zo lang als 'er in de onliggende deelen eene helling tot Ontsteking is, zijn warme weekmakende pappen en omslagen, mogelijk de beste middelen; want daar, gelijk wij elders hebben aange-toond, de afscheiding der verstorvene deelen gemeenlijk door eene tusfchen dezen en de ondergelegene gezonde deelen plaats grijpende verettering bewerkt word, moeten wij van alles wat in staat is dezelve te bevorderen noodzakelijk de beste uitwerking verwachten (a). Dan daar 'er geene verettering zonder eenigen graad van Ontsteking ontstaan kan, moeten wij, wanneer men geen reden heeft om te denken dat zij op eene andere wijze zal verkregen worden, dezelve door het aanleggen van warme omslagen op de Wond, en voornamelijk door het gebruik van prikkelende dingen op de nabijgelegene gezonde deelen trachten te bewerken. Pappen uit Mostaard, zo wel als andere roodmakende dingen, zijn ten dien opzichte zeer dienstig bevonden; en ik heb met voordeel gebruik gemaakt van een sterke ontbinding van ruuw *Ammoniak Zout* in Azijn of Water. Het is echter billijk te doen opmerken, dat

(a) *Treatise on Ulcers etc.* Part. I. alwaar dit onderwerp volledig behandeld is.

deze handelwijze zeer veel voorzichtigheid vordert: want te groot een Ontsteking zou dikwijls dodelijk worden, om dat zij in alle gevallen geen noodzakelijk vereischte is; want wij weten bij ondervinding, dat een geringe graad van *Inflammatie* altijd genoegzaam is. Dus behoort men, zo ras men ontdekt dat de verstorvene deelen met een soort van een' onstoken kring omgeven zijn, de prikkelende omslagen wegteneemen, ten einde dezelve door, ten bovengemelde oogmerken aangeprezene, warme weekmakende pappen of stovingen te doen vervangen. De deelen, die geheel verstorven zijn, kan men zonder gevaar wegneemen; de stinkende lucht, die zij van zich geven, maakt dezen maatregel indedaad noodzakelijk: maar men moet de gewone praktijk van de verstorvene tot in de onderliggende steeds gezond geblevene deelen doortefnijden nimmer volgen. Zulks kan geen nut, maar wel groot nadeel, teweegbrengen. Men vind het aangeprezen met oogmerk om de Zalven, en andere als verbanden gebezigd wordende middelen eenen vrijeren toegang te bezorgen, dan anderzins zoude kunnen verkregen worden; dan ik voor mij, heb nimmer daarvan eenig voordeel, maar in verscheidene gevallen wel nadeel ondervonden. Het maakt veel meer, dat de stinkende erter van het verstorvene dieper tot de omliggende gezonde deelen doordringt, dan anders wel gebeuren zoude. In sommige gevallen heeft het insnijden klaarblijkelijk een grootere Ontsteking teweeggebracht dan noodzakelijk was; en ik heb meer dan een voorbeeld gezien, waarin de doorvlijmingen, door het verwekken van gevaarlijke bloedstortingen, zeer veel nadeel hebben veroorzaakt.

Door het aanhoudend gebruik van den Koortsbast, en andere aangeprezene middelen, maar bijzonderlijk indien de krachten des lijders met wijn en voedende spijsen ondersteund worden, zullen zelfs de ergste gevallen van Koudvuur dikwijls gelukkig aflopen; de verstorvene deelen zullen zich afscheiden, en de overblijvende Zweer word wel en gemakkelijk door gewone zachte verbanden tot genezing gebracht: maar in andere gevallen zal het ongemak zich, ondanks alle onze pogingen, meer en meer uitbreiden, en niets zal in staat zijn om deszelfs dodelijke gevolgen tegentegaan. Heeft het Koudvuur een der uiterste ledenmaten aangetast, dan is het, bij het mislukken van andere geneeswijzen, en het aanhoudend voortlopen der Versterking, de gewone praktijk om hetzelfde boven de aangestokene deelen afzetten: wij hebben nochtans op een andere plaats aangetoond, dat men die manier van handelen niet moet opvolgen; en zullen bij het beschrijven der Afzetting wederom in de gelegenheid komen dit stuk in nadere overweging te neemen.

In de behandeling van het Koudvuur, is het een goede algemeene regel, dat men, van deszelfs eerste verschijning af, met alle ontlastingen, en wel bijzonder met het aftappen van bloed zeer spaarzaam zij. Dan tot een bijvoegsel van het geen ik reeds heb aangetekend, acht ik mij verplicht te moeten aanmerken, dat men in alle gevallen van Ontsteking, waar

waar men voor Koudvuur te vreezen heeft, en voornamelijk in Wonden, die met Kneuzing of Scheuring gepaard gaan, zo lang gerust met eene verkoelende of ontstekingsweerende geneeswijze, en voornamelijk met het aftappen van zo veel bloed, als de graad van Ontsteking slijnt te vereischen, moet voortgaan, tot dat de Versterving zich wezenlijk voordoet; en ik dring op dit stuk des te sterker aan, om dat ik dikwijls veel nadeel ondervonden heb, wanneer de Konstbeoefenaars te bevreesd waren om zulks aanteraden. Beducht zijnde dat zij den lijder te veel zullen verzwakken, verwaarlozen zij het eenigste middel dat hem waarschijnlijk kan behouden: want in zulke omstandigheden is het de hevigheid der Ontsteking alleen, voor welke men de meeste reden heeft van bevreesd te moeten zijn; en daar wij ter geringe der Ontsteking geen beter en zekerer middel weeten dan het ontlasten van bloed, behoren wij hetzelfde in die mate voorteschrijven, als de krachten des lijders, en andere omstandigheden, zullen toelaten; daardoor zal men dikwijls het Koudvuur kunnen voorkomen, terwijl alle andere gewone middelen waarschijnlijk niet zullen helpen.

Wat wij tot hiertoe in deze en de vorige Afdeelingen gezegd hebben, behoort men als betrekking hebbende tot de Wonden in het algemeen te beschouwen: nu zullen wij overgaan om die Wonden in overweging te neemen, welke of wegens den aart van het gewonde deel, of wegens derzelve gesteldheid een bijzondere behandeling vereischen.

V. A F D E E L I N G.

Van Wonden der Aderen.

De bloedvloed, die somwijlen uit het kwetsen van Slagaderen ontstaat, valt moelijk om te beteugelen, ter oorzaak van het geweld, waarmede het bloed uit het Hart in dezelve word voortgedreven, en wegens derzelve spierachtige rokken, die hunne toetrekking geredelijk verhinderen. Dan in de Aderen heeft geen van deze omstandigheden plaats; het samentrekkend vermogen, waarvan zij voorzien zijn, is zeer klein; en wij begrijpen niet, dat de omloop des bloeds in dezelve van de werking des Harte veel afhangt.

Om die reden genezen de Wonden in de Aderen gemakkelijker, en zijn met minder gevaar verzeld dan die der Slagaderen: het is als zeker bekend, dat de wijfste Aderen dikwijls gewond worden, en 'er geen kwaad toeval op volgt, daar Wonden zelfs van de kleinste Slagaderen zeer gevaarlijke gevolgen kunnen hebben. Dus hebben wij over het algemeen geen groote reden van bevreesd te zijn voor Wonden in de Aderen: want, daar het in onze magt staat de bloedstorting te be-

betengelen, worden wij zelfs van de vernietiging der grootste uitwendige Aderen nimmer eenig nadeel gewaar; doordien de inmondende (*Anastomes*) takken zo gemakkelijk eene verwijding dulden, dat zij spoedig in staat genoeg zullen worden om den omloop des bloeds door de gekwetste deelen te onderhouden.

Wij vinden gemeenlijk dat eene langwerpige snede in een Ader spoedig geneest, wanneer zij slechts met een weinig droog plukfel of een stukje zacht oud linnen bedekt word: mislukt dit, dan kan men door het aanleggen van een stukje drooge Spons of Lorken Zwam (*Agaricus*) op de bloedende opening, en een matige drukking op dezelve, de bloedstorting altijd gemakkelijk stelpen. Maar in dwarsche Wonden der groote Aderen, of als eenige van dezelve geheel zijn doorgesneden, kan het somtijds gebeuren, dat men of geen behoorlijke drukking op de Wond maken kan, of dat zij niet voldoende genoeg is om den bloedvloed te stuiten: in zulke gevallen heeft men gemeenlijk Korstmakende middelen (*Escharotica*) aanbevolen, en sommige Kunstbewerkeren hebben zelfs het dadelijk Brandmiddel in het werk gesteld; dan geen van dezen zijn genoegzaam; en zij kunnen een groote mate van pijn veroorzaken. Men behoort dus hier hetzelfde middel bij de hand te neemen, dat wij dagelijks in bloedstortingen uit Wonden der Slagaderen gebruiken, namelijk het Onderscheppen: dat, wanneer het behoorlijk geschied, in zijn uitwerking nimmer zal falen, noch eenig wezenlijk ongemak teweegbrengen. In het aanleggen van Bindfels heb ik, op een andere plaats doen zien, dat men zelden of nooit kromme Naalden, maar alleen het Slagaderhaakje (*Tenaculum*) gebruiken moet.

VI. A F D E E L I N G.

Van Wonden der Watervaten.

De Watervaten zijn even gelijk andere deelen des ligchaams aan kwetsuren onderhevig: doordien zij dikwijls in de nabijheid van Aderen gelegen zijn, worden zij somwijlen bij het aderlaten gekwetst, en ook niet zelden in het openen van Liesbuilen (*Bubones*) en andere Etergezwellen doorgesneden.

Zijn slechts de kleinere takjes der Watervaten beschadigd, dan kunnen wij met reden onderstellen, dat zij met het overige gedeelte der Wond tevens wel zullen genezen; dan het gewonde Watervat is somwijlen zo groot, dat het niet zo spoedig als de andere deelen genezen kan, maar veroorzaakt, door deszelfs aanhoudend uitlozen van een groote menigte Vocht, zeer veel ongemak, en de lijder word tegelijker

ker tijd zeer verzwakt: dus behoren wij nimmer te aarzelen deze ontlasting te fluiten.

Ten dien einde heeft men verscheidene manieren voorgesteld. In sommige gevallen gelukt het alleen door drukking (b). Men heeft ook famentrekkende middelen, gepaard met het aanleggen van droge Spons, Lorken-zwam (c), en gewone *Bovist*, aanbevolen; en zo wel dadelijke als vermogende Brandmiddelen in het werk gesteld. Maar als een matige drukking van geen uitwerking is, dan is het beste middel het gekwetste Watervat, even als men gewonde Slagaderen doet, te onderscheppen. Men kan hier tegen geen zwarigheden aanvoeren (d); en het voldoet het zekerst aan het oogmerk.

VII. A F D E E L I N G.

Van Wonden in de Zenuwen en Peezen, en van het losfcheuren der Peezen.

In het beschrijven van het Aderlaten, zowel als in een vorig gedeelte van dit Hoofddeel, heb ik gelegenheid gehad te spreken van de gevolgen, welke somtijds uit gedeeltelijke doorsnijdingen van Zenuwen en Peezen geboren worden, als mede van de middelen, welke het geschiktst zijn om dezelve wegteneemen. Voor het tegenwoordige zoude het dus voldoende zijn mij op die plaatsen dezes Werks te betoepen; echter wil ik nog eenige weinige aanmerkingen, tot een bijvoegfel daarop, mededeelen.

Het moet dikwijls gebeuren, dat 'er, benevens andere deelen, ook Zenuwen en Peezen gedeeltelijk worden vanéengescheiden; maar zo dit geen pijn verwekt, komt dit toeval bij den Wondheeleren niet bijzonder in aanmerking. In zulke gevallen genezen zij tevens met de andere deelen der Wond: dan in verscheidene voorvallen zal het geringste Wondje van een Zenuw of Pees, 't zij uit een' bijzonderen graad van Prikkelbaarheid, of eigenaartige lichaamsgesteldheid, welke wij niet kunnen verklaren, een geweldige Pijn, Ontsteking, Stuiptrekkingen, en zelfs den dood veroorzaken.

Hebben wij, van wegens de hevigheid der pijn, reden om te vermoeden, dat de andere toevallen zouden kunnen ontstaan, dan behoort men

(b) Voornamelijk is hier ook het zorgvuldig Zwachtelen van het deel aanteprizen.

(c) Welke middelen ook enkel door drukking hunne uitwerking doen.

(d) Uitgenomen deze alleen, dat een Watervat zich bezwaarlijk met een *Tenaculum* laat vatten; en dat de bindfels zeer ligt deszelfs dunne rokken doorsnijden.

men, ter voorkominge daarvan, oogenblikkelijk de krachtadigste middelen in het werk te stellen: want hebben 'er eenmaal stuiptrekkingen plaats, dan zijn wij nimmer verzekerd dezelve te kunnen stillen. In sommige gevallen bereikt men met groote giften van Heulsapmiddelen zijn oogmerk: maar doen zij niet ten spoedigste hunne uitwerking, dan moet men geen' tijd verliezen om het eenigste middel, op het welk men veel vertrouwen stellen kan, te bewerkstelligen; en dat is, het volkomen doorsnijden van de gekwetste Zenuw of Pees. Op die manier kunnen wij indedaad een' zekeren graad van ongevoeligheid in de onderliggende deelen teweegbrengen, of hen zelf van het vermogen der vrijwillige beweging beroven; dan het ongemak dat hieruit ontstaan kan, zal gering zijn, in vergelijking van de voordeelen, die uit deze Konstbewerking voortspruiten: want ik kan bij ondervinding verzekeren, dat zij, voorzichtig ten uitvoer gebracht zijnde, zelden zal nalaten alle toevallen te doen verdwijnen; daar soortgelijke Wonden, wanneer zij verzuimd zijn, in verscheidene gevallen de dood na zich gesleept hebben.

Op deze wijze kunnen wij de gevolgen van Steeken en gedeeltelijke Wonden zo van Zenuwen als Peezen te keer gaan: dan het is noodzakelijk, gewag te maken van de wijze van behandeling, die men in het genezen van Wonden of Scheuringen der groote Peezen, wanneer zij geheel van elkander gescheiden zijn, behoort te volgen. Daar een volkomen vanéénscheiding van een der groote Peezen altijd met een aanmerkelijke opkromping gepaard gaat, was het reeds voor langen tijd den Wondartsen ingeprent, de opgekrompene enden van de gebroken Pees bij elkander te brengen, en ze in dien staat door Hechtingen te houden: en dit geschied zijnde, na het lid een behoorlijke richting gegeven te hebben, de Wond voor het overige op de gewone manier tot genezing te brengen.

Daar is geen reden tot twijfeling omtrent genezingen, die dikwijls op deze wijze voleindigd zijn: ja men heeft zelfs, ingevalle 'er Peezen enkel, zonder eenige uitwendige Wond, gebroken waren, gelijk dikwijls met de Pees van *ACHILLES* (*Tendo Achillis*) voorvalt, de opgekrompene enden der Pees door eene insnijding ontbloot, alleen met oogmerk om hen door Hechtingen bij elkander te houden. Dit is echter een zeer pijnlijke Konstbewerking, en men moet, als hetzelfde doel op een eenvoudiger wijze kan bereikt worden, nimmer daartoe overgaan. Daar men eerst had voorgeslagen, om de gebrokene of gewonde Peezen, door middel van Hechtingen, te veréénigen, was het gemeen gevoelen, dat het, ten einde een herééniging der vanééngescheidene deelen te bewerken, volstrekt noodzakelijk was, hen in onmiddelijke aanraking te brengen; en dit gevoelen heerschte niet alleen met opzicht tot de Peezen, maar ook zo wel tot Beenderen als andere deelen.

In de behandeling van gebroken Beenderen of Peezen is het ongetwijfeld een algemeene regel de vanééngescheidene deelen, zo nabij als doenlijk is, bij elkander te brengen: dan nu weten wij ook dat er genezingen kun-

kunnen verkregen worden in gevallen, waarin de opkrimping der deelen zo groot is, dat men hen onmogelijk bijéén kan brengen; ja dat het menigmaal gebeurt, zelfs wanneer een gedeelte van een Pees of Been geheel verloren is. Er zijn zeer groote Beenstukken hersteld geworden; en alhoewel wij niet zeker kunnen zeggen, dat 'er immer eene vernieuwing van een Pees geschied is, zo hebben 'er echter altijd zulke samenhechtingen tusfchen de ingekrompene enden der doorsneden Pees en de omliggende deelen plaats, als dienstig zijn om dit gebrek grootendeels te vergoeden. Dus heb ik verscheiden gevallen gezien, waarin de Pees van den Knieschijf, zo wel als die van ACHILLES gebroken was: en alhoewel men de enden van ingekrompene Peezen nooit nader dan ter breedte van een Duim bij malkander brengen konde, zo wierd nochtans door het aanwenden van behoorlijke moeite, de genezing in zo verre volbragt, dat het gebruik der ledenmaten zeer volmaakt hersteld wierd. Er bleef, wel is waar, gedurende eenigen tijd een zekere graad van stijftheit over, dan eindelijk verdween dit toeval gewoonlijk van zelf.

Waar een gewonde Pees ook moge gelegen zijn, of zelfs wanneer zij, zonder eenige kwetsing der uitwendige deelen, slechts gebroken is, behoort men het lid op zulk eene wijze te plaatsen, als ter bijéénbrenging van de opgekrompene enden der Pees het best geschikt is; en wanneer men, in dien toestand, de Spieren van het gantsche Lid, waarin de kwetsuur plaats heeft, met een Zwachtel zodanig behoort te omwinden en benedenwaards te drukken, dat alle soort van beweging daardoor verhinderd word; terwijl men tegelijker tijd aan de deelen zulk een richting geven moet, als het best geschikt is om hen stil en slap te houden. Dus behoort de Lijder, in een Wond of Breuk van de Pees der rechte Spier van 't Been (*Musculus rectus*), met zijn voet, gedurende de genezing, zo veel doenlijk, uitgerekte te liggen, en het been eenigzins gebogen te houden, zodat de Spier zelve zo slap zij, als maar kan geschieden. Terwijl in evengelijke ongemakken van de Pees van ACHILLES, de Knie bij aanhoudenheid moet gebogen zijn, ten einde de Spieren van het Been zo veel mogelijk te verslappen; middlerwijl tevens de Voet moet uitgerekte staan, met oogmerk om de enden der gebroken Pees nabij elkander te brengen. Het aanleggen van een Windsel, om de Spieren en Peezen in dezen staat te houden, moet geschieden met een stevigheid als voldoende genoeg is om hetzelve te bewerken; moetende 'er tevens wel zorggedragen worden, dat de omloop des bloeds niet worde gestremd: ten welken einde zachte Flannel de voorkeur boven Linnen of Catoen heeft: want meer veerkrachtig of medegevend zijnde, wijkt zij spoediger voor de zwellings, welke het Lid zoude kunnen aastasten.

Wijlen Dr. MONRO was de eerste die een juiste beschrijving gaf van de behandeling van gebroken groote Peezen; en hij kon waarschijnlijk zulks des te nauwkeuriger doen, doordien hij zelf de gevolgen van dit ongeluk in de Pees van ACHILLES ondervonden had. Daar zijne

geneeswijze, en de door hem aangeprezenen Werktuigen, zeer eenvoudig en vindingrijk zijn, en in verscheidene gevallen bevonden worden aan het oogmerk volkomen te voldoen, moet het beschrijven van dezelve als een, geschikt bijvoegsel op deze Afdeeling beschouwd worden.

De onderscheidene door MONRO aangeprezenen instrumenten met alle derzelver bijzondere deelen, zijn op Plaat XXVI. afgebeeld.

Fig. 13. is een Sok of Muil A van dubbel gestikt Linnen; aan derzelver Hiel B is een gestikte riem D vastgehecht, die van zulk een lengte is, dat hij boven de Kuit uitkomt.

Fig. 5. is een wel doorstikte Kuitband E, met Vetergaatjes FF aan iedere zijde, door welchen de Veter Fig. 6. moet worden doorgehaald, en voorzien met een Gesp G, die aan het achterdeel zo is aangezet, dat hij, wanneer de Veter aan de buitenzijde van het Been word toegehaald, juist van onder op het midden komt. Er zijn hier aan iedere zijde twee reien Vetergaten afgebeeld; die men naar de dikte van de Kuit kan gebruiken.

In het geval van Dr. MONRO wierd de Voet en de Schenkel eerst met zachte Flannel, die met *Benzoen* beroekt was, omzwachteld, waarna hij de Sok A en den Kuitband E, gelijk Fig. 7. vertoond word, aantrok; en de riem H door den Gesp G halende, kon hij daarmede zijn Voet uittrekken, en de Kuit zo ver na beneden trekken als hij nodig oordeelde; waarop hij den Gesp vastmaakte.

Dit verband voldeed geheel aan het oogmerk, en hij hield het nacht en dag aan. Men haalt het als men slapen gaat digter aan; maar maakt het als de Lijder waakt, en 'er zelve acht op slaan kan, een weinig losser: gedurende welken tijd de Voet op een Bankje, als dat van I behoort te rusten; en de Kuitband moet dikwijls gevuld, of de Veter losser gemaakt worden, om de zwelling van den Voet te verhinderen, 't geen bij het verzuim daarvan gemakkelijk kan gebeuren. Ter voorkoming van het knellen der Teenen, moet de Sok aan deszelfs einde K open zijn.

Gedurende de eerste veertien dagen maakte MONRO geen beweging met zijn voet; maar liet zich in een stoel met raderen van het eene gedeelte van zijn huis naar het andere rijden; na dien tijd begon hij zijn voet voor en achterwaarts, zo zachtjes dat het geen pijn deed, te bewegen. De bewegingen wierden langfamerhand veelvuldiger en sterker; het uittrekken van den Schenkel en buigen van den Voet wierd altijd gestaakt, zodra hij eenige de minste pijn gevoelde.

Toen hij wederom begon te gaan, zette hij den aangedanen linker voet altijd voor den rechter, om hem zo veel uittestrekken als mogelijk was. Om niet te vallen, gebruikte hij met zijn rechterhand een rottingstok.

De afstand tusſchen de twee enden der gebroken Pees wierd binnen weinig dagen geheel onbemerikbaar, uitgenomen dat aldaar een meerdere weekheid dan ergens anders gevoeld wierd; dan dit gedeelte nam langſamerhand in vaſtheid en dikte toe, tot dat daarin eindelijk een knoop gevormd wierd van grootte als een matige pruimenſteen. In den beginne was dit Gezwel zo hard als Kraakbeen; maar het wierd hoe langer zo zachter, en verminderde zo ſterk, dat het in het verſolg nauwlijks voelbaar was.

Met oogmerk om het Been en den Voet te verſterken, liet hij dien met koud water begieten, en onmiddelijk daarna ſterk wrijven. Dit geſchiedde in de eerſte weken na het ontſtaan van het ongemak: dan daar dit geen nut deed liet hij de deelen naderhand tweemaal 'sdaags ſterk wrijven met Heemſtzalve (*Unguentum Althaeae*), of eenig ander weekmakend ſmeerſel; en daarmede hield hij aan tot dat hij het lid volkomen kon bewegen.

Omtrent veertien dagen na het ontſtaan van het ongemak, was Dr. MONRO verplicht om uittegaan, waartoe hij een paar ſchoenen gebruikte met hakken van twee duim hoog; en over dag, in plaats van het vorige Verband, de *Machine* aantrok, welke wij nu zullen beſchrijven; welk voorgemeld Werktuig hij echter een maand lang altijd des nachts nog aandeed.

Dit nieuwe Werktuig *Plaat XXVI. Fig. 12.* beſtaat uit een *Plaat* van ſtaal, wiens middenſteng *L* ſmal maar ſterk is; deſzelfs enden *M. M.* zijn dun en uitgehold en moeten naar de bogt van den Voet en het voorſte gedeelte van den Schenkel gemaakt zijn. Boven op de ſtalen *Plaat* ſtaan drie *Krammetjes a. a. a.* een in het midden van ieder end, en de derde midden op den Steng. Al het ſtaal, uitgezonderd de Steng moet met zacht leder overtrokken, en de holligheden *M. M.*, even gelijk de gewone Breukbanden, wel gevoerd zijn.

Nadat de kousfen en Schoenen zijn aangetrokken word het eene end dezes Werktuigs op het breede van den Voet, nader bij de Teenen dan de Schoengesp, en het andere end op het voorſte gedeelte van den Schenkel, aangelegd; dan word een Band of lederen Riem, *Fig. 9.*, om den voet geſlingerd en een andere *Fig. 10.* om den Schenkel, door de twee *Krammetjes* aan de einden des Werktuigs doorgehaald, en aldaar met Geſpen vaſtgemaakt, maar die men niet te dicht moet toehalen. Een derde Riem of Band, *Fig. 11.*, met zijn middendeel *N* in de holte van den Voet onmiddelijk voor de Hiel aangelegd, en aan ieder zijde van den Voet door den Strop *o o* van den lederen Riem *P*, die het vierde gedeelte van de Hiel der Schoen omvat, doorgehaald, en dan door het middelſte *Krammetje* geſtoken zijnde, worden de enden, *qq*, zo dicht, als nodig is om den Voet uitteſtrekken, toegetrokken, en met een Geſp of Knoop vaſtgemaakt. Zie de wijze van aanleggen dezes Werktuigs *Fig. 8.* afgebeeld.

Hij droeg dit Werktuig gedurende vijf maanden; dan zij die het ongemakkelijk vinden, kunnen in deszelfs plaats een' lederen Riem gebruiken, die aan het eene end boven en midden aan de Hiel van de Schoen vastgenaaid, en met het andere end aan een Kous of Riem boven de Kuit bevestigd is. Hij droeg zeer lang Schoenen met hooge hakken: na verloop van twee jaren lei hij ze eerst af; door welke middelen, en eene aanhoudende voorzichtige behandeling van het aangedane Lid gedurende al dien tijd, een volmaakte genezing verkregen is; terwijl anderen, die in de behandeling van diergelijke ongemakken niet zo opmerkzaam waren, zo gelukkig niet geweest zijn; bij sommigen is de Pees voor de tweede en zelfs derde male afgescheurd; en andere zijn langen tijd stijf en lam gebleven.

VIII. A F D E E L I N G.

Van Wonden der Banden.

Door Banden (*Ligamenta*) verstaan wij die buigsame Ligchamen, welke de onderscheidene geledingen (*Articulationes*) bedekken, en waardoor een menigte Beenderen stevig aan elkander gehouden word. De Beenderen van het Bekken (*Pelvis*) zijn door sterke Banden veréénigd; en wij weten dat verscheidene andere Beenderen voornamelijk op dezelve wijze zijn samengehecht. Dan daar alle deze Banden diep liggen, staan zij nooit zo sterk aan de uitwerkselen van uitwendig geweld bloot; en dezelfde oorzaak stelt het buiten ons vermogen eene bijzondere behandeling optegeven omtrend Wonden, welke daaraan toevallig worden toegebracht. Onze waarneemingen hebben dus voor het tegenwoordige voornamelijk betrekking tot Wonden van de Banden der geledingen, die gemeenlijk Beursbanden (*Ligamenta Capsularia*) genoemd worden.

Daar de Banden niet zo veelvuldig van Zenuwen voorzien zijn als de andere deelen des Ligchaams, zo hebben verscheiden Ontleedkundigen gemeend, dat zij geheel gevoelloos zijn; waaruit wij zouden kunnen besluiten, dat de aan hun toegebragte Kwetsuren weinig aandacht verdienen: dan alhoewel de natuur, om gemakkelijk te begrijpen redenen, de Banden niet zeer gevoelig gemaakt heeft, en zij in staat van gezondheid aan veel moeilijkheden moeten blootstaan, zonder daar door zo veel als andere deelen te lijden; zo is het echter eene ontwisfelbare daadzaak, dat zij bij ziekte bij uitstek gevoelig worden; en dat de aan hun toegebragte Wonden dikwijls de verschrikkelijkste gevolgen gehad hebben. Wij hebben wel is waar menigmaal gezien, dat Geleding banden zeer beschadigd, ja zelfs, door het uit hunne kás drijven der hoofden of uiteinden der Benderen welke zij omringden, als mede uit andere oorzaken, geweldig vanééngescheurd waren, zonder dat het

eenig

eenig kwaad gevolg na zich sleepte; en dat in sommige gevallen de Wonden even gemakkelijk genezen als of de Banden niet gekwetst waren. Dit zijn echter zeldzame omstandigheden, en waarop men zich geenzins mag verlaten: want in de meeste gevallen van Wonden der geledingen, zijn de daaruit voortkomende toevallen altijd hevig en gevaarlijk. De ongemakken van dien aart zijn echter altijd zeer bedriegelijk: want over het algemeen doet 'er in het eerst, noch na verloop van eenige dagen, zich nooit eenig ontzettingbarend toeval voor, en is de Lijder met zorg en voorzichtigheid behandeld, dan heb ik een week zien voorbijgaan, zonder dat 'er zich eenig ander toeval opdeed, dan het geen in de eenvoudigste Wonden plaats heeft. Maar eindelijk begint de Lijder te klagen over een ongemakkelijk gevoel van stijfheid des aangedanen gelids, die bij trappen hoe langer zo heviger word; wanneer de deelen eindelijk beginnen te zwellen, gespannen en eenigzins ontstoken te worden. In dien toestand is de pijn over het algemeen zo allerhevigst, dat de Lijder niet veelen kan dat men hem aanraakt; hij klaagt over een gevoel, als of het gelid sterk gebonden en toegesnoerd is; en de Ontsteking, die zich in den beginne alleen tot gelid bepaalde, spreid zich nu over het geheele Lid uit.

Indien de Wond of Scheuring in den Beursband groot is, dan ontlast 'er zich aanvankelijk eene groote menigte Lidwater (*Synovia*); dan de Zwelling, die door de Ontsteking veroorzaakt is, stopt het langzamerhand op, tot dat de Wond eindelijk droog en dor word. Binnen het verloop van weinig dagen echter, beginnen 'er uitgebreide verzweringen over het gelid voor den dag te komen; en deze geopend zijnde, ontlast 'er zich eene groote hoeveelheid met Lidwater vermengde Etterstofte. Hier door word de spanning en prangende pijn onmiddelijk weggenomen, en de Lijder gevoelt zich merkelijk verligt; dan 'er hebben dikwijls opvolgende verzweringen plaats, welke van tijd tot tijd eene vernieuwing van alle de toevallen teweegbrengen, en waar door des Lijders gezondheid eindelijk zeer sterk afneemt.

Wanneer Wonden in Banden niet spoedig, en bijna zonder Ettervorming genezen, dan lopen zij, over het algemeen genomen, in diervoege uit; voor het minst in het zo gesteld in de groote geledingen, en het is in deze voornamelijk dat zij altijd zeer gevaarlijk zijn.

Uit deze beschrijving van den oorsprong en voortgang der toevallen kan men ter bevordering der genezing eenig voordeel trekken. Want dit is klaarblijkelijk, dat het niet enkel en alleen de Kwetsuur des Bands is, waarvoor men beducht moet zijn; maar ook voor een aantal toevallen, die daaruit ontstaan kunnen. Alhoewel geen der vliezen of bekleedfelen van holligheden, waarvan natuurlijker wijze de Incht is uitgesloten, met eene groote gevoeligheid schijnt begaafd te zijn, zo komt het echter voor een zeer gewoon uitwerksel der lucht te wezen, dat zij, toegang vindende, hun een zeer groote gevoeligheid mededeelt.

Hier

Hiervan heeft men verscheidene bewijzen van Wonden, die tot in de holligheden van de Borst en Buik doorgaan; en het is klaarblijkelijk dat wij alle die gevolgen, welke uit Wonden in de Beursbanden der geledingen ontstaan, aan deze oorzaak moeten toeschrijven.

Dit maakt een zeer belangrijke omstandigheid in de behandeling van dusdanige Wonden uit; namelijk het, zo veel in ons vermogen is, verhinderen, dat de lucht geen toegang tot deze holligheden vinde. In groote gescheurde Wonden, is het voor het grootste gedeelte onuitvoerlijk; dan in gewone gesnedenen Wonden kan men het dikwijls zeer volmaakt volvoeren.

Het moet nimmer ondernomen worden, ten zij wij zeker zijn, dat alle vreemde lichamen, die mogten ingedrongen zijn, zijn weggenomen. Dit volbragt zijnde, kan men gemeenlijk de Wond in den Beursband gantschelijk bedekken, door de Huid zo ver daarover heen te trekken, dat de Wond in dezelve niet recht over die des Beursbands uitkome; en daar de Huid omtrent de geledingen slap genoeg is om dit te kunnen doen, zo kan dit altijd gemakkelijk geschieden. Nu behoort men de Huid, of door Hechtingen, of door Pleisters, op zulk eene wijze te bevestigen, dat zij niet kan inkrimpen: dan over het algemeen zal het laatste voldoende genoeg zijn, indien het door het aanleggen van een geschikt Verband ondersteund word; en Pleisters verdienen de voorkeur boven Hechtingen, die in dezen toestand ontsteking verwekken kunnen. Na het aanleggen der Hechtpleisters moet de Huid en het Celleweeffel in haren toestand ondersteund worden door het gelid met een Flannel windsel te omzwachtelen, zodat daarop eene gelijke drukking over het geheele gelid gemaakt worde, van eene genoegsame stevigheid om de aangedane deelen, zonder dat de omloop des Bloeds gestremd word, te ondersteunen. De Lijder moet wanneer de Verbanden gelegd worden, te bedde liggen, zo dat zij in het vervolg niet kunnen verschuiven; en het lid moet op een kussen gelegd, en in zulk eene richting geplaatst zijn, als geschikt is om de huid en andere bekleedselen in een volmaakte verslapping te houden, welke men bevinden zal verschillend te zijn zelfs in onderscheidene deelen van het zelfde gelid. Dus behoort in het behandelen van een Wond van dezen aart in het voorste gedeelte van de Knie de Schenkel gedurende het geheele beloop der genezing uitgestrekt gehouden te worden; want in dien staat is de Huid, die het voorste gedeelte des gelids bedekt, het meest in verslapping; terwijl men, om dezelfde reden, in Wonden van de Kniebuiging, den Schenkel moet gebogen houden.

De Lijder behoort te gelijker tijd, tot voorkominge der Ontsteking, onder eenen koelen leefregel gehouden te worden; men moet hem zacht openlijf doen houden; 'er moet eene matige uitwaasfeming bij hem plaats hebben; en hem moet, naarmate zijner jaren en krachten, eenig bloed worden afgetapt.

Deze

Deze manier van behandeling van Wonden der Geledingen met de juiste opmerkzaamheid opgevolgd zijnde, zag ik vele van dezelve, welke anderzins veel ongemak hebben zouden kunnen veroorzaken, op eene gemakkelijke wijze aflopen: wanneer echter deze middelen niet helpen, of zij te lang verzuimd zijn, zo dat derzelver aanwending niet meer is uittevoeren, gelijk altijd het geval is, wanneer de Ontsteking reeds stand grijpt, dan moet men andere middelen bij de hand nemen.

In dien toestand bestaat ons voornaamst doel in het wegneemen der Ontsteking; en indien het niet spoedig bereikt word, zal zij zich naar allen schijn over het gantsche gelid uitbreiden, wanneer zij gemeenlijk in verzweringen van eene zeer groote uitgebreidheid eindigen zal. Elk Kunstbewerker weet, dat zodanig een toeval noodwendig met veel gevaar verzeeld gaat; zo dat men niets verzuimen moet, om het zelve voortekomen. Het beste middel dat ik immer heb in 't werk gesteld is eene plaatselijke bloedontlasting; dan om daar van het gewenscht gevolg te ondervinden, moet men dezelve lang doen aanhouden. In sterke Lijders moet men agttien of twintig Bloedzuigers, zo nabij als mogelijk is, op het aangedane deel aanzetten; 't geen men, zo lang als de voortdoring der Ontsteking het noodzakelijk maakt, dagelijks moet herhalen. De Wond zelve kan men met een of ander eenvoudig smeersel bedekken; dan de wazem van warme Azijn is een der beste middelen, dat ter voorkominge der Ertervorming dikwijls met goed gevolg gebruikt is (a). En daar de pijn in Wonden der Geledingen over het algemeen zeer hevig is, moet men ter verzachtinge van dezelve groote giften van Heulsapmiddelen toedienen. In eenige weinige gevallen heb ik de pijn zeer verminderd gezien door het omslaan van een sterk afkooksel van witte Maankoppen (*Papaveris albi*): dan niets is meestentijds van betere uitwerking dan het inwendig gebruik van Heulsap.

Een behoorlijk gebruik dezer middelen, zal hen, indien zij niet te lang verzuimd of te spaarzaam toegediend zijn, gemeenlijk een goed gevolg doen hebben. Niet te min zal uit een van beiden deze oorzaken, of uit de hevigheid der Kwetsuur, of uit eene lichamelijke gesteldheid, de Ontsteking in sommige gevallen hand over hand toeneemen; en, ondanks alle onze pogingen ten laatste in uitgebreide Ertverzamelingen uitloopen, die zich gedeeltelijk binnen in den Beursband des gelids, gedeeltelijk in de zelfstandigheid des Bands zelve, en gedeeltelijk door het Celleweefzel der omliggende deelen zullen uitbreiden. In zulke omstandigheden, bestaat alles wat de kunst kan uitwerken daar in, dat men den gevormden etter een vrije uitlozing bezorge; het geen alleen kan

(a) Van zeer groot nut zijn in Wonden der Geledingen ook de koude omslagen, die men over de gehechte Huidwond moet aanleggen. Daardoor word de Ontsteking ten Verettering krachtadig te keer gegaan. Men vind in SCHMUCKERS Mengelschriften deswegens twee aanmerkelijke waarnemingen van DINCERT.

kan geschieden door, zodra men van de aanwezigheid des Eters verzekerd is, de Gezwellen in derzelver meest afhingende gedeelte te openen (b). Op die manier, en door een geschikt gebruik van weekmakende Pappen en Stovingen, zal men, waar ter plaatze zich eene nieuwe Etervorming moge opdoen, somwijlen in staat zijn om leden te behouden, die men anderzins noodwendig zoude behoren afzetten: dan elk in dit vak bedrevene Wondarts weet, dat, wanneer Wonden in een der groote Geledingen tot verettering binnen de Beursbanden overslaan, het daarmede verzeld gaande gevaar als dan zeer groot is; en dat wij nimmer, zelfs onder de beste wijze van behandeling, op eenen gelukkigen uitslag kunnen staat maken. De voornaamst reden van hunne aanhoudende hardnekkigheid is, gelijk wij reeds aangemerkt hebben, de hevigheid der Ontsteking; die wanneer zij door de aangeprezene middelen niet gestuit is, zulke groote verzweringen teweegbrengen, en het eene *Absces* het andere kan doen opvolgen, dat de Lijder geheel word uitgemergeld, wanneer wij in de noodzakelijkheid zijn om tot behoud zijns levens het Lid afzetten. In zulke omstandigheden heeft men geen reden van te aarzelen; want zijn de krachten door het veelvuldig ontstaan van Etergezwollen zeer verminderd, dan is, indien de neiging daartoe nog blijft voortduren, en bijzonderlijk wanneer een zekere graad van sleepende Koorts (*Febris hectica*) plaats heeft, het gevaar waarmede de poging om het Lid te behouden verzeld gaat, zeer groot, terwijl de hoop op eenen goeden uitslag zo gering is, dat men zulks nimmer moet aanraden.

Dan alhoewel ik vast van gevoelen ben, dat het, in zulke omstandigheden als waarover wij nu handelen, het veiligst is het Lid afzetten; zo kan ik nochtans die geenen niet bijvallen, welke zeggen, dat sehier ieder geval van een gewonde Geleding dezelve geneesmiddelen vordert. Veelen hebben staande gehouden, dat Wonden in een der groote Geledingen bijna algemeen zo ongelukkig aflopen, dat om den Lijder voor veel pijn en smart, zo wel als voor gevaar te bewaaren, het de beste wijze van behandeling is, onmiddelijk na dat de Wond is toegebracht, en eer 'er eenige Ontsteking plaats heeft, de afzetting te bewerkstelligen. Ik ben echter overtuigd dat dit gevoelen op dwaling gegrond is; en mijne redenen daarvoor zijn dezen:

Offchoon het zelden gebeurt dat men volmaakte genezingen verkrijgt wanneer de Beursbanden van een der groote Geledingen zeer zwaar gekwetst zijn, zo is het in sommige gevallen nochtans anders. Hiervan heb ik verscheidene voorbeelden gezien: en alhoewel zulke Kwetsuren dik-

(f) Om den toegang der lucht, zo veel mogelijk te verhinderen moet de opening in zulke gevallen klein zijn. Het is het best ze met een *Troicar* te maken, en 'er een Hairsnoer in te leggen. DAVID raadde wel is waar, in zijn in 1764. bekroonde Prijsverhandeling over de Eterge-
 zwellen, aan, om in Gelids-verzweringen groote insnijdingen, ja zelfs wel, vroeger eer men eene duidelijke golving ontdekt, tegenopeningen te maken; dan hierdoor word het Gelid al te zeer aan een hier zo zeer te vreezen toegang der lucht blootgesteld.

dikwijls zo volmaakt niet genezen worden, of 'er blijft een groote stij-
vigheid en onbeweegbaarheid in de Geledingen over; zo is zelfs eene
volkomen Gewrichtsverstijving (*Anchylosis*) nochtans een ongemak waar-
aan de Lijder zich liever zal onderwerpen, dan aan de pijn en het
gevaar waarmede het afzetten van een der uiterste Ledenmaten over
het algemeen gepaard gaat.

Daar men echter moet toestaan, dat het getal der Ledenmaten welke
op die wijze behouden worden, wanneer der Kwetsuur de Geledings-
beursbanden eene groote uitgebreidheid heeft, bij uitstek klein is; zo
zoude dit bewijs onze opmerkzaamheid niet verdienen, indien het daartoe
aanleiding gevend uitstel met eenige vermeerdering van gevaar verzeld ging,
of de afzetting, zo zij in het vervolg mogte nodig geoordeeld worden, ver-
hinderde. Dit is indedaad door sommige Konstbeoefenaars aangevoerd;
dan men heeft veel reden om te denken dat zij dwalen; want veelen,
die eerst in de laatste tijdperken van zulke Wonden de afzetting ver-
richtteden, zijn daarin gelukkiger geslaagd, dan het algemeen gevolg
is, wanneer de afzetting onmiddelijk na het toebrengen der Wond ge-
schied. En dit was, wat mijne ondervinding aangaat, zo algemeen
het geval, dat 'er kwalijk een gestorven is, die niet vooraf zo zwak
geworden was, dat de hoop op zijn herstel indedaad zeer gering was;
iets dat wij, indien men, eer de zaken zo ver gevorderd zijn, behoer-
lijke maatregelen in het werk stelt, altijd kunnen verhinderen.

Is de Beursband van een Gelid niet alleen gewond, maar tevens
gescheurd en gekneusd, dan is het in sommige gevallen nodig de af-
zetting onmiddelijk aanteraden. Dan zulke voorvallen zijn bij uitstek
zeldzaam; zo zeldzaam indedaad, dat ik 'er nimmer een gezien heb,
uitgezonderd wanneer de uiteindens van Beenderen mogelijk niet alleen
sterk gebroken, maar te gelijker tijd zelfs gesplinterd waren. Waar
dit het geval niet was, daar heb ik altijd alles beproefd om het Lid
te behouden; en daar mij zulks, zonder den Lijder, ofschoon de
onderneeming niet naar wensch uitviel, in grooter gevaar gebragt te
hebben, in verscheidene gevallen gelukt is, zo oordeel ik mij verplicht
om op die wijze voorttegaan.

IX. A F D E E L I N G.

Van Wonden in het Aangezichts.

In het tweede Deel dezes Werks heb ik van de Wonden des Hoofds,
welke onmiddelijk of bij toeval de Hersenen aandoen, een volledige
beschrijving gegeven: ook hebben wij aldaar de Ziektens der Oogen,
Neus, en van den Mond afgehandeld; waarom ik mij beroepe op het
geen ik omtrent die deelen van ons onderwerp toen reeds gezegd heb.

Bij de behandeling van Wonden in het Aangezicht, is het verhinderen der wanstaltigheid een voornaame zaak. Dit moet wel is waar in alle lichaamsgebreken in acht genomen worden; dan in het Aangezicht is het zulk een wezenlijke noodzakelijkheid, dat deszelfs geringste Wonden eene bijzondere opmerking verdienen.

Daar ieder lidteken een zeker soort van wanstalte verwekt, zo behoort men in alle Wonden des Aangezichts de vanéngescheidene deelen zo juist en nabij elkander te brengen als mogelijk is, en ze in die gesteldheid te houden, als het kleinste lidteken veroorzaakt. In alle oppervlakkige Wonden van het Aangezicht, zo wel als in die welke diep doorgaan, behoort men, wanneer zij, met opzicht tot den loop der Vezelen, een langwerpige strekking hebben, om hen bijéén te houden alleen Hechtpleisters te gebruiken. Maar zijn de randen eener Wond wijd van elkander gapend, zo dat wij niet in staat zijn om ze op een andere wijze dicht bijéén te houden, dan moet men zonder bedenking Hechtingen in het werk stellen; en van dezen verdient de in het *Eerste Deels, Eerste Hoofddeel, V. Afdeeling* beschreven omgewonden Hechting (*Sutura intorta*), over het algemeen de voorkeur; want zij voorkomt met meer zekerheid, dan de andere Hechtingen, de inkrimping, terwijl zij tevens zo veel pijn of ongemak niet veroorzaakt. Op deze wijze is het voornamelijk nodig alle Wonden der Lippen te behandelen, waarin men indedaad op geene andere manier de wanstalte verhoeden kan: wij moeten hier echter onze Lezers, voor het geen verder omtrent dit stuk, bij het beschrijven van de Hazenlip gezegd is, tot het *Tweede Deel* dezes Werks, verwijzen.

Wonden in de Wangen kunnen tot in de uit de Oorklieren voortkomende Speekselbuizen doorgaan; en daar dit dikwijls veel ongemak veroorzaakt, doordien de gekwetste Buis met het ontlasten van het Speeksel, nog lang na dat de Wond genezen is, blijft voortgaan, zo word het in veele gevallen een belangrijke zaak om eene volmaakte genezing te verkrijgen. Dan daar wij in het *Tweede Deel* dit stuk in bijzondere overweging genomen hebben, zo beroepen wij ons op het geen aldaar in de *XIV. Afdeeling* van het *XXX. Hoofddeel* gezegd is.

Aan het Voorhoofd gaan de Wonden somtijds gepaard met Bloedstortingen, die gevaarlijk zijn, om dat wij niet in staat zijn om de Slagaderen, waaruit het Bloed voortvloeit, op de gewone wijze te onderscheppen, doordien zij in een groeve van het Been gelegen zijn; dat het geval is met een kleine tak, welke uit de inwendige Krop-slagader van elke zijde onmiddelijk boven de Winkbraauwen voorkomt. In alle zulke gevallen behoort men in de eerste plaats, benevens een zachte drukking, Spons, Lorkenzwam of eenig zacht samentrekkend middel in het werk te stellen; en wanneer dit niet voldoet, moet men de bloedende Slagader door middel van een Haakje (*Tenaculum*) opligten, en op die wijze de onderschepping volvoeren. Ik ben

eens

eens op deze wijze in een geval, waarin alle manieren mislukt waren, zeer gemakkelijk geslaagd.

Het kan echter somwijlen gebeuren dat zelfs dit ook mislukt. In zulke gevallen, is het, wanneer de bloedstorting zo sterk aanhoudt dat zij voor den Lijder gevaarlijk word, het geschiktste middel, zelfs dat gedeelte van de Hersfenpan, waardoor het Bloedvat heenen loopt, wegneemen; of indien de Konstbewerker vaardig van handen is, door het wegneemen van slechts een stuk van de buitenste tafel der Hersfenpan, het voorgesteld oogmerk te bereiken: want in sommige gevallen, lopen deze Slagaderen zeer ver tusfchen de twee tafelen van de Hersfenpan heen; en in dusdanige omftandigheden kan ons oogmerk door het wegneemen van een van beiden volvoerd, en alzo het gevaar van de Hersfenen te ontbloten verijd worden.

X. A F D E E L I N G.

Van Wonden in de Luchtpijp en den Slokdarm.

Het is in sommige gevallen noodzakelijk openingen in de Luchtpijp (*Trachea*) en Slokdarm (*Oesophagus*) te maken, met oogmerk om, wanneer deze wegen verstopt zijn, Voedsel en Lucht eenen doorgang naar de Maag en Longen te bezorgen. Ten opzichte der manier om zulks te bewerken, beroep ik mij echter op des *Eerften Deels* XXIII en XXIV *Hoofddeel*, alwaar deze *Operatien* in het bijzonder beschreven zijn: thans zullen wij de wijze van behandeling der Wonden in de Luchtpijp en Slokdarm in overweging neemen, welke somwijlen door eenig toeval, maar meestentijds met opzet, gelijk dikwijls gebeurt wanneer men zichzelve heeft willen om het leven brengen, zijn toegebracht.

De Luchtpijp word zelden in de lengte doorgesneden. Dwarfsche, tusfchen twee Kraakbeenige ringen, waaruit zij is samengefteld, doorlopende Wonden komen het meest voor. In sommige gevallen zijn deze Wonden oppervlakkig, en gaan alleen tot in het voorste gedeelte dezer buis door; in anderen lopen zij zo diep, dat zij dezelve geheel van éénfcheiden.

Alle langwerpige Wonden der Luchtpijp, kan men alleen door het gebruiken van Hechtpleisters tot genezing brengen: de randen van de Wond worden gemakkelijk samengevoegd; en daar de inkrimping nimmer groot is, zal een behoorlijke aanlegging van Hechtpleister na genoeg voldoen om hen bij elkander te houden. In zulke gevallen verdienen zij dus den voorrang boven Hechtingen; en Verbanden kan men hier ter plaatse niet aanleggen, om dat zij nooit zo dicht kunnen worden

den toegehaald, dat zij op de Wond eenige uitwerking te weegbrengen, zonder de Luchtpijp zodanig te drukken, dat de ademhaling daar door verhinderd word.

Zelfs in ligte dwarsche Wonden van dit deel kan men dikwijls eene genezing door het aanleggen van Hechtpleisters bewerken; en wel bijzonderlijk, indien zulks door een behoorlijke richting van het hoofd bevorderd word, 't geen men in alle soortgelijke Wonden naar de borst moet doen gebogen houden. Het zal indedaad, indien men dit niet behoorlijk in acht neemt, dikwijls onmogelijk zijn een juiste verééniging der vanééngescheidene deelen, het zij door Hechtpleisters of door andere middelen, te bewerken: men behoort dit dus nimmer aan den wil des lijders overtelaten. Het hoofd moet met een Windfel bevestigd worden; en de eenvoudigste zo wel als de krachtadigste manier om dit te doen bestaat daarin, dat men den Lijder een gewone Slaapmuts op het hoofd zette, aan welkers beide zijden boven het Oor een band of Lint moet vastgenaaid zijn, door wiens enden ringsgewijze om de borst te slingereren, men het hoofd zo ver omlaag kan haalen en vastmaken, als men oordeelt noodzakelijk te zijn. In dezen toestand moet het hoofd gedurende eenige dagen gehouden worden, tot dat men reden heeft om te vermoeden dat de deelen sterk genoeg veréénigd zijn.

Dan in dwarsche diepdoorgaande Wonden van de Luchtpijp, moeten wij het op geen Hechtpleisters laten aankomen; de geknoopte Hechting (*Sutura interscisfa*) met breede draden voldoet in dit geval beter. Ik sta echter in twijfel of de draden ooit, gelijk sommige van gevoelen zijn, tot binnen in de Luchtpijp moeten doorgaan; want de prikkeling en hoest, die zij kunnen veroorzaken, kan door het loscheuren der deelen, welker verééniging men zich had voorgesteld, zeer veel nadeel doen; dit was ten minste zo in twee gevallen, waarin ik deze handelwijze had zien volgen. In beiden ontstond een lastige hoest; de draden scheurden los; en dit bragt diensvolgens en Lijder en Wondarts in de grootste verlegenheid.

In plaats van de draden rondom de Kraakbeenderen der Luchtpijp doortehalen, en hen dus tot de holte dier buis te doen doorgaan, ben ik in verscheidene voorvallen gelukkig geslaagd, met op de volgende wijze slechts de deelen uitwendig doortesteken: de Wondarts met een genoegzaam getal naalden en draden, naar de uitgebreid van de Wond, voorzien, en de Lijder behoorlijk geplaatst zijnde, word een der naalden aan de eene zijde der Wond ingestoken, en langzaam omtrent een duim breed tuschen de Luchtpijp en de Huid voortgeschoven, zodat zij al het tuschen liggand Celledweeffel en de Spiervezelen omvat; als dan haalt men haar nevens het eene end van den draad door; en het andere end van den draad insgelijks met een naald voorzien zijnde, moet op dezelfde wijze door de bekleedfelen der tegengestelde zijde worden doorgehaald. Men moet geen der draden toeknoppen voor en alee
zij

zij alle zijn ingestoken; is dit geschied, en zijn de doorsnedene randen den Wond behoorlijk door eenen medehelper bijéengebragt, dan worden zij met eenvoudige Schuifknoopen of Strikken (*runningknots*) bevestigd, ten einde ze, wanneer het noodzakelijk bevonden word, gemakkelijker te kunnen losmaken; men moet dit alles met Hechtpleisters bedekken, en het hoofd op de bovengemelde wijze bevestigd houden.

Bij het doorhalen der bindsels moet zorg gedragen worden, dat de naalden zo nabij de kraakbeenige ringen doorgaan als immer mogelijk is, ten einde alles te omvatten, wat tot eenige ondersteuning strekken kan: waarom men vlakke, eenigzins gebogen, naalden, gelijk 'er op Plaat I. Fig. 5. een staat afgebeeld, gebruiken moet.

Of deze geneeswijze, wanneer de Luchtpijp volkomen is doorgesneden, al of niet gelukken zal, kan ik voor het tegenwoordige niet bepalen, doordien ik nog geen gelegenheid gehad heb om ze in zodanig een geval in praktijk te brengen: dan daar zij in gevallen, waarin het voorste gedeelte van de Luchtpijp geheel was doorgesneden, van goed gevolg geweest is, heeft men grond om te denken dat zij zelden mislukken zal. Om die reden moet men het altijd in de eerste plaats voorstellen; want zelfs, wanneer het niet gelukt, verhindert ons zulks niet om andere middelen ter genezinge aantewenden. In zulke gevallen zijn wij genoodzaakt om bindsels rondom een of meer der Kraakbeenige ringen van de Luchtpijp aanteleggen, 't geen met een kromme naalde gemakkelijk geschieden kan: echter behoort men wel toetezien, beiden de enden van den draad van de binnenzijde der Luchtbuis naar buiten doortehalen, vermids men door het buitenwaarts steeken van de punt der naald alle gevaar van nadeel te weegtebrengen zal vermijden.

Om van den gelukkigen uitslag dezer handelwijze, zo veel mogelijk, verzekerd te zijn, moet men zo veel draden inbrengen als maar eenigzins schijnen nodig te zijn, om de randen der doorgesneden Luchtpijp bij elkander te houden: over het algemeen zijn drie steeken genoeg, als een in het midden van het uitpuilende gedeelte der Luchtpijp, en een aan elke zijde, omtrent de uiteindens der Kraakbeenige ringen.

Wonden in den Slokdarm moeten bijna eveneens als die der Luchtpijp behandeld worden: dan zij zijn gevaarlijker, van wegens de moeilijkheid om den Slokdarm door deszelfs diepe ligging te bereiken; doordien deszelfs onderste gedeelte, wanneer het van het bovenste geheel is afgescheiden, gemakkelijk achter het Borstbeen (*Sternum*) kan wegvallen; als mede van wegens de ongemakkelijkheid om den lijder op een geschikte wijze voedsel in te krijgen.

Deze Wonden zijn insgelijks als gevaarlijk te beschouwen, door hunne ligging nabij groote Slagaderen en Zenuwen. Zijn de teruglopende Zenuwen (*Nervi recurrentes*) doorgesneden, dan word de spraak daardoor sterk

sterk belemmerd; en zijn eenige groote takken der Kropslagaderen gewond; dan kan de lijdende door verlies van bloed, voor dat men eenige hulp heeft kunnen toebrengen, komen te sterven.

In Wonden van de Luchtpijp en den Slokdarm, bestaat ons eerste oogmerk in het stelpen der bloedstorting, niet alleen om het verlies van bloed voortekomen, maar ook om de hoest en droogte, welke het ongemak grotelijks verergeren, en die het gevolg zijn van dat het bloed zich in de Maag en Longen uitstort, tegentegaan. Ieder vaatje, waaruit dus bloed voortkomt, evenveel of het een Slagader of Ader is, moet oogenblikkelijk onderschept worden. Is de Wond niet zeer groot, maar grenst zij nabij de Luchtpijp en den Slokdarm, dan is de Slagader, die naar de Schildklier (*Glandula Thyroidia*) gaat, waarschijnlijk de grootste die doorgesneden is; want het is gewoonlijk in dien toestand onmiddellijk onder het schildwize Kraakbeen, dat de Keelwonden voorvallen. Dan in Wonden van grooter uitgebreidheid, zijn somwijlen de Halsaderen, en zelfs de Kropslagaderen, doorgesneden. Een Wond in beiden deze Slagaderen is meestentijds op het oogenblik dodelijk; maar is een van de Kropslagaderen slechts voor een gedeelte gekwetst, dan is 'er nog mogelijkheid om den Lijder, door het onderscheppen van het Bloedvat boven en onder de Wond, te behouden: men behoort ten minste zulks altijd te onderneemen: en het is waarschijnlijk dat, wanneer 'er slechts een Slagader gewond is, de onderneeming gelukken zal. Daar is geen reden van twijfeling of het zal in Wonden der Halsaderen van een goed gevolg zijn: maar zijn deze Aderen alleen gewond, zonder gantschelijk overdwarsch te zijn doorgesneden, dan moet men de genezing door drukking trachten te bewerken. Is 'er alleen een geringe drukking nodig, dan behoeft men slechts een Windsel om den hals te slijngen; maar word 'er eene aanmerkelijke graad van drukking vereischt, dan zijn wij, vermids men dien niet kan maken zonder de ademaling te belemmeren, in de noodzakelijkheid gesteld ter bescherming van de Luchtpijp het Werktuig te gebruiken, 't geen op Plaat XXVI. Fig. 14. is afgebeeld, en aan het oogmerk zeer wel voldoet.

Zodra de bloedstorting gestild is, moeten wij ter verééniging van de gewonde deelen van den Slokdarm overgaan; en dit doende, zal het, indien de Wond niet zeer groot is, voor den Kunstbewerker en Lijder van groot belang zijn, dezelve in alle richtingen, die tot betere en volmaakter beschouwing der gekwetste deelen noodzakelijk zijn, te verwijden, ten einde de Hechting met meer nauwkeurigheid, dan anders wel geschieden kan, zal kunnen volbragt worden. In het doorhalen der draden moeten de naalden, op dezelfde wijze als wij in de Wonden der Luchtpijp hebben aangeraden, van binnen naar buiten worden doorgestoken: en in beiden gevallen moet men derzelve enden tot eene behoorlijke lengte buiten de uitwendige Wond in de Huidbekleedselen vrij laten afhangen. De geknoopte Hechting schijnt voor deze Operatie het best geschikt te zijn.

In langwerpige Wonden van den Slokdarm heeft men, wegens den uitflag van verscheidene gevallen, reden om te denken, dat de genezingen dikwijls zonder behulp van onderscheppingen zullen verkregen worden. Dan in dwarsche Wonden dezès deels is de beste en zekerste handelwijze om, volgens de uitgebreidheid der Wond, één of meer steken te doen, waardoor men beletten zal dat de spijs gedurende de genezing niet naar buiten uitvalle, en men de verééniging der vanééngescheiden deelen spoedig bewerken zal.

XI. A F D E E L I N G.

Van Wonden in de Borst.

§. I.

Algemeene aanmerkingen over Wonden in de Borst.

Ter verklaring van Wonden in de Borst zal het nodig zijn van de grenzen dezer holligheid, en de daarin beslotene ingewanden, een korte beschrijving te geven.

De Borst is eene uitgebreide Holte, van een onregelmatige eijronde gedaante, die van voren door het Borstbeen (*Sternum*), ter zijde door de Ribben, van achteren door de Rugwervelbeenderen, boven door de Sleutelbeenderen (*Clavicula*), en van onder door het Middenrif (*Diaphragma*), een sterk spierachtig Uitspanfel, geschikt om de Borstholte van die des Buiks af te scheiden, omgeven is.

Het Middenrif loopt in geen rechte lijn van de eene naar de andere zijde der Borst; integendeel is het op sommige plaatsen veel lager dan op anderen, waardoor de uitgestrektheid dezer holligheid op veele plaatsen zeer ongelijk is. Opent men de Borst overdwars omtrent het midden des Borstbeens, zo bevindt men, beneden op het Middenrif nederziende, dat het omtrent deszelfs midden rond en gewelfd is, voorzien met randen, die zich naar beneden op onderscheidene plaatsen inplanten. In zijn hoogste en voorste gedeelte is het aan het zwaardwijze Kraakbeen (*Cartilago Ensiiformis*) vastgehecht; van waar het schuins af nederdaalt, en met de zevende, agtste, en alle de onderste ribben, veréénigd is; wijl het van achteren aan het bovenste Wervelbeen van de Lenden vastzit. Hieruit blijkt het, dat het achterdeel der Borstholte dieper en ruimer is dan het voorste: iets dat alle Kunstbewerkeren wel behoren in acht te neemen, vermids zij in hunne denkbeelden van Wonden dezer deelen anderszins zeer gemakkelijk zouden kunnen dwalen. Dus zoude men, zonder deze kennis, zich kunnen

verbeelden, dat onmiddelijk dwars door het ligchaam gaande Wonden, na tot in de holte des Buiks doorgedaan te zijn, de Longen niet zoude kunnen beschadigen: daar het nochtans zeker is, dat geen *instrument* in deze richting, zelfs op den afstand van veele duimen beneden het bovendeel van den Buik kan doorgaan, zonder dat het tot in de Borstholte doordringt; en om dezelfde reden moeten alle Wonden, die onmiddelijk overdwars het ligchaam van het onderste en achterste gedeelte der Borstholte doorboren, volstrekt tot in den Buik doorgaan.

De geheele Borstholte is met een sterk Vlies *Pleura* genaamd bekleed, dat overal aan het Borstbeen, de Ribben, Tusschenribbige Spieren, en het Middenrif vastzit. Elke zijde van de Borst heeft een bijzonder Borstvlies; welke omtrent het midden van de Borst zich met elkander veréénigen, en, van het Borstbeen naar de Wervelbeenderen dwars voortlopende, twee holligheden vormen, die met elkander geen gemeenschap hebben. Dit vliezig afscheidfel word het Middenschot (*Mediastinum*) genaamd. Het is als een enkel vlies aan de geheele lengte van het Borstbeen vastgehecht; dan de beiden Borstvliesen scheiden nabij de Wervelbeenderen van één, en vormen eenen doorgang voor de groote Slagader (*Arteria Aorta*) en den Slokdarm. Het in het Hartzakje (*Pericardium*) besloten Hart, beslaat een groot gedeelte van de linker Borstholte: het overige, met de geheele rechter zijde van de Borst, is voornamelijk met de Longen opgevuld. De eenigste andere in de Borstholte liggende deelen, zijn de groote Slagader, Slokdarm, Borstbuis, Borstklier (*Glandula Thymus*) en de groote Bloedvaten van en rondom het Hart. In een staat van gezondheid zitten de Longen aan het Borstvlies niet vast; dan het gebeurt dikwijls na Ontsteking dezer deelen dat 'er tusschen dezelve een sterke en zeer uitgebreide samenhechting plaats heeft.

De Borstholte staat voor allerlei soorten van Wonden bloot; dan het voornaamste onderscheid waarop men acht moet slaan, is derzelver diepte. Oppervlakkige Wonden, die niet dieper dan de gewone bekleedfelen doorgaan, zullen zelden groote gevolgen hebben; wijl zelfs de geringste tot in de Borst doorgaande Kwetsuur, in sommige gevallen met de schrikbarende toevallen zal gepaard gaan; en deze zullen wederom van meer gevaar zijn, wanneer eenige der in de Borstholte beslotene deelen gekwetst zijn.

De Borstwonden worden om die reden in drie soorten verdeeld: in zulke die zich slechts tot de gewone bekleedfelen bepalen; in zolang die alleen tot in de holte doorgaan, zonder dat de daarin beslotene deelen eenig nadeel lijden; en in die, waarin tevens sommige der ingewanden gekwetst zijn.

Ons eerste oogmerk in Wonden van dien aart bestaat in te onderzoeken of zij tot in de Borstholte zijn doorgedrongen of niet; 't geen zich gemeenlijk door het letten op de volgende omstandigheden laat ont-

ontdekken: namelijk, door den Lijder in dat postuur te stellen waarin hij de Wond gekregen heeft, en in dien staat den loop en diepte der Wond, met de Vingers, of met een *Provet* of *Sonde* nategaan; door te onderzoeken van welk een gedaante het *Instrument* geweest zij, en hoe wijd het schijnt ingedreven te zijn; door het inspuiten van eenig zacht vocht, dat oogenblikkelijk wederom kan wegvloeien of in de Wond blijven zitten; door het uitlozen van eene groote menigte lucht gedurende het halen van den adem; door een *Luchtwelling* over de nabijgelegene deelen; door de hoeveelheid Bloeds, die groot of klein kan zijn; door het uiterlijk voorkomen van het Bloed; door het ontlasten van Bloed uit den Mond, en eindelijk door de gesteldheid van den Pols en der Ademhaling.

Elk dezer omstandigheden zullen wij naar de bovengenoemde orde in overweging neemen.

Het is kennelijk dat het een zaak van belang is, dat men bij het onderzoek van alle Wonden nauwkeurig naga in welk een houding de Lijder dezelve ontvangen heeft; dan het is nergens noodzakelijker dan in Borstwonden, waarin, van wegens de verscheidenheid der Spieren welke kunnen gekwetst worden, en wegens de beweegbaarheid der Ribben, Wonden welke in een zekere Ligchaams houding zeer oppervlakkig kunnen schijnen, in andere gevallen bevonden zijn tot een aanmerkelijke diepte door te gaan; want indien een gedeelte van een Rib, of Spier, ja zelfs van het Celleweeffel, door de houding van den Lijder de opening der Wond sluit, dan zullen noch de vinger, noch het *Provet*, noch inspuitingen, zo gemakkelijk, als het vrije onderzoek van zulke Kwetsuren vereischt, kunnen worden ingebracht. In alle zulke gevallen moet de Lijder dus, voor het onderzoek naar den loop en diepte van de Wond, zo nabij in dat postuur gesteld worden als hij was toen hij dezelve ontving.

In sommige gevallen is de opening zo groot, dat men met het Oog kan ontdekken of de Wond al of niet in de holte van de Borst doorgaat; of men brengt een' der Vingeren naar binnen, 't geen, wanneer men dien kan binnen brengen zonder de omliggende deelen te beschadigen, beter is dan een *Provet*: maar is de opening te klein om den Vinger door te laten, dan zijn wij genoodzaakt een *Provet* te gebruiken; en ten dien einde is eene gewone *Bougie* het best daar toe geschikt. Wil men door het *Sondeeren* ontdekken of 'er eenig vreemd ligchaam in de Wond zit of niet, of onderzoeken of de onderliggende Beenderen door bederf aangetast of gezond zijn, dan verdient een metalen *Provet* den voorrang: maar om de diepte en den loop van een Wond nategaan, voldoet niets beter dan een stevige *Bougie* van een matige dikte, die nimmer den Lijder zo veel pijn verwekt, noch in staat is om al te diep door de Wond tot in de nabijgelegene zachte deelen doortedringen, als wanneer men de gewone dunne *Sonde* gebruikt. Zulks zal wel is waar

Konstbeoefenaars van ondervinding zelden overkomen, daar zij dit werktuig in alle gevallen niet alleen met voorzichtigheid gebruiken, maar ook weten dat het dikwijls zonder noodzakelijkheid gebruikt is: want zelfs in Wonden van de Borst kan men nooit met te veel vrees derzelve diepte onderzoeken; doordien, zo doende, meer kwaad geschieden zal dan door het voordeel dat de ontdekking zoude kunnen teweegbrengen, kan vergoed worden. Het is zeer goed dat men op eene voorzichtige wijze den loop en diepte van diergelijke Wonden onderzoekt, maar de jonge Wondartsen behoren te weten, dat een te vergedreven onderzoek veel nadeel gedaan heeft; en zij behoren tevens onderricht te zijn, dat het mischien van meer belang is, den loop van een uitwendige gestoken Wond te kennen, die niet dieper dan het Celleweeffel boven de Ribben, of mischien tot de tuschenribbige Spieren doorgaat, dan door middel van *Sondeeren* te weten of een Wond tot in de Borstholte al of niet doordringt: want zelfs indien men ten klaarfte bevind, dat een Wond tot zulk een diepte doorgaat, zal men, indien 'er geene kwade toevallen voorkomen, uit het onderzoek weinig of geen voordeel trekken; en hebben 'er zulke toevallen plaats, die een tot in de Borstholte doorgaande Wond aanduiden, en waarover wij in het vervolg handelen zullen, dan zijn wij dus omtrent den aart van het geval even goed verzekerd, als of eene *Sonde* op eene gemakkelijke wijze in de Borstholte ware binnengebragt.

Dusdanige onderzoeken kunnen ons eenigermate licht geven, wegens de gedaante en grootte van het *Instrument*; den loop dien het schijnt genomen te hebben; en de diepte tot welke het is voortgedreven; dit zijn stukken waaromtrent men altijd geen zeker bericht bekomen kan; maar het is, bijzonderlijk in tweegevechten, veeltijds daarmede anders gesteld, doordien dikwijls een Wondarts daarbij tegenwoordig is, en de *Seconden* veelal daar bij zo veel belang hebben, dat zij, wegens dit en alle andere zaken van gewigt, een volledig onderricht geven kunnen.

Zijn wij op een van deze wijzen van onderzoek omtrent de diepte eener Wond verzekerd, zo zal het zo wel nodeloos als ongeschikt zijn, het onderzoek verder doortezetten: maar blijft de zaak in twijfel, dan kan zij somwijlen door het inspuiten van eenig zacht Vocht beslisch worden. Komt het ingespoten Vocht oogenblikkelijk te rug, dan heeft men reden om te besluiten dat de Wond oppervlakkig is, of ten minste tot in de holligheid van de Borst niet doordringt; maar blijft het geheel en al of voor een aanmerkelijk gedeelte, zonder het veroorzaken van eenige uitwendige zwelling binnen, dan is 'er geene reden van twijfeling over, of het is tot in de Borstholte doorgedrongen.

Tot het inspuiten van daartoe dienende Vochten kan men zich bedienen, of van het gewone Spuitje Plaat XXIV, Fig. 4. of van het kleine Fleschje van veerkragtige Gom Plaat XIII, Fig. 7. afgebeeld. Dan het moet nooit met geweld geschieden, want daardoor zoude men deelen kunnen scheuren die vooraf niet beschadigd waren; en men moet daar-

daartoe alleen ook het zachtste Vocht gebruiken, vermids het zeer gevaarlijk zoude zijn dingen te bezigen, die het vermogen bezitten om de oppervlakte van eenig prikkelbaar deel aantodoen. Men gebruikt ten dien einde gewoonlijk Honig met Water vermengd: maar warm water alleen is minder prikkelend, en verdient dus de voorkeur.

Komt 'er bij het inademen Lucht uit de Wond, dan heeft men reden om te denken, dat de Longen gekwetst zijn. Dan offchoon dit altijd beschouwd is als het zekerst kenteken te zijn, dat een Wond tot in de Borstholte doorloopt, moet ik echter doen opmerken dat zulks ver af is van beslisschend te zijn. Overal waar de Longen aan het Borstvlies zijn vastgegroeid, kan een Wond tot een aanmerkelijke diepte, ja zelfs dwars door het Ligchaam gaan, zonder door te dringen tot die plaats, die men eigenlijk de holte van de Borst noemt; en wij weten dat 'er dikwijls lucht uit de Wonden in de Borst voorkomt, waar 'er geen reden is om te vermoeden, dat de Longen gekwetst zijn; want hebben 'er geene Samenhechtingen tusschen de Longen en het Borstvlies plaats, dan zal de buitenlucht, indien zij door een diepdoorgaande Wond toegang vind, zich tusschen beiden voegen, en bij iedere inademing noodzakelijk worden uitgedreven; iets dat de zekerheid van dit bewijs geheel ontzenuwd. Om het gewigt dezer zaak dus met zekerheid te beoordeelen, behoort men, in de eerste plaats, den Lijder verscheidene malen diep te doen inademen, ten einde de van buiten mogelijk ingedrongen zijnde lucht te ontlasten; en op het einde van ieder inademing de omliggende huid zo ver over de Wond te halen, dat de lucht niet kan naar binnen dringen. Op deze wijze wordt al de lucht spoedig ontlast; wanneer wij echter bij aanhoudendheid gewaar worden, dat 'er gedurende de inademing lucht word uitgedreven, dan mogen wij zeker besluiten dat de Longen beschadigd zijn.

Als een gevolg van Borstwonden ontstaan 'er somtijds Luchtgezwollen (*Emphysemata*), welke veroorzaakt worden, wanneer de lucht uit de Longen, zich tot in het omliggend Celleweeffel uitbreid. Dit zal echter zelden gebeuren in Wonden die zeer groot zijn; doordien daarin de lucht uit de Longen gemakkelijk naar buiten zal ontlast worden: dan het is geenzins zeldzaam in gestoken Wonden, voornamelijk in zulke welke een schuinsche richting hebben. Het is nochtans blijkbaar, dat alhoewel dit een zeker kenmerk is dat de Longen beschadigd zijn, het somwijlen zonder eenige gemeenschap met de holte van de Borst te hebben ontstaan kan, waaromtrent wij boven de reden hebben aangevoerd.

Wanneer de uit deze Wonden ontlast zijnde hoeveelheid Bloeds groot is, mogen wij met veel zekerheid besluiten, dat zij niet slechts tot in de Borst zijn doorgedrongen, maar dat eenige van de daarin beslotene ingewanden beschadigd zijn; want, uitgenomen de tusschenribbige Slagaderen, die langs den benedenrand van iedere rib voortlopen, zijn alle de andere Bloedvaten der uitwendige deelen alhier zeer klein: en daar

wij de Bloedvloeden uit de' tusfchenribbige vaten gemakkelijk door drukking kunnen ftelpen, zo kunnen wij fchier in alle gevallen oogenblikkelijk ontdekken of het Bloed zich uit de Borst ontlafte of niet.

Zelfs kan het voorkomen van het uit deze Wonden ontlafte Bloed ons derzelver diepte doen kennen. Het is een bekende zaak, dat rechtftreeks uit een Wond in de Longen voortkomend Bloed, rooder van kleur is, en voornamelijk meer fchuimt, dan Bloed uit andere deelen; 't geen waarfchijnlijk word veroorzaakt door deszelfs vermen- ging met de lucht in de Luchtpijpftakken (*Bronchiae*); zoo dat, wan- neer het Bloed die kleur aanneemt, men reden heeft om te befluiten dat de Longen gekwetst zijn.

Word 'er, onmiddelijk na het toebrengen eener Borstwond, Bloed uit- gefpuwd, dan lijd het kwetfen van de Longen geen' den minften twijfel. Want alhoewel wij uit de afwezendheid van dit toeval niet mogen be- fluiten, dat de Longen niet befchadigd zijn, doordien derzelver ver- wonding dikwijls voorvalt zonder dat de Wond Bloed opgeeft; zo moeten wij nochtans overtuigd zijn, dat 'er, bij eene dadelijke Bloedfpu- wing, een kwetfuur der Longen plaats heeft.

Bij het onderzoek naar den aart van diergelijke Wonden, behoort men bijzonderlijk op de gefteeldheid van den Pols, en van de Ademhaaling acht te ftaan. In Wonden die niet dieper dan tot de gewone bekleedfe- len doorgaan, zijn in den beginne de Pols en Ademhaaling niet ontfteld, noch zij veroorzaken in de eerfte twee of drie dagen eenige andere gevolgen, dan andere Wonden: maar wonden die tot de diepte van de Borstholte doorgaan, en bijzonder zulke die de Longen of eenige an- dere daarin beflotene deelen aandoen, kunnen meenigmaal door derzelver onmiddelijke uitwerkfelen op den Pols en Ademhaling onderkend worden. Zijn de Longen gewond in eenig gedeelte, waar zij met het Borstvlies veréénigd zijn, dan kan de Wond tot een zeer aanmerkelijke diepte voortlopen, zonder dat 'er eenige ontlafing van Bloed in de Borstholte plaats heeft; in welk geval men geen oogenblikkelijk uitwerkfel ontwa- ren zal; maar vind 'er Bloed of Lucht toegang tot deze holligheid, dan worden de Longen onmiddelijk gedrukt, 't geen de Ademhaling belemmert, en den Pols zwak, gedrukt en tusfchenpozend maakt; zo dat wij, indien deze toevallen aanwezig zijn, omrent den aart van 't geval oogenblikkelijk een befliffchend oordeel vellen kunnen.

Door behorelijk op deze omftandigheden acht te geven, kan men, bijna in alle diergelijke gevallen met veel zekerheid bepalen, of een Wond tot in de Borstholte doorgedrongen is of niet; en dit befliffcht zijnde, behoren wij tot de wijze van behandeling overtegaan. Wij zullen dus eerst handelen over de Wonden, welke niet dieper gaan dan tot de gewone bekleedfelen of Spieren, en naderhand overgaan tot zulken die dieper doordringen.

§ 2.

Van Wonden in de uitwendige bekleedfelen van de Borst.

Gaan Wonden van de Borst niet dieper dan de Huid en het Celleweefsel door, dan behoeft men daar voor niet beducht te zijn, doordien zij even gemakkelijk genezen, en op dezelfde manier behandeld moeten worden, als gelijke Wonden aan andere ligchaamsdeelen voorkomende: maar dringen zij tot in de tusschenribbige Spieren door, en lopen zij voornamelijk tusschen deze deelen vrij ver als Pijpszweeren in, dan is 'er altijd reden, om te vreezen, dat zij ten laatste in de Borstholte zullen uitkomen; want worden dasdanige Wonden in alle opzichten niet behandeld gelijk het behoort, en word de binnen hen gevormde etterstoffte niet op eene geregelde wijze uitgeloozd, dan is zij in staat om al dieper doortedringen, tot dat zij eindelijk eenen weg door het Borstvlies zelve zoekt. In alle zulke gevallen behoort dus het eerste inzicht der Konstbewaterken te zijn, den etter eenen vrijen uitgang te bezorgen. In open gesneden Wonden bestaat al wat nodig is, om door middel van zachte, gemakkelijke verbanden te verhinderen, dat hunne lippen of randen niet eerder samengroeien, dan voor dat zij op den bodem met nieuw vleesch bedekt zijn: maar gestokene Wonden moet men of in derzelve geheele uitgebreidheid openen, of een Hairsnoer van het eene tot het andere end des boezems doorhalen. Zijn zij niet zeer groot, dan is de korste en gemaklijkste wijze om hen met een *Bistoury* en een holle *Sonde* te verwijden, en hen even gelijk alle andere gesneden Wonden uit den grond op te laten toelopen: maar is de steek van eene aanmerkelijke diepte, dan voldoet de genezing met een Hairsnoer beter. Bij het halen van een *Seton* door de Pijpsweer behoort men dezelve uitwendig niet te laten genezen, voor dat alles gelijk is opgevuld; en dit geschied zijnde, zal, indien de Snoer langzamerhand gedund, en eindelijk geheel uitgetrokken is, eene gedurende eenige weinige dagen op de deelen aangewende drukking zelden falen eene genezing te bewerken. Wel is waar, dat sommige ons aanraden om de genezing van alle diergelijke wonden alleen door drukking te beproeven. Dan ofschoon deze handelwijze dikwijls in andere ligchaamsdeelen, voornamelijk in de uiterste ledenmaten, waar men langs den geheelen loop der Pijpsweer een drukking maken, en zonder gevaar daar mede eenigen tijd lang kan aanhouden, gelukken zal; in Wonden van de Borst echter kan men het zelfde voordeel daarvan niet verwachten; want de aanhoudende beweging van de Ribben verhindert ons daarop eene geduurige gelijke drukking te maken, zonder tevens de Ademhaling zeer sterk te belemmeren. Wil men een genezing alleen door drukking beproeven, dan moet zulks geschieden met een windsel stevig om de Borst te slingeren, en hetzelfde met een' Draagband over de schouders te ondersteunen: maar heeft men van te voren een Hairsnoer gebruikt, dan kan men, door strookjens Hechtpleister langs den loop der Wond aanteleggen, en ze op de omringende huid te bevestigen, de benodigde drukking maken.

De

Deze wijze van genezing door zulke Wonden te openen, of 'er een *Seton* intefteken, zal hen die in dit vak der Heelkunde niet zeer bedreven zijn, veellicht al te wreed voorkomen; vooral daar veele oude Schrijvers hebben staande gehouden, dat ons oogmerk op een veel gemakkelijker wijze kan bereikt worden, namelijk, door de uitwendige openingen van de Wonden door het gebruik van Steekwieken zo lang open te houden, tot dat zij uit den grond op genezen zijn. In Wonden, die tot in de Borstholte doorgaan, zijn de Steekwieken en wel voornamelijk de holle, dikwijls zeer voordeelig bevonden; en daar zij zonder gevaar kunnen gebruikt worden, moeten zij niet zo algemeen verworpen worden, als zommige hedendaagsche Kunstbewerkeren zich vermetten te doen. Maar in gestokene Wonden, die tot deze diepte niet doorgaan, bestaat ons voornaamste oogmerk in het verhinderen, dat de etter eenen toegang tot de Borstholte vinde; dus moet men alles, wat deszelfs uitlozing belemmeren kan, zorgvuldig vermijden. Zo dat de Steekwieken in zulke gevallen nimmer behoren gebruikt te worden; zij zouden, op de manier gelijk wij boven hebben aangevoerd, dikwijls veel nadeel doen; in veele gevallen gantschelijk van geen uitwerking zijn; en, indien zij ooit een goed gevolg mogten hebben, zou de genezing zeer langwijlig, en dikwijls pijnlijker zijn, dan de handelwijze die ik heb aangeprezen.

Het is, in alle Wonden van eenig belang, billijk zijn bijzondere aandacht op den leefregel van den Lijder te vestigen; iets waarvan de uitslag des gevals zeer dikwijls afhangt. Want wij ondervinden menigmaal dat soortgelijke Wonden in alle andere opzichten behoorlijk behandeld zijn; en de Wondartsen nochtans kwalijk doen, met den Lijder te veel vrijdom in spijs, drank en beweging te geven. In Borstwonden is het in acht neemen dezer punten altijd noodzakelijker dan in Wonden van andere Ligchaamsdeelen: want daar de in de Borstholte beslotene deelen voor het leven hoogst nodig zijn, en zelfs in gevallen dat de kwetsuuren niet diep gaan, zeer gemakkelijk kunnen ontfteken, zo moet men alle voorbehoeding gebruiken, die waarschijselijk geschikt is om het zelve voortekomen. Hier van daan behoort men den Lijder, ten minsten voor eenige dagen, of zelfs tot zo lang dat alle vrees voor verdere ontsteking geheel verdwenen is, onder een' zachten en verkoelenden leefregel te houden; hij moet het gebruik van alle dierlijk voedsel en allerlije soorten van sterken drank mijden: hij moet door zachte ontlastmiddelen open lijf houden; en vordert de gesteldheid van den Pols het, dan behoort hem een behoorlijke mate Bloeds afgetapt te worden. Ligchaamsrust en stilte zijn in deze Wonden van veel gewigt; want de Lijder word op de minste beweging aangedaan; zelfs kan het hoesten, lagchen en veel spreken hem nadeel doen, en behoort dus, zo veel mogelijk, vermijd te worden.

§. 3.

Van Wonden, die tot in de Borstholte doorgaan.

Wonden, die tot in de Borstholte doorgaan, moeten altijd als gevaarlijk beschouwd worden, en verdienen om die reden de nauwkeurigste opmerking: zelfs de zodanigen, welke enkel de Borst doorboren, gaan dikwijls met de zwaarste gevolgen gepaard; dan de nabijheid der Longen, en andere ingewanden, vermeedert het gevaar nog grotelijks. Thans zullen wij handelen over eenvoudige doorgaande Wonden, waarbij geene der ingeslotene deelen beschadigd zijn.

Het is thans overbekend, dat in een' staat van gezondheid de Longen de voor hen geschikte ruimtens in beiden de zijden der Borstholte zo volkomen opvullen, dat zij van alle kanten het Borstvlies, zo bij de in- als uitademing aanraken: en het is ook kennelijk, dat de ademhaling grotelijks belemmerd word, wanneer 'er lucht, bloed, of eenige vreemde stoffe tusschen de Longen en het Borstvlies ingedrongen is. Nu is het in Wonden, welke tot in de Borstholte doorgaan, uitgenomen wanneer de Longen tegennatuurlijk met het Borstvlies zijn samengehecht, het geen wij niet veronderstellen mogen hier het geval te zijn, bezwaarlijk te verhinderen, dat 'er lucht en bloed tusschen beiden dringe: de indringende buitenlucht verspreid zich spoedig langs de geheele Borstholte uit; en is de Tusschenribbige Slagader, of eenig ander Bloedvat, doorgesneden, dan kan het ontvaatte bloed, indien de uitwendige opening niet groot genoeg is, zich gemakkelijk tusschen het Borstvlies en de Longen onder op den bodem van de Borst bijéenzamelen; waardoor 'er oogenblikkelijk eene moeilijke ademhaling zal plaats grijpen, gepaard met alle de andere toevallen, die gewoonlijk een drukking van de Longen verzellen.

In het XXII Hoofddeel dezes Werks hebben wij niet alleen een volledig verslag gedaan van de toevallen, door het verzamelen van vochten in de Borstholte veroorzaakt, maar ook van de manier om hen, door middel van de Borstopening (*Paracentesis*) te genezen: waarom ik, ter vermijding van herhaling, mij thans beroepe op het geen aldaar, omtrent dit gedeelte van ons onderwerp, gezegd is, en zal, voor het tegenwoordige, eenige weinige aanmerkingen opgeven omtrent de middelen, waardoor men zulke verzamelingen, welke het doen dezer Konstbewerking zouden mogen vorderen, voorkomen kan.

In Wonden, welke tot de diepte van een der ingewanden niet doorgaan, maar slechts tot het Borstvlies doordringen, is de Tusschenribbige Slagader schier het eenigste bloedvat, wiens kwetsing eene aanmerkelijke bloedstorting kan teweegbrengen; en daar zij taamlijk groot is, behoort men, wanneer zij gewond is, geen' tijd te verliezen, om dezelve te onderscheppen. In een groeve in den beneden rand der ribbe

voortlopende, is het moeilijk om een bindfel aanteleggen; dan voorzichtig te werkgaande kan het altijd geschieden.

In groote gefnedene Wonden valt de bloedende opening duidelijk in het oog; maar in kleine gestoken Wonden, is het, vermids de Slagader niet duidelijk kan gezien worden, noodzakelijk de deelen tot eene genoegsame wijde met het Mes te ontbloten. De Slagader dus ontbloot zijnde, vind men verscheidene middelen om dezelve toetebinden aangeprezen. Een kromme naalde kan 'er, om reden als boven gemeld is, niet worden onder doorgestoken. Sommige zijn dus van oordeel, dat de eenigste manier, om dit doel te bereiken, bestaat in een sterken breeden band rondom de ribbe te brengen, en op die wijze den mond van de Slagader met een Wiek van plukfel toetedrukken: daar anderen deze behandeling afkeuren, om dat het Borstvlies daardoor noodzakelijk moet gekwetst worden, doordien dit vlies zich bezwaarlijk van de ribbe laat afscheiden, zonder tevens door de bindfels omvat te worden; en, om dit ongemak voortekomen, heeft men dus verscheidene werktuigen uitgedacht. Het oogmerk van allen bestaat in het drukken van de Tuschribbige Slagader, zonder het Borstvlies te beschadigen; dan daar geen van allen, volgens mijne ervaring, aan het voorgestelde doel beantwoord, heb ik het nodeloos geacht dezelve te doen afbeelden; zij, die ze willen kennen, kunnen ze in *het Tweede Deel van de Gedenkschriften der Koninklijke Academie van Heelkunde te Parijs* zien afgemaald.

Het staat niettemin gelukkig in onze magt deze Slagader op een eenvoudiger wijze te onderscheppen. Door een behoorlijke verwijding van de Wond, kan men met een *Tenaculum*, dat aan deszelfs punt wat meer dan gewonelijk gebogen is, het bloedende vat uit deszelfs groeve opligten, ten einde het op de gewone wijze te binden; ten minste kan dit in magere lieden gemakkelijk geschieden: en waar men ondervindt dat hetzelfde, of doordien de ribben te diep met vet bedekt zijn, of uit eenige andere oorzaak, op deze wijze niet kan onderschept worden, daar kan het altijd op de bovengemelde manier, namelijk door eenen stevigen breeden band rondom de ribbe aanteleggen, en de bloedende Slagader met een kleine wiek van plukfel toetedrukken, verricht worden. Dus doende zal het bindfel ongetwijfeld een gedeelte van het Borstvlies insluiten; dan hiervan behoeft men, volgens de ondervinding, geenzins iets kwaads te verwachten; en voorzichtig genoeg handelende kan men altijd met zekerheid de Longen mijden. Zitten de Longen aan het Borstvlies niet vast, dan vallen zij oogenblikkelijk eenigermate toe, zodra de buitenlucht in de Borstholte doordringt. En zelfs al zijn zij aangewassen, dan kan men ze met de punt van den vinger zo gemakkelijk daarvan afscheiden, dat men ruimte genoeg heeft om het bindfel behoorlijk doortehalen.

Is 'er terstond een Wondarts bij geroepen, dan kan hij op deze wijze de uitstorting van bloed in de Borstholte beletten; en zodra de bloestor-

storting gestuit is, moet hij al de lucht, die zich door de Wond langs de oppervlakte der Longen heeft uitgebreid, trachten uittedrijven; want zo lang dit niet geschied is, zal de ademhaling steeds belemmerd blijven, en de Lijder het aanleggen van de nodige verbanden niet kunnen verdragen. In het boven aangehaalde Hoofddeel heb ik verscheidene manieren van uittedrijven van lucht uit de Borstholte opgegeven; maar de eenvoudigste en gemakkelijkste is deze: men laat den Lijder, inmiddels de Wond nog open blijft, op eene langzame wijze diep inademen, waardoor zich een groot gedeelte van de bijéengepakte lucht ontlasten zal. Dit geschied zijnde, moet de huid oogenblikkelijk over de Wond worden heenen gehaald, zo dat zij bij de uitademing dezelve volmaakt bedekt; en dus zal, indien men bij het inademen de Wond een weinig open laat, al de lucht spoedig worden uitgedreven (g). Hierna moet men de lippen van de Wond dicht bijéénbrengen, en in dien staat met verscheidene strookjes Hechtpleister bevestigen, wel zorgdragende dit alles behoorlijk met een Servet en Schouderband te ondersteunen.

Op deze wijze genezen dikwijls Borstwonden, welke, indien zij aan zichzelf overgelaten, of volgens de gewone manier van hen open te laten, behandeld waren, veel nadeel zouden hebben kunnen veroorzaken. Maar in sommige gevallen ontstaat 'er, ondanks alle aangewende pogingen om zulks te beletten, eene beklemde ademhaling, ter oorzake, dat de Tusschenribbige Slagader een menigte bloeds, voor dat men de onderschepping heeft kunnen bewerkstelligen, in de Borstholte heeft uitgestort; of dat zulks aan het bloeden van kleinere takjens der Tusschenribbige Slagaderen is toetekennen, of om dat de ettervorming mogelijk reeds eenen aanvang genomen heeft.

Wanneer dit als een gevolg van een wond in de Borst plaats heeft, om dat de etter reeds gevormd is, dan behoort men, ter ontlasting van denzelfden, een opening te maken, op dezelfde wijze, als wij in de Etterborst (*Empyema*) hebben aangeraden; moettende deze opening in het meest afhangende gedeelte van de Borst gemaakt worden. Maar valt zij oogenblikkelijk na het toebrengen van een Wond, en zo lang het bloed nog vloeibaar is, in, dan kan men het niet zelden langs de

(g) Ik zoude bijna met zekerheid durven staan de houden, dat men door deze manier van handelen zijn oogmerk niet geheel zal bereiken. Want de Lijder zal, wanneer de Borstholte aan de eene zijde doorboord is, zelfs bij de diepste inademing slechts de Longkwabbe (*Lobulus*) der gezonde zijde geheel met lucht opvullen: want het grootste deel der ingeademde lucht moet zich toch daar heenen wenden, alwaar de minste tegenstand is, en dus zal de kwabbe der gewonde zijde meer of minder toege-

vallen blijven. Daar nu het Middenrif aan beiden de zijden bij het inademen nochtans even diep tegen de Buikholte nederziukt, zo ontstaat hierdoor eene ruimte, waarin wel geen meer lucht indringen, maar de zich reeds in de holte bevindende lucht, bij iedere onvolkomen inademing, zich langs de gewonde zijde terugwenden en verbreiden kan, en dus bij het uitademen, doordien de Wond bijéengetrokken word, achterblijft.

de Wond zelve uitlozen: en is zulks doenlijk, dan verdient het altijd de voorkeur; want men moet zich niet voorstellen, dat de Borst overal zonder gevaar kan geopend worden. Wanneer zich echter toevallen van een beklemde ademhaling opdoen, ter oorzake dat de Borstholte van boven gewond is, en men dus niet in staat is om het bloed te ontlasten, dan zijn wij in de noodzakelijkheid gebragt, om, zodra de toevallen gevaarlijk worden, zo spoedig als mogelijk is de borst van onderen te openen. Het is echter billijk hier aantemerken, dat men deze Konstbewerking nooit moet aanraden wanneer de toevallen niet zwaar zijn: want men heeft dagelijks voorbeelden, dat 'er kleine hoeveelheden niet alleen van uitgestort bloed, maar ook van andere vochten, wederom worden opgenomen; en daar het gevaar, waarmede eene doorboring hier ter plaatse verzeld gaat, waarschijnlijk grooter is, dan het geen door het laten blijven zitten van een weinig bloeds veroorzaakt word, zo moet men de Borstopening; zolang de ademhaling nog redelijk vrij blijft, nooit onderneemen.

§. 4.

Van Wonden in de Longen.

Wij hebben in den loop dezer Afdeeling de toevallen reeds opgeteld, die aanwijzen dat een Wond in de Borstholte tot in de Longen doorgaat. En alhoewel het gevaar in dit geval grooter is, dan in Wonden, die alleen het Borstvlies doorboren, zo is de wijze van genezing, die op de eene toepasselijk is, zo veel overeenkomend met die, welke wij voor de andere hebben aangeprezen, dat het naauwlijks nodig is dit verder uittebreiden.

Het is echter billijk te doen opmerken, dat daar het gevaar van Wonden in de Longen groot is, de voorzichtigheid, waarmede zij moeten behandeld worden, naar evenredigheid ook groot moet zijn. Men heeft wel is waar voorbeelden gehad, waarin de genezing gemakkelijk en gelukkig afliep; dan deze zijn zo zeldzaam, dat wij niet moeten aarzelen te zeggen, dat alle aan hen toegebragte Wonden als hoogstgevaarlijk zijn te beschouwen.

Het daarmede verzeld gaande gevaar ontstaat, in de eerste plaats, uit de bloedstorting, die sterker kan zijn, dan des Lijders krachten kunnen verdragen; en, ten tweede, uit de in de Longen gevormde Ettergezwellen, die gemakkelijk in Teeringzickten kunnen eindigen.

De Bloedstorting word meestentijds door een sterke aderlating gefild, welke in zulke gevallen op eenmaal zo rijkelijk behoort te zijn, dat zij slaauwte verwekt; door den Lijder in een koel vertrek en volkomen rust te houden; door het gebruik van verkoelende buikopenende middelen; en door eenen zachten leefregel. Behalve lichaamsrust, is het
van

van het grootste gewigt de Longen zo min te bewegen als mogelijk is. Hiervandaan moet men den Lijder ten strengste het hoesten, lagchen, en zelfs veel spreken, of diep ademhalen verbieden. Het is noodzakelijk dat men zulks in alle Borstwonden, maar meer bijzonderlijk in zulke Wonden die de Longen doorboren, in acht neeme; want is dat Ingewand gewond, dan kan het nooit volkomen met lucht worden opgevuld, zonder tevens ieder gewond Bloedvat uittezetten.

Nochtans zal, niettegenstaande onze uiterste pogingen, de Lijder somtijds onder het verlies van bloed bezwijken; in andere gevallen, hooft het bloed zich in groote hoeveelheid tuschen de Longen en het Borstvlies bijéén, zodat de ademhaling daardoor belemmerd word; of 'er vormen zich, gelijk wij boven hebben doen opmerken, Ettergezwellen in de zelfstandigheid der Longen.

Wij hebben de wijze van behandeling van Bloedverzamelingen tuschen de Longen en het Borstvlies reeds opgegeven: dus zullen wij voor het tegenwoordige eenige, weinige aanmerkingen maken omtrent de behandeling van Ettergezwellen in de Longen.

Etterstoffe in de zelfstandigheid der Longen als het gevolg eener Wond verzameld, kan op drie onderscheidene wijzen worden uitgeloozd. Als door opracheling; door uitlozing langs de Wond zelve; of door zich in een van beiden de holligheden van de Borst, tuschen de Longen en het Borstvlies, uitteforten.

Opent zich een dusdanig Ettergezwel in de Luchtpijptakken, dan loopt men in den aanvang groot gevaar van een oogenblikkelijke verstikking; maar is dit gevaar, door het ontlasten van een groote menigte Etterstoffe, voorbij, dan zal men, indien 'er geene lichamelijke noch eifelijke helling tot Teering plaats heeft, dikwijls een volkomen genezing kunnen verkrijgen, door het gebruiken van zulke middelen als gewoonlijk in diergelijk gevallen zijn aanprezen; als bestaande in spijsz die ligt en gemakkelijk valt om te verteeren, en tevens eene genoegzaam voedende kracht heeft; en door zich dagelijks matig te bewegen, waardoor de in zulke Ettergezwellen opgehoopte stoffe, gemakkelijker dan door andere middelen, word uitgeracheld. Een zeereis beantwoord ook voornamelijk aan dit oogmerk, terwijl zij tegelijker tijd geschikt is om de gesteldheid des Ligchaams te onderschragen en te versterken; maar kan dit geen plaats vinden, dan raden wij het te paard rijden aan. Is de in de Longen verzamelde Etter op die manier ontlast, dan is de hulp van eenen Wondarts onnodig; maar breekt het Ettergezwel in een van beiden de holligheden van de Borst door, of puilt het buiten de Wond uit, dan hebben wij het menigmaal in onze magt den Lijder door het doen eener *Operatie* te behouden, daar hij anderszins onvermijdelijk zal moeten sterven.

Breekt een Ettergezwel in een der Borstholtens door, dan moet men

de stoffe, op de door ons boven in het XXIII. Hoofddeel aangeprezene wijze, uitlozen: maar blijft de Wond welke de Etterverzameling veroorzaakt heeft open, zo dat de stof zich naar buiten wil laten uitlozen, dan behoort men, zodra dit, het zij door een geringe uitzweeting van Etter, of door het inbrengen van den Vinger tusfchen twee der Ribben, ontdekt word, terftond te besluiten om te handelen volgens dezelfde grondregelen, en op dezelfde wijze als met Ettergezwellen aan andere deelen des Ligchaams, te weeten, men moet daarin een opening maken, welke groot genoeg is om den Etter behoorlijk te ontlasten. De tedere aart van het deel waarin de Etter zich bijéén verzameld heeft, moet ons in geen deele afschrikken om dien weg in te slaan; dan 'er word niet veel bewijs gevorderd om te doen zien, dat een Lijder in zulke omftandigheden in grooter gevaar is van ontekomen, wanneer men de Etter laat zitten, dan door het maken van een opening in het Ettergezwel. In het laatste geval ontgaat hij het gevaar van een plotselinge dood, die dikwijls voorvalt, wanneer groote Etterzakken in de Luchtpijptakken openbarsten; terwijl tegelijker tijd daardoor verhinderd word, dat de Etter zich in de holte van de Borst tusfchen de Longen en het Borstvlies uitstorte; en de noodzakelijkheid van een tweede *Operatie* dus worde regengehouden. Ja ik zoude in gevallen van zulk eenen gevaarlijken aart, zelfs nog verder gaan: is men door een vorige Etterlozing overtuigd, dat 'er zich een Ettergezwel in de Longen, als een gevolg van een Wond, gevormd heeft; heeft 'er eene opstopping dier ontlasting plaats, en is zij door alle de gewone toevallen eener nieuwe Etterverzameling, als een moeilijke ademhaling; ongemakkelijkheid om op de gezonde zijde te liggen; veelvuldige huiveringen; en een Teeringaartige Pols, opgevolgd; dan blijft 'er in zulk eenen toestand geen twijfel over, of 'er is een Etterverzameling aanwezig; en daar de Lijder zo lang in het grootst gevaar moet blijven tot dat de Etter is uitgeloosd, zo zoude ik van oordeel zijn de uitwendige Wond niet slechts aan de gewone bekleedselen maar ook aan de tusfchenribbige Spieren te verwijden, en de opening ter lengte van twee of drie duim uittebreiden; waar door men meer vrijdom bekomen zal om de zitplaats van het Ettergezwel met den Vinger te onderzoeken: en is hetzelfde ontdekt, dan zoude het bij mij geen bedenken baren, hetzelfde, hoe diep het ook mogte doorgaan, met een *Bistoury* langs den Vinger voortefchuiven, en langzaam intedrijven, te openen. In den loop mijner eigen praktijk heb ik twee diergelijke gevallen gezien; waarin ik, door deze besliffchende wijze van handelen, het genoegen gehad heb twee lieden te behouden, die anderzins, naar alle waarschijnlijkheid, zouden hebben moeten sterven. Dit was het gevoelen van de andere Konstbewerders die nevens mij praktifeerden; en ik was in beiden gevallen zo sterk overtuigd, dat eene inwendige verzameling van Etter het gevaar teweegbragt, en niets dan deszelfs uitlozing in fraat was om den Lijder te behouden, dat ik, na den Lijder gewaarschouwd, en zijn toestemming verkregen te hebben, het besluit nam om liever het ligchaam der Longen tot de volkomen diepte van mijnen Vinger te openen, dan hem

hem aan zijn noodlot overtelaten. In beiden gevallen vond ik het noodzakelijk het Mes bijna ter lengte van mijn' Vinger in te steeken; en op deze diepte was ik zo gelukkig een *absces* te bereiken het welk ten minste een Engelsch half pint Etter inhield. De Lijders gevoelden in beiden gevallen oogenblikkelijk verligting; en ofschoon zij van te voren in het grootst gevaar schenen te zijn, en schier buiten de mogelijkheid om ooit te herstellen, zo genieten zij nu, na verloop van veele jaren, nog een volmaakte gezondheid.

Om zulk een diepzittend Ettergezwel te openen, moet men de insnijding op de langzaamste wijze voortzetten, zodat men niets meer van de Longen kan kwetsen dan volstrekt noodzakelijk is: maar komt de Etter eenmaal te voorschijn, dan moet het gezwel zo wijd openge maakt worden, als geschikt is om de stoffe gantschelijk te ontlasten.

In de opvolgende behandeling van een foortgelijk Ettergezwel, word'er veel opmerkzaamheid vereischt in het houden van eene geschikte opening, om den Etter, die in het vervolg daarin mogt gevormd worden, te ontlasten: want indien men dit verzuimd heeft voor dat het *absces* uit den grond is opgevuld, zal'er spoedig eene nieuwe Etterverzameling plaats grijpen, en de Lijder in denzelfden staat van onzekerheid en gevaar vervallen als hij te voren was. In Wonden die niet dieper dan de bekleedselen of Spieren van de Borst doorgaan, hebben wij boven aangemerkt, dat men nooit eenigerhande foort van wiken gebruiken moet; en hebben liever aangeraden om dezelve in hunnen gheelen omvang opentelaten, of'er een Hairfnoer doortehalen, gelijk men gewoon is te handelen in foortgelijke Wonden, welke op andere plaatfen des Ligchaams voorkomen. Dan daar dit in doorgaande Wonden ondoenlijk is, zijn wij in deze onder de noodzakelijkheid gebragt van een *Canul* in de opening te steeken, en dezelve ter genoegsame lengte, gedurende de genezing, daarin te laten zitten; waarmede men inderdaad zolang moet aanhouden tot dat alle Etter is uitgeloosd. Loden *Canuls*, zachter en buigzamer zijnde dan die van eenig ander metaal, verdienen dus de voorkeur: zij moeten breed en liever eijrond dan geheel rond zijn; en zij behoren altijd voorzien te zijn van een' rand die veel breeder is dan de opening van de Wond, ten einde alle mogelijkheid tegentegaan van in de Borst te kunnen nederzakken. Bij verzuim van dit in acht te neemen, zag ik een *Canul* van vier duim lang en naar evenredigheid dik, geheel in iemands Borst, die dezelve eenigen tijd gedragen had, nederzinken; en niettegenstaande verscheidene pogingen wierden aangewend om dezelve uittehalen, bleef zij echter zitten. Zij was op de gewone manier door middel van eenen draad, aan een' om den Borst gesslingerden band vastgemaakt; dan de draad breekkende slipte zij oogenblikkelijk naar binnen. Dit geval is reeds eenige jaren geleden gebeurd. De Lijder voelde wel is waar daar niet veel ongemak van; dan het had ten klaarblijkelijken gevolge dat de Etterontlasting uit de Wond sterk vermeerderde.

Ik

Ik heb sommige gevallen van Borstwonden gezien, waarin stevige wicken even goed aan het oogmerk voldeeden als *Canuls*; en zij mogen altijd gebruikt worden; wanneer de deelen zich rondom dezelve niet zo sterk famentrekken, dat de vrije uitlozing van Etter daardoor verhinderd word: maar stoppen zij de opening zo sterk op, dat zij van het eene verband tot het andere eene nieuwe Etterverzameling teweegbrengen, dan moet men ze ongetwijfeld ter zijde leggen, en in derzelver plaats *Canuls* gebruiken.

Daar men reeds sedert eene groote lengte van tijd schier in ieder onder de gewone Huidbeksels zich uitstrekende Wond wicken gebruikte, wierden dezelve eindelijk door BELLOSTE en eenige andere ervaren Wondheeleren grootendeels verworpen. Wij hebben reeds gelegenheid gehad, om te doen opmerken, dat dit, in zeker opzicht, zeer wel gedaan was; maar ik kan met sommige hedendaagfche Konstbeoefenaars, die verzekeren dat wicken en *Canuls* altijd nadeelig zijn, en dus nimmer moeten gebruikt worden, niet instemmen. Gaat de uitlozing uit een Wond of Ettergezwel vrij en onbelemmerd voort, tot dat de genezing, door de deelen uit den grond op met nieuw Vleesch optevullen, voleindigd is, dan zoude ik nimmer het gebruik van wicken of *Canuls* aanraden. Maar ontwaart men dat de uitwendige opening eener Wond toeloopt, lang voor dat de onderliggende deelen vereénigd zijn; en dat de Etter zich wederom verzameld en uitbreekt, gelijk ik, gedurende mijn praktijk, bij tot in de Borstholte doorgaande Wonden menigmaal heb zien gebeuren, dan moet het alleen gebrek van onderzinking zijn, of zucht om bijzonder te schijnen, dat wij de eenige zekere geneeswijze, waar mede men dit ongemak voorkomen, en den Lijder voor veel pijn, ongemak, en gevaar behoeden kan, weigeren in het werk te stellen.

In groote Borstwonden, waarin een gedeelte van het Borstbeen of van de Ribben is weggenomen, puilt 'er somwijlen een stuk van de Longen naar buiten uit, en laat zich niet gemakkelijk binnen brengen. Is de Wondarts spoedig na het toebrengen van de Wond geroepen, dan moet het uitgepuilde gedeelte, zo spoedig als doenlijk is, wederom naar binnen gebracht worden: maar is een gedeelte van de Longen lang aan de lucht blootgesteld geweest, en bij de verwonding bij uitstek sterk gescheurd, dan behoort men in de eerste plaats toetezien, of het reeds door Versterking of Koudvuur is aangetast of niet; en al het geen dat duidelijk blijkt volkomen verstorven te zijn moet ongetwijfeld, voor het inbrengen der overblijvende gezonde deelen, afgesneden worden. Bepaalt zich het afsnijden enkel tot het Verstorvene gedeelte, dan behoeft men voor geen Bloedstoringen of enig ander toeval bevreesd te zijn, en door het wegneemen van deelen, welke in dezen toestand bevonden worden, zal men alle kwade gevolgen voorkomen, die uit het terugbrengen van dezelve in de Borstholte zouden kunnen ontstaan.

§. 5.

*Van Wonden van het Hart en daarmede verbondene groote Vaten,
en van Wonden in de Borstbuis.*

In Wonden van het Hart en daarmede verbondene groote Vaten, heeft men altijd, doordien deze deelen zeer diep liggen, en derzelve staat van gezondheid tot behoud des levens volstrekt noodzakelijk is, het grootst gevaar te duchten, 't geen zelfs de grootste geoefendheid der Konstbewerkeren niet in staat is om te kunnen verminderen. Ieder foortgelijke Wond is indedaad van zulk eenen gevaarlijken aart, dat men ze met recht als doodelijk beschouwen kan: want hoewel de boeken ons leeren, dat het Hart zelve, zonder dat daaruit eenige dodelijke gevolgen ontstaan zijn, is gewond geweest, heeft men echter veel reden om te vermoeden, dat deze waarnemingen op bedrog of dwaling gegrond zijn. Men kan wel begrijpen dat het Hart ligt kan gekwetst zijn, zonder dat zulks een oogenblikkelijke dood ten gevolge heeft; dan zelfs de geringste Wond in hetzelfde moet waarschiijnlijk op het eind eenen dodelijken uitgang hebben: want de op deze wijze veroorzaakte zwakheid van een bijzonder gedeelte, zal het zeer geschikt maken, om voor de sterke en aanhoudende beweging van dit Werktuig (*Organum*) te wijken. En is daarin eenmaal een Slagaderbreuk (*Aneurisma*) ontstaan, dan kan dit ongemak schielijk doodelijk worden,

De beste wijze om dit te verhoeden of ten minste te vertragen, bestaat in de werking van het Hart, door veelvuldig aderlaten, een verkoelende manier van leven, zacht openlijf houden, en het vermijden van alle soorten van vermoejing, te verminderen: indien het in zulke omstandigheden mogelijk is om eenen Lijder te behouden, dan zijn deze de geschiktste middelen om zulks uitte werken; in alle gevallen zal zulks dienen om het leven te verlengen, 't geen in sommige van zulk een groot gewigt is, dat eenige weinige dagen, ja zelfs eenige weinige uren hoogst belangrijk kunnen zijn.

Dezelfde aanmerkingen zijn op Wonden in de groote Bloedvaten rondom het Hart toepasselijk. Zij zijn als even gewigtig en gevaarlijk te beschouwen, en behoren op dezelfde wijze behandeld te worden als de Wonden van het Hart zelve.

Daar is nog een ander Werktuig van belang in de Borst gelegen, waarover wij verpligt zijn hier te handelen, te weten de Borstbuis, (*Ductus Thoracicus*); want offchoon Wonden in deze Buis meestal in de dood eindigen, zo kan een voorzigtige behandeling van dezelve in bijzondere gevallen nochtans veel voordeel bijbrengen. De Borstbuis steigt, na dat zij uit den Chijlzak (*Receptaculum Chyli*) is voortgekomen, langs de Ruggraat naast de groote Slagader (*Aorta*) opwaarts; en, omtrent den vijften of zesden Wervel van den Rug achter de groote Slagader om-

gaande, klimt zij naar de linker Onderfleutelbeensche Ader (*Vena Subclavia Sinistra*) op, en stort de Chijl daarin uit.

Wij oordeelen dat de Borstbuis gewond is, uit de plaats waarin het wondende Werktuig is ingegaan; uit de gesteldheid van het uitgeloopte Vocht, zijnde geheel wit als Chijl, of met een groote hoeveelheid van dezelve vermengd; of doordien de Lijder dagelijks zwakker word, dan hij worden zoude van Wond een van gelijke grootte in eenig ander lichaamsdeel; het welk daaraan is toeteschrijven, dat het voedend gedeelte van zijn spijs word uitgedreven eer hetzelfde eenig voordeel gedaan heeft.

Met oogmerk nu om te verhinderen dat de middenlijn dezer Buis niet al te sterk worde uitgezet, 't geen tegelijker tijd dienstig is om de uitgebreidheid van de Wond te verminderen, zo moet men den Lijder onder eenen koelen en spaarzamen leefregel te houden: het voedsel dat hij gebruiken moet, behoort niet op gezette maaltijden, maar in geringe en dikwijls herhaalde giften te worden toegediend; ook moet men hem niet toestaan zelfs het zachtste vocht met ruime teugen te gebruiken. Hij behoort zacht openlijf te houden; terwijl hij alle soorten van lichaams beweging, en veel spreken, of wat ook strekken moge om de ademhaling aantezetten, zorgvuldig vermijden moet.

§. 6.

Van Wonden in het Middenrif, Middenschot, en Hartzakje.

Men oordeelt het Middenrif (*Diaphragma*) gewond te zijn, uit de plaats van de Wond, en uit den aart der daarmede gepaard gaande toevallen. Daar deze Spier gedurende de ademhaling in aanhoudende beweging is, zo moet de kwetfing van dezelve noodzakelijk van een belemmering in het ademen, met zware pijn bij het inademen, niet alleen van de Wond zelve, maar ook van die deelen van de Borst waarmede het Middenrif veréénigd is, verzeld gaan: de Lijder klaagt over pijn in den gantschen omtrek van de Maag; 'er hebben walging, braking en een lastige en afmattende hik plaats; somwijlen ontstaan 'er pijnen in de Schouders, verzeld met hoesten, ijlhoofdigheid, een radde harde pols en andere toevallen, welke ontsteking en koorts te kennen geven. Een onwillige lagch word ook onder de toevallen geteld, die de aan het Middenrif toegebragte Wonden somwijlen veroorzaken.

Het is een gemeen gevoelen van de meeste Wondartsen, dat Wonden in het Peesachtig gedeelte van het Middenrif altijd dodelijk, maar dat Wonden in de Spierachtige deelen niet zo schielijk gevaarlijk worden. Daar is echter veel grond om te geloven, dat 'er weinig Wonden in het Middenrif genezen zijn, even veel of zij aan deszelfs Peesachtig of Spierachtig gedeelte zijn toegebragt; ook is het door de ondervinding niet

bewezen, dat 'er meer gevaar in het eene dan in het andere geval te duchten is.

De toevallen waarvoor men de meeste reden heeft om bevreesd te zijn, zijn die welke of uit ontsteking of prikkeling ontstaan. Met oogmerk om derzelve aanvallen voor te komen, of, wanneer zij reeds aanwezig zijn, te lenigen, zijn het aftappen van Bloed, gepaard met zachte Buikopeningen; groote giften van Heulfap met Muskus vermengd; warme Stovingen over den Buik en de Borst; rust en zachte spijsen, de voornaamste middelen.

Door het naauwkeurig opvolgen dezer geneeswijzen, zal een Lijder in zulke omstandigheden, mischien beter hoop op behoud mogen koesteren, dan wanneer men anders handelde; dan zijn herstel is in geen en deele zeker. Een strenge verkoelende levenswijze en groote giften van Heulfap, kunnen waarschijnlijk alle de voornaamste toevallen tekeer gaan. Dan hoe gering een Wond van het Middenrif in den beginne ook zijn moge, de gedurige beweging en spanning dezer Spier kan dezelve dagelijks wijder maken; en wij weten uit verscheidene voorbeelden van Wonden in dit deel, dat zij zelden zeer groot worden, zonder dat een gedeelte van de Maag, of Karteldarm (*Colon*) of een ander gedeelte van de Darmen uit den Buik in de Borstholte doorgaat; waardoor de geweldigste pijn veroorzaakt word, die gepaard gaat met eenige der andere toevallen, die men gewoonlijk in gevallen van een beklemde Breuk waarneemt. In zulke omstandigheden is een beknelde Darm, veel gevaarlijker dan een zwaare beknelde Breuk; want ofschoon wij zelf in staat zijn de beklemming, door het maken van een opening in den Buik, wegteneemen, de opening naar de Borst zal steeds open blijven, waardoor men het wederomkeeren der Beklemming zeer spoedig zal te wachten hebben.

Wonden in het Middenschot vorderen geene bijzondere behandeling. De omstandigheden voor welke men het meest beducht moet zijn, bestaan in het bijéénzamelen van Bloed in een of beiden de holligheden van de Borst, ontsteking en verettering benevens derzelve gewone gevolgen. Dan de aanmerkingen welke wij, met opzicht tot de behandeling van in andere deelen van de Borst doorgaande Wonden, reeds gemaakt hebben, kunnen insgelijks even goed hierop worden toegepast; zo dat het nodeloos is thans daarover verder uittewijden.

Even min noodzakelijk is het de Wonden van het Hartzakje in bijzondere overweging te nemen. Daar dit zakje een Vocht inhoud, 't welk men voor de gemakkelijke beweging van het Hart gelooft nodig te zijn, zo kunnen Wonden in hetzelfde, zo van wegens derzelve geschiktheid om de verzameling van dit Vocht te verhinderen, als dat hetzelfde zich in de Borstholte uitstort, gevaarlijk geoordeeld worden. Het blijkt nochtans uit verscheidene waarnemingen, dat dusdanige Wonden zo gevaarlijk niet zijn, als men zich in den beginne wel verbeeld. Zij vorderen

dezelfde algemeene geneeswijze van tot in de Borstholte doorgaande Wonden, waarover wij boven reeds gehandeld hebben.

In alle foorten van in de Borstholte doorgaande Wonden, waarin de genezing niet zonder Ettervorming voleindigd is, gaat het toelopen van dezelve langzaam voort; en in sommige gevallen, bijzonderlijk als 'er Ettergezwollen ontstaan, zal eene uitlozing van Etter gedurende veele jaren, ja in sommige gevallen, ondanks alle onze pogingen om het tegentegaan, het geheele leven lang blijven aanhouden. Daar dit een ongemak is, waarvan de Lijders altijd gaarne willen bevrijd zijn, zo moeten de Konstbeoefenaars in de behandeling van hetzelfde noodzakelijk veel belang stellen: en hebben dus, ten einde deze uitlozing te verminderen, en zelfs de Wond in haren geheelen omvang te genezen, famentrekkende en andere middelen, die men gewoonlijk Wondinspuitfels noemt, aangeraden. Dan offchoon ik weet dat zij dikwijls door Wondartfen van naam, en onder de beste en voorzigtigste wijze van handelen, gebezigd zijn, zo heb ik zelden gezien dat zij, zonder nadeel te doen, gebruikt wierden; en ik kan mij geen een geval te binnen brengen, waarin zij eenig voordeel hebben bijgebracht. Zij zijn geschikt om de Longen met derzelver omliggende deelen te prikkelen en te ontsteken; en in plaats van de Wond of het Ettergezwel te genezen, zijn zij in staat om dezelve, door het omliggend Celleweeffel open te scheuren, grooter te maken.

Om die reden aarfel ik niet om staande te houden, dat men in Wonden, welke tot in de Borstholte doorgaan, zich van inspuitingen behoort te onthouden: en dat wij, hoe ongenaam en verdrietig de uitlozing in die gesteldheid moge wezen, alleen ons vertrouwen moeten stellen op de middelen, die wij, indien de aart des gevals het niet belet, door het laten blijven van een ruime en afhangende opening, ter voorkominge van Etterverzamelingen hebben aangeraden.

XII. A F D E E L I N G.

Van Wonden in den Buik.

S. I.

Ontleedkundige beschrijving van den Buik en de daarin beslotene deelen.

De Buik of het Onderlijf is de grootste holligheid des Ligchaams; van boven is zij bepaald door het Middenrif, dat haar van de Borstholte afscheid; van achteren word zij door de Wervelen ondersteund; derzel-

zelve bovendeel is aan beiden de zijden met de onderste Ribben overdekt; het overige daarvan is door de Buikspieren omringd, uitgenomen het onderste gedeelte dat in het Bekken (*Pelvis*) eindigt; van welkers ingehoudene deelen zij alleen is afgescheiden door het Buikvlies (*Peritoneum*), een sterk uitgebreid vlies, dat niet alleen de geheele holligheid bekleed, maar dient tot een zak om alle de ingewanden te omvatten, zijnde het op een allerzonderlingste wijze over dezelve uitgebreid.

De ontleedkundige verdeelen deze holligheid in verscheidene afdelingen. Derzelve middelste en bovenste gedeelte, dat zich van het zwaardwijze Kraakbeen tot op eenen kleinen afstand van den Navel (*Umbilicus*) uitstrekt, word het Bovenbuiksche deel (*Epigastrium*) genaamd; de Bovenbuiken (*Hypochondria*) zijn twee vakken aan deszelfs beiden zijden; het Naveldeel (*Regio Umbilicalis*) strekt zich drie duim, of daaromtrent, boven den Navel, en op evengelijken afstand onder denzelfden uit; terwijl alle de deelen tusschen dit en de Schaamdeelen (*Pubes*) het Onderbuiksche deel (*Regio Hypogastrica*) genoemd worden.

In het behandelen van Wonden in den Buik, is een juiste kennis der daarin beslotene deelen, en derzelve bijzondere ligging met opzicht tot elkander, en tot de bijzondere afdelingen of deelen, die wij zo even beschreven hebben, een zaak van het uiterste gewigt. Wij zullen, om die reden, hier ter plaatse eene algemeene beschrijving doen der onderscheidene ingewanden: terwijl eener volkomener kennis het best door ontleding zal verkregen worden.

De door den Buik ingehoudene deelen zijn de Maag en Darmen; het Darmcheil (*Mesenterium*), het Net (*Omentum*), de Lever, en Galblaas, benevens derzelve Buizen; het Alvleesch (*Pancreas*), de Chylzak, Milt (*Lien*), Nieren, Pisleiders, en het bovendeel der Pisblaas; de groote Slagader (*Aorta*), Holle Ader (*Vena cava*), benevens andere groote Bloedvaten en Zenuwen.

De Maag is een groote vliezige Zak, gelegen in het bovenste gedeelte van den Buik, vlak onder het Middenrif: zij strekt zich van den linker Bovenbuik (*Hypochondrium Sinistrum*), alwaar zij het wijdst is, in de schuine dwars langs het Bovenbuiksche deel uit, en eindigt voor dat zij den rechter Bovenbuik bereikt. De Maag heeft twee openingen; de eene de bovenste of de ingang des Slokdarms (*Cardia*) genaamd; en de andere is de Poortier (*Pylorus*), of onderste opening, waarbij de Twaalfvingeren Darm (*Duodenum*), de eerste der dunne Darmen, een begin neemt. De bovenste opening of mond ligt vlak tegen over den Elfden Ruggraats-Wervel, vanwaar zich het wijde gedeelte van de Maag ver naar de linkerzijde uitbreid; en de Poortier ligt een weinig lager, en omtrent twee duimen ter rechterzijde van de Wervelbeenderen af. Het is echter gepast hier aantemerkten, dat de ligging van de Maag,

en derzelver twee openingen, door de daarin beslotene spijzen eene aanmerkelijke verandering ondergaat: zodat een Wond in de Maag, wanneer zij vol is, vlak tegen een uitwendige Wond in de bekleedselen uitkomen, en wanneer zij ledig is verscheiden duimen lager wegzinken kan.

De Darmen beginnen, gelijk ik reeds gezegd heb, bij den Poortier, en eindigen met veele wendingen en kronkelingen bij den Aars. Deze buis word in derzelver verschillende deelen door verschillende benamingen onderscheiden: derzelver bovenste gedeelte noemt men de dunne Darmen (*intestina tenuia*); terwijl het onderste gedeelte van dezelve, ter oorzake dat zij op de eene plaats wijder zijn dan op de andere, de dikke of wijde Darmen (*Crasfa*) genoemd word.

Vershillende deelen dezer groote asperkingen der Darmen hebben zelfs onderscheidene namen gekregen: het bovendeel der dunne Darmen, dat zich omtrent een voet lengte van den Poortier uitstrekt, word de Twaalfvingeren Darm (*Duodenum*) genaamd: het naast daarbij gelegen gedeelte der Buis, noemt men, om dat het gemeenlijk ledig gevonden word, den Nuchteren Darm (*Jejunum*). Deze Darm word in een' volwasenen gemeenlijk omtrent vijfthalf voet lang geschat, en is voornaamlijk in het Naveldeel gelegen. Geheel het onderste gedeelte van de dunne Darmen word, doordien het bijna geheel binnen de door de Heupbeenderen aan beiden zijde van den Buik gevormde holligheid gelegen is, door den naam van Omgewonden Darm (*Leum*) onderscheiden. Na het maken van verscheidene kronkelingen naar den eenen en anderen kant, eindigt hij ten laatste in den blinden Darm (*Caecum*), de eerste der dikke Darmen, liggende vlak onder de rechter Nier. Uit den blinden Darm, die een ronde korte Zak is, voorzien met een Wormwijs aanhangsel (*Processus Vermiformis*), ontspruit de Karteldarm (*Colon*): deze is de grootste van alle de Darmen; en daar hij een aanmerkelijk gedeelte van de Buikholte beslaat, verdient deszelfs loop een bijzondere opmerking. Na de rechter Nier, waarmede hij verbonden is, verlaten te hebben, klimt hij op, en gaat onder de Lever door, zo dat hij door het ontmoeten van de Galblaas een donkergeele kleur aanneemt: van daar gaat hij boogsgewijze over den Twaalfvingeren Darm tot het onderste gedeelte van de Maag; en in den linker Bovenbuik voortgaande, hecht hij zich aldaar aan de Milt en de linker Nier. Deze kromming word de groote Bogt des Karteldarms genaamd. Nu loopt hij beneden en achterwaarts voort: en wederom in de gedaante van een S opklimmende, eindigt hij aan den top van het Heilig-been (*Os Sacrum*) in den laatsten der dikke Darmen, de rechte Darm genaamd, van daar gaat hij bijna in een rechte lijn voort, tot dat hij in den Aars eindigt.

De Darmen, bij uitstek buigzaam en van eene groote lengte zijnde, kunnen zich noodzakelijk ook vrijer bewegen; dan daar zij dus gemakkelijk in elkander zouden kunnen warren, heeft de natuur ze met een vliezig weefsel, het Darmscheil (*Mesenterium*) genaamd, voorzien, dat langs den loop

loop der Darmbuis voortgaande, dient om dezelve met een genoegsame stevigheid aan de Wervelen vasttehechten. Het Darmscheil is klaarblijkelijk een verlengfel van het Buikvlies: in deszelfs verdubbeling zijn een aantal kliertjes, die menigmaal bij ziekte zo groot worden, dat men ze uitwendig, door de Buikspieren heen, voelen kan; en het strekt ter ondersteuninge der Melk, Bloedvaten en Zenuwen der Darmen. Het Net is een fijn dun vlies, 't geen bij het doorsnijden van de Buikspieren en het Buikvlies rasch in het oog valt. Over het algemeen gaat het niet tot onder den Navel: dan bij dikke lieden zakt het, wanneer het sterk met vet is opgevuld, zeer ver naar beneden; en in Breuken ziet men het dikwijls tot in den Balzak doorgedrongen.

Dit vlies is klaarblijkelijk geschikt ter bescherminge der Darmen; tot onderhouding hunner warmte; en waarschijnlijk ook om door het vet, dat het inhoud, derzelver uitwendige oppervlaktens glibberig te houden, ten einde zich met meer vrijdom onder elkander te kunnen bewegen.

De Lever (*Hepar*) is een groot klierachtig ligchaam, gelegen in de rechter zijde, onmiddelijk onder het Middenrif: het is verdeeld in twee Kwabben (*Lobi*); de eene groote, en de andere kleine genaamd. De groote Kwabbe ligt in den rechter Bovenbuik, dien zij schier geheel opvalt: zij rust op de rechter Nier, en bedekt een gedeelte van den grooten Bogt des Karteldarms: een groot gedeelte van de kleine Kwabbe is in het Bovenduiksche deel (*Epigastrium*) gelegen; 't overige gedeelte van haar gaat over de Maag naar den linker Bovenbuik heenen.

De Lever is van een zeer onregelmatige gedaante; haar bovenste oppervlakte is gewelfd, met de gedaante en grootte van den Boog des Middenrifs overeenkomende. Aan de rechterzijde is zij zeer groot en dik; dan naar den linkerkant neemt hare dikte zo af, dat zij eindelijk op eenen dunnen rand uitloopt.

De Lever is in dien staat door onderscheidene Banden met het Middenrif en de omliggende deelen vastgehecht.

De Galblaas is een Peervormige Zak, zittende aan de holle zijde van de Lever. De Gal, na door de Lever te zijn afgescheiden, word in dezen Zak uitgestort, vanwaar zij in de Darmen word overgebracht, langs de gemeene Galbuis (*Ductus Choledochus*), die omtrent vijf duim beneden den Poortier in den Twaalfvingeren Darm, na deszelfs rokken in eene schuinische richting doorboort te hebben, uitkomt.

Het Alvleesch is een opgehoopte Klier (*Glandula Conglomerata*), in een dwarsche richting liggende tuschen de Lever en Milt, onmiddelijk onder de Maag. Het door deze Klier afgescheiden vocht word in den Twaalfvingeren Darm door een kleine Buis uitgestort; die in sommige gevallen in den Darm zelve, in andere omtrent het einde van de gemeene Galbuis eindigt.

De Chijlbak is een kleine vliezige Zak, waar langs de Chijl uit de Darmen, door middel van de Borstbuis, naar de linker Onderfleutelbeensche Ader gaat. Deze Zak ligt op den eersten Wervel van de Lenden, een weinig aan de rechterzijde van de groote Slagader.

De Milt is een groot Sponsachtig ligchaam, zittende in den linker Bovenbuik, tusschen de Maag en de valsche Ribben, onder het Middenerif, en onmiddelijk boven en nabij de linker Nier.

In de *Tweede Afdeeling* van het *XI Hoofddeel* hebben wij een beschrijving gegeven van de Nieren, Pisleiders, en Pisblaas; zodat het nodeloos is dezelve thans te herhalen. Dan, behalve de onderscheidene ingewanden, welke wij reeds hebben opgeteld, zijn de groote Slagader, Holle Ader, en de groote Boedvaten en Zenuwen, die door de Darmen gaan, insgelijks in de holligheid van den Buik gelegen.

Wij kunnen de Buikwonden op dezelfde wijze verdeelen als wij de Borstwonden gedaan hebben. Zij kunnen of tot de gewone bekleedselen en Spieren bepaald zijn, of zij gaan tot in de holligheid door; of een doorgaande Wond kan met Wonden van een of meerder ingewanden verzeld gaan.

§. 2.

Van Wonden der Bekleedselen en Spieren van den Buik.

Wonden in de bekleedselen en spieren van den Buik verdienen, in zeker opzicht, geen grootere opmerking dan gelijkfoortige kwetsuren in andere ligchaamsdeelen; dan zij worden, wegens de nabijheid van de Buik-ingewanden, en het gevaar, waaraan deze, bij verzuim of mishandeling der uitwendige Wond, zijn blootgesteld, hoogst belangrijk.

Ons eerste oogmerk is om te ontdekken, of een Wond tot in den Buik doorgaat of niet, en of een der ingewanden beschadigd is. Is de Wond groot, en komt een gedeelte der ingewanden buiten uit, dan is de natuur der zake klaar; maar in kleinere Wonden, waarin geen gedeelte der ingewanden uitkomt, valt het dikwijls moeilijk te beoordeelen, of zij in den Buik doorgaan of niet. Over het algemeen laat zich dit stuk uit het in acht neemen der volgende omstandigheden, als uit een behoorlijk onderzoek met de vingers of met een *Provet*, nadat men den lijder zo veel mogelijk gebragt heeft in die houding, als hij was toen hij de Wond ontving; uit de gedaante en grootte van het Werktuig, de diepte tot welke het is doorgegaan, en den loop dien het schijnt genomen te hebben; uit de grotere of kleinere hoeveelheid van het uitgevloeide bloed; uit de gesteldheid van den Pols, en de daarmede verzeld gaande toevallen; en uit de ontlasting van Drekstoffe, Galle, of eenige andere afscheidfels, echter gemakkelijk beslissen.

Is de Wond zo groot, dat men 'er den vinger kan inbrengen, dan kan men altijd met zekerheid bepalen, of zij tot in den Buik doorgaat of niet; vermids in dit geval de vinger de ingewanden zal aanraken: dan het gebruik van *Provetten* vordert veel omzigtigheid; en ten zij het Werktuig gemakkelijk, zonder geweld te doen, in een rechte lijn, en tot zulk een diepte, als ons overtuigd dat het in de Buikholte doorgaat, word ingebracht, zal men daarop weinig of geen vertrouwen mogen stellen: want de deelen zijn hier zo zacht, en van zulk eenen medegevenden aart, dat een *Sonde* schier in iedere richting met zeer weinig moeite tot een aanmerkelijke diepte tusfchen dezelve zal doorgaan. Het is naauwlijks nodig te doen opmerken, dat het, bij ieder foortgelijk onderzoek, een bijzonder vereischte is den Lijder, zo nabij als mogelijk is, in die houding te plaatsen als hij was, toen hem de Wond wierd toegebracht. En het weeke en zachte famenftel der deelen moet ons verhinderen in het gebruiken van inspuitingen, welke ter besliffinghe dezes gefchilfts dikwijls in het werk gesteld zijn. In Borstwonden, waar de deelen vaster, en sterker met malkander veréénigd zijn, kan men, ten dien einde, met minder gevaar van dusdanige inspuitsfels gebruik maken; maar in den Buik kunnen zij zich tusfchen de Spieren en het Celleweeffel uitbreiden, waardoor het onderzoek, dat te gelijker tijd, door het veroorzaken van pijn en ontsteking, veel nadeel doen kan, onzeker gemaakt word.

De diepte, tot welke het Werktuig is doorgedaan, of de loop, dien het genomen heeft, kan dikwijls niet bepaald worden; maar kan men daarvan eenige verzekering bekomen, dan zal het ons in het bepalen van den aart der Wond veel helpen. Door de gedaante van de uitwendige opening met den vorm van het Werktuig te vergelijken, zullen wij aanleiding krijgen tot welk een diepte het is doorgedaan.

Is de hoeveelheid van het uit een Buikwond ontlaste bloed zeer aanmerkelijk, dan kunnen wij schier met zekerheid besluiten, dat 'er sommige der groote inwendige Bloedvaten gekwetst zijn; want, uitgenomen de Bovenbuiks Slagader (*Arteria Epigastrica*), die in het voorste gedeelte van den Buik nevens de rechte Spier (*Musculus rectus*) voortloopt, heeft geen der bekleedfelen of spieren dezer deelen zulke Slagaderen, die een groote menigte bloeds kunnen uitstorten. Het is niettemin billijk te doen opmerken, dat zelfs de grootste Slagader in den Buik, zonder eenige uitwendige bloedstorting, kan gekwetst worden; want is de uitwendige opening niet groot, en loopt de Wond voornamelijk in een schuinsche richting voort, dan zal het bloed, in plaats van langs de opening wegtevloeiën, zich in de holte van den Buik uitstorten, alwaar het zich in groote mate bijéénhoopt, zonder dat 'er zelfs een merkbare graad van spanning plaats heeft.

In zulke gevallen kan men echter uit de opvolgende verschijnselen spoedig ontdekken wat 'er gebeurd is. De Lijder klaagt over zwakte en flauwte;

te; zijn Pols word klein; hij word met een koud zweet overdekt; en indien de bloedstorting niet gestild word, dan ontdekt men alle andere toevallen van een spoedig aannaderenden dood.

Somwijlen wederom gebeurt het, dat wij, door het uitvloeien van Drekstoffen, Galle, Alvleeschap, ja zelfs Chijl, van het tot in de Buikholte doorgaan eener Wonde oogenblikkelijk overtuigd zijn: en in sommige gevallen verkrijgt men dezelfde verzekering uit het ontlasten van een groote menigte bloeds door den Mond en den Endeldarm. Er kan ook Pis vloeien uit een Wond, die tot de Buikholte niet doorgaat; want de Nieren en Pisleiders kunnen, zo wel als een groot gedeelte der Blaas, met recht gezegd worden achter het Buikvlies te liggen; intuschen behoren zij over het algemeen op dezelfde wijze als doorgaande Buikwonden behandeld te worden.

Heeft echter geen dezer toevallen plaats; kan men noch den vinger noch de *Sonde* gemakkelijk inbrengen; ontdekt men geen ontlasting uit de Wond, die aanleiding geeft om te denken dat de ingewanden beschadigd zijn; blijft de Pols natuurlijk; en is de pijn matig; dan heeft men reden om te hopen, dat de Wond niet dieper dan tot de gewone bekleedfelen of Spieren is doorgestaan.

In de behandeling dezer Wonden moet men zich geheel richten naar de diepte tot welke zij doorgaan, en naar de toevallen, die 'er plaats hebben.

Ontdekt men dat een Buikwond niet dieper dan de gewone bekleedfelen of Spieren doorgaat, en met geen verlies van een dezer deelen verzeld is, dan zal men, ten minste bij een goede gesteldheid des ligchaams, zelden eenige zware toevallen, uitgenomen wanneer zij het gevolg van verzuim of mishandeling zijn, waarneemen. Ons oogmerk behoort hieromtrent juist het zelfde te zijn als wij in Borstwonden hebben voorgesteld. Het voornamelijk doel bestaat in het voorkomen van ontsteking en de verzameling van Etter: 't geen men door het aftappen van bloed, een zachte levenswijze, buikzuiverende middelen, lichaamsrust, en een behoorlijke behandeling der Wond, kan bereiken. Dan een meer bijzondere en breeder ontvouwing omtrent de geschikteste behandeling van zulk een Wond, zullen wij tot de laatste afdeeling uitstellen.

Het is niettemin billijk te doen opmerken, dat Wonden in den omtrek des Buiks zich in één omstandigheid van soortgelijke Wonden in de Borst wezenlijk onderscheiden. Vermids de Spieren, en andere zachte deelen van de Borst, aan alle zijden door beenderen onderschraagd worden, zo kunnen de Longen, en andere in de Borst beslotene deelen, niet gemakkelijk langs de opening der Wond naar buiten worden uitgedreven; dan daar de Buikbeksleden van eenen zachten en medegevenden aart, van vooren door geen beenderen ondersteund zijn, en veel der ingehoudene deelen geene zeer vaste samenhechtingen hebben, kun-

nen zij ligtelijk voorwaarts dringen, en overal, waar zich een buitengewone weekheid opdoet, naar buiten worden uitgedreven. Dus is in alle, zelfs in niet doorgaande Buikwonden, om die reden alleen voorzichtigheid nodig; en meer bijzonderlijk wanneer een gedeelte der bekleedfe- len of Spieren is weggenomen. De Lijder behoort gedurende den geheelen afloop der genezing, voor zo veel het doenlijk is, in een rechte houding uitgestrekt te liggen; en wil hij zitten of gaan, dan behoren de verzwakte deelen door een' geschikten drukdoek, en een' stevigen en eenigzins veerkrachtigen, twee of driemaal om het ligchaam geslingerden Flannelen band ondersteund te worden; een voorzorg, waarmede men, nog lang na dat de Wond volkomen genezen is, moet aanhouden. Bij man- gel van dit stuk met aandacht te behandelen, ontstaan 'er niet zelden gevaarlijke breuken, die men gemakkelijk had kunnen voorkomen.

§ 3.

Van Wonden, welke tot in den Buik doorgaan, zonder de ingehoudene deelen te kwetsen.

Offchoon een! Werktuig tot een aanmerkelijke diepte is doorgedron- gen, heeft men echter, zo lang de Buik zonder pijn en spanning blijft, de pols zacht, en de huid natuurlijk warm is, veel grond om te hopen, dat geene der ingewanden gewond zijn: dan zelfs in die gesteldheid van zulk een Wond durft men niet besluiten, dat zij niet gevaarlijk is; want het gebeurt dikwijls, dat Wonden dezer deelen, welke in den beginne niet gevaarlijk schijnen, ten laatste eenen dode- lijken uitgang hebben.

Het is echter nodig te doen opmerken, dat dit veeltijds als een gevolg van mishandeling te beschouwen is, en dat de Wondartsen het dikwijls in hun vermogen hebben om het te verhoeden: want alhoewel 'er sommi- ge voorbeelden zijn, dat diergelijke Wonden, waarin zich geene toe- vallen van kwetsing der ingewanden opdedden, en na het afsterven geen de minste tekenen van gewond te zijn ontdekt wierden, eenen dodelij- ken uitflag hadden, zo zal dit echter in zulke Wonden, die van den beginne afaan behoorlijk behandeld zijn, zelden gebeuren.

Het hier voorkomende gevaar ontstaat voornamelijk uit twee oorzaken: te weeten, door het indringen van lucht in de Buikholte, waardoor de onder- scheidene ingewanden kunnen ontfoken worden; en door de opvolgende vorming van etter, die, geen opening vindende, zich noodwendig tusfchen het Buikvlies moet ophopen.

Diensvolgens behoort in alle foortgelijke Wonden, na de doorsnedene bloedvaten der Huid en Spieren bevestigd te hebben, en het geen al- tijd onmiddelijk na derzelve ontbloting door het aanleggen van bind- fels

fels geschieden moet, ons eerste doelwit te bestaan in het indringen der lucht, voor zo veel het doenlijk is, op alle manieren te verhinderen. In kleine Wonden dezer deelen zal men dit het gemakkelijkst en zekerst, door het bijéénbrengen van de lippen der Wond, en het bevestigen van dezelve met onderscheidene strookjens Hechtpleister, kunnen bereiken: en waarover men, ter betere bevestiging, een' drukdoek en Flannel Windfel, als wij boven hebben aangeprezen, kan aanleggen. Met opzigt tot het Aderlaten, een strengen verkoelenden leefregel, en rust des ligchaams, welke wij in meer oppervlakkige Buikwonden hebben aangeraden, moeten hier, waar het gevaar grooter is, met voorzichtigheid dezelfde voorzorgen gebruikt worden.

Door dusdanig een behandeling zullen deze Wonden, wanneer zij klein zijn, door de spoedige Verééniging tot genezing gebragt worden; maar blijven zij een tijd lang open, dan moet men ze zo min als mogelijk is verbieden, en het verband behoort met zo veel vaardigheid vernieuwd te worden, als de natuur der zake zal toelaten, ten einde den onnodigen indrang van lucht zo veel mogelijk te verhinderen.

Het zal echter somwijlen gebeuren, dat zelfs de naauwkeurigste opmerking niet in staat is om het ontstaan van kwade toevallen voortekomen. In den beginne zijn zij meestal ontstekingsaartig, en kunnen door herhaalde Aderlatingen en het gadeslaan der andere bovengenoemde omstandigheden uit den weg genomen worden; of zij worden dodelijk, doordien zij in Koudvuur uitloopen; of zij kunnen, gelijk wij boven reeds gezegd hebben, in een Etterverzameling eindigen. Het is dit laatste toeval, hetwelk wij thans in overweging neemen zullen.

In zulke omstandigheden zoude ik van gevoelen zijn oogenblikkelijk op een andere plaats des ligchaams eene opening te maken, om den Etter wittelozen: doordien wij in deze Etterverzamelingen in den Buik nooit met zekerheid kunnen ontdekken of 'er iets diergelijks plaats heeft of niet, ten zij zij reeds een geruimen tijd lang geduurd hebben: want de Etter ligt hier zo diep, dat eene kleine hoeveelheid zich niet laat onderscheiden; ook zoude het niet goed zijn ter ontlasting van een weinig Etter den Lijder aan dat gevaar blootstellen, waarmede de vrije toegang van lucht in de Buikholte altijd verzeld gaat; en in kleine Etterverzamelingen zoude dit niet kunnen vermijd worden, doordien het nodig is dezelve op een langsame wijze met een Mes te openen, daar men in zulke gevallen den *Troicar*, zonder gevaar te lopen van de ingewanden te kwetsen, niet zoude kunnen inbrengen. Diensvolgens moeten wij, in plaats van zulk een proef te doen, zolang als de hoeveelheid van Etter niet aanmerkelijk is, en 'er nog geene kwade toevallen plaats hebben, niets ondernemen. Het is waarlijk in alle Wonden van den Buik een goede algemeene grondregel, nimmer een te angstvallig onderzoek te doen naar Etterverzamelingen, of omtrent zulke deelen als uit den aart der Wond reden kunnen geven van te denken, dat zij zouden gekwetst zijn, ten zij de verschijnselen of toevallen het waarschijn-
lijk

lijk maken dat er het een of ander plaats heeft: want door een veelvuldige behandeling doen wij dikwijls kwaad; daar Wonden, die in den beginne met de schrikbarende toevallen gepaard gingen, dikwijls geen gevaar na zich slepen. Ja wij weten verscheidene gevallen, van menschen wien met een degen het ligchaam doorboord wierd, zonder eenig deel der ingewanden te kwetsen, en dat de lijdens zonder eenig plaatsgrijpend kwaad toeval genazen. En het is insgelijks ook bekend, dat de hevigste ontsteking somtijds, zonder ettervorming, gelukkig zal uitloopen; en dat zelfs de reeds gevormde etter somtijds weder in het bloed word opgenomen, zonder eenige sporen overtelaten van ooit bestaan te hebben. Het is dus het dadelijk aanwezen van door zulke etterverzamelingen veroorzaakte kwade toevallen, of wanneer de menigte van etter zo aanmerkelijk toeneemt, dat zij den lijder lastig valt, die het maken van een opening, om dezelve te ontlasten, noodzakelijk maakt: maar zo ras wij ontdekken dat dit het geval is, dan moeten wij niet sammelen; en is de hoeveelheid der stoffe zo groot, dat men een *Troicar* gebruiken kan, dan kunnen wij dat werktuig gemakkelijk en zonder gevaar inbrengen: want door hetzelfde in een schuin-sche richting intestoten, zal de lucht geenen toegang vinden; waardoor men het eenigst gevaar, waarmede deze Konstbewerking gepaard gaat, zal vermijden. Ik heb meer bijzonder op dit stuk uitgewijd, om dat ik twee gevallen van dien aart heb waargenomen, die beiden, offchoon zij van te voren niet gevaarlijk schenen, eenen dodelijken uitgang hadden. Daar het in beiden gevallen duidelijk bleek, dat 'er etter aanwezig was, besloot men om denzelven te ontlasten; en doordien men dacht, dat de stoffe, of in een' bijzonderen zak, of tusschen de spieren, en niet in de holte van den Buik, zat, zo maakte men met een mes een kleine opening. Dan beiden de lijdens ondergingen in den loop der eerste twee dagen de geweldigste toevallen van ontsteking, en stierven schielijk. En ik ben van oordeel, dat deze toevallen door den vryen toegang der lucht tot de Buikholte veroorzaakt waren: want na het overlijden wond men den etter in die holligheid; en ik heb sints dien tijd in twee evengelijke gevallen door middel van een *Troicar* een grote menigte etterstoffs, welke klaarblijkelijk in den Buik huisveste, zonder eenige kwade gevolgen, afgetapt.

In het aftappen van etter uit den Buik, moet men dezelfde voorzorgen gebruiken, als in het aftappen van Water door de gewone Konstbewerking van den Buiksteek (*Paracentesis*) nodig zijn. Dan, daar wij deswegens in het XXII Hoofddeel dezes Werks een bijzondere beschrijving gaven, zo beroepen we ons op het geen daar ter plaatse gezegd is.

Doorgaande Buikwonden kunnen uit een andere oorzaak ook gevaarlijk worden. Er komen somwijlen aanmerkelijke gedeelten der darmen naar buiten uit, zonder dat zij in eenige manieren gekwetst zijn; en dit kan dodelijke gevolgen hebben.

De zekerste wijze om in alle zulke gevallen het gevaar te voorkomen, bestaat in het, zo spoedig als eenigzins doenlijk is, inbrengen der buitenwaarts uitgeschotene deelen. Bijna ieder schrijver over dit onderwerp raad ons in de eerste plaats dezelve met warme weekmaakende afkookfels te stoven, of hen een tijd lang met het Net van een versch geslagt dier te bedekken: dan zij erinneren zich niet, dat, gedurende het tijdverlies tot het maken dezer toestellen, de uitgevallene deelen meer zullen lijden, dan bij derzelve aanlegging winnen; en dat de natuurlijkste zo wel als meest geschiktste stoving, in de warmte en vochtigheid van des lijdens Buik gelegen is. In het aanprijzen dezer middelen zegt men, dat zij niet alleen de droogte der deelen, die door het blootstellen aan de lucht kan veroorzaakt worden, wegneemen; maar door middel van dezelve zouden wij ook in staat zijn om met meer zekerheid te kunnen oordeelen, of zij al of niet geschikt zijn om met gemak wederom te kunnen binnen gebracht worden: want zelfs zommige Schrijvers van naam houden staande, dat deelen die schijnbaarlijk in eenen staat van beginnende versterving zijn, en die ons anderzins bevreesd maken om in den Buik terug te brengen, door een behoorlijk gebruik dezer stovingen, wederom zo ver kunnen hersteld worden, dat men ze zonder gevaar kan binnen brengen.

Dan, offchoon dit gevoelen vrij algemeen is aangenomen, en in de praktijk word opgevolgd, zo schijnt het mij toe, zo ongeschikt en gevaarlijk te zijn, dat ik niet kan nalaten van hetzelfde ten sterkste tegentegaan. Het kan veel nadeel doen, en ik zie niet dat het immer eenig voordeel kan te weeg brengen.

Veele Schrijvers zijn van oordeel, dat men geen gedeelte der darmen, waaraan men eenmaal eenige neiging tot Koudvuur ontdekt heeft, in den Buik moet terug brengen, want dan zal het gevaar lopen, dat de drekstoffen in den Buik zullen nederstorten, waardoor de lijder noodwendig zal moeten sterven. Is men verzekerd, dat de deelen dadelijk in eenen staat van Versterving zijn, dan zoude het inbrengen van dezelve in de Buikholte zonder twijfel hoogst ongeschikt zijn, vermids het den lijder beroven van de eenigste hoop op zijn herstel, die bestaat in de enden van de gezonde deelen van den darm aan de opening van de wond te bevestigen, waardoor 'er eenige mogelijkheid ontstaat om hen in het vervolg met elkander te heréénigen, gelijk in verscheidene gevallen gebeurd is; en waardoor men verzekerd is van ten minste een vrije uitlozing voor de drekstoffen te hebben. Dan, alhoewel in dezen toestand de behandeling, welke wij hier op het oog hebben, als zeer geschikt moet beschouwd worden, zo behoort men echter, wanneer het Koudvuur niet dadelijk aanwezig is, uit hoofde dat men steeds reden zal hebben om te hopen, dat de natuurlijke warmte van den Buik in staat zal zijn hetzelfde te verhinderen, de deelen oogenblikkelijk weder naar binnen te brengen.

Zijn de uit den Buik gefchotene deelen met zand, stof, of eenige andere vreemde dingen bedekt, zo is het buiten twijfel nodig, hen, voor dat men ze inbrengt, te reinigen; en ten dien einde voldoet het baden van dezelve in warme melk, of in melk en water, het best van allen aan dit oogmerk. Dan dit is misfchien het eenigfte geval dat deze behandeling noodzakelijk kan maken.

Om het naar buiten uitgefchotene gedeelte op de gemakkelijkfte wijze weder binnen te brengen, is 'er een zekere handigheid nodig. Men moet den lijder in die houding ftellen, die de gewonde deelen het best in een' staat van verflapping brengt; zijn hoofd en borst moeten een weinig lager dan zijn buik en billen liggen, zo dat de zwaarte der darmen het terugkeeren der uitgevallene deelen eenigzins bevordere. Wanneer de Wondarts, na zijn vingers in warme olie gedoopt of met zacht geölied linnen omwonden te hebben, de deelen, door zijn drukking aan een van de enden des darms te beginnen, en dus van de eene verdubbeling of plooi tot de andere voorttegaan, moet trachten te herstellen. Op deze wijze zal men ieder gedeelte der darmen, wanneer de opening niet zeer klein is, zonder eenige verdere verwijding van de Wond gemakkelijk kunnen binnen fchuiven: en is een gedeelte van het Net of eenig ander der ingewanden naar buiten uitgefchoten, dan zal het steeds minder moeilijk vallen, het zelve naar binnen te brengen. Dan niet zelden vallen 'er uit zeer kleine fteeken zulke aanmerkelyke gedeelten van darmen naar buiten, dat men ze zonder een fterkere drukking, dan zij kunnen verdragen, niet kan binnen brengen. In dit geval zal men zijn oogmerk met meer gemak, en minder gevaar voor den lijder door het verwijden van de opening bereiken, dan door het aanwenden van zulk een drukking als over het algemeen noodwendig vereischt word om een groot ftuk darm door een kleene opening intefchuiven. Er is echter in het verwijden van zulk een opening eenige handigheid nodig. Is de opening van zulk een grootte, dat zij des Wondhealers vinger doorlaat, dan kan de verwijding gemakkelijk en zonder gevaar gefchieden: maar in sommige gevallen is zij met de uitgezakte deelen zo volkomen opgevuld, dat het ondoenlijk is. In dien toestand raden ons de Schrijvers een holle *fonde* tuffchen de darmen en de te doorsnijdene deelen intebringen, en de opening langs dezelve met een *Bistourij* of flijmes wijder te maken. Dit moet echter met veel gevaar verzeld gaan; want wij kunnen nooit met zekerheid onderscheiden, of sommige darmplooiën door de *fonde* worden opgeligt of niet, dat fomwijlen, ondanks alle onze pogingen om het te verhinderen, gebeuren zal. In plaats van die manier te volgen heb ik in verfcheidene gevallen de opening verwijd, door het doen eener infnijding in alle de bekleedfelen en fpiereu, op dezelve langfame wijze als wij een Breuk *Opereeren*; zorgdragende om, zo ras het Buikvlies ontbloomt is, het end van een ftompgepunte *Bistourij* tuffchen het zelve en den darm intefchuiven, en het zo ver als het zal nodig zijn door te flijden, 't geen nu zeer gemakkelijk gefchieden kan. Is de opening op die manier zo ver verwijd, dat zij de punt van den

vinger kan doorlaten, dan kan men ze naderhand, door het inbrengen van den vinger, die als dan ten geleider der *Bistourij* strekt, naar welgevallen wijder maken: dan zo lang het op deze wijze geschieden kan, moet men nooit een snijdend werktuig in den Buik laten doorgaan; want offchoon de uitvinding van werktuigen met bladen, om de darmen in dit gedeelte der *Operatie* te beschermen, veel geest doet blijken, zo bereikt geen van hun eenig ander oogmerk, dan dat het werk daardoor bezwaarlijker word.

Het verwijderen van zodanig een Wond, behoort zo veel mogelijk naar den loop van de spiervezelen der deelen te geschieden; en, om een ligt te begrijpen reden, moet men de insnijding beginnen te doen op den bodem der Wond, benedenwaarts en niet naar boven toe.

Op die manier kan men de opening zo wijd maken als nodig is, al tijd zorgdragende dezelve niet wijder te maken als de aart der zake vordert. En dit geschied zijnde, moet men de uitgezakte deelen zo behendig als mogelijk is, op de door mij aangeprezene wijze, naar binnen brengen. In het doorschieten van de ingewanden in den Buik, is het, door ontseltenis of mislag des Konstbewerkers, somwijlen gebeurt, dat zij tusfchen de rokken der Buikspieren inschoven. Dit moet men al tijd met de grootste zorgvuldigheid trachten tegentegaan; want laat men ze in dien toestand blijven, dan is de lijder bijna in het zelfde gevaar als hij eerst was. Dit zal indedaad het geval zijn, indien zij niet altegader in de Buikholte worden binnen geschoven.

Het geval het welk wij hier bedoelen kan, wanneer een Wondarts niet behendig en voorzichtig genoeg is, in alle gedeeltens der ingewanden gebeuren: maar het allergemakkelijkst in Wonden der rechte spieren, wier kokers of rokken bij uitstek los en flap zijn; en het zal ligter voorvallen in dikke lieden dan in andere, om dat 'er in dusdanige voorwerpen boven en tusfchen de onderscheidene spieren van den Buik zo veel vet en celledweeffel ligt.

In plaats van de Wond te verwijderen, heeft men den voorflag gedaan, om de in het uitgezakte gedeelte der darmen besloten lucht door het maken van gaatjens te ontlasten, waardoor derzelve omtrek zodanig verkleind word, dat men ze gemakkelijk langs dezelfde opening kan herstellen. Daar Schrijvers van ondervinding dit aan de hand geven, acht ik mij verpligt hierover te spreken; dan het geschied voornaamlijk met oogmerk om de jonge Konstbewerkers daar tegen te waarschouwen. Het kan indedaad gemakkelijker voor den Konstbewerker zijn; dan dit schijnt daarvan het eenigst bewijs ten voordeele te zijn: want, offchoon sommige, welke men dus behandeld heeft, hersteld zijn, zo moet de kleinste opening in den darm zekerlijk met meer gevaar verzeld gaan, dan de eenigzins wijder gemaakte opening in de bekleedselen en spieren waarschijnlijk kan veroorzaken. En behalve dat, kan men de uitgeschotene darmen, hoe zeer zij ook met lucht mogen opgevuld zijn,

zijn, door met een zachte drukking de daarin beslotene lucht naar de in den buik geblevene darmen te drijven, nochtans menigmaal volmaakt slap maken. En geschied dit met voorzichtigheid, dan kan het altijd zonder gevaar ondernomen worden. Men moet indedaad nimmer pogingen doen om een sterk opgeblazen gedeelte van een darm in te brengen, ten zij het op deze wijze tot zijn vorige grootte is teruggebragt.

Na het inbrengen der darmen is ons eerste werk dezelve in hunne ligging te bewaren, tot dat de Wond zo wel gesloten is, dat zij niet weder kunnen uitzakken. Is de opening klein, dan kan dit het best geschieden door den lijder in een behoorlijke houding, met zijn hoofd en dijen om hoog te laten nederliggen; door hem behoorlijk openlijf te doen houden; en door de gewonde deelen, tot zo lang zij vereénigd zijn, met een stevig, eenige reizen om het ligchaam geslagen Flanel windsfel te ondersteunen. Dan in Buikwonden van eene groote uitgebreidheid, heeft men, offchoon zij zelfs met alle mogelijke voorzichtigheid behandeld waren, ondervonden, dat het moeilijk, ja, zelfs in sommige gevallen onmogelijk is, het uitvallen der darmen, door het aanleggen van gewone verbanden en windsfels, te verhinderen. In zulke gevallen zijn wij genoodzaakt, de randen der Wond door hechtingen bij elkander te brengen; een Konstbewerking die men gewoonlijk Buikshechting (*Gastroraphia*) noemt.

Tot het maken dezer Hechting heeft men verscheidene manieren voorgesteld; dan de gewone geknoopte of afgebroken (*interrupta*), of de gepende Hechting (*clavata*), die slechts een verscheidenheid van de eerstgenoemde is, voldoet beter aan het oogmerk dan eenige der anderen. Er word echter veel zorg en voorzichtigheid vereischt in het maken van dezelve, voornamelijk in het mijden der darmen, waarmede de te vereénigen deelen van alle kanten omringd zijn.

De Wondarts moet bij zich hebben eenige breede platte, aan de uitgebreidheid der Wond voldoende draden, sterk genoeg om de deelen bij elkander te houden; ieder draad behoort, voorzien te zijn met twee groote kromme naalden, aan ieder eind een; en de lijder in dat postuur, het welk voor hem zelve het gemakkelijkst is, terwijl het te gelijker tijd de gewonde deelen in de grootste verflapping brengt, nedergelegd zijnde, steekt de Wondheeler den voorsten vinger van zijn linkerhand in de Wond, en, verzekerd dat hij het Buikvlies, en niets van de daartusschen liggende darmen gevat heeft, moet hij nu de punt van een der naalden langs zijnen vinger, ten minsten een duim breed van den rand der Wond voortschuiven; en derzelver andere eind met den duim en de palm van de hand vasthoudende, naar buiten doorstewendige Wond in de bekleedselen doorbore. Hij zal hierin sterk geholpen worden, wanneer hij de spieren en huid met zijn rechterhand benedenwaart op de naald neêrdrukt: en is 'er een der naalden doorgestaan,

de andere moet op gelijke wijze, aan de overzijde der Wond, van binnen naar buiten worden doorgestoken. Het zoude wel is waar ook geschieden kunnen, door de naald van buiten in te steken, en ze langs den vinger voortte schuiven: dan men zoude met zo veel zekerheid op die manier de darmen niet kunnen mijden; iets dat van het grootste gewigt is, en de naauwkeurigste opmerking verischt.

De eerste naalden moeten een half duim van het bovenste gedeelte der opening; en de andere immer op eenen gelijken afstand van den bodem der Wond, drie vierde duim van elkander worden ingedreven; want daar men hier meer voor het wegkrimpen der gewonde deelen, dan voor eenig ander toeval moet bevreesd zijn, behoort men het op een bijzondere wijze tegen te gaan. Alle de draden wel doorgehaald zijnde, moet een medehelper de deelen ondersteunen, en, na ieder van dezelve met een knoop vastgemaakt te hebben, moet men, ten einde den toegang der lucht te verhinderen, den gehelen omtrek der Wond, met een wiek van plukfel, die met eenige vettigheid besmeerd is, overdekken. Hierna moet men de deelen met een windsel ondersteunen: men moet den lijder te bedde brengen, en hem op de bovengemelde wijze, door aders laten, en een' zachten leefregel, ingericht naar de hevigheid der voorkomende toevallen, behandelen.

Ik heb gezegd, dat men in het verrichten dezer Konstbewerking de draden tot op de breedte van een half duim van den bodem der Wond moet doorhalen; 't geen tegen de gewone manier van behandeling aanloopt. Gemeenlijk laat men van onderen een opening, met oogmerk om den etter, die zich gedurende de genezing bijéénzamelde, uittelozen; dan 'er zijn geene voldoende redenen om dus te handelen. In plaats van nuttig te zijn, is het waarschijnlijk, dat het, door het geven van vrijen doortocht aan de lucht, 't geen men in alle Buikwonden voornamelijk behoort tegentegaan, veelal nadeel doen moet. Men kan de Wond zonder behulp van een steekwiek niet open houden, 't geen echter veel prikkeling en pijn zal te weeg brengen: ook zal dit aan het oogmerk om den etter uittelozen nimmer voldoen, uitgezonderd indien de opening nabij het onderste gedeelte van den Buik gelegen was. Ik ben dus overtuigd, dat de geheele Wond op dezelfde wijze moet behandeld worden; en dat het, wanneer 'er zich in het vervolg een ettervorming opdoet, beter zij, deszelfs opening aftewachten, of de stoffe zelfs met een *Troicar* aftetappen, dan zich op deze onzekere wijze van genezing te verlaten.

Geeft een Wondarts de voorkeur aan die Hechting, welke men gemeenlijk de gepende Hechting noemt, dan kan hij door het inbrengen van dubbele draden, de eene gemakkelijk in de andere veranderen. Na het doorhalen van alle de draden, moet men een dun rolletje pleister, of een stukje van een groote *Bougie* door de onderscheidene lussen aan de eene zijde van de Wond doorsteken; en een diergelijk rolletje pleister

ter aan de andere zijde tusſchen elk der draden aangelegd zijnde, haalt men dezelve met ſchuifknopen of ſtrikken zo digt toe als nodig is; zorg dragende dat de randen der Wond, gedurende dit gedeelte der Konſtbewerking, door eenen medehelper behoorlijk onderſteund zijn.

Zijn de deelen behoorlijk en gelijk bijééngebragt, dan zal men de draden zelden behoeven wegteneemen voor dat de deelen veréénigd zijn; 't geen, indien zij goed zijn ſamengehouden, en 'er geen ongewoon beletſel heeft plaats gehad, altijd in zes of zeven dagen geſchieden zal. Maar veroorzaken de draden veel pijn, en klaagt de lijder bijzonderlijk over een groote ſpanning over den Buik, dan behoort men de ſtrikken los te maken en zo lang volkomen los te houden, tot dat deze toevallen door aderlaten, ſtovingen, en zachte buikontlaſtingen zijn weggenomen; waarna men de deelen wederom bijéénbrengen en als voorheen beveſtigen kan.

Wij hebben tot dus verre onderſteld, dat het uitgeſchotene deel alleen in een ſtuk van de Darmbuis beſtond, om dat dit gedeelte in wonden van den Buik meeſtentijds naar buiten uitkomt: dan het is billijk te doen opmerken, dat de andere ingewanden, bijzonderlijk de Maag en het Net, inſgelijks geſchikt zijn om naar buiten uittekomen. Dit maakt echter in de wijze van genezen geen verſchil, die, welk ingewand 'er ook buitenwaarts is uitgedreven, bijna dezelfde is. De deelen moeten in alle gevallen zo ſpoedig als mogelijk is herſteld, en naar het door ons reeds beſchreven vooſchrift op hunne plaats gehouden worden.

Nu moeten wij de behandeling van die Buikwonden in overweging neemen, die met beſchadiging van een of ander der ingewanden gepaard gaan. En in de eerſte plaats vereiſchen de Wonden der Darmbuis, als het meeſt voorkomende, onze opmerking.

§ 4.

Van Wonden in de Darmbuis.

In een vorig gedeelte dezer Afdeeling hebben wij aangemerkt, dat men uit de ontlaſting van bloed uit den mond en den aars, zo wel als uit de uitlozing van drekſtoffen langs de Wond in de Huidbekleedſelen, ontdekken kan of de Darmen gekwetst zijn. Inſgelijks kan men dit ſtuk beoordeelen uit den ſtank der lucht dien de Wond opgeeft, en uit den loop en diepte welke het werktuig blijkt genomen te hebben.

Neemt men deze omſtandigheden, en de toevallen waarmede Darmwonden gewoonlijk verzeld gaan, als Walging, Braking, geweldige ſnijdingen of pijnen in den Buik, koud Zweet en Flaauwtens, in aanmerking, dan kan men over het algemeen met veel zekerheid beſluiten

of zij gewond zijn of niet. Dan door deze ontdekking heeft men weinig of niets gewonnen, zo men het gewonde deel niet kan zien: want zo lang als het bedekt blijft, dan moet onze wijze van behandeling bijna dezelfde zijn, als wij in Wonden, die slechts tot in de buikholte doorgaan, hebben aangetoond. De Schrijvers raden ons aan om het gewonde deel te zoeken: dan, daar het gevaar van de uitgebreidheid der Wond, die hier noodzakelijk vereischt word, zo wel als het ontbloten van de ingehoudene deelen van den Buik, waarschijnlijk grooter zal zijn, dan, wanneer men het gewonde deel op zijn plaats laat blijven, zo behoort men dit nimmer te onderneemen; voornamelijk te meer, daar wij weten, dat Buikwonden, zonder het ontbloten van het gewonde deel, somwijlen genezen zijn.

Vind men echter, dat een buitenwaarts uitgeschoten gedeelte eenes Darms gewond is, dan moet het zelve geenzins naar binnen gebragt worden, voor dat men eerst de proef genomen heeft om te verhinderen, dat de daarin beslotene drekstoffen in de Buikholligheid worden uitgestort; 't geen alleen door het samenhechten der opening geschieden kan.

Er zijn verscheidene manieren om soortgelijke Wonden te hechten voorgesteld. LE DRAN denkt dat zulks het zekerst en veiligst kan geschieden door het geen men de Hechting met een Handvatfel (*Looped suture*) noemt; terwijl het grootste gedeelte der Konstbeoefenaaren zulks door de Bontwerkers of Pelters Hechting verricht. De Hechting met een Handvatfel word op de volgende manier gemaakt: het eene einde van de Wond moet door eenen medehelper worden vast gehouden, terwijl de Wondheeler hetzelfde aan het andere einde doet; en men behoort zo veel ronde, rechte en fijne naalden, ieder van welken met een draad een voet lang doorregen is, bij de hand te hebben, als men steeken maken wil. Nu haalt de Wondarts zo veel draden door de lippen van de Wond als nodig is, wel zorg dragende dat zij omtrent een vierde van een duim van elkander zijn. Alle de draden doorgebragt en de naalden weggenomen zijnde, moeten dezelve, aan eene zijde van de Wond met een knoop aan elkander worden vast gemaakt, 't welk desgelijks aan de andere zijde behoort gedaan te worden. Nu voegt men alle de draden te samen, en vormt, door ze twee of driemaal om te draaien, een soort van een koord; op deze wijze worden de van één gescheidene deelen van den Darm gefronfeld, en de steeken, die van te voren omtrent een vierdedeel duim van elkander waren, nader te samen gebragt. De Hechting dus voleindigd zijnde, moet een medehelper de beiden einden der samengevlochten draden vasthouden, mid delerwijl de Wondarts den Darm op de voorschrevene wijze binnen brengt. De draden behoren aan het windsel, dat over het verband word heenen geslagen, vastgemaakt te worden; en kunnen, na ze, tot zo lang men veronderstellen mag, dat de Darmwond genezen is, te hebben laten zitten, wederom losgedraaid worden; waarop men ze, aan de eene zijde dicht bij de uit-

uitwendige Wond afgesneden zijnde, nu voorzichtig moet uittrekken, en wegnemen.

De voornaamste zwaarigheid, die men tegen deze manier van Darmwondhechting aanvoert, is deze, dat de middenlijn des Darms daardoor in zekeren graad vernaauwd word, waaruit naderhand gevaarlijke verstoppeningen ontstaan kunnen. In plaats van deze heeft men gewoonlijk de zogenaamde Bontwerkers-Hechting in het werk gesteld; waartoe men een kleine, dunne, ronde naald, met een zijden draad, gebruikt. De Wondarts de lippen der Wond zeer dicht bijééngebragt hebbende, moet die beiden te gelijker tijd doorsteeken; en doet, na de naald wederom aan de andere zijde gebragt te hebben, waar hij ze heeft ingestoken, een' tweeden steek, op een' kleinen afstand, mischien van een agtste gedeelte van een duim van den eersten; en gaat op dezelfde wijze voort met, door een behoorlijk getal van steeken, den geheelen omvang der Wond saménte brengen. Dit geschied zijnde, laat hij den draad, ter genoegsame lengte, buiten uit de Wond hangen, ten einde denzelven, wanneer hij ziet dat de Wond in den Darm genezen is, te kunnen wegneemen.

Dan zelfs deze manier van behandeling moet klaarblijkelijk geschikt zijn om den Darm te vernaauwen; en ik ben van oordeel, dat men de *Operatie* even zeker, en op eene wijze, die dit ongemak zal beletten, door de naald altijd van den binnen naar den buitenkant des Darms uittesteeken, verrichten kan. Men moet deze Konstbewerking nabij het eene einde van de Wond beginnen: de Naald door de eene zijde van den Darm doorgestoken zijnde, trekt men den draad voorwaarts, en bevestigt dien aan den binnenkant met een knoop. Nu behoort men de Naald recht over te brengen, en op gelijke wijze intesteeken, zodat zij dus de andere zijde van den Wond van binnen doorboort; dan de volgende en alle andere steeken, behoren niet recht tegen elkander over te zijn. Word de *Operatie* goed gedaan, dan zal de Naald van de eene tot de andere zijde der Wond in een rechthoekige lijn voortgaan, en den Darm op een' afstand van een twintigste gedeelte van een duim van de plaats, alwaar zij aan den andere kant wierd ingestoken, doorbooren. Op die manier kan men de lippen der Wond zeer dicht en juist bijéénbrengen, zonder den Darm daardoor eenigzins te vernaauwen; en het eind van den draad kan, indien men den Darm geheel in den Buik terug wil brengen, eindelijk vastgemaakt of dicht aan het andere uiteinde der Wond afgesneden worden; of men kan hetzelfde, indien de Wondheeler van meening is het gekwetste gedeelte des Darms met de uitwendige opening in verééniging te houden, ter behoorlijke lengte buiten de Wond in de bekleedfelen laten afhangen. Dit geschied gewoonlijk, om het, gelijk men zegt, in ons vermogen te hebben, na het genezen van den Wond in den Darm, de draden te kunnen uittrekken. Het is echter waarschijnlijk, dat, welk eene hechting men ook moge bezigen, indien men meer dan één of twee steeken maakt, het zeer moeilijk, en zelfs onzeker is, den draad te kunnen uittrekken, zonder de Darmen meer dan

nodig is te beschadigen. Ik zoude 'er dus nimmer voor zijn om met een diergelijk oogmerk de draden buiten de Wond te laten hangen; het zal minder gevaar verwekken wanneer men ze geheel afsnijdt en de steeken laat zitten: want een groot gedeelte van dezelve valt naderhand in de holligheid des Darms af; en in zulke omstandigheden is het gevaar des lijders uit andere oorzaken zo groot, dat het toevallige nadeel, dat een gedeelte der teruggeblevene draden kan veroorzaken, geen de minste aanmerking verdient. Dan in Darmwonden van eene groote uitgebreidheid, waarin men gegronde reden heeft van te vreezen dat de *Operatie* niet gelukken zal, is het, om te verhinderen dat de drekstoffen zich in de Buikholte uitstorten, zeer nodig, om, door middel van den ter hechtinge gebruikten draad, het gekwetste deel en de Wond in het Buikvlies dicht bij elkander te houden. Dan hierover zullen wij thans bijzonderlijk handelen.

Dusdanig is de manier van behandeling, die wij zouden aanraden, wanneer de Darm niet geheel dwars doorsneden is; en hoe klein eene Darmwond ook zijn moge, men behoort ze altijd te hechten: want ofschoon sommige schrijvers van gevoelen zijn, dat men de genezing van een kleine Darmwond liever aan de natuur moet overlaten, dan dezelve te hechten; dunkt het mij echter, dat hun gevoelen in genen deele gegrond is; in zo verre dat ik zelfs de kleinste opening, welke of Drekstof of Chijl zoude kunnen doorlaten, nimmer zonder hechting zoude laten zitten. Maar is een gedeelte van de Darmbuis volkomen doorsneden, dan zal 'er noodwendig eenig onderscheid in de wijze van behandeling vereischt worden.

Komen beiden de einden van den doorsneden Darm naar buiten uit, dan moet ons eerste oogmerk zijn, om hen zo na bij elkander te brengen, dat zij wederom kunnen veréénigen. Dit kan op verscheidene manieren geschieden. Het geschied door de twee einden van den Darm vlak tegenover, en dicht bij elkander aan het Buikvlies en de Buikspieren vasttehechten; en ofschoon de drekstoffen zich dus voor eenigen tijd langs de Wond moeten uitlozen, zo heeft men toch verscheidene voorbeelden, waarin beiden de einden des Darms binnen het verloop van eenen zeer korten tijd vast aanééngegroeid en volmaakt veréénigd zijn: ik zelf heb in mijn praktijk twee dusdanige gevallen waargenomen.

In zulke omstandigheden raad men ons gewoonlijk aan, de opening aan het einde van het bovenste gedeelte van den Darm optevullen, niet alleen met oogmerk om, door te beletten dat de drekstoffen naar buiten uitkomen, den lijder zindelijk en zonder stank te houden, maar ook om, gelijk men zegt, voortekomen dat de Darm zich samentrekke, en nauwer werde. Ik ben echter bij ervaring overtuigd, dat deze voorzorg gantsch onnodig, en ik weet zelfs dat zij nadeelig geweest is. In plaats van steek of andere Wieken van dien aart intebrengen, behoort men de uitwendige Wond zo ligt als mogelijk is te verbinden, en zorgdragende dat de lijder rein en zuiver gehouden word, het overige geheel aan de natuur overtelaten.

Deze

Deze is misfchien de beste wijze van behandeling dezer foort van Wonden; dan men kan het zelfde doel befchieten, wanneer men het bovenfte gedeelte des doorsneden Darms in het eind van het andere fchuift, en ze aan elkander hecht. In die gefteeldheid zoude het moeilijk vallen de vanééngescheidene deelen met een naald en draad famentehechten, zonder de tegenovergeftelde zijden des darms te befchadigen, indien men geen rond ligchaam in den Darm bragt, dat denzelven opgezet hield. Ten dien einde heeft men voorgesteld om gebruik te maken van een buis of rol dun Bordpapier; maar daar dit gemakkelijk door de naald zoude kunnen gevat en dus tevens vastgenaaid worden, zo is het verkiezelijker daartoe een rolletje Kaarsfmeer of Pomade te gebruiken, 't geen in het vervolg fmelten, en zich gemakkelijk met de vuilgheid ontlasten zal. Men moet een dusdanig stukje, dat omtrent zo dik als de Darm wijd is, in het boveneind des Darms brengen; en hetzelfde naderhand in het andere Darmeind ingefchoven hebbende, zover dat het eene rijkelijk ongeveer een duim ver over het andere gaat, moet men de twee stukken met een dunne naald en zachten draad vasthechten. De fleeken moeten den geheelen Darm rond gaan; en, om de famenhechting zo fterk te maken als mogelijk is, kan men ze zelfs tweemaal in de rondte doen omgaan; eerst aan den rand van het onderfte gedeelte des Darms, en dan omtrent een duim lager, digt bij de plaats alwaar de bovenrand van den Darm eindigt.

Bij het inbrengen van het eene einde des Darms in het andere, hebben wij, om een klaarblijkelijke reden, tot een' regel vastgefteld, dat het boveneind in het andere moet worden ingefchoven; dan het vordert bijzondere opmerkzaamheid om ze te onderscheiden. De Wormwijze beweging (*Motus Peristalticus*) valt in het bovendeel des Darms duidelijker in het oog dan in het onderfte: dan de zekerfte wijze van onderscheiding bestaat in het nagaan uit wat eind zich de Drekstof of Chijl ontlast. Eene omkeering van de gewone beweging kan, wel is waar, aanleiding geven van hierin bedrogen te worden; dan daar dit zeldzaam voorvalt, zo heeft men geen reden om te vermoeden, dat zulks juist op dit bijzonder tijdstip zal gebeuren.

In Wonden dezer deelen hangt fomwijlen een stuk van den doorsneden Darm buiten de Wond uit, terwijl het andere in den Buik is binnen geflipt. In zulke omftandigheden zijn de Schrijvers over het algemeen van gevoelen, dat men het Darmeind aan het Buikvlies en andere omliggende deelen moet vasthechten. Ontdekt men dat het boveneind des Darms naar buiten afhangt, dan, zeggen zij, moet de lijder gedurende zijn leven een Konstaars dragen; en is de Wond niet digt bij het bovenfte gedeelte der dunne Darmen, dan kan 'er nog eene genoegfame hoeveelheid Chijl, om den lijder te voeden, in het bloed worden overgevoerd. Maar gebeurt het dat het ondereind buiten uithangt, dan kan men, alhoewel het, wanneer wij ons hiermede voldaan hielden, zekerlijk de dood ten gevolge zoude hebben, bezwaarlijk bepalen, hoe men verder zal moeten te werk gaan.

Ik ben echter ten vollen overtuigd dat veele Wondartsen, welke dien graad van moed bezitten, welke onze konst vereischt, en die zorg voor het behoud hunner Lijderen voeden, welke ieder Wondheeler moet bezitten, zich hiermede niet zullen voldaan houden. En offchoon ik heb aangeraden, dat het in Darmwonden, waarin geen stuk naar buiten uitkomt, en men dus niet kan weten of de Wond groot of klein is, en waarin het gewonde deel zich in zulk een' staat bevind, dat men hetzelve niet zal kunnen bereiken, zonder den Buik voor het grootste gedeelte te openen, en het geheele Darmkanaal uittehalen, beter is den Lijder hoop van herstel te geven, zonder eenige aanstalte te maken om de Wond te ontbloten, het welk men, indien zij klein is, altijd veilig doen kan, dan een' maatregel voortstellen, die uit zichzelf met grooter gevaar zoude verzeld gaan, dan de kwetsuur tot welkers genezing hij had moeten strekken. Zo ben ik, daar het, wanneer wij, door het buiten de Wond afhangen van een eind, volkomen zeker zijn, dat de Darm geheel is doorgesneden, veel grond geeft om te denken, dat het andere einde niet ver daarvan af is, echter van gevoelen, dat men hetzelve, door de uitwendige Wond zo zeer te verwijden, dat de Konstbewerker 'er zijne vingers gemakkelijk kan inbrengen, op alle manieren moet opzoeken. Zelfs is het raadzaam dit onderzoek in het werk te stellen, ingevalle het bovenste gedeelte des Darms naar buiten uitkomt, vermids men alsdan ten minste hoop heeft om het walgelijk ongemak, van een Konstopening ter ontlastinge der drekstoffe te vermijden: en is het bovenste gedeelte van den Darm naar binnen geslipt, dan kan de Lijder, indien het niet ontdekt word, op geene redding hopen. Wij moeten dus in zulk eenen toestand niet aarzelen daartoe overtegaan.

In Wonden van den Buik zijn de ingewanden, behalve dat zij buitenwaarts uitgekomen en gewond zijn, somwijlen ook door Koudvuur of Versterfing aangestoken; en dikwijls verstorven zonder gekwetst te zijn. Dan, het zij de Versterfing met een Wond gepaard ga of niet, de wijze van behandeling behoort bijna dezelfde te zijn.

Geeft een groote ontsteking der deelen alleen een helling tot versterfing te kennen, dan moet men ze, om redenen die wij in het begin dezer Afdeeling gegeven hebben, oogenblikkelijk in den Buik binnen brengen. Maar zijn zij gantsch verstorven, dan zal het zwarte verstorvene stuk spoedig wegvallen; en het overgebleven dus bijna in den staat van een andere soort van Darmwond gebragt zijnde, zal dezelfde geneeswijze hierop toepasfelijk worden.

De Schrijvers, over het algemeen, hebben over de Wonden van de dunne en dikke Darmen afzonderlijk gehandeld: dan dit is niet nodig; doordien zij alle schier van gelijken aart zijn, en dezelfde geneeswijze vereisfchen. De kleinste Darmwonden zijn altijd de gevaarlijkste, en in alle gevallen moet onze voorzeggung wegens dezelve twijfelachtig zijn. Maar men zegt, dat Wonden in de dunne Darmen bij uitstek gevaarlijker zijn dan in de andere; om dat zij geweldiger ontstekingen kunnen weeg-

weegbrengen: dan ik heb zulks echter nooit door de ondervinding bevestigd gezien.

S. 5.

Van Wonden in de Maag.

In Wonden van den Buik, besluit men dat de Maag gekwetst is, uit het deel alwaar het Werktuig is ingedrongen, en uit de diepte en den loop, welken het schijnt genomen te hebben; uit het Bloedbraken des Lijders; uit deszelfs klagte over een groote en ongewone vermoedheid; flauwte en hik; als mede uit het langs de Wond uitvloeien van de genuttigde spijzen en drank.

Alle Wonden in het bovenste gedeelte des linker Bovenbuiks, die tot een aanmerkelijke diepte doorgaan, als ook die van het Bovenbuiksche Deel (*Epigastrium*), zullen noodzakelijk tot in de Maag doorgaan; maar Wonden in een ander gedeelte van den Buik kunnen, wanneer zij dwars loopen, insgelijks de Maag raken: en men moet, gelijk wij elders gezien hebben, wel in het oog houden, dat Wonden, tot in dit ingewand kunnen doorgaan, wanneer het vol is, daar zij het, wanneer het ledig is, niet zullen kunnen raken.

Wonden in de Maag moeten altijd als gevaarlijk beschouwd worden, en men kan deswegens slechts een twijfelachtige voorzegging doen; want offchoon men zich eenige gevallen, dat zij genezen zijn, kan erinneren, dit is echter zo algemeen niet dat men zijn vertrouwen daarop stellen moet.

Dezelfde wijze van genezing, welke ik in Darmwonden heb aangeraaden, is even gelijk op Wonden van de Maag toepasselijk. Komt het gewonde gedeelte buitenwaarts uit, dan behoort men de Hechting te doen en het zelve zo spoedig doenlijk wederom binnen te brengen. Dan zelfs in gevallen waarin het niet naar buiten geschoten is, moet men 'er naar zoeken; en is het voorste gedeelte der maag alleen gewond, dan zal de ontdekking niet moeilijk vallen. Wij moeten ons echter door de plaats der Wond van het onderzoek niet laten afschrieken; want wij kunnen dezelve, waar zij ook moge gelegen zijn, altijd bereiken, uitgenomen in het achterste gedeelte van de Maag.

Ik moet doen opmerken, dat Wonden in de Maag zich gemakkelijker dan Darmwonden doen onderkennen; want deze laatstgenoemde zijn door de kronkelingen der Darmen meer voor het oog verborgen, dan die van andere ingewanden.

In alle Wonden van de Maag en Darmen, behoort de Lijder een zo strenge levenswijze te houden als zijne krachten zullen toelaaten; niet

alleen met oogmerk om daardoor de Ontsteking voortekomen, die ik voorheen gezegd hebben het gevaarlijkste toeval te zijn, dat ontstaan kan, maar ook om te beletten dat de gekwetste deelen zich uitzetten, 't geen hen zeer sterk zoude kunnen beschadigen. In plaats van een' geregelden maaltijd moet men den Lijder slechts een of twee lepels vol tevens laten gebruiken; en hem zelfs op die manier niet meer geven dan alleen tot onderhoud des levens nodig is. In Wonden van de Maag en het bovenste gedeelte der dunne Darmen, moeten wij, ten minste eenige dagen lang, grootendeels op voedende Aarspsuitingen (*Chysmata*) ons vertrouwen stellen: maar men moet zulks in Wonden der dikke Darmen zorgvuldig vermijden; omdat het ingespoten vocht langs dien weg gemakkelijker in de Buikholte kan gedreven worden, dan indien men het voedsel langs den mond heeft ingenomen.

§. 6.

Van Wonden van het Net, en Darmscheil.

Wij hebben van de ligging dezer deelen alreeds gewag gemaakt, maar geen kentekenen opgegeven, waar uit men kan oordeelen of zij, indien zij niet naar buiten uitkomen, door het Wonden van den Buik al of niet gekwetst zijn.

Ontdekt men dat het uitgeschotene gedeelte van het Net gekwetst is, dan moet men zien of een stuk van het zelve van het overige gedeelte is afgescheiden of niet; want wat gedeelte zich in dien staat ook moge bevinden, men behoort het zelve terstond wegteneemen; of is het koud geworden, en heeft men reden om voor versterfing te vreezen, dan is het insgelijks noodzakelijk dat het worde weggenomen. Maar heeft 'er iets diergelijks geen plaats, dan zouden wij van oordeel zijn hetzelfde oogenblikkelijk in de Buikholte binnen te brengen.

In het Eerste Deel dezes Werks, vonden wij het noodig om, bij de behandeling der Breuken, dit stuk in overweging te neemen: wij wijzen dus onze Lezers tot het geen deswegens bij die gelegenheid gezegd is.

Het geen men in Wonden van het Darmscheil het meest te vreezen heeft, is de ontlasting van Bloed of Chyl in de holte van den Buik; want daar de Melkvaten, benevens een aantal Slagaderen en Aderen, tusfchen deszelfs verdubbeling heen en gaan, kan het bezwaarlijk gewond worden zonder dat tevens eenige van dezelve daardoor lijden zouden. Wanneer 'er dus een stuk daarvan naar buiten afhangt, moet men het met aandacht onderzoeken; en zijn 'er eenige van deszelfs Vaten doorgesneden, dan moet men ze terstond onderscheppen; de einden der draden uit de Wond latende afhangen, kan men dezelve, zo dra als zij geheel zijn afgescheiden, wegneemen.

Van Wonden in de Lever en Galblaas.

Uit de Ontleedkundige beschouwing, welke wij wegens de ingehoude deelen van den Buik gegeven hebben, blijkt het dat de Lever bij alle doorgaande Wonden van den rechter Bovenbuik (*Hypochondrium dextrum*), en het Bovenbuiksche Deel (*Epigastrium*), zeer gemakkelijk kan gekwetst worden.

De Lever schijnt niet zeer gevoelig te zijn; want men heeft veele voorbeelden, dat oppervlakkige Wonden in dezelve even gemakkelijk te genezen zijn, en geen schrikbarender toevallen veroorzaakt hebben, dan Wonden van gelijke grootte op andere plaatsen des ligchaams voorkomende. Maar zeer diep in dit ingewand doorgaande Wonden, zijn altijd, zo wegens de daar uit voorvlietende groote menigte Bloeds, als wegens de stremming die zij in de afscheiding der Galle, een der voornaamste afscheidingen des ligchaams, kunnen teweegbrengen, voor gevaarlijk te houden: en zij kunnen bij uittek gevaarlijk worden, door de Galle, die zeer spoedig tot bederf kan overgaan, in de Buikholte uittestorten.

Men besluit dat de Lever gewond is, uit den toestand en diepte eener Wond; uit de hoeveelheid van het uitgevloeide Bloed, die grooter is, dan zij waarschijnlijk zijn zoude, indien 'er slechts eenige Bloedvaten der Bekleedselen of Spieren gekwetst waren; uit de ontlasting van Bloed en Galle uit de Wond; uit het braken en afgaan van met Bloed vermengde Galle; uit de zwelling en spanning van den Buik; en uit het gevoel van pijn boven in den Schouder, een gewoon toeval in verscheidene Leverziektens.

Al het geen wij in Wonden dezès ingewands kunnen verrichten, bestaat hier in, dat, men zo veel mogelijk is, het ontstaan van zwaare Bloedstortingen tegenga, en alle verzamelingen van Bloed of Galle, die zich in den Buik vormen kunnen, wanneer derzèlver grootte zulks noodzakelijk maakt, trachte te ontlasten. Men moet de Bloedstorting door Aderlatingen, zachte Buikontlastingen, het koel houden van den Lijder, en een volmaakte rust van ligchaam en ziel, zoeken te verhinderen of te stuiten. En men ontlast diergelijke verzamelingen, door het maken van een opening in het meest afhangende gedeelte van den Buik, of waar ter plaatse zij zich opdoen.

Wonden van de Galblaas zijn bij ondervinding gevaarlijker bevonden dan Wonden in de Lever; want zij zijn altijd moeilijker te genezen, terwijl zij tevens zekerlijk meer geschikt zijn om een uitstorting van Galle in den Buik te veroorzaaken. Men heeft, wel is waar, voorbeelden gehad, waarin de doorgang van de Galle uit de Galblaas naar den

Twaalfvingeren Darm zo volmaakt verstoppt was, dat de Galblaas zo sterk opzwol, dat men zulks uitwendig kon voelen; en in sommige gevallen hebben deze gezwollen, na dat zij geborsten of geopend waren, zeer lang met het uitlozen van Galle aangehouden; en eindelijk genazen zij zonder eenige de minste uitstorting in den Buik of eenig ander kwaad toeval te veroorzaken. Dit komt echter voort uit een voorafgaande uitzetting van de Galblaas, die een samengroeiing tusfchen zich en de omliggende deelen heeft teweeggebragt; waardoor de Galle, wanneer men aldaar een opening maakt, belet word om zich in de Buikholte te verspreiden. Dan, men ziet weinig gevallen, waarin Wonden dezès ingewands gelukkig uitloopen. Het eenigste dat men mogelijk kan onderneemen, is aan de Galle eenen zo veel mogelijk vrijen uitgang te bezorgen, en haar, zo zij zich reeds in den Buik bijéengezameld heeft, langs een opening, gelijk wij boven hebben aanprezen, te ontlasten.

§. I.

Van Wonden in de Milt, het Alvleesch, en den Chijlzak.

Ligt de Milt ontbloot, dan kan men gemakkelijk ontdekken of zij gekwetst is of niet: dan daar zij geene bijzondere afscheidsels oplevert, waaruit men zulks zoude kunnen bepalen, en de daaraan toegebragte Wonden geene aanmerkelijke toevallen veroorzaken, zo is het uit de diepte of den loop van een Wond niet gemakkelijk te beoordeelen, of zij al of niet beschadigd is. Men heeft, wel is waar, opgemerkt, dat het onmiddelijk uit de Milt voortgevloede Bloed een bijzonder donker roode kleur heeft; dan men kan zich op dit kenteken niet verlaten; noch wij kunnen uit de aanmerkelijke hoeveelheid Bloeds, dat uit een Wond ter plaatse van de Milt kan voorkomen, besluiten, dat dit ingewand zeker gewond is, want het ligt zoo nabij de groote Bloedvaten die tot de andere ingewanden behoren, voornamelijk nabij de Slagaderen en Aderen der Nieren, dat men deswegens niets met zekerheid besliffchen kan.

Dezelfde aanmerkingen, die wij omtrent Wonden in de Lever gemaakt hebben, zijn insgelijks op Wonden van de Milt toepasselijk; alleenlijk mogen wij onderstellen, dat het gevaar, waarvan laatstgenoemde vermeld gaan, niet zo groot is, dat het werkelijk de afscheiding belemmerd.

Daar het Alvleesch diep onder de andere ingewanden bedolven ligt, kan men deszelfs Wonden zelden ontdekken: dan vermids eene vanéenscheiding van de Buis dezer Klier belet, dat het daarin afgekleinsde vocht zich in de Darmen uitstort, zo kan dit, door het stremmen of beletten van de spijsverteering, het ligchaam veel nadeel doen; en daar

daar het vocht zich in de Buikholte zal uitlozen, kan het dus zulke verzamelingen teweegbrengen, tot welkers wegneeming eindelijk de bijstand van een' Wondarts nodig is. —

Wonden in den Chijlzak laten zich uit hunne plaats en het uitvloeien van een dun melkachtig vocht onderscheiden. Zij moeten noodwendig met veel gevaar gepaard gaan, doordien zijn den Lijder voor het grootste gedeelte, ja zelfs van al het voedsel, dat zijn spijs hem verschaffen moet, zullen beroven. Zij kunnen nimmer, op eenigerhande wijze een voorwerp der Heelkunde worden, dan door het veroorzaken van vochtverzamelingen in den Buik, die men noodwendig behoort uittelozen.

§. 9

Van Wonden in de Nieren en Pisleiders.

In een vorig gedeelte dezes werks (a), hebben wij de ligging der Nieren beschreven; een juiste kennis daarvan is, in het beoordeelen of in deze deelen doorgaande Wonden dezelve al of niet beschadigd hebben, een voorwerp van groot belang. Dan gemeenlijk kunnen wij dit uit de plaats hebbende verschijnselen gemakkelijk bepalen.

De uitwendige bekleedfelen der Nieren kunnen, zonder eenig toeval van belang te veroorzaken, gekwetst worden; maar geen Wond kan tot in het Bekken van de Nier, noch tot de Pisleiders (*Ureteres*) doorgaan, zonder dat er eenige of mischien wel alle de navolgende toevallen plaats grijpen; de Lijder klaagt over een geweldige pijn; niet alleen in het deel zelve, maar in den geheelen omtrek van de Lenden, de Liesch, de Roede, ja zelfs de Ballen; hij is aan flauwte en braking onderhevig; de Pis word met pijn en moeite geloosd, en is tevens gewoonlijk met meer of min bloed vermengd; en alhoewel het grootste gedeelte van de Wond is toegelopen, gebeurt het gemeenlijk dat er, gedurende het leven, een *Fistulueze* opening na blijft.

Is de Nier bij gelegenheid van een Buikwond gekwest, dan kan de Pis zich gemakkelijk in de Buikholte uitstorten: maar is zij langs den Rug of Zijde gewond, dan zal de Pis of rechtstreeks uit de opening wegvloeien, of zich door het omliggend Celleweeffel uitbreiden; want daar de Nier achter het Buikvlies ligt, kan de Pis in dit geval geen toegang naar den Buik vinden. Dus zal het gevaar, waar van de Wonden dezes werktuigs verzeld gaan, voor een groot gedeelte van deze omstandigheid afhangen. Stort de Pis zich in de Buikholte uit, dan zal het gevaar zeer groot zijn; maar gebeurt dit niet, dan heeft de Lijder, indien hij de Bloedstorting, die 'er in den beginne plaats heeft,

(h) 1. Deels: XI. Hoofdeel, II. Afdeeling.

overleeft, veel hoop van 'er, met het ongemak van een *Fistuleuse* opening, waar langs de Pis gestadig zal afvloeien, te zullen afkomen. Zelfs heeft men indedaad gevallen gezien, waarin dusdanig een opening op het laatst toeliep; dan deze zijn zo zeldzaam, dat men 'er kwalijk op kan hopen. Al het geen de kunst met eenige geschiktheid kan uitwerken, is te beletten dat de Pis niet worde opgestopt; en de randen van de opening, indien zij vereelten, van tijd tot tijd, het zij met het mes, of met den onderaardschen Steen, wederom raauw te maken, waardoor zij eindelijk tot sluiting kunnen gebragt worden.

§. 10.

Van Wonden in de Pisblaas.

De Pisblaas is, wanneer zij ledig is, geheel en al tusfchen de Beenderen van Bekken gelegen; maar is zij met Pis opgevuld, dan rijst zij veel hoger op, in zo ver, dat 'er, wanneer de Pis langen tijd is opgestopt, voorbeelden zijn, dat zij den Navel bereikt. Dus moeten wij in het beoordeelen of de Wonden dezer deelen tot in de Blaas zijn doorgegaan of niet, weten of zij vol of ledig was. Dan dit stuk laat zich meestal gemakkelijk besliffchen; daar de Pis over het algemeen, langs de Wond afloopt, en zelfs die, welke door de Pisbuis (*Urethra*) afvloeit, in den beginne altijd bloedkleurig is. —

Het gevaar van Wonden in de Blaas is altijd grooter of kleiner naar de plaats van de Wond. Daar het bovendeel van dit Ingewand binnen de holte van den Buik ligt, en met het Buik-Vlies overdekt is, zo kunnen de steeken aan dat gedeelte toegebragt, eene uitstorting van Pis in den Buik teweegbrengen, waaruit gemeenlijk de gevaarlijkste toevallen ontstaan: wij derzelver Onderdeel, met dit Vlies niet bedekt zijnde, dikwijls gewond word, zonder dat 'er eenig toeval van belang plaats heeft, het welk wij in de *Operatie* van het Steennijden, gelijk zij thans volgens de zijdelingsche manier verricht word, dagelijks zien gebeuren. —

In Wonden van het onderste gedeelte der Pisblaas, bestaat al het geen wij te doen hebben, om dezelve op de gewone manier met een ligt verband te verbinden; terwijl men door een naar de krachten des lijders geschikte aderlating, het gebruik van zachte Buikzuiverende middelen en een verkoelende levenswijze, de Ontsteking, het gevaarlijkste toeval dat dit ingewand kan aantasten, moet trachten te verhoeden. En heeft de Ontsteking reeds plaats, dan moeten wij dezelve door herhaalde bloedontlastingen, aan de hevigheid van de pijn geevenredigde giften van Heulfap, warme Buikstovingen, en het halve Bad (*Semicupium*) pogen wegteneemen. Warmte schijnt in de daad op die wijze in het verdrijven van de Pijn en spanning van den Buik, waaraan deze wonden zeer onderhevig zijn, een zekerer uitwerking te hebben, dan schier alle andere middelen.

Maar

Maar is integendeel het Bovendeel van de Blaas gekwetst, dan loopt men gevaar, dat 'er nevens de Ontsteking ook nog een uitstorting van Pis in de Buikholte zal plaats hebben.

Daar het gevaar waarmede dit toeval gepaard gaat altijd groot is, voornamelijk wanneer de Pis in den Buik vloeit, kan men den lijder nochtans eenige hoop van herstel geven, door diergelijke Wonden in de Blaas volgens de zelfde grondregelen en manier te behandelen, als wij in de Darm Wonden hebben aangeraden; dat is, door het gewonde deel of met een Bontwerkers Hechting, of op de wijze als wij op een andere plaats dezer Afdeeling, gelijk in § 4 te zien is, hebben aangeprezen, toe te naaien. De Bontwerkers Hechting voldoet even zo goed als de andere; en kan met minder gevaar dan in de Darmen gebezigd worden, doordien het aan de Blaas niet veel hinder zal toebrengen al word haar omtrek een weinig kleiner.

Ten einde het ongemak en gevaar, dat er uit uit een Pisuitstorting in den Buik ontstaan kan, voortekomen, heeft men voorgesteld om de opening in de Blaas voorwaarts vlak onder de uitwendige Wond te brengen, en dezelve aan het Buikvlies en de omliggende Deelen vasttehechten. Dit kan, indien het voorste gedeelte van de Blaas gewond is, gemakkelijk geschieden; maar is de opening van achteren, dan zal dit voorwaarts brengen en vasthechten aan de uitwendige Wond veel pijn veroorzaken, en eindelijk met meer gevaar verzeld gaan, dat het geen men meende te voorkomen. In zulke omstandigheden zoude ik het liever laten berusten met de Wond behoorlijk toetenaaien, de Deelen oogenblikkelijk weder op hun plaats te brengen, en den Lijder verder te behandelen op de wijze als wij ter genezinge van diergelijke Wonden in de Darmen hebben voorgeslagen. —

§. II.

Van Wonden in de Baarmoeder en de daartoe behorende Deelen.

De Baarmoeder (*Uterus*) is een aan de vrouwelijke Kunne bijzonder eigen sterke Spierachtige zak, die alleen ter omvatting van de Vrucht geschikt is. Zij is van eene driehoekige gedaante, en ligt tusschen de Pisblaas en den Endeldarm. Buiten den staat van Zwangerheid, is zij geheel binnen de Beenderen van het Bekken verscholen; dan gedurende de Zwangerheid reist zij zo hoog in den Buik op, dat zijn den Navel, ja zelfs de Maag bereikt; terwijl haar onderste gedeelte, de Mond (*Orificium*, *Os Tincae*) genaamd, in de Schede (*Vagina*), een zachte vliesachtige Buis, die nevens de Pisbuis voortloopt en onder dezelve eindigt, uitsteekt.

De Baarmoeder is door middel van verscheidene banden aan de omliggenden,

gende deelen vastgehecht: aan ieder zijde door de breede Banden (*Ligamenta Lata*), welke verdubbelingen van het Buikvlies schijnen te zijn; en door de ronde Banden (*Ligamenta Rotunda*), die uit de bovenhoeken van den Bodem (*Fundus*) der Baarmoeder hunnen oorsprong neemen, en door de openingen in de buitenste Schuinsche Spieren (*Musculi obliqui externi*) voortgaande, zich boven in de Dije verliezen. Door de Trompetten of Buizen van FALLOPIUS (*Tubae Fallopianae*), die nabij de ronde Banden ontspruiten, heeft de Baarmoeder gemeenschap met de Eiernesten (*Ovaria*), twee kleine ronde lichamen, die omtrent anderhalf duim van den Bodem der Baarmoeder liggen. —

Uit de richting en den stand, welke de Baarmoeder in de onderscheidene tijdperken van de dragt aanneemt, blijkt het klaar, dat Wonden die in het eene tijdvak haar treffen, in het andere zeer ver daarover zullen heenen gaan: zo dat, in het beoordeelen van de gesteldheid en richting van een Wond dezer Deelen, deze omstandigheid bijzonderlijk verdient in acht genomen te worden. In groote Wonden kunnen wij op eenmaal door het inbrengen van de Vingers bepalen, of de Baarmoeder gekwetst is of niet: dan in andere, waarin zulks niet doenlijk is, moeten wij alleen uit de plaats hebbende toevallen het besluit opmaken.

In eenen onbezwanterden staat, zal een Wond in de Baarmoeder geene toevallen veroorzaken, die zeer verschillend zijn van die, waartoe Wonden der omliggende deelen aanleiding geeven. Dan, gedurende de zwangerheid, zullen Wonden in de Baarmoeder of toevallen eener naderende ontijdige verlossing teweegbrengen; of de langs de Wond buitenwaarts uitgevloede hoeveelheid bloeds, of het geen zich in de holte van den Buik ontlast heeft, zal bij uitstek groot zijn. Dit zal ten minste naar allen schijn gebeuren, wanneer de Wond groot is: want de toevloed van bloed naar de Baarmoeder is, zo lang de Zwangerheid duurt, aanmerkelijk; en wij weten bij ervarenis, dat de bloedstortingen, welke in dien staat ontstaan, zelden kunnen gestild worden, voor dat de verlossing geschied is; wanneer de Baarmoeder zich weder zo kan samentrekken, dat de gekwetste Bloedvaten worden toegedrukt.

Dus behoort men in alle soortgelijke Wonden, waarin zich toevallen van een ontijdige verlossing voordoen, niets in het werk te stellen om dezelve tegen te gaan; en hebben zij geen plaats, of heeft men reden van te denken dat de Lijder onder het verlies van bloed zoude bezwijken, dan behoort men het kind, indien de verlossing op de gewone wijze niet geschieden kan, door de Keizers-Snede (*Sectio Caesaria*) aftehalen. In een volgend gedeelte dezes Werks zal ik gelegenheid hebben om een beschrijving te geven van de wijze waarop die Konstbewerking verricht word; maar in diergelijke gevallen, als waarover wij nu handelen, zal de gemakkelijkste, en mogelijk de beste, wijze om dat te doen, bestaan in de uitwendige Wond benevens die van de Baarmoeder zo ver te verwijden, dat men het Kind kan uitneemen. In andere omstan-
dig-

digheden, moet men de Wonden van de Baarmoeder bijna op de zelfde wijze behandelen als men andere doorgaande Buikwonden gewoon is te doen.

Behalve de verscheidene ingewanden van den Buik en het Bekken, welke wij nu hebben afgehandeld, zijn 'er nog daardoor heenen lopende groote Bloedvaten en Zenuwen die insgelijks kunnen gewond worden. Dan daar ons geene middelen bekend zijn om vanéengesnedene Zenuwen te genezen; en de groote Bloedvaten te diep liggen, om aan dezelve eenige Heelkundige hulp toetebrengen, zo hebben zij schier altijd eenen dodelijken uitgang. Een Lijder kan wel is waar, onder de toevallen van verlamming, die altijd gevolgen dezer gewonde Zenuwen zijn, een tijd lang voortfukkelen; dan eene vanéenscheiding der groote Bloedvaten van den Buik word in alle gevallen spoedig dodelijk.

Wij hebben dus de beschouwing van de Borst en Buikwonden ten einde gebracht; en men zal opmerken, dat wij daar in diep zijn doorgedrongen. Ik wierd hier toe niet alleen aangespoord door het gewigt des onderwerps, 't geen ik niet te min beschouw, als het voornaamste dat den Wondheeleren immer kan voorkomen, maar ook met oogmerk om de opmerkzaamheid der eerstbeginnende tot een zeer grondige kennis van het nodigste gedeelte der Ontleedkunde, namelijk van de Borst en Ingewanden van den Buik, optewekken.

In de vorige Afdeelingen hebben wij afzonderlijk gehandeld over alle die Wonden, welke, wegens hunne plaatsing of eenige andere bijzonderheid der gekwetste deelen, een onderscheidene wijze van genezing kunnen vorderen. De uiterste Ledenmaten zijn indedaad onderhevig aan Wonden, welke eene behandeling vorderen, die wij nog niet in overweging genomen hebben; namelijk die Wonden, welke met breuken der omliggende Beenderen gepaard gaan: over deze zullen wij nochtans in het Hoofddeel over de samengestelde Breuken handelen.

De eenigste soort waar over wij thans moeten spreken, zijn vergiftige en geschotene Wonden.

XIII. A F D E E L I N G.

Van Vergiftige Wonden.

Wonden kunnen op onderscheidene manieren vergiftigd worden: De beeten van verschillende Dieren, bijzonder die van den Adder, geeft voorbeelden van vergiftige Wonden; en de steeken van de *Tarantula*, Wespen, en Bijen zijn van dezelfde natuur. Het is ook klaarblijkelijk, dat 'er vergif in Wonden gebragt word, door beeten van kwaade of dolle dieren, voornamelijk door de beeten van dolle Honden: ook kunnen

ook kunnen zij vergiftigd worden door den etter van verscheidene soorten van Zweeren, als mede door het sap van onderscheidene Planten.

De steeken van Wespen of Bijen, en andere *insecten* dezer landstreek, veroorzaken, offchoon zij geweldige pijn kunnen doen, nochtans zelden eenig toeval van aanbelang. Het natmaken van het gekwetste deel met Azijn of Wijngeest, onmiddelijk na dat de steek is toegebracht, zal menigmaal de pijn, spanning en ontsteking voorkomen, die 'er anderzins nit ontstaan zoude: en heeft 'er een van deze toevallen plaats, dan kan men zich grootendeels daar van beter onthefsen door de deelen met koud water te waschen of daar in te dompelen, dan door eenig ander middel bij de hand te neemen. Tegen den steek van een Scorpioen heeft men aangeraden het dier te doden en hetzelfde op het gewonde deel aan te leggen, of met een doode Padde of eenig ander dier, dat men denkt van eenen vergiftigen aart te zijn, te bedekken. Men heeft echter veel grond om te denken dat deze handelwijze op vooroordeel steunt; en wij weten, dat dezelve middelen, die met recht tegen de steeken van Bijen en andere *insecten* dezer landen door ons zijn aangeprezen, onlangs tegen de steeken van *insecten* onder een heete luchtstreek zeer dienstig bevonden zijn.

Daar de beet van een' Adder somwijlen verschrikkelijke gevolgen heeft, zo verdient zij altijd eene bijzondere opmerking. Het is wel is waar zeker, dat zij dikwijls gemakkelijk geneest zonder dat 'er eenig toeval van belang plaats heeft; want daar de Adder het vergif, het welk hij naar welgevallen kan onlasten of binnen houden, aan den wortel van ieder Tand in eenen zak besloten heeft, zo schijnt hij hetzelfde niet uit te spuwen, indien men hem niet zeer toornig gemaakt heeft. Dan daar wij nooit met zekerheid kunnen oordeelen of de Wond vergiftigd is of niet, behoren wij in alle gevallen daarop bedacht te zijn. Het eerste dat wij in het werk moeten stellen, is te verhinderen dat het gif in het bloed worde opgenomen. Dit oogmerk echter kan alleen bereikt worden, wanneer men den oogenblikkelijken bijstand van Wondheeleren erhaagt. Want offchoon 'er reden is om te denken, dat sommige andere soorten van vergiften, al worden zij zelfs op versche Wonden gebezigd, niet, dan na verloop van eenige dagen, in de vochten worden opgenomen; weten wij echter uit verscheidene voorbeelden, dat dit geenzins in het geval van een vergiftige Adderbeet is, die gewoonlijk binnen den tijd van twaalf of veertien uren hare werking begint te doen. De Lijder klaagt over een hevige brandende pijn in het gewonde deel, dat spoedig begint te zwellen. 'Er hebben niet slechts over het aangedane lid, maar dikwijls over het geheele ligchaam, spanning en ontsteking plaats. De Lijder word zwak en moede, de pols week en flauw; hij klaagt over duizelingen, walging en braking; hij heeft een sterke pijn voor het hart; de geheele oppervlakte des ligchaams word geelkleurig, even als de huid van iemand die de Geelzucht heeft;

heeft; zijn Pis heeft een hooggeele kleur, en is klaarblijkelijk met Galle vermengd; 'er breekt koud zweet uit, verzeld met stuipachtige trekkingen op verscheidene plaatsen van het ligchaam; en indien hij geen spoedige verligting erlangt, dan volgt de dood schielijk.

Ten einde den aanval dezer verschijnselen voortekomen, moet men het gewonde deel oogenblikkelijk uitsnijden of met het dadelijk of vermogend Brandmiddel verdelgen. Hoe spoediger dit geschied, des te gelukkiger zal naar allen schijn de uitflag wezen; maar men behoort zulks altijd in het werk te stellen, zo lang 'er zich nog geen kwaad toeval heeft opgedaan. In vroegere dagen liet men, ter wegneeminge van vergif, de Wonden sterk uitzuigen; in sommige gevallen geschiedde dit met daartoe geschikte Werktuigen, maar meestentijds met den Mond; en men ondervond dat zulks, wanneer de huid van den mond onbeschaadigd was, gemakkelijck konde geschieden. Dit zoude dikwijls van een gewenschte uitwerking kunnen zijn; dan waar het leven van een' Lijder 'er zo sterk mede gemoeid is, moeten wij alleen ons vertrouwen stellen op dat middel, het welk de opneeminge van het gif in het Bloed met zekerheid kan verhinderen. Men moet zich dus niet bedenken het oogenblikkelijk wegneemen van het gewonde deel aan te raden; en met oogmerk om deze handelwijze zo goed als mogelijk is te doen aflopen, behoort men over de geheele oppervlakte van de Wond een overvloedige verettering te verwekken; waartoe men, indien de Lijder over geen pijn of spanning klaagt, prikkelende, en zo 'er ontstekinge plaats heeft, verzachtende zalven gebruiken kan.

Maar blijkt het dat het gif reeds in de vochten is overgegaan, dan moet men het op deze plaatselijke behandeling van de Wond niet laten aankomen. In zulke omstandigheden heeft men sterk aangeraaden, om niet alleen de Wond, maar zelfs het geheele ligchaam, met warme Olie te wrijven; en men zegt dat het inwendig gebruik daarvan somwijlen voordeel gedaan heeft: twee lepels beste Olijfolie alle uren ingenomen, hebben, naar het voorgeven, de hevigste toevalen, die een Adderbeet immer veroorzaakt, doen ophouden. Latere waarnemingen echter hebben het vermogen dezes middels zeer twijfelachtig gemaakt; en het schijnt dat een overvloedig, en langen tijd aanhoudend zweet, tot nog toe het beste middel is, dat men ontdekt heeft, niet alleen om de toevallen te matigen, maar ook om ze geheel te doen ophouden. Op welke wijze het zweet worde uitgedreven, men heeft bevonden, dat het altijd goed is; dan de ondervinding leert dat kleine giften van Vlug-Loogzout (*Alkali volatile*), bij herhaling toegediend, aan dit oogmerk beter voldoen, dan eenig ander middel. Een bijzondere bereiding van die natuur, namelijk de *Spiritus Salis Ammoniaci Succinatus*, of zogenaamde *Eau de luce* word sterk daartoe aangeprezen; men moet den Lijder alle uren twintig droppels daarvan laten inneemen. Men heeft echter reden om te denken, dat de andere Vlugge-Loogzouten een even goede uitwerking zullen hebben.

Tegen de beeten van Adders heeft men alle de onderscheidene soorten van *Theriak* bereidingen, zo wel als een menigte andere middelen aangeprezen; ja men heeft zelfs onderscheidene middelen voor de beet van ieder soort van Slangen opgegeven. Dan daar wij ondervonden hebben, dat men zich daarop niet verlaten moet, is het nodeloos dezelve hier optetellen.

De verschrikkelijkste Wond van een' vergiftigen aart die in deze Landen word waargenomen, is de beet van een dier dat dol is; want offchoon 'er dagelijks gevallen gebeuren waarin deze Wonden zonder eenig kwaad gevolg genezen, zo is echter, wanneer zij in de Watervrees uitloopen, altijd het grootst gevaar daarvan te duchten. De voorbeelden van Lijders die indedaad van dit verschrikkelijk toeval hersteld zijn, zijn zo bij uitstek zeldzaam, dat wij in alle gevallen aan den uitslag zelfs van de krachtadigste middelen moeten wanhopen. Men heeft in het algemeen een aantal van geheime middelen aangeboden, die gezegd worden de Watervrees (*Hydrophobia*) niet alleen voortekomen, maar ook wanneer zij reeds werkelijk plaats heeft te genezen. Echter heb ik nimmer gehoord, dat een derzelve bewezen is altijd een goede uitwerking te hebben.

Als een voorbehoedfel tegen de Watervrees, weet ik niets waarop men beter vertrouwen kan, dan op het wegneemen van het gewonde deel, het zij met het Mes of met het dadelijk of vermogend Brandmiddel; 't geen, nevens een overvloedige verettering van de Wond, in verscheidene gevallen het best aan het voorgestelde doel schijnt te beantwoorden: dat is, waardoor op deze wijze behandelde Lijders het gevaar snapt zijn, terwijl anderen, die te gelijker tijd door het zelfde dier gebeten waren, het met de dood moesten bekopen.

Hoe spoediger het deel na de bekomene Wond word weggenomen, des te zekerer uitslag zal waarschijnlijk de *Operatie* hebben: Maar al zijn 'er reeds eenige dagen verlopen, zo is het toch beter deze konstbewerking te doen, dan den Lijder gantschelijk van de kans te beroven van gered te kunnen worden; en wel bijzonderlijk doordien men reden heeft van te denken dat dit gif niet zo spoedig in de vochten zal worden opgenomen, dan men van de andere soorten heeft opgemerkt; ten minste moet dit het geval zijn, indien wij mogen oordeelen naar den tijd dat het zijn werking begint uitte oefenen. Want wij weten, dat in de meeste voorbeelden geene van de door de beet van een dol dier veroorzaakte toevallen te voorschijn komen, dan een' geruimen tijd na dat de Wond is toegebracht: het gebeurt bijna altijd dat 'er verscheidene weken verlopen; en het is bekend, dat iemand gedurende het tijdvak van een half jaar volkomen wel was gebleven, en eindelijk plotseling door de Watervrees overvallen wierd. Wanneer wij dus verzekerd zijn, dat iemand door een dol beest gebeten is, zo zouden wij van oordeel zijn, het gewonde deel, in welk tijdperk het ook zijn mogte, uitte snijden; onder die voorwaarde echter, dat 'er zich geen teken opdoet, waaruit

uit blijkt, dat het gif zich reeds door het ligchaam verspreid heeft: en de Wond behoort een' geruimen tijd lang, door dezelve dagelijks met een of andere prikkelende zalve te bestrijken, opgehouden te worden.

Terwijl wij in deze behandeling het grootste vertrouwen stellen, moeten wij de voordeelen, welke men zegt dat andere middelen doen kunnen, in het geheel niet verzuimen. Het dompelen in zee is van oude tijden reeds als een voorbehoedmiddel dezer toevallen zeer sterk geroemd: niettemin zijn 'er maar zeer weinige gevallen van deszelfs goeden uitslag bekend. Veele Konstbeoefenaars stellen veel vertrouwen in de Kwik, voornamelijk in wrijvingen met een of andere Kwikzalve, en het aanleggen van dezelve op de Wond; en daar dit tegelijker tijd met de aangenomen wijze van genezing kan geschieden, zo is men verplicht dit middel in alle gevallen aanteraden.

Het zal nochtans dikwijls gebeuren, dat geen van deze of eenige andere middelen, die wij kunnen in het werk stellen, van gewenschte uitwerking zijn zullen; en daar het vak der Heelkunde voor de toevallen, die de werkelijke uitgebroken Watervrees verzellen, geen middel aan de hand geeft, zo behoort men den ongelukkigen Lijder oogenblikkelijk alle hulp toetebrengen, die ervaren en kundige Geneesheeren kunnen verschaffen.

Wanneer de Wonden door eene ziektestofte vergiftigd zijn, gelijk den Wondheeleren in de behandeling van Wonden, voornamelijk van zulken, die uit Venusmet of Kankergif ontstaan, somwijlen overkomt, dan zal de beste wijze van behandeling bestaan in het oogenblikkelijk wegneemen van het venijn, op de manier, die wij zo even in gevallen van vergiftige Beeten hebben aangeprezen, dat is door het gewonde deel uittefnijden, of met een heet ijzer te branden. Met opzicht tot het Venusmet, zal een vreesachtige lijder waarlijk aarzelen om tot het gebruik van zulk een verschrikkelijk middel overtegaan, wanneer hij weet dat wij een tegengif bezitten, dat zelden mislukt. Veele zouden echter een oogenblikkelijke pijn van branden of snijden liever willen doorstaan, dan de langsame genezing door Kwikmiddelen. En in gevallen dat 'er Kankergif in de Wonden komt, moeten wij ons nimmer bedenken om deze handelwijze in praktijk te brengen; want tot hiertoe bezitten wij geen middel, waarop men ter genezing dezer ziekte eenig vertrouwen stellen kan.

Dit zal insgelijks ook de meest verkiezeliikste behandeling zijn van Wonden, die door eenige der Plantaartige vergiften zijn veroorzaakt. Men heeft ons niettemin gezegd, dat, in die landen alwaar deze behandeling alleen vereischt kan worden, over het algemeen voor ieder gif van dien aart bijzondere tegengiften bekend zijn; en dat de *Indianen*, wanneer zij gewond zijn, oogenblikkelijk kunnen ontdekken, of de werktuigen waarmede zij zijn gewond vergiftigd zijn of niet.

Ten aanzien der vergiften uit Metalen, deze komen thans niet in aanmerking: want hoewel hunne uitwerking op de maag dodelijk is, zo schijnen zij, wanneer zij op Wonden worden aangelegd, op geene andere wijze schadelijk te zijn, dan dat zij de omliggende deelen prikkelen en doorknagen. Er worden wel is waar voorbeelden aangevoerd, waarin deze vergiften, zelfs als zij op Wonden waren aangelegd, in het bloed zijn opgenomen; en dit heeft men opgegeven als een reden waarom wij de verschillende Loodmiddelen niet zo gerust moeten gebruiken als tegenwoordig vrij algemeen gedaan word. Dan, ofschoon diergelijke middelen dagelijks door de meeste Wondartsen gebezigd worden, hebben wij echter nimmer gehoord, dat zij in een enkel goed behandeld geval op eenigerhande wijze nadeelig geweest zijn: ja, het is twijfelachtig, of zelfs de Loodsuiker, al word zij zelfs in een groote hoeveelheid ingenomen, wel schadelijk is. Wij weten dat men dit middel in kleine giften, zonder het minst gevaar kan toedienen; en ik heb veel grond om te geloven, dat het zelfs in groote mate, geruster dan men gemeenlijk denkt, kan worden ingenomen, doordien het mij in verscheidene gevallen, met lijders onder mijne behandeling gebeurd is, dat zij bij misvatring een' grooten kop vol van een sterke ontbinding van Loodsuiker hadden opgedronken en inhielden, zonder dat 'er eenig kwaad toeval op volgde.

XIV. A F D E E L I N G.

Van geschotene Wonden.

Daar Wonden, door Vuur-roeren veroorzaakt, verondersteld worden zeer veel van alle andere soorten van Wonden te verschillen, worden zij gewoonlijk ook in onderscheidene Hoofddeelen afgehandeld. Wij oordeelen dat het billijk is, om van een reeds verjaarde gewoonte niet geheel te moeten afgaan, maar tevens te doen opmerken, dat dit verschil voornaamlijk daarin bestaat, dat de toevallen in geschotene Wonden grotendeels heviger en geweldiger zijn dan in anderen. Tot heden toe, meende men, dat de meeste toevallen in geschotene Wonden ontstonden uit vergif dat met den kogel wierd ingedreven; en daarteboven dagt men dat de kogel de deelen, waar langs hij doorging, schroeide of brandde. Nu echter weten wij dat beiden deze gevoelens valsch zijn; dat de gewonde deelen, noch door eenig gif, noch door de onmiddellijk aangebragte hette lijden; en dat alle de verschijnselen met bijzonder opzicht tot diergelijke Wonden ontstaan, uit de geweldige kneuzing die de kogel in zijn vlugt te weegbrengt. Hiervan zijn wij verzekerd, om dat 'er noch vergif in het kruid, noch in het samenstel waaruit de kogels gewoonlijk gemaakt worden, aanwezig is; en om dat men ondervindt, dat 'er in gekneusde Wonden, door zeer onderscheidene oor-

oorzaken te werggebragt, dikwijls toevallen van gelijken aard ontstaan.

Ik zoude diensvolgens van oordeel zijn, dat geschotene Wonden alreghader een soort van gekneusde Wonden zijn; een gevoelen overeenstemmend met de wijze van genezing, en dat strekken moet om die duisterheid te doen verdwijnen, welke tot hertoe dit vak der Heelkunde beneveld heeft. Het is een heerschend gevoelen geweest, dat 'er iets zo bijzonders in de natuur dezer Wonden is, dat geene andere Wondartsen in staat zijn om dezelve te behandelen, dan alleen de zulken die gelegenheid gehad hebben om op vlooten of in legers te dienen, en aldaar als het ware hunnen leertijd in dit vak der Heelkunde hebben uitgediend. Dit gevoelen heeft echter geenen goeden grondslag; en ik durf 'er openlijk vooruit komen, dat geschotene Wonden volgens dezelfde regelen, en op dezelfde wijze moeten behandeld worden, als alle andere soorten van Wonden, die met een' gelijken graad van kneuzing gepaard gaan.

Ontsteking, Koudvuur, en eene zo sterke Verettering, dat zij de krachten des lijders geheel uitput, zijn de toevallen, waarvoor wij in geschotene Wonden het meest te vreezen hebben. Deze behoren dus voornamelijk in aanmerking genomen te worden, en de uitslag onzer behandeling zal naar evenredigheid, dat dezelve geweldig of zacht zijn, ook beter of slechter zijn. In sommige gevallen is de keuzing zo hevig en groot, dat de lijder, doordien de gekwetste deelen aanvankelijk door Koudvuur worden aangetast, zeer veel moet lijden. Meestentijds is de Ontsteking echter het gevaarlijkste toeval; want indien zij in den beginne niet gestuit word, is zij in staat, om, of in versterking, of in uitgebreide ettergezwollen te eindigen.

Het verhinderen of het wegneemen der Ontsteking behoort dus in alle geschotene Wonden, als ons eerste voorwerp beschouwd te worden: en daar niets meer geschikt is om dit doel met zekerheid te bereiken, dan eene plaatselijke bloedontlasting, zo moet men eenige aderen of slagaderen, die bij de verwonding vanéengescheiden zijn, voor men ze onderschept, vrij laten uitbloeden: uingenomen echter, wanneer 'er eenige groote slagaderen mogten gekwetst zijn. Ik geloof, dat het een goede algemeene grondregel voor de Konstbeoefenaars zijn zal, de plaatshebbende bloedstorting niet te stillen. Zij zijn daartoe gerechtigd, niet alleen door de kennis van de krachtadigste uitwerkingen van plaatselijke bloedontlastingen in het tegengaan der Ontsteking over het algemeen; maar ook door een menigte gestaafde bewijzen, die strekken om te doen zien, dat het in geschotene Wonden altijd van een allergewenschte uitwerking is. Onder andere soortgelijke proeven kan men aanvoeren, het geen schier ieder Veld-Wondarts heeft waargenomen, dat sommige van de aanmerkelykste genezingen zijn voorgevallen in die lijders, die uit noodzakelykheid een' geruimen tijd op het slagveld hebben moeten blijven liggen; en die over het algemeen meer bloed verloren hebben dan de

de zulken, die, of van wegens hunnen rang, of om andere redenen schielijker van daar vervoerd zijn. In alle gevallen van een geschoten Wond, behoort men dus te besluiten, om op eenmaal zo veel bloed af te tappen als de krachten des lijders zullen toelaten; en zijn de deelen zo sterk gekneusd, dat de doorsnedene vaten geen genoegsame hoeveelheid kunnen uitleveren, iets dat niet zelden gebeurt, dan moet men, in plaats van op den arm of een andere afgelegene plaats des ligchaams een ader te openen, op de gewonde deelen een genoegzaam aantal Bloedzuigers zetten; of, kan men die niet krijgen, dan, door de omliggende gezonde deelen te koppen en doortevlijmen, eenig bloed aftappen. Over het algemeen zal men dus, indien men hiermede in den beginne lang genoeg aanhoud, de ontsteking kunnen voorkomen; maar geschied het anders, en zwellen de deelen in het vervolg op en ontsteken zij, dan moet men de Konstbewerking, naar voorkomende omstandigheden, eens en andermaal herhalen.

Ons eerste oogmerk bestaat, voor zo ver het geschieden kan, in de Wonden van alle vreemde lichamen, die zich daarin kunnen ophouden, te zuiveren. Is de kogel niet diep doorgedrongen, en is de Wond bijzonderlijk geheel open, dan heeft het, door het wegneemen van een gedeelte van de huid en der bekleedselen, weinig moeite in, om de Wond van alles, wat nadeel doen kan, te reinigen. Maar ontdekt men, dat een Wond tot een aanmerkelijke diepte voortloopt, en heeft de kogel aan den anderen kant geen tegenopening gemaakt, dan behoort het onderzoek naar vreemde dingen zeer zorgvuldig en met behoedzaamheid te geschieden. Toen wij in de derde Afdeeling van dit Hoofddeel over de gestokene Wonden handelden, hebben wij dit stuk in overweging genomen. Wij beroepen ons dus op het geen wij daar ter plaatse gezegd hebben; en zullen ons voor het tegenwoordige alleen bepalen tot deze aanmerking, dat, wanneer de vreemde lichamen, die in geschotene Wonden zitten, kunnen uitgenomen worden, zonder de omliggende deelen merkkelijk te beschadigen, zulks altijd oogenblikkelijk behoort te geschieden: maar verwekt het veel pijn, of heeft men, bij dit te onderneemen, een geweldige ontsteking te vreezen, dan moet men daarvan afzien. In zulke gevallen zal het beter zijn, afte wachten, dat de vreemde lichamen zich naderhand tevens met de in de Wond gevormde Eterstoffs ontlasten, en dus door de natuur worden uitgedreven; of dat de plaats, alwaar zij zitten, daaraan gewoon word. Eene veelvuldige ondervinding heeft ons geleerd, dat men bijna in alle gevallen de kogels, waar ter plaatse zulks ook wezen moge, liever moet laten zitten, dan ze met geweld uitteneemen. Een kogel die in een been vast zit, maakt mogelijk de eenigste uitzondering op dezen algemeenen regel: men kan hem, wel is waar, in dien staat niet dan met veel moeite wegneemen; en om die reden staat men over het algemeen toe hem te laten zitten. Ik heb daarvan verscheidene voorbeelden gezien; dan in alle dezelve had het ten gevolge, dat het den lijder veel pijn en gevaar verwekte, en aan den Konstbeoefenaar veel moeite en verlegenheid

heid veroorzaakte. De niet medegevende aart van Been geeft, wanneer een vreemd ligchaam daarin vast zit, aanleiding tot geweldige pijn, spanning en zwelling van alle de omliggende deelen. Om dit voortekomen, moet men den kogel, indien het zonder gevaar voor des Lijders leven geschieden kan, zo spoedig na het toebrengen van de Wond als immer mogelijk is, en voor dat de deelen opzwellen en pijnlijk worden, trachten uitneemen.

Voor het uittrekken van kogels uit Wonden heeft men verschillende soorten van Tangen uitgevonden; en sommige hebben, ten dien einde, schroeven voorgesteld: nochtans beantwoordt een dezer werktuigen kwalijk aan het oogmerk, waartoe het geschikt is; en, uitgezonderd in gevallen wanneer een kogel zich gemakkelijk met een gewone Tang laat vatten, moet men nimmer eenig soortgelijk werktuig gebruiken: want behalve het scheuren en prikkelen der gekwetste deelen, zijn zij in staat om de Spieren, en andere omliggende zachte deelen aantevatten, het geen noodwendig veel nadeel doen moet. Hiertoe heeft men altijd kans, wanneer een Wond diep doorgaat; maar men behoort dit voornamelijk te vermijden in Borst- en Buikwonden, waarin het vatten van een of ander omliggende deelen noodzakelijk altijd veel schade doen zal. Zit een Kogel niet diep, maar ligt hij dicht bij de opening van de Wond, zo dat de Wondarts hem zien kan, dan mag men zonder gevaar de Tang gebruiken; maar ligt hij dieper, dan behoort men, indien het uithalen nodig geoordeeld wordt, een tegen-opening (*counter opening*), gelijk men dit noemt, te maken, ten einde hem met de vingers uittehalen. Het zal, indedaad, gewoonlijk gebeuren, dat de Kogels, door middel van zulke niet oordeel gemaakte openingen met meer gemak, zo voor den Lijder als voor den Wondarts, zullen kunnen worden uitgehaald, dan met een Tang, of eenig ander *instrument*. De pijn en vrees, die men verondersteld dat het maken dezer openingen zal verwekken, zijn de voornaamste bedenkingen, die men daar tegen aanvoert; dan men moet gedachtig zijn, dat het, in zulke omstandigheden, niet het tegenwoordig ongemak, en de pijn van den Lijder is, die onze bijzondere aandacht verdient, maar wel zijn toekomstig voordeel en behoudenis. Ook zal de pijn van het rechtstreeks uitsnijden van den Kogel zo groot niet zijn, als wanneer men hem uit een diepe Wond met een Tang uitscheurt.

Is een Kogel tot eene aanmerkelijke diepte doorgedrongen, dan zal dit altijd de gemakkelijkste wijze zijn om hem uitneemen, indien de nabijheid van groote Bloedvaten of Zenuwen zulks niet verhindert: maar is de Wond slechts van eenen kleinen omvang, dan is het, in plaats van boven den Kogel een kleine tegenopening te maken, beter de Wond in derzelfer geheele lengte te openen; waardoor men den Kogel niet alleen gemakkelijker zal kunnen uitneemen, maar de genezing in het vervolg ook spoediger zal ten einde brengen. Deze handelwijze zal men indedaad in alle zulke gevallen, zelfs wanneer de Kogel niet is blijven zitten, moeten opvolgen. Heeft een Kogel bij deszelfs in- en uitgaan twee, niet

verre van elkander staande, openingen gemaakt, en kunnen deze gemakke-
lijk tot een gebragt worden, dan behoort zulks altijd, zo spoedig als na het
toebrengen der Wond met mogelijkheid geschieden kan, verricht te wor-
den; waardoor de gekwetste bloedvaten zich, mogelijk vrijer dan op eene
andere wijze, zullen kunnen ontlasten; alle soorten van met den Kogel inge-
drongene vreemde ligchamen zullen gemakkelijker onder het gezicht komen;
en de randen der Wond, dus genoodzaakt zijnde om toetevallen, zullen
diensvolgens de grootte der Zweer aanmerkelijk doen verminderen.

Dit geschied zijnde, moet men de gekwetste deelen met een Wiek, die
met een verzachtende zalve uit olie en wasch bestreken is, en met een pap
van brood en melk gantschelijk bedekken: eene wijze van behandeling,
die zo wel veel vermogender als aangenamer is, dan het aanleggen van
warme prikkelende verbanden; waarvan men zich, tot op de laatste tij-
den, in alle gevallen van geschotene Wonden vrij algemeen bediend heeft.
De pijn en prikkelbaarheid, waarmede soortgelijke kwetsuren gemeenlijk
verzeld gaan, bewijzen de nuttigheid van de meeste verzachtende ver-
banden ten klaarste. De door ons aangeprezene voldoen grootendeels
aan het oogmerk: maar in sommige gevallen zijn de Loodbereidingen,
voornamelijk het smeersel van COULARD, of de gewone Wasch-zalve
met een weinig Loodsuiker vermengd, de besten. Na het aanleggen des
verbandes laat men den Lijder een Rustmiddel (*Opiat*) gebruiken; en hem,
na het gekwetste deel in de gemakkelijkste en geschikteste houding geplaatst
te hebben, stil liggen.

In alle met kneuzing gepaard gaande Wonden is de Ettervorming een
voorwerp van het grootste belang; want zo lang die geen plaats grijpt
heeft men dikwijls reden om te duchten dat 'er Koudvuur of Versterving
zal bij komen. Met oogmerk om de Ettervorming te verhaasten, beho-
ren de warme pappen bij herhaling vernieuwd te worden: en men moet
daar mede aanhouden tot zolang de spanning en zwelling, waarmede
Wonden van dien aart gewoonlijk gepaard gaan, zijn verdwenen, en tot
dat de Wond een rood gezond vleeschvormend voorkomen aangenomen
heeft; wanneer dit gelukken wil, dan is de behandeling dezelfde, welke
wij alreede in de genezing van uit andere oorzaken voortkomende ver-
wondingen hebben aangeprezene.

Geschotene Wonden zijn gemeenlijk beschreven als van den beginne af
aan, bedekt te zijn met dikke korsten; en men heeft tot wegneeminge
van dezelve verscheidene middelen opgegeven. Niettemin ontstaan alle
diergelijke korsten enkel en alleen uit kneuzing; en de bekorsting der
Wond is nauwelijks kennelijk, uitgenomen in kwetsuren, die groot en
uitgebreid zijn; of zij is zo dun en zo gering, dat zij word opgelost
en met den etter van het eerste of tweede verband wegvloeit. Zij
vordert om die reden in dusdanige gevallen geene bijzondere opmerking.
En al lopen zij zelfs tot eene grooter diepte voort, zo scheiden zij gewoonlijk
zich zo gemakkelijk af, dat men ze, zodra 'er een ruime ettervorming plaats
grijpt, kan wegneemen: want ieder dusdanige korst is een wezenlijk
ver-

verstorven gedeelte; en wij hebben elders doen zien dat niets meer en zekerer geschikt is om de verstorvene deelen van de gezonde aftefcheiden, als eene daarin teweeggebragte overvloedige verettering.

In de eerste tijdperken van geschotene Wonden zijn verzachtende pappen beter dan mischien enig ander middel: maar het is noodzakelijk aantemerken, dat men daarmede niet moet voortgaan, zodra zij hunne bedoelde uitwerking gedaan hebben: want houd men te lang daar mede aan, dan zijn zij niet alleen in staat om de deelen te veel te verflappen, en week en sponsachtig te maken, maar ook om een te overvloedige verettering te veroorzaken; het welk den lijder als dan in grooter gevaar brengt, dan hij van wegens andere zijnen toestand verzellende omstandigheden zijn zoude. Want alhoewel het in alle geschotene Wonden een zaak van het hoogst belang is, de ettervorming tot een zekere hoogte te brengen; over het algemeen ondervinden wij echter, dat zij, zeer groot zijnde, altijd schadelijk is, en zich, wanneer zij eenmaal is teweeggebragt, niet dan met veel moeite laat beteugelen. Ik oordeel het ook billijk nog te doen opmerken, dat deze overvloed van etter nog uit een andere oorzaak, namelijk uit een al te hooggaande ontsteking, ontstaan kan, waarin groote ontvatingen, en daarop volgende Ettergezwollen, tusfchen de omliggende spieren plaats hebben. Men kan dit toeval op geen krachtadiger wijze tegengaan, dan met overvloedige Aderlatingen, onmiddelijk na de verwonding in het werkgesteld. Het is voornamelijk indedaad met oogmerk om dit gevaarlijk toeval te verhinderen, dat wij aangeraden hebben om, in alle gevallen van dien aart, tijdige en overvloedige Aderlatingen te doen; en voor hen, die gelegenheid gehad hebben om de ongemakken nategaan, die uit deze alte sterke, door het verzuimen van Aderlatingen veroorzaakte, veretteringen ontstaan zijn, heeft men geen ander bewijs nodig om hen tot dit gevoelen overtehalen.

Op welk een wijze eene te overvloedige verettering ook moge ontstaan zijn, de behandeling daarvan moet altijd dezelfde zijn. Ieder zich opdoende Etterverzameling moet door middel van een afhangende opening uitgelooft worden; men behoort het lid in die houding te plaatsen, die het uitvloeien het gemakkelijkst maakt; de Lijder moet ligte voedende spijsen gebruiken; en de Koorstbast behoort hem in groote giften te worden toegediend. Het is indedaad in dien toestand van geschotene Wonden dat de *Kina* het meeste nut doet; wanneer de toevallen van ontsteking voor het grootste gedeelte reeds verdwenen zijn; en de Lijder door een te overvloedige verettering ontkracht word. In die gesteldheid doet hij dikwijls den grootsten dienst; maar zal hij met voordeel werken, dan moet hij in groote mate gebruikt worden. Het *Vitriool-Elixer* is in zulke gevallen een vermogend inmengfel met den Koortsbast.

Blijft, niettegenstaande het rijkelijk gebruik dezer middelen, en een behoorlijk toezicht op de bovengemelde omstandigheden, de uitlozing van etter te overvloedig aanhouden, dan zal men niet zelden ontwaar worden, dat de oorzaak daarvan in afgeschilferde beendeeltjes, stukjens

van klederen, of eenige andere vreemde lichamen, die met den Kogel zijn ingedrongen, te zoeken is. In zulke omstandigheden is niets in staat om de Etterlozing te verminderen, dan het wegnemen der vreemde lichamen; want blijven zij zitten, dan prikkelen en ontsteken zij de nabijgelegene deelen, en dus zullen ontvating en verettering daarvan de gevolgen zijn. De Wond behoort om die reden op nieuw onderzocht te worden; en men moet alle losse lichamen of beenschilders, die men ontdekt, onmiddellijk wegneemen. Wordt de prikkeling door stukjens van klederen onderhouden, deze kunnen, doordien zij te zacht zijn, dan dat men ze met een *Provet* zoude kunnen ontdekken, gemakkelijk over het hoofd gezien worden. Heeft men dus reden om te vermoeden dat 'er iets diergelijks in een Wond huisvest, dan is 'er eene andere manier nodig om dezelve uitteneemen: en zijn de deelen zo gesteld, dat men langs den door den Kogel gemaakten weg een' Draad of Hairfnoer kan inbrengen, dan zal niets van beter uitwerking zijn. Ik heb verscheidene gevallen gezien, waarin stukjens van klederen, die men niet vermoedde dat in de Wond zaten, door het doorhalen van een' draad naar buiten uit kwamen; en ten gevolge waarvan de Wonden, na het vruchteloos aflopen van verscheidene ter genezing in het werkgestelde pogingen, spoedig toeliepen en genazen.

Wij hebben het Heulsap alrede aanprezen als een middel, dat in alle tijdperken van geschotene Wonden zeer voordelig is; en meer dan eenig ander middel geschikt zijnde, om de prikkeling te doen ophouden, is het niet zelden tevens dienstig om de verettering, zelfs wanneer zij reeds van langen duur geweest is, en 'er verscheidene andere middelen zonder het minste voordeel gebezigd zijn, te matigen. Men behoort het daarom rijkelijk voorteschrijven, wanneer men gewaar word dat de uitlozing door pijn en prikkeling blijft aanhouden.

Offchoon in geschotene Wonden zich altijd terstond na de Verwonding geen Bloedstortingen van belang voordoen, zo hebben zij echter somwijlen in het vervolg plaats. Waarvan de oorzaak schijnt te zijn, dat, wanneer de verstorfene korst, die gewoonlijk in kneuzingen aanwezig is, afvalt, de mondjes der Slagaderen opengaan. Omtrent dien tijd behoren de Konstbewerkers tegen zulk een voorval zeer op hun hoede te zijn, en dat wel bijzonderlijk, wanneer de Wond groot is, of in de nabijheid van een groote Slagader ligt. De Bloedstorting word dikwijls door een groote hette der gekwetste deelen, en een kloppende pijn voorafgegaan. Op dit tijdstip kan men haar menigmaal door veelvuldige Aderlatingen, en voornamelijk door het zetten van Bloedzuigers op de omliggende deelen, tegengaan; maar heeft de Bloedstorting eenmaal plaats, dan zal, indien de Bloedvaten groot zijn, niets voordeeliger zijn, dan het tijdig onderscheppen van dezelve. Daar de bloeding in deze gevallen dikwijls zo spoedig voortgaat, en zo geweldig is, dat zij, voor het aanbrengen van eenige Heelkundige hulp, zeer gevaarlijk kan worden, moet men de Lijders, in zulke omstandigheden, terstond van een *Tourniquet* voor-

voorzien, met bevel aan den oppasser, om hetzelfde op de eerste verschijding van bloed dadelijk aanteleggen (i).

Tot dusverre hebben wij geen gewag gemaakt van het Vlijmen van geschotene Wonden; eene manier van behandeling, die wij schier bij ieder' Schrijver op dit stuk vinden aanprezen, en die nog korteling zeer algemeen in zwang ging. Door het Vlijmen der Wonden was men in de verwachting, dat de korsten, waarmede zij somwijlen bedekt zijn, zich spoediger zouden afscheiden, en dus de genezing verhaasten. De ondervinding van latere tijden bewijst echter, dat deze reden valsch is, en dat het *scarificeeren*, in plaats van voordeelig te zijn, dikwijls veel kwaad doet: het veroorzaakt pijn en ontsteking, terwijl het, te gelijker tijd de oppervlakte der Wond klaarblijkelijk vergrootende, geen het minste voordeel schijnt te doen. Men behoort dus deze wijze van handelen geheel ter zijde te stellen. Zelfs moet de, door latere Schrijvers zo zeer geroemde, verwijding van geschotene Wonden, niet dan met voorzichtigheid in het werk gesteld worden. Is de weg, dien een Kogel genomen heeft, niet lang, en kunnen de deelen, waar langs hij is doorgegaan, zonder gevaar verwijd worden, dan geloof ik zoude het raadzaam zijn zulks in alle gevallen gerust te doen, van het eene eind van de Wond tot het andere: men behoeft deswegens geen gevaar te vreezen; en men heeft reden om te denken, dat dit, gelijk wij boven hebben aangemerkt, zeer geschikt is om de genezing te bevorderen: dan ik heb nooit kunnen ontdekken wat voordeelen de eenvoudige verwijding van de uitwendige opening eener geschoten Wond waarschijnlijk immer zoude kunnen te weegbrengen. Men heeft het voorgeslagen, met oogmerk om aan de Etterstoffe een ruimer uitlozing te bezorgen, dan zij anderzins wel hebben zoude: maar in diepe enge Wonden, die door pistool- of musket-kogels veroorzaakt zijn, zal de vergroting van den middenlijn van een gedeelte der Wond op deszelfs overig gedeelte geen de minste uitwerking hebben; en daar het verwijden van de Wond, wyl men waarschijnlijk daarvan geen voordeel wachten kan, klaarblijkelijk nadeel doen moet, zo durf ik openlijk staande houden, dat deze wijze van behandeling niet langer moet worden opgevolgd. In zulke gevallen, waarin de Wond of zo gelegen is, dat het gevaarlijk zoude zijn haar van den eenen tot den anderen kant te verwijden, of waarin zij al te groot is, om deze wijze van behandeling te kunnen uitte oefenen, zal een Draad of Hairfnoer langs dezelve, gelijk wij reeds hebben aangeraden, ingebragt, dikwijls aan ons oogmerk voldoen. Dit moet echter nimmer ondernomen worden, voor dat het eerste of ontsteking tijdperk van een Wond geheel is afgelopen: want de door den draad veroorzaakte prikkeling is, vermids 'er altijd eenige pijn of spanning nablijft, zeer geschikt om nadeel te verwekken.

Maar

(i) Men heeft nog een andere soort van bloedingen in geschotene Wonden, alwaar meestentijds een zeer dun en ontbonden bloed uit de oppervlakte der Wond uitzweert. Dit valt gemeenlijk in de laatste tijdperken, als de Lijder reeds ontkracht is, voor; voornamelijk als hij zich in een bedorven lucht ophoud. Het gebruik van Kina en Mijnzaueren is hier het beste middel. H. V.

Maar het gebeurt ook menigmaal dat men geen Hairfnoer kan inbrengen, om dat de gefeldheid en loop van de Wond het niet toelaat. In zulke gevallen moet de Wond, na dat de pijn, spanning, en andere toevallen van ontsteking verdwenen zijn, en een ruime verettering aanwezig is, op die wijze behandeld worden, als wij in de Afdeeling van de *gestokene Wonden* reeds hebben aangeraden: een behoorlijke drukking langs den loop van den boezem zal, in zodanigen toestand, dikwijls eene genezing bewerken, die men op geen andere manier verkrijgen kan.

Men zal mogelijk verwachten, dat hier ook iets behoorde gezegd te worden omtrent de behandeling der Verfterving, wanneer zij in gefchotene Wonden voorvalt; dan het fchijnt geheel nodeloos te zijn, doordien wij in onze Verhandeling *over de Zweeren enz. enz.* dit toeval, als een gevolg van Ontsteking, volledig beschreven hebben. Het dunkt mij echter billijk te zijn, hier te doen opmerken, dat in gefchotene Wonden niets ter voorkominge van Verfterving, over het algemeen, zo krachtdadig werkt, als het overvloedig ontlasten van bloed. Daardoor word, wel is waar, niet verhinderd, dat die deelen, welke onmiddelijk door den Kogel getroffen zijn, door Koudvuur worden aangetast: maar dit is het geenzins, waarvoor wij in diergelijke gevallen het meest moeten bevreesd zijn; want de Verfterving, welke door de kneuzing, die de Kogel teweeg gebragt heeft, veroorzaakt word, is gemeenlijk bepaald, en kan zich niet verder uitbreiden. Het is die foort van Verfterving, welke volgt op het tijdperk der ontsteking in gefchotene Wonden, waarvoor wij het meest moeten beducht zijn. Maar heeft men het Aderlaten tijdig genoeg in het werk gefeld, dan zal zij zelden plaats grijpen; of doet zij zich op, dan zal het zelfde middel menigmaal hare verspreiding verhinderen (*k*).

Daar de Koortsbast in veele gevallen van Koudvuur zeer nuttig bevonden is, word hij bijna algemeen in de Verfterving, uit gefchotene Wonden ontstaande, gebezigd. Ik ben echter overtuigd dat deze handelwijze dikwijls op dwaling gegrond is, en veel nadeel heeft teweeggebragt. Ontstaat 'er Verfterving in een week verzwakt ligchaamsgeftel, dan mag men den Koortsbast altijd zonder gevaar toedienen; en in zulke gevallen zal men menigmaal ondervinden, dat hij het krachtdadigste middel is. Dan de Verfterving, die in gefchotene Wonden plaats grijpt, ontstaat meestentijds in sterke volbloedige lieden, bij wien alle foorten van verfterkende middelen (*Tonica*) nadeelig zijn, en waarin Aderlatingen, en andere ontlastingen, bij uittek veel goeds doen. Zelfs mag de Koortsbast, wanneer het ongemak zich, na het verdwijnen van alle de toevallen van volbloedigheid en ontsteking, verder fchijnt uittebreiden, zonder gevaar worden toegediend; maar men behoort hem nimmer te laten gebruiken zolang de ontstekingaartige spanning en pijn blijven aanhouden.

Bij

(*k*) Koude Omlagen, in den beginne gebruikt, doen zeer veel ter voorkoming der Verfterving. Men behoort ook ten dien opzichte, als ook om zich over het algemeen van een' goeden uitflag te verzekeren, op den staat der eerste wegen achtteslaan, daar derzelver onreinheid zeer dikwijls erge, ja zelfs dodelijke toevallen kan veroorzaken. H. V.

Bij liet opgeven dezer aanmerkingen over gefchotene Wonden, hebben wij tot dus verre veronderfteld, dat de kwetsuur eenigermate beperkt, of ten minfte niet zo groot is, dat zij alle hoop uitsluit om het lid, waarin zij gelegen is, te behouden; en het is billijk te doen opmerken, dat diergelijke Wonden door een aanhoudende zorg en oplettenheid dikwijls kunnen genezen, en 'er ledenmaten behouden worden, waarin de eerste verschijnselen zelfs zeer schrikbarende waren. Maar is een lid op zodanig eene wijze befchadigd, dat men geen de minfte hoop kan voordeden, om hetzelfde te behouden, dan zoude men kwalijk handelen om lang met deze of eenige andere der tot hiertoe aangeprezene middelen te blijven voortgaan. Dus doende moet de Lijder nodeloze pijn en ongemakken lijden, terwijl zijn ligchaamsgesteldheid te gelijkertijd zo zeer kan verzwakken, dat het afzetten van het Lid hem zelfs van alle kans tot herstel zal beroven. Dan de onderneming, om ledenmaten, welke in gefchotene Wonden hebben moeten lijden, te behouden, geeft aanleiding tot een gefchilftuk van aanbelang, het welk een bijzondere navorsching vordert.

In de onderscheidene veldslagen, die in den laatsten Duitschen (zevenjarigen) oorlog voorvielen, was het getal der gewonden bij uitstek groot; het afzetten van ledenmaten wierd dikwijls noodzakelijk.

Veelen waren van gedachten dat deze manier van behandeling verder wierd gedreven, dan wel moest geschieden; en men verhaalde zelfs dat 'er dikwijls onvoorzichtig leden waren afgezet, die men gemakkelijk en zeker had kunnen behouden. Onder anderen, die dit gevoelen waren toegedaan, schreef BILGUER, Veldarts bij de *Pruissische Armée*, eene Verhandeling, waarin hij trachtte te bewijzen, dat het Afzetten van Ledenmaten zeer zeldzaam vereischt word, daar schier ieder ongemak, waarin zulks gemeenlijk word aangeraden, naar zijne gedachten, voor een geneeswijze door zachter middelen vatbaar is (c).

Daar het Afzetten van een Lid nimmer moet ondernomen worden, dan in gevallen van een wezenlijke noodzakelijkheid, zo heeft de Heer BILGUER door het aanwenden zijner pogingen, ter voorkominge eener te algemeene praktijk van Afzetting, zich bij het algemeen zeer verdienstelijk gemaakt. Daar is echter veel grond om te denken, dat de ijver, waarmede hij schijnt bezielde te zijn, hem deze bepalingen te ver heeft doen drijven; en dat het getal van lieden, welke men, dus doende, aan veele nodeloze pijn, ongemak en gevaar zoude blootstellen, veel te groot genomen is.

BILGUER denkt, dat 'er nauwlijks eenig geval van een gefchotene Wond van zulk eenen kwaden aart kan zijn, dat de Afzetting vordert. Zelfs dan, wanneer de zachte deelen geweldig vanéengescheurd, en de beende-

(1) Zie J. V. BILGUER, *de Membrorum amputatione rarissime administranda, aut quasi abroganda. Hæte 1761.*

deren en geledingen zeer beschadigd zijn, moet men, naar zijn oordeel, nog altijd pogingen doen om het Lid te behouden: en hij verzekert, dat men door dus te handelen meer menschen in het leven zal behouden, dan door de gewone manier van oogenblikkelijke Afzetting. Niettemin ben ik, na in den loop mijner praktijk op een stuk van zulk een groot belang alle mogelijke aandacht gevestigd, en veele getuigenissen van mannen van ondervinding en kunde ingewonnen te hebben, van gevoelen, dat de algemeene aanneeming van dezen grondregel veel kwaads berokkenen zoude. In alle gevallen, waarin de vleeschachtige deelen van een Lid slechts eenvoudig vanééngetcheiden zijn, zoude ik voorstellen de proeve te neemen, om hetzelfde te behouden; en dit zal dikmaals gelukken. Zijn alle de spierachtige deelen van een Lid sterk gekneusd en vanééngefscheurd, dan zal het geen twijfel lijden of de proeve, om hetzelfde te genezen zal vruchteloos aflopen; integendeel, dan behoort men dadelijk tot de Afzetting overtegaan. Maar wanneer een aanmerkelijk gedeelte der zachte deelen nog onbeschadigd is, dan behoren wij, alhoewel de anderen op de geweldigste wijze zijn beschadigd, indien geen der groote geledingen geleden heeft, nimmer te wanhopen om het Lid te kunnen behouden. De gekneusde deelen kunnen, wel is waar, versterven en afvallen, en dus een uitgebreide Wond veroorzaken: maar de dagelijksche ondervinding leert ons, dat de grootste Wonden genezen kunnen; en gelukt dit niet, dan hebben wij het altijd in ons vermogen om de Afzetting aan te raden, middlerwijl de Lijder en Wondarts beiden de voldoening hebben van te denken, dat 'er niets verzuimd is, het welk de noodzakelijkheid van het in 't werkstellen van zulk een gevaarlijk middel zoude hebben kunnen beletten. En met opzicht tot de Afzetting zullen wij in het vervolg gelegenheid hebben om te bewijzen, dat in zulk een toestand de *Operatie* gewoonlijk beter gelukt, wanneer het ongemak reeds een' tijd lang geduurd heeft, dan wanneer men ze, onmiddellijk na het toebrengen der Wond, in 't werk stelt.

Maar is een der groote geledingen aan de uiteindens of hoofden der beenderen door verplettering of schilfering zeer beschadigd, dan moet men altijd de oogenblikkelijke Afzetting aanraden: want de ontsteking, die op deze Wonden volgt, komt altijd schielijk; en heeft zij eens plaats gegrepen, dan kan de Konstbewerking nooit verricht worden, ten zij zij geheel is weggenomen. De hoogte, waartoe een ontsteking in zulke gevallen kan opklimmen, is een zeer duchtig bewijs ten voordeele eener spoedige Afzetting: want zijn de groote geledingen bij uitstek beschadigd, dan ontsteken de deelen weldra zeer geweldig, niettegenstaande het aanwenden van alles wat men doen kan om het te verhinderen; zodat men geen tijd verzuimen moet om zulks ten uitvoer te brengen. Men moet, wel is waar, toestaan, dat van een groot aantal Lijders eenige weinigen in zulk een' toestand hunne ledenmaten, zelfs wanneer de geledingen op de verschrikkelijkste wijze daarbij geleden hadden, behouden hebben: dan ik kan met BILGUE niet toestemmen, dat dit eene voldoende reden is, om de door hem aangeprezene handelwijze algemeen in zwang te brengen. Het is niet de uit-
slag,

slag, waarvan zij in weinige gevallen kan verzeld gaan, die den Konst-beoefenaren ten regel moet strekken, maar wel dat geene, het welk het gevolg is van een algemeene manier van behandeling. En dit kan, naar mijne gedachten, als zeker beschouwd worden, dat 'er, in zulke omstandigheden, als waarover wij nu handelen, door het bewerkstelligen van proeven om ledenmaten te behouden, meer lieden het leven zullen verliezen, dan door dezelve zo spoedig als mogelijk is, na het ontvangen der Wonden, afzetten; terwijl deze behandeling tevens met veel minder ongemak en pijn voor den Lijder zal verzeld gaan: want de Wond, die na het afzetten van een lid overblijft, is indedaad gering, in vergelijking van de uitgebreide gescheurde Wonden der groote geledingen. De eerste genezen, wanneer de *Operatie* volgens de tegenwoordige verbeterde manier verricht word, niet zelden in het verloop van twee of drie weken; daar Wonden in de geledingen, al hebben zij zelfs den besten uitgang, dikwijls hardnekkig blijven voortduren, en maanden, ja zelfs jaren lang, veel ongemak en zwaarigheid teweegbrengen.

Met betrekking tot gebrokene beenderen in gevallen van geschotene Wonden zal, wanneer een groot been gebroken, of geheel en al gesplinterd is, en wanneer dit met een sterke scheuring der daarmede verbondene zachte deelen gepaard gaat, de onmiddelijke afzetting van het lid het zekerste middel zijn, en behoort dus, zonder eenige bedenking, te worden aangeraden. Maar gaat een geschotene Wond, die niet zeer groot is, slechts verzeld van een eenvoudige breuk van een nabijliggend been, of is het been zelfs op onderscheidene plaatsen gebroken, zonder dat de breuk zich tot het gelid uitbreidt, dan moeten wij, mischien in alle gevallen, het lid pogen te behouden. Door het nitneemen der afgescheidene beendeelen, en de Wond met oplettenheid te behandelen, zullen wij dikwijls het genoegen hebben van een genezing te bewerken, en lijders tot het gebruiken hunner ledenmaten brengen, die anderszins geheel hun leven zouden kreupel gebleven zijn, of hunnen gang gantschelijk hebben moeten misfen.

Het is echter niet nodig te doen opmerken, dat, alhoewel men zulks altijd moet onderneemen, wanneer een Lijder in een bepaalde ligging kan blijven, en de geregelde oplettenheid van een' Wondarts hem behoorlijk kan gadeslaan, het nochtans, naar mijne denkwijze, beter is tot een' algemeenen regel aantenemen, om in alle gevallen van geschotene Wonden, die met een breuk van een der nabij liggende groote beenderen gepaard gaan, na het eindigen van den strijd, van waar de gewonde dikwijls naar elders, waar somwijlen gebrek aan kundige *Chirurgijns* is, moeten vervoerd worden, onmiddelijk tot de afzetting overtegaan. Dus doende zouden 'er mogelijk wel eenige leden worden afgezet, die men anderszins met veel zorg en oplettendheid had kunnen behouden; dan ik ben overtuigd, dat men dus meer lieden in het leven zal houden, dan door in zulke omstandigheden een andere wijze van genezing te volgen. Wij

zullen echter in de gelegenheid komen, om dit onderwerp in het Hoofddeel *over het Afzetten van ledenmaten* vollediger aftehandelen (m).

(m) Heeft een kogel een gelid weggerukt, dan is het beter den stomp gelijk af, en wel boven het naaste gelid afzetten, dan de genezing zonder de afzetting te onderneemen; om dat men door, naar de eerste wijze van bedeling, de ongelijke Wond in eene effene gesnedene Wond te veranderen, den Lijder van de anderzins nodige veelvuldige insnijdingen, en daarmede gepaard gaande pijnen bevrijden kan. Want alhoewel dergelijke Wonden somwijlen zonder afzetten genezen zijn, zo maken dusdanige gevallen ten allen tijde een zeer zeldzame uitneming, en kunnen den Kunstbewerker geenzins tot eenen regel dienen.

BELL heeft met recht in deze afdeeling van de zogenaamde Luchtschoten geen gewag gemaakt. Dus noemt men die kwetsuren, welke door het voorbijvliegen van een kogel ver-

oorzaakt worden. Dat men echter geen zulke Luchtschoten kent, is in deze dagen genoegzaam bewezen. Niet de Lucht, welke zich aan beiden de zijden van den kogel bevindt, maar die, welke recht daar voor is, wordt samengepakt: ligte dingen, die aan een draad afhangen, bewegen zich niet wanneer een musket- of kanon-kogel voorbifnoort. Wanneer een groote kogel een gelid treft, dan moest men, wanneer de daardoor samengepakte lucht zijdelings kwetsuren kon veroorzaken, in de nabijgelegene deelen kenmerken van zodanig een Luchtschot waarneemen. Het is hiermede geheel anders gesteld. — Het geen men Luchtschoten noemt, zijn kwetsuren, die door een het Lid werkelijk treffende, maar in oen schuinsche richting voortvliegende, kogel worden veroorzaakt. H. V.

XXXVII. H O O F D D E E L.

V A N D E G E B R A N D H E D E N.

Gebrandheden neemen onderscheidene gedaantens aan, zo naar hunne graden van hevigheid, als naar de wijze waar door zij veroorzaakt zijn. Dus verschillen Gebrandheden, welke slechts de oppervlakte van de Huid prikkelen, zeer veel van die, welke dezelve doorknagen, en gantschelijk vernietigen; midlerwijl deze wederom een verschillend voorkomen hebben van die, welke tot de dieper liggende deelen, als Spieren, Peezen, Banden enz. doordringen. Bovendien is het kennelijk, dat zulke Gebrandheden, als door kokend water of eenig ander vocht veroorzaakt worden, merklijk onderscheiden zijn van die, welke door de onmiddelijke aanraking van gloeiende metalen, of andere brandende lichamen worden te weeggebragt.

Gebbrandheden, die de opperhuid niet verdelgen, en alleenlijk de huid prikkelen, zijn schier van even gelijke uitwerking als de Spaansche Vlieg en andere blaëttrekkende pleisters. De prikkeling, die zij veroorzaken, brengt eene vermeerderde werking in de uitwaassende vaatjes van het aangedane deel voort, het welk blaëren maakt, wier uitgebreidheid en getal aan het geweld der oorzaak is geëventredigd. Maar zijn de huid of onderliggende deelen vernietigd, dan ontstaan 'er geene blaëren. Er doet zich dan aanvankelijk eene zwarte verstorvene korst voor; en wanneer deze

deze eere scheid'ng maakt, en afgevallen is, dan blijft 'er eene zweer over, wier diepte overeenkomt met den graad van hette, welke is aangebragt.

In alle gevallen van Gebrandheden is de pijn zeer hevig; dan, over het algemeen neemt men echter waar, dat zij geweldiger is, wanneer de huid slechts sterk geprikkeld en geknaagd is, dan wanneer 'er zulk eene groote hette is aangebragt, die haar gantschelijk heeft vernietigd.

In zeer uitgebreide Gebrandheden heeft 'er somwijlen al zeer spoedig, na het branden, een schrikbarende verfterving plaats; maar ontsteking is grootendeels het toeval, waarvoor men het meest moet beducht zijn. De pijn en prikkeling, die het branden veroorzaakt, zijn in sommige gevallen zo hevig, dat alle onze pogingen niet in staat zijn, om te verhinderen, dat de ontsteking tot het hoogste toppunt stijge: en is de omvang van het gebrande deel zeer uitgebreid, dan bepalen zich de uitwerkelen dezer ontsteking niet slechts tot het onmiddellijk aangedane deel; zij kunnen koorts te weegbrengen; en in veele gevallen veroorzaken zij zulk eenen graad van verdoving, die ten laatste doodlijk word

In de behandeling van ieder onderscheiden soort van Gebrandheden, behoort ons eerste werk te zijn, dat men den lijder, zo spoedig doenlijk, rust zoek te verschaffen. Is de huid niet vernietigd, maar schijnt zij slechts door prikkeling te lijden, dan kan men de pijn merkelyk verligten door het aanleggen van verschillende soorten van middelen, en zelfs van dusdanigen, die van eenen tegenstrijdigen aart zijn. Door het aangedane deel in zeer koud water te dompelen, en hetzelfde eenigen tijd lang daar in te houden, zal de pijn menigmaal zeer dragelyk worden; terwijl men aan den anderen kant een zeer aanmerkelyke verligting kan erlangen door het gebrande deel schielijk in kokend water, of in eenig ander ziedend vocht te steken. Dikwijls bezigt men daartoe verzachtende middelen, en in sommige gevallen brengen zij ook een oogenblikke verligting te weeg; maar over het algemeen slaagt men beter met het aanleggen van samentrekkende middelen. Een van de beste middelen tegen alle Gebrandheden van dien aart, bestaat in het aanleggen van sterke Brandewijn of andere geestrijke wateren: het schijnt voor een oogenblik de pijn te vermeerderen; maar dit houd spoedig op, en word door een zeker aangenaam prikkelend gevoel opgevolgd. Het is zeer goed, wanneer men de deelen daarin kan houden; maar kan dit niet geschieden, dan moet men ze gestadig met rukjens in Brandewijn gedoopt oud zacht linnen bevochtigen. Azijn van Goudglid (*Acetum Lythargyri*), een sterke ontbinding van Loodsuiker (*Saccharum Saturni*), of GOULARDS Loodwater (*Aqua Goulardi*), zijn ten dien einde van het grootste nut; en tot bewijs, dat het de samentrekkende kracht van het middel is, die deze uitwerkingen doet, kan men met een sterke ontbinding van Aluin, ja zelfs met gewone Inkt het zelfde nut doen.

Het is een gewoon gevoelen, dat diergelijke middelen voornaamlyk dienstig zijn om de blaëren, of wraachtige uitzweelingen, waarmede oppervlak-

vlakke Gebrandheden gemeenlijk gepaard gaan, voortekomen: dan, ik kan niet vinden, dat deze aanmerking wel gegrond is; want ik heb altijd gezien, dat zij spoediger verligting van pijn te weegbrengen, wanneer de blaëren reeds aanwezig zijn, dan wanneer zij zo vroeg, om het ontstaan der blaëren te beletten, wierden gebezigd, het welk zij niet zelden doen, wanneer zij, oogenblikkelijk na dat iemand zich gebrand heeft, worden in het werk gesteld.

Wat middel men echter moge bezigen, men moet daarmede aanhouden zolang als de pijn voortduurt; en in Gebrandheden van eene groote uitgebreidheid, waarin de prikkeling groot is, moet men nevens de uitwendige middelen ook het Heulsap, in aan de hevigheid der pijn geëvenredigde giften, voorschrijven. Zelfs kan men die verdoving, waarin dusdanige lijdens somtijds vervallen, gemakkelijker met *Opium* dan met enig ander middel verdrijven. Daar dit toeval waarschijnlijk door een' zekeren graad van vochtontvatting op de Hersenen veroorzaakt word, en wij dit als een uitwerksel van de prikkeling, waarmede de Gebrandheden altijd gepaard gaan, beschouwen moeten, zo valt het gemakkelijk om te begrijpen, dat Heulsapmiddelen, ter verdrijvinge van hetzelfde, bij uitstek dienstig moeten zijn: en ik heb in verscheidene voorvallen de waarheid daar van ondervonden.

Met betrekking tot de genezing der blaëren, zijn sommige van oordeel dat men dezelve terstond moet openen, wijl anderen wederom aanraden, om hen ongemoeid te laten zitten. Om bij eigen ondervinding te spreken, zoude ik van oordeel zijn, dat zij nimmer moeten geopend worden, dan na dat de door de branding veroorzaakte pijn gantschelijk ophoud: want gedurende dat tijdperk gaat de geringste toegang van lucht met veel ongemakken gepaard. Maar is de door het branden teweeggebrachte prikkeling geheel verdwenen, dan kan men ze zonder gevaar openen; en zulks moet in dit tijdvak altijd in het werk gesteld worden; want laat men het vocht te lang onder de huid zitten, dan kan zij dezelve zeer dun maken, ja zelfs een' zekeren trap van verzwearing teweegbrengen, welke men zonder moeite had kunnen voorkomen. Ja, men behoort op dien tijd de blaëren in plaats van met groote inkervingen, met kleine steeken open te maken, ten einde te bewerken, dat 'er zo weinig lucht indringe als met mogelijkheid geschieden kan. En is het vocht uitgelocsd, dan is het best, wat men op het deel kan aanleggen, een dun smeersel van Olie en Wasch, vermengd met een weinig Loodsuiker. Olij op zich zelf is te dun, zij vloeit gemakkelijk weg; en Zalven van gewone dikte veroorzaken meer pijn dan een dun smeersel, doordien derzelve stijfste oorzaak is, dat zij niet gemakkelijk genoeg kunnen worden aangelegd en weggenomen.

Op deze wijze moeten alle Gebrandheden, waarover wij nu handelen, over het algemeen tot genezing gebragt worden, uitgezonderd wanneer zij zo groot zijn, dat zij door de prikkeling, welke zij veroorzaken, hevige ontsteking en koorts verwekken. In zulke gevallen moet men het

Ader.

Aderlaten, en andere tegen de bijzondere toevallen geschikte middelen aanraden; en vind men dat het aangedaane deel aan het zweeren is, 't geen in zware Gebrandheden, waarin zelfs de huid voor eenige dagen nog ongeschonden blijft, dikwijls gebeuren zal, dan moet men die middelen in het werk stellen, die de aart der verweering schijnt te vereischen, en waaromtrent ik mijne lezers na de onderscheidene Afdelingen van mijne Verhandeling over de Zweeren verwijzen moet.

Maar gaan integendeel de Gebrandheden van den beginne af aan met een verlies van zelfstandigheid gepaard, gelijk gewoonlijk het geval is, wanneer zij door het aanbrengen van gloeiende metalen veroorzaakt zijn, dan doen verkoelende en verzachtende middelen de beste uitwerking; het gebrande deel bij aanhoudenheid met een smeersel uit gelijke deelen Kalkwater en Lijnolij bevochtigd wordende, geeft zulks dikwijls eene oogenblikkelijke verligting; en de beste wijze, om zulks te doen, bestaat in de deelen met een daarin behoorlijk gedoopt pinceeltje dikwijls te bestrijken. Het aanleggen en wegneemen zelfs van de zachtste verbanden veroorzaakt niet zelden hevige pijn, en ik heb in diergelijke Gebrandheden altijd ondervonden, dat het blootstellen van dezelve aan de lucht in de eerste twee of drie dagen geen nadeel doet: integendeel, geeft het dikwijls verligting in gevallen, waar in andere middelen geen voordeel doen. Dan, zo rasch als de door het branden veroorzaakte pijn en prikkeling ophouden, moet men de deelen op dezelfde wijze bedekken en behandelen als andere soorten van Zweeren. Het aangeprezen smeersel van Kalkwater en Lijnolie is mischien het beste middel in soortgelijke Gebrandheden. In sommige gevallen heb ik echter ondervonden, dat het *Ceratum* van GOU-LARD, of het *Unguentum Nutritum* oogenblikkelijke verligting teweegbragt; en een zachte ontbinding van Loodsuiker is somwijlen van de beste uitwerking geweest.

In Gebrandheden, door Buskruid veroorzaakt, kunnen 'er eenige korrels kruid in de huid blijven zitten. In het eerst verwekken zij groote prikkeling; en worden zij niet uitgenomen, dan laten zij gewoonlijk rekenen na, die naderhand altijd aanwezig blijven. Zij behoren om die reden, na het branden, zo spoedig mogelijk is met een naald of eenig ander dun werktuig weggenomen te worden; en met oogmerk zowel om ontfeking voortekomen, als om de achtergeblevene deeltjes Buskruid te ontbinden en wegtevagen, moet men de aangedane deelen voor een dag of twee met weekmakende pappen bedekken. In andere betrekkingen behoort men diergelijke wonden op dezelfde wijze te behandelen als andere Gebrandheden.

Zijn digt bij een gelegene deelen gebrand, dan kunnen zij, indien men geen moeite doet om dit te beletten, met elkander samengroeien. Dit heeft bijzonderlijk plaats met de Vingers en Teenen, en met de Neusgaten en Winkbrauwen. De zekerste wijze, om dit voortekomen, bestaat daarin, dat men, gedurende den loop der genezing, tusschen dezelve wicken legge, die met eene daartoe geschikte zalve bestreken zijn.

In de behandeling van door Branden veroorzaakte Zweeren, is het bijlijk te doen opmerken, dat de deelen zeer gemakkelijk week en sponsachtig (*fungeus*) kunnen worden, en tot een aanmerkelijke grootte boven hunne natuurlijke oppervlakte uitgroeien. Neemt men zulks waar, dan moet men de te voren aangelegde weekmakende middelen ter zijde leggen: in plaats van dezen behoort men tot het gebruik van zacht famentrekkende dingen overtegaan; en een zachte drukking met een windsel doet insgelijks bijzonder veel nut. Het waschen der deelen met gewoon Lood of met Kalkwater, of met een ontbinding van Aluin is dikwijls zeer dienstig bevonden; en eene van de beste tot dit oogmerk voordeelige zalven is de gewone Waschzalve uit den Kalaminthsteen (*Unguentum e lapide Calaminari*). Door het aanhoudend gebruik dezer middelen, zullen alle sponsaartige uitwassen, voor het grootste gedeelte, spoedig worden weggenomen; maar zijn zij hardnekkig, dan moet men ze door het aanbrengen van gebrande Aluin, blaauwe Vitriool, of onderaardschen Steen wegneemen.

XXXVIII. H O O F D D E E L.

V A N D E G E Z W E L L E N.

I. A F D E E L I N G.

Van de Gezwellen in het gemeen.

Ieder tegennatuurlijke vergroting van omtrek, in wat voor een gedeelte des ligchaams zij moge voorkomen, word een Gezwel genaamd.

Men ziet dagelijks Gezwellen onder de eene of andere gedaante: zij hebben dikwijls zwaare gevolgen, en brengen menigmaal de Lijders en Wondartsen in groote verlegenheid: om welke redenen zij eene bijzondere opmerking verdienen.

In de algemeene verschijnselen van Gezwellen, zowel als in de beste wijze van behandeling om dezelve wegteneemen, is zeer veel onderscheid: maar in een werk van dien aart behoort men alleen te gewagen van zulke onderscheidene soorten, die eene bijzondere wijze van genezing vorderen.

Men kan alle Gezwellen op eene geschikte wijze in twee algemeene Klassen verdeelen: namelijk in zulken, die van eenen haastigen of ontsteken.

kenden, en in zulken, die van eenen langdurigen of onpijnlijken aart zijn. De schrijvers hebben hen meestentijds onderscheiden in zodanigen, als gezegd worden heet te zijn; en in die, welke men, om dat ze zonder pijn of roodheid zijn, toevallen, waar mede gewoonlijk hette gepaard gaat, koude noemt. Dan de benamingen van Haastig of Ontstekend, en Langdurig of Onpijnlijk, zijn konstmatiger; terwijl zij tevens den wezenlijken aart der onderscheidene gebreken beter uitdrukken: want men zal, over het algemeen genomen, meestal ondervinden, dat Gezwellen of Haastige of Onpijnlijk zijn; dat is, dat zij schielijk of langzaam aflopen, naar evenredigheid van den graad van ontsteking die hen verzeld. Ik meen dus onder de eerste Klasse te moeten brengen alle dusdanige Gezwellen, die van den beginne afaan met ontsteking gepaard gaan; en in de tweede, alle die geenen, waarin dit toeval zich niet duidelijk voordoet.

Het is echter onvermijdelijk, dat 'er onder deze Klasfen zulke Gezwellen zullen gebragt worden, die, gedurende een gedeelte van hunnen voortgang, tot de andere Klasse kunnen schijnen te behoren: dus kan een Gezwel, dat in den beginne eenigzins ontstekingaartig is, in eenen staat van volkomen gevoelloosheid uitloopen; terwijl anderen, die in het eerst duidelijk langdurig of onpijnlijk waren, ten laatste hoogst ontstekingaartig worden. Wij zullen hen echter trachten te doen kennen door de beschrijving van die toevallen, die bij hunnen eersten aanvang duidelijk in het oogloopen: eene wijze van onderscheiding waarlijk, die ons voorkomt het naauwkeurigst te zijn; want het is niet het geen een Gezwel bij toeval worden kan, maar wat het bij deszelfs eerste verschijning wezenlijk is, dat bij het doen eener beschrijving in aanmerking komt.

E E R S T E K L A S S E.

Haastige of Ontstekingaartige Gezwellen.

Het Ontsteking-Gezwel (*Phlegmone*), met deszelfs gevolgen, Etterbuil en Versterving, of Koudvuur.

Roos (*Erysipelas*).

Oogontsteking (*Optthalmia*).

Oorontsteking (*Inflammatiō Auris*).

Keelontsteking (*Angina*).

Ontsteking en het Ettergezwel van de Lever (*Inflammatiō & Abscessus Hepatis*).

Ontsteking van de Borsten der Vrouwen (*Inflammatiō Mammarum*).

Ontsteking der Ballen (*Inflammatiō Testium*).

Ont-

Ontsteking van den Aars en Bilnaad (*Inflammatiō Anū & Perinaei*).

Lieschbuilen (*Bubones*).

Ettergezwollen in de Lenden (*Abscessus Lumbares*).

Vijt (*Paronychia*).

Winterhielen (*Perniones*).

Verrekkingen en Kneuzingen (*Distorsiones et Contusiones*).

T W E E D E K L A S S E.

Langdurige of Onpijnlijke Gezwollenen.

Beursgezwollen (*Tumores Cystici*).

Peesknoop (*Ganglion*).

Slijmbeursgezwollen (*Bursae Mucosae*).

Tegennatuurlijke Samengroeiingen en Uitwasfen in de Beursbanden der Geledingen.

Slagaderbreuken (*Aneurismata*). Waare, onwaare, en gemengde Slagaderbreuken.

Aderspatten (*Venae Varicosae*).

Aembijen (*Haemorrhoides*).

Watergezwollen (*Tumores Hydropici, aquosi*).

Algemeene Waterzucht (*Anasarca, Oedema*).

Waterhoofd (*Hydrocephalus*).

Borst- en Hartzaks-Waterzucht (*Hydrops Pectoris & Pericardii*).

Buik-Waterzucht (*Ascites*).

Waterzucht der Eiernesten (*Hydrops Ovarii*).

Waterbreuk (*Hydrocele*).

Watergezwel der Ruggraat (*Spina Bifida*).

Gezwellen in de Klieren onder de Tong (*Tumores Glandularum Sublingualium*).

Luchtgezwellen (*Emphysemata*).

Algemeen Luchtgezwel, veroorzaakt door lucht uit de Longen in het Celleweefsel overgegaan, gelijk somwijlen ontstaat, wanneer de Schilfers van gebrokene ribben de Longen doorboren.

Plaatselijke Luchtgezwellen (*Emphysemata Topica*), door verrotting in eenig bijzonder deel veroorzaakt. Dit valt zelden voor; echter vind men bij sommige Schrijvers daarvan gewag gemaakt.

Trommelzucht (*Tympanitis*).

Gezwellen, die door uitzakking of verplaatsing van bijzondere deelen ontstaan.

Breuken (*Hernie*).

Hoofd- of Hersfenbreuk (*Hernia Cephalica*).

Liesch- en Zakbreuk (— *Inguinalis & Scrotalis*).

Aangeborenbreuk (— *Congenita*).

Dijebreuk (— *Cruralis*).

Navelbreuk (— *Umbilicalis*).

Buikbreuk (— *Ventralis*).

De Breuk van 't Eijronde Gat (— *Foraminis ovalis*).

Bilnaadsbreuk (— *Perinaei*).

Maag-, Darm- en Darmscheilsbreuk (— *Ventriculi, Intestinalis & Mesenterii*).

Netbreuk (— *Omentalis*).

Lever-, Milt- en andere Breuken der Buiks-ingewanden (— *Hepatica, Lienalis & aliorum Viscerum Abdominalium*).

Blaasbreuk (— *Vesicae*).

Darmbreuk in de Schede (*Hernia Intestinorum Vaginalis*).
 Het Ofsen-oog, of het Uitpuilen des Oogbals (*Protrusio bulbi Oculi, Exoptthalmia*).

Uitzakking van de Baarmoeder (*Prolapsus Uteri*).

Uitzakking van den Aars- of Endeldarm (— *Ani*).

Gezwellen, ontstaan uit het verplaatsen van Beenderen in gevallen van Ontwrichting.

Kropzeerige Gezwellen (*Tumores Scrophulosi*).

Kropgezwel (*Bronchocele*).

Vleeschgezwellen (*Sarcomata*).

Vleeschbreuk (*Sarcocele*).

Knoestgezwel (*Scirrhus*).

Kreeftgezwel (*Cancer*).

Vleeschachtige Uitwasfen in de Neus en Keel (*Polypi Narium & Faucium*).

Vleeschuitwasfen in het Oor (*Polypi auris*).

————— in de Baarmoeder (— *uteri*).

Knobbelgezwellen aan den Aars (*Condylomata ani*).

Uitwasfen in de Pisbuis (*Excrefcientia in Urethra*).

Moedervlekken (*Nevi Materni*).

Wratten (*Verruca*).

Lijkdoorns, Exteroogen (*Clavi*).

Gezwellen, die uit ongesteldheden der Beenderen ontstaan.

Eenvoudige Beenknobbels (*Exostoses*).

Venerifche Kalkbuilen (*Nodi, Tophi Venerei*).

Winddoorn (*Spina Ventosa*).

Wij zullen nu overgaan tot de befchouwing van zulke dier Gezwellen, als wij tot hiertoe niet hebben befchreven, of waarvan het niet meer nodig is in eenig ander Hoofddeel gewag te maken. Tot deze laatste foort behoren in dedaad alle zulke Gezwellen, als door verplaatfingen van de hoofden der Beenderen ver-
 oor-

oorzaakt worden, waarover wij in het Hoofddeel *over de Ontwrichtingen* zullen handelen.

II. A F D E E L I N G.

Van de Haastige of Ontstekingsartige Gezwellen.

De algemeene kenmerken en behandeling van Ontsteking, en derzelver gevolgen, heb ik in mijne Verhandeling *over de Zweeren* enz. reeds omstandiglijk beschreven: ik beroep mij dus ten dien opzichte op het geen ik daar ter plaatse over dit onderwerp gezegd heb: en zal bij de beschouwing van die soorten van Gezwellen, waarin ontsteking plaats heeft, alleen zulke omstandigheden voordragen, welke zo wegens de bijzondere plaatsing des lijdenden deels, als om andere redenen, een bijzonder eigene behandeling vereisfchen.

In de Verhandeling *over de Zweeren* heb ik de Roos (*Erysipelas*) beschouwd en beschreven als een soort van Ontsteking: dan daar het Ontsteken-gezwel (*Phlegmone*), met deszelfs gevolgen, het eenigst voorwerp onzer beschouwing was, kwam de behandeling van de Roos toen niet in aanmerking; ik zal, om die reden, nu eenige aanmerkingen deswegens mededeelen.

§. I.

Van de Roos.

In het Ontstekengezwel is de Ontsteking binnen eenen omtrek bepaald. In 't algemeen heeft zij hare zitplaats diep in het Celleweefsel; en alle daarin plaatshebbende uitstorting (*Effusio*) verandert grotendeels in Etter: maar in de Roos is de zwelling meer uitgebreid en niet zeer verheven; zij loopt zelden dieper dan de huid; en alle, daarmede gemeenlijk gepaard gaande, uitzweetingen zijn dun en scherp, en niet geschikt om in etter te veranderen.

Wij weten bij ondervinding dat de Zweeren, die uit Roos ontstaan, over het algemeen genomen, moeilijk zijn om te genezen: het behoort dus ons eerste voorwerp te zijn, dat wij de uitzweeting, die deze Zweeren ten gevolge kunnen hebben, trachten te verhinderen. Sommige Kunstbeoefenaren beweeren, dat deze handelwijze met gevaar moet verzelde gaan, doordien de Roos, over het algemeen, uit eene bijzondere lichaamsgesteldheid schijnt te ontstaan; en om die reden zoude het beter zijn de ontlasting, die de natuur schijnt te willen bewerken, te bevorderen. Deze opmerking schijnt echter kwalijk gegrond te zijn; want de ondervinding leert,

leert, dat het doen verdwijnen van Roosachtige gebreken met dezelfde gerustheid en zekerheid kan beproefd worden, als alle andere soorten van ontsteking.

Daar heeft een gemeen vooroordeel plaats tegen het aanleggen van olieachtige en vochtige middelen in de Roos; en fijn meel, slijffel en hairpoeder zijn schier de eenigste middelen, die men uitwendig bezigt. Men gebruikt dezelve met oogmerk om de scherpe stoffe in te zuigen, die in diergelijke ongemakken dikwijls, onder de gedaante van puistjes, word uitgedreven, en welkers uitbotting men door het aanleggen van vette en vochtige middelen eerder schijnt te bevorderen. Dan, naar mijn oordeel, schijnen zij meer geschikt te zijn om de uitzweeting en vorming dier stoffe te verhinderen, dan om het uitgezweeten vocht in te zuigen. Door het verzachten en matigen van het onaangenaam gevoel, waarmede de Roos gewoonlijk gepaard gaat, en waartoe zij dikwijls zeer krachtadig medewerken, zijn zij tevens noodwendig geschikt ter vermindering van die tegennatuurlijke spanning der aangedane bloedvaten, die men in alle gevallen van ontsteking als de oorzaak der opvolgende uitstorting beschouwen moet; en daar zij in alle opzichten bovendien voor den Lijder aangenamer zijn dan vochtige middelen, zo behoren zij ook in de eerste tijdperken der ziekte den voorrang te hebben. Het gebeurd, wel is waar, in sommige gevallen, dat ze weinig of geen uitwerking ter verlichting doen. In zulke omstandigheden heb ik somwijlen ondervonden, dat men, door het ontstoken deel aan de lucht bloot te stellen, en hetzelfde nu en dan met een in een zachte oplossing van Loodsuiker gedoopte veder te bevochtigen, onmiddelijk verlichting teweegbragt, en naderhand daarvan geen het minste nadeel ontwaar wierd. In het algemeen voldoen de drooge meelachtige poeders nochtans beter aan het oogmerk.

Er heerscht schier een algemeen vooroordeel tegen het Aderlaten en andere ontlastingen in de Roos. En daar men gemeenlijk verondersteld dat zij met eenige verrotting gepaard gaat, heeft men, in plaats van ontlastingen, het gebruik van den Koortsbast, Wijn en warme prikkelende hartsterkende middelen aangeraden. Het schijnt echter dat de gevoelens der Konstbeoefenaren omtrent dit stuk geenzins op de ondervinding gegrond zijn: want wij weten dat men in alle soorten van Roos zonder vrees eene zekere hoeveelheid bloeds kan aftappen; en dus doende, als mede door het involgen van een' in alle opzichte verkoelenden leefregel, over het algemeen bijna zeker kan beletten, dat de ziekte in opgamelde uitzweetingen, welke men altijd moet trachten te verhoeden, uitloopt.

Ik moet echter doen opmerken, dat eene plaatselijke bloedontlasting, die in andere soorten van Ontsteking bij uitstek dienstig is, alhier niet kan bezigd worden: want de gaatjes, waaruit de ontlasting geschieden moet, zijn bijzonder in staat om in die lastige Zweeren te verwandelen, welke de Roos, wanneer zij in uitzweeting eindigt, zeer gemakkelijk kan teweegbrengen.

Door één of meer, aan de krachten des Lijders geëvenredigde, Aderlatingen, het gebruik van zachte Buikzuiveringen; zachte Zweetmiddelen en een verkoelende leefwijze; als mede door het aangedane deel dikwijls met een of ander der bovengemelde Poeders te bestrooijen, kan men schier alle Roosachtige Zwelling doen verdwijnen. Maar ontdekt men dat de uitzweeting reeds zeer aanmerkelijk is, dan behoort men het vocht onmiddellijk, door het maken van een kleine opening in het meest afhangeende gedeelte des Gezwels, uittelozen. In die gesteldheid des gebreks legt men gemeenlijk weekmakende pappen aan, met oogmerk om daarmede de ingehoudene deelen des Gezwels tot verettering te doen overgaan. Men heeft zulks echter altijd zeer schadelijk bevonden: want daar het uitgezweette vocht van dien aart is, dat het nimmer in etter kan veranderen, kunnen pappen nimmer dat nut doen als in gevallen van een Ontstekings-gezwel; en doordien het gewoonlijk scherp en bijtend is, kan het door het knagen van de huid en andere omliggende deelen, wanneer men de uitlozing niet bevordert, zeer veel nadeel doen. Het best, waarvan men zich in dien toestand der ziekte bedienen kan, bestaat in het gebruiken van een der Loodzalven, gelijk het Waschsneerfel van GOULARD, of de gewone Waschzalve, met een weinig Lood-suiker vermengd.

§. 2.

Van de Oorontsteking.

De Gehoorweg, zo wel als de bodem of grond van het Oor, is geheel vliezig; diensvolgens is de ontsteking van hetzelfde zeer pijnlijk: want het is bekend, dat de ontsteking van vliezige deelen altijd pijnlijker is, dan wanneer zij op deelen van een losser samenstel valt, vermits de Bloedvaten in de eerstgenoemde, niet zo gemakkelijk als de laatste, aan de spanning, waarmede de ontsteking altijd gepaard gaat, medegeven.

De, in gevallen van dien aart, gebruikt wordende middelen moeten naar de gesteldheid en het tijdperk des gebreks bepaald worden. Heeft de ontsteking reeds zo lang geduurd dat men reden heeft om te denken, dat zij in verettering zal uitloopen, waartoe zij zeer spoedig geneigd is, dan doen weekmakende middelen het meeste nut: het Oor moet dikwijls met warme weekmakende uitwaasfemingen gestoofd worden; en het is menigmaal zeer dienstig de geheele aangedane zijde van het hoofd met weekmakende pappen te bedekken. Dan in den beginne der ziekte moet men in het algemeen alles aanwenden om de verettering te verhinderen; doordien het dikwijls moeilijk is om, wanneer de ettervorming in het Oor reeds volbragt is, de gevolgen te kunnen tegengaan; en eene lang aanhoudende etterontlasting brengt gemeenlijk doofheid voort. Tot bereiking van dit oogmerk is 'er, over het algemeen, niets voordeeliger dan het aanleggen van een kleine blaêrtrekkende pleister achter het Oor: en door eenige weinige droppels van SYDENHAMS Pijnstillend-vocht, of

van den samengestelden Geest van Lavendelkruid (*Spiritus Lavendulae compositus*), met een weinig Olie vermengd, in het Oor te laten druipen, hebben wij het gewoonlijk in onze magt de pijn wegtenemen of te verzachten; en de prikkeling op die wijze weggenomen zijnde, word de vrees voor eene opvolgende verettering insgelijks merkelyk vermindert.

Nochtans zullen onze, ten dien einde aangewende, pogingen menigmaal mislukken: in welk geval, en wanneer het blijkt dat de etter reeds gevormd is, wij denzelven, door het Oor in warm water te baden, ja zelf door het inspuiten van een weinig warm water, zo vrij en gemaklyk als doenlyk is, moeten trachten uittelozen. Op die manier zal men dikwijls de ontlasting kunnen doen ophouden: maar blijft de uitlozing aanhoudend voortgaan, dan moet men samentrekkende middelen van Kalkwater of eene zachte ontbinding van Loodsuiker bezigen; 'tgeenzelden mislukken zal, indien het ongemak zich alleenlyk tot de zachte deelen van het Oor bepaalt. Zijn de Gehoorbeenderen aangestoken, 't geen gemeenlyk uit een zeer kwade reuk en een zwarte of donkerbruine kleur van den etter kennelyk is, dan bestaat alles wat de konst vermag in den Gehoorweg, door het doen van inspuitingen, zuiver te houden. Men behoort in deze gevallen de genezing aan de werking der natuur overtelaten.

S. 3.

Van de Keelontsteking.

Iedere ontstekingaartige ongesteldheid van de Keel draagt den naam van *Angina*.

Daar verzweringen in deze deelen altijd moeilijc en in sommige gevallen gevaarlyc zijn, behoort men de genezing van alle ontstekingen, die aldaar voorkomen, door oplossing (*Resolutie*) te genezen.

Ten dien einde moet men, al nadat de krachten des Lijders het toelaten, één of meer Aderlatingen voorschrijven. Sterke ontlastmiddelen zijn bij uitstek dienstig; en niet zelden doen Zweetmiddelen ook zeer veel goeds.

Geen dezer middelen werkt echter zo zeker als de plaatselyke Bloedontlasting uit het aangedane deel, en het aanleggen van een blaërtrekkende pleister op dat gedeelte van den Hals, dat het naast bij het ongemak is. In het *Tweede Deel*, Plaat XXI. Fig. 4 en 5, zijn Werktuigen afgebeeld, waarmede, men, door middel van *scarificeeren*, bloed uit de Keel kan ontlasten; en worden dezelve bij de eerste verschijning van ontsteking zonder vrees gebruikt, dan zal zij zelden tot verettering overgaan. Het stoven van de Keel met den damp van warme Azijn is somwijlen zeer voordeellyc; en in verscheidene gevallen hebben samentrekkende Gorgeldranken (*Gargarismata*) van aftreksels uit den Eikenbast, Roode Rozen, met een wei-

weinig Aluin of Vitrioolzuur, en in water ontbonden Loodsuiker vermengd, zeer veel nut teweeggebragt. Over het algemeen heerscht 'er een vooroordeel tegen het gebruik van Loodmiddelen in Gorgeldranken, doordien men denkt dat zij van een' vergiftigen aart zijn. Dan, alhoewel ik ze dikwijls gebruikt heb, zo kan ik mij echter geen geval herinneren waarin zij kwaad veroorzaakt hebben; daar zij integendeel menigmaal hoogst dienstig geweest zijn. Ik geloof dat zij in kleine giften zonder gevaar zelfs kunnen worden doorgeslikt; dan wij allen weten dat men Gorgeldranken kan gebruiken zonder dat het geringste gedeelte van het vocht in de Maag komt (n).

Het zal nochtans dikwijls gebeuren dat deze en alle andere middelen mislukken, of doordien derzelver gebruik te lang is uitgesteld, of om dat de ontsteking te hevig is. Blijkt het klaar dat de verettering reeds plaats heeft, dan behoort men dezelve door het aanleggen van warme pappen op de Keel te bevorderen, en den Lijder de warme dampen van Melk, of eenig ander weekmakend afkooksel, door middel van het op Plaat XXI. Fig. 6. afgebeelde Werktuig, te doen inademen. Heeft de etter zich volkomen geformeerd, dan moet men denzelven, door het maken van een opening met een der bovengemelde Keelvljmen, uitlozen.

§ 4.

Van de Ontsteking en het Ettergezwel in de Lever.

Daar het samenstel van de Lever zacht en medegevend is, zo zoude men zich *a priori* kunnen verbeelden, dat zij door ontsteking niet gemakkelijk zoude kunnen worden aangetast. Wij ondervinden echter dat dit ingewand in warme landen, en bijzonderlijk in Oost-Indiën, dikwijls meer dan eenig ander ligchaams-gedeelte ontstoken word; waarschijnlijk doordien de Galle in die Landstreeken zo scherp kan worden, dat zij in die deelen, waarin zij huisvest, prikkeling kan teweegbrengen. In sommige gevallen word de ontsteking van de Lever ook door uitwendig geweld veroorzaakt.

De

(n) Ik geloof niet dat de verzekering van BELL, tegen de veelvuldige waarnemingen, die ten allen tijde de vergiftige eigenschappen van het Lood bewezen hebben, kunnen opwegen. Al doen de uitwerkingen van het Lood zich zo laat kennen, dat men derzelver waren oorsprong in twijfel trekt, de bereidingen uit dit metaal houden daarom niet op van eenen vergiftigen aart te zijn. Ik stem gaarne toe, dat 'er in de natuur misschien geen gif bestaat, dat in alle, ja in de mogelijk kleinste hoeveelheid volstrekt schadelijk zoude zijn. Maar kennen wij in de vergiften de juiste grenspalen van schadelijkheid of onschadelijkheid? Van het Lood zeker tot nog toe niet; en dat wel juist daarom, om dat het langzaam werkt. Dus zoude ik het gebruik van Loodgorgeldranken, door wien ook aangeprezen, altijd afraden. Immers blijft 'er altijd iets den Mond en Keel hangen, dat in het vervolg word doorgeslikt, en als is het nog zo gering, men kan dit niet verhinderen, vooral zo men dikwijls gorgelen moet. Bovendien zijn 'er menschen die moeilijk gorgelen zonder iets doortesslikken, en bij dezulken moet het dubbel nadeel doen. H. V.

De ontsteking van dit ingewand gaat gepaard met een doffe drukkende pijn in den geheelen omtrek van de Lever, verzeld met krimpelingen in de Maag en Ingewanden; de Lijder is dikwijls nu koud dan wederom heet; en meestal is de kleur van zijn Huid, zo wel als zijn Pis, geelverwig.

Heeft 'er verettering plaats, en voornamelijk wanneer het Ettergezwel bij uitstek groot is, dan klaagt de Lijder over een pijn, die zich uit de rechte zijde tot boven op den Schouder uitstrekt. In sommige gevallen doet zich dit toeval zelfs reeds voor in het tijdperk der ontsteking, dan veelvuldiger na dat de etter reeds gevormd is; waarschijnlijk om dat de zwaarte van het Gezwel op het Middenrif en Borstvlies, waarmede de Lever vereénigd is, hare drukking uitoefent. De omtrek van de Lever word dagelijks meer gespannen; en indien derzelve bolronde gedeelte bijzonderlijk is aangedaan, dan ontdekt men dikwijls door de bekleedse- len van den Buik heenen eene weekheid, ja zelfs eene golving van Etterstoffie.

In den beginne van dit ongemak zijn dezelfde middelen, die in alle andere gevallen van plaatselijke Ontsteking van nut zijn, het meest voldoende. Men behoort oogenblikkelijk een bloedöntlating voorteschrijven; waarvan de hoeveelheid naar de krachten des Lijders moet afgemeten worden: maar in plaats van een Ader te openen moet men het aangedane deel Koppen en Scarificeeren. Zijn de doorvlijmingen diep genoeg, dan kan men op deze wijze schier altijd bloed genoeg doen uitvloeien, en ons is geen middel bekend dat zo werkdadig is in het verdrijven der Ontsteking dan dit. Ook kan men niet zelden op het pijnlijke deel met nut een blaêrtrekkende pleister aanleggen; men behoort de ingewanden met zachte Buikzuiverende middelen matig open te houden; terwijl men insgelijks ook een zachte uitwaasfeming over het geheele ligchaam moet trachten te bevorderen.

De behandeling zal gemeenlijk eenen goeden uitslag hebben, wanneer zij in het eerste tijdperk der ziekte gebezigd word; maar wijken de toevallen niet spoedig, dan moet men, zonder eenig verder uitstel, tot het gebruik van Kwikmiddelen overgaan: want tot wegneeming van de Ontsteking in de Lever werkt tot nog toe niets krachtadiger dan de Kwik, onder de eene of andere gedaante toegediend. De gewone Kwikpillen uit de *Edinburgsche Apotheek* voldoen zo goed als eenige andere, en zij schijnen nog zekerer te werken, wanneer men ze met kleine giften Heulsap vermengd. Zie hier derzelve voorschrift:

℞ Hydrargyri
Mellis $\frac{z}{ij}$ unc. j.
Micae Panis unc. ij.

Tere Hydrargyrum cum melle in Mortario vitreo, donec illius globuli non amplius adpareant; dein micam panis adjice, et aqua fiat massa, statim dividenda in pilulas quadringentas octoginta aequales.

Dat

Dat is:

Neem: *Levendige Kwik*

Honig van elk een Once

Broodkruim twee Oncen.

Wrijf de Kwik met de Honig in een glazen mortiertje, zo lang tot dat alle derzelve bolletjes geheel verdwenen zijn; doe 'er dan de Broodkruim bij, en meng dit alles met water tot een deeg, oogenblikkelijk te verdeelen in vierhonderd en tagtig pillen.

Ook is het wrijven desaangedanen deels met Kwikzalve somtijds met vrucht in het werk gesteld. Maar onder welke eene gedaante men dit middel ook gebruiken moge, men behoort daar mede zo lang voorttegaan, dat het den mond aandoet, en deze uitwerking moet, ten zij het ongemak terstond daar voor week, eenige weken lang gaande gehouden worden; in welk geval een korter gebruik aan het oogmerk voldoen zal. (o).

Daar het in alle soortgelijke gevallen van veel belang is der Galle een vrije uitlozing te bezorgen, zo behoort de lijder, indien hij anderszins geen geregelden en gemakkelijken stoelgang heeft, gedurende het gebruik der Kwikmiddelen, om de drie of vier dagen een Ontlastmiddel uit Zouten in te neemen; waardoor de oplossing der Ontsteking niet zelden sterk bevorderd word.

Er zal niet tegenstaande alle aangewende moeite om zulks te verhinderen, nochtans dikwijls eene verettering plaats grijpen; en wanneer men zeker weet, of zelfs vermoed, dat zij reeds aanwezig is, dan behoort men, ter ontlasting der etterstoffe, het gezwel met een insnijding te openen. Zit het *Absces* in het bolronde gedeelte van de Lever, en bevat het eene groote hoeveelheid stoffe in zich, dan is zulks gemakkelijk op het gevoel te ontdekken, en in dit geval heeft men geen reden om zich te bedenken. Dan wanneer zelfs deze omstandigheid ons niet ten geleidster strekt, zal een geringe opmerkzaamheid ons dikwijls in staat stellen om schier als zeker te ontdekken, of 'er verettering plaats heeft of niet. Indien 'er nevens de bovengemelde pijn in den rechter schouder en hals word waargenomen, dat de omtrek van de Lever meer opgezet is dan voorheen, en dat de bekleedfelen, waarmede zij bedekt is, zacht en zuchtig worden; en voornamelijk wanneer de lijder klaagt over herhaalde huiveringen, een toeval dat vrij algemeen een teken is van inwendige verettering; dan kunnen wij met zekerheid besluiten, dat 'er etterstoffe aanwezig is.

In

(o) Men leze hier over R. HAMILTONS *aug. Observationes quasdam medicas continens* en J. LINDS verhandelingen; waar van de *Cötting. 1787.* De laatste zegt, dat men de eene in de *Medical Commentaries Vol. IX,* en de andere in het *London Medical Journal* en koorts ophoud; en dit is zeer juist, want *Vol. VIII.* te vinden is; als mede A. MURRAIJ de *Hepatitis Indiae Orientalis,* Götting. 1779. en J. F. SCHWARTZE *Disfert. in* de Ontsteking zelve te genezen. H. V.

In alle gevallen behoort men de etterstoffe, en mogelijk wel zo ras men weet, dat zij volkomen rijp is, uittelozen. Maar ettergezwollen die in een der groote holligheden zitten, bijzonderlijk wanneer zij zo diep liggen als de Lever of een der andere ingewanden, behoort men te openen zelfs voor dat men reden heeft om te vermoeden, dat alle de uitgestorte vochten zo volmaakt in etter veranderd zijn, als men anderzins zoude kunnen wenschen. Men behoort dit indedaad in de praktijk voor eenen vastgestelden regel te houden; want het gevaar dat deze etterverzameling naar binnen kunnen doorbreken is veel grooter, dan dat de doorbraak buitenwaarts geschied, alwaar de bekleedfelen, in vergelijking met het Buikvlies, het eenigst vlies dat haar van de ingewanden afscheid, dik en sterk zijn. Men weet dat de Ettergezwollen van de Lever ook langs het Middenrif kunnen doorbreken, zo dat de etterstoffe zich in de Borstholte uitstort: in eenige weinige gevallen ontlast zich de etter langs de gewone Galbuis in den Twaalfvingeren Darm (*Duodenum*;) en somwijlen is door de groote Bogt van den Karteldarm, wanneer die met de Lever is samengegroeid, eene gemeenschap gevormd, waar langs de stoffe uit het Ettergezwel in dien toestand zich volkomen ontlast: maar meestentijds breekt het Ettergezwel, wanneer de uitlozing niet geschied langs eene uitwendige opening, in de holte van den Buik door.

Ten einde zulk een dodelijk toeval voortekomen moet men oogenblikkelijk de hulp der Heelkunde te baat neemen, zo rasch de opgemelde verschijnselen en toevallen aanleiding geven om te denken, dat er eene verzameling van etter aanwezig is. Men moet door de uitwendige bekleedfelen in het meest afhangende gedeelte des gezwels een insnijding van eene genoegsame lengte doen; en het Ettergezwel bereikt hebbende kan men het zelve met de punt van het snijmes of met een *Lancet* openen; dan het gebruik van een *Treacar* verdient hier de voorkeur, om dat het, dus doende, in ons vermogen is, om den etter zachtjens en trapsgewijze te doen afvlieten, 't geen in groote etterverzamelingen een stuk van groot belang is, en diensvolgens opmerkzaamheid vereischt. Nochtans behoort men zelfs deze opening in het *Absces* in het vervolg te verwijden; anderzins zal men gevaar lopen, dat zij zich sluit voor dat de zak, die den etter heeft ingehouden, behoorlijk samenvalt om de verdere verzameling van de stoffe te verhinderen. Dit geschied zijnde, schuift men een, met een weekmakende zalve besmeerde, of alleen in olie gedoopte wiek van zacht plukfel, zachtjens tot eene genoegzaame diepte tusfchen de lippen van de wond, om dus voortekomen dat zij niet samenhechten voor dat het Ettergezwel toevalt, en, uit den grond word opgevuld: iets dat men zeer kan verhaasten door het behoorlijk aanwenden eener drukking der gezwollene deelen door middel van een twee of driemaal om het ligchaam geslagen flannelen windfel.

Word de door de ontlasting van etter veroorzaakte ruimte niet spoedig

dig opgevuld, dan is het goed 'er een *Canal* in te steken om daar langs den in 't vervolg gevormd wordende etter uittelozen. Dan deze voorzorg word zelden vereischt; want de ettergezwellen in de Lever genezen spoediger en met minder ongemakken, dan gelijkfoortige somtijds aan andere deelen des ligchaams voorkomende gebreken. Dit gaat indedaad zo zeker, dat ik raden zoude, om in alle gevallen, waarin maar het minste vermoeden plaats grijpt, dat 'er eene verzameling van etter in de Lever is, het Ettergezwel te openen. Veele Konstbeoefenaars beweerden, dat men foortgelijke proeve niet moet in het werk stellen, ten zij het *Absces* in het bolronde gedeelte van de Lever zit. Ik moet bekennen, dat men dusdanige Ettergezwellen gemakkelijker kan bereiken, dan de zulken, die in het holle gedeelte der Lever hunne zitplaats hebben. Maar waar zij ook mogen zitten, men moet den etter nochtans eenen geschikten uitgang bezorgen; want word de stoffe langs een uitwendige opening niet ontlast, dan kan men zeker vaststellen, dat zij in de holte van den Buik zal nederstorten, het welk onvermijdelijk den lijder het leven kosten zal.

In alle de in heete Landen voorkomende Leverzicktens, gebruikt men gemeenlijk den Koortsbast bij de eerste verschijning van een der opgenoemde toevallen: de tot verrotting overhellende geschiktheid van de Gal strekt daar van ten klaarblijkelijke reden. Dan ik geloof, men zal ondervinden, dat men gedurende het eerste of Ontstekingaartig tijdperk dezer ziekte op den Koortsbast geen vertrouwen stellen moet. In dit tijdvak kan hij zelfs veel nadeel doen: maar heeft de verettering reeds stand gegrepen en vloeit 'er etter uit, dan zal de Koortsbast van even groot nut zijn, als hij is in Zicktens van dien aart, welke op andere plaatsen des ligchaams ontstaan.

Wanneer het, door een te lang uitsfel, ongelukkiglijk gebeurt, dat een Ettergezwel of in de holligheid van de Borst of in den Buik doorbreekt, dan behoort men den etter oogenblikkelijk uittelozen: in het eene geval door de *Operatie* van de Borstopening, beschreven in het XXIIIste Hoofddeel; en in het andere, door de gewone Konstbewerking van de Wateraftapping, zie Hoofddeel XXI.

§ 5.

Van de Ontsteking en Ettergezwellen in de Borsten der Vrouwen.

De Borsten der Vrouwen kunnen door iedere oorzaak, die in de andere deelen des ligchaams Ontsteking te weeg brengt, worden aangedaan; dan de ongemakken van dien aart komen meestentijds voor in zuigende Vrouwen door het stollen of stremmen van het zog, waartoe bijna altijd een herhaalde of onvoorzichtige blootstelling aan koude aanleiding geeft. De Borsten worden stijf, gezwollen en pijnlijk; het zog loopt in geringe hoeveelheid af, maar niet in diervoege dat het verligting bijbrengt; en

en de lijderes is heet, rusteloos, zeer dorstig, welke toevallen gepaard gaan met een' vollen radden pols. De Konstbeoefenaars zijn met opzigt tot de behandeling van gevallen van dien aart onder elkander verdeeld: sommige zeggen, dat men altijd de oplossing van het gezwel moet beproeven; daar andere intusfchen staande houden, dat, wanneer dit niet gelukt, zulks door het veroorzaken van Knoestgezwellen, die men in het vervolg niet kan oplossen, en gemakkelijk in een Kreeftgezwel kunnen veraarten, dikwijls veel nadeel doet.

Voor zo verre ik, volgens eigene ondervinding, kan oordeelen, zo heeft daaromtrent geene reden van twijfel plaats. Onze manier van ontstoken Borsten te behandelen, moet dezelfde zijn als in alle gevallen van Ontsteking, waar zij ook moge voorkomen. In de eerste tijdperken des ongemaks, moet men de zwelling altijd zoeken te verdrijven; daar het intusfchen vruchteloos en zeer ongeschikt zoude zijn zulks aan te raden, wanneer de zwelling reeds zo lang geduurd heeft, dat zij tot verettering overhelt. Het gevaar om op deze manier een Knoestgezwel te veroorzaken, schijnt grootendeels denkbeeldig te zijn: het komt ons indedaad eerder voor, dat een Kreeftgezwel gemakkelijker kan veroorzaakt worden door eene ongeschikte behandeling der Zweeren, die uit etterverzamelingen in de Borsten ontstaan, dan door middelen, die ter voorkominge van de ettervorming kunnen gebezigd zijn. Wijders noodzaakt de hevigheid der pijn, waarmede de verettering in de Borst altijd gepaard gaat, ons om deze wijze van behandeling optevolgen; doordien de pijn en smart der lijderesse in zulke gevallen indedaad dikwijls zo geweldig is, dat 'er voor onbevooroordeelde Konstbeoefenaars geen twijfel kan overblijven van de verpligting om in alle gevallen middelen te gebruiken, die dezelve kunnen tegengaan. |

Het is nauwelijks nodig te doen opmerken, dat dezelfde middelen, die men tot verdrijving der Ontsteking op andere plaatsen des ligchaams gebruikt, hier insgelijks voordeelig zijn: maar het baart waarlijk verwondering, dat 'er schier in alle Ontstekingen der Borsten een algemeen vooroordeel heerscht tegen het meest vermogend van alle verdrijvende middelen (*discutientia*), naamelijk het Aderlaten. Bevreesd dat deze Ontlasting de hoeveelheid van zog zoude verminderen, ziet men daar geheel van af. Ik ben echter overtuigd, dat wij op dit stuk verkeerd handelen. Ik heb de gewoonte van in alle diergelijke gevallen een ruime Aderlating te doen. Het is mij niet voorgekomen, dat de toevloed van zog hierdoor verminderd wierd; maar wel dat het van eene zeer goede uitwerking was om de verettering te verhinderen. De hoeveelheid van het aftappen bloed moet altijd naar de hevigheid der Ontsteking en de krachten der lijderesse worden afgemeten: dan in het algemeen zal het beter zijn, dat men de lijderesse op eenmaal zo veel bloed aftapt als zij zonder nadeel verdragen kan, dan wanneer men haar dezelfde, of zelfs nog grooter hoeveelheid bloeds, op onderschei-

dene tijden aftapt. Baik ontlastingen zijn ook bij uitstek dienstig, en eene verkoelende leefwijze is hier even noodzaaklijk als in andere gevallen van Ontsteking.

Daar niets het verdwijnen van ontstoken gezwellen meer verhindert dan pijn, zo behoort men niets onbeproefd te laten, wat maar eenigzins kan dienen om dit toeval te verminderen: en daar geen der aan ons bekende middelen tot wegneeminge daar van, zo krachdadig werkt als het Heulsap, moet men dit middel altijd in giften van eene genoegsame sterkte toedienen. Met oogmerk om de spanning van de Borst wegteneemen, moet men het zelven met Heemstzalve of slechts met olie vermengd zachtjens inwrijven: dan de uitwendige middelen, waarop men meest vertrouwen kan, zijn dezulken, die van een' verkoelenden samentrekkenden aart zijn; gelijk Ammoniak Zout in Azijn en water ontbonden; Geest van MINDERER (*Spiritus Mindereri*), en alle Loodmiddelen. Men behoort de Borst bij aanhoudenheid met, in een van deze vochten gedoopte, drukdoeken te beleggen; waarmede men, en door het opvolgen van de boven aangeprezene wijze van behandeling, alle diergelijke gezwellen meestentijds zal doen verdwijnen; of de Ontsteking moest reeds lang geduurd hebben voor dat men deze middelen bij de hand nam; in welk geval het, indien de pijn en spanning groot zijn, altijd raadfamer zal wezen om het gezwel tot verettering te brengen, dan eene andere wijze van genezing te beproeven. Ten dien einde verlaten wij ons het zekerste op eene veelvuldige vernieuwing van warme stovingen en pappen; en wanneer de etter volkomen geformeerd is, dan moet men denzelven, door het maken van eene opening in het meest afhingende gedeelte des gezwels, uitlozen: men behoort ten minste, wanneer de stoffe tekent, dat zij op eene ongeschikte plaats, waar zij geen vrijen uitgang heeft, zal uitbreken, het maken van eene opening altijd aanteraden.

In de behandeling van die gevallen van 'gezwollen ontstoken Borsten welke in zogende Vrouwen voorkomen, twifelen veele Konstbeoefenaars of men het Zog moet laten uitzuigen of niet. Wel is waar, veele houden staande, dat het uitzuigen het zij door een kind of door glazen, nadeel doet, en dus niet moet ondernomen worden. Ik heb echter nimmer ondervonden, dat daar uit eenig kwaad ontstaan is, en raad het dus, daar het altijd verligting aanbrengt, in alle gevallen aan. Is de Borst sterk opgezet, dan kan het kind den tepel niet vatten; maar dan kunnen de op Plaat XXV afgebeelde Zuigglazen met voordeel gebruikt worden.

§ 6.

Van de Ontsteking der Ballen.

Eene Ontsteking der Ballen kan op verschillende wijzen worden veroorzaakt; als door verkouding; uitwendig geweld en ieder andere oorzaak, die geschikt is om in andere deelen des ligchaams ontsteking te

verwekken. Dan de meest voorkomende is een kwaadaartige Druiper (*Gonorrhoea virulenta*). Het gewoon ten dien opzich aangenomen gevoelen was voor lang, dat zij veroorzaakt wierd doordien de stoffen des Druipers zich, gelijk men het noemde, op de Ballen nederzette: en dit verkreeg des te meer waarschijnlijkheid, terwijl men waargenomen had, dat de Ballen na het stoppen van den Druiper schielijk opzwoollen, terwijl de ongesteldheid der Ballen gemeenlijk ophield, zo dra de Druiper wederom begon te lopen.

Het is echter thans bekend, dat 'er tuschen den Pisweg en de Ballen geen gemeenschap plaats heeft, waardoor de stoffe zich van het eene op het andere deel kan nederzetten: er dus is het waarschijnlijkste gevoelen, dat in, de door eenen kwaadaartigen Druiper veroorzaakte zwellings der Ballen, de ontstekings zich van den Pisweg langs de afvoerende Vaten (*Vasa deferentia*) tot de Ballen uitbreidt.

Eene spoedige door het gebruik van prikkelende inspuitingen of door iets anders veroorzaakte opstopping eenes Druipers, gaat gewoonlijk gepaard met een meer en meer toenemende ontstekings; om welke te verdrijven niets van beter uitwerking is, dan de ontlastings wederom aan den gang te maken. Op die wijze kunnen wij, duidelijker dan op eenige andere manier, verklaren, hoe de werking is, die het lopen van eenen Druiper op de Ballen heeft.

De Ontstekings der Ballen gaat zeer zelden tot veretterings over: dan dit moet ons niet beletten om echter, zo spoedig doenlijk, gebruik te maken van de ons bekende meest vermogen te verdrijvende middelen. Het aftappen van bloed is mogelijk het krachtadigste van allen; maar het doet altijd het meeste nut, wanneer het bloed onmiddelijk, door het zetten van Bloedzuigers op het aangedane deel, ontlast word. Na het ontlasten van een genoegsame mate bloeds, behoort men het gezwollene deel aanhoudend met een ontbinding Loodsuiker te bevochtigen; den Balzak met een Schortband behoorlijk te ondersteunen; den lijder matig openlijf te doen houden; eenen verkoelende leefregelvoorteschrijven, en hem uitdrukkelijk te bepalen om in een uitgestrekte houding te blijven liggen. Is 'er slechts het minst vermoeden, dat de lijder door de Venusziekte is aangetast, dan zal men, indien de onderneeming ter genezing door Kwikmiddelen verzuimd word, niets kunnen uitvoeren. En blijkt het, dat de ziekte uit eene te schielijke opstopping van eenen Druiper ontstaan is, dan moeten wij dien, door de Koede in warm water baden; door het inspuiten van warme olie in den Pisweg; of door het gebruik van kaarsjes (*Bougies*) weder aan het lopen trachten te brengen.

Door een aanhoudende opvolging van eene soortgelijke behandeling, zal schier in alle gevallen de ontstekings van een' Bal gelukkig aflopen; dat is het gezwel zal zich verdeelen. Maar heeft, of door het niet lang genoeg aanhouden met het gebruiken van geneesmiddelen, of door dien

dien de ontsteking al te hevig, of omdat men niet ontdekt heeft, dat 'er reeds verettering aanwezig is, het tegendeel plaats, dan moet men den etter, door het maken van een opening in het meest afhingende gedeelte des gezwels, zoeken uittelozen; het welk men voor het overige in alle opzichten moet behandelen als ettergezwollen, die op andere plaatsen des lichaams voorkomen.

§ 7.

Van de Lieschbuilen uit Venusfmet.

De, door het opneemen van Venusfmet, in de Weiklieren veroorzaakte zwellingen, worden Lieschbuilen uit Venusfmet genaamd. Zij kunnen in alle, tusfchen een *Venerifche* verzwearing en het hart liggende, klieren voorkomen; dan zij ontstaan meestentijds in de Liesch, als een gevolg van het opneemen van Venusgif uit de Zweeren der Roede. Voor het grootste gedeelte worden zij door de opgenomen ftoffe van *Chankers* en in sommige gevallen van een *Druiper* veroorzaakt: dan 'er komen ook gevallen van Lieschbuilen voor, die zonder eenige voorafgaande verzwearing of vloeijing uit de Roede ontstaan, waarin de ftoffe zonder eenige bemerkbare doorknaging van de huid is opgenomen.

Het gewigtigfte ftuk in het behandelen van een Lieschbuil bestaat daarin, dat men bepale, of men het gezwel moet trachten te verdeelen of tot verettering brengen? Zo lang men van oordeel was, dat de Lieschbuilen door een afscheiding van Venusfmet uit het bloed wierden te weeg gebragt, was het niet te verwonderen Konftbeoefenaars aan te treffen, die in alle gevallen aanrieden om denzelfen tot verettering te brengen: want in die vooronderftelling was het waarfchijnlijk, dat de natuur aldus de befmetting zoude te keer gaan. Dan nu wij weten, dat de Lieschbuilen hunnen oorfprong neemen uit een ftoffe, die in het bloed overgaat; dat door het tot verettering brengen van dezelve de mate van Venusfmet vermeerdert fin plaats van te verminderen; en de daaruit ontftaane Zweeren niet zelden bij uitftek moeilijk zijn om te genezen; zal naauwlijks iemand twijfelen, of het is beter, dat men dezelve door verdeeling trachte te verdrijven.

Ter bereikinge van dit oogmerk behoort men den lijder onder eenen verkoelenden leefregel te brengen. Hij moet door het gebruiken van ontlastmiddelen openlijf houden; men moet Bloedzuigers op de verharde klier aanzetten; en dezelve bij aanhoudenheid met een fterke ontbinding van Loodfuiker bevochtigen. Nevens deze middelen, moet men echter ter genezing van het ongemak zelve, de Kwik in genoegfame hoeveelheid laten gebruiken: en daar men thans bij ondervinding weet, dat de Kwik het krachtdadigst werkt, wanneer men haar door de aangedane klieren voert, behoort men ze altijd onder de gedaante van een fmeerfel daar ter plaatfe intewrijven, waar men weet dat de Watervaten van de

aan-

aangestokene klieren hunnen oorsprong neemen: eene handelwijze die men schier algemeen ondervinden zal, van beter uitwerking te zijn, dan de onmiddellijke inwrijving der Kwik op de klieren zelve. Dus zal in het verdrijven van een' Lieschbuil het inwrijven van Kwikzalve aan de Dije en het Scheenbeen een beteren uitflag hebben dan op de klier zelve. Veelen hebben dit reeds lang geweten; en het is waarschijnlijk dat het naauwlijks zal falen of dusdanige waarneeming zal zich van zelve voordoen aan allen, die maar met eenige opmerking de door de nieuwste Schrijvers, in de Ontleedkonst der Watervaten, gedane ontdekkingen gelezen hebben (p).

Zodra men den aart des ongemaks kent, zal de door ons aangeprezen manier van behandeling in het verdrijven van hetzelfde zelden mislukken, indien men slechts de Kwikwrijvingen tijdig gebruikt en lang genoeg daarmede aanhoudt. Het gebeurt echter menigmaal, dat alle onze ondernemingen mislukken, 't welk veroorzaakt word, of om dat de ziekte te ver gevorderd is, alvorens men de Kwik begon te gebruiken heeft; of om dat het Lieschgezwel niet geheel en al *Venerisch*, maar van eenen gemengden aart was; iets dat niet zelden voorvalt. Dus gebeurt het dikwijls dat de Lieschbuilen met Kropzeer en Scheurbuik, en in sommige gevallen met Roos of een gewoon onttokend Gezwel gepaard gaan. In diergelijke voorvallen behoeven wij ons niet te verwonderen, dat de Kwikmiddelen geen dienst doen: en diensvolgens ondervind men somwijlen dat zulks, in plaats van de verdeeling des gezwels te bevorderen, klaarblijkelijk strekt om hetzelfde tot verettering te doen overgaan. Diergelijke gevallen zijn dikwijls zeer ontzettend en voor den Lijder en voor den konstbeoefenaar; zo dat 'er niets in de beoefening der Heelkunde meer opmerking en onderscheiding vordert: want gaat men, gelijk gewoonlijk gebeurt wanneer de Lieschbuilen hardnekkig aanhouden, volstandig voort met de Kwik in groote giften toetediene, dan brengen wij dikwijls niet alleen aan het plaatselijk gebrek, maar ook aan het geheele ligchaamsgestel, veel nadeel toe; terwijl het behoud des lijders tevens in alle gevallen het gebruik van zulk een mate Kwik vereischt als ter vernieling van het Venustmet genoegzaam is. In alle zulke omstandigheden geloof ik, dat het best is, zodra men ontdekt dat het geen voordeel bijbrengt, met het gebruiken van Kwikmiddelen optehouden. Intusfchen moet men door een verandering van levenswijze en andere omstandigheden in het gestel des ligchaams zulk een verandering trachten te bewerken, dat een tweede proefneeming met de Kwik beter slagen zal: ik ten minste heb dit in verscheidene gevallen gezien, waar in ik veel reden had om te denken, dat het langen aanhouden met het gebruiken van Kwikmiddelen nadeelige gevolgen zoude gehad hebben.

(p) Men vind zulks wijdloper bescreven in een door den zeer kundigen JOHN HUNTER uitgewerkte Verhandeling over de Venusziekte.

Be-

Bevind men dat een Lieschbuil niet kan verdeeld worden, en waarschijnlijk tot verettering zal overgaan, dan is eene herhaalde vernieuwing van warme weekmakende Pappen en Stovingen het beste middel waarop men behoort te vertrouwen.

Heeft 'er verettering plaats, dan vordert het openen der Lieschbuilen alle onze opmerking. Sommige raden ons het openen van dezelve gantschelijk af, voorgevende dat zij spoediger genezen, wanneer zij van zelve openbreeken: daar het doen van een kleine steek met een *Lancet*, een langwerpige snede door het geheele gezwel, of het aanleggen van bijtende dingen ieder zijne bijzondere voorstanders heeft.

Is een Lieschbuil geheel *Venerisch* en van geen ander ongemak vergezeld, dan kunnen alle deze wijzen van behandeling van goed gevolg zijn, indien de Lijder tevens maar Kwik genoeg gebruikt. Maar gaat een Lieschbuil in eene moeilijk te genezen verzwearing over, dan is men al te geneigd, om de bijzondere wijze van opening de schuld te geven; want, het is bekend, dat op wat manier zulks geschied zij, de genezing dikwijls verdrietig en moeilijk zal zijn.

Het inzicht der Konstbeoefenaren behoort hier bijna het zelfde te zijn, als in etterverzamelingen die op andere plaatsen des ligchaams voorkomen. Men moet zodanig eene opening zo groot maken, dat de etter daar vrij kan uitloopen: maar zelden behoeft men ze wijder te maken. In Lieschbuilen, die zeer groot zijn, kunnen de bekleedfelen, wel is waar, zo slap en week worden, en het samenstel der huid zo gantsch vernietigd, dat de genezing zeer langwijlig zoude vallen, indien men dit zo liet zitten. In zulke gevallen is het raadzaam, den etter door een bijtend middel op zulk eene wijze uittelozen, dat het overtollige gedeelte der bekleedfelen daar door vernietigd worde. Dit is echter zelden noodzakelijk; en voor het grootste gedeelte zal men ondervinden, dat eene in het midden des gezwels ter plaatse, waar de etterstofte gewoonlijk tekent, vlak onder deszelfs meest afhangende gedeelte, gemaakte opening, genoegzaam voldoet. Zelfs zal eene opening al is zij wat kleiner, dikwijls aan het oogmerk beantwoorden; maar het is beter een opening te maken, die groot genoeg is, dan verplicht te zijn, om een zeer pijnlijke Konstbewerking eens en andermaal te herhalen, gelijk dikwijls nodig is, wanneer men groote Lieschbuilen met kleine insnijdingen heeft geopend. In kleine Lieschbuilen is eene enkele insnijding somwijlen genoeg; ja zelfs doet men zeer wel, wanneer men die van zelf laat doorbreeken: maar is het gezwel groot, dan moet men het daar nimmer op laten aankomen.

Geraken de Lieschbuilen tot eene volkomene rijpheid, zonder aan de huid veel nadeel te doen, dan heb ik menigmaal den etter door het inbrengen van een dun koordje uitgeloosd; en die wijze van behandeling was van goed gevolg. Nochtans vereischt dit eene meerdere sterkte der be-

kleedfelen, dan zij gewoonlijk zijn, wanneer een Lieschbuil volkomen ter opening geschikt is.

Wij allen weten dat het een zaak van groot gewigt is, te verhinderen, dat de lucht tot de Wonden toegang vinde; en daar men somwijlen ziet dat de Lieschbuilen de ingehoudene stoffen langs een aantal over hunne oppervlakte verspreide gaatjes uitzweeten, en gemeenlijk gemakkelijk genezen, zo besluit ik daaruit, dat dit geschied, om dat de kleine openingen de lucht gantschelijk buiten sluiten. Ik heb in verscheidene gevallen, door, over de geheele uitgebreidheid van de Lieschbuil, met de punt van een *Lancet* een aantal kleine openingen te maken, getracht de natuur te volgen; en meestentijds met een goed gevolg. De etter loopt langzaam af; de Wonden van het Ettergezwel sluiten trapsgewijze; en is het geheel ledig, dan vinden wij gemeenlijk dat alle de deelen, welke aangedaan waren, vast genoeg zijn, zonder dat 'er eenige Zweeren of Boezems overblijven.

Onder het aanwenden van middelen, die strekken om de verettering van een Lieschbuil te bevorderen, moet de Lijder voortgaan met het gebruiken van Kwik, waarmede men geen tijd verliezen mag; en de Zwaer, die een gevolg is der gemaakte opening, zal naderhand spoediger toelopen, dan wanneer men het gebruik van de Kwik had nagelaten. De Zwaer loopt echter dikwijls niet schielijktoe, zelfs in gevallen waarin men overtuigd is, dat eene genoegsame mate Kwik is toegediend, en men alle reden heeft om te denken, dat het Venusmet geheel is ten ondergebracht. De randen worden hard en loodkleurig; de etter dun, scherp en stinkend; en in plaats van te genezen, breidt de Zwaer zich hoe langer zo verder uit; of breekt, onder het genezen van sommige plaatsen, op andere wederom door, makende dus een vertoning van een honigraat over het geheele gedeelte van den Onderbuik en het bovendeel der Dije.

De toestand van dusdanige Lijders is in de daad zeer beklagenswaardig. De daar mede gepaard gaande pijn is dikwijls allerhevigst; de opneeming van scherpe etterstoffe brengt een slepende koorts te weeg; zij worden heet, en kunnen des nachts in 't geheel niet rusten; en een volkomen gebrek aan eetlust doet hen zeer spoedig vermageren.

Daar het mij gebeurd is een groot getal van zulke gevallen zelf waarteneemen; kan ik met grond en vertrouwen spreken over derzelver wijze van genezing. In de eerste plaats behoort men te zorgen, dat de Lijder een genoegsame mate van Kwik inneemt, en dat 'er geene holigheden of boezems overblijven, waarin eenige etter kan blijven stilstaan. De Scheerling (*Cicuta*) heeft in zulke omstandigheden somwijlen veel goed gedaan; en ik heb verscheidene gevallen gehad, waarin het uitwendig gebruik dezès middels tot de genezing der Zweeren, waarin alle soorten van Zalven niets hadden uitgewerkt, zeer voordeelig geweest is. In zulke gevallen was de Scheerling onder de gedaante van Pappen aangelegd; waartoe ik mij bediende van het uitgeperste Sap, of het frische

fche kruid zelve, dat ik met de gewone weekmakende Pap vermengde. Ik heb fomwijlen waargenomen, dat bij het inwendig gebruik van den Scheerling, het versche uitgeperste Sap krachtiger was, dan eenige andere daar uit gemaakte toebereiding. In verscheiden gevallen heb ik met het Bilsenkruid (*Hyoscyamus*) en de (*Belladonna*) Nachtschade zeer volkomene proeven genomen; dan ik heb daarvan nimmer eenig voordeel gezien. Ook zag ik nooit eenig goed gevolg van de steekende Winden (*Salsaparilla*) of de *Guajacum*: maar de Zeelbast (*Mexereon*, *Thymelaea*, *Bois de Garou*) was in sommige gevallen van nut. In twee gevallen van uitgebreide Zweeren van dien aart, waarin de Liesch en omliggende deelen geheel verzworen waren, en geen der bovengenoemde middelen, noch der gewonelijk gebruikt wordende verbanden van eenige uitwerking was, genas de Lijder zeker alleen door het gebruiken van den Zeelbast. Anderhalf Dragmen van den Bast des wortels, met twee Dragmen Zoethout in drie Engelsche Pinten water tot op een vierde verkookt, geeft een afkooksel van een genoegsame sterkte. Dit is voor een dag genoeg.

Dan het krachtdadigste middel, het welk ik tot hier toe gebruikt heb, is het bestrijken van alle de randen en verharde deelen der Zweeren met een bijtend middel, terwijl men te gelijker tijd inwendig het Heulsap in groote giften toediend. Langen tijd stelde ik alleen mijn vertrouwen op weekmakende middelen, uit vrees van de alreeds bij uitstek gevoelige deelen te prikkelen. In sommige gevallen deed een Loodzalve veel af; en in andere beantwoordde de gewone Kalamintsteen Zalve (*Unguentum e lapide Calaminari*) aan het oogmerk: dan meestentijds ondervond ik, dat op die dagen, waarop geen Bijtmiddel wierd gebruikt, de roode neêrgeplofte Kwik (*Mercurius praecipitatus ruber*) meer voordeel deed dan eenig ander middel. Somtjids is het nodig de oppervlakte van de Zweer met droge *Praecipitaat* te bestrooijen; maar anders is het voldoende, dit middel met een of andere gewone Zalve te vermengen. In plaats van pijn te verwekken, verdrijft het die gemeenlijk; en zelden mislukt het de ontlasting van een dunne scherpe stoffe, in een dikken welgekookten etter te veranderen.

In den beginne verwekt het gebruik van den onderaardschen Steen (*Cauticum Lunare*) fomwijlen pijn: dan deze houd spoedig op, bijzonderlijk wanneer men tevens Heulsap gebruikt. Het Heulsap is op zich zelve zeer dienstig in dusdanige Zweeren. Het is onlangs hoog opgevijzeld ter genezinge in ieder tijdperk der Venusziekte. Ik heb echter niet gezien dat immer eene waarlijk *Venerisch* toeval daar door genezen is; maar ik heb verscheidene gevallen waargenomen, waarin het Heulsap Zweeren, die na een *Venusziekte* waren overgebleven, en een groote menigte Kwik vruchteloos was toegediend, volmaakt genezen heeft. Het komt dikwijls voor dat diergelijke, zo wel als andere uit onderscheidene oorzaken voorkomende, Zweeren, alleen door de pijn en prikkeling, waarmede zij, wanneer de etter dun en scherp is, vrij algemeen gepaard gaan, worden opengehouden. Het nut des Heulsaps

schijnt van deszelfs verdovend en pijnstillend vermogen aftehangen. Door het wegneemen van dien staat van prikkelbaarheid, verdelgt het in de Vaten van de Zweer de geschiktheid tot vorming van die soort van etterstofte, die door haar scherpte geschikt is om de zelve opentehouden: en dit oogmerk bereikt hebbende, zal de Natuur alleen, indien 'er geen ander beletfel tusfchen beiden komt, zelden falen om de genezing te volbrengen. Indien dit gevoelen op goede gronden steunt, dan zal het ook niet nodig zijn het Heulfap in zulke groote giften, als men onlangs aangeraden heeft, toetediene. In veronderftelling dat het Heulfap eenige eigenaartige vermogens ter genezing van de Venusziekte bezat, gaf men het in zulke groote giften als de Lijder maar verdragen konde; en door met kleine giften te beginnen en langfamerhand opteklimmen, zijn 'er gevallen geweest, waarin men het tot een half dragma of meer twee of driemaal 's daags liet gebruiken. Ik heb echter nooit gehoord, dat het gebruik daar van in zulke groote giften dat voordeel deed, het welk men van een gematigder gebruik niet zoude kunnen verwachten. En in den loop van mijn eigen praktijk heb ik het alleen ter vermindering of wegneeming van pijn even werkdadig bevonden, als wanneer het in de grootfte giften ware toegediend; midlerwijl de gewoonlijk daaruit voortspruitende ongemakken op die wijze wierden verijd.

§ 8.

Van de Ettergezwellen in de Lenden.

Ieder in den omtrek van de Lenden voorkomende verzameling van etter kan een Ettergezwel in de Lenden (*Abscessus Lumbaris*) genaamd worden. Dan men verftaat daarmede gewoonlijk die foort van ongeinak, dat zich omtrent het bovendeel van het Heiligbeen (*Os Sacrum*) bepaalt; en waarin men bij de opening ontdekt, dat de stofte in een' zak beftoten zijnde, tegen de voorfte oppervlakte van de binnenfte Heufpfieter (*Iliacus internus*) en de Lendenspieter (*Psoas*) aanligt.

Deze Ettergezwellen worden altijd voorafgegaan door pijn en fpanning over de Lendenen; die zich dikwijls langs de geheele Ruggegraat, en tot onder de Dijen uitbreidt, zo dat de Lijder menigmaal moeite heeft om recht over einde te ftaan. In sommige gevallen fchijnen deze toevallen een gebrek in de Nieren aan te duiden; dan meestentijds neemt de ziekte het voorkomen van pijn in de Lenden, of het Spit (*Lumbago*) aan. Volgt 'er verettering, dan ontftaan 'er huiveringen: maar de pijn, die in het eerst geweldig was, word dof en naauwlijks bemerkbaar; het welk oorzaak is, dat de Lijder oordeelt dat hij beter word, tot dat eindelijk de stofte, na langfamerhand achter het Buikvlies nedergezakt te zijn, zich of aan den Aars ter zijde den Endeldarm, of aan het voorfte en bovenfte gedeelte van Dije, ter plaatse waar-

waar de groote bloedvaten, onder den Band van POUPART uit den Buik voortkomen, uitwendig doet kennen.

Volgt de etterstofte den loop des darms, en tekent zij in den omtrek van den Aars, dan ontstaat er spoedig van zelfs een opening, of men maakt 'er eene, in veronderstelling, dat zich in den omtrek reeds een Ettergezwel gevormd heeft. Maar zakt de etterstofte nevens de Dije Slagader (*Arteria fœmoralis*), gelijk veeltijds het geval is, neder, dan valt zij door dien zij diep ligt en bedekt is door den Peesachtigen Dije zwachtel, (*Fascia lata*), in plaats van op eene zekere plaats te tekenen, langzamerhand lager, zo dat zij somwijlen de geleiding van de Knie bereikt.

Het gezwel is zelden pijnlijker dan men van de uitrekking des Dije-zwachtels, en der nevensliggende deelen door eene verzameling van stofte veroorzaakt, verwachten kan. De huid is niet wankleurig; de bekleedzelen behouden tot het laatst toe meestentijds hun natuurlijk voorkomen. Men word in den geheelen omtrek des gezwels duidlijk eene golving gewaar, voornamelijk wanneer de Lijder recht op staat: want in die houding is de Zwelling altijd meer gespannen, dan wanneer het ligchaam uitgestrekt ligt, doordien als dan een grote menigte etters langs den Zak naar deszelfs oorsprong in de Lendenen terugloopt.

Wij hebben alreeds opgemerkt, dat deze foort van Ettergezwellen, wanneer de stofte benedenwaart naar den Aars afzakt, voor een gewoon ontstekend gezwel (*Phlegmone*) in den omtrek van den Eudeldarm kan gehouden worden. Dan deze dwaling kan geen verder nadeelig gevolg hebben, dan dat de Zweer, die op het openen of van zelfs openbreekt van zulk een gezwel volgt, niet zo spoedig zal genezen, dan wanneer het gebrek slechts plaatselijk is: en het is waarschijnlijk, dat dit de reden is, waarom de Ettergezwellen dezer deelen in sommige gevallen zo moeilijk zijn om te genezen. Maar in den meer gewonen loop des ongemaks, wanneer de stofte van achter den Band van POUPART naar beneden zakt, vertoont het gezwel zich met toevallen, zo gelijk aan die van een Dijebreuk (*Hernia cruralis*), dat het eene ongemak dikwijls voor het andere word aangezien. Hier van heb ik verscheiden voorbeelden gezien, waarin zelfs zeer ervaren Konstbeoefenaars bedrogen waren. Dit komt echter uit onoplettendheid voort; want men kan deze ziekten gemakkelijk van elkander onderscheiden.

Men behoort vooral op den oorsprong en den voortgang des gezwels acht te geven. Een Dijebreuk ontstaat gewoonlijk schielijk zonder eenig voorafgaand toeval, na het doen van eenig ongewoon werk of beweging; en gaat meestentijds gepaard met Buikverstopping, Braking en andere toevallen van een Breuk: en het gezwel is van den beginne af aan pijnlijk op het aanraken. Maar in het Ettergezwel in de Lendenen is de Lijder, voor dat de etter zich aan den top der Dije vertoont, van te voren ongesteld en gevoelt in het onderste gedeelte van de Rug, en Lenden toevallen van ontsteking. Daar heeft geen Buikver-

stopping, noch eenig toeval van Breukbeklemming plaats; en de Lijder laat het gezwel, zonder pijn te gevoelen, betasten. In de Dijebreuk word het Gezwel zelden zeer groot; en word het grooter, dan gaat dit langzaam toe: men ontdekt daarin geene golving; maar in tegendeel, is het zacht als deeg, of ongelijk en knobbelachtig, al na dat het Netvlies of de drekstofte lang of kort daarin besloten is geweest. Maar in het Ettergezwel in de Lenden, breidt de zwelling zich spoedig eenige duimen over de Dije uit; men word altijd eene golving gewaar; en ontdekt daar in geene oneffenheden. In de Breuk, zelfs al is zij niet beklemd, en al ligt de Lijder geheel uitgestrekt, is er gewoonlijk een zekere mate van drukking nodig om de ingehoudene deelen weder binnen te brengen; maar in de *Abscesen* in de Lenden, word het Gezwel, zo dra de Lijder zich heeft nedergelegd, onmiddelijk week, evenveel of men daar op drukt of niet; en het gebeurt niet zelden dat, wa neer de etter tot eene aanmerkelijke diepte langs de Dije is neêrgezakt, het bovendeel van den Zak aan den top van de Dije volmaakt ledig gevonden word; dat is, dat men een zekere ruimte kan ontdekken tusschen het bovenste van het Gezwel en den ondersten rand der Buikspieren, 't geen in een soort van Breuk nimmer geschieden kan; en het geen dus in dezen toestand des gebreks, altijd een zeker middel van onderscheiding is. Het is naauwlijks nodig te doen opmerken, dat bij dit onderzoek de Lijder recht over eind moet staan.

Door een aanhoudend acht geven op deze omstandigheden kunnen wij deze Gezwellen altijd van elkander onderscheiden. Zij kunnen wel is waar beiden in een en dezelfde Dije plaats hebben, het welk een mengsel van toevallen zal te weeg brengen. Dit is echter zeer zeldzaam; en heeft het al plaats; dan zal deze samenmenging zich gemakkelijk doen kennen, doordien de etterstofte, en de uit den Buik voortgedrevene deelen altijd ieder in eenen bijzonderen zak besloten zijn.

In de behandeling dezer gebreken, vordert het tijdperk der Ziekte allereerst onze opmerking. In het tijdvak van ontsteking moet men den gestrengsten verkoelenden leefregel doen opvolgen, om, indien het mogelijk is, de ettervorming te verhinderen. Want meestentijds ondervinden wij, dat zij veroorzaakt is doordien het dunne gedeelte van de Rug en Lenden door verdraajing of geweldige kneuzing sterk beschadigd is: en wanneer gebreken van dien aart oogenblikkelijk behandeld waren met die opmerkzaamheid welke het gewigt der zake vordert, dan zoude, men diergelijke onaangename gevallen, welke zij kunnen te weeg brengen, dikwijls gemakkelijk hebben kunnen verhinderen. Ontdekt men dat een Lijder, welke op die manier gekwetst is, over pijn in het beledigde deel klaagt, dan moet men terstond een Aderlating aanraden; en daar eene plaatselijke Bloedontlasting in zulke gevallen altijd het meeste nut doet, moet men het gekwetste deel Koppen en *Scarificeeren*. Vermids de lijdende deelen vrij diep liggen, moet men de Vlijmen tot een aanmerkelijke diepte doen doorgaan; ten welken einde de Veder van den *Scarifica*

rificator sterker behoort te zijn, dan hij gewoonlijk is; op welk eene wijze wij zo veel Bloed kunnen aftappen als nodig is; en ik ben overtuigd, dat wij, op die wijze lang genoeg voortgaande, deze Ziekte meestentijds in derzelve eerste tijdvakken kunnen doen wijken. Het valt moeilijk te bepalen, of de Kwetsuren dezer deelen tot verettering zullen overgaan of niet; dan ik heb verscheidene voorbeelden gezien, waar in men, uit de hevigheid van de pijn en andere toevallen, reden had om te vermoeden, dat 'er zich etter zoude gevormd hebben, indien men zulks, door een tijdige en overvloedige ontlasting van Bloed uit de aangedane deelen, niet had verhinderd; een middel het welk, hoe geweldig het ook zijn moge, gemeenlijk oogenblikkelijk een verligting van pijn te weeg brengt. Dan te gelijker tijd dat wij ons voornamelijk op een plaatselijke Bloedontlasting verlaten, moeten wij niet verzuimen, ook andere middelen in het werk te stellen, welke de ondervinding ons geleerd heeft in de ontsteking van nut te zijn: van deze verdienen Blaëttrekkende pleisters, *Opiaten* en zachte Buikzuiveringen het meest ons vertrouwen.

Deze, zo wel als alle andere, middelen zullen in sommige gevallen mislukken; en somwijlen roept men de Konstbeoefenaren niet eerder te hulp, dan voor dat de verettering reeds plaats heeft, en de etterstof dadelijk, het zijn in den omtrek van den Aars, of in het voorste gedeelte van de Dije is begonnen te tekenen. Wat hebben wij in dit geval te doen? Moeten wij den etter laten zitten, of den zelve, door het maken van een opening, ontlasten? Naar mijn gevoelen behoeft men zich deswegens niet te bedenken: men behoort den etter, zo dra men duidelijk eene golving in het Gezwel bespeurt, te ontlasten.

Ik weet wel dat de gevoelens der Konstbewerkeren op dit stuk zeer verre uit elkander lopen: voor reden gevende dat het, vermids deze Gezwellen diep zitten, vruchteloos is derzelve genezing te beproeven; en dat het openen van dezelve dus nimmer eenig voordeel bijbrengen, maar, volgens hunne ondervinding, door de lucht eenen vrijen toegang te bezorgen, wel veel kwaad doen kan. Ik heb het altijd voor een hoofd-grondregel in de Heelkunde gehouden, dat men in alle *Abseessen* die met een van de groote holligheden des ligchaams gemeenschap hebben, den etter zo spoedig moet uitlozen als men van deszelfs bestaan verzekerd is: zo dat ik, in de behandeling van het Ettergezwel in de Lenden, den etter altijd eene spoedig uitlozing bezorgd heb, zonder dat eenig kwaad toeval daarop gevolgd is; terwijl het verzuim daar van veel nadeel kan te weeg brengen. Bij de Ontleding van Lijken bevinden wij, dat dusdanige Ettergezwellen, wanneer zij lang geduurd hebben, niet alleen de zachtere deelen, die de Lendewervelen bedekken, maar ook de Wervelbeenderen zelve hebben aangerast; die in sommige gevallen bevonden wierden, bedorven en gedeeltelijk in den etter te zijn opgelost. Deze voorvallen zullen nu zekerlijk gemakkelijker plaats grijpen, wanneer de stoffe in het Gezwel is blijven zitten, dan wanneer men ze ontlast heeft: terwijl men tegelijker, door het openen van den

den Zak, het Gezwel belet om in de Buikholte door te breeken: 't geen, tot groot ongemak en gevaar voor den Lijder, in verscheidene gevallen gebeurd is. De etter behoort nochtans op zulk eene manier te worden uitgeloozd, dat men den toegang van de Lucht tot de holte des Ettergezwels zo veel mogelijk trachte te verhinderen. Ten dien einde kan men met nut een *Troicar* gebruiken. Door de Etterstofte naar het meest uitpuilende gedeelte des Gezwels te drukken, word de huid zo gespannen dat een *Troicar* zich gemakkelijk laat inbrengen. Ik heb dit in één geval met een aller gewenschten uitflag ondernomen; en de Lijder droeg gedurende eenige maanden en kleine *Canul* in de opening, waar langs de etter vrij afliep. Maar is het geval niet volmaakt kennelijk, en blijft 'er bij den Konstbeoefenaar, met opzicht tot de ingehoudene deelen des gezwels, slechts de minste twijfeling over, dan moet men, in plaats van een *Troicar* indrijven, het Gezwel op eene langsame manier met een *Bistourij* openen, op dezelve wijze als men in gevallen van Breuken doet; zo dat ingeval eenig gedeelte der Buikingewanden in het Gezwel besloten ware, men het zelve niet zoude kwetsen.

Heeft de Etterontlasting eenigen tijd aangehouden, en word de hoeveelheid van stoffe op het eind van de tweede of derde week niet merkkelijk minder, dan zal het inspuiten van een zachte ontbinding van Loodsuiker, Kalkwater of eenig ander zacht samentrekkend middel veel nut doen; waardoor de vloeijing langzamerhand zal verminderen en eindelijk geheel ophouden. Dan alhoewel dit nooit gebeurde, en de Lijder, zijn geheele leven lang, het ongemak van eene gedurige vloeijing uit de Zweer moest dragen; zo zou zelfs dit verkiezelijk zijn boven het gevaar van ieder sooftgelijk Gezwel ongeopend te laten zitten (q).

Daar het mij gebeurt is veele gevallen dezès ongemaks persoonlijk waarteneemen en te behandelen; daar de Wondartsen hier omtrent merkkelijk ingevoelens van elkander verschillen; en 'er door de Schrijvers geene duidelijke beschrijving van gegeven is; heb ik dit stuk meer bijzonderlijk behandeld, dan ik anderzins wel zoude gedaan hebben.

(a) Ettergezwellen in de Lenden kunnen uit een slag op de Rug, een geweldigen val op de achterdeelen, een onvoorzichtigen sprong, en het optillen van zware lasten hunnen oorsprong neemen. Ook kunnen zij de gevolgen zijn van het doorsnijden van de Kraakbeênige samenvoeging der Schaambeenderen, wanneer bij deze *Operatie* het Celleweeffel en de Banden tuschen het Heiligbeen en de Heupbeenderen met geweld uitgerekt of vanéengereten worden. Eindelijk ontstaan zij ook uit inwendige oorzaken, als uit het verplaatsen van Zinkingen, Kropzeer enz. enz. Breiden zulke gezwellen zich zo verre uit, dat de etter de Lendenwerven doorknaagt, dan heeft zulks de kromming van de Ruggraat, en eene verlamming der onderste ledenmaten ten gevolge; die door POTT zo schoon beschreven is, en waar van onze *Auteur* in een volgend Hoofddeel handelen zal. Over het algemeen zijn zij zeer gevaarlijk. De verettering veroorzaakt, wanneer zij tot zekere hoogte is opgeklimmen, een slepende Koorts, Uitteering en den Dood. Het openen des Gezwels red zeer zelden een Lijder. DAVIN verhaalt een gelukkige en in haren aart zeer zeldsamen genezing in zijne *Disertation sur les effets du mouvement et du repos dans les maladies Chirurgicales.* 1779. Het Gezwel wierd met een *Troicar* geopend, de etter uitgeloozd, een verband aangelegd; waarna bij den Lijder agt weken het bedde liet houden, zonder verder zich over de Zweer te bekommeren, welke na verloop van dien tijd genezen was. H. V.

§ 9.

Van de Vijt.

De Vijt (*Paronychia, Panaritium*) is eene Ontstekingaartige Zwelling aan de einden der Vingeren onder de Nagels.

De Schrijvers hebben verscheidene soorten dezès ongemaks opgegeven; dan 'er zijn slechts drie, welke onderscheiding vereischen, en deze zijn zelfs van eenen en denzelfden aart, en verschillen enkel daarin dat de eene dieper zit dan de andere.

In de eerste soort klaagt de Lijder eenige dagen lang over een lastig brandend gevoel aan den top des Vingers; het deel word gevoelig en pijnlijk op het aanraken; 'er heeft eene geringe Zwelling plaats; maar de huid is weinig of niet wankleurig; en word de Ontsteking niet opgelost, dan ontstaat 'er eindelijk eene uitstorting van vocht tusschen de huid en de daaronder liggende deelen. Loost men dit vocht, door het maken van een insnijding, uit, dan bevind men dat het een dunne, heldere en scherpe wei is, wier ontlasting, over het algemeen genomen, oogenblikkelijk eene volkomen verligting te weeg brengt.

In de tweede soort dezès gebreks neemt men dezelfde toevallen waar; alleen is de pijn heviger en gaat gepaard met een lastig gevoel, dat zich over den geheelen Vinger en Hand uitbreid. De uitstorting laat zich zo gemakkelijk niet voelen als in de eerste; en bij het openen des Gezwels ontdekt men dat zij haare zitplaats heeft onder de Spieren van den Vinger tusschen deze deelen en het Beenvlies (*Periosteum*).

En in de derde soort is de pijn in den Vinger nog heviger, worden de te gelijker tijd de geheele hand en arm stijf, gezwollen, en pijnlijk. De uit den Vinger ontspruitende Watervaten, en zelfs de Oxlklieren zwellen op en worden ontstoken; en bij het doen eener insnijding bevind men dat het uitgestorte vocht zich tusschen het Beenvlies en het Been verzameld heeft, zijnde het geheele Kootje (*Phalanx*) gemeenlijk door bederf aangestoken.

Soortgelijke Gezwellen ontstaan uit verschillende oorzaken. Veeltijds worden zij door uitwendig geweld, maar voornamelijk door steken en kneuzingen te weeg gebragt; maar meestentijds geven oorzaken, wier aart ons onbekend is, daartoe aanleiding.

Daar worden in de Vijt tweeërleije soorten van geneesmiddelen gebruikt: de eene bestaat uit Stovingen, Pappen en andere weekmakende dingen; de andere uit Wijngeest, Azijn, en andere samentrekkende middelen.

Doordien wij bij ondervinding weten dat de uitstorting in deze ziekte

nimmer eenig voordeel gedaan heeft; maar in tegendeel de pijn altijd doet toeneemen, moet men zich zorgvuldig wachten voor alle die voorten van dingen, die dezelve kunnen bevorderen. Sommige Wondartsen hebben het gebruik van warme Pappen aangeraden, met oogmerk om, wanneer zij reden hadden om te denken dat 'er eenige uitstorting plaats had, de verettering daardoor te bevorderen. Dan ik heb nooit gezien dat zulks eenig voordeel deed: en doordien de wei, die wij in deze verzamelingen ontdekken, gantschelijk uit vliezige deelen voortkomt, mag ik niet geloven, dat zij in etter veranderen kan; ten minste heeft geen der aan mij bekende middelen immer het vermogen gehad om zulks uitte werken. Om die reden poog ik in alle gevallen die uitstorting, door plaatselijke Bloedontlastingen en het gebruik van samentrekkende middelen, te verhinderen. In de daad dezelfde middelen, die ter wegneeming der ontsteking van andere deelen dienstig zijn, worden hier ook de werkdadigste bevonden. Ik heb verscheidene voorbeelden zelfs van de geweldigste pijnen gezien, welke schier oogenblikkelijk, op het aanzetten van eenige Bloedzuigers op het lid van den Vinger, geheel verdwenen. Dan in de hevigste graden dezes ongemaks, waarin de arm zwelt, en somwijlen koorts ontstaat, is insgelijks een Aderlating noodzakelijk, te wijl het toedienen van ruime giften van het Heulsap te gelijker tijd zeer dienstig is.

Na door de Bloedzuigers zo veel Bloed ontlast te hebben als nodig is, is het indompelen der pijnlijke deelen in sterken Brandewijn, of zelfs in Wijngeest (*Alcohol*) een der beste geneesmiddelen: en houdt de steekende pijn reeds eeniger mate op, of heeft men geen Bloedzuigers aangezet, dan kan men op dezelfde wijze den Terpentijngeest of sterke Azijn gebruiken.

Het is echter nodig te doen opmerken, dat het slechts in de eerste tijdperken dezer ziekte is, dat diergelijke middelen kunnen van dienst zijn: want heeft 'er eene dadelijke uitstorting, dat is die staat des ongemaks, welke men meende voortekomen, plaats, dan schijnen zij geheel onvermogen te zijn om dezelve te doen verdwijnen. Zodra wij overtuigd zijn dat de uitstorting aanwezig is, moeten wij zonder eenig uitstel een opening maken: terwijl wij alreede hebben opgemerkt, dat het vruchteloos is het uitgestorte vocht in etter te doen veranderen; en dat het, in zich zelf scherp en bijtend, de nabij gelegene deelen kan doorknagen, terwijl de Lijder, zo lang als de stoffe blijft zitten, aan de hevigste pijnen is blootgesteld. Is de verzameling van stoffe oppervlakkig en enkel door de huid overdekt, dan is de Konstbewerking zeer eenvoudig. Een steek met een *Lancet* is gemeenlijk genoeg; maar zit zij dieper, dan vereischt zij eenige opmerking, ten einde de Buigende en Uitsprekkende Peezen van den Vinger niet te kwetsen.

Ligt de stoffe boven het Beenvlies, dan bestaat al het geen wij behoren te verrichten in het maken van een opening wijd genoeg om dezel-

zelve nittelozen, en de Zweer te verbinden, als ware zij op een andere wijze veroorzaakt. Maar is de stoffe tusfchen het Beenvlies en het Been gelegen, dan is, voor zo ver ik altijd heb ondervonden, het Been niet alleen ontbloot, maar is zelfs door bederf aangetast. De gewone manier van behandeling is dat men de infnijding moet openhouden tot zo lang 'er eene afschilfering (*Exfoliatio*) der bedorven Beendeeltjes plaats grijpt; dan ik heb nimmer daar van eenig nut gezien. De uitkomst is niet alleen pijnlijk, maar ook langwijlig. De stof kan onder den Nagel blijven zitten; 'er kunnen zich pijnlijke sponsaartige uitwasfen over de Zweer uitbreiden, die men bezwaarlijk, zelfs met de sterkste Bijtmiddelen kan beperken; en eindelijk gebeurt het gemeenlijk, na dat de Lijder maanden lang gemarteld is, dat, in plaats van een gedeeltelijke afschilfering, het geheele aangestoken Kootje uitvalt. Ik ben dus overreed, dat men den Lijder en Wondheeler beiden veel tijd zal spaaren, indien men, bij het maken van de opening om de stoffe te doen uitvloeijen, het aangestoken Kootje oogenblikkelijk wegneemt. Door het doen van een ruime infnijding langs de geheele lengte van het bedorven Kootje, kan het hetzelfde gemakkelijk met een gewoon Tangetje worden uitgenomen. De daarmede gepaard gaande pijn is indedaad hevig, maar duurt slechts een oogenblik: en de Lijder, wien het gebruik van zijn Vinger, gelijk hij zich zoude kunnen verbeelden, in geenen deele ontnomen word, verzet zich, wanneer de Wondheeler ernstig daarop aandringt, zelden tegen dien maatregel. Ik heb verscheidene gevallen gezien van lieden, welke op die manier het laatste Kootje uit een hunner Vingers waren kwijtgeraakt, waarin de deelen zulk een stevigheid behouden hadden, dat zij van dit gemis weinig of geen ongemak hadden.

Na het wegneemen van het aangestoken Beentje geneest de nablijvende Zweer gemeenlijk zeer schielijk. Het vereischt echter eenige opmerking, om de lippen van de Wond zo lang open te houden tot dat zij uit den grond opgevuld raakt. Zulks geschied op de gemakkelijkste wijze door het inbrengen van een met eene of andere verzachtende Zalve bestreken wiek van zacht plukfel.

In alle foorten dezes ongemaks, uitgezonderd in eenige weinige gevallen van de beste foort, ziet men den Nagel gewoonlijk afvallen. Dan dit is slechts een ongemak voor eenigen tijd; want de Natuur faalt nooit, om, wanneer men de deelen behoorlijk bedekt, dit gebrek te herstellen.

In den beginne van de Vijt lijdt alleen het laatste Kootje van den Vinger: en hoe verre de pijn en zwelling zich ook mogen uitbreiden, nimmer ondervindt men dat, de nabijgelegene Kootjens daardoor lijden, ten zij men door een kwaade handelwijze het aangestoken Beentje en de scherpe stoffe te lang had laten zitten. In zulke gevallen kunnen de bekleedselen opzwellen en in den geheelen omtrek van het door bederf aangetaste Beentje verzweringen ontstaan. In dien toestand zijn wij dikwijls in de noodzakelijkheid, om het afzetten van den Vinger aanteraden

den, ten einde op die wijze te verhoeden dat het kwaad zich tot de geheele Hand uitbreide.

§. 10.

Van de Vorst- of Winterbuilen.

Dit zijn pijnlijke ontstekingsartige Gezwellen, waaraan de Vingers, Teenen, Hielen en andere uiterste deelen des ligchaams onderhevig zijn, wanneer die aan eene hevige koude worden blootgesteld. Het Gezwel is voor het grootste gedeelte donker purper, of, eenigzins loodachtig van kleur. De daarmede verzeld gaande pijn is niet aanhoudend, maar met scheuten en steken, en gaat gemeenlijk gepaard met eene onverdragelijke jeukte. In sommige gevallen blijft de huid heel, niettegenstaande zelfs de pijn zeer groot is; maar in andere breekt en scheurt zij van een, en loost een dunne stinkende stoffe uit. En is de graad van koude zeer groot of van eenen langen duur geweest, dan kunnen alle de daardoor aangetaste deelen versterven en uitvallen, in welk geval 'er altijd een Zweer overblijft die van eenen kwaaden aart is.

Wij hebben van te voren reeds aangemerkt, dat het voornamelijk de uiterste deelen des ligchaams zijn, waarin de Vorstbuilen kunnen plaats grijpen; en insgelijks bevinden wij dat tedere kinderen, en oude Lieden eerder daar mede gekweld worden dan sterke menschen. Men heeft ook opgemerkt dat zij voornamelijk hevig woeden in lieden, die een Kropzeerige gesteldheid van ligchaam omdragen.

Het beste voorbehoedmiddel tegen de Vorstbuilen (*Perniones*) is het vermijden van koude en vochtigheid. En heeft iemand eenmaal diergelijke Gezwellen moeten doorstaan, dan zal hij, indien de beschadigde deelen niet behoorlijk gedekt worden, elken winter aan het wederkeeren van dezelve onderhevig zijn. Men kan dus, door eene behoorlijke opmerkzaamheid op die omstandigheid, veel kwaad en ongemak voorkomen.

Echter zal de grootste aangewende moeite niet in staat zijn om de Vorstbuilen ten allen tijde voortekomen. In dit geval is het menigmaal in ons vermogen, de smarten te matigen, wanneer men de aangedane deelen, in plaats van dezelve spoedig te verwarmen, langzamerhand tot hunne natuurlijke warmte brengt. Men moet den Lijder niet toestaan om bij het vuur te komen: maar hij moet, in plaats van dat, in een koud vertrek blijven; en de bevrozene deelen moeten met sneeuw gewreven en naderhand gedompeld worden in het koudste water, dat men maar kan krijgen: want niets is zeker nadeeliger dan dat in dien toestand de warmte schielijk aan de deelen word medegedeeld. Zelfs verwekken sneeuw en koud water een gevoel van warmte in de deelen, die door Vorstbuilen zijn aangetast; en het is door de ondervinding bevestigd, dat zulks geen nadeel doet. Na de deelen op dusdanig eene wijze behandeld te heb-

hebben, kan men den Lijder langfamerhand in eenen meerderen graad van warmte brengen; echter moet hij in langen tijd niet dan op een' afstand het vuur naderen. Het wrijven van de deelen met Zout zal in deze omstandigheden van nut zijn; en het baden in warmen wijn word insgelijks met vrucht in het werk gesteld.

Eenen door koude verstijfden Lijder behoort men zelfs geene hartsterkende middelen schielijk toetedieneu. Men kan in den beginne een glas kouden wijn toestaan. Naderhand kan men hem warmen wijn laten gebruiken, of op zich zelfs, of vermengd met eenige verwarmende Specerijen: en worden 'er sterker hartsterkende middelen vereischt, dan kan men hem Brandewijn doen toedienen.

Soortgelijke middelen zijn nochtans maar alleen noodzakelijk in eenen meer gevorderden staat van bevrozing. In gewone gevallen van Vorstbuilen, als in deze landen voorvallen, behoort men, zo ras men gewaar word dat een zeker deel door de Vorst is aangedaan, het zelve met Terpentijn of Camphergeest (*Spiritus Theribintinae, aut Vini Camphoratus*) te wrijven, of bij aanboudeheid met daarmede bevochtigde strookjens zacht linnen te bedekken (r). Op deze wijze hebben wij het dikwijls in onze magt Gezwellen te verdrijven, die anderzins veel ongemak zouden kunnen teweegbrengen: dan men behoort hier wederom in aanmerking te neemen, dat de beste raad, dien men aan zulke Lijders, welke daar aan onderhevig zijn geven kan, bestaat, in de deelen, die het meest aan de koude zijn blootgesteld, gedurende den winter, zo veel doenlijk, te bedekken; en wanneer zij toevallig besneeuwd geraken, 't geen veel nadeeliger is dan eenig ander soort van bevochtiging, dan moeten zij zo spoedig als maar mogelijk is daarvan gezuiverd worden.

Daar zijn sommige lijders die alle wintertijden zeer geweldig met Vorstbuilen in de vingers, armen, teenen, hielen of lippen gekweld worden; hen zonder dat ongemak, het welk door het in huis blijven en een voorzigtige levenswijze altijd veroorzaakt word, daarvoor te behoeden, is niet zelden een onderwerp van belang, en iets waarover de Kunstbeoefenaars menigmaal geraadpleegd worden. Ik heb verscheidene gevallen gehad, waarin het Zeebad, gedurende den zomer gebruikt, veel nut scheen gedaan te hebben; en in één lijder, die sints verscheidene winters geweldig veel van de uitwerkselen der koude had moeten verdragen, ried ik zelfs gedurende den gebeelen winter, het gebruiken van een kamerbad aan; waardoor de lijdende deelen zo versterkt wierden, dat

(a) Veele Schrijvers raden in de Vorstbuilen het uitwendig gebruik van Steenolie (*Oleum Petrae*); den Balsam van Peru; een pap van geraspte witte Wortelen enz. aan. Een der beste middelen bestaat in een Zalve uit verrotte of gebradene Appelen, doiren van Eieren, Lijnolie en een weinig Loodsuiker. Zo nuttig als de sneeuw en het koud water in Vorstbuilen is, zo kan men het echter in eenige gevallen, als b. v. in Liederen aan Buik en Zingking pijnen, onderhevig, niet wel bezigen. H. V.

dat 'er verscheidene jaren verlopen zijn, zonder dat het ongemak wederom kwam.

Verzweeren de Vorstbuilen, en breekt de huid geheel en al open, of ontlast zich daar uit eenige stoffe, dan gebruikt men gemeenlijk warme pappen en verzachtende smeersels. Met oogmerk om de zweeren te zuiveren en eene ontlasting van rijpen etter te bewerken, kan men met vrucht, eenige dagen lang, pappen aanleggen; maar men moet daarmede nooit te lang aanhouden: ook moet men niet lang met verzachtende smeersels blijven voortgaan; want zij veroorzaken vrij algemeen sponsachtige Uitwasfen in de zweeren, die men somtijds naderhand niet gemakkelijk kan genezen. Het dagelijks aanleggen van bijtende middelen op de randen der zweer, en het verbinden van dezelve met gewone *Digestief*, vermengd met een groote mate van roode *Præcipitaat*, zijn de beste behoedmiddelen tegen dit ongemak. De gewone eenvoudige *Dia-chylon* pleister, op dun leder gesmeerd, doet in zweeren van die foort veel nut.

§. II.

Van de Verrekkingen en Kneuzingen.

Kreuzingen van de zachtere deelen des ligchaams en Verrekkingen van de Peezen en Banden der geledingen, zijn gewoonlijk voortbrengfels van oogenblikkelijke pijnlijke ontstekingsartige gezwellen.

De ligte ongemakken van dien aart worden zelden met veel opmerkzaamheid beschouwd; maar is de kwetsing zwaar, dan vereischt zij zo wel de uiterste kunde in den Konstbeoefenaar, als de grootste zorgvuldigheid aan den kant des lijders, ter wegneeminge dier uitwerkselen welke daaruit ontstaan, en anderszins gedurende het geheele leven zouden kunnen aanhouden.

Eene vermeerderde werking in de Slagaderen van eenig deel, waardoor de roode Bloedbolletjes worden voortgestuwd in die vaten, waarin zij natuurlijker wijze niet behoren, is de grondslag van alle de verschijnselen waarmede de ontsteking gemeenlijk gepaard gaat: dan in geweldiger graden van Verrekkingen en Kneuzingen, verzeld van een toeneemende werking der Slagaderen in het deel, die noodzakelijk het gevolg moet zijn van een pijn, die daarmede vergezeld is, blijkt het klaar, dat 'er insgelijks eene onmiddelijke uitstorting van vochten plaats heeft, veroorzaakt door het breeken veeler kleine Bloedvaten. Men kan het ontstaan van die zeer groote Gezwellen, welke oogenblikkelijk na het toebengen van diergelijke Kwetsuren geboren worden, op geene andere wijze verklaren. Want het grootste gedeelte der uitstorting moet van eenen weichtigen aart zijn, doordien de huid gewoonlijk, nog eenigen tijd lang na de Kneuzing, hare natuurlijke kleur behoud. Dan de gezwollene deelen
zijn

zijn somwijlen in den beginne donker rood, en in andere gevallen loodachtig van kleur; het geen men aan het scheuren of breeken van sommige Bloedvaten moet toeschrijven.

Daar zijn in de behandeling van Verrekkingen en Kneuzingen twee omstandigheden, die voornamelijk onze opmerking verdienen. In de eerste plaats moeten wij het Gezwel, voor zo verre het geschieden kan, trachten voor te komen; en in het vervolg die middelen in het werk stellen, welke wij weten dat in het verhinderen en wegneemen der ontsteking de vermogendste zijn.

Wel is waar sommige Konstbeoefenaars houden staande, dat het uit deze Kwetsing voortspuitende Gezwel nooit kwade gevolgen heeft, en des geene bijzondere opmerking vereischt. In Kneuzingen van het Cellweeffel of zelfs van de Spieren, sta ik toe, dat dit dikwijls het geval is: want tot welk een uitgebreidheid de Zwelling ook moge aangroeijen, het uitgestorte vocht word in deze deelen toch gewoonlijk weder opgenomen. Maar zelfs is hier de Zwelling in sommige gevallen ook zeer hardnekkig: en in verrekkingen van Peezen en Banden kan een zeer lastige en pijnlijke dikte van de beschadigde deelen voor een groote lengte van tijd, ja zelfs in sommige gevallen gedurende het geheele leven, blijven aanhouden: en ik heb gewoonlijk opgemerkt, dat dit over het algemeen schier in evenredig verband staat met de gedaante van het Gezwel, gelijk het zich in den beginne opdeed; immers, schijnt het dat uitstortingen van vochten der Banden niet zo gemakkelijk worden opgenomen (*geabsorbeerd*) als die van andere deelen des lichaams. Hier van dan is het in ieder soortgelijk toeval een zaak van belang te verhinderen, dat de Zwelling zich tot eene aanmerkelijke grootte uitgebreide.

Ten dien einde behoort men op samentrekkende middelen het meest te vertrouwen: als b. v. de Moer van rooden Wijn, alle soorten van Brandewijn en Azijn. Door het verrekke of gekneusde deel, onmiddellijk na het ontvangen der Kwetsure, in een dezer vochten in te dompelen, zal de uitstorting, indien zij niet gantschelijk word voorgekomen, ten minste veel minder worden, dan zij naar alle waarschijnlijkheid anderszins wel zijn zoude. En het gebeurt menigmaal, dat de onmiddelijke bading in koud water eenen even goeden uitslag heeft. Een verrekt gelid te dompelen in het koudst water dat men maar kan krijgen, of het water zelfs kouder te maken dan het natuurlijk is, is eene handelwijze, die dikwijls veel voordeel doet; en men moet dit in de eerste plaats altijd aanraden, tot dat men een of ander der bovengemelde dingen kan bij de hand neemen; want daar, gelijk wij reeds hebben opgemerkt, de uitstorting zeer spoedig stand grijpt, moet men in het aanwenden dezer middelen geen tijd verliezen.

Gelukkiglijk gebeurt het, dat die middelen, welke het meest geschikt zijn om de uitstorting, die het gevolg is van verrekkingen, tegentegaan,

gaan, insgelijks de ontsteking kunne verhinderen. Maar daar dit toeval in hevige verrekkingen tot eene aanmerkelijke hoogte stijgen kan, vereischt derzelve behandeling andere middelen; en geen van allen der immer aangewende werkt zo krachtdadig als eene plaatselijke Bloedontlasting. Gedurende den tijd dat men veronderstellen kan, dat het koud water en andere opgemelde verdrijvende middelen hunne uitwerking gedaan hebben, het geen men wel bepalen mag op het verloop van een uur, zoude men een aantal Bloedzuigers over het geheele gezwollen deel kunnen aanzetten; ook zal, in kneuzingen van vleeschachtige Spierdeelen, het Koppen en Vlijmen bevonden worden van even goede uitwerking te zijn. Dan op wat manier het moge geschieden, men behoort eene mate bloeds aftetappen, geëvenredigd aan de krachten des Lijders, en aan de hevigheid der kwetsuur.

Voor eenen geruimen tijd heb ik mij, in alle soorten van Verrekkingen en Kneuzingen, bij aanhoudenheid reeds bediend van plaatselijke Bloedontlastingen; en in allen, om het even of de kwetsing ligt of zwaar was, heb ik ondervonden zulks een nuttig en aangenaam middel te zijn. In de lichtere soorten van Verrekkingen, zal een overvloedige Bloedontlasting, door het aanzetten van Bloedzuigers teweeggebragt, over het algemeen genomen voldoende zijn. Maar zijn de deelen sterk beschadigd, dan zijn wij genoodzaakt dezelve bij herhaling aantezetten. Zij moeten van tijd tot tijd, zo lang als 'er eene aanmerkelijke pijn in de aangedane deelen overblijft, worden vernieuwd. Zelfs wanneer de ontsteking en swelling der Bekleedselen gantschelijk verdwenen is, zo bemerkt men dikwijls nog een volheid of verdikking in de Peezen, en andere diepliggende deelen; en wij besluiten, dat de ontsteking blijft aanhouden, zo lang als zij op het aanraken of bewegen zeer pijnlijk zijn. In dien toestand is niets voordeelijker dan het aanzetten van Bloedzuigers: dit middel schijnt indedaad even werkzaam te zijn, of de ontsteking alleen in de huid of in de dieper gelegene deelen hare zitplaats heeft; zo dat men het nooit moet verzuimen.

In hevige Verrekkingen is de pijn dikwijls zo geweldig, dat zij een vermeerderde beweging in den pols en andere toevallen van Koorts teweegbrengt. In zulke gevallen is het, nevens eene plaatselijke Bloedontlasting, somwijlen noodzakelijk een Aderlating te doen. Ook zijn de Heulsap-bereidselen, als mede alle de middelen, die in Koortsen, uit ontsteking voortkomende, van nut zijn, hier een noodzakelijk vereischte.

Nadat men uit het verrekke deel zonder schroom eenig bloed heeft afgetapt, is het beste middel, dat men in den beginne gedurende eenige dagen gebruiken kan, een oplossing van Loodsuiker: en in het vervolg is het, wanneer de dikte der Peezen blijft voortduren, gelijk meestal, ondanks de grootste voorzorg, het geval is, dikwijls een zeer goed middel, het aangedane deel twee of driemaal 's daags, ter lengte van een vierdendeel uurs of daaromtrent, met warm water te begieten. Zelfs beantwoord gewoon

Bronwater dikwijls aan het oogmerk; dan het schijnt doordringender te zijn, wanneer het met een weinig Zeezout bezwangerd is: en wij hebben insgelijks reden te denken, dat de warme Wateren van *Bath* en *Buxton* in diergelijke gevallen werkzamer zijn door de zoutdeelen, waarmede zij bezwangerd zijn, dan zij anderzins zijn zouden.

Nevens de warme Baden zijn, ter verdrijvinge dezer dikte der verrekke deelen, ook de wrijvingen met verzachtende middelen dikwijls dienstig bevonden. Dan, ten einde daarvan een goed gevolg te zien, moet men daarmede eenigen tijd lang aanhouden.

Gedurende de genezing van een Kneuzing of Verrekking, moet men het aangedane deel eene zo veel mogelijk gemakkelijke richting geven. Men behoort daarop in alle gevallen achtteslaan: maar meer bijzonder wanneer de pijn heviger is, dan zij gewoonlijk pleegt te zijn; een toeval het welk men dikwijls veronderstelt te ontstaan door het breeken van de vezels van sponnige der verrekke Peezen; en het geen door niets spoedig zal genezen worden, dan door het lid, waarin dit toeval gebeurd is, eenigen tijd lang in een' gemakkelijken staat van verflapping te houden.

Wij hebben alreeds gewag gemaakt van het warme Bad, als een middel in Verrekkingen. In verscheidene gevallen is het koude Bad ook zeer nuttig. Na dat de Verrekkingen reeds eenigen tijd geduurd hebben, kunnen de gekwetste deelen week en slap blijven; zelfs wanneer de pijn en zwelling grootendeels verdwenen zijn. In die gesteldheid zal koud water, dat men van eene hoogte op het beschadigde deel laat nedervallen, of hetzelfde daarmede schielijk besprengd, ter versterking van het verflapte deel meer nut doen dan mogelijk eenig ander middel. Het is echter alleen ter wegneeminge der verzwakking, dat men hetzelfde gebruiken moet; en daar is groote reden van te denken, dat het nadeel zoude teweegbrengen, wanneer het in de eerste tijdperken van Verrekkingen wierd gebezigt. Zolang de dikte der Peezen en Banden, waarvan wij boven melding gemaakt hebben, en het geen in verrekkingen dikwijls het verschrikkelijkste, zo wel als het hardnekkigste, toeval is, blijft aanhouden, schijnt het koude Bad nadeel te doen, doordien het de deelen stijver maakt dan van te voren; middlerwijl de tegengestelde uitwerking dikwijls door een geschikt gebruik van warm water word teweeggebracht.

Een Band of Windsel, over de beschadigde deelen zo dicht aangelegd als de Lijder maar eenigzins zonder ongemak kan verdragen, brengt in Verrekkingen niet zelden veel voordeel aan. Door de verflapte deelen te ondersteunen voorkomt men niet alleen de pijn, maar ook de zuchtige zwelling, waar aan verrekke ledenmaten dikwijls onderhevig zijn. Het Windsel moet van flannel zijn, 't geen meer medegeeft dan Linnen, en zich beter naar de gedaante van het lid laat vormen; ook is dit het beste middel ter voorkominge van zinkingachtige pijnen, waardoor Ledenmaten, die bij uitslek sterk door de Verrekkingen geleden hebben, gemakkelijk kunnen worden aangetast. Het Windsel moet van het onderste gedeelte van het Lid, met een gelijke drukking op alle deszelfs deelen, opwaarts worden omgeslingerd, ten einde de zuchtige

zwellings, die 'er anderzins zoude kunnen plaats grijpen, te verhinderen.

III. A F D E E L I N G

Van de Langdurige of onpijnlijke Gezwellen.

Het algemeene kenmerk van deze klasse der Gezwellen is, dat zij langzaam zijn in hunnen voortgang, en niet noodwendig met ontsteking gepaard gaan. Alle soorten van Gezwellen kunnen, wel is waar, toevalliger wijze ontsteking veroorzaken: dus kunnen Gezwellen, die lang onpijnlijk gebleven zijn, door een toeneeming in grootte de huid somwijlen zo sterk uitzetten, dat zij ontstoken word; en alle soorten van Breuken, alhoewel het niet noodzakelijk is dat zij met dit toeval gepaard gaan, (want zij worden dikwijls zonder hetzelfde waargenomen), kunnen echter dikwijls, om bovengemelde redenen, daartoe aanleiding geven. Dan in dezen beschouwen wij de ontsteking slechts als toevallig, en in geenen deele in verband staande met den oorsprong des Gezwels. Van de langdurige Gezwellen komen nu eerst de Beursgezwellen in aanmerking.

§ 1.

Van de Beursgezwellen.

Ieder Gezwel, wiens ingehoudene deelen met een' zak of beurs omgeven zijn, moet als een Beursgezwel (*Tumor Cysticus*) beschouwd worden, gelijk duidelijk blijkt zo wel in alle soorten van Breuken, en in de Waterbreuk, als in sommige andere Gezwellen; dan in de gewone beoefenende Heelkunde worden alleen de dusdanige Beursgezwellen genaamd, wier stoffe van rondsomme in tegennatuurlijk gevormde zakken besloten is. Volgens onze gewone landtaal dragen deze, zo wel als verscheidene soorten van Vleeschgezwellen, den naam van *Wennen*.

De onderscheidene deelen, waaruit een dierlijk ligchaam is samengesteld, zijn met elkander veréénigd door een middel, 't geen men Celleweefsel noemt; het welk zich zo algemeen uitbreid, dat het een groot gedeelte van iederen vezel schijnt uittemaken. In een' gezonden staat hebben de Cellen dezer zelfstandigheid gemeenschap met elkander; en worden, gelijk de groote holligheden des ligchaams, door eene gedurige afscheiding, die de uitwasemende vaten daarin uitstorten, en de inzuigende wederom opneemen, zacht en vochtig gehouden. In sommige ligchaamsdeelen schijnt deze afscheiding van een' Weiachtigen aart te zijn; daar zij in anderen klaarblijkelijk in olie en vet bestaat.

Vermids de opneeming van dit vocht geëvenredigd is aan de uitwaseming van hetzelfde, zo kan 'er geene ophoping plaats hebben: dan 'er kunnen verscheidene oorzaken samenloopen, die dit evenwigt vernietigen; en, op welk eene wijze dit geschieden moge, het moet, indien 'er meer afgescheiden dan opgenomen word, noodzakelijk eene dikte of zwelling ten gevolge hebben. Waar het Weivocht in te grooten overvloed aanwezig is, daar zal eene Waterachtige zwelling ontstaan; zijn de vochten olieachtig, dan zal 'er vetheid plaats hebben.

Eene algemeene geschiktheid des ligchaams tot zodanig een Vochtophoping is niet ongewoon: dan somwijlen zijn 'er oorzaken die tot vochtverzamelingen van bijzondere deelen aanleiding geven. In een' gezonden toestand van het Celleweeffel moet die natuurlijke gemeenschap, welke wij gezegd hebben tusfchen deszelfs onderscheidene Celletjes te bestaan, noodzakelijk eene gedeeltelijke of bepaalde Vochtophoping verhinderen. En diensvolgens weten wij, dat alle Weiachtige uitstortingen zeer gemakkelijck van het eene gedeelte naar het andere kunnen voortvloeien. Maar deze gemeenschap kan door verscheidene oorzaken gestremd worden, en daar kan in een bijzonder deel eene ophoping van eenig natuurlijk vocht plaats hebben.

Dus verklaren wij de wijze, waarop 'er Beursgezwellen ontstaan kunnen; waaraan men, volgens den samenhang of veronderstelden aart van het ingehoudene, onderscheidene benamingen gegeven heeft. Is de daarin beslotene stoffe gelijk aan Honig, dan noemt men het een Honiggezwel (*Meliceris*): is zij van eenen zachten kaasachtigen samenhang, of gelijkt zij naar deeg, dan draagt het den naam van Papegezwel (*Atheroma*); en is de daarin beslotene stoffe vetachtig, dan heet het een Spekgezwel (*Steatoma*).

Maar het is nodig te doen opmerken, dat men in ieder dezer Gezwellen verscheidene soorten van samenhang in aanschouw neemen moet. Dus is het Spekgezwel somwijlen zo zacht als boter, en op andere tijden wederom zo hard als reuzel: en dezelfde soort van verscheidenheid neemt men in de ingehoudene deelen van een Pap- of Honiggezwel ook waar, die in sommige gevallen zo vast zijn als jonge Kaas, en in andere niet dikker dan de dunste Honig.

De in de Spekgezwellen beslotene stoffe is in den beginne van eenen olie- of vetachtigen aart; en derzelve onderscheidene graden van bestaan hangen af van den korten of langen tijd, dat zij is besloten geweest, en van de hoeveelheid der dunnere deelen, die wederom zijn opgenomen. Endus is het, onzesoordeels, waarschijnlijk, dat de Pap of Honiggezwellen oorspronkelijk ontstaan uit eene afscheiding van Wei, welke mogelijk met eene groote mate van strembaar Watervocht (*Lympha*) vermengd is; en dat de graden van bestaan of samenhang, die wij daarin ontdekken, van verschillende oorzaken afhangen: als van de bijzondere hoeveelheid van het daarin besloten strembaar vocht; van deszelfs langeren of korteren stilstand; en voornamelijk of zij ontfoken zijn geweest dan niet; als mede van de hoogte, waartoe de ontsteking is gestegen geweest.

Een in dit vak der Heelkunde bedreven Konstbeoefenaar zal den aart dezer Gezwellen, voor ze te openen, nauwkeurig kunnen bepalen. Dus is, over het algemeen genomen, een Spekgezwel vast van samenhang: het is gewoonlijk los, laat zich, gemakkelijker dan de anderen, onder de huid heen en weder bewegen, en kan een oneffene oppervlakte hebben. Het Papegezwel is zacht en laat zich indrukken, maar men ontdekt daarin geene golving: daar in het Honiggezwel de golving van vocht of dunne stoffe in 't algemeen zeer duidelijck bemerkbaar is. Het is echter nodig te doen opmerken, dat geen van deze noch eenige andere manieren van

onderscheiding altijd voldoende zullen zijn: want in sommige gevallen is het Spekgezwel, in plaats van vaster te zijn dan de anderen, zeer veel zachter; in zo verre dat ik verscheidene voorbeelden heb gezien, waarin het vet, waaruit zij geformeerd waren, even als dunne etter golfde en zich tusfchen de Vingeren liet bewegen; zodat het vooraf aangenomen gevoelen een valsch oordeel vellen deed. Het Pap- en Honiggezwel zijn fomwijlen gelijktijdig in het zelfde Gezwel veréénigd: een gedeelte daarvan is klaarblijkelijk van eenen zachten en papachtigen aart, en is in eenen bijzonderen zak afgescheiden van het andere, dat waarschijnlijk van gelijken graad van samenhang is als etter. In eenige gevallen gaat daartoeven nog daarmede een Spekgezwel gepaard; dan dit is een zeldzaam verschijnsel.

In het beoordeelen van den aart dezer Gezwellen kan men uit de beschouwing hunner zitplaats eenig nut trekken. Dus zien wij, dat in sommige deelen des ligchaams in het Celleweefsel meer vet kan afgescheiden en nedergezet worden, dan op anderen. Op eenige plaatsen ontdekt men indedaad weinig of geen vet, gelijk het geval is over een groot gedeelte van het hoofd; daar op anderen, en wel voornamelijk over den Buik, de bekleedfelen, zelfs in de magerste lieden, gemeenlijk met vet voorzien zijn. Nu geloof ik dat men zal ondervinden, dat de Spekgezwellen zelden, zo ooit, aan die deelen des ligchaams voorkomen, welke in hunnen gezonden staat niet gewoonlijk met vet zijn opgevuld: ik voor mij ten minste heb gedurende mijn praktijk ondervonden, dat dit zo algemeen het geval is, dat ik nimmer het tegendeel daarvan gezien heb; en dit brengt veel toe ter bevestiging van het gevoelen 't geen ik wegens de wording dezer Gezwellen heb pogen staande te houden. Het hoofd is, gelijk ik heb aangemerkt, zeer spaarzaam met vet bekleed, terwijl men te gelijker tijd ontdekt, dat het meer dan eenig ander gedeelte des ligchaams aan Beursgezwellen onderhevig is; dan zij zijn meestentijds een soort van Pap en Honiggezwellen (s). Ook heb ik nooit een Spekgezwel zien ontstaan, dan waar het vet zich gewoonlijk in de nabijgelegene Celletjes nederzet. Zij worden, wel is waar, zelden waargenomen op die plaats van het ligchaam, die wij met recht hebben aangemerkt een overvloed van vet te bevatten. Dus neemt men zelden een of ander soort van Beursgezwellen aan den Buik waar; en in den eersten opslag zou dit als een tegenbedenking op onze stelling kunnen beschouwd worden: maar een nader onderzoek zal dit mijn gevoelen eerder schijnen te bevestigen. De wanden van den Buik door zachte medegevende deelen, die geen been of eenig hard ligchaam onder zich hebben, gevormd wordende, mogen wij geredelijk onderstellen, dat zij weinig of niet door eene gewone drukking lijden zullen: zodat deze oorzaak van verstopping hier dezelfde uitwerkselen niet zal hebben, die zij klaarblijkelijk heeft aan het hoofd en andere deelen, waar het Celleweefsel onmiddelijk op het gebeente ligt.

(s) Door het woord *Pap en Honig* versta ik hier ter plaats de onderscheidene graden van samenhang eener kaasachtige pappige stofte. Sommige hebben de vastere foorten dezer gezwellen aangezien en beschreven als de ingeslotene deelen van het Spekgezwel; dan men zal ondervinden dat zij in alle opzichten verschillen van de vette zelfstandigheid, die in het wezenlijk Spekgezwel besloten is.

Alle Beursgezwellen zijn in den beginne klein, en neemen trapsgewijze in grootte toe. Zij zijn zeer verschillend van gedaante en grootte: in sommige gevallen hebben zij veel overeenkomst met een Walnoot; aan het hoofd zijn zij gewoonlijk rond en glad, en worden dikwijls niet zeer groot: dan, op andere plaatsen hebben zij dikwijls een onregelmatige gedaante, terwijl zij te gelijker tijd meer geschikt zijn om tot een' aanmerkelijken trap van grootte optestijgen. Ik heb Spekgezwellen gezien, die meer dan twintig pond wogen, en somwijlen zijn zij eens zo zwaar. In den beginne zijn zij nooit pijnlijk, en de huid behoudt langen tijd hare natuurlijke kleur. Maar worden zij grooter, dan worden de Huidaderen, zo wel als die van de Beurs, gezwollen en spatachtig, en het uitpuilende gedeelte des gezwels krijgt een glinstrend roode kleur, gelijk aan die, waarmede de ontsteking gepaard gaat: maar zij schijnt daarvan te verschillen, doordien zij zelden pijn verwekt, uitgezonderd in gevallen van uitwendige belediging. Een slag of een stoot kan in die gesteldheid inderdaad gemakkelijk ontsteking verwekken, waardoor de huid dun en pijnlijk worden, en, indien men door het doen eener Konstbewerking het ingehoudene niet ontlast, ipoedig scheuren of barsten zal.

Dusdanig is het gewone beloop dezer Gezwollen: maar het is nodig te doen opmerken, dat, alhoewel ze nooit schielijk in grootte toeneemen, zij nochtans in sommige omstandigheden spoediger, en zonder gelijke graden van grootte te bereiken, ten einde lopen dan in anderen. Dus komen zij op het hoofd gewoonlijk niet hoger op dan als een groot eij; wel is waar, dat zij in weinige gevallen grooter zijn; maar meestentijds eindigen zij voor dat zij die grootte verkregen hebben; de huid wordt gespannen en dun, en breekt, indien men zulks op bovengemelde wijze niet verhinderd heeft, van zelfs door. Maar aan andere lichaamsdeelen, voornamelijk op de Rug, de Schouders en Deijen, zullen de bekleedfelen somtijds, nadat een Gezwel een' zeer grooten omtrek verkregen heeft, nog lang hun natuurlijk voorkomen behouden. Dit schijnt uit een grootere of kleinere verflapping in de huid te ontstaan. Op het hoofd zijn de bekleedfelen steviger en geven zo ligt niet mede dan op andere plaatsen; waardoor eenige der daar onderliggende Gezwollen noodwendig spoediger hun eindperk bereiken moeten.

Deze omstandigheid van zitplaats is insgelijks van een groote uitwerking op de vastigheid, waarmede de Gezwollen met de omliggende deelen veréénigd zijn. In sommige gevallen zijn zij, voornamelijk wanneer zij klein blijven, zo los en beweegbaar, dat zij zelfs aan de geringste drukking medegeven: maar in anderen, bijzonderlijk wanneer eenige Spiervezelen hen bedekken, zitten zij van den beginne af aan zeer vast. De samenhechting hangt insgelijks veel daar van af, of zij van ontsteking geheel zijn bevriid gebleven, of min of meer daardoor geleden hebben; want nimmer worden zij, zelfs op het geringst, door ontsteking aangetast, zonder dat 'er eenige samenhechting tuschen de Beurs en de bovenliggende huid-bekleedfelen overblijft.

In de behandeling van Beursgezwellen, raden ons de Schrijvers, om in de eerste plaats de genezing door oplossing of verdeling (*Resolutie*) te onder-

derneemen, en mistukt dit, dan door uitpelling. (*Extirpatie*). Ten einde eene genezing door oplossing te verkrijgen, worden wrijvingen met Kwikzalven, te samen met Gompleisters en andere soorten van middelen aangeraden. Echter zal geen Konstbeoefenaar van den tegenwoordigen tijd zich op deze wijze van genezing verlaten, noch het verdwijnen dezer Gezwellen op eene andere wijze, dan van de hulp der Heelkunde, dat is van de uitpelling, verwachten.

Wij zullen dus veronderstellen, dat het wegneemen van een derzelven door het doen van een *Operatie* is bepaald: dan komt de wijze, waarop zulks moet geschieden, het eerst in aanmerking, en deze zal grootendeels van de in den Zak beslotene stoffe afhangen. Indien zij dun en Honigaartig schijnt te zijn, 't geen meestal het geval is, wanneer men door den geheelen omvang des Gezwels eene duidelijke golving ontdekt, dan moet het als een gewoon *Absces* behandeld worden. In de kleinere Gezwellen moet men de stoffe uitlozen, door de huid en de Beurs, in het meest afhingende gedeelte des Gezwels, met een gewoon *Lancet* te openen, en ze op de gewone wijze te behandelen tot dat ze uit den grond opgevuld raken of samenhechten. In groote Gezwellen van dien aart, waar in een vrije toegang van Lucht altijd nadeelig is, behoort de opening gemaakt te worden op eene wijze, die het minst geschikt is om dit ongemak te verwekken. In mijne *Verhandeling over de Zweeren* enz. enz., heb ik het halen van een Hairfnoer of Koordje door groote Ettergezwellen, als de beste manier om dezelve te openen, aangeprezen; en daar dezelfde wijze met even goed gevolg in die Beursgezwellen kan gebezigd worden, waar in eene dunne stoffe zich heeft bij éénverzameld, wijzen wij onze Lezers tot het geen aldaar ten dien opzichte gezegd is. Billijk moeten wij doen opmerken, dat het Koordje door de geheele uitgebreidheid des Gezwels van deszelfs boven tot het onderind moet voortgehaald worden; en dat de onderste opening, alwaar het uitkomt van eene genoegzame wijde behoort te zijn om den etter eenen vrijen uitgang te verschaffen. Op deze wijze heb ik verscheidene voorbeelden gehad van Beursgezwellen die gemakkelijker genazen, dan schier ooit zoude geschied zijn, wanneer zij volgens de gewone manier waren behandeld geworden. Reeds voorlange jaren maakte ik, in bovengemelde *Verhandeling*, mijn gevoelen omtrent dit stuk openbaar; en eene georderde ondervinding van de daaruit voortspuitende voordeelen heeft veel toegebracht om het zelve te bevestigen.

Deze wijze van genezing is echter maar alleen toepasselijk op gevallen, waar in het ingehoudene der Gezwellen zo dun is, dat het gemakkelijk langs een kleine opening kan wegvloeiën. Is de stoffe te dik om dit te bewerken, dan behoort men haar langs een groote opening in de Beurs uitte lozen, of de Beurs zelve met al het ingehoudene uitte pellen.

Zit eene stoffe inhoudende Beurs zo sterk aan de omliggende deelen vast, dat 'er veel tijd nodig is om dezelve door uitpelling wegtenemen, dan moet men dit nooit beproeven. Het zal genoeg zijn het Gezwel in zijn geheele lengte door een insnijding te openen, en eenige losse stukjens wegtenemen. De ingehoudene deelen des Gezwels zullen op die wijze volmaakt uit

uit den weg geruimd kunnen worden: terwijl men de genezing of op de gewone manier, door de wond, tot dat zij geheel uit den grond met vleesch is opgevuld, opentehouden, kan verkrijgen; of zulks te onderneemen door de vanéengescheidene randen van de huid bij elkander te brengen, en derzelve volkomene herééniging aan een matige drukking en de gewone gevolgen van ontsteking over te laten. Ik ben daarin op beiden de manieren geslaagd; en ik oordeel het nodig aantemerken, dat zij beiden even zeker zijn, zo wel wanneer men een groot gedeelte van de Beurs laat zitten, als wanneer men ze op de gewone manier voorzichtig geheel en al wegsnijdt. Hun die van oordeel zijn, dat het nodig is de Beurzen dezer Gezwellen geheel weg te nemen, zal het in den eersten opslag gevaarlijk schijnen een gedeelte daarvan te laten zitten: de ervarenis zal hen echter schielijk overreden, dat het zonder gevaar geschieden kan. In de gewone praktijk is het wegneemen eener Beurs altijd aangeraden; dan waar het moet ondernomen worden, is het beter de Beurs door een langwerpige snede over het geheele Gezwel te openen, dan ze ongeöpend weg te neemen. Is de Beurs ledig, dan kan men haar gemakkelijker met de Vingels of Tang vatten en afsnijden, dan wanneer zij vol en opgezet is.

Is de Beurs dus weggenomen, dan moet men de bekleedfelen bij elkander brengen, en met Hechtpleisters of met twee of drie Hechtingen, naar goeddunken van den Kunstbewerker, samenhouden: en dus kan de genezing, indien men een gelijke drukking over den geheelen omvang des Gezwels maakt, spoedig ten einde gebragt worden. Dit is, daar het in alle gevallen ter bespoediging van de genezing strekt, een zaak van groot belang; maar bijzonderlijk in Gezwellen aan het aangezicht en andere uitwendige deelen des ligchaams, waarin het door een langdurige zweer veroorzaakte lidteken dikwijls zeer afzigtelijk is.

De door de Beurzen dezer Gezwellen zich verspreidende Slagaderen zijn somwijlen zo groot, dat zij bij derzelve doorsnijding zeer veel bloed uitstorten. In dit geval moet men dezelve dadelijk onderscheppen: en al laat men de draden van zulk een lengte, dat zij buiten de lippen van de Wond afhangen, zulks strekt aan de door ons opgegevene wijze van genezing in geen deele tot hinder; want is de onderschepping met een haakje geschied, gelijk zulks behoort te geschieden, dan kan men de draden gemakkelijk en zonder gevaar op het eind van het tweede of derde verband uittrekken. Door eene al te groote bezorgdheid, en opvatting, dat het onderscheppen in zulke omstandigheden nadeelig zoude zijn, hebben sommige Kunstbeoefenaars aangeraden om geen der Slagaderen, die zich in het wegneemen dezer Gezwellen mogten voordoen, te onderscheppen. Ja, eenige zijn zelfs zo ver gegaan, dat zij zeggen, dat het zelden of nooit noodzakelijk is, om zelfs zulke Slagaderen toe te binden, als bij het wegneemen van *Scirrheuse* Borsten worden doorgesneden: dan ik weet verscheidene gevallen van Lijders, die, door het verzuimen dezer voorzorg, spoedig doodgebloed zijn; en daar ik nimmer een enkel geval gezien heb, waarin het opvolgen dezes maatregels nadeel gedaan heeft, zoude ik van oordeel zijn alle Slagaderen te onderscheppen, die op hunne doorsnijding niet oogenblikkelijk ophouden te

te bloeden. Behalve het wezenlijk gevaar, dat dit verzuim fomtijds veroorzaakt, kan ook het oogmerk, om de genezing der Zweer zonder ettervorming te bewerken, daardoor verijdeld worden. In het wegneemen van Kankerachtige Borsten, waar in men de randen der doorsnedene huid zo dicht te samen brengt, dat zij de Zweer bedekken, kan, bij het barsten van een niet onderschepte Slagader, zulk een groote hoeveelheid Bloeds tuschen de huid en de onderliggende deelen wegvlieten, dat zulks of de verééniging belet, of het afneemen des verbands, als mede het wederontbloten der deelen, ten einde het bloedend vat te ontdekken, noodzakelijk maakt. Hier van heb ik verscheidene voorbeelden gezien, en ieder Wondarts zal waarschijnlijk het zelfde hebben opgemerkt.

In Gezwellen van een gewone grootte, is het nooit nodig de huid weg te snijden. Door eene enkele op de bovengemelde wijze gemaakte insnijding langs den loop des Gezwels, zal men de Beurs of genoegzaam kunnen openen, of met evenveel gemak kunnen wegneemen, als of zij met een Kruisnede geöpend ware; en offchoon de huid in den beginne te veel schijnt uitgezet te zijn, zij zal nochtans binnen een kort verloop van tijd zodanig inkrimpen, dat zij de onderliggende deelen alleenlijk bedekken zal. Dan in Gezwellen van eene zeer groote uitgebreidheid, waarin de huid zo uitgerekt is, dat men reden heeft om te denken, dat zij sterk zal rimpelen, wanneer een gedeelte daarvan niet wierd weggesneden, zal het beter zijn een stuk weg te snijden. Dit zal het gevoeglijkste kunnen geschieden door het doen van twee halfmaanswijze insnijdingen, die zoo veel van de huid insluiten als behoort te worden weggenomen; en dit geschied zijnde, moet men het dus losgemaakte gedeelte van de huid met de Beurs tevens wegneemen. En op dezelfde wijze behoort men, wanneer men een Gezwel behandelt, waarin het uitpuilend gedeelte der huid verzworen, of door de uitzetting zo verdund is, dat men, om het zelve te behouden, niets met vrucht onderneemen kan, insgelijks dusdanige aangedane deelen tuschen twee halfmaanswijze insnijdingen te besluiten en op bovengemelde wijze weg te neemen. Voor het overige moet de genezing zo volbragt worden, als of men geen stuk van de huid had weggenomen; men moet de doorsnedene randen der bekleedfelen samenbrengen, en hen door de spoedige Verééniging, naar het door ons gegeven voorschrift, trachten samen te hechten.

Is het Gezwel zo groot dat het noodzakelijk is een stuk van de huid weg te neemen, dan willen sommige Konstbeoeffenaars, dat dit door Bijtende middelen geschieden zal; terwijl andere alle Gezwellen met een Bijtmiddel willen geöpend hebben. Het eenigste geval nochtans, waarin men daarvan gebruik moet maken, is wanneer de Lijders te vreesachtig zijn, om zich aan het Mes te onderwerpen.

SAMENSTEL

VAN

HEELKUNDE.

VERVOLG VAN HET

XXXVIII. HOOFDDEEL.

VAN DE GEZWELLEN.

§ 2.

Van de Peesknoepen.

Door het Konstwoord Peesknoop (*Ganglion*) verstaan wij hier een onpijnlijk beweegbaar Gezwel, het welk zich op de Peezen der onderscheidene lichaamsdeelen, maar meestentijds op den rug van de hand en de buiging van de voorhand, opdoet. (a)

Drukt men op diergelijke Gezwellen, dan bevind men dat zij eene zeer groote mate van veerkracht bezitten; waar door zij gewoonlijk kunnen onderscheiden worden van de in de vorige Afdeeling beschrevene Beursgezwellen. Zij worden zelden zeer groot; zijn dikwijls geheel onpijnlijk, en de huid behoudt meestentijds haar natuurlijk voorkomen. — Opengemaakt zijnde, ontdekt men dat zij een taai, klevend, doorschijnend vocht inhouden, dat veel overeenkomst heeft met Eiwit.

Het gebeurt zelden dat dusdanige Gezwellen zo groot worden, dat zij voorwerpen der beoefenende Heelkunde worden: en wanneer men hen, van derzelve eerste verschijning af, gadeslaat, dan laten zij zich dikwijls gant-

(a) Eigenaartiger, is mijns oordeels, de volgende beschrijving dezes gebreks. De Peesknoop is een veelal onpijnlijk, niet wankleurig, veerkrachtig, rond gezwel, dat alleen zijdelings verschuifbaar is; het ontstaat uit eene ophoping van een wit vocht in de buitenrokken van de Schede eener Pees en doet zich veelal voor op den rug van de hand, aan een der viergeruitstrekken Peezen.

III. DEEL. II. STUK.

S

gantfchelijk, of door een dikwijls herhaalde matige wrijving, of door eene zachte drukking met dunne stukjens lood of eenig ander buigzaam metaal verdrijven. Op die manier laten zij zich spoediger genezen dan eenige andere foorten van Gezwellen: men moet echter noch met de wrijving noch de drukking te ver gaan, anderzins zoude men de huid zo sterk kunnen kneuzen dat daaruit ontsteking geboren wierd; het welk eene verzwearing en moeilijk te genezen ettergezwellen zoude kunnen veroorzaken (b).

Is deze wijze van genezing eener Peesknoop niet voldoende, dan moet men, zo lang het Gezwel niet zeer groot word, geene andere middelen beproeven: maar neemt deszelfs grootte zo toe, dat het, of door belemmering van beweging des gelids, of op eenige andere wijze, lastig word, dan moet men het op de zelfde manier wegneemen, als ik in de behandeling der Beursgezwellen heb voorgeschreven; dat is, men moet met een langwerpige snede de huidbekleedzelen boven de geheele lengte des Gezwels doorsnijden, en, na de huid van elkander gefchoven te hebben, het zelve van de Pees afsnijden: of zit het aan de omliggende deelen zo sterk vast, dat de afsnijding daardoor ondoenlijk word, dan kan men het tot zulk een diepte doorsnijden als ter ontlastinge der ingehoudene vochten nodig is; waarna men, door de wond zo lang open te houden tot dat zij uit den grond met vleesch word opgevuld, de genezing kan bewerken (c).

De Konstbeoefenaars zijn over het algemeen afkeerig om foortgelijke gezwellen te openen, in veronderstelling dat, de wond niet gemakkelijk zal genezen; dan ik heb zulks zelden ondervonden (d).

§ 3.

Van de Slijmbeursgezwellen (Bursæ Mucosæ).

De Slijmbeursgezwellen zijn kleine vliezige zakken, zittende op of zeer nabij de onderscheidene groote geledingen. Zij besluiten natuurlijk in zich een dun doorschijnend, lilachtig vocht, het welk ter gladhouding der deelen, op welke zich de over de geledingen lopende Peezen bewegen, schijnt ge-

(b) De Peesknoopen laten zich menigmaal door de Electriciteit verdeelen. Somwijlen heeft een (*Linimentum volatile*) vlug Smeerfel; gekneusde bladeren der Nachtschade (*Belladonna*), of een mengfel van *Osfegal* met vlug Loogzout veel goeds gedaan.

(c) Zeer gewoonlijk is het, dat men het Gezwel, wanneer het dicht bij een gebeente ligt, door eene sterke drukking of een daarop gegeven slag doet openbarsten; en alsdan, ter uitdrij-

ving van het vocht, over de huid srijkt, en eindelijk door het maken eener aanhoudende drukking het weder aangroeien des Gezwels tracht te verhinderen.

(d) Voorzichtigheidshalve is het echter altijd beter slechts een kleine opening te maken, en dan, wanneer het vocht ontlast is, de huid oogenblikkelijk over het Gezwel samentebrogen en met een windsfel te bevestigen. H. V.

geschikt te zijn. Men vind ze op alle plaatsen des ligchaams, maar voornamelijk aan de Heup, de Knie, Enklaauw, Schouder, Elleboog en Voorhand.

In een' gezonden staat is het in deze Beurzen besloten vocht zo gering, dat men het niet dan bij de opening des Gezwels ontdekken kan: maar in sommige gevallen hoopt het zich zo sterk bij een, dat het Gezwel van een zeer aanmerkelijke grootte veroorzaakt. Dit is een niet zeldzaam gevolg van kneuzingen en verrekkingen; en ik heb zulks ook menigmaal als een gevolg van een *Rheumatismus* waargenomen. De zwelling gaat zelden met groote pijn gepaard: zij wijkt voor drukking, maar is veerkrachtiger, dan wanneer zij etterstof inhielt: in den beginne bepaalt zij zich tot een gedeelte des gelids; maar in sommige gevallen word de hoeveelheid des verzamelden vochts zo aanmerkelijk, dat zij bijna het geheele gelid omringt. De huid behoud echter, ten zij zij door ontsteking word aangetast, altijd haar natuurlijk voorkomen.

Het ingehoudene dezer Gezwellen is van verschillenden aart: en dit onderscheid schijnt van de oorzaak, waaruit het Gezwel ontstaan is, aftehangen; iets het welk een bijzondere opmerking verdient. Dus zijn, wanneer een dusdanig Gezwel uit een *Rheumatismus* ontstaan is, de ingehoudene vochten gewoonlijk dun, geheel vloeibaar, en hebben veel overeenkomst met het Lidwater (*Synovia*) der onderscheidene geledingen: ten minste was dusdanig het geval van eenige dier Gezwellen, die ik heb zien openen: daar intusschen, als zij uit verrekking ontstaan het doorschijnend vocht gewoonlijk met eene groote menigte kleine vaste samen-groefels vermengd is. In weinige gevallen heb ik die samengroefels van zulk eenen weeken aart gevonden, dat zij zich gemakkelijk tusschen de vingers lieten stuk wrijven; maar over het algemeen zijn zij te hard om dit toetelaten. Wij kunnen echter, door de soort van golving die men in het Gezwel ontdekt, deswegens oordeel vellen: zijn de samen-groefels zacht, dan is de golving gewoonlijk bemerkbaar; maar zijn zij hard, dan is zij zo duidelijk niet te ontdekken, door dien de harde lichamen, wanneer men op den zak van den eenen naar den anderen kant eene drukking uitoefent, zich gemakkelijk onder de vingers laten gevoelen.

Men zal bevinden dat het in de beoefening der Heelkunde een zaak van veel gewigt is die verzamelingen, welke uit een Zinkingsstofte ontstaan zijn, te kunnen onderscheiden van de zulken, die gevolgen zijn van verouderde verrekkingen: want in de eerste soort zal het, mijns bedunkens, zelden nodig zijn om het doen van een Konstbewerking voorrestellen; daar in de meeste ja mogelijk in alle gevallen, de zwelling, door de deelen met Flannel te stoven; door herhaalde wrijvingen; het dikwijls begieten van dezelve met warm water; of door het aanleggen van blaëttrekkende pleisters, langzamerhand verdwijnen zal. Ten minste dit gebeurde bijna in meest alle de gevallen van eenen Zinkingachtigen aart, die ik immer heb

waargenomen. Maar die zwellingen der Slijmbeursen, welke uit verrekkingen ontstaan, zullen, offchoon de hoeveelheid van het uitgestorte vocht niet vermeedert, zelden, zo ooit, geheel en al verdwijnen. In dusdanige gevallen is men, wanneer het Gezwel door zijne toeneemende grootte lastig word, in de noodzakelijkheid om ter wegneeminge van het zelve eene Konstbewerking voortestellen.

De eenigste *Operatie* waartoe men hier moet overgaan, bestaat in het openen van de Beurs, ten einde de daarin beslotene stoffe te ontlasten, en, na het zelve, de wond zo lang open te houden, tot dat zij, uit den grond op, met vleesch is aangevuld. In de meeste gevallen kan zulks zonder gevaar volbragt worden; dan op sommige plaatsen, bijzonderlijk in den omtrek van de voorhand, zijn deze verzamelingen zodanig met Peezen overdekt, dat men ter behandeling van dezelve zeer veel voorzorg en opmerkzaamheid behoort in 't werk te stellen. Zodra men gewaar word, dat de nabijheid van Peezen verhindert om den zak tot zulk een uitgebreidheid te openen, dat daarop waarschijnlijk eene goede genezing volgen moet, dan zal het altijd beter zijn om het Gezwel aan beiden de zijden opentemaken; en na het uitdrukken der ingehoudene deelen een dunne Hairfnoer of Draad door beiden de openingen heenen te halen. Op deze wijze zal men aan den binnenkant der Beurs eene geringe ontsteking te weegbrengen; waarna men den draad terughalen, en dan, door op den geheelen omtrek des Gezwels met een windsfel een zachte drukking te maken, de genezing moet trachten te bevorderen. Ik heb, in gevallen waarin de genezing op geene andere wijze kon verkregen worden, op die manier somwijlen mijn doel bereikt; en brengt men den Draad voorzichtig met een stomp *Provetje* naar binnen, zulks doet, al gaat het zelfs onder eenigen der Peezen door, echter geen nadeel. Men moet den draad nochtans niet zo lang laten zitten, dat hij een grooten graad van ontsteking veroorzaakt; want dat zoude in den omtrek van groote geledingen zeer veel nadeel kunnen doen: en wij weten bij ondervinding, dat zelfs eene geringe ontsteking genoegzaam aan het oogmerk voldoet.

Er blijft gewoonlijk op dat gedeelte des gelids waarop het Gezwel gezeten heeft, een groote stijfste over. Herhaalde wrijvingen met verzachtende middelen, en het behoorlijk aanleggen van warme stovingen en bewasemingen van het aangedane deel, zijn daartegen de beste geneesmiddelen.

§ 4.

Van Stofverzamelingen in de Beursbanden der Geledingen.

Er worden in de Beursbanden der geledingen verscheidene soorten van stofverzamelingen waargenomen. Daar kan eene uitstorting van bloed in plaats hebben. De ontsteking word hier, even gelijk in andere deelen, dikwijls door een Eitervorming opgevolgd; en komen daarin ook

ook uitstortingen van Weivocht voor, welke men gemeenlijk waterachtige zwellingen der Geledingen noemt.

Men behoort dusdanige gezwellen zo naauwkeurig als mogelijk is van elkander te onderscheiden. Zij zijn meestal zeer geschikt om met stofverzamelingen in de Slijmbeurzen, of met uitstortingen van etter in het gelid bekleedend Celleweeffel vermengd te worden. In den beginne onderscheiden zij zich gemeenlijk daardoor, dat het ingehoudene vocht vrijelijk van de eene zijde des gelids naar deszelfs andere zijde voortgaat; en zich over het geheele gelid uitbreid: daar, integendeel, wanneer het vocht in een der Beurzen besloten is, de omtrek van het gezwel meer bepaald is; zittende hetzelve alsdan meestentijds boven of op eene der zijden van het gelid vast. En in deze foort gevoelt de lijder zelden eenige pijn van aanbelang; daar intusfchen alle verzamelingen in de Beursbanden zeer pijnlijk kunnen zijn.

Zij zijn gemakkelijker te onderkennen van die Gezwellen, welke door eene verzameling van etter in het gelid bekleedend Celleweeffel veroorzaakt worden. In de laatste foort is de ophoping ten duidlijkste zeer oppervlakkig; en bepaalt zich niet zo zeer tot het gelid zelve, maar strekt zich over het algemeen in alle opzichten verder uit dan de grenzen der Beursbanden.

Men beoordeelt den aart van het ingehoudene vocht dezer Gezwellen zo wel uit de omstandigheden die dezelve veroorzaakt hebben, als uit de toevallen waarmede zij gepaard gaan. Wanneer een geweldige kneuzing van een gelid oogenblikkelijk eene groote vochtontvating in den Beursband ten gevolge heeft, dan zal zij waarschijnlijk grootendeels uit bloed bestaan. Dit valt zelden voor; dan, vermids ik daarvan in één geval een zeer aanmerkelijk voorbeeld gezien heb, besluit ik, dat zulks ook in andere gevallen kan plaats grijpen.

Wanneer eene ontsteking van een gelid op een ontvating van vocht in den Beursband uitloopt, dan heeft men reden om te denken, dat de stoffe waardoor het gezwel gevormd word, van eenen dunnen Wei- en eenigzins Etterachtigen aart is: want men ziet zelden eenen welgevormden Etter in banden of vliezige deelen. En eindelijk heeft men, wanneer verzamelingen in de Beursbanden gevolgen zijn van Zinkingaartige ongesteldheden, veel reden om te veronderstellen, dat zij geheel uit weivocht bestaan; immers is het bekend, dat die uitstortingen, welke in een *Rheumatismus* plaats hebben, gewoonlijk van dien aart zijn.

Het gewigt om de eigenschappen der in deze Gezwellen beslotene stoffen wel te onderscheiden, word uit de verschillende wijzen van behandeling die zij vereischen hoogstens blijkbaar. Daar het maken van een opening in een groot gelid, uit hoofde van de pijn en ontsteking die zij kan veroorzaken, altijd gevaarlijk is, zo moet men daartoe nimmer besluiten dan in gevallen van noodzakelijkheid. Een der gevallen die men over het algemeen verondersteld, dat de opening vordert, is, wanneer 'er

Etter in de Beursbanden is uitgestort; maar leert ons de ondervinding, dat men een zeker soort van stoffe, zonder nadeel te verwekken, onuitgeloosd kan laten, dan moeten wij die liever laten zitten, dan het gevaar te onderstaan, het welk dikwijls door de uitlozing zoude kunnen worden veroorzaakt. Nu is dit over het algemeen dus het geval in die ontvatingen, welke wij als gevolgen van een *Rheumatismus* hebben opgegeven. Of zij in de Slijmbeurzen, gelijk wij in de laatste Afdeling hebben aangemerkt, of dat zij in den Beursband eenes gelids aanwezig zijn, men moet ze nimmer openen. Van welk eene grootte zij ook mogen wezen, zij laten zich gemeenlijk door de aangeprezene middelen, namelijk door Wrijvingen, Stovingen en Wasemingen met warm water; het bedekken met Flannel, en het gebruik van Blaërtrekkende Pleisters, verdrijven: of helpt dit alles niet, dan zal het ondersteunen der gezwollene deelen met een Rijkous, of het omzwachtelen van dezelve met een windfel, zo sterk aangehaald, als de Lijder maar eenigzins kan verdragen, menigmaal een goed gevolg hebben. Maar het zij wij in staat zijn de zwellings geheel te doen verdwijnen of niet, wij moeten, wanneer wij overtuigd zijn, dat zij het gevolg van een *Rheumatismus* is, dezelve nimmer openen. De Lijder moge voortgaan met klagen over eenige lastigheid en stijfheid in het gelid, dit is echter altijd zeer gering, in vergelijking van de pijn en ontsteking die het openen kan te weegbrengen. Maar is 'er Etter in de holtens der geledingen uitgestort, die, of door het laten zitten, of door dien hij niet spoedig kan opgenomen (*geabsorbeerd*) worden, kwaad zoude kunnen doen, dan behoort men, tot uitlozing daarvan, een opening te maken. De stoffe, die ingevolge van hevige ontstekingen en uitgestort Bloed gevormd word, is van dien aart. Er ontvaat zich in de daad dikwijls Bloed tuschen de zachte deelen, zonder dat het nadeel verwekt; maar raakt het op Kraakbeen of Been, dan beschadigt het dezelve zeer spoedig; en dezelfde uitwerking volgt ook op het laten zitten van door ontsteking gevormde Etterstoffe.

Het gevaar waarmede deze *Operatie* verzeld gaat, schijnt grotendeels aftehangen van het indringen der lucht in de holligheden der Geledingen; men behoort dus de opening in dier voege te maken, als meest geschikt is om dit toeval zo veel mogelijk te voorkomen. Men moet ten dien einde het Gezwel met een *Troicar* openen; en indien men de huid vooraf digt naar het bovendeel des Gezwels trekt, en dezelve, na het uittrekken van de *Canul*, waardoor men al het vocht heeft uitgeloosd, weder benedenwaarts haalt, dan loopt men weinig of geen gevaar, dat de lucht zal indringen. Men moet terstond een strookje Hechtpleister over de in de huid gemaakte wond leggen; en het geheele gelid, of met een Rijkous, of een behoorlijk omgeslagen Flannellen windfel sterk ondersteunen.

Als een voorbehoedmiddel tegen de kwade gevolgen dezer Konstbewerking, moet men den Lijder, indien hij volbloedig is, zo veel bloed aftappen als zijn krachten toelaten; hij moet onder eenen strengen verkoel-

koelenden leefregel gehouden, en in alle opzichten met omzichtigheid behandeld worden: immers kan men, vermids daaruit zeer gemakkelijk ontsteking kan voortkomen, nooit te voorzichtig zijn om dezelve tegen te gaan.

§. 5.

Van tegennatuurlijke samengroefingen en Uitwasfen in de Beursbanden der Geledingen.

Men ontdekt fomwijlen dat de Geledingen pijnlijk, en in hunne beweging merkelyk belemmerd worden, het welk aan de tegennatuurlijke vorming van verschillende ligchamen in de Beursbanden is toeteschrijven. In sommige gevallen zijn het kleine losse ligchamen, wier vastheid aan die van Kraakbeen evenaart; en in andere zijn zij van een zachten vliezigen aart, uit een doorknaagde oppervlakte van een der beenderen die het gelid formeeren, of uit het binnenste van den Beursband voortfpruitende.

In sommige gevallen, blijven deze zelfstandigheden schier altijd op dezelfde plaats, zonder noch door drukking, noch door beweging des gelids eenige verandering te ondergaan; bijzonderlijk wanneer zij van eenen zachten vliezigen aart zijn, en door hunne verlengfels eenigzins vastzitten. Maar de andere, die in hardigheid met Kraakbeen overeenkomen, zijn gewoonlijk zo beweegbaar, dat zij, bij de minste beweging, van plaats veranderen; en zij flippen op het aanraken zo gemakkelijk weg, dat het bezwaarlijk is hen zelf met de vingers te vatten.

In de eerste foort, die schier altijd op dezelfde plaats blijven zitten, is de pijn aanhoudend, maar zelden hevig; daar, integendeel, bij de laatstgenoemde de pijn alleenlijk gevoeld word, wanneer het bekleedend vlies tusfchen de uiteinden der Beenderen gaat: dan in die gevallen is de pijn dikwijls zo geweldig, dat zij niet om te verdragen is. Ik heb verscheidene voorbeelden daarvan gezien, waarbij in sommige bijzondere houdingen van den Voet, (want het is voornamelyk in de Knie, dat deze samengroeffels schijnen voortekomen), de pijn plotseling zo hevig wierd, dat de Lijder in flauwte viel. En herhaalt dit toeval zich dikwijls, dan jaagt het den Lijder zulk een vrees aan, dat hij liever verkiest om in het geheel niet te gaan, dan gevaar te lopen van zulk een pijn uitteftaan. Ja, ik weet eenige gevallen waarin de Lijder, doordien hij zijn voet slechts een weinig in het bedde beweegde, uit eenen allerdiepften flap wierd opgewekt.

Daar dusdanige ligchamen een eigenschap bezitten, die waarschiynlijker wijze het vermogen van alle aangewende middelen wederftaat, en zij slechts door het openen des gelids kunnen weggenomen worden,

zo is hier de vraag, of men dit moet onderneemen of niet? Veelen spreken daarvan als van een Konstbewerking die met zo weinig gevaar verzeld gaat, dat de Konstbeoefenaars dezelve in alle gevallen, waarin de pijn in eenen hevigen graad woed, mogen aanraden. In twee gevallen, die onder mijne behandeling vielen, heb ik de Kniegeledingen opengemaakt; de vreemde lichamen weggenomen; en de Wonden bijkans zo gemakkelijk genezen, als men in evengelijke, aan andere deelen des ligchaams voorkomende, gebreken zoude mogen verwachten. Dan, sedert dien tijd zijn mij verscheidene gevallen voorgekomen, waarin deze Konstbewerking de schrikbarendste toevallen veroorzaakte; en die zelfs op zulk een wijze uitliepen, dat men genoodzaakt was het lid afzetten. In de daad, ik heb uit andere oorzaken nimmer zulk een hevige ontsteking zien ontstaan; noch zij bepaalt zich alleen tot het gelid zelve. Het geheele Lid, boven en beneden de Wond word stijf, en zwelt met een pijnlijke ontstekingaartige spanning, die zich van het eene tot het andere eind uitbreidt, zeer sterk op.

De onzekere uitflag dezer Konstbewerking moet ons in alle gevallen zeer doen wankelen om daar toe te besluiten. Mijne volgende gedachten, die ik op dit stuk voede, steunen op de waarneemingen van een aantal diergelijke gevallen. Indien men bij een onderzoek met de vingers ontdekt, dat de samengroefels in de Beursbanden der Geledingen, volkomen los en beweegbaar zijn, dan behoort men dezelve, indien de pijn die zij verwekken zeer hevig is, door het maken van een insnijding in het gelid, liever op een voorzichtige wijzen trachten wegteneemen, dan den Lijder een aanhoudend ongemak te doen ondergaan: maar is 'er reden van te vermoeden, dat zij ergens in het Gelid vastzitten, dan moet men den Lijder liever raden de pijn, die zij te weeg brengen, en welke over het algemeen door het vermijden der beweging dragelijk zal worden, met geduld te dragen, dan zich aan het gevaar, waarmede het wegneemen gepaard gaat, blootstellen.

De pijn kan, wel is waar, zelfs bij het stilzittendst leven somwijlen onverdragelijk worden. In dit geval zoude ik het afzetten des lids aanraden. Het is ongetwijfeld een geweldig middel, maar het is minder pijnlijk en gevaarlijk, dan het uitsnijden van die verhardingen, die met de Beursbanden vereenigd zijn, immer wezen kan.

Men kan de Beursbanden ter wegneeming dier losse lichamen op de volgende wijze openen: moet het Kniegelid of dat des Enklaauws geopend worden, dan behoort de Lijder zich op een tafel of bed neder te leggen; maar moet men een der Armgeledingen openen, dan kan men hem toestaan te zitten; maar in welk een houding hij zulks moge verkiezen te ondergaan, het Gelid moet door medehelpers, zo vast als doenlijk is, in die richting gehouden worden, waarin men het uitteneemen ligchaam op de duidelijkste wijze voelen kan. Dit geschied zijnde, moet de

de Wondarts hetzelfde met de vingers van de Linkerhand tegen het boven-deel des gelids sterk pogen aantedrukken, na de huid door eenen medehel-per zo veel als mogelijk is van die plaats, waar men de insnijding zoekt te maken, te hebben doen afschuiven. Dan maakt de Kunstbewerker, met het mes, dat hij in zijn rechterhand houdt, eene insnijding die door de bekleedfelen en den Beursband rechtstreeks op de uitteneemen zelfstandig-heid nederkomt, en wel van zulk een grootte, dat de verharding gemakkelijk kan worden uitgenomen; het welk, of met de punt van een' der Vingere-n, of door het inbrengen van een *Provetje* geschieden kan. Ontdekt men dat het met kleine draaden, of aan den Beursband of de Kraakbeende-ren van het gelid vastzit, dan behoort men die, of met een *Provetbisteurij*, of met een stompgepunte Schaar, na dat men eerst het saamgegroeide ligchaam, of met een Tangetje of met een scherp Haakje, indien deszelfs maakfel het gebruik van 't laatstgenoemde toelaat, zo ver als doenlijk is naar buiten heeft gebragt, voorzichtig van een te scheiden. Ontdekt men meer dan een verharding, dan moeten zij, als het geschieden kan, langs dezelfde opening worden weggenomen: maar zitten zij aan tegenover-gestelde zijden van het gelid, dan zullen 'er twee openingen nodig zijn; slechts zal het in dit geval beter zijn, de eerstgemaakte opening te laten ge-nezen voor dat de tweede word in 't werk gesteld, ten einde, zo veel mogelijk, het ontstaan van ontsteking te verhinderen.

Na dat het saamgegroeide ligchaam is uitgehaald, moet men ter-stond de huid over de in den Beursband gemaakte Wond heenen trek-ken; en de randen der Wond in de huid bijeengebragt hebbende, moeten zij in dien staat met strookjes Hechtpleister bevestigd worden, ten einde daardoor voortekomen, dat 'er lucht in de holligheid des gelids doordringe. De Lijder behoort niet alleen, tot zo lang de Wond genezen is, het bedde te houden, maar hij moet ook zo veel doenlijk, in dezelfde houding blijven liggen; en tevens eenen strengen verkoelenden leefregel opvol-gen. Daar ik ter verdere behandeling van zulke gevallen, en der daarmede gepaard gaande verschijnselen mij beroepe op de VIII Afdee-ling van het XXXVI Hoofddeel, alwaar over de Wonden der Banden gehandeld is.

Wij hebben vereischt dat, in het openen van den Beursband, de insnijding boven in het gelid geschieden moet. Het oogmerk daarvan strekt ter voorkominge, dat het Lidwater, na het schuiven van de huid over de opening in den Beursband, niet zo gemakkelijk als het anderzins wel doen zoude, naar het onmiddelijk onder de huid liggend celleweeffel toevloeie en aldaar blijve stilstaan; eene voorzorg die men gemakkelijk kan opvolgen, en waarvan men geen nadeel te wachten heeft (e).

§. 6.

(e) De verhardingen of samengroefels in geenen waarvan §. 3. gewaagd word, en on-de Geledingen waarover de Schrijver in deze der welke klasse men ze ook brengen kan, §. handelt, zijn van denzelfden aart als die daar zij schier even dikwijls in de Slijm- als
III. DEEL. II. STUK. T

§. 6.
 Van het Waterzuchtig Huid- of Zuchtgezwel, *Algemeene Waterzucht.*
 (*Anasarca, Oedema*).

Deze konstwoorden zijn toepasselijk op die foort van waterachtige Zwellingen, waarin het water niet in eene bijzondere holligheid, maar in het Celleweeffel is bijeenverzameld. Het deel is gemeenlijk koud, en bleek van kleur, en weinig of niet veerkrachtig zijnde, behoudt het lang de tekenen van den ingedrukten vinger.

Meestentijds zijn dusdanige Zwellingen vergezeld van een algemeene ongesteldheid des ligchaams; maar in sommige gevallen ontstaan zij in bijzondere deelen, uit oorzaken die alleenlijk die deelen aandoen. Dus zijn de Voeten en Armen, die door kneuzingen of verrekkingen sterk geleden hebben, zeer geschikt om zuchtig (*Oedemateus*) te worden. Op een der groote Watervaten drukkende gezwellen kunnen daartoe aanleiding geven. En zij ontstaan somwijlen wanneer de Watervaten van een Gelid, het zij bij toeval, of bij een heelkundige *Operatie* worden doorgesneden (*f*).

Deze omstandigheid, of namelijk de oorzaak algemeen of plaatselijk is, vordert, in de behandeling dezer zwellingen, eene bijzondere opmerkzaamheid. Zijn zij oorspronkelijk uit Gezwellen die op de Watervaten drukken, dan zal het wegneemen van dezelve alleen de genezing bewerken. En schijnt zwakte van een lid, ten gevolge van verrekkingen of kneuzingen, daarvan de oorzaak te wezen, dan zal de beste wijze van genezing bestaan in de verzwakte deelen met een Rijgkous of een Flannellen Windfel te ondersteunen, derzelver uitzetting te verhinderen, tot zo lang zij, bij verloop van tijd en door de uitwerking van het koud Bad en matige wrijvingen, hunne natuurlijke spankracht (*Tonus*) wederom krijgen.

Maar in die zuchtige Zwellingen aan de Voeten en Dijen, welke als een toeval van algemeene Waterzucht zijn aantemerkten, moeten wij dezel-

als in de Geledingbeurzen worden waargenomen. Overigens waag ik het hier een voorstel te doen, op welke eene wijze men met dusdanige uitwassen in de Geledingen gekwelde Lijders zoude kunnen helpen, of ten minste verzachting toebrengen, zonder hen aan het gevaar eener Konstbewerking bloot te geven. Ik zoude, namelijk, van oordeel zijn, rondom het Gelid een in het midden gespleten Band aan te leggen, waarin de spleet juist zo groot moet zijn, dat zij het aan het Gelid voor uitstekend ligchaam kan omvatten. Dan behoort men in de rondte der spleet met een of ander hard ligchaam, b. v. Kurk, een matige drukking te maken; welke drukking men

door het omslaan van een tweede windfel zo kan bevestigen, dat het verharde ligchaam aan het onderste van het Gelid word vastgehouden, en verhindert om terug te springen. Deze proeve zoude gemakkelijk kunnen genomen worden, en de waardij dezes voorstels bepalen. H. V.

(*f*) De Zucht aan de Voeten is ook meigmaal een gevolg van hardnekkige tuschenpozende Koortsen, Bloedstoringen, opgestopte ontlastingen van Water, de Roos, Zwan gerheid, en langduurig staan. Zij neemt bij een *horizontale* ligging des lichaams en bij nacht gemeenlijk af, maar bij het staan en zitt en, als ook tegen den avond, toe. H. V.

zelve nimmer trachten wegteneemen of door drukking tegentegaan; want indien men de Wei belet om benedenwaarts naar de onderste ledenmaten aftevloeiën, dan zal zij zich op deelen van meer belang kunnen nederzetten. In die gevallen moeten wij ons, ter verkrijginge eener volmaakte genezing, op een door geschikte geneesmiddelen in het geheele lichaams-gestel te maken verandering verlaten: maar word de Zwelling groot, dan hebben wij het in onze magt om door kleine door de huid tot in het Celleweeffel gaande steeken, die menigmaal het geheele lid doen sinken, het water uittelozen, en dus eene tijdelijke verligting te verschaffen. De dus veroorzaakte verligting is dikwijls zo aanmerkelijk, dat men daatoo, vroegtijdiger dan gewoonlijk geschied, moet besluiten overtgaan. Het zal zelden ter genezinge des ongemaks zelve eenig wezenlijk nut doen; dan behalve de tegenwoordige verligting welk het geeft, verhindert het ook dat verlies van spankracht hetwelk het Celleweeffel ondergaan moet, en dat altijd tot nadeel moet verstrekken, wanneer men zuchtige Zwellingen tot zulk een' hoogen graad als zij dikwijls doen, laat uitloopen.

Gemeenlijk pleegt men het Water door inkervingen in plaats van met steeken te ontlasten: dan kleine, met de punt van een *Lancet*, gemaakte steeken voldoen beter aan het oogmerk; zij verschaffen het Water eenen genoegzamen uitgang, terwijl zij tevens niet zo geschikt zijn om te ontsteken en te versterven. Dan, daar wij gelegenheid gehad hebben hiervan te spreken bij de behandeling van de Waterzucht in den Balzak, beroepen wij ons op het geen in des VI Hoofddeels II Afdeeling deswegens gezegd is.

Is de Zwelling veroorzaakt door het afsnijden van een der Watervaten van een Lid, gelijk somwijlen gebeurt bij het wegneemen van verharde Oxelklieren, dan brengen kleine steeken onder aan het Lid oogenblikkelijk verligting voort; terwijl andere middelen weinig of geen voordeel doen

§. 7.

Van de Gespletene Ruggraat, of het Watergezwel der Ruggraat.

Het konstwoord gespletene Ruggraat (*Spina bifida*, *Hydrorachitis*) is toepasselijk op die kleine Gezwellen, welke zich somwijlen in den loop der Ruggraat, meestal aan het onderste gedeelte van dezelve, tuschen de twee laatste Wervelbeenderen van de Lenden, in jong geboren kinderen voordoen (g). Men ontwaart daarin eene duidelijke golfing:

(g) Men heeft diergelijke Gezwellen op alle plaatsen van de Ruggraat waargenomen; en dikwijls gezien, dat zij zich over de geheele Ruggraat uitbreidden, en alle derzelve door-
 achtige uitsteekfels ontbraken. WARNER verhaalt een geval, waarin aan het onderste en achterste gedeelte van het Achterhoofd een geheel stuk Been ontbrak; en uit welke opening,

ving: en het ingehoudene vocht laat zich eenigermate in een tusfchen de twee doornachtige Uitfteekfels (*Procesfus Spinosi*) der twee Wervelbeenden terugperfen. In fommige gevallen bevind men bij de ontleding, dat deze opening uit een natuurlijke ontbeering van Been ontftaan (*h*); in anderen doordien de doornachtige uitfteekfels der Wervelbeenden gantsche-lijk van elkander zijn afgefcheiden: beiden deze ongemakken ontftaan echter uit een bijeenzameling van Weivocht tusfchen de natuurlijke bekleedfelen van het Rugmerg (*Medulla Spinalis*). In eenige weinige gevallen gaat dit ongemak met een Waterhoofd (*Hydrocephalus*) gepaard; dan zulks gebeurt zeer zelden. Meestentijds is het een plaatselijk gebrek.

Dit is misfchien een van de dodelijkfte ongemakken, waaraan de kindschheid onderhevig is; want men heeft daartegen tot nog toe geen middel kunnen ontdekken. In fommige gevallen nochtans hebben daarmede gekweld zijnde kinderen het leven voor twee of drie jaren kunnen rekken; maar over het algemeen teeren zij langzaam uit, en fterven binnen weinige maanden. Al de hulp die de konst tot dus verre heeft kunnen bijbrengen, bestaat in het Gezwel door een zachte drukking met een behoorlijk verband te ondersteunen. Op die manier heeft men deszelfs groei eenigen tijd lang tegengegaan; en des Lijders leven verlengd; dan dit is het al wat men tot nog toe heeft kunnen uitwerken.

Het is fomwijlen ongelukkiglijk gebeurd, dat men deze Gezwellen, wanneer men derzelve natuur of geaardheid niet kende, ten einde het daarin befloten vocht uittelozen, heeft geopend. De ondervinding echter leert, dat men alle dusdanige proeven moet vermijden; want tot hier toe heeft die manier van handelen over het algemeen ongelukkigige gevolgen gehad. De Lijder fterf of plotseling, of binnen het verloop van weinige uren na het ondergaan der Konftbewerking (*i*).

In-

ning, het door water opgezette harde vlies des verlengden Rugmergs aan het bovenfte Wervelbeen vitpuilde. Somwijlen zijn 'er twee zulke Gezwellen op verfchillende plaatsen van den Rug aanwezig.

(*h*) Dat 'er niet slechts Been, maar zelfs ook meestentijds de Huid ontbreekt, en het Gezwel alleen met de opperhuid bedekt is, bewijst CAMPER in zijne *Disfert. de Hydro-pum varia indole*.

(*i*) Het openenen des Gezwels helpt zekerlijk niets, want het vocht groeit zeer fchielijk weder aan. Maar dat deze *Operatie* altijd de dood na zich fleep, is een gevoelen, dat zich grootendeels gronda op de dwaling, dat het ingehoudene vocht Zenuwlap zoude zijn. Immers heeft men voorbeelden, die bewijzen, dat de opening zonder gevaar van fterven is gemaakt geworden; offchoon men doorgaans heeft opgemerkt, dat 'er op de ontlasting van

het vocht een groot verlies van krachten volgde. CAMPER verhaalt een voorbeeld, dat te merkwaardig is om hier geen plaats te geven. Een vrouw beviel van tweelingen, die beiden een gefpleten Ruggraat, ter grootte van een Kastanje tusfchen het laafte Wervelbeen van de Lenden en het Heiligbeen, hadden. Het eene kind fterf zeer fpoedig, terwijl het andere in het leven bleef en taamlijk wel opwiesch; de onderfte ledenmaten bleven slechts zwakker, en naar evenredigheid kleiner dan de bovenfte en het hoofd. Het Gezwel nam langfamerhand toe, wierd doorfchijnend, en had, toen het Jongetje twaalf jaren oud was, de grootte van een gewone Wijnflesch. Nu maakte een Wondarts met een *Troicar* een opening daarin, en liet al het vocht wegvloeyen; maar reeds in den volgende nacht vulde het Gezwel zich weder aan, en was binnen weinige dagen zo groot als

Indien men immer aan gisfingen en het doen van nieuwe voorstellen moge toegeven, dan moet zulks zekerlijk geschieden in dusdanige hope-loze gevallen als waarover wij nu handelen. Is het Gezwel in de gepletene Ruggraat zijnen oorsprong schuldig aan een wezenlijk ongemak in de vaten van het Rugmerg of in die van dezelfs vliezen, dan zal men waarschijnlijk nimmer eenig middel ontdekken om dit gebrek te genezen; maar is de opening tusfchen de doornachtige uitsteekfels der Wervelbeenderen, waarmede dit ongemak altijd gepaard gaat, geenzins het gevolg of het uitwerksel daarvan, gelijk gemeenlijk verondersteld word zoodanig te zijn, en is het gemis van ondersteuning, het geen deze ontbeering van been op de vliezen van het Rugmerg hebben moet, de oorzaak van Weiachtige uitstortingen tusfchen deze vliezen, zoude men dan, van het aanleggen van een bindfel rondom de grondvlakte (*Basis*) van het Gezwel, niet slechts met oogmerk om het te doen verdwijnen, maar ook om den bodem van den Zak zo dicht toetehalen, dat het de werking van een geschikte ondersteuning op de onderliggende deelen uitöefende, niet eenig voordeel verwachten mogen? Het is ongetwijfeld zeer onzeker of het nut zal doen of niet; maar in een ongemak van wiens dodelijken uitflag men overigens overtuigd is, zijn wij verplicht om alles in het werk te stellen wat slechts de geringste hoop op herstel geeft; zo dat ik voorneemens ben om bij de eerstkomende gelegenheid, dat zoodanig iets in mijn practijk voorvalt, daarvan de proef te neemen. Ik zoude, na dat 'er een bindfel zo dicht als mogelijk om de *Basis* van het Gezwel was aangelegd, en zodra het afgevallen was, van oordeel zijn, dat men een stevig welgevuld Kussentje, gelijk aan dat van den Breukband op de opening tusfchen de Wervelbeenderen moest aanleggen; en het zelve door middel van een geschikt verband zo sterk aandrukken, als dienftig zoude zijn om de binnendeelen te ondersteunen.

Het is onzeker of deze behandeling in eenig geval van nut zal zijn of niet; dan zij schijnt ter verlenging van het leven de zekerste te zijn; want waar ter plaatse het Gezwel moge geöpend zijn, de dood schijnt altijd meer het gevolg geweest te zijn van het wegneemen der ondersteuning op de ingehoudene deelen, dan van eenige andere oorzaak. Nu kunnen wij geen manier van behandeling aanraden, waarmede zulk eene gemakkelijke drukking naar binnen gemaakt word, en die te gelijker tijd het Gezwel wegneemt.

als voorheen. Overigens was de Lijder door de Operatie zo verzwakt geworden, dat hij, na verloop van drie weeken, kwalijk een weinig op zijn verhaal was. Sints dien tijd nam het Gezwel zo zeer toe, en wierd zo zwaar, dat hij met een gebogen hoofd en krommen rug gaan moest, maar was echter in zijn foort taamilijk gezond. Op zijn twintigste jaar wierd hij door ziekte bedlegerig.

De Daar hij zich te dier tijd onverhoeds op het Gezwel nederlag, wierd het door ontfeking en koudvuur aangetast. De dood scheen onvermijdelijk; dan op eenmaal verdween al het vocht, het Gezwel viel toe, en liet slechts een hard kwalijk gevormd lidteken na. Toen CAMPER dit schreef was de Lijder reeds acat-en twintig jaren oud. H. V.

De gespletene Ruggraat komt, gelijk wij reeds hebben aange-merkt, op onderscheidene plaatsen van de Ruggraat voor; dan een mischien gelijksoortig gezwel word somwijlen op onderscheidene plaatsen van het hoofd waargenomen. Men ontdekt bij de geboorte van een kind een Gezwel; bij onderzoek vindt men dat het door een vocht geformeerd word, hetwelk onder de Hersfenvliezen, die somwijlen langs de ongesloten naden van het Bekkeneel naar buiten dringen stilstaat. In sommige gevallen blijft het Gezwel gedurende eenigen tijd van dezelfde grootte; maar meestal neemt het plotsling toe, en eindigt ten laatste in de dood. Het openen van diergelijk Gezwel heeft tot dus verre het zelfde kwade gevolg gehad, als waarvan wij in de gespletene Ruggraat gewaagd hebben. De Lijder stierf gemeenlijk in weinig uren na het ondergaan der Konstbewerking.

§ 8.

Van de Kropzeerige Gezwellen.

In een vorig werkje, waarin ook over de Kropzeerige Zweeren gehandeld is, heb ik eenige algemeene aanmerkingen over de Kropzeerige Gezwellen (*Tumores Scrophulosi*) bijgebracht. Wij zullen ons daarom voor het tegenwoordige, met ter zijde stelling van het geen daar ter plaatse gezegd is, alleen bepalen tot de wijze om dezelve te genezen. Het is niet de genezing der Kropzeerige lichaams ongesteldheid, waarover wij zullen handelen: dit onderwerp behoort meer tot het vak der Geneeskunde.

De eerste vraag, die zich in de Heelkundige behandeling van een Kropzeerig Gezwel voordoet, is, of men de verettering door het aanleggen van Pappen en andere uitwendige middelen moet trachten te bevorderen of niet? Langen tijd was ik gewoon om, zonder eenige bedenking, alle Gezwellen van die soort met warme Pappen en Stovingen te behandelen; dan eindelijk wierd ik van derzelver krachteloosheid overtuigd. Zelfs ben ik nu van oordeel dat zij dikwijls veel nadeel doen: want ver-

(K) BELL is de eerste niet, die het afbinden dezer Gezwellen aanraad. Eenige Konstbeoefenaars hebben het reeds ondernomen; maar altijd met een kwaad gevolg; terwijl de Lijders altijd na hevige snuiprekkingen plotseling dood bleeven. Men behoef zich hier over des te minder te verwonderen; doordien volgens de waarnemingen van CAMPER aan de inwendige oppervlakte des Gezwels de beginselen der in denzelfden omtrek ontspringende Ruggraats Zenuwen aan het harde Vlies van het Rugmerg aangedrukt en samengevoegd zijn, welke dus bij de binding noodwendig moeten gedrukt en uitgerek worden. Ongelijk be- ter bevat mij de voorslag van DESSAULT, om een dunne Hairshoer door de lengte van het Gezwel heen te haalen, en op die wijze eene genoegzame uitlozing van vocht te bewerken, zonder aan de lucht eenigen toegang te laten. Daar men voor het overige bij een inwendig Waterhoofd, somwijlen goede uitwerkingen van de Kwikmiddelen gezien heeft, zo konde men in de gespletene Ruggraat daarvan ook de Proef neemen. Mogelijk zou het zetten van Eterdrigten, aan beiden de zijden van het Gezwel van veel nut kunnen zijn.

vermits de Kropzeerige Gezwellen uit eene stoffe bestaan, die zich in geen Etter laat veranderen, zoo zullen Pappen en andere warme omslagen weinig aan het ongemerk voldoen; en word 'er lang mede aangehouden, dan maken zij de deelen zo week en slap, dat de daaruit ontstaande Zweeren moeilijker zijn om te genezen, dan wanneer men geene Pappen of Stovingen gebruikt had. In alle Kropzeerige Zweeren zijn de deelen geschikt om langen tijd week en sponsachtig te blijven, het welk hen belet om toetelopen. De uitwerking dezer weekmakende en verslappende middelen doet deze geschiktheid om sponsachtig te worden zo sterk toeneemen, dat zij dikwijls kwade gevolgen heeft.

Daar mij geen middel bekend is, dat in het wezenlijk Kropzeerig Gezwel ooit, het zij in het beletten van deszelfs voortgang, of in het bevorderen van denzelfden, van nut geweest is, zo raad ik nu doorgaans aan, om alle bedekkingen achterwege te laten; of de Lijder moest verkiezen, dat het Gezwel niet gezien wierd; in welk geval de bedekking op de voor hem zelve gemakkelijkste wijze geschieden moet. Dan daar ik nooit bevonden heb, dat het blootstellen aan de lucht nadeelig is, en ik in sommige gevallen heb gezien, dat deze blootstelling des Gezwels aan de lucht de opvolgende Zweeren gemakkelijker doet genezen, zo zoude ik aan deze wijze van behandeling, wanneer zij behoorlijk kan worden in het werk gesteld, de voorkeur geven. Zelfs zoude ik het uitwendig aanleggen van Scheerling (*Cicuta*), het geen in de gedaante van Pappen in Kropzeerige Gezwellen als een verdeelend (*discutiens*) middel dikwijls is aanprezen, nimmer aanraden. Ik heb van het in en uitwendig gebruik des Scheerlings in Kropzeerige Zweeren wel eenig voordeel waargenomen: maar, offchoon ik weet dat het in Gezwellen van dien aart dikwijls gebruikt is, kan ik echter niet zeggen, dat het daarin immer eenig nut gedaan heeft. Het eenigst middel dat ik immer met een goed gevolg den voortgang van Kropzeerige Gezwellen heb zien stuiten, bestaat in een lang aanhoudend gebruik van het koude Bad, bijzonderlijk het Baden in Zee en in Minerale Wateren, voornamelijk in die MOFFAT (1): dan ten einde daarvan eenige uitwerking te ontwaren, moet men daar mede beginnen in het eerste tijdperk des ongemaks, als de Gezwellen nog klein zijn, en men behoort lang daar mede voorttegaan. Indedaad zo dra het genoegzaam bewezen is, dat een Lijder met Kropzeer behebt is, dan zoude ik hem raden, om, wanneer het geschieden kan, naar zulk een plaats te ver-

(1) De Bronnen dezer Minerale Wateren ontspringen in het Graaffchap *Annandale* in *Schotland*. Er zijn twee dusdanige Bronnen, van welke nochtans de eene van reuk en smaak sterker is, en meer geschikt om te Baden; gelijk de andere meer om te drinken bezocht word. Beiden behooren tot de Zwavel bevattende Wateren. Hunne uitwerking is bloedzuiverend

en somwijlen ontlasting verwekkend. Men laat daarvan dagelijks van drie tot vier Engelsche *Quarten* drinken; en ontlast zich het Water niet spoedig door Stoelgang of Pistozing, dan laat men den Lijder nog een of ander zout gebruiken. Zie *ELLIOT's Account of the The Mineral Waters of Great Britain and Ireland* London 1781. p. 169. H. V.

vertrekken, alwaar hij van een of ander dezer middelen, al ware het zelfs eenige jaren lang, bij tusfchenpozen kan gebruik maken. Op welk eene wijze het drinken van deze *Minerale Wateren* of zelfs van Zeewater, ter ftuiting van het vormen van Gezwellen in Kropzeerige Lijders werkt, valt moeilijk te bepalen: dan het fchijnt waarfchijnlijk te zijn, dat koude Baden bij uitneemenheid dienftig zijn om het geheele ligchaamsgeftel en bijzonderlijk de Watervaten, die in het Kropzeer week en verflapt fchijnen te zijn, optebeuren en te verfterken.

Het volgend met opzicht tot Kropzeerige Gezwellen te befliffchen vraagftuk is, of men dezelve, wanneer zij zacht en zelfs met ftof zijn opgevuld, moet openmaken, of van zelfs laten doorbreken. Dit hangt voor een groot gedeelte van derzelve zitplaats af. Zitten zij op een der groote Geledingen aan de Borst of Buik, dan behoort het vocht, vermids men anderzins gevaar zoude lopen, dat de ftof binnenvaarts kon doorbreken, ongetwijfeld door het maken van een ruime opening met een *Lancet* of *Bistourij* ontlast te worden; maar in zeer groote verzamelingen, waarin het gevaarlijk zoude kunnen zijn, de holligheid van een uitgebreid Ettergezwel aan den toegang van lucht bloot te geven, kan het gevoegelijker met een *Troicar* of met het doorhalen van een Hairfnoer of draad gefchieden. Dan ingevalle de Gezwellen zo geplaatst zijn, dat het laten zitten van de ftoffe geen nadeel kan doen, dan is het beter hen van zelve te laten doorbreken: want al worden zij zelfs op de oordeelkundigfte wijze behandeld, de opvolgende Zweeren zijn echter moeilijk en verdrietig om te genezen; blijvende 'er altijd, om het even of men het Gezwel al of niet geopend heeft, een lidteken na; en de Lijder en zijne Vrienden zijn, zo uit onkunde van den aart der ziekte, als uit andere beweegredenen, in ftaat om de gemakte opening, als de oorzaak van een langdurige genezing of van een afzigtelijk lidteken uittekrijten. Als een algemeen bewijs voor deze handelwijze moet ik opgeven, dat ik geloof dat men ondervinden zal, dat de uit Kropzeerige Gezwellen ontftaane Zweeren meestal gemakkelijker zullen genezen, wanneer men ze van zelve laat openbreken, dan dat ze geopend worden.

Ik heb voor 't overige alleen nogaantemerken, dat 'er fomwijlen Gezwellen van een' Kropzeerigen aart worden waargenomen, die uit gebrek van opmerkzaamheid voor wezenlijke Knoestgezwellen kunnen worden aangezien. En men heeft grond om te vermoeden, dat foortgelijke misflagen den roem van onderscheidene Geneesmiddelen, bijzonderlijk van den Scheerling, zeer fterk hebben doen toeneemen; als mede dat zij oorzaak geweest zijn tot het het wegneemen van Gezwellen, die men niet had moeten aanraken. Zitten de Kropzeerige Gezwellen diep, dan hebben zij gemeenlijk een zekere vastheid van famenftel, die zij niet bezitten, in de meer uitwendige deelen; en zitten zij op een verdachte plaats, gelijk in het klierachtige gedeelte eener vrouweborst, dan kan men ze bij den eerften opflag voor Gezwellen van eenen kwaden aart aanzien. Dan een ge-

geringe graad van opmerking kan altijd diergelijke mislagen voorkomen: zelfs de hardste soort van het Kropzeeris, in vergelijking van een wezenlijk Knoestgezwel, zacht en laat zich indrukken: het is altijd glad en gelijk van oppervlakte; in zijn eerste tijdperk zelden pijnlijk; en meestentijds zijn 'er op andere plaatsen des ligchaams insgelijks diergelijke Gezwellen aanwezig; terwijl de ware *Scirrhus* immer eenigzins oneffen en knoestig is: en alhoewel het Knoestgezwel gedurende eenigen tijd vrij blijft van aanhoudende pijn, zo gevoelt de Lijder gemeenlijk van tijd tot tijd, ja zelfs in den aanvang van het ongemak, een stekende lastige pijn daarin; zijnde het ook niet noodzakelijk dat de *Scirrhus* met toevallen van Kropzeer gepaard ga.

§ 9.

Van het Kropgezwel.

Ieder onpijnlijk Gezwel dat het voorste gedeelte van den Hals bezet, word gewoonlijk een Kropgezwel (*Bronchocele*) genaamd. In het Engelsch heeft men daarvoor geen bepaalde benaming. In het Fransch heet dit ongemak *Goitre*.

Dusdanige Gezwellen zouden gevoegelijker *Tracheacelae* kunnen genaamd worden: dan, ten einde alle verwarringen voortekomen, oordeel ik het beter die benaming te behouden, waaronder zij gemeenlijk beschreven worden.

De Schrijvers gewagen van verscheidene ongemakken onder deze benaming: sommige houden staande, dat men het konstwoord Kropgezwel slechts tot een soort van gezwel moet bepalen; en andere, dat het op Gezwellen van zeer verschillende aart kan worden toegepast. Geschillen van die natuur voldoen in geenen deele aan het oogmerk; en daar beoefenende heilkundige waarnemingen de voornamen voorwerpen dezes werks uitmaken, oordeel ik het beter van de onderscheidene soorten dezes ongemaks, die ik, of zelf gezien heb, of bij anderen nauwkeurig vond te boek gesteld, als mede van de wijze om dezelve te genezen, een beschrijving te doen, dan over dit onderwerp in het strijdperk te treden.

I. Het voorste gedeelte vanden Hals, even als alle andere deelen des ligchaams, met groote Slagaderen voorzien zijnde, is aan Slagaderbreuken onderhevig. Men ziet ze wel is waar op die plaats zeer zelden, dan men heeft echter voorbeelden daarvan gezien.

Deze soort van ongemak is door alle de gewone toevallen eener Slagaderbreuk wel te kennen: als door deszelfs plotselinge verschijning na een hevige beweging, voornamelijk van hoesten en lagchen: het is in den beginne zacht, en laat zich indrukken; zit onmiddelijk op een der Kropslagaderen (*Carotides*); in de gevorderde tijdperken is de pols

zo duidelijk daardoor aangedaan, dat hij tusfchenpozend word; en men word in den geheelen omtrek des Gezwels een sterke klopping gewaar.

2. Niet zelden neemt men in den loop der Luchtpijp Beursgezwellen waar, en bijzonderlijk zulken, die men Honiggezwellen (*Meliceres*) noemt. Zij worden aldaar gekenschetst door dezelfde toevallen, waardoor zij op andere plaatsen des ligchaams kennelijk zijn; zij zijn zacht en indrukbaar; op de minste drukking gevoelt men duidelijk de golving van eenig vocht; zij worden, offchoon zij in het eerst altijd klein zijn, dikwijls zo groot, dat zij zich van het eene naar het andere Oor uittrekken; terwijl de huid gemeenlijk tot het einde toe hare natuurlijke kleur behoud. Het blijkt klaar dat het Celleweeffel de zetel dezès ongemaks is.

3. Komen hier ter plaatse Gezwellen voor, die veroorzaakt zijn, door dien het vlies van de Luchtpijp door geweldig niezen, hoesten of lagchen tusfchen twee Kraakbeenderen is vastgeklemd. In dit geval is het Gezwel in den aanvang klein; en men gevoelt, offchoon het zacht is en zich laat indrukken, geene golving daarin.

4. Zwellen de Waterklieren van den Hals in sommige gevallen van Kropzeer zo sterk op, dat zij, over den geheelen omtrek der Luchtpijp, Gezwellen van eene aanmerkelijke grootte voortbrengen. Zij laten zich door de toevallen, waarmede kropzeerige Gezwellen gewoonlijk gepaard gaan, onderkennen.

5. Is het bekend, dat de schildwijze Klier (*Glandula Thyroidea*) in sommige gevallen tot zulk een grootte opzwelt, dat zij Gezwellen van een verschrikkelijke gedaante voortbrengt, die zich van elke zijde der Luchtpijp tot de hoeken der Kraakbeenderen uittrekken. In deze soort des ongemaks is de zwelling in den aanvang zacht; maar men ontdekt daarin geen golving: de huid behoud haar natuurlijk voorkomen; en 'er heeft geen pijn plaats: maar zodra neemt het Gezwel niet in uitgebreidheid toe, of het word oneffen hard, of knobbelachtig; zijnde het op sommige plaatsen vast of veerkrachtig (*elastik*), en op andere wederom volmaakt zacht: de huid neemt een koperachtige kleur aan en de Halsaderen worden spattig; in dien toestand des ongemaks word het aangezicht blozend, en de Lijder klaagt zo wel over dikwijls weerkomende hoofdpijnen als over stekende pijnen door het geheele Gezwel.

Dit ongemak word door de Schrijvers opgegeven, als behorende tot die soort van Kropziekte, welke zo menigmaal onder de bewoners der *Alpen* en andere bergachtige landen waargenomen, en over het algemeen verondersteld word, haren oorsprong te hebben uit het gebruik van sneeuwwater (*m*).

6.

(*m*) Het is thans bekend genoeg, dat het op ver na niet op alle plaatsen der *Alpen* word Kropgezwel, wel in *Tyrol*, *Valteine* enz., maar waargenomen, en dat het sneeuwwater aan deze

6. Wat de natuur van die onderscheidene soorten van Kropziekten, welke in andere Landen voorkomen, ook zijn moge, ik heb reden om te geloven, dat zij in Engeland niet zo dikwijls uit het opzwellen der Schildklier ontstaan, als men zich gewoonlijk verbeeld. Ten minste in twee gevallen van Kropgezwellen, de eenigste waarin het mij heeft mogen gebeuren door ontleding de zitplaats der ziekte te ontdekken, bleek het, offchoon men vastelijk geloofde dat in beiden de zwelling uit de Schildklier haren oorsprong had, nochtans bij het openen der deelen, dat zulks geheel anders was. Deze Klier, in plaats van sterk opgezet te zijn, scheen, door de drukking, die het Gezwel veroorzaakt had, klaarblijkelijk verminderd te zijn; en het Gezwel bestond voornamelijk uit een verdikt Celleweeffel, waarin zich op verscheidene plaatsen eene lijmerige bruine stoffe had uitgestort. In een geval bepaalde zich het Gezwel bijzonderlijk aan de eene zijde van den hals; maar in het andere besloeg het beiden de zijden, en strekte zich van het eene Oor tot het andere, en van het Borstbeen tot aan de Kin uit. In beiden deze gevallen hield de zwelling gedurende een aantal jaren stand; en in het eene stierf de Lijder eindelijk aan een andere ziekte. In het eerst hadden zij geen ander voorkomen, dan men van een natuurlijke uitzetting van de in den omtrek der Luchtpijp liggende deelen kon verwachten: zij waren zacht en lieten zich indrukken; maar men ontdekte daarin geene golving, en de huid behield hare natuurlijke kleur: dan, hoe meer zij aangroeiden, des te harder wierden zij; want offchoon men op het laatst eene weekheid, en zelfs eene golving in derzelver onderscheidene deelen gewaar wierd, het voornaamste gedeelte des Gezwels bleef nochtans hard, terwijl de andere deelen eene bijzondere veerkracht hadden, niet ongelijk aan die van eenen blikken trommel: de aderen op de oppervlakte der Gezwellen wierden opgezet, en loodkleurig; zekerlijk doordien het bloed in zijn terugloop uit het hoofd gestremd wierd. In het eene geval klaagde de Lijder over zware duizelingen: in beiden was de ademhaling zeer sterk belemmerd; en de Lijder, die aan het ongemak stierf, scheen bij uitstek veel door deze belemmering te lijden.

Deze zijn de verschillende soorten van Kropgezwellen, die niet op een en dezelfde manier behandeld kunnen worden. En hier uit blijkt de ongereimtheid van het gebruik van soortmiddelen (*Specifica*) tegen dit ongemak, gelijk als van verkalkte (*Gecalcineerde*) Eierschalen door de Schrijvers voorgesteld en aanbevolen: want, offchoon een geneesmiddel in een ziekte voordeelig moge zijn, het is het daarom nog niet in alle derzelver bijsoorten.

Het slagaderbreukig Kropgezwel (*Bronchocèle Aneurismatica*) moet men op

deze ziekte geen aandeel hebben kan; terwijl men dezelve veelvuldig aantreft in die landen, waar de inwoonders geen sneeuwwater drinken, en men ze daarentegen in zulke landen, daar geen ander water dan sneeuwwater is, zelden ontmoet. H. V.

op dezelfde manier behandelen, als men de Slagaderbreuken over het algemeen doet. Het onderscheppen van een der Kropslagaderen zal ongetwijfeld als eene gevaarlijke *Operatie* beschouwd worden: dan 'er schiet hier niets anders over; om het even of het een ware of onware Slagaderbreuk is, zij zal, indien zulks door deze Konstbewerking niet word voorgekomen, de dood ten gevolge hebben. Men behoort den Lijder dus altijd deze keus voortestellen; en in alle gevallen de Slagader boven en onder het aangedane deel onderscheppen.

Wanneer een Kropgezwel door Beursgezwellen op de Luchtpijp veroorzaakt is, dan is het geen wij met betrekking tot de behandeling dier Gezwellen voorheen gezegd hebben, over het algemeen genomen, hier ook toepasselijk. Zijn zij klein, dan kan men de Beursen met haar ingehoudene deelen op de door ons beschrevene manier wegneemen: en al zijn zij zelfs bij uitstek groot, zulks moet ons echter niet doen wanhopen aan de mogelijkheid om een wezenlijke verligting te weeg te brengen. Zijn zij van den aart der Spekgezwellen, en worden zij wezenlijk uit vet samengesteld, zo kan men, hoe groot zij ook moge wezen, met vrucht het wegneemen van dezelve beproeven: want schier in de meeste gevallen is de samenhechting dezer Gezwellen met de omliggende deelen zo gering, dat zij zich gemakkelijk laten wegneemen. De Vaten op de oppervlakte des Gezwels kunnen zeer verwijd zijn; dan het zijn gemeenlijk aderen, en die kan men gemakkelijk vermijden. In Gezwellen, die gantschelijk uit vet bestaan, heb ik nimmer Slagaderen ontdekt, die zo groot waren, dat zij eenige belemmering veroorzaakten; zij zijn altijd klein, en laten zich wanneer zij buiten het bereik der bindfels liggen, gemakkelijk toedrukken.

Maar zijn de ingehoudene deelen daarentegen vloeibaar, dan kan men dezelve, of door het doen van een insnijding, of met een Hairfnoer of draad door de beurs heenen te halen, ontlasten; en is de stoffe van eenen pappigen samenhang, en vormt zij een Papegezwel (*Atheroma*), dan behoort men haar, door in het meest afhangende gedeelte des Gezwels eene ruime opening te maken, uitteloozen.

Ontstaat het Gezwel door eene beklemming van het Luchtpijp bekleddend vlies, dan is eene zachte drukking het eenigste middel waarop men zich verlaten kan; met vermindering van alle dusdanige bewegingen, die daartoe eenige aanleiding geven kunnen; voornamelijk geweldig lachen, niezen, hoesten en schreien. Men behoort in dusdanige Kropgezwellen, bij uitneemenheid het vertrouwen stellen op die middelen, welke in andere Kropzeerige gebreken het meeste nut gedaan hebben: en met oogmerk om de drukking op de Luchtpijp, zo wel als op de uit het hoofd terugkeerende aderen, wegteneemen, moet men de ingehoudene deelen des Gezwels ontlasten, zodra men bevindt dat zij maar eenigzins vloeibaar zijn.

In die foort van ongemak dat uit eene opzwellung van de Schildklier haren oorsprong heeft, doen herhaalde wrijvingen veel nut, bijzonderlijk wanneer men ze ten eerste in het werk stelt, voor dat het Gezwel groot begint te worden; ook schijnen Zeepachtige en Kwikpleisters in sommige gevallen dienstig te zijn. Men raadpleegt echter zelden Konstbewerkers in dat tijdperk der ziekte, waarin voortgelijke middelen met goeden uitslag kunnen gebezigd worden: want daar de zwellung in den beginne dikwijls niet lastig is, zo spreekt de Lijder zelden daarvan voor dat zij reeds eenigen tijd haar bestaan gehad heeft. Is het Gezwel zeer groot, dan twijfel ik of 'er immer wel eenig geneesmiddel zal gevonden worden, vermogend genoeg om het te doen verdwijnen: zo dat de eenigste vragen, die men te bepalen heeft, zijn, of men het Gezwel door het doen eener *Operatie* al of niet moet pogen wegtencemen? en, of zulks met het mes, of met bijtende middelen geschieden moet?

Wij weten dat deze Klier zeer overvloedig met bloed is opgevuld, en dat de Slagaderen, welke naar haar toegaan in het ongemak, waar over wij nu handelen, sterk zijn opgezet. Dit, gepaard met de nabijheid van de Schildklier bij de Kropslagaderen, die in dezen staat van opzwellung dier Klier zelfs daardoor kunnen gedrukt worden, maakt derzelve wegneeming in eenen meergevorderden staat dezès ongemaks uitermate gevaarlijk. Want de Slagaderen zijn zo groot, dat zij binnen korten tijd een groote menigte bloeds kunnen uitstorten; terwijl zij tevens zo diep in het Gezwel liggen, dat men ze niet gemakkelijk kan onderscheppen; terwijl hunne ligging met opzigt tot de Luchtpijp van dien is aart, dat men daarop geene sterke drukking kan uitoefenen. Ik besluit dus daaruit, dat het, wanneer voortgelijke Gezwellen eenige aanmerkelijke grootte verkrijgen, het niet raadzaam zoude zijn, het wegneemen van dezelve met het Mes te onderneemen, en dat de Lijder zich liever moet verlaten op de wijze behandeling, die gemeenlijk in dusdanige gevallen tot verzachting der voorkomende toevallen gebezigd word (*n*). En of schoon wij onderricht zijn, dat in dezen toestand de vermogende, en zelfs de dadelijke Brandmiddelen met vrucht zijn gebezigd, zo zal die wijze van genezing echter nimmer zo algemeen worden, dat men immer daarvan eenen waarschijnlijken goeden uitslag zal mogen verwachten; veel min dat ik dezelve, uit het geen ik gezien heb, in eenig tijdperk dezer ziekte zoude durven aanraden.

Dan alhoewel de aangevoerde redenen voldoende genoeg schijnen te zijn om

(*n*) Gooch verhaalt een geval, waarin, bij het uitsnijden van een Kropgezwel, zulk een zware bloedvloed plaats had, dat de Konstbewerker, schoon hij zeer onverlaagd was, voor dat de *Operatie* half gedaan was, moest uitscheiden. Niets was in staat de bloedstorting te stillen en de Lijder stierf binnen een week. Een ander geval viel bijna even dodelijk uit, des Lijders leven wierd alleen behouden doordien verscheidene personen, bij afwisseling, bijna een week lang, zo bij dag als nacht met hunne vingers de bloedende vaten toedrukten; hebbende de Konstbewerker herhaalde reizen de onderschepping zonder eenige vrucht ondernomen. Zie Gooch's *Medical en Chirurgical Observations*, pag. 136.

om ons van het wegneemen dezer Gezwellen, wanneer zij zeer groot zijn, afgeschrikken; zo gelove ik nochtans dat alle Kunstbeoefenaars, wanneer de Klier nog niet zeer sterk is opgezet; de wrijvingen niets helpen, en het ongemak in grootte blijft toeneemen, niet zouden aarzelen het uitsnijden aanraderen: want in dit eerste tijdperk der ziekte zal de moeilijkheid om de Slagaderen te onderscheppen veel minder zijn, dan wanneer zij meer gevorderd is: ten minste zal het gevaar alsdan gering zijn, in vergelijking van dat, het geen men, waarschijnlijker wijze, van het laten zitten des Gezwels te wachten heeft.

In de zesde en laatste soort der Kropgezwellen, schijnen wrijvingen met Kwikzalve in den beginne zeer veel nut te doen. En in een geval zag ik den voortgang des Gezwels door het gedurig aanleggen van blaërtrekkende Pleisters duidelijk vertraagd; dan de Lijder hield daar mede bij tusschenpozen op, verzuimde in het vervolg het aanleggen van dit middel, en eindelijk wierd het Gezwel van een aanmerkelijke grootte. In dien toestand zag ik hem verscheidene jaren achter elkander, dan ik kan niet zeggen op welk eene wijze dit geval is afgelopen. Ik heb echter, volgens het voorkomen des Gezwels, zo in deszelfs aanvang als meer gevorderden staat, reden om te denken, dat het ontstaan was uit eene uitstorting van vocht in het Cellefseffel van den Hals, gepaard gaande met dien staat van verdikking van die zelfstandigheid, welke in de twee bovengenoemde gevallen bij de Ontleding wierd waargenomen.

Dan hoe dienstig echter blaërtrekkende Pleisters zo wel als andere middelen, in de eerste tijdperken van dit ongemak zijn mogen, men kan daar van geen voordeel wachten, wanneer het Gezwel een aanmerkelijke uitgebreidheid verkregen heeft. In die gesteldheid moet men alleen leenigende (*Palliative*) middelen bij de hand neemen; want de grondslag des Gezwels loopt gewoonlijk zo diep, dat men het zelve niet dan met het grootst gevaar zoude kunnen wegneemen; en het is niet waarschijnlijk, dat het openen eenig voordeel zal te weeg brengen; want daar een groot gedeelte van hetzelfde hard en vast is, zoude men, door de ontlasting die men mogt verkrijgen, de grootte van het Gezwel niet zeer verminderen, middlerwijl de daarop volgende Zweer gemaklijk in een Kreeftgezwel zoude kunnen ontaarten.

§ 10.

Van de Moedervlekken.

Door Moedervlekken (*Naevi Materni*) verstaat men die soort van Gezwellen, die dikwijls op onderscheidene plaatsen des ligchaams onmiddelijk na de geboorte worden waargenomen; en die verondersteld worden hunnen oorsprong te hebben uit indrukfelen op het gemoed van de Moeder, gedurende haare zwangerheid, gemaakt. Zij zijn ver-

verschillende van gedaante: als gelijkende dikwijls naar Aardbeziën, en Kersfen, en fomwijlen naar Druiven, Vijgen en Peeren. Zij zijn onderscheiden van kleur; dan meestentijds zijn zij donker rood, even als rooden Wijn.

Veele dezer vlekken zijn volmaakt plat, en verheffen zich nimmer boven de oppervlakte van de huid; en daar zij nooit pijnlijk zijn, worden zij in dien staat ook nimmer de voorwerpen der Heelkunde. Dan in sommige gevallen vertoonen zij zich van den beginne af aan onder het voorkomen van kleine uitwasfen, die dikwijls zo spoedig toeneemen, dat zij binnen het verloop van weinige maanden zeer groot worden. Ik zag eenmaal in een éénjarig kind dusdanig een Gezwel ter grootte van een Ganzencij, daar het bij de geboorte niet grooter dan een Erwt was.

Men word in die Gezwellen geene golving gewaar; integendeel zijn zij op het gevoel hard en vleeschachtig. In sommige gevallen hangen zij aan een steel, en zijn met dunne verlengfelen aan de omliggende deelen vastgehecht; maar meestentijds hebben zij een breede uitgebreide grondvlakte.

Men heeft ter wegneeminge dezer Uitwasfen verscheidene middelen opgegeven; en in oude tijden verschillende soorten van bezweeringen en belezingen daartegen voorgesteld. Derzelve geheimzinnigheid is mogelijk eene reden van den algemeenen afkeer, die tegen het wegneemen van dezelve nog bij aanhoudendheid blijft voortduren. Dan voor zo ver ik heb kunnen ervaren, is het wegneemen dezer Gezwellen niet gevaarlijker dan dat der andere soorten van Vleeschgezwellen. Zij zijn, wel is waar, meer met bloed opgevuld dan andere Gezwellen: Ja in veele gevallen schijnen zij zelfs uit een samenweeffel van kleine bloedvaten te bestaan; dan de derwaart heenen lopende Slagaderen zijn gemakkelijk te onderscheppen. Het is echter billijk te doen opmerken, dat de *Operatie* nooit te lang moet worden uitgesteld: want daar de grootte der bloedvaten van die des Gezwels afhankelijk is, zo worden zij fomwijlen zo groot, dat zij zeer veel Bloed uitlozen, eer men ze kan onderscheppen; zo dat men de *Operatie* altijd moet voorstellen, zo dra men gewaar word, dat het Gezwel, in plaats van in grootte niet toeteneemen, een grooter uitgebreidheid verkrijgt.

De *Operatie* is in haren aart zeer eenvoudig. Men moet het Gezwel met de geheele wankleurige huid met een mes wegsnijden; en, na het onderscheppen der Slagaderen, de randen der overgebleevene huid bij elkander brengen, en in dien staat, het zij met Hechtpleisters, of Hechtingen bevestigen: of kan men de huid niet volkomen bijeenbrengen, zo is het ten minste mogelijk een aanmerkelijk gedeelte van de wond daarmede te bedekken; het geen de genezing bekorten en het lidteken verminderen zal. In welk geval, men dat gedeelte van de wond

wond, het geen onbedekt gebleven is, even gelijk een andere wond behandelen moet.

Het is naauwlijks nodig te zeggen, dat men 'het Gezwel, wanneer het aan eenen dunnen steel hangt, en daarmede aan de onderliggende deelen verbonden is, moet wegneemen door het omslaan van een bindfel, het geen men zo dicht moet toehalen, dat de omloop van het bloed door deszelfs geheelen omvang dadelijk gestremd word.

§ II.

Van de Wratten.

Wratten (*Verrucae*) zijn onpijnlijke kleine, harde, ongekleurde Uitswasfen, die zich op onderscheidene plaatsen des ligchaams, maar voornamelijk aan de vingers en handen, voordoen. Zij komen uit de huid en opperhuid voort. Zij ontstaan in alle tijdvakken des levens, maar meer in de kinderjaren dan in den ouderdom.

Zijn de Wratten, zo wegens hunne grootte als zitplaats, niet lastig, dan moeten zij nimmer aangeroerd worden; want gemeenlijk vallen zij na verloop van tijd af, of verdwijnen langzamerhand van zelf. Dan somwijlen zijn zij zo groot en zitten op zulk een plaats, dat men in de noodzakelijkheid is om middelen ter wegneeminge van dezelve bij de hand te neemen.

Zijn zij afhankelijk en hebben zij eenen dunnen steel, dan het is de gemakkelijkste manier om hen door afbinding wegteneemen: ten dien einde gebruikt men somtijds een paardenhair, maar een dunne draad verdient de voorkeur. Maar zijn zij breed van grondvlakte, dan neemt men dezelve of met het Mes of met Bijtmiddelen (*Cautica, Escharotica*) weg. Men ontmoet nochtans weinig Lijders, die zich aan het Mes willen onderwerpen; en daar het gebruiken van bijtende middelen zelden mislukt, worden zij gemeenlijk gebezigd.

De Onderaardsche Steen (*Lapis infernalis, Cauticum Lunare*) is het sterkste Bijtmiddel van dien aart; maar de Wratten worden gemeenlijk, nadat ze twee of driemaal daar mede bestreken zijn, zeer pijnlijk. De zelfde tegenbedenking heeft plaats omtrent een oplossing van de Kwik in sterk Water (*Aqua fortis*), het geen anderzins een zeer vermogend Korstnakend middel is. Kwik in een gelijke of zelfs dubbele hoeveelheid van sterken Salpetergeest (*Spiritus Nitri*) ontbonden, is een middel dat zelden in het wegneemen van alle soorten van Wratten zal mislukken; dan daar het zich gemakkelijk in de rondte uitspreid, moet het zelve niet dan met zeer veel omzigtigheid gebruikt worden. Het poeder van Zevenboom (*Pulvis Sabinæ*) dagelijks op de Wratten gestrooid, zal hen meestentijds in het verloop van twee of drie weken geheel wegneemen.

men. Het beste middel dat ik ondervonden heb, is het ruuwe Ammoniakzout (*Sal Ammoniacum*): het werkt langzaam, maar verwekt noch ontsteking noch pijn, en mislukt zelden in het wegnemen der allerhardste Wratten. Men moet de Wratten twee of driemaal 's daags met een door water vooraf bevochtigd stukje van dit Zout wrijven. Somwijlen voldoet gesmolten Wijnsteenzout aan het oogmerk; en ik heb gezien dat de Geest van Hartshoorn (*Spiritus Cornu Cervi*) goede uitwerkingen deed.

In *Venerische* ongesteldheden komen 'er dikwijls Wratten op de roede voor, en daar zij bijna van denzelfden aart zijn, als die waarover wij nu handelen, zo is dezelfde wijze van behandeling daarop ook toepasselijk. Over het algemeen duurt de geneigdheid om hen voorttebrengen niet zeer lang; en houdt men de deelen zuiver, dan verdorren zij langzamerhand, en vallen, het zij men middelen tegen dezelve gebruikt of niet, eindelijk geheel af. Dan daar de Lijders altijd beangstigd zijn om daarvan bevrijd te geraken, zo worden de Konstbeoefenaars dikwijls aangezet tot het beproeven van middelen, die men moest vermijden: want zij komen, ten zij deze neiging tot het formeeren van dezelve is weggenomen, altijd bijna zo schiekelijk wederom op als zij weggenomen zijn. Zelfs doet de Kwik hier geen nut: ik heb ter wegneeminge van Wratten verscheidene Kwikmiddelen zien voorschrijven; dan zij deden nimmer enig voordeel, maar gemeenlijk veel kwaad. Heeft men reden om te vermoeden, dat ieder ander toeval dezer ziekte geheel vernietigd is, dan moet het voortduren der Wratten ons niet aanzetten om meer Kwik toetediene. Zijn zij gevoelig van oppervlakte, en lozen zij, gelijk somwijlen het geval is, Etter uit, dit zal gemeenlijk, door hen 'smorgens en 'savonds met Kalkwater of met een zachte oplossing van Loodsuiker te waschen, weggenomen worden; en eindelijk zullen zij op de bovengemelde wijze gantschelijk verdwijnen. Maar laat men zich deze langzame manier van genezing niet welgevalen, dan kan men een of ander der boven aangeprezene Bijtmiddelen bij de hand neemen; of wil de Lijder de Wratten met het mes laten wegneemen, dan moet men de deelen van welke zij moeten worden afgesneden vooraf met den onderaardschen Steen bestrijken, ten einde, met zo veel zekerheid als doenlijk is, te verhinderen, dat zij wederom aangroeien.

Het is billijk te doen opmerken, dat wij, in de behandeling van allerhande soorten van Wratten, zeer omzichtig moeten zijn in het vermijden van zulke middelen, waaruit wij eenmaal ontsteking zagen geboren worden; want dit toeval is, wanneer het wat hooggaande is, niet gemakkelijk om wegteneemen. Om dezelfde reden behoort men, wanneer men een Wrat met het mes wil wegneemen, liever een weinig van de gezonde huid wegtesnijden, dan gevaar te lopen van de Wrat zelve te kwetsen of voor een gedeelte te laten zitten. Bij gebrek van uitoefening dezer voorzorg heb ik gezien, dat Wratten, die in den eersten opslag zo gering schenen, dat zij geen aanmerking verdien-

den, de verschrikkelijkste toevallen te weeg bragten. Onder anderen ontstond 'er in een geval, door het wegneemen van een kleine Wrat aan den voet, zulk een pijnlijke en hardnekkige verzweering, dat het ter behoudenis van des Lijders leven noodzakelijk wierd om het lid afzetten.

§ 12.

Van de Vleeschgezwellen.

Er is geen gedeelte aan het ligchaam, dat van het ontstaan van Vleeschgezwellen of vleeschachtige Uitwasfen (*Sarcomata*) is uitgezonderd. Zij verschillen van de Wratten daarin, dat zij zachter en zeer geschikt zijn om groot te worden. Zelden zijn zij pijnlijk. Over het algemeen zij zij eenigzins rooder dan de huid in haren natuurlijk gezonden staat is; en meestentijds komen zij in vastheid van samenstel met die der lippen overeen. Open gemaakt zijnde, hebben zij op het eerste gezicht het voorkomen van een versch doorgesneden spier; dan bij nader onderzoek kan men daarin geene vezelen gewaar worden. Zij schijnen voornamelijk te bestaan uit Celleweeffel, waar door zich een oneindig getal Bloedvaten uitbreidt.

In de behandeling dezer Gezwellen zijn uitwendige middelen bevonden nimmer eenig nut te doen. Men heeft daartegen somwijlen Korstmakende middelen gebezigd; dan zelden doen zij eenig goed en zijn zeer geschikt om te prikkelen en ontsteking te verwekken. Wanneer het dus vastgesteld is, een dusdanig Gezwel wegteneemen, moet men zulks door afbinding of met het mes doen. Is de steel of hals dun, dan verdient het afbinden de voorkeur; maar is de vereéniging met de onderliggende deelen breed van grondvlakte, dan is zulks ondoenlijk. Gebruikt men het mes, dan behoort men zorg te dragen, dat men niets van het Gezwel laat zitten; en de randen van de doorsneden huid zo dicht bij elkander te brengen, dat zij, zo veel doenlijk is, de nablijvende Wond bedekken. Laat een gedeelte daarvan de genezing door de snelle vereéniging niet toe, dan moet het even als eene op een andere wijze veroorzaakte Wond behandeld worden.

§ 13.

Van de Lijkdoorns.

Lijkdoorns of Exteroogen (*Clavi*) zijn kleine harde Gezwellen, die zich op onderscheidene plaatsen des ligchaams, maar voornamelijk aan de Teenen en Voetzolen opdoen. In sommige gevallen schijnen zij hoornachtig levenloos (*inorganisch*) van aart te zijn: dan in andere blijkt het klaar, zo uit derzelve pijnlijke als bloeding, wanneer zij gesneden worden, dat zij van Bloedvaten en Zenuwen voorzien zijn. Zij heb-

hebben voor het grootste gedeelte hunne zitplaats in de huid: maar somwijlen gaan zij zo diep door, dat zij het Beenvlies raken: waardoor in de omliggende deelen groote pijn en zwelling kan veroorzaakt worden. Dit zal voornamelijk dan gebeuren, wanneer zij op een der gedingen, of op met weinig vleesch bedekte deelen zitten.

Het beste voorbehoedmiddel tegen Lijkdoorns, is het dragen van wijde schoenen, en het vermijden van alle foorten van drukking: en het is, ten zij men daarvoor behoorlijk zorg draagt, onmogelijk om dezelve te genezen. Men heeft ter genezinge of wegneeminge van Lijkdoorns verscheidene middelen aanprezen. Het beste middel dat ik immer beproefd heb, bestaat, na eerst den voet, gedurende een half uur of daaromtrent, in warm water gehouden te hebben, in het wegsnijden van alle derzelve levenloze deelen, en het onmiddelijk naderhand daarover aanleggen van strookjens met Gompleister bestreken zacht leder. Indien het weken in warm water en het afsnijden der Lijkdoorns van tijd tot tijd herhaald word, en men met het gebruik van Gompleisters blijft aanhouden, dan zullen de Lijkdoorns niet lastig zijn, en de harde knoesten dikwijls van zelf afvallen; en vermijd men alle foorten van drukking, dan zal de ledige plaats of holligheid door het wegneemen van dezelve veroorzaakt, spoedig met Celleweeffel worden aangevuld, en men zal geen weder aangroei ondervinden.

§ 14.

Van een' eenvoudigen Beenknobbel, Venerische Kalkbuiten, en Winddoorn.

Een Beenknobbel (*Exostosis*) is een uit een Been voortkomend onpijnlijk hard Gezwel. In sommige gevallen is het geheel en al een plaatselijk gebrek, veroorzaakt door eene te overvloedige Weer (*Callus*) in gebroken Beenderen; of door Beenderen die zeer diep gewond zijn, of wier zelfstandigheid door een Zweer is weggeknaagd. In andere gevallen, schijnt het een toeval eener algemeene ongesteldheid des ligchaams, bijzonderlijk van Venusmet (*Lues Venerea*) en Kropzeer (*Scrophula*) te zijn. In de eerste dezer Ziektens word het Gezwel een *Venerische Kalkbuil* genaamd. Schijnt het een toeval van Kropzeer te zijn, gelijk het ook dikwijls is, dan noemt men het gewoonlijk een' *Winddoorn* (*Spina Ventosa*).

Zijn de Beenknobbels plaatselijk en ontstaan zij in gebroken of gewonde Beenderen uit een uitstorting van Beenstof, dan gaan zij zelden met pijn gepaard; en zij worden, na tot een zekere grootte aangegroeid te zijn, gemeenlijk niet grooter. Maar ontstaan zij uit eene inwendige oorzaak, dan zijn ze gewoonlijk reeds van den beginne af aan pijnlijk; het geen waarschijnlijk word veroorzaakt door uitzetting van het Beenvlies, dat een stevig, en aan het onderliggend Been sterk vastzittend viës zijnde niet gemakkelijk voor de zwelling wijkt. En

in dit geval neemt de zwelling immer toe, of tot dat zij in een Zweer uitbarst, of tot dat de lichaamsongesteldheid, waardoor zij veroorzaakt is, geheel verbeterd is.

In *Venerische* Kalkbuilen word het Beenvlies menigmaal ontstoken en zeer verdikt bevonden: en in sommige gevallen heeft zich eene kleine hoeveelheid dunne scherpe Wei tuschen dit Vlies en de Beenderen ontlast. Hier van daan is het, dat in die gevallen, de zwelling in het Been veel grooter schijnt dan zij indedaad is; want open gemaakt zijnde, is het vocht, naar evenredigheid van de voorafgaande grootte des Gezwels, dikwijls bevonden zeer gering te zijn. Dit heeft sommige doen vermoeden dat het Gezwel, het geen men een *Venerische* Kalkbuil noemt, oorspronkelijk geen ongesteldheid van het Been, maar een verdikking van het Beenvlies is, en dat het Been slechts lijdt uit deszelfs samenvoeging met dit Vlies. Daar is echter veel grond om te denken, dat juist het omgekeerde hier plaats heeft, en dat het Been het deel is, dat voornamelijk is aangedaan. Want het is opmerkingwaardig, dat het alleen in de gevorderde tijdperken der Venusziekte is, waarin de Beenderen ongesteld worden; en dat het dan zelfs de hardste deelen der Beenderen, gelijk het voorste van het Scheenbeen en de Bekkeneelsbeenderen, zijn, die het meest daarvan lijden moeten.

In Kropzeerige Lijders ziet men dikwijls het geheele ligchaam van een Been, bijzonderlijk de uiteindens der groote Beenderen, waardoor de geledingen van de Knie, Enklaauw, Elleboog en Voorhand geformeerd worden, opzwellen. Men vind bij de Schrijvers verscheidene gissingen omtrent den oorsprong van het Konstwoord Winddoorn (*Spina Ventosa*), dat aan deze Gezwellen gegeven is, te boek gesteld; dan wat daartoe de eerste aanleiding moge gegeven hebben, en of het zelve ter toepassing geschikt is of niet, wij oordeelen het te moeten behouden, ten einde die verwarring voortekomen, welke het geven van onderscheidene benamingen aan eene en dezelfde Ziekte zou kunnen veroorzaken.

In den Winddoorn ontwaart men in den beginne een pijn in het aangedane Been, en deze zit gewoonlijk zo diep, dat de Lijder uit het gevoel oordeelt, dat zij uit het middenpunt van het Been voortkomt. Dit blijft menigmaal eenige dagen lang aanhouden, voor dat men eenige zwelling ontdekt; dan meestentijds neemt men van den beginne af aan eene geringe dikte waar. Valt dit voor in eenen Lijder die aan andere toevallen van Kropzeer onderhevig is, en bepaalt zich deze zwelling voornamelijk tot een der grootste geledingen, dan heeft men veel reden om den aart dezès ongemaks niet in twijfel te trekken. Maar het gebeurt niet zelden, dat dit het eerste toeval van Kropzeer is, bijzonderlijk wanneer het in kinderen voorkomt: in welk geval de Ouders en de Wondarts beiden gemakkelijk in het vermoeden kunnen komen, dat het uit kneuzingen of verrekkingen ontstaat; ja deze beguicheling zal niet eerder

der ophouden, voor dat de Ziekte, door op andere plaatsen des ligchaams uittebreken, zich ten duideljkste doet kennen.

Ontstaan deze Gezwellen in het midden der Beenderen, gelijk somtijds gebeurt in de Beenderen van de handen en voeten, dan neemen zij schielijk toe; en bij het openbarsten der daarboven liggende zachte deelen, ontlasten zij een' dunnen kwalijk gestelden etter, en men vind de Beenderen, bij het inbrengen van een Tentijzer, bedorven. Maar bepaalt het ongemak zich tot een der groote geledingen, dan komt het, alhoewel het zelden mislukken zal of het loopt eindelijk in een Zweer uit, gewoonlijk op een langzamer wijze op dezen toestand neder; en men heeft geen middel, waarmede wij deszelfs voortgang kunnen stuiten. In dien toestand nu is de grondslag van het geen men gewoonlijk eene witte zwelling noemt gelegen; een Ziekte die wij in het Derde Deel onzer Verhandeling *over de Zweeren enz.* omstandig beschreven hebben.

Breken deze Gezwellen door en eindigen zij in Zweeren, dan bevind men dat de zachte sponsachtige deelen der Beenderen ontbonden of opgelost zijn; en dat de etter, welken zij voortbrengen, uitgeloozd zijnde, de nablijvende holligheden het voorkomen hebben van geformeerd te zijn even als of alle inwendige deelen van het Been waren uitgeboord, zijnde daarvan niets overgebleven dan een dunbeenachtig bekleedfel, bestaande uit de harde uitwenige beenplaat. In die gesteldheid der Ziekte, is het voorkomen der Beenderen zeer gelijk aan dat van die Kropzeerige Zweeren welke zich in de zachtere ligchaamsdeelen voordoen: en daar de Winddoorn in deszelfs een of ander tijdperk bijna altijd met toevallen van Kropzeer gepaard gaat, zo houd ik, gelijk reeds elders is opgemerkt, openlijk staande, dat wij dit ongemak gantschelijk als een Kropzeerige ongesteldheid moeten aanmerken, zijnde het hetzelfde in de Beenderen, wat Kropzeer, onder zijne meer gewoonlijke gedaante, in de Waterklieren is.

In de behandeling van een' Beenknobbel vordert de oorzaak, die tot het Gezwel schijnt aanleiding gegeven te hebben, een bijzondere opmerking. Is het ongemak volkomen plaatselijk en bestaat het alleen uit een overvloed van Weer, zo zal het, ofschoon het eenige wanstalte moge nalaten, nochtans zelden zo veel pijn of ongemak verwekken, dat de Lijder daar over klagen zal. Maar worden diergelijke Gezwellen, al zijn zij slechts plaatselijk, zo groot dat zij lastig of pijnlijk worden, dan maken zij noodwendig de opmerking zo van den Lijder als Wondarts gaande. Daar zij van dien aart zijn, dat zij voor geene geneesmiddelen willen wijken, zo behoren wij in die gevallen, waarin het noodzakelijk is dat zij worden weggenomen, al ons vertrouwen op een Heelkundige *Operatie* te vestigen.

De Lijder op een tafel gelegd en door medehelpers behoorlijk vastgehouden zijnde, behoort men, indien men gevaar mogt loopen, om nabij gelegene groote Slagaderen te kwetsen, in de eerste plaats een

Tourniquet aanteleggen, ten einde de boven het aangedane deel liggende vaten toetdrukken: als dan maakt men een insnijding door de het Gezwel bedekkende bekleedfelen; en ten einde genoegfame ruimte te geven om alle de deelen der *Operatie* behoorlijk te verrichten, moet men de snede niet slechts langs den geheelen loop des Gezwels maken, maar zij behoort zelfs, als de zitplaats van het Gezwel het toelaat, aan elke zijde nog een duim of meer verder te gaan. Nu moet het snijden tot op het Been toe voortgezet worden, terwijl de Konstbewerker tevens behoort toetezien, om, zo veel als doenlijk is, de omliggende Spieren, Pezen, Aderen, Slagaderen en Zenuwen niet te kwetsen. Door het gebruiken van een weinig opmerking op dit gedeelte der Konstbewerking, kan men veel nadeel voorkomen; het welk waarschijnlijk gebeuren zoude, indien deze *Operatie* bij overijling volvoerd wierd.

Het Been ontbloot zijnde, zo bestaat ons eerste werk in het bepalen op welk eene wijze men het best dat gedeelte van hetzelfde, waardoor het Gezwel geformeerd word, zal kunnen wegneemen: en dit zal van de gedaante of grootte des Gezwels afhangen. Is het slechts een kleine knobbel die met de kroon van een *Trepaan* kan omvat worden, dat laat hij zich met dat werktuig gemakkelijk wegneemen: maar is het te groot daar voor, dan kan zulks met eene gewone zaag geschieden; en na het uitneemen van alle schilfers, die eenige prikkeling zouden kunnen teweegbrengen, behandeld men de Wond op dezelfde wijze als andere Wonden. De zachte deelen moeten over het Been worden heeven geschoven, en de randen der Wond bij een gebragt en met Hechpleisters bevestigd hebbende, is men in staat een gemakkelijke genezing te bewerken. Wel is waar, dat men somwijlen hierin door kleine uit de plaats van het Gezwel voortspruitende afschilferingen kan verhinderd worden. Echter weet ik bij ervarenis, dat deze wijze van genezing somwijlen zal gelukken, en dus zoude ik altijd raden daar van de proef te neemen; want al hebben 'er kleine afschilferingen plaats, de Beenbrokjes zullen altijd naar de oppervlakte worden voortgedreven, en kunnen in het vervolg lang na dat de genezing der zachte deelen volbragt is, uitgehaald worden (m).

Men vind nochtans somwijlen een' Beenknobbel die het geheele Been beslaat. In dat geval kan men de door ons aangeprezene geneeswijze niet in het werk stellen. In dien toestand, behoort men, wanneer het Been van zulk een lengte en zo gelegen is, dat het geschieden kan, dat gedeelte van het zelve wegteneemen, waaraan het Gezwel vast zit: dan daar dit aan de kleine Beenderen van de handen en voeten bezwaarlijk kan verricht worden, om die reden is het

(m) Men moet niet redenen twijfelen, of dit gevoel des Schrijvers wezenlijk op de ondervinding gegrondvest is. Want de Beenschilfers kunnen immers door de huid niet heeven dringen, zonder ontsteking en verzweering in de reeds genezene zachte deelen te wekken. H. V.

het noodzakelijk dezelve, wanneer zij met dit gebrek behebt zijn, geheel en al wegteneemen. In een diergelijk geval, dat aan een der Beenderen van den Navoet (*Metatarsus*) plaats had, en waarin de Beenknobbel den geheelen omtrek van het Been besloeg, oordeelde ik het beter te zijn het geheele Been wegteneemen, dan deszelfs twee einden te laten zitten. De eene *Operatie* kon zonder veel moeite geschieden: de andere zoude zo wel pijnliker als langwijziger, en dan nog van geen beter gevolg geweest zijn. Want, offchoon de ledige plaats niet met Been wierd aangevuld, zij wierd toch stevig genoeg, zo dat de Lijder even zo goed ging als van te voren.

In de lange Beenderen van de Dijen, Voeten en Armen kan men het echter zonder gevaar wagen om een gedeelte van dezelve, waaraan een Beenknobbel vast zit, wegteneemen: en is het ligchaam van een goede gesteldheid, dan behoeven wij nimmer te wanhopen of de natuur zal het verlies herstellen; daar men dikwijls gevallen gezien heeft, waarin geheele Beenderen op nieuw zijn aangegroeid. Wanneer men een gedeelte van een Been moet wegneemen, dan schuift men, na het zelve door een ruime insnijding geheel ontbloot te hebben, een stukje bordpapier of dun lood daaronder door, ten einde op die wijze de onderliggende deelen voor de tanden der zaag te beveiligen. Moet 'er een stuk van het Kuit- of Scheenbeen worden uitgenomen, dan steekt men het lood of bordpapier tusschen die twee Beenderen door; en is een der Voorarmsbeenderen met een Beenknobbel bezet, dan legt men het tusschen de kleine en groote Ellepijp (*Radius et Ulna*). Men heeft tot het doorzagen van een Been zagen van verschillende gedaante en grootte gebezigd; maar de zaag die men gewoonlijk gebruikt om aftezetten, is mogelijk beter dan eenige andere.

Is een stuk van een of ander Been weggenomen, dan behoort men de Wond met de allerzachtste middelen te verbinden; men moet een wiek van zacht plukfel, dat met de gewone Waschzalve (*Ceratum commune*) bestreken of slechts in olie gedoopt is, tusschen de randen der Wond aanleggen; en indien men iets ter bevestiging van dezelve gebruiken moet, dan behoort men het veelhoofdig verband te gebruiken, hetwelk, zonder het lid te bewegen, kan losmaken. Het is een zaak van veel belang, het Lid zodanig eene richting te geven, als geschikt is om den etter op het gevoegelijkst te ontlasten; en daar de Kunstbewerker het gewoonlijk in zijn magt heeft de Wond meer of minder naar den eenen of anderen kant van het Lid te doen afhellen, zo behoort hij in het eerste gedeelte der *Operatie* deze omstandigheden wel onder het oog te houden.

Heeft men de *Operatie* aan een der Beenderen van den Voet of Voorarm verricht, dan zal het nablijvende gezonde Been het Lid altijd op zijn behoorlijke lengte houden; zodat het weinig of geen gevaar zal lopen van korter te worden. Maar moet men een gedeelte van een Been, dat geheel alleen zit, wegneemen, dan is 'er veel opmerking nodig om te verhinderen, dat het Lid gedurende de genezing inkrimpe.
Ten

Ten dien einde heeft men verscheidene werktuigen uitgedacht; dan, ik heb nimmer bevonden dat men derzelve hulp nodig had; want is de Lijder overtuigd van het groot belang om het Lid in een geschikte richting te houden, dan zal hij daaromtrent alle vereischte voorzorg gebruiken: en behalve dat, zo kan het gebruik van een der ten dien einde aangeprezen werktuigen, wanneer het zo vast word aangelegd als nodig is om het Lid in eenen staat van uitsrekking te houden, veel ongemak, pijn en ontsteking verwekken.

Gedurende de genezing van de Zweer bestaat de voornaamste zorg in te verhinderen dat de etter blijve zitten, en zich tusschen de omliggende gezonde deelen uitbreide. Indien men dit verhinderd, en de randen der Wond door middel van het door ons aangeprezen gemakkelijk verband zo lang open gehouden worden, tot zij zich uit den grond op met vleesch aanvult, dan zal de natuur al het overige voleindigen. Deze zachte vleeschuitspruitsels, die in den beginne de geheele ruimte tusschen de enden der van een gescheidene Beenderen bestaan, zullen spoedig de vastigheid en sterkte van Been verkrijgen; en binnen een kort verloop van tijd, zal het Lid, indien de algemeene staat van gezondheid des ligchaams blijft aanhouden, even goed voor het gebruik geschikt zijn als voorheen.

Tot dus verre hebben wij verondersteld, dat het ongemak in de uiterste ledenmaten zijne zitplaats had. Dan men ontwaart dusdanige Gezwollen insgelijks op andere plaatsen des ligchaams: als op verschillende deelen van het Bekkeneel (*Cranium*); aan de Onderkaak; aan de Ribben en Sleutelbeenderen; en eenmaal zag ik een' grooten Beenknobbel boven op het Schouderblad zitten. Dan, waar zij ook mogen gevonden worden, de wijze van behandeling is altijd dezelfde. Zolang zij niet hinderlijk zijn, moet men 'er niets aan doen; want zij blijven somwijlen klein, en gedurende het geheele leven in denzelfden toestand: maar worden zij grooter en zijn zij hinderlijk, hoe spoediger zij dan worden weggenomen, des te beter is het; want hoe vroeger de *Operatie* volvoerd word, des te gemakkelijk zal zij gedaan worden.

In die foort van Beenknobbel, welke men een *Venerische Kalkbuil*, (*Tophus*, *Nodus Venericus*) noemt, moet men in de eerste plaats de gesteldheid des ligchaams in aanschouw neemen. De Lijder behoort dadelijk onder zulk eene *Mercuriale* behandeling gebragt te worden, als nodig is om het Venusmet gantschelijk ten onder te brengen; en is het Gezwel in het Been versch en niet zeer verouderd, dan kan zulks alleen door Kwikmiddelen geschieden. Ten einde echter dit middel zo werkzaam te doen zijn als mogelijk is, moet men hetzelfde zo spoedig en in zulk eene groote mate, als de Lijder maar eenigzins verdragen kan, doen inneemen: want het ligchaam reeds voor het verschijnen der Kalkbuilen door het Venusgif volkomen besmet zijnde, word 'er tot stuiting van deszelfs voortgang, meestal een zeer aanmerkelijke hoeveelheid Kwik vereischt.

Het is eene gewone manier van behandeling, te gelijker tijd dat men de

de Kwik inwendig toedient, het aangedane deel zelve met Kwikzalve te wrijven, of met Kwikpleisters te bedekken. Ik heb daarvan echter nimmer eenig voordeel gezien; en ik ben zelfs van oordeel, dat het zeer nadeelig zijn kan. Men heeft veel grond om te mogen veronderstellen, dat het Beenvlies in diergelijke Gezwellen reeds in den beginne ontstoken word. In verscheidene gevallen schein de ontsteking, zo door het aanleggen van pleisters als het wrijven met Kwikzalve merkelyk toeteneemen. Dus behoort men alleen met het gebruik van zachte pijnstillende middelen, gelijk als een oplossing van Loodsuiker, of de opgestijfde Zalve (*Unguentum Nutritum*) zo lang voorttegaan, tot dat men verzekerd is, of het inwendig gebruik der Kwik van uitwerking is of niet. Deze middelen houden de deelen leenig; zijn tevens geschikt om de ontsteking wegteneemen, en kunnen zelfs eenigen invloed op de verdrijving het Gezwel hebben.

Maar ontdekt men dat het plaatselyk ongemak aan het Been, na het toedienen van Kwikmiddelen, nog immer blijft toeneemen; dat het Gezwel grooter en de pijn geweldiger word, dan moet men tot het gebruiken van andere middelen overgaan. In dien toestand zag ik somwylen door het aanzetten van Bloedzuigers op het Gezwel eene oogenblykelyke verligting van pijn te weeggebragt; en de pijn op die wijze verzacht zijnde, worden wij daardoor in staat gesteld om het gebruik van alle andere middelen ter zijde te zetten, tot zo lang men van de Kwik een volkomener uitwerking gezien heeft. In sommige gevallen waarin Bloedzuigers niet voldeeden, waren blaërtrekkende Pleisters, onmiddelyk op het aangedane deel aangelegd, van gewenscht gevolg. Wel is waar, dat deze zo min als de Bloedzuigers op het oorspronkelijk ongemak eenigen invloed hebben; zij kunnen het Beengezwel geenzins kleiner doen worden; maar door het verminderen der spanning van het Beenvlies, doen zij meer nut dan mischien eenig ander middel dat men zoude kunnen gebruiken.

Somwylen echter, wanneer men het gebruik dezer middelen te lang uitstelt; wanneer het Gezwel met een meer dan gewonelyke snelheid toeneemt; of wanneer 'er mogelijk eene scherpe stoffe zich onder het Beenvlies heeft nedergezet; brengen noch Bloedzuigers, noch blaërtrekkende Pleisters eenige verligtenis aan. In zulke gevallen, zal het doen van een insnijding langs den loop van het Gezwel tot op het Been toe, dikwijls oogenblykelyk verligting te weegbrengen. De uit deze Gezwellen voortvloeiende stoffe bestaat meestentijds uit een' dunnen bruinen Etter (*Sarx*); op andere tijden is zij een kleverige doorschijnende slijm.

Somwylen geneest de gemaakte insnijding, zelfs wanneer de Beenknobbel van eene aanmerkelyke grootte is, spoedig en gemakkelijk op de gewone wijze. Er ontstaat eene gezonde vleeschvorming, en de Zweer loopt toe; zelfs voor dat de Lijder zo veel Kwik heeft inge-

nomen als ter genezinge der ziekte nodig is. In dusdanige gevallen, behoeft men de zwelling van het Been in geen aanmerking te neemen: zij kan, wel is waar, naar alle waarschijnlijkheid gedurende des Lijders geheele leven blijven aanhouden; dan, zij zal in het vervolg geen ongemak nalaten. Zo dat men haar, tenzij zij op een plaats aanwezig was, alwaar zij een groote wanfstalte veroorzaakte, nimmer moet aanroeren.

Dan, bij andere gelegenheden, zal de Zweer, niettegenstaande het gebruiken van alle gewoonlijke geneesmiddelen, in plaats van gemakkelijk te genezen, hardnekkig blijven voortduren. In zulke gevallen word de hardnekkigheid van de Zweer meestal veronderfeld, haren oorsprong te neemen uit Venusmet dat niet genoeg verdelgd, en waartoe diensvolgens een verder gebruik van Kwikmiddelen nodig is. Men moet met het toedienen der Kwikmiddelen zonder eenige bedenking zo lang aanhouden als men zich daarvan eenig nut kan voorstellen. Maar drijft men het te ver, dan zal het gemeenlijk veel nadeel doen, en eerder dienen om de genezing der Zweeren te vertragen dan ze te genezen. Dit is echter een stuk waaromtrent men geen bepaalde voorschriften geven kan; het oordeel des Konstbewerkers moet zulks bepalen.

Is de hardnekkigheid van de Zweeren een gevolg van andere ongesteldheden des ligchaams, dan zal niets dan het wegneemen der laatstgenoemde de genezing bevorderen. Maar schijnt 'er zich in het ongestelde Been eene geneigdheid tot affschilfering voor te doen, dan zal men met de vervulling daarvan alleen zijn oogmerk bereiken. In zulke omstandigheden behoort men dus de wijze van behandeling, welke ter bevordering van de affschilfering geschikt is, optevolgen: dan, daar wij dit onderwerp in het tweede Deel onzer verhandeling *over de Zweeren enz.* volledig hebben afgehandeld, is het nodeloos zulks hier te herhalen.

Nadat alle de aangestoken deelen van het Been zijn weggenomen, zal de Zweer meestal spoedig toelopen. Dan in sommige gevallen, is door de langdurigheid van het ongemak zulk een opzetting en dikte van het Beenvlies en andere nabijliggende deelen veroorzaakt, dat de genezing langzaam voortgaat. In diergelijke omstandigheden doen zachte weekmakende middelen veel nadeel: en over het algemeen is niets van beter uitwerking, dan die soorten van Zalven die sterk met nedergeplofte Kwik en spaansch Groen bezwangerd zijn; somwijlen werken die middelen ook niet zeer spoedig; wanneer men dan de oppervlakte van de Zweer, eens in de twee of drie dagen, met den onderaardschen Steen bestrijkt, dan zullen de korsten spoedig afvallen, en derzelver plaatsen grootendeels met gezonde vleeschuitspruitsels worden aangevuld; waarna de genezing waarschijnlijk zonder belemmering zal voortgaan.

In de beschrijving dezer soort van Beenknobbel hebben wij bij herhaling gewag gemaakt van de pijn die daarmede vergezeld gaat; een toeval dat altijd plaats heeft; ik voor mij ten minste heb nooit het tegen-

tegendeel gezien. *Venerifche* Kalkbuilen, voornamelijk die op het hoofd voorkomen, gaan, wel is waar, altijd met weinig pijn, maar slechts met een gering onaangenaam gevoel gepaard. Dan deze soort van Kalkbuil ontspringt niet uit het been, maar enkel en alleen uit een ongesteldheid van het Beenvlies. In dit geval wijkt het Gezwel gewoonlijk, of voor de werking van Kwikmiddelen alleen, of voor het aanleggen van een blaërtrekkende Pleister; terwijl het doen van eene insnijding in hetzelfde, niets baten zal. Maar in de andere Beenknobbels zal het Gezwel, indien het Been in een' aanmerkelijken graad is aangedaan, nimmer flinken, ten zij een gedeelte van hetzelfde afschilfere. Zelfs zullen deze Gezwellen in de Beenderen, na dat alle andere toevallen verdwenen zijn, even vast en groot blijven als zij in den beginne waren. Men besluit dat een Kalkbuil uit het Been zelve voortkomt, wanneer de pijn, gelijk reeds is opgemerkt, over het algemeen zeer sterk is; het Gezwel veel harder is, dan wanneer het Beenvlies alleen is aangedaan; veel langzamer aangroeit, en, niettegenstaande het gebruik van alle middelen die men ter wegneeminge van hetzelfde kan bezigen, in eenen en denzelfden toestand blijft.

Nu komen wij tot de behandeling van den Winddoorn of die soort van Beenknobbel, die verondersteld word uit Kropzeer te ontstaan; en het smart mij te moeten bekennen, dat ik niets voldoende ten dien opzichte kan aan de hand geven. Men heeft Stovingen, Zalven, Pleisters en andere dingen aanprezen; dan ik weet daarvan geen een dat immer voordeel gedaan heeft. Gezwellen van dien aart, welke in den beginne een verschrikkelijk voorkomen hebben, zullen, wel is waar, somwijlen onveranderd blijven, of ter oorzaak dat de Kropzeerige ongesteldheid door het gebruik van koude Baden en andere middelen beteugeld is; of doordien 'er eene verandering in het ligchaam heeft plaats gegrepen, met welkers aart wij mogelijk geheel onbekend zijn. Dan dit valt zelden voor: want een Winddoorn neemt, niettegenstaande men van deszelfs eerste verschijning af aan alle middelen gebruikt, langfamerhand toe, en word immer kwaadaartiger.

Verschiijnt het ongemak te gelijker tijd op verschillende plaatsen des ligchaams, dan bestaat al het geen men kan beproeven daarin, dat men de gesteldheid van het ligchaam door eenen geschikten leefregel ondersteune; den Koortsbast en koude Baden als de beste versterkende middelen voordrage; en de pijn, wanneer zij zeer hevig woedt, door daaraan geëventred' gde giften van Heulsap pooge te lenigen. Maar bepaalt zij zich slechts tot een deel, gelijk als in gevallen van witte zwelling dikwijls aan de Knie en andere groote geledingen voorvalt, dan word het menigmaal raadzaam het ongestelde deel door een *Operatie* wegteneemen. In ongemakken aan de geledingen, is het eene gewone praktijk om in dien toestand de ongestelde ledenmaten geheel afzetten. Dan, onlangs is door PARK een vindingrijk Heelmeester in *Leverpool* de proef genomen, om, door alleen de hoofden van de aangedane Beenderen

wegteneemen, en naderhand de daardoor veroorzaakte Wond te genezen, dusdanige ziekelijke ledenmaten te behouden. Wanneer wij tot de Konstbewerking van het afzetten van ledenmaten gekomen zijn, zullen wij gelegenheid hebben dit stuk vollediger te behandelen; want wij oordeelen zulks hoognodig te zijn: en voor het tegenwoordige moeten wij alleenlijk doen opmerken, dat 'er grond is om te vermoeden, van te zullen ondervinden, dat de uitslag niet zo algemeen voldoende is, als men in den eersten opslag zich wel zoude voorstellen. Dan het is billijk te doen opmerken, dat men in plaatselijke Gezwellen van dien aart, welke in het midden van Beenderen voorkomen, dezelfden weg van behandeling moet inslaan, dien wij ter wegneeminge van die gevallen van Beenknobbels, welke door uitwendig geweld veroorzaakt zijn, alrede hebben aangewezen: zit het Gezwel aan een van de lange Beenderen der uiterste Ledenmaten, dan kan men dat gedeelte van hetzelfde uitzagen; en heeft het plaats aan een van de kleine Beenderen van de Handen of Voeten, dan neemt men de aangedane Beenderen gantschelijk weg.

XXXIX. H O O F D D E E L.

V A N D E B E E N B R E U K E N.

I. A F D E E L I N G.

Algemeene aanmerkingen over de Beenbreuken.

Sommige Konstbeoefenaars noemen iedere scheiding van samenhang in een Been een Breuk (*Fractura*); dan deze konstterm kan met meer geschiktheid tot die vanéenscheidingen in Beenderen bepaald worden, welke door uitwendig geweld veroorzaakt zijn. Dus behoort men nimmer te zeggen, dat een Been gebroken is, wanneer het door de gevolgen eener inwendige ongesteldheid is vanéengescheiden; maar wel wanneer zulks door een val, stoot, of kneuzing is te weeggebracht.

De Beenbreuken zijn van eenen verschillenden aart, en worden door bijzondere benamingen onderscheiden. Een Been kan of overdwars, in de schuinte of in de lengte breeken: hiervandaan de benamingen van dwarsche, schuinsche, en langwerpige Beenbreuken (*Fracturae transversae, obliquae et longitudinales*). Is een Been in kleine stukjens gebroken, dan noemt men dit een splinterbreuk of verbrijzeling (*Comminutio*).

Zijn

Zijn de bekleedfelen ongeschonden gebleven, dan noemt men een Beenbreuk Eenvoudig (*Simplex*); en zij draagt den naam van Meervoudig (*Composita*), wanneer de Breuk met een wond in de huid en andere zachte omliggende deelen gemeenschap heeft. Sommige noemen een Breuk Meervoudig, wanneer een Been in verscheidene stukken gebroken is; terwijl zij die Breuken, welke met wonden in de zachte deelen gepaard gaan, den naam van samengesteld (*Complicatae*) geven. Deze verdeling van Beenbreuken schijnt echter niet noodzakelijk te zijn: want het maakt, ten zij een Been in splinters gebroken of verbrijzeld is, geen het minste verschil of het op een of twee plaatsen gebroken is; daarentegen kan de geringste gemeenschap tuschen een Breuk en een Wond in de zachte omliggende deelen, derzelver natuur zo geheel en al veranderen, dat zij, in gevallen waarin men anderszins geene ontzettingbarende toevallen te vreezen had, het grootst gevaar, ja zelfs de dood ten gevolge heeft.

Het bestaan van een Beenbreuk laat zich meestentijds gemakkelijk door een onderzoek met de hand ontdekken. Een Breuk van een enkel Been, wanneer 'er slechts één in het gebroken deel van een Lid is; en van beiden de Beenderen wanneer 'er twee in zijn, laat zich, zo wel als een Breuk die met een uitgebreide Wond in de omliggende zachte deelen gepaard gaat, gemakkelijk ontdekken: maar in Eenvoudige Breuken, waarin slechts één Been van het Lid geleden heeft, valt het dikwijls moeilijk een juist oordeel te vellen; en wel voornamelijk wanneer de omliggende deelen reeds gespannen en pijnlijk zijn geworden, voor dat men een Wondarts geroepen heeft. In zulke gevallen moeten eene naauwkeurige opmerking op de verschillende omstandigheden, als daar zijn de ouderdom van jaren en de ligchaamsgesteldheid des Lijders; de plaats der veronderstelde Breuk; de houding van het Lid ten tijde der kwetsing; en eindelijk de daarmede gepaard gaande toevallen, ons gevoelen regelen.

In oude lieden breeken de Beenderen gemakkelijker dan in hen die op het best hunner jaren zijn. In de kindschheid zullen de Beenderen op het doen van een matig geweld eerder buigen dan breeken; terwijl zij in den ouderdom zo broos worden, dat zelfs de grootste Beenderen niet zelden op het geringste vallen en stoten vanéénscheiden.

Verskillende soorten van ziekten, maar voornamelijk de Venusziekte brengen deze broosheid der Beenderen voort. In twee gevallen, brengen de grootste en hardste Beenderen alleen door de gewone werking der Spieren van het Lid. Zij is insgelijks ook het gevolg van de Zeescheurbuik: Beenderen die voorheen gebroken waren, en reeds lang veréénigd zijn, scheiden in den verouderden wezenlijken Scheurbuik dikwijls van elkander, doordien de Beenweer, of ontbonden, of te zacht geworden is om hen veréénigd te houden.

Behalve deze algemeene ongesteldheid des ligchaams, zijn de Been-

deren op zichzelve ook aan eene ziekte onderhevig die hen zacht en buigzaam maakt. Zij word gewoonlijk Weekheid der Beenderen (*Mollities Ossium*) genaamd. In sommige gevallen gaat zij niet verder, dan dat zij die gesteldheid der Beenderen veroorzaakt, waarin zij door eenen geringen val of andere toevallen van dien aart kunnen breeken; dan het is bekend, dat zij in andere gevallen tot zulk een hoogte stijgt, dat 'er eene kromming en verdraaiing van alle Beenderen des ligchaams plaats heeft. Ik heb een geraamte gezien, waarin de knokkels van de Kniegeledingen tegen de Schaambeenderen gebogen, en alle andere Beenderen bijna op gelijke wijze gekromd worden.

Dus verdienen deze omstandigheden in het beoordeelen der waarschijnlijkheid eener Beenbreuk naar den graad van het daarop uitgeoefend geweld, eene bijzondere opmerking: want het blijkt klaar, dat bij oude lieden, en in die ongesteldheden der Beenderen, waarvan wij boven melding gemaakt hebben, een zekere mate van geweld Beenbreuken zal kunnen veroorzaken, het geen in andere omstandigheden die uitwerking niet zoude hebben kunnen doen.

Men behoort insgelijks de plaats eener veronderstelde Breuk in overweging te neemen. De Beenderen zijn meer geschikt om te kunnen breeken op die plaatsen, waar zij hard en bros zijn, gelijk in de vastere deelen van alle de lange Beenderen, dan aan derzelve uiteindens, alwaar zij zachter en medegevend van weeffel zijn; en Beenderen die diep liggen en met spierachtige deelen overdekt zijn, gelijk die der Dijen, breeken niet zo dikwijls, als die der Armen en Voeten, die niet zo wel beschaut zijn.

Overigens is de houding van een lid ten tijde dat het brak insgelijks een voorwerp van onderzoek. Dus kan een zeer geringe zwaarte gemakkelijk een Breuk veroorzaken, wanneer een Been op een ongelijke plaats ligt; daarentusfchen hetzelfde Been, wanneer het op een gelijke vlakte ligt uitgestrekt, zonder nadeel eenen zwaren last dragen kan.

Eindelijk behoort men ter beoordeeling van de waarschijnlijkheid of 'er een Breuk plaats heeft, zijn aandacht te vestigen op de toevallen, waarmede Beenbreuken gewoonlijk vergezeld gaan. Deze zijn pijn, zwelling en spanning der omliggende deelen; een meer of mindere kromming en verdraaiing van het gelid; een kraking en knarsing bij de behandeling der deelen; en eindelijk een onvermogen om het gekwetste lid behoorlijk uitteftrekken.

Het is waar, dat de eenvoudige Breuk van een Been niet noodwendig met veel pijn behoeft gepaard te gaan; want de Beenderen, niet zo overvloedig met Zenuwen voorzien zijnde als de zachtere deelen des ligchaams, zijn diensvolgens ook minder prikkelbaar van aart. Dan de pijn ontstaat uit twee omstandigheden, waarmede de Breuken gemeenlijk vergezeld gaan; als in de eerste plaats, uit de kneuzing en kwetzing der omliggende zachte deelen; en ten tweede uit het verschuiven van de uit-

eindens der Beenderen. De pijn is, wel is waar, meestentijds niet zeer hevig: dan in sommige gevallen word zij zo zwaar, dat zij de schrikbarendste toevallen te weeg brengt; gelijk krampachtige bewegingen der Spieren van het lijdende deel; sterke ontsteking; koorts, die met opspringen der Peezen gepaard gaat; algemeene stuiptrekkingen, en ijshoofdigheid; en indien men de oorzaak, waaruit deze toevallen ontstaan zijn, niet schielijk te keer gaat, dan maakt zij gemeenlijk een einde aan des Lijders leven. Over het algemeen word dit alles voorafgegaan door eene versterking der omliggende deelen van de Breuk; maar in sommige gevallen worden diergelijke ongemakken dodelijk uit hoofde van de hevigheid der Koorts, en zonder dat men eenige overhelling tot versterking of Koudvuur gewaar word.

Wanneer het geweld, waardoor een Beenbreuk veroorzaakt is zich zeer wijd over het lid heeft uitgestrekt, dan mogen wij geredelijk veronderstellen dat de hevigste toevallen daaraan alleenlijk zijn toetschrijven; maar over het algemeen zal men ontwaar worden, dat zij, wanneer de pijn, spanning en stuiptrekkingen der Spieren geweldig zijn, voornamelijk uit het scheuren of kwetsen der Vliezen, Spieren of andere zachte deelen, of door drukking van de einden der gebrokene Beenderen veroorzaakt worden: en ofschoon dit in allerlei soorten van Breuken kan voorvallen, zoo is het noodwendig een toeval dat veelvuldiger voorkomt in die Breuken, welke zo schuinsch zijn, dat de Beenderen gemakkelijk over elkander schuiven, dan in die dwarsche Breuken, waarin de deelen hersteld zijnde gemakkelijker in hunne natuurlijke houding blijven.

De andere door ons opgenoemde kentekenen (*Signa Diagnostica*) eener Beenbreuk, als het kraken bij de behandeling der deelen, eene verdraaijing en verlies van uitstrekking vermogen des aangedanen lids, zal men bij een nauwkeurig onderzoek bevinden, dat schier met alle soortgelijke ongemakken gepaard gaan. Zij zijn, wel is waar, in sommige Breuken meer blijkbaar dan in andere: maar men kan ze in alle Breuken ontdekken, waarin de deelen niet zeer gezwollen zijn, uitgezonderd in gevallen eener langwerpige Breuk. Een Been kan waarlijk in de lengte breeken, zonder dat 'er een dezer toevallen plaats heeft. Want men zal, ten zij de gebrokene deelen volkomen van elkander zijn afgescheiden, bij het behandelen van dezelve noch verdraaijing noch kraking gewaar worden; ook zal het Been niet onvermogen zijn om die deelen des ligchaams te dragen, welke gewoonlijk daarop rusten. In dusdanige gevallen beoordeelen wij het waarschijnlijk bestaan eener Breuk, uit het aangedane geweld, uit de hevigheid der toevallen, en andere omstandigheden die wij alrede hebben opgeteld.

Buiten deze kenschetsende toevallen van Breuken, die onmiddelijk plaats hebben zo dra de belediging is toegebracht, zijn 'er nog andere die zich in den beginne toevalliger wijze opdoen, en andere die eerder als gevolgen dan als toevallen zijn aantemerken. Van de eerste

ste zijn de! aanmerkeliJKste die groote graad van bloedontvating (*Echymosis*), welke in sommige gevallen, wanneer de cinden der gebroken Beenderen een nabijgelegen Slagader of Ader doorboort hebben, zich oogenblikkelijk opdoet; en de verwonding of scheuring der bekleedselen in meervoudige Breuken.

De gewigtigste gevolgen van Beenbreuken, bestaan in stijfheid en onbeweegbaarheid van het aangedane lid; verdraaiing der voornaamste deelen van het zelve, die of uit een zwelling of verdikking in de omliggende Spieren en Banden ontstaat; een te groote overvloed van Beenwee; een opkrimping der nabijleggende geledingen; of een vermagering of uitteering (*Marasmus*) van het lid zelve. Al het welk wij in een meer bijzondere overweging neemen zullen, wanneer wij over de geneeswijze der Beenbreuken zullen handelen.

In het beoordeelen van een Breuk en derzelve waarschijnlijken uitflag, zijn 'er verscheidene omstandigheden aantemerken: als voornamelijk de jaren en de ligchaamstoestand van den Lijder; de gesteldheid van het Been en van dat gedeelte van het zelve, het welk beschadigd is; de natuur der daarmede gepaard gaande toevallen; de omstandigheden, waarmede de Breuk kan samengesteld zijn; en de soort van Breuk.

Wat aangaat de eerste dezer, te weeten de ouderdom van jaren en de ligchaamstoestand des Lijders, weeten wij allen, dat dit zaken van het grootst belang zijn in alle Ziektens waaraan het menschelijk ligchaam onderhevig is; en nergens is dit blijkbarer dan in Beenbreuken. Dus genezen de Beenbreuken in jonge lieden, en voornamelijk in kinderen, over het algemeen veel schielijker dan in een' meer gevorderden ouderdom; en in gezonde ligchaamsgestellen ook spoediger dan in ziekelijke. Wij hebben boven reeds doen opmerken, dat de Beenderen in de Venusziekte bij uitstek bros kunnen worden; en men mag 'er hier ter plaatse bijvoegen, dat die Ziekte als mede de Scheurbeuk aan de herééniging van gebroken deelen zeer hinderlijk bevonden is. Ik heb deswegens wel eenige uitzonderingen gezien, waarin de Beenbreuken zelfs in den hoogsten graad van Venusziekte zeer gemakkelijk genezen: dan men heeft veel grond om te denken, dat dit een buitengewoon geval is, en dat, wanneer die Ziekte tot op het gebeente toe is doorgedrongen, 'er zich geen Beenweer vormen zal voor dat zij geheel ontworteld is.

Alhoewel ik, handelende over den invloed van de jaren op de genezing van Beenbreuken, toestemme, dat de vanééngescheidene deelen van Beenderen in jonge lieden schielijker samengroeien dan in oude, oordeel ik het nochtans billijk te doen opmerken, dat dit altijd niet even zeker doorgaat. Veele Schrijvers houden staande, dat in meer gevorderde tijdperken des levens de herééniging van gebroken Beenderen dikwijls niet kan verkregen worden. Dan ik heb echter nimmer daarvan eenig voor-

voorbeeld gezien, offchoon ik veelvuldige Beenbreuken, zelfs in lie'den van een' zeer hooggevorderden ouderdom, onder mijne behandeling gehad heb.

De ligging van en de plaats waar het Been gebroken is, zijn beiden omstandigheden die opmerking verdienen. Dus weten wij dat Breuken van de kleine Beenderen van de Armen en Beenen, van de Voeten en Handen, en van de Ribben over het algemeen spoedig en gemakkelijk genezen; daar Breuken van de grootere Beenderen, bijzonder van de Dije en den Opperarm veel moeilijker zijn om tot genezing te brengen. In de laatste bestaat een voorname oorzaak, dat de genezing meestal zeer lang duurt, daarin, dat het bezwaarlijk is de einden der gebroken Beenderen bij elkander te houden. Dan wat ook de oorzaak zijn moge, het zal op onze voorzegging noodzakelijk de zelfde uitwerking hebben.

Is een der groote Beenderen nabij deszelfs uiteinden gebroken, dan is het gevaar veel grooter, en het uitzicht op een volmaakte genezing veel minder, dan wanneer de Breuk omtrent het midden plaats heeft: want in dat geval maakt de kortheid van het eene stuk Been de samenvoeging van het zelve zeer moeilijk; en de toevallen, die de gevolgen eener Breuk zijn, kunnen in die gesteldheid bij uitstek hevig worden, niet alleen ter oorzake van de nabijheid van de Beursbanden der geleidingen, maar ook doordien in die gedeelten der Beenderen eene inplanting van een aantal Peezen plaats heeft, die niet slechts gescheurd en gekneusd, maar zelfs van hunne inplantingen geheel losgereten kunnen worden. Bovendien zijn de uiteinden der Beenderen niet alleen zacht, maar zelfs sponsaartig en celachtig van samenstel. Hiervandaan is het, dat Breuken in de nabijheid der uiteinden van Beenderen langwijziger zijn om te genezen en aanleiding geven tot lastiger en gevaarlijker toevallen, dan wanneer zij in derzelver hardere deelen voorvallen; want de gebroken deelen veréénigen hier niet zo gelijkvormig; meermalen schilferen zij af; en zijn meer geschikt om tot verettering overtegaan.

Het is daarenboven billijk te doen opmerken, dat Breuken nabij de uiteinden van Beenderen dikwijls tot eene stijfheid of onbeweegbaarheid der geleidingen, pijnen en zwellingen aanleiding geven, die in verscheidene gevallen, zelfs onder de beste behandeling, eenen geruimen tijd, en somwijlen gedurende des Lijders geheele leven hardnekkig blijft aanhouden.

Over het algemeen is men zeer gereed te veronderstellen, dat deze gevolgen alleen of aan de kwade behandeling van den Wondarts, of aan den Lijder zelve zijn toeteschrijven. Dat dit in sommige gevallen zo is, zal niemand ontkennen. Immers de uiteinden van een gebroken Been kunnen in den beginne door den Kunstbewerker of niet wel zijn samengevoegd, of naderhand door toedoen des Lijders vanééngethoven worden; en in beiden gevallen kan men zich gemakkelijk voorstellen, dat 'er dan alle de opgenoemde verschijnselen zullen plaats grijpen. Dan ter verdediging onzer Konst moet ik doen opmerken, dat zij meermalen aan de plaats en aart der Breuk, dan wel aan eenige an-

dere oorzaak zijn toeteschrijven. Het is ook niet te verwonderen dat het zo moet uitvallen. Wanneer men de verschillende omstandigheden, waarmede een Breuk dikwijls gepaard gaat; de kracht, die tot het breeken van een groot Been vereischt wordt; de geweldige kneuzing der zachte deelen daardoor te weeg gebragt; en de scheuring van Zenuwen, Spieren, en Banden, die door de Beenschilfers moet veroorzaakt worden, met aandacht in overweging neemt, dan zal men veel eer in het vermoeden kunnen geraken, dat zij dikwijls nog meer kwade gevolgen zouden veroorzaken, dan men in de daad vind dat zij doen.

Om over de natuur en waarschijnlijkten uitflag van Beenbreuken te oordeelen, verdienen de plaats hebbende toevallen een bijzondere opmerking. Zijn de toevallen, in vergelijking van het geweld op de Beenden uitgeoefend, gematigd, dan behoort onze voorzegging (*Prognosis*) naar evenredigheid gunstig te zijn: maar zijn de toevallen hevig, is de pijn in het bijzonder buitengewoon geweldig, en de zwelling en spanning vrij groot, zo zal het geval, hoe gering de kracht, die de Breuk veroorzaakt heeft, ook moge geweest zijn, naar alle waarschijnlijkheid zeer moeilijk om te behandelen, en onzeker van uitflag zijn. Dus behoren wij in zulke gevallen, zelfs bij een éénevoudige Beenbreuk, zeer omzichtig in het doen onzer voorzegging te zijn.

De omstandigheden, waarmede een Beenbreuk kan gepaard gaan zijn insgelijks van groot belang; en men kan over derzelve uitflag geen juist oordeel vellen, ten zij ze naauwkeurig gewikt en gewogen zijn. De nabijliggende Spieren en andere zachte deelen kunnen geweldig gekneusd; sommige der Banden en Pezen van de beschadigde deelen kunnen gebroken of zelfs van hunne inplantingen losgescheurd zijn; en de Breuk kan met een ontwrichting van een of beiden de nabijgelegene geledingen verzeld gaan. Deze toevallen verzwaren het gevaar in alle gevallen van Breuken.

De laatste aanmerking op dit stuk heeft betrekking tot de soort van Breuk. Men neemt tuschen de uitkomst van een éénevoudige en een meervoudige Breuk een zeer groot verschil waar. Een aantal éénevoudige Breuken is in den beginne van eenen zachten aart; en men verkrijgt door het uitoefenen van eene slechts gewone voorzorg een volkomen genezing: maar in meervoudige Breuken, kan de kleinste uitwendige wond, die met de Beenbreuk gemeenschap heeft, dikwijls het grootst gevaar verwekken. Ik wil niet zeggen, dat dit altijd gebeurt; integendeel weten wij, dat zelfs de zwaarste gevallen van meervoudige Breuken, door het aanwenden van behoorlijke zorg, dikwijls op de alergunstigste wijze zullen uitloopen: dan alle in dit vak ervarenere Kunstbewerkers zullen toestaan, dat men zich daarop niet moet verlaten; en dat dusdanige gevallen, zelfs onder de beste behandeling, zo geschikt zijn om kwalijk uittelopen, dat zij ons gevoelen daaromtrent bevestigen, en ons in alle gevallen in het doen eener voorzegging verpligen met zeer omzichtig te werk te gaan.

De Schrijvers hebben verscheidene aanwijzingen (*indicaciones*) ter genezing van Beenbreuken opgegeven; en deze moet men naauwkeurig onder het oog houden; namelijk: de Uitrekking; de Tegenrekking, het Herstel of op zijn plaats brengen der gebrokene deelen; het Verband, voor zo ver het nodig is om dezelve te bevestigen; de Plaatsing van het gebroken Been; en het te keer gaan of wegneemen van kwade toevallen.

Dit alles kan men nochtans zeer veréenvoudigen, en de aanwijzingen laten zich gemakkelijk tot drie bepalen: te weten tot het herstel der Beenbrokken op hunne natuurlijke plaats; tot het in dien stand houden van dezelve zo lang zulks nodig is; en ten laatste tot het tegengaan van dusdanige toevallen, als zich gedurende de genezing zouden mogen voordoen.

In eenige weinige gunstige gevallen, waarin de Beenderen geheel dwars door gebroken zijn, behoeven zij of niet uit hunne natuurlijke richting verschoven te worden, of de verandering, die zij ondergaan hebben, is zo gering, dat zij gemakkelijk kunnen gezet worden. Maar zijn de Beenderen van een lid in de schuimte gebroken, dan kunnen zij over elkander schuiven, waardoor dan een groote wanstalte en zware pijn ontstaat. De omliggende Spieren lijden dus geweldig en worden tot eene hevige werking aangezet: hiervandaan neemt de pijn in alle dusdanige ongemakken bij iedere natuurlijke beweging of van het geheele ligchaam, of van het meer onmiddelijk lijdend deel, sterk toe; en niets kan die wegneemen, dan een konstige herplaatsing der verdraaide Beenderen.

Ter verkrijginge daarvan heeft men veelerhande manieren aan de hand gedaan. In vroegere dagen geschiedde het met veel geweld en kracht: hetwelk men Uitrekking (*Extensio*) en Tegenuitrekking (*Contraextensio*) noemde: dan nu weten wij, dat men dit oogmerk op een gemakkelijker wijze, met minder pijn voor den Lijder en minder moeite voor den Kunstbewerker, verkrijgen kan.

Zo lang men zich verbeeldde, dat men daartoe veel geweld gebruiken moest, wierd het lid door een of meer medehelpers, door aan dezelve beiden einden te trekken, uitgerekt; en was dit niet voldoende om de Beenderen op hunne natuurlijke plaats te brengen, dan gebruikte men ten dien einde onderscheidene soorten van werktuigen. De daartoe nodige kracht wierd gemeenlijk uitgeoefend wyl het lid was uitgestrekt; iets hetwelk tot de moeilijkheid om de gebrokene Beenbrokken op hun plaats te herstellen veel bijbragt; want op die manier wierden alle de omliggende Spieren in werking gebragt: en men kon de Beenderen niet herstellen voor en aler die werking door een geweldiger overwonnen was. Het nadeel dat dikwijls daar door veroorzaakt wierd, laat zich gemakkelijker verbeelden dan uitdrukken.

Wanneer men in aanmerking neemt, dat, in het zetten van een ge-

broken Been, de voornaamste tegenstand, dien wij ondervinden, in de werking der omliggende Spieren bestaat, dan valt de noodzakelijkheid van het lid, gedurende de Konstbewerking, in zulk een richting te brengen als ter verflappinge der verschillende daar mede verbonden zijnde Spieren meest geschikt is, zo duidelijk onder het oog, dat men thans indedaad verbaasd moet staan, dat het voorstellen van dien maatregel voor de Konstbeoefenaars van den tegenwoordigen tijd is overgelaten. Want, wat ook de gevoelens van eenige weinigen daaromtrent mogen geweest zijn, zeker is het, dat het tot op de jongstverloperne tijden de algemeene praktijk was, om alle ledenmaten, bij het aanwenden der pogingen om gebroken Beenderen, op hunne plaats te herstellen, in eenen staat van Uitrekking te houden, en dat het de beroemde POTT is, waaraan wij voornamelijk het invoeren van een tegengestelde handelwijze verschuldigd zijn.

Men staat verbaasd met hoe weinig moeite men, in de behandeling van een Beenbreuk, indien 'er gezorgd word dat alle Spieren van het lid in verflapping zijn, de einden der Beenderen over het algemeen genomen, kan te samenbrengen. Wanneer een lid in die volkomen houding van verflapping gebragt is, dan zal de Wondarts het in de meeste gevallen in zijn magt hebben het lid zonder eenige de minste hulp te herstellen; maar gelukt het hem niet, dan behoeft hij slechts eenen geringen graad van Uitrekking te bezigen, met het bovendeele van het lid door eenen medehelper, die zijne handen tuschen de Breuk en het nabijliggend gelid plaatst, te doen vast houden; terwijl deszelfs onderste gedeelte door een' ander' zachtjens word uitgerekt; echter steeds zorg dragende, de Spieren zo veel mogelijk in verflapping te houden.

Daar het van het grootste aanbelang is het zetten van gebrokene Beenderen met nauwkeurigheid te verrichten, zo behoort men op dat gedeelte der Konstbewerking de grootste aandacht te vestigen. Iedere oneffenheid, die door een uit zijn plaats gedreven Beenbrok ontstaat, moet weggenomen worden, ten einde het beschadigde deel zoo veel mooglijk met het gezonde overeenkome; welk laatstgenoemde men, om met meer oplettendheid vergeleken te kunnen worden, zo dicht daarnevens moet leggen als de Konstbewerker zal nodig achten.

De noodzakelijkheid van dit gedeelte der behandeling met aandacht te verrichten, blijkt daar uit, dat wanneer de gebrokene Beenderen in den beginne niet behoorlijk samengevoegd zijn, het lid of altijd verdraaid moet blijven staan, of in het vervolg recht moet gezet worden; hetwelk als dan den Lijder noodwendig meer pijn verwekken, en den Wondarts meer moeite veroorzaken zal.

De Beenderen recht gezet zijnde, is ons voornaamste werk dezelve zo lang nodig is in dien stand bevestigd te houden. Het geen men door het aanleggen van geschikte drukdoeken en windsels, en door het lid in zulk een' staat van verflapping te brengen, waarin het met gemak

en zonder storenis kan blijven liggen, tot dat de genezing voleindigd is. Wanneer wij tot de behandeling van Breuken der bijzondere deelen gekomen zijn, dan zullen wij van de houding, waarin zij moeten geplaatst worden, en van de verbanden, welke het best daartoe geschikt schijnen te zijn, een beschrijving geven. Voor het tegenwoordige kunnen wij aanmerken, dat men het verband niet digter moet aanleggen dan volstrekt noodzakelijk is om de Beenderen in hunne richting te houden; en dat dit meestal gemakkelijk kan geschieden, indien men het lid zulk een richting geeft dat alle deszelfs Spieren slap zijn.

De tijd, die tot een genoegzaam vaste herééniging van gebroken Beenderen vereischt word, hangt af van verschillende omstandigheden: als van de grootte van het Been, en de zwaarte, die het te dragen heeft; van de jaren en de lichaamsgesteldheid des Lijders, en van de meer of minder afgebroken loop van genezing, veroorzaakt door de ligging, waarin het lid gehouden is, zo wel als van de zachtheid of hevigheid der daarmede gepaard gaande toevallen van zwelling, pijn, en ontsteking. In een' Lijder, die gezond en middelbaar van jaren is, zal, wanneer zich geen kwade toevallen voordoen, en de beschadigde deelen immer juist op hunne plaats blijven, de genezing van een gebroken Dije of van de Beenderen van den Voet in twee maanden; van den Arm of Schouder en van de Voorarms-Beenderen in zes weken; de Sleutelbeenderen, Ribben en Beenderen van de Vingers en Teenen, Handen, en Voeten in drie weken voleindigd worden. In de kindsheid en jeugd heelen de Breuken van alle deze deelen spoediger; terwijl in meer gevorderde jaren deze verééniging langfamer voortgaat, en diensvolgens daartoe meer tijd vereischt word.

In éénavoudige Breuken, waarop deze algemeene aanmerkingen meer toepasselijk zijn, zijn de pijn, spanning en alle andere toevallen gemeenlijk matig, en verdwijnen, indien de Beenderen behoorlijk in hunne richting gehouden worden, gantschelijk binnen het verloop van weinige dagen: dan in sommige gevallen neemen zij, in plaats van te verminderen, dagelijks in hevigheid toe, zo dat zij den Lijder veel ongemak verwekken, en den Konstbewerker insgelijks veel moeite en zorg verschaffen.

Zijn de Spieren en andere zachte deelen van het lid niet sterk gekneusd, dan is het mogelijk geheel nodeloos, ter voorkominge van pijn of spanning, iets aanteleggen: dan meestentijds kan men de hevigheid dezer toevallen door het tijdig gebruik van samentrekkende middelen, gelijk een oplossing van Loodsuiker, of ruuw Ammoniakzout, of met Geest van MINDERER te keer gaan; en helpen deze dingen niet, dan zet men een aantal Bloedzuigers op de pijnlijke deelen. Indedaad de manier van bloedontlasting door Bloedzuigers is in alle gevallen van dien aard werkelijk zo veel van nut, dat ik zulks, zo dra de spanning groot is, of de pijn na het zetten der Beenderen lang blijft voortwoeden, altijd aanraad. In alle gevallen van Beenbreuken is de ontsteking een toeval,

waarvoor men in de eerste plaats het meest beducht moet zijn; en daar niets in staat is om hetzelfde met meer zekerheid te keer te gaan of wegteneemen, dan eene plaatselijke bloedontlasting, moet men deze, wanneer de omliggende zachte deelen sterk gekneusd zijn, nimmer achter wege laten; noch het bewerkstelligen daar van, indien zulks maar eenigzins noodzakelijk is, uitstellen; want het doet altijd de beste uitwerking wanneer men spoedig na het toebrengen eener kwetsure daarvan gebruik maakt.

Behalve het onmiddelijk voordeel van verligting van pijn in het aangedane deel, zo voorkomt in Beenbreuken niets met meer zekerheid de kwade gevolgen van kneuzing, dan het tijdig zetten van Bloedzuigers. Van deze kwade gevolgen, zijn de aanmerkelijkste, diepzittende Ettergezwollen, welke zich in sommige gevallen binnen in de holigheid van het Been zelve, in andere in het omkledend Celleweeffel vormen; lang aanhoudende pijnen, die even gelijk zinkingachtige ongesteldheden zich over het aangedane lid uitbreiden; een verdikking en opzwellung van het Beenvlies en andere zachte deelen; een verstijving der nabijgelegene Peezen; een te groote overvloed van Beenweer; en een magteloosheid in het gantsche lid.

Het is aan alle in dit vak van ziekten bedrevene Konstbeoefenaren bekend, dat alle deze gevolgen ontstaan kunnen in Breuken die met een groote kneuzing gepaard gaan: en niets is verontrustender voor de Wondartsen, en pijnlijker voor de Lijders: want worden zij niet spoedig opgeheven, dan zijn zij zeer geschikt om aanhoudend te worden; en worden dan meestentijds aan onkunde en kwade behandeling in het zetten van de Breuk toegeschreven.

In veele gevallen ontstaan zij ongetwijfeld daaruit, dat de stukken van het gebroken Been niet behoorlijk bijéengebragt, of naderhand niet naauwkeurig genoeg in dien stand gehouden zijn: dan dikwijls komen zij uit de ontsteking, die op de kneuzing volgt, voort. Het blijkt dus duidelijk, dat het tijdig zetten van Bloedzuigers, alleen voldoende genoeg kan zijn. Heeft de pijn en zwelling in een gebroken lid reeds lang geduurd, dan brengen wrijvingen met weekmakende Olien, warme Baden, voornamelijk een behoorlijk gebruik van de Wateren van *Buxton*, *Bath* en *Barreges* de meeste verligting aan.

Somwijlen worden wij in het verkrijgen van volkomene genezingen van Beenbreuken door het nablijven van wanstalte uit een' te grooten overvloed van Beenweer te leur gesteld. Het is geen gewoon verschijnsel, doch ieder Konstbeoefenaar zal wel gevallen van dien aart gezien hebben. Voor zo ver ik in staat ben daaromtrent een oordeel te vellen, kan dit ongemak, in met sterke ontsteking gepaard gaande Breuken, het veelvuldigst ontstaan, en om het zelve tegentegaan, doet een plaatselijke bloedontlasting meer nut dan enig ander middel. In sommige gevallen is de geneigdheid tot vorming van Beenweer nochtans zo groot, dat zij bezwaarlijk te beteugelen valt. Men veronderstelt, dat het gebruik van Wijngeest en andere

dere famentrekkende middelen in diergelijke gevallen voordeelig is; en ik heb van een aanhoudende zachte drukking, die men door middel van een, naar den vorm van het aangedane deel gemaakt, en behoorlijk bevestigd, dun loden plaatje het best kan uitoefenen, somwijlen veel voordeel gezien: dan daar dit, noch eenig ander middel in alle gevallen dienstig is, en de Lijders zich nergens meer over beklagen, dan over eene te leuifstelling in het verkrijgen van een volkomen genezing eener Beenbreuk, zo doet men altijd het veiligst, om, zodra de Beenweer te overvloedig begint uittebotten, den Lijder van den waarschijnlijken uitflag des gevals te verwittigen; en hij zoude wel zeer onredelijk moeten zijn, indien hij dan naderhand murmureerde over iets het welke de grootste voorzorg en oplettendheid niet had kunnen verhinderen.

Onder de gevolgen welke somwijlen uit Beenbreuken geboren worden, is 'er nog een, dat wij meer bijzonderlijk in overweging neemen moeten; te weten, eene moeilijkheid om een vereéniging te bewerkten tusschen de stukken der gebroken Beenderen, waardoor zij, lang na dat zij reeds moesten samengegroeid zijn, los en onvereénigd blijven.

Verscheidene oorzaken kunnen daartoe aanleiding geven: als daar zijn B: V: sommige ligchaams-ongesteldheden, Engelsche ziekte, Scheurbuik, of Venusziekte; als mede wanneer de stukken der gebroken Beenderen, niet zo lang in een onbeweegbaare aanraking gehouden zijn, tot dat de vereéniging volkomen volbragt is; indien een gedeelte van een Spier, Pees of Band zich tusschen de einden der gebrokene deelen gevoegd heeft, zodat de samenvoeging daardoor verhinderd word; en in sommige gevallen ontstaat zulks uit het breeken van een Been in verscheidene stukken, waarvan de middelste zo klein zijn, dat zij, zelfs bij de naauwkeurigste samenvoeging, verhinderd worden om te vereénigen.

Insgelijks heeft men opgemerkt, dat diergelijke voorvallen meer gebeuren in zwangere vrouwen dan in andere lieden. Wel is waar, ik heb dit zelf nooit gezien; dan het schijnt echter het algemeen gevoelen der Konstbeoefenaren te zijn, en men vind bij de Schrijvers verscheidene dusdanige voorbeelden aangetekend.

Ontstaat dit onvermogen van vereéniging uit een algemeene ongesteldheid des ligchaams, dan behoort men die middelen in het werk te stellen, welke wij weten, dat het meest geschikt zijn om dezelve wegteneemen. Want wat moeite de Wondarts van zijnen kant ook moge aanwenden, hij zal, zo lang zij blijft aanhouden, niets met vrucht kunnen uitrichten; en daar het tijdig gebruik van middelen somwijlen veel kwaad voorkomt, zo moeten zij altijd in het werk gesteld worden, zodra men ontdekt uit welke oorzaak het ongemak voortkomt. Ook zoude het zelfs, indien men wist dat de Lijder bij het breeken van een Been aan zekere ongesteldheid des ligchaams sukkeide, een billijke

voorzorg zijn, terstond zodanig een' weg ter genezing inteslaan; waar door men genezingen zal kunnen verhaasten, die anderszins op eene noodlooze langwijligheid zouden uitloopen.

Word de vereéniging tegengehouden doordien de gebroken Beenderen niet in eene behoorlijke richting liggen, dan moet men dezelve beter samenbrengen, en met zo veel naauwkeurigheid als mogelijk is in een geschikte richting brengen; en is de Breuk nog versch, dan kan men op die manier altijd een volmaakte genezing verkrijgen.

Maar ingevalle een Beenbreuk reeds langen tijd geduurd heeft, zonder dat 'er tusschen de einden der Beenderen eenige vereéniging heeft stand gegrepen, dan word de beenstof, welke hen moest doen samen groeien, hard, glad en tot hare bestemming geheel ongeschikt, in zo verre, dat men van het herzetten van de Breuk geen het minste voordeel verwachten kan. Hiervan heb ik verscheidene voorbeelden gezien, waarin de einden der gebroken Beenderen volmaakt glad geworden waren, en zich zo gemakkelijk lieten bewegen en over elkander schuiven als de Beenderen van eenige andere geledingen: en bij de Schrijvers vind men insgelijks verscheidene foortgelijke gevallen te boek gesteld.

In dien toestand moet men den Lijder, wanneer hij daarvan geen groot ongemak heeft, aanraden om zijn lot geduldig te dragen, voornamelijk in Breuken van de kleine Beenderen, gelijk die der Vingeren en Teenen, de Beenderen van de Nahand (*Metacarpus*) en Navoet (*Metatarsus*), de Sleutelbeenderen (*Claviculae*) en Ribben (*Costae*): maar in de groote Beenderen der ledenmaten, die meer stevigheid vorderen, en waarin een diergelijk ongemak schier een geheel onvermogen van zich te bewegen na zich sleept, behoort men, vermids men in staat is om dit gebrek, door het doen eener konstbewerking, te herstellen, in alle mogelijke gevallen daartoe te besluiten. Door het doen van een insnijding door de onliggende zachte deelen, waardoor de stukken der Beenderen geheel ontbloot worden, en door het wegneemen van een klein gedeelte van ieder derzelve, hetwelk met een gewone Zaag of met de kroon van een *Trepaan* geschieden kan, brengt men het ongemak weder in den staat eener versche Beenbreuk; wanneer men, door wel zorg te dragen dat de Beenbrokken in een geschikte richting bevestigd blijven, in korten tijd een volkomen genezing te verwachten heeft.

De Konstkewerking is ongetwijfeld pijnlijk en langwijlig: want de insnijding moet zeer groot zijn indien de werktuigen vrij en onbelemmerd zullen kunnen gebruikt worden: en men behoort meestentijds daarin zeer behoedzaam te werk te gaan, ten einde het kwetsen der groote bloedvaten van het lid te vermijden: dan iemand, die in het vak der beëffende Heelkunde bedreven is, kan zulks zonder gevaar volvoeren (n).

Ook

(n) Zie WHITE'S Heelkundige gevallen, waarin men twee voorbeelden van dien aart zal aangetekend vinden.

Ook moet men zich van deze Konstbewerking door vrees omtrent de grootte van de lolligheid, die door het uitneemen der Beenbrokken veroorzaakt word, niet laten afschrikken: want indien het lid in zijn behoorlijke richting wel bevestigd blijft liggen, en des Lijders gesteldheid van ligchaam gezond is, zal de natuur, naar alle waarschijnlijkheid, nimmer falen, om dit gebrek te herstellen. Dus kunnen wij ons veel gevallen erinneren, zelfs van Beenderen die geheel op nieuw zijn aangegroeid; en ieder Konstbeoefenaar heeft in zijn praktijk gelegenheid, om de vermogens der natuur op dit stuk, eenen minderen graad te zien werken.

Een Been breekt dikwijls in onderscheidene stukken, en des niettegenstaande geneest het: maar zijn de stukken zo klein, dat de omloop van het bloed daarin waarschijnlijk niet zal kunnen blijven voortduren, zo zal het, vermids zij daardoor onvermogen worden om de afscheiding van Beenweer, waardoor hante herééniging moet bewerkt worden, te bevorderen, beter zijn hen op eenmaal uitneemen, dan de genezing, door zucht om hen te behouden, te keer te gaan. Diensvolgens is het in alle meervoudige Breuken, waarin het Been reeds ontbloot is, een aangenomen regel onzer beste Wondartsen, om alle zodanige Beenbrokken uitneemen, als welke waarschijnlijker wijze met de overige niet zullen samengroeien. Maar in enkelvoudige Breuken, waarin de huid ongeschonden blijft, moet men, vermids men niet met zo veel zekerheid over den aart en uitbreidheid der Breuk kan oordeelen, noch de waarschijnlijkheid bepalen, of men in staat is om alle losse stukken te behouden, in de eerste plaats een genezing op de gemakkelijkste wijze trachten te bewerken, door de deelen zo te plaatsen, als tot derzelver spoedige genezing het best geschikt zal zijn: maar gelukt dit niet, blijven de einden van het Been, nog lang na dat zij moesten veréénigd zijn, los zitten, en kan men een of meer beenschilfers voelen, dan moeten dezen als vreemde lichamen beschouwd, en langs een ten dien einde door de zachte deelen gemaakte opening met de vingers of de tang worden uitgenomen.

De ondervinding heeft mij geleerd, deze wijze van behandeling met volle ruimte aan te prijzen. Ik heb verscheidene voorbeelden gezien, die men, vermids de herééniging tusschen de einden van gebroken Beenderen niet volbragt was, als geheel ongeneeslijk beschouwde, en waarin zij eindelijk, door het uitneemen van eenige losse Beenbrokken, binnen het verloop van eenen zeer korten tijd ten einde gebragt wierd.

Dan de grootste hinderpaal in het tegengaan van de herééniging van gebroken Beenderen, bestaat daarin, dat een gedeelte van een Spier, Band of enig ander zacht deel tusschen beiden geklemd raakt. Men oordeelt dit het geval te zijn, wanneer de pijn en spanning van het lijdende deel in den beginne heviger is, dan zij gewoonlijk pleegt te zijn; wanneer de bijzondere bewegingen van het lid oorzaak zijn van

geweldige pijn en beknellingen der Spieren die tot deszelfs beweging dienen; en eindelijk, wanneer de einden van het gebroken Been op den gewonen tijd niet zijn samengegroeid.

Zodra men reden heeft om te denken, dat eene genezing door een der opgenoemde oorzaken verhinderd word, dan moet men het gedeelte van het bekleemde vlies of spier, door het lid in alle die soorten van richtingen te brengen, die het op de gevoeglijkste wijze ondergaan kan, op zijn plaats trachten te herstellen. Maar kan men zulks niet bewerken, gelijk niet zelden het geval is, en blijven de Beenderen lang na den gewonen tijd steeds geheel los, dan behoort men, zonder eenige de minste bedenking, boven het gebroken deel een insnijding te maken. Heeft het ongemak niet lang geduurd, dan zal de genezing alleen, door de stukken van het gebroken Been samen te brengen, kunnen volbragt worden: maar is die maatregel te lang uitgesteld, en de uit de gebrokene uiteinden van het Been voortgevloeide Beenstof reeds hard geworden, dan moet men een klein gedeelte daarvan, of met een zaag, of met eenig ander scherp werktuig wegneemen, ten einde het ongemak wederom tot den staat eener versche Breuk te brengen; anders zal men met de konstbewerking geen voordeel doen.

Behalve deze bovengenoemde de genezing van een gebroken Been verhinderende oorzaken, zal het ook niet ongeschikt zijn om optegeven, hoe de uitstorting van veel bloed in den omvang van het gebroken Been zeer gemakkelijk van dezelfde uitwerking zijn kan. Het gebeurt in gevallen eener éénevoudige Breuk zelden, dat eenige van de groote bloedvaten gekwetst zijn; en het uit kleine slagaderen voortgevloeide bloed word meestentijds vrij spoedig opgenomen, en veroorzaakt geene kwade gevolgen. Dan somwijlen komen 'er zelfs in éénevoudige Breuken gevallen voor, waarin een groot bloedvat door de scherpe splinters van een Been gewond is. Is de mate van het ontwaatte bloed zeer groot, dan zwelt het Lid zo sterk op, dat het nodig is hetzelfde te openen, ten einde het gewonde bloedvat te onderscheppen en toe te binden: maar stijgt de zwellings tot geen ontzettingbare hoogte, dan moet men zich liever op de natuurlijke samentrekkende kracht der Slagader, in het helpen der bloedstorting, en op de vermogens van opslurpende of inzuigende middelen, ter wegneeminge van het reeds uitgestorte bloed, verlaten. In sommige diergelijke gevallen, waarin de stukken van het gebroken Been langen tijd met bloed waren omgeven geweest, schein het vermogen van Beenweervorming daardoor vernietigd te zijn; het Beenvlies scheidde zich ter aanmerkelijke lengte van beiden de einden van het Been af; en bij het openen bevond men dat hier geene verééniging plaats had; de door de Breuk veroorzaakte splinters waren nog even zo scherp als in den beginne; en meestentijds vloeide 'er een dunne stinkende etter uit de wond.

In dien toestand zal men geen genezing bewerken, zo lang die deelen van het Been, welke van Beenvlies ontbloot zijn, niet zijn afgeschil-

schilferd. Daar nu de affchilfering over het algemeen een verdrietig werk is, zo zouden wij liever het wegzagen van het Beenvlies ontberend deel aanraden. Op die wijze zal men eene fchielijker en zekerer genezing verkrijgen.

Deze algemeene aanmerkingen dus hebbende vooraf laten gaan, komen wij tot de befchouwing van Breuken der bijzondere deelen.

II. A F D E E L I N G.

Van de Breuken der Neusbeenderen.

De bogt of boog welke door de Beenderen van de Neus geformeerd word, is oorzaak dat zij niet zo dikwijls breeken, als zij anderzins wel doen zouden. Zij zijn echter, aan het een of ander geweld blootgefteld zijnde, noodwendig aan alle foorten van Breuken onderhevig.

Behalve de gewone toevallen van Breuken, zo kunnen diergelijke ongemakken in de Neusbeenderen, ook de ademhaling beletten; de fpraak en reuk belemmeren; fomwijlen Neusproppen en hardnekkige zweeren veroorzaken; en zijn wegens hunne nabijheid bij de Hersfenen bij uitftek gevaarlijk. Diensvolgens vereifchen deze Breuken de grootfte opmerking.

Zijn wij zeker omtrent den aart en de uitgebreidheid van de Breuk, dan is ons eerfte werk om de Beenderen, zo goed als doenlijk is, op hunne natuurlijke plaats te herftellen. Is een gedeelte daarvan meer verheven, of fteekt het boven de anderen uit, dan moet het met de vingers op dezelfs plaats gedrukt worden; terwijl men zulke deelen, die in een of beiden de Neusgaten binnenwaarts ingedrukt zijn, met het eind van een dunne spatel of eenig ander foortgelijk werktuig moet opheffen. Alle Beenbrokken die geheel los en van de overige bijna afgefcheiden zijn, moet men, om het even, of zij naar buiten of binnen in het Neusgat gedrukt zijn, terftond uit den weg ruimen; dan moet behoort al het geen wat met de andere Beendeelen nog vast veréénigd is, op de bovengemelde wijze op zijn natuurlijke plaats te herftellen.

Zijn de Beenderen behoorlijk gezet, dan zullen zij meestentijds zonder eenige hulp op hun plaats blijven. Is 'er een Wond aanwezig, die moet men op de gewone manier verbinden, en de ontfteking, om het even of de bekleedfelen befchadigd zijn of niet, door het gebruik van Loodmiddelen, en, wanneer de hevigheid der toevallen het vereifcht, door plaatselijke Bloedontlastingen trachten tegentegaan.

Maar blijven, de herftelde deelen niet op hunne plaats, dan zijn

wij in de noodzakelijkheid gebragt om daartoe al ons vermogen aante-wenden. Zijn zij naar binnen in de Neusgaten gedrukt, dan bestaat de beste manier om daarin te slagen, in het inbrengen van zulke *Canuls* als op Plaat XVIII. *Fig. 2.* zijn afgebeeld. Indien men de *Canuls* met zacht linnen omwind, en dan met eene of andere weekmakende zalve bestrijkt, kunnen zij zo lang als nodig is in de Neusgaten blijven zitten. Terwijl men integendeel, wanneer een gedeelte van het Been boven het andere uitsteekt, hetzelfde door het behoorlijk aanleggen van een tweehoofdig Verband naar beneden moet houden. Zijn de bekleedselen beschadigd, dan moet de Wond terstond verbonden worden; mits wel zorgdragende, dat men, bij het doen daarvan, alle wanstalte, zo veel mogelijk is, trachte te verhinderen; hierop moet men een drukdoek van oud linnen aanleggen; en dan over dit alles heenen, door middel van het bovengemeld verband, een gelijke drukking maken.

Op die wijze kan men, ten zij de Beenderen zo verbrijzeld zijn, dat derzelve herééniging onmogelijk is, bijna in alle soortgelijke ongemakken een goede genezing verkrijgen. In welk geval al het geen de kunst vermag, bestaat in het uitneemen der losse Beenbrokjes, en de natuur in het genezen van de nablijvende zweer, zo veel als doenlijk is, te onderschragen.

III. AFDEELING.

Van de Breuken van de Beenderen van het Aangezicht.

Bij het beschrijven van de Bekkeneelsbreuken, zijn die van de aangezichts Beenderen tevens in overweging genomen. Thans hebben wij slechts eenige weinige aanmerkingen omtrent de Breuken van de Bovenkaaks- en Wangbeenderen, als welke de meest uitpuilende gedeelten van het Aangezicht uitmaken, voortdedragen.

De nabijheid dezer Beenderen bij de Oogen en de Neus, en de plaats van de Kaakboezems, maken dusdanige Breuken zeer belangrijk. Strecken de Breuken zich naar de Oogen uit, dan kunnen zij zulk eene zware ontsteking veroorzaken, die dikwijls gevaarlijk word; en gaan zij tot in den Kaakboezem door, dan worden zij niet alleen langwijlig, maar geven ook aanleiding tot een groote wanstalte: want, ligt het voorste gedeelte dier holligheid open, en is een gedeelte van het Been weggenomen, dan word het Aangezicht plat, en de huid, ondanks alles wat men, om zulks te verhoeden, kan in 't werk stellen, vol rimpels.

Diensvolgens behoort men in alle diergelijke ongemakken in het zettten van het gebroken Beendcel zeer zorgvaldig te werk te gaan, ten ein-

einde deszelfs herééniging behoorlijk te bevorderen; en de wond waarmede de Breuk gepaard gaat met zeer veel opmerking te verbinden, op dat men dus, voor zo ver als doenlijk is, alle wanfstalte moge verhinderen.

Na dat de Beenderen op hunne plaats gebragt zijn, het welk, wanneer 'er geen wond bij is, met de vingers, of wanneer de deelen bloot liggen met een Tang of een steel van een dunne Spatel kan verricht worden, zal het aanleggen van een srookje Hechtpleister, ter bevestiging van het nodig verband beter aan het oogmerk voldoen dan iets anders. Ter weeringe der ontsteking van het Oog en andere omliggende deelen, die anderzins zoude kunnen ontstaan, moet men Aderlatingen en een verkoelende levenswijze aanraden. Het overige gedeelte der genezing, te weten de herééniging van de gebroken Beenderen moet men geheel aan de natuur overlaten.

Gaat de Breuk tot in den Kaakboezem door, dan kan de etter, die zich in die holligheid bijéénzamelt, langs eene in het uitpuilend gedeelte van de Wang plaats hebbende opening, niet behoorlijk worden uitgeloozd. Als een gevolg daarvan heb ik Pijpzwercen zien ontstaan, die een aantal jaren openbleven. Zij kunnen alleen genezen worden door de etterstofse langs een in het afhellende gedeelte dezer holligheid gemaakte opening, waarvan in de V Afdeeling van het XXX Hoofddeel de wijze is opgegeven, naar buiten uittelozen.

IV. A F D E E L I N G.

Van de Breuken der Onderste Kaakbeenderen.

Alhoewel de Beenderen der Onderkaak zeer sterk en vast van samenhang zijn, zo komen de Breuken aan een of zelfs aan beiden de zijden dikwijls voor. Het welk schijnt te moeten worden toegeschreven aan het stoten of andere soorten van beledigingen, waaraan die Beenderen zijn bloot gesteld, en die meestal derzelve voorste en vlakke gedeelte treffen, waar ter plaatse zij het geweld minder dan op eenig ander gedeelte kunnen wederstaan.

Wij oordeelen dat 'er een Breuk van het Kaakbeen aanwezig is, uit de wanfstalte die daardoor veroorzaakt word; uit het kraken van het Been, wanneer men het betast; uit het onvermogen van de Kaak te kunnen bewegen; uit de hevigheid van het geledene geweld, en den graad van pijn, waarmede de Breuk vergezeld gaat. Is het Kaakbeen aan beiden de zijden gebroken, dan valt de Breuk dadelijk onder het oog; doordien 'er in dat geval een aanmerkelijke afscheiding der gebroken deelen plaats heeft: dan dit ongemak laat zich, al is zelfs 'er slechts één Been gebroken, altijd met weinig moeite ontdekken.

Is men van de eigenlijke plaats der Breuk volkomen zeker, dan is ons eerste werk, de Beenderen zo voorzichtig als mogelijk is op hunne plaats te herstellen: het welk, door den Lijder in een behoorlijk licht te doen nederzitten, zijn hoofd stevig vast te houden, en met de vingers van de eene hand op den binnenkant van de Kaak te drukken, terwijl men de andere uitwendig gebruikt om alle voelbare onefsenheden van het Been tegentegaan, gemakkelijk geschieden kan. Gemeenlijk zit een der Tandén in de Breuk; en daar hij in dien staat de uitwerking van een vreemd ligchaam doet, en ter vertraginge der genezing strekt, behoort het een algemeenen regel te zijn, denzelven oogenblikkelijk uittrekken: maar is een der Tandén niet in den loop van de Breuk gelegen, maar slechts door het geweld uit zijn kas gedreven, dan moet men dien in alle gevallen zo goed als doenlijk is wederom inzetten, en, door hem aan de naast bij staande vaste Tandén vasttebinden, poogen te bevestigen.

Dit gedaan zijnde, dan bestaat ons eerste voorwerp in de gebrokene Beenderen, tot zo lang zij heréénigd zijn, in eene geschikte richting te houden. Men heeft ten dien einde een aantal Spalken uitgedacht, die van Bordpapier en andere stoffen gemaakt worden; dan een drukdoek van oud zacht linnen of katoen voldoet even zeker aan het oogmerk; en daar dit veel gemakkelijker is voor den Lijder, moet men daaraan altijd de voorkeur geven. Het Hoofd en Kaakbeen door een medehelper behoorlijk vastgehouden wordende, legt men over de Kin een dikke drukdoek, die zich langs de geheele Kaak van het eene tot het andere Oor uitstrekt; en dien men met een vierhoofdig windsfel, naar de wijze waarvan wij in het volgende Hoofddeel een beschrijving zullen geven, bevestigen moet. Bij het gebruik van dit verband of windsfel moet men zorg dragen, het zelve niet zo dicht aantehalen, dat het ongemakkelijk zit of de omloop des bloeds stremt, terwijl het tevens op zulk eene wijze behoort aangelegd te worden, dat het de gebroken Beendeelen goed bij elkander houdt.

Gedurende de genezing moet de Lijder zich volmaakt stil houden; tot zijn voedsel slechts lepelkost gebruiken; zich wachten van te spreken, en te lagchen, of zijn Kaakbeenderen op eenigerhande wijze te bewegen. Ten einde het verschuiven der Beenderen voortekomen, het welk, door 'er dikwijls naar te zien, zoude kunnen gebeuren, moet het verband met zo veel opmerkzaamheid worden aangelegd, dat men hetzelfde niet meer dan hoogstnodig is behoeft afneemen. In meervoudige Breuken dezer Beenderen, is het, wel is waar, noodzakelijk het windsfel dikwijls afneemen, doordien men de wond anderzins niet kan verbinden. Echter moet dit altijd met de grootste voorzichtigheid geschieden, zorg dragende dat een medehelper, gedurende het afneemen van het oude en aanleggen van het versche verband, de gebroken deelen met zijn hand ondersteune.

De behandeling van een Breuk van een of van beiden de Kaakbeenderen is volmaakt hetzelfde; alleenlijk word 'er altijd meer voorzorg vereischt, wanneer beiden die Beenderen gebroken zijn, dan wanneer 'er slechts een gebroken is. In een Breuk van een der Kaakbeenderen kan men in het verloop van drie weeken den Lijder reeds toestaan om zachte spijsen te eeten en zonder gevaar te spreken; maar zijn beiden de Beenderen gebroken geweest, dan moet men dit niet toelaten, ten zij de vijfde week reeds geheel verlopen is.

V. A F D E E L I N G.

Van de Breuken der Sleutelbeenderen en Ribben.

De Sleutelbeenderen en Ribben zij meer dan eenige andere Beenderen aan Breuken onderhevig. Dit ontstaat niet alleen uit derzelver dunheid, maar ook uit de dwarsche richting, waarin zij geplaatst zijn, terwijl zij met hunne vlakke breede zijden aan allerhande soorten van bedigingen zijn blootgesteld.

Men kan een Breuk van het Sleutelbeen in 't algemeen gemakkelijk kennen. Een sterke beweging van den Arm der aangedane zijde veroorzaakt, door het tegen elkander schuiven van de einden des gebroken Beens, een krakend geluid; ook wijken zij, wanneer men daar op drukt schielijk naar binnen; terwijl het stuk dat met het Schouderbeen verbonden is, meestentijds door de zwaarte van den Arm van het andere een weinig afstaat. De beweging van den Arm is belemmerd, en 'er heeft eene, met meer of minder pijn gepaard gaande zwelling, over het geheele lijdende deel plaats.

Bij het beschouwen van een gebroken Sleutelbeen vind men schier altijd het met het Borstbeen veréénigde eind hoger dan het andere, het geen aanleiding gegeven heeft tot een gevoelen, het welk in de genezingswijze zeer algemeen de overhand heeft. Men onderstelt dat de hoogte van dit gedeelte des Beens veroorzaakt word door dien het uit zijn natuurlijke plaats geweken en omhoog gedreven is: waarom men in het zetten van de Breuk zich gemeenlijk zeer veel moeite geeft om het naar beneden te drukken, en dan, ter verhinderung dat het gedurende de genezing niet wederom om hoog rijze, de verbanden zeer dicht toehaalt. Men zal nochtans naar mijne gedachten bevinden, dat dit gedeelte van het Been zeer weinig uit zijn natuurlijke plaats wijkt, en dat de schijn als of dit zo was veelal alleen daardoor veroorzaakt word, dat het andere stuk van het Been, door de bovengemelde oorzaak, de zwaarte namelijk van den Arm, naar beneden word getrokken. Om die reden heeft men van die manier van behandeling geen voordeel te wachten: want een dusdanige kracht, als tot het benedenwaarts drukken van het stuk van het Been nodig is, kan niet aangewend worden, zonder de

bekleedselen, door dezelve tegen dat deel van het Been te drukken, dat men zich voorstelt te moeten opheffen, te beschadigen; middlerwyl men door het opheffen van den Arm en denzelven op een behoorlijke hoogte te doen houden zijn oogmerk volkomen bereiken zal. Dus word het nederwaarts gedrukt gedeelte van het Sleutelbeen opgeheven en met het bovendeel in verééniging gebragt. Het zal, wel is waar, in sommige gevallen van zeer schuinsche Breuken onmogelijk zijn de stukken van het Been in alle punten volmaakt aan elkander te doen sluiten: dan men kan het toch altijd zo ver brengen, dat men in staat is om wanstaltigheden voortekomen, en het Been eene genoegsame sterkte te doen verkrijgen.

Zijn de stukken van het Been bij elkander gebragt, dan is ons werk dezelve in die richting te houden tot dat zij veréénigd zijn, en dit kan, gelijk wij te voren hebben aangemerkt alleen geschieden door den Arm behoorlijk te ondersteun

Men ondersteunt den Arm gewoonlijk met eenen van den Hals afhangenden, naar de lengte van den Arm geschikten, en overal gelijk drukkenden Draagband. Dan de lederen doos of lade op Plaat XXX. Fig. 1. afgebeeld, voldoet door hare gemakkelijkheid en netheid beter aan het oogmerk. Door middel van dezelve word de Voorarm en de Elleboog gelijkvormiger en krachtadiger ondersteund: en dit laatste is een zaak van groot belang: want indien men toestaat dat de Elleboog afhangt, zullen de Opperarm en het Sleutelbeen beiden naar beneden vallen, waar door de stukken van het getrokken Sleutelbeen wederom zullen vanéenscheiden.

Het gewone gevoelen omtrent de behandeling van Sleutelbeensbreuken is, dat men de schouders achterwaarts getrokken en het hoofd om hoog moet doen houden; ten welken einde men verscheidene Werktuigen heeft aangeraden. Men kan daaromtrent naar geenen algemeenen regel te werk gaan: want in sommige gevallen ondervind men dat de gebroken deelen van het Been zeer juist bij elkander blijven, wanneer het Hoofd voorover gehouden word; terwijl in andere de genezing beter verkregen word door het Hoofd en de Schouders in de hoogte te houden.

Overigens behoort men de Sleutelbeensbreuken op dezelfde wijze te behandelen als gelijkfoortige ongemakken der andere ligchaamsdeelen. Is de pijn en zwelling groot, dan zal het zetten van Bloedzuigers nodig zijn; maar gemeenlijk zijn gebreken van dien aart zo gering, dat de gewone Loodmiddelen genoegzaam zullen zijn om alle voorkomende ontsteking of zwelling te verdrijven. Gaat de Breuk verzeld met een wond, dan behoort men de Beenschilfers, die men ontdekken mogt, uit den weg te ruimen, en de wond zelve op de gewone manier te verbinden. Het is echter, wegens de nabijheid van de Sleutelbeenslagader (*Arteria Subclavia*), dienstig te doen opmerken, dat het weg-

nec-

neemen van een gedeelte van het Sleutelbeen gevaarlijk is, en diensvolgens met omzichtigheid behoort volvoerd te worden.

Zijn de stukken van het gebroken Been naar behoren ondersteund, dan zullen zij gemeenlijk binnen het verloop van veertien dagen vast genoeg zijn samengegroeid; echter moet men den Arm der aangedane zijde niet dan op het einde van de derde of vierde week laten gebruiken.

Breuken van de Ribben ontdekt men uit de plaats van de pijn en door drukken met de vingers. De plaats hebbende toevallen zijn meestentijds niet zwaar; de door de Breuk veroorzaakte pijn is gering; de Lijder heeft geen koorts en herstelt spoedig: dan somwijlen is de pijn in het eerst zeer geweldig; de ademhaling belemmerd, verzeld met hoest en somtijds ook met bloedspuwen; terwijl de pols rad, vol, en somwijlen gedrukt is.

Het valt gemakkelijk te begrijpen dat een gebroken Ribbe op zich zelve deze toevallen niet veroorzaken kan: dan de Ribben zijn somwijlen niet alleen gebroken, maar binnenwaarts tegen het Ribbevlies en de Longen gedrukt; en dan kan men zich ligtelijk voorstellen, hoe door de drukking en scheuring dezer deelen, benaauwde ademhaling en koorts kan veroorzaakt worden; en tevens zijn wij in staat reden te geven van de Lucht- of Windgezwellen, waarvan wij in de V Afdeeling van het XXII Hoofddeel eene beschrijving gegeven hebben.

In alle gevallen van Breuken der Ribben handelt men wijs en voorzichtig een zekere aan de krachten des Lijders geëvenredigde mate bloeds aftetappen. Ontdekt men eenige oneffenheid, veroorzaakt door dien het eene eind van de Ribbe boven het andere uitsteekt, dan moet men het zelve door een matige gelijkvormige drukking op zijn plaats trachten te brengen; en, om te verhinderen dat zij niet weder oprijze, eenen breeden lederen gordel om slaan, dien men zo dicht moet toehalen als de lijder maar eenigzins verdragen kan. Is een dusdanige gordel behoorlijk, het zij met met katoen of flannel, gevoerd, dan zit hij, al is hij sterk toegehaald vrij gemakkelijk; en de Lijder behoort dien gedurende eenige weeken lang te dragen.

De toevallen zullen, al waren zij in den beginne zeer hevig, gewoonlijk ophouden, zo dra de Lijder adergelaten en onder een zachte levenswijze gebragt is: maar heeft 'er een benaauwde ademhaling plaats uit oorzaak dat 'er lucht uit een steek in de oppervlakte der Longen voortkomt, of door dien een gebroken Tusschenribbige Slagader bloed in de holte van de Borst heeft uitgestort, of om dat de pijn door het drukken van een gebroken Ribbe op het Ribbevelesch blijft aanhouden; zo word het noodzakelijk aldaar een insnijding te maken. Is 'er slechts een gedeelte van een Ribbe binnenwaarts gedrukt, dan moet men de insnijding onmiddelijk boven de Breuk doen; en de Ribbe ontbloot zijnde, moet men het ingedrukt gedeelte met de Vingers, een

Tang of een Spatel opligten. Ontstaan de toevallen uit een verzameling van lucht of bloed in de holligheid van de Borst, dan moet men een opening maken, ten einde die stoffe, naar de wijze in de III en V Afdeeling van het XXII Hoofddeel door ons beschreven, trachten uiteloozen.

Ribbenbreuken moeten in alle gevallen met voorzichtigheid behandeld worden; maar voornamelijk wanneer 'er eene helling tot Longteering (*Phthisis Pulmonalis*) plaats heeft, in welk geval de prikkeling door een gebroken Ribbe veroorzaakt zeer veel nadeel doen kan.

VI. AFDEELING.

Van de Borstbeensbreuken.

De ondersteuning die het Borstbeen (*Sternum*) van de Ribben ontvangt, en de mate van veerkracht, die het zelve bezit, maken het minder onderhevig van door uitwendig geweld beschadigd te worden, dan het anderszins wel zijn zoude. Echter moet het noodwendig lijden, wanneer een hevig geweld daarop word uitgeoefend. Somwijlen breekt het in stukken zonder van plaats te veranderen: in andere gevallen breekt het niet alleen, maar word binnenwaarts tegen het Ribbevlies aangedreven.

Een éénvoudige Breuk van het Borstbeen moet men uit het zelfde oogpunt beschouwen als gelijksoortige Ribbenbreuken, en vordert dus dezelfde manier van behandeling. Dan het naar binnen drukken van een gedeelte van dit Been in de holligheid van de Borst kan, uit hoofde van de nabijheid der groote bloedvaten van de Borst, gevaarlijker gevolgen hebben; terwijl de toevallen, waarmede dit ongemak gepaard gaat, als pijn in het lijdende deel, hoest, benaauwde ademhaling, een radde en somwijlen gedrukte pols, bijna dezelfde zijn.

In ligte Borstbeensbreuken, zegt men, het ingedrukte Beendeel op zijn plaats te kunnen herstellen door den Lijder diep te doen inademen; een vat of trommel onder zijn rug te leggen, en hem gedurende eenigen tijd in dat postuur te laten blijven; als mede door het aanleggen van een Hechtpleister op de bekleedselen boven de Breuk, wanneer men door het opheffen der zachte deelen het onderliggend Been, gelijk men voorgeeft, tevens zal doen oprijzen.

Het is nochtans niet te denken dat een dezer geneeswijzen eenig voordeel zal bijbrengen; integendeel is het waarschijnlijker dat zij meer nadeel doen zal: ook zoude ik daarvan geen gewag gemaakt hebben, ware het niet geweest om de jonge Konstbeoefenaars daartegen te waarschuwen, welke, deze manieren van behandeling bij alle de oude Schrijvers aanprezen vindende, zich, zonder derzelve gevolgen in overweging te neemen, daartoe gemakkelijk zouden kunnen laten verleiden.

Het

Het is, vermids de huid nergens met het onderliggend Been zeer naauw veréénigd is, gantsch niet waarschijnlijk dat men een gedeelte van een ingedrukt Been door het uitwendig aanleggen van Hechtpleisters zoude kunnen opligten; en diensvolgens zoude men kwalijk doen door zich te verlaten op eene wijze van behandeling, wier uitslag zonder vrucht zal zijn. Ook moet de raad van den Lijder diep te doen inademen, en achter over op een ton of eenig ander rond ligchaam te doen nederliggen, dikwijls veel nadeel verwekken, door dien de Longen met grooter kracht tegen het ingedrukt Beendeel gedreven worden, dan anderszins geschieden zoude.

Gebeurt het dus dat de pijn, hoest, benaauwde ademhaling en andere toevallen voor het aderslaten en andere verkoelende middelen niet wijken, dan behoort men een andere wijze van genezing te beproeven. Men moet boven het lijdende deel eene insnijding maken, groot genoeg om het Been geheel kunnen beschouwen; wanneer men het ingedrukte stuk, indien 'er eene opening is, waarin men een werktuig kan inbrengen, met een gewoon Snijmes of Hefboom kan opligten; of is dit niet doenlijk, dan kan men, ter bereiking van dit oogmerk, een opening met een *Trepaan* maken, op gelijke wijze als wij bij de Bekkeneelsbreuken in het XXVI. Hoofddeel hebben aangeraden.

Ik weet wel, dat men dit als zeer gevaarlijk zal beschouwen, maar is een Lijder door het indrukken van een Ribbe of van het Borstbeen, dat men anders niet kan opligten, in gevaar van zijn leven, dan zoude ik nimmer aarzelen, die Konstbewerking aanteraden. Word zij met voorzichtigheid volvoerd, dan laat het Been zich gemakkelijk opligten; en dit geschied zijnde, behandeld men de wond op de gewone wijze.

VII. A F D E E L I N G.

Van de Breuken der Wervelbeenderen, het Heiligbeen, het Staartbeen, en de ongenaamde Beenderen.

Breuken der Wervelbeenderen kunnen door vallen en stoten veroorzaakt worden; dan veel meer zijn zij de gevolgen van geschotene Wonden dan van iets anders.

Kwetsuren van dien aart zijn meestentijds dodelijk; want ofschoon sommige lieden na zulke Breuken eenigen tijd lang in 't leven blijven, zo sukkelan zij gemeenlijk lang en sterven eindelijk aan de gevolgen. De graatachtige en schuinsche uitsteekzels der Wervelbeenderen kunnen in de daad breeken, zonder dat 'er een oogenblikkelijk gevaar is; dan meestal doet het aangebragte geweld zulk een hevigen schok op het Rugmerg, dat de Lijder eindelijk daaraan sterven moet; en een Breuk, die zich door het geheele ligchaam van een Wervelbeen uitbreid, zal waarschijnlijk, in alle gevallen, dodelijk zijn.

Dat de Wervelbeenderen gebroken zijn besluit men uit het gevoel; uit de mate van het uitwendig geweld, en de hevigheid van de pijn; als mede door dien de onder het beschadigde Wervelbeen liggende deelen, wanneer het Rugmerg is aangedaan, verlamd worden.

Zijn 'er eenige van de uitwendige deelen der Wervelbeenderen los, dan kunnen wij dezelve gemeenlijk met onze vingers op hun plaats brengen; en, den Lijder zo veel doenlijk is in een zekere houding stellende, kan men door middel van het *Verband des ligchaams*, benevens den *Schouderband* en behoorlijke drukdoeken, dezelve op hun plaats houden, tot dat zij met het overige van het Been veréénigd zijn.

Wanneer dit niet geschieden kan, dan laat men den Lijder gemeenlijk aan zijn noodlot over; doordien het ongelooflijk is, dat men een der Wervelbeenderen, met oogmerk om zulke zijner deelen als uit hun plaats mogten gedreven zijn te herstellen, zoude kunnen ontbloten. Maar bevind men, dat het Rugmerg, als een onmiddelijk gevolg van het kwetsen van een of meer Wervelbeenderen gedrukt is; en men redden heeft om te denken, dat de drukking door een Breuk en een verplaatsing van een stuk Been veroorzaakt is, zo zal het, terwijl wij bij onbevinding weten, dat alle zulke gevallen, bij aldien de oorzaak der drukking niet word weggenomen, dodelijk zullen uitloopen, zekerlijk beter zijn dat men het ingedrukte stuk trachte opteligen, dan den Lijder aan een volstrekt onvermijdelijk gevaar overtelaten. Door de gekwetste deelen behoorlijk te ontbloten, zijn wij in staat gesteld om dat gedeelte van het Been, dat de drukking veroorzaakt heeft, opteligen; terwijl het niet mogelijk is, dat de toestand van den Lijder, zelfs al liep deze onderneeming vruchteloos af, daardoor gevaarlijk worden kan.

In een geval waarin zich tekenen van verlamming opdedden, veroorzaakt door dien een musketkogel in het ligchaam van een der Wervelbeenderen was blijven zitten, wierd door het uitneemen van den zelve een volkomen herstelling verkregen. Men zoude in veele gevallen een gedeelte van een ingedrukt Been met even zo veel gemak als zekerheid kunnen uitneemen; en men heeft grond van te veronderstellen, dat zulks menigmaal van dezelfde goede uitwerking zijn zoude.

In Breuken van het Heiligbeen (*Os Sacrum*) is de manier van behandeling bijna dezelfde als die, welke wij in Breuken der Wervelbeenderen hebben aangeprezen; maar is de Breuk dicht bij het onderste gedeelte van het Been, of is het Staartbeen (*Os Coccygis*) in stukken, en gedeeltelijk naar binnen gedrukt, dan zijn wij in sommige gevallen in staat het zelve te herstellen, door een vinger van de eene hand in den Aars te steken, en het daarmee buitenwaarts te drukken, onderwijl men met de andere uitwendig daartoe medewerkt.

Is een der ongenaamde Beenderen (*Osfa innominata*) gebroken, dan moet

moet de Lijder, indien de Breuk diep zit, in die houding geplaatst worden als hij het gemakkelijkst voor zich vind, en daarin zo lang bepaald blijven als waarschijnlijk is dat de Beenderen zullen veréénigd zijn. Aderlatingen, en een goede levenswijze, geëvenredigd aan de krachten des Lijders, en de hevigheid der toevallen, zijn in staat om te beletten dat de gewoonlijk invallende ontsteking niet zeer zwaar word.

In meer uitwendige Breuken dezer Beenderen, staat het dikwijls in onze magt om dusdanige deelen, die uit hun plaats gedreven zijn, te herstellen; en door het behoorlijk aanleggen van verbanden insgelijks bevestigd te houden tot dat de genezing geheel voleindigd is. Ik heb verscheidene voorbeelden gezien, waarin een groot gedeelte van het Heupbeen (*Os ilium*) gebroken en van het overige gescheiden was, en waarin men eene gemakkelijke genezing erlangde, door de afgescheidene deelen samentevoegen en hen met een verscheiden malen om het Bekken en het bovenste van de Dije geslingerd breed windsel te bevestigen.

Betrekkelijk het omflaan van zulk een verband, kan men geene algemeene regels voorschrijven: dit moet geheel van het oordeel van den Konstbeoefenaar afhangen; die het op zulk eene wijze zal moeten aanleggen, als hij denkt dat aan het oogmerk ter bevestiging der Beenderen het krachtdadigst zal voldoen.

VIII. A F D E E L I N G.

Van de Breuken van het Schouderblad.

Het Schouderblad (*Scapula*) kan wegens deszelfs plaats niet zo gemakkelijk breeken als andere Beenderen; ieder Konstbeoefenaar zal nochtans wel voorbeelden van dit ongemak gezien hebben. De Breuk van dit Been kan of aan deszelfs dunne plaat of ligchaam, of aan een of ander zijner uitsteekselen voorvallen.

Daar de beweging van den Arm veelal van een goede en gezonde gesteldheid van dit Been afhangt, en Breuken van eenig gedeelte daarvan moeilijk zijn om te genezen, veroorzaken zij meestentijds een stijfheid en onbeweegbaarheid van den Arm, welke gemeenlijk gedurende het leven van den Lijder blijft aanhouden.

Men ontdekt of het Schouderblad gebroken is, uit de plaats van de pijn; uit de hevigheid der kwettuur; door de beledigde deelen te bevoelen en daarop te drukken; en door stijfheid en onbeweegbaarheid van den daarmede veréénigden Arm. Men zegt, dat de Schouderbladsbreuken gewoonlijk met Luchtgezwollen gepaard gaan. Zulks kan echter dan maar plaats hebben, wanneer de Longen door een schilfer van het

Schouderblad gewond zijn, of indien 'er een gebroken Ribbe in derzelve zelfstandigheid is doorgedrongen. Is dit zo, dan zal 'er ongetwijfeld lucht uit voortkomen, en 'er zullen, indien zij in het Celweeffel doordringt, noodwendig Luchtgezwellen ontstaan.

In de behandeling der Schouderblads-breuken, bestaat ons eerste werk in de Beenderen zo dicht als mogelijk is bijéentebrengen; en om dit te bewerken, zal de verflapping van alle de met het lijdende deel verbondene spieren veel voordeel doen. Door het opheffen van het Hoofd en de Schouders brengt men de Rugspieren in eenen staat van verflapping; en word de Schouder te gelijker tijd behoorlijk ondersteund, dan zal de Driepuntige Spier (*Musculus Deltoides*) in zulk een' staat van verflapping geraken, dat men alle gebroken deelen van het Schouderblad gemakkelijk zal kunnen zetten. Daar is echter meer moeite aan vast om de stukken gedurende de genezing bevestigd te houden, dan om ze te zetten; want zij zijn gemeenlijk zo klein, dat het dikwijls onmogelijk is hen met een verband te bevestigen. Het behoorlijk omslaan van een lang windsfel is mischien de eenigste manier, waarmede men dit zal kunnen bewerken; en in het gebruiken van dit verband, behoort men steeds zorge te dragen, dat het Hoofd en de Schouders ondersteund zijn, en de Arm in dier voege afhangt, dat alle de spieren van het lijdende deel in den meest mogelijken staat van slapheid gehouden worden.

Daar in alle soorten van Breuken ontsteking kan voortkomen, zo behoort men, gelijk elders reeds is aangetoond, tegen dat toeval altijd op zijn hoede te zijn. Het is echter nergens meer nodig dit onder het oog te houden dan in Breuken van het Schouderblad, als waarin de ontsteking meer geneigd is om tot een schrikbarende hoogte opteklimmen, dan wel in andere deelen. Men behoort daarom ruime bloedontlastingen, voornamelijk door middel van Bloedzuigers, of het Koppen en Doorvlijmen, aan te raden; welke wij dikwijls gelegenheid gehad hebben als de mischien krachtadigste middelen, ter wegneeming van alle ontsteking, waar zij ook moge plaats grijpen, aante prijzen.

IX. A F D E E L I N G.

Van de Breuken des Opperarms.

Daar de Opperarm niet dik met zachte deelen bedekt is, zo laten zich alle Breuken, die daaraan kunnen voorvallen, in 't gemeen zeer gemakkelijk ontdekken. Lopen zij schuinsch, dan zijn zij dikwijls op het gezicht kennelijk; doordien in dat geval de Beenderen over elkander kunnen schuiven: maar zelfs kost het ontdekken van dwarsche Breuken zelden veel moeite wanneer men op de plaats der pijn; de grootte van het geledene geweld; de onbeweegbaarheid van den bescha-

schadigden Arm, en het gekraak, dat men op het betasten der aangedane deelen gewaar wordt, acht slaat.

In het zetten der Breuken van dit Been, zal men bevinden dat daartoe geene sterke uitrekking vereischt word; dan ten einde hetzelfde behoorlijk te verrichten, moet men den Arm zo veel doenlijk is in eenen staat van verflapping brengen; het welk geschieden kan door den Elleboog matig te buigen, te gelijker tijd dat men het Lid bijna tot een *horizontale* richting brengt en niet zo ver voorwaarts haalt, dat de in deszelfs achterste gedeelte ingeplante breedste Rugspier (*Latisimus Dorsi*) gespannen raakt; of te ver naar achter trekt, zo dat de Borstspier te sterk aanklemt.

De Lijder behoorlijk geplaatst, en de Arm in die houding gebragt zijnde, zo zal de Wondarts over het algemeen in staat zijn de Beeneinden zonder eenige hulp te herstellen: maar is 'er uitrekking nodig, dan kan zij geschieden met behulp van eenen Helper, die den Arm tusfchen de Breuk en het Schoudergelid vat, terwijl een ander hetzelfde boven het gelid van den Elleboog doet.

Op die wijze worden de gebroken Beenderen naauwkeurig samengebragt, en ten einde hen in die richting te bevestigen, moet men een fpalk van een behoorlijkte dikte en stevigheid, gelijk 'er op Plaat XXVII, Fig. 5 en 6. staan afgebeeld, langs den geheelen buiten en binnenkant van den Arm aanleggen; beiden moeten zij, ten einde den Arm voor fchaving te bevrijden, met dunne Flannel gevoerd zijn; en onderwijl deze door eenen medehelper worden vastgehouden, en een ander den Voorarm ondersteunt, slingert men een flannellen windfel daarover heen, het welk men zo dicht moet toehalen, als nodig is om de einden van het gebroken Been, zonder in het Lid den omloop van het bloed te fremmen, te ondersteunen.

Den Voorarm moet men plaatsfen in een draagband, gelijk 'er een op Plaat XXX. Fig. 1. staat uitgebeeld; terwijl men den Lijder kan toestaan, of te bedde te liggen, of te zitten, al naar hij het gemaklijkst zal vinden. Het zal echter niet onnodig zijn te doen opmerken, dat het beter is den Arm te laten afhangen, dan op een kussen uitgestrekt te houden; voornamelijk in fchuinsche Breuken van dit Been, waarin de zwaarte van het Lid zeer veel nut doet om te verhinderen, dat de flukken van het Been niet over elkander fchuiven. Diens volgens is het zelfs nodig, om den Lijder in het bed, waarin men veelal gevaar loopt dat zulks zal voorvallen, op zodanig eene wijze te doen nederliggen, dat zijn Arm, in plaats van in de gewone houding te liggen, geheel afhangt. In dwarsche Breuken is deze voorzorg juist geen noodwendig vereischte, vermids de Beeneinden, indien zij eenmaal goed bijéengebragt zijn, elkander krachtdadig ondersteunen. Dan zelfs in die gevallen is het de beste wijze van behandeling, den Voorarm op zulk eene wijze te ondersteunen, als gefchikt is het onderste

gedeelte van den Opperarm zachtjens naar beneden te doen afhangen.

Doen 'er zich geene zware toevallen op, gelijk een hevige pijn of zwelling van den Arm, dan moet men het verband, gedurende eenige dagen, onaangeroerd laten zitten: dan, omtrent den zevenden of agtsten dag is het nodig om in alle foorten van Breuken alle de bedekfelzen wegteneemen, ten einde te kunnen zien of het Been goed gezet is of niet: want op dat tijdstip kan men alle toevallige verplaatsingen nog gemakkelijk te recht brengen, terwijl een voorzichtige beschouwing zonder het minste gevaar geschieden kan.

Wij hebben voor Breuken van dit Been een éénvoudig windsel aangeprezen; en mogelijk is dit in Breuken van de groote Beenderen der uiterste ledenmaten het eenigste geval, waarin men dit verband aan het Veelhoofdig behoort voorttrekken. Dan elk, wie van beiden gebruikt heeft gemaakt, zal ondervinden, dat in éénvoudige Breuken van den Opperarm, het windsel niet alleen gemakkelijker kan worden omgeslagen, maar ook veel beter aan het oogmerk voldoet.

Breuken van den Opperarm genezen gemeenlijk gemakkelijker dan die van andere deelen; en wanneer zij behoorlijk behandeld worden, zo laten zij zelden eene onbeweegbaarheid of verdraaiing van den Arm na. Wordt de genezing niet door hevige pijn, zwelling of ontsteking verhinderd; of heeft 'er geen toeval noch kwade behandeling plaats gehad, dan zal het Been, over het algemeen genomen, in minder dan een maand tijds vast veréénigd zijn; echter moet men het Lid niet voor de zesde of zevende week laten gebruiken.

X. A F D E E L I N G.

Van de Breuken van de Beenderen des Voorarms.

De Beenderen welke den Voorarm uitmaken zijn twee in getal, namelijk de groote en kleine Ellepijp (*Ulna et Radius*). Doordien zij zeer aan uitwendige beledigingen zijn blootgesteld, zijn zij ook bij uitstek geschikt om te kunnen breeken. Zijn beiden die Beenderen gebroken, dan kan men den aart en de plaats der Breuken meestal gemakkelijk ontdekken; maar is 'er slechts een Been, en wel voornamelijk de kleine Ellepijp aan stukken, dan vordert de ontdekking van de Breuk, doordien de tegenstand van het andere Been de verschuiving der Beeneinden verhindert, eene naauwkeurige opmerking. Uit het gevoel van de pijn kan men de plaats der Breuk kennen; en welk der Beenderen ook moge gebroken zijn, men zal, indien de Wondarts het Lid van onder en boven aanvat, en hetzelfde in onderscheidene richtingen poogt te bewegen, een krakend geluid horen.

Het

Het is bij dit onderzoek een zaak van groot belang, den loop der Breuk, met zo veel naauwkeurigheid als immer doenlijk is, te onderscheiden, voornamelijk wanneer zij dicht bij het gewricht van de Voorhand is; want hier van hangt de hoop van een goede genezing te bewerken grootendeels af: en in die gesteldheid, word 'er, om het even of de Breuk in beiden de Beenderen, of slechts in een van dezelven plaats heeft, de grootste voorzorg en oplettendheid vereischt, ten einde te verhinderen, dat 'er, lang na het genezen der Breuk, geene stijfheid en onbeweegbaarheid van den Arm nablijve. Het is inderdaad niet zeldzaam, de Lijders gedurende hun geheele leven over dit nablijvend ongemak te horen klagen; en ik denk dat het gemakkelijker kan voorvallen, wanneer de kleine dan de groote Ellepijp gebroken is, het welk daaraan is toeteschrijven, dat dit Been een rond-draaijende en geheel van het andere Been onafhangelijke wijze van beweging heeft, waardoor het zich ongemakkelijker op zijn plaats laat houden. En daar niets meer voet geeft tot het belasteren der Konst-beoefenaren, dan die ongemakken, welke de Lijders na het genezen van Breuken ondergaan, zijn wij verplicht om alle soortgelijke gevallen met de grootste oplettendheid te behandelen.

Na het ontdekken van de Breuk, behoort men de Beendeelen die uit hunne plaats verschoven zijn, zo spoedig als met mogelijkheid geschieden kan, recht te zetten. De Lijder behoorlijk geplaatst, en de Spieren van den Arm door het buigen van de geledingen der Voorhand en den Elleboog in verslapping gebragt zijnde, moet men het Lid door twee medehelpers, waarvan de eene hetzelfde boven, en de ander onder de Breuk aanvat, zo sterk uitrekken, als voldoende genoeg is om den Wondarts gelegenheid te geven de gebroken stukken met naauwkeurigheid samentebrenge. Dit geschied zijnde, zo word 'er een van de met zachte flannel gevoerde en op Plaat XXVII. *Fig. 4, 5 of 6*, afgebeelde spalken, welkers lengte zich van den Elleboog tot de toppen der Vingeren uitstrekt, en zo breed is, dat zij meer dan de helft van den Arm en Hand omvat, langs de groote Ellepijp aangelegd; terwijl men een andere spalk, maar die niet zo breed is, langs den loop der kleine Ellepijp aansluit, welke beiden spalken of met een flannelen windsfel of met een twaalfhoofdig Verband (*Boekverband*) kunnen bevestigd worden, het welk men zo dicht kan toehalen als nodig is om het verschuiven der Beenstukken te verhinderen; echter wel zorgdragende dat dit geschiede zonder den omloop van het bloed te stremmen of den Lijder eenig ongemak te verwekken. Het laatstgenoemde verband voldoet bij uitneemendheid aan het oogmerk; echter kan men in alle eenvoudige Breuken dezer Beenderen veilig het windsfel gebruiken.

In het aanleggen der spalken, moet men de Handpalm naar de Borst keeren, vermids dit niet alleen de geschikste stand is, waarin de Arm in een' draagband hangen kan, maar ook de beste waarin hij altijd, zelfs wanneer de Lijder te bedde ligt, kan gehouden worden;

den: want men kan de palm van de hand niet op of benedenwaarts draaijen; dat is, zij kan niet vlak of achter over gebragt worden, zonder dat de kleine Ellepijp zich in de rondte draait, het welk meer dan iets anders geschikt is om de stukken des gebroken Beens te verschuiven. Waartegen men diensvolgens zorgvuldig op zijn hoede behoort te zijn; en mij is geene manier bekend, waarin dit met zo veel zekerheid geschieden kan, als door den Arm met boven beschrevene spalken te bevestigen. Men moet den Arm in den op Plaat XXX. afgebeelden Draagband laten hangen, en gedurende den nacht laten rusten in de lederen lade, of in een doos van voortgelijk maakfel, groot genoeg, om den Arm, wanneer hij op zijde ligt te omvatten, maar die niet toelaat dat men denzelfven naar den eenen of anderen kant draaije.

In het spreken over de spalken, heb ik gezegd, dat zij van een genoegsame lengte moeten zijn, om langs den geheelen loop des Arms van den Elleboog tot de toppen der vingeren zich uitstrekken. Maar voornamelijk heeft dit betrekking op de onderste: doordien de Arm niet slechts gemakkelijker en gelijkvormiger op een lange spalk rust, maar ook om dat zij ter bedekking der Vingeren dienstig is, het welk beter dan iets anders de beweging verhindert; welke omstandigheid in alle Breuken van den Voorarm van veel belang is: want staat men toe, dat de Vingers zich vrij bewegen kunnen, zo is zulks niet slechts geschikt om de ontsteking en pijn te onderhouden, maar het geeft ook niet zelden aanleiding dat de Beenstukken, die anderzins in onmiddellijke aanraking hadden kunnen blijven, wederom van elkander schuiven.

Een gedeeltelijke ontwrichting van de Beenderen van het gelid der Voorhand, gaat niet zelden met een Breuk der kleine Ellepijp gepaard, waardoor het gevaar van een' stijven Arm, of een pijnlijke aanhouden- de zwelling van denzelfven zeer groot is. In dusdanige omstandigheden, is het diensvolgens altijd billijk den Lijder het gevaar voor oogen te stellen: want een ontwrichting van de Voorhand, en een Breuk van het nabijliggend Been, kunnen, zelfs onder het best bestuur, dit ongemak te weeg brengen. Hoe men zulk eene ontwrichting herstellen kan, zullen wij in het eerst volgend Hoofddeel aantonen; en wij hebben in de eerste Afdeeling van dit Hoofddeel reeds eene beschrijving gegeven van de beste manier, welke men ter voorkominge of wegneeminge der ontsteking behoort in het werk te stellen; welke wij als de meest voorkomende oorzaak der stijfte en onbeweegbaarheid, die in gebroken leden dikwijls nablijft, daar ter plaatse hebben doen kennen.

Somwijlen breekt het Elleboogsuitsteekfel of het boveineind der groote Ellepijp (*Olecranon*), zonder dat het overige gedeelte des Beens beschadigd is; zijnde dat gedeelte van het Been bijzonderlijk geschikt om door vallen en stooten op den Elleboog beschadigd te worden.

In dit geval moet men den Voorarm, met oogmerk om de gebro-
ken

ken deelen in aanraking te brengen, uitrekken: en ten einde den Arm bij aanhoudenheid in dien stand te houden, een lange spalk, die zich van het midden des Opperarms tot aan de toppen der Vingeren uitstrekt, langs deszelfs voorste gedeelte aanleggen; en, deze met een windsfel behoorlijk bevestigd zijnde, laat men den Arm langs des Lijders zijde afhangen, en maakt dien met een of twee riemen vast

Het is nochtans nodig te doen opmerken, dat de Arm niet lang in dien stand moet gehouden worden, vermids 'er anderszins zeer waarschijnlijk eene stijfte van den Elleboog ontstaan zal. Ten einde dit voortekomen, moet het verband en de spalk omtrent den agtsten of tienden dag worden afgeligt; wanneer men, na den Voorarm eenige reizen voor- en achterwaarts zachtjens bewogen, en het Lid met olie gewreven te hebben, den Arm wederom als te voren moet vast maken. Een voorzichtige en dagelijksche herhaling dezer handelwijze kan, vermids zij de stijfte van het gewricht tegengaat, de genezing niet vertragen.

XI. A F D E E L I N G.

Van de Breuken der Beenderen van de Voorhand, Nahand en Vingeren.

De Beenderen der Voorhand klein, rond en eenigzins beweegbaar zijnde, geven gemakkelijk aan een gewoon op hen uitgeoefend geweld mede. Om die reden breeken zij zelden, dan door schoten uit vuurroeren, of door middel van zware kneuzende lichamen.

Deze Beenderen zijn zo klein, dat zij niet gemakkelijk heréénigen. Om die reden, zo wel als wegens de nabijheid van peezen en banden, die tot hevige ontsteking aanleiding geven, is een volkomen Gewrichtsverstijving (*Anchylosis*) of groote onbeweegbaarheid des Gellids, het gewoon gevolg van Breuken der Voorhandsbeenderen. Na het zetten der Beenderen, is 'er geen krachtadiger voorbehoedmiddel tegen deze uitwerkselen, dan eene aan de hevigheid der toevallen en krachten des Lijders geëvenredigde overvloedige bloedontlasting, door het aanzetten van Bloedzuigers op het lijdende deel teweeggebracht: en dit volvoerd zijnde, moet men door het aanleggen van onder- en boven-spalken, naar de wijze die wij in de vorige Afdeeling beschreven hebben, den Arm en de Hand ondersteunen; en beiden met een diergelijk windsfel en draagband bevestigen.

In Breuken van de Beenberen der Nahand (*Metacarpus*) behoort men, na dezelve zo goed als doenlijk was op hun plaats gebragt te hebben, een stevige houten of bordpapieren spalk over beiden de vlakten van de Hand en de binnenzijde van den Arm aanteleggen, moettende

zij zich van de toppen der Vingeren tot het Elleboogs gelid uitstrekken, ten einde op die wijze de hand in den mogelijksten stand van uitstrekking te houden, omdat de Buigspieren der Vingeren (*Flexores digitorum*), zonder die Beenderen van stand te doen veranderen, niet kunnen werken; en om dit, met zo veel zekerheid als immer geschieden kan, tegentegaan kan men de bovengenoemde lange spalken, en het aangeprezen verband gebruiken.

Breuken der Vingeren vallen dikwijls voor; maar behoorlijk behandeld zijnde, genezen zij gemakkelijk, en worden even bruikbaar als voorheen.

De beste spalk voor e'n' gebroken Vinger, bestaat uit een juist daarom passend stukje bordpapier, dat vooraf zo lang in water geweekt word, tot het zich naar den vorm van het aangedane deel gemakkelijk laat buigen. De Vinger uitgestrekt, en het gebroken kootje op zijn plaats gebragt zijnde, moet men de spalk langs deszelfs geheele uitgestrektheid aanleggen, en met een smal windsfel bevestigen: en ten einde te verhinderen dat de aangedane deelen niet verschuiven, moet men over de binnenzijde van de Hand een groote bordpapieren of op leder gelijkde dunne houten spalk aanleggen, gelijk 'er op Plaat XXVII. *Fig. 3, 4, 5 en 6* staan afgebeeld; en de Vingers daarop uitgestrekt zijnde, slaat men, ter bevestiging van de Vingers en de Hand, nog een ander windsfel over dit alles heen, en maakt dus dat geen soort van beweging kan plaats hebben.

Met oogmerk om de beweging der Vingergeledingen te onderhouden, moet het verband en de spalken omtrent den tienden of twaalfden dag worden afgenomen; wanneer men, na de onderscheidene Vingergeledingen voorzichtig gebogen en eenige reizen te hebben doen uitstrekken, den geheelen toestel, even als van te voren, wederom moet omslaan: en dit dagelijks herhaald zijnde, kan men de spalken op het eind der derde week gerust afneemen; wanneer men, ten zij 'er meer dan een kootje gebroken, en tevens zo verbrijzeld ware geweest, dat het aanwenden dezer voorzorg ondoenlijk was, zal bevinden, dat door het opvolgen van dit voorschrift, de Lijder zijn' Vinger even goed bewegen kan als van te voren.

XII. A F D E E L I N G.

Van de Breuken van het Dijëbeen.

Elk gedeelte des Dijëbeens is aan Breuken onderhevig: maar zij vallen meer voor nabij deszelfs midden dan ergens anders; en daarop volgt dat gedeelte, het welk men den Hals des Dijëbeens noemt, zijnde dit het meest geschikt om te breeken.

Breuken in het onderste gedeelte van het Dijëbeen zijn meestal uit
het

het gewone gekraak der tegen elkander wrijvende Beenstukken; uit de verkorting van het Lid, wanneer 'er eene schuinsche Breuk plaats heeft, of, in gevallen van dwarsche Breuken door het over elkander schuiven der Beeneinden; uit de hevige pijn en spanning van het aangedane deel; en deszelfs onvermogen om het ligchaam te dragen, gemakkelijk te kennen.

Het valt echter dikwijls moeilijk, Breuken van den Hals des Dijëbeens van deszelfs ontwrichtingen te onderscheiden. Eene nauwkeurige oplettendheid op de volgende omstandigheden zal ons in de meeste gevallen in staat stellen, dusdanige mislagen, welke altijd met gevolgen van eenen ernstigen aart vergezeld gaan, te vermijden.

In de allermeeeste gevallen eener Dijëbeensontwrichting, mogelijk wel in negentien van de twintig, zal deszelfs hoofd in en benedenwaarts gedreven worden, het welk is toetschrijven aan den rand der Komwijze holte (*Acetabulum*), welke daar ter plaatse niet zo diep is als op andere, als mede om dat de spieren op dat bijzonder deel niet zo sterk zijn; terwijl in een even gelijk getal van Breuken van den Hals des Dijëbeens, het Been naar boven gedreven is, ter oorzake dat dergelijke gevallen meestentijds ontstaan door op de knien, of, ten tijde dat de Beenen uitgestrekt zijn, op de voeten te vallen; waardoor noodwendig een zeer aanmerkelijke kracht word uitgeoefend tegen die plaats van den Hals des Dijëbeens, die het minst in staat is om wederstand te bieden. In alle dusdanige Breuken krimpt het Been niet zelden in de lengte eenige duimen in. Waarom men ook bevindt dat de Draaier (*Trochanter*) van het gebroken Dijëbeen veel hoger zit, dan die des anderen Dijëbeens; en dat de Knie en Teenen binnenwaarts gekeerd liggen. Daarentegen is in de bovengenoemde ontwrichtingen van het Dijëbeen, de Dije zeer verlengd; men voelt het hoofd des Dijëbeens en deszelfs Draaier nabij de Liesch, met een opene plaats of ruimte alwaar de Draaier eigenlijk behoort te zitten; en de Teenen zijn naar buiten gekeerd.

In alle Breuken ontdekt men door het over elkander schuiven der Beeneinden een krakend geluid; en in alle Breuken van den Hals des Dijëbeens bevindt men, dat de Voet en Dije gemakkelijker van de eene naar de andere zijde gedraaid worden, dat is, dat de Knie en de Voet zich met minder moeite binnen en buitenwaarts laten bewegen, dan wanneer het hoofd van het Dijëbeen ontwricht is. Wij kunnen insgelijks niet af te doen opmerken, dat het gezwel, het welk in ontwrichtingen door het hoofd des Dijëbeens en deszelfs Draaier gesamentlijk gevormd word, altijd grooter moet zijn dan in Breuken, waarin de Draaier alleen het gezwel veroorzaakt.

Men kan zich in geen gedeelte der beëfenende Heelkunde meer bedriegen, dan in de behandeling der Dijëbeensbreuken; voornamelijk wanneer de Hals van dit Been gebroken is. Dit komt uit verscheidene oorzaken voort; alle welke tot het doen eener voorzegging omtrent

den waarschijnlijken uitflag zulker gevallen in het oog behoort gehouden te worden.

1. Is het Dijebeen zo sterk met Spieren en andere zachte deelen bedekt, dat het niet zelden zeer moeilijk is den loop of de richting eener Breuk te ontdekken.

2. Zijn wij om die reden dikwijls gantsch niet zeker of de Beenderen wel of kwalijk gezet zijn; want is men van den loop eener Breuk niet volkomen verzekerd, dan kan men ook nimmer zeker zijn of de Beenderen goed zijn samengevoegd.

3. Maar al zijn wij zelfs in staat het zetten der Breuk met de grootste naauwkeurigheid te verrichten, zo leert ons de dagelijksche ondervinding, dat het bij uitstek moeilijk is de Beenderen zo juist in hunnen stand te houden, dat men alle wanstake voorkomt. Want heeft een Breuk in den Hals van het Been plaats, of loopt ze in een ander gedeelte van hetzelve schuinsch door, dan is het zo moeilijk om te verhinderen, dat de Beenderen, alleen door de gewone werking der Spieren, van elkander schuiven, dat het lid meestentijds zeer veel korter word dan het andere; want indien de onderscheidene stukken van het Been niet in diervoege samengevoegd en bij elkander gehouden kunnen worden, dat zij elkander ondersteunen, zal het onderste gedeelte zekerlijk geheel omhoog getrokken worden.

In Breuken van het Dijebeen kunnen 'er ook nog andere oorzaken samenlopen, die het bijéénhouden der stukken moeilijk maken. Zij lijden bij alle ongewone bewegingen des ligchaams meer dan andere Beenbreuken; voornamelijk door het niezen, hoesten en lagchen; ook kan de houding des ligchaams op geenerhande wijze eenige verandering ondergaan, zonder dat tevens de Dije word aangedaan.

In het zetten van een Breuk dezes Beens, was de houding, waar in het lid gedurende de *Operatie* gebragt wierd in vroegere dagen oorzaak van veelvuldige zwarigheden. De lijder op den vloer, een tafel of rustbank neder liggende, wierd het lid uitgerekt, waar door alle de daartoe behorende Spieren in een' staat van uitstrekking kwamen; en daar men met de uitrekking zo lang bleef voortgaan tot dat de Beenbrokken waren samengevoegd, zo wierden, wanneer dit niet gemakkelijk geschiedde, de Spieren dikwijls met geweld van één gescheurd, of zodanig verslapt, dat zij in vervolg geheel onbruikbaar waren; want door dien eenige Spieren van de Dije tot de sterkste van het ligchaam behooren, zo wierd 'er tot het overwinnen van derzelve tegenstand een buitengewoone kracht vereischt. Maar zijn de Spieren van het lid in een' staat van verslapping, en maakt de Dije, door het matig buigen van de Knie, een stompen hoek met het ligchaam, dan is het verwonderlijk om te zien, hoe gemakkelijk men, in de meeste gevallen, de Beenderen in hunne natuurlijke richting kan brengen. De oorzaak des tegenstands is op die

manier bijna geheel weggenomen; zo dat, indien 'er niet veel spanning of zwelling plaats heeft, de stukken van het Been over het algemeen gemakkelijk kunnen worden samengevoegd, indien, een medehelper het bovineind der Dije vast houdende, en het ondereind door een' ander behoorlijk ondersteund en zachtjens naar beneden getrokken wordende, de Wondarts gelijktijdig de gebroken deelen met de meest mogelijke naauwkeurigheid bij elkander brengt.

Het zetten van Breuken van den Hals des Dijebeens is het ongemakkelijkst; want de Spieren daar ter plaatse zeer sterk zijnde en in onderscheidene richtingen voortlopende, laten zich niet zo gemakkelijk als die van andere deelen van het lid in eenen staat van verflapping brengen. Dan zelfs in dit geval kunnen wij grootendeels op bovengemelde wijze, ons oogmerk bereiken, met het ligchaam door een' medehelper te doen vasthouden, onderwijl een tweede aan het ondereind des Dijebeens een matige uitrekking doet. Het is echter nodig dat de Kunstbewerkers, wanneer de aangeprezene wijze van behandeling de gewenschte uitwerking niet doet, van werktuigen voorzien zijn, waarmee de uitrekking beter kan geschieden. Daar staan op Plaat XXIX verscheidene tot dat oogmerk dienende werktuigen afgebeeld; dan men moet nooit besluiten om dezelve te gebruiken, ten zijn alle gewone proeven vruchteloos zijn afgelopen.

De grootste zwarigheid die wij ontmoeten bestaat echter niet in het zetten der Beenstukken, maar wel in dezelve, wanneer zij gezet zijn, samengevoegd te houden. In dwarsche Breuken van dit Been kan zulks gemakkelijk geschieden. Na dat de Beenbrokken in aanraking gebragt zijn, ondersteunen zij, indien de Lijder maar in een goede houding blijft liggen, zich zelf meestentijds stevig genoeg, zo dat 'er zelfs geen windsel of verband nodig is. Om echter alle gevaar, dat schiele bewegingen zouden kunnen veroorzaken, voortekomen, behoort het lid stevig gespalkt en met een geschikt verband, dat den omloop des bloeds door de aangedaane deelen niet stremt, bevestigd te worden.

Op Plaat XXVII. Fig. 4 en 6 zijn twee hier toe geschikte Spalken afgebeeld. De eene moet zich van het Heupgewricht tot een weinig beneden de Knie uitstrekken, en breed genoeg zijn om op zijn minst de Dije te bedekken; de andere moet van de Liesch tot even onder de Knie voortgaan en zo breed zijn, dat zij bijna een derde gedeelte van de Dije kan bedekken. Zij moeten beiden met dunne flannel gevoerd zijn. Men legt de langste, op een Twaalfhoofdige Verband uitgestrekt zijnde, op een dun kussen, dat omtrent zo lang als de Dije moet zijn, neder. De Lijder op een Rustbank met een paardenharen matras, die zo stevig moet gestikt zijn, dat zij niet ligt kan inzinken of medegeven, met een gebogen Knie nedergelegd zijnde, worden de Beenbrokken samengevoegd, waarna de Wondarts het kussen met den daarop geplaatste Boekband

band en Spalk zo moet aanleggen, dat de Spalk zich van het Heupgewricht langs de buitenzijde van de Dije tot de Knie kan uitstrekken. Ten einde de Dije en het Been gemakkelijk in dien stand te doen blijven, moet de Lijder niet onmiddellijk op zijn rug, maar een weinig meer op de aangedane zijde liggen; en de Knie en het Been iets hoger dan het ligchaam geplaatst zijn.

Heeft men het lid dus in die houding geplaatst, waarin het behoort te blijven, dan moet de bovengemelde korte Spalk langs den binnenkant der Dije van de Liesch tot aan de Knie worden aangelegd; waarna men de einden van den Boekband, die vooraf onder de andere Spalk is aangelegd, zo dicht aanhaalt, dat daardoor een gelijkvormige matige drukking over de geheele Dije word uitgeoefend.

Daar het de genezing zeer vertraagd, en eindelijk geheel kwalijk zoude doen uitloopen, wanneer een gedeelte des verbands iets medegaf, zo is het, mischien in alle gevallen, een behoorlijke voorzorg midden onder het kussen een lange houten Spalk te leggen, en dezelve door middel van twee breede en met gespen voorzien zijnde riemen boven op het lid te bevestigen.

Om te beletten dat het lid, ingevolge onwillige bewegingen niet van zijn plaats gerake, zo dient men het kussen met riemen aan het bed vast te maken; en ten einde te verhinderen dat de Beddedekens door hunne zwaarte geen ongemak of nadeel doen, moet men twee of drie aan een zeker toestel vast gemaakte hoepels boven de Dije zetten.

Ontstaan 'er geene kwaade toevallen, dan moet het lid in dien stand blijven liggen tot dat de genezing geheel is afgelopen; maar op dat de Beenderen niet bij toeval van hunne plaats schuiven, en voornamelijk ingevalle het lid mogt opzwellen en pijnlijk worden, moet men het verband los maken, en de Bovenspalk kunnen wegneemen, ten einde men de deelen met nauwkeurigheid zoude kunnen onderzoeken. Het welk, doordien men een twaalf of achtienhoofdig Verband gebruikt, zonder eenige de minste storenis in de plaatsing van het lid te veroorzaken, gemakkelijk geschieden kan. Komt 'er pijn, zwelling of ontsteking bij, dan zal het, voor het vernieuwen van 't verband, nodig zijn, Bloedzuigers en andere middelen op de aangedane deelen te zetten; maar heeft 'er geen dezer toevallen plaats, en ziet men dat de Beenderen in hunne behoorlijke richting zijn, dan moet men de Spalk terstond wederom aanleggen en met het vorig verband bevestigen.

In gezonde lieden zal de genezing, indien zij geene vertraging ondergaat, binnen den tijd van zes weken voleindigd zijn; dan alle sterke bewegingen, van wat aart zij ook mogen zijn, moeten tot na het verloop van de agtste of tiende week verijd worden.

Wij hebben boven aangeraden om het lid in zulk een houding te stellen,

len, als het best geschikt is om alle daarmede verbondene Spieren in verslapping te brengen. Dan offchoon dit in den beginne hoogst nodig is; zo is het nochtans geen noodzakelijk vereischte om daarmede gedurende den geheelen loop der genezing te blijven voortgaan. Integendeel zal het dikwijls zeer nadeelig zijn, doordien het lid, indien het zes of agt weken lang, gelijk veelal het gebruik geweest is, onveranderlijk in een' en denzelfden toestand blijft liggen, zeer gemakkelijk stijf en onbeweegbaar kan worden, het geen naderhand veel ongemak en nadeel zal te weegbrengen. Op het einde der veertien dagen, of zelfs wel binnen korter tijdverloop, kan men den Lijder toestaan meer op zijn' rug te leggen, en het Kniegewricht een weinig uitteftrekken. Indien zulks voorzichtig geschied, dan mag het dagelijks herhaald worden; dat is men mag de Knie beurteling laten uitstrekken en buigen; waar door de beweegbaarheid van het geheele lid bij den afloop der genezing vrijer en beter zal zijn, dan men vind dat zij gewonelijk is.

In een aantal van gevallen, waarin men de genezing bewerken kan, zal deze handelwijze van goed gevolg zijn. Indien men alles behoorlijk in acht neemt, zal zij in dwarsche Breuken nimmer mislukken: dan alhoewel men daarmede dikwijls ook wel zal slagen, wanneer het Been bij uitstek schuin gebroken is; zo moet men echter bekennen, dat 'er somwijlen gevallen van dien aart voorkomen, die gantsch kwalik uitloopen, doordien de samengevoegde Beenstukken over elkander schuiven, en het lid, ondanks alle onze aangewende pogingen om het te verhinderen, veel korter word, dan het wezenlijk behoort te zijn.

Eene krachtadige wijze om zeer schuinsche Beenbreuken van een der uiterste ledenmaten, en wel voornamelijk die van het Dijebeen, te bevestigen, is indedaad mogelijk een der voornaamste wettchen der heden-daagsche beoefenende Heelkunde. In alle tijden, wierden de daarmede gepaard gaande ongemakken van het uiterst gewigt gehouden; en het menigvuldig kreupel gaan, uit de verkorting van ledenmaten ontstaande, toont ten klaarste, dat wij in dit vak van behandeling nog zeer gebrekkig zijn.

Daar de behandeling van Beenbreuken een van de belangrijkste takken der Heelkunde, en het beletten der Kreupelheid een onzer eerste voorwerpen is, zo is het vernuft in het uitvinden van eenige geneeswijzen, waarmede zij aan dit oogmerk poogden te voldoen, zeer werkzaam geweest. Men stelde voor, en sommige Konstbewerkers hebben ook de proef genomen, om, in Breuken van het Dijebeen des Lijders lichaam door middel van verscheidene bindfels, als in een vast punt, boven op het bed vasttebinden, en door middel van een Wind-spil (*Axis in Peritrochio*) aan den voet der legerstede vast gemaakt, zulk een sterke uitrekking te doen als volkomen geschikt was om de gebroken Beendee- len bij elkander te houden. Dan elk, wie maar eenige kennis heeft van den buitengewonen staat van prikkelbaarheid, waarin de Lijders, wier

Beenderen gebroken zijn, zich meestal bevinden, en weet wat pijn dicht toegehaalde verbanden altijd veroorzaken, zal moeten bekennen, dat alhoewel diergelijke voorstellen in de beschouwing (*Theorie*) zeer voordelig schijnen te zijn, zij echter waarschijnlijker wijze nimmer eenig wezenlijk nut zullen doen; en dat men diensvolgens diergelijke werktuigen nooit algemeen in zwang heeft kunnen brengen.

De uitvinding van GOOCH, is de eenigste waarvan men zich in schuinse Dijebeensbreuken het grootste nut kan voorstellen. Dit werktuig staat op Plaat XXVII, en volgens de verbetering van AITKIN op Plaat XXVIII afgebeeld.

Men legt aan het bovendeele van het lid eenen breeden, stevigen riem aan, die met katoen of zachte flannel moet gevoerd zijn, en dien men door middel van gespen zo dicht kan toehalen als de Lijder maar eenigzins kan verdragen. Ook word 'er een diergelijke riem rondom het onderste gedeelte der Dije aangelegd, en men laat dien voornamelijk op Knokkels van het Dijebeen rusten. Twee of drie stalen en met de riemen verbondene spalken, gaan van den eenen riem tot den anderen indier voege voort, dat zij door middel van de riemen van elkander kunnen schuiven, en, gedurende de genezing, met de grootste zekerheid op eenigen afstand kunnen gehouden worden.

Ter betere kennis van dezen toestel kan men de Verklaring der Platen raadplegen.

In sommige gevallen is de pijn, zwelling en ontsteking nochtans zo groot, dat zij het aanleggen zelfs van het éénevoudigst verband verhindert. Na dat men de toevallen door plaatselijke bloedontlastingen en andere middelen heeft zoeken te verminderen, kan men, indien het doenlijk is, GOOCHS of AITKINS weg van genezing inslaan; maar zo niet, dan moet men de genezing op de gewone wijze voleindigen, offchoon men gevaar loopt, dat de stukken Been over elkander zullen schuiven, en het lid dus korter zal worden. Dan in dit geval kan de Lijder, onder zulke omstandigheden als wij boven hebben opgenoemd, offchoon hij zich over den kwaden uitslag moge beklagen, met geen reden of eenigen grond zijn ongeluk aan den Wondarts wijten.

XIII. A F D E E L I N G.

Van de Breuken der Knieschijf.

De Knieschijf (*Patella*) kan breeken door op de Knie te vallen of dezelve te stoten. Dwarfsche Breuken komen het meest voor; dan men heeft ook voorbeelden van langwerpige Breuken in dit Been, en somtijds is het in drie of vier stukken gebroken.

In Breuken der Knieschijf moet men over het algemeen in het doen eener voorzeggung zeer voorzichtig zijn; vermids de meeste Schrijvers over dit onderwerp beweeren, dat de Breuk der Knieschijf meestal zeker op een Gewrichtsverstijving uitloopt, het geen daaraan is toeteschrijven, om dat 'er eene te groote mate van Beenweer gevormd word, die zich tot in de holligheid des gewrichts uitbreidt. Ondertusfchen heb ik echter niet gezien, dat Breuken van dit Been zo geneigd zijn, om stijve geledingen voorttebrengen, als men ons wil diets maken. In onderscheidene gevallen, die ik behandeld heb, was 'er na verloop van drie of vier maanden nauwlijks een spoor van stijfheid aanwezig: en al heeft 'er een aanhoudend gebrek van dien aart plaats, zo kan ik mij echter niet verbeelden, dat eene te groote afscheiding van Beenweer daar van de oorzaak is, daar de hoeveelheid, welke zulk een klein Been zal uitleveren, in de daad zeer gering moet zijn. Het schijnt veeleer uit een ontsteking der inwendige deelen des gewrichts, waarmede deze Breuken gewoonlijk gepaard gaan, zijnen oorsprong te nemen; of daaruit te ontstaan, dat de Knie te lang in een onbeweegbare uitgestrekte richting gehouden is. Uit vrees van de Beenbrokken, voor dat zij goed veréénigd zijn, van elkander te scheiden, word de Voet gewoonlijk zes, agt, of mogelijk tien weken lang uitgerekt gehouden; in de daad veel langer dan noodzakelijk is, en dat zelfs alleen een verstijving en onbeweegbaarheid in het gezondste gewricht zoude kunnen teweegbrengen.

In de behandeling dezer Beenbreuken behoort, om het even hoe de Breuk ook moge lopen, de Voet uitgerekt te zijn, ten einde alle de daarmede verbondene Spieren, die der Knieschijf tot een' band verstreken, te verslappen. Ten dien einde moet men den Lijder op een bed nederleggen, hetwelk zo vast gestopt is, dat zo lang hij daarop blijft liggen niet zal medegeven; een voorzorg die bijzonder nodig is in alle Breuken der onderste ledenmaten, waarin eene lange bedlegering schier altijd noodzakelijk, en het ongelijk wegzinken van het ligchaam niet zelden de bron is van veel ongemakken, en de oorzaak zijn kan, dat de onlangs herstelde Beenderen wederom vanéénscheiden.

Dit geschied zijnde, dan word 'er onder de Dije en het Been een lange, stevige houten en met zachte wol of dunne flannel gevoerde Spalk aangelegd, die zich van boven van de Heup tot onder aan den Voet moet uitstrekken; en die aan het lid door middel van twee riemen tusfchen den Enklaauw en de Knie, en een of twee tusfchen de Knie en den top der Dije moet vastgemaakt worden. Dit zal het Been krachtdadig in eenen staat van uitrekking houden; en het word op de gemakkelijkste manier volvoerd, wanneer de Spalk slechts breed genoeg en op bovengemelde wijze behoorlijk gevoerd is.

De onderscheidene stukken des gebroken Beens moeten nu met de hand zo dicht als maar mogelijk is bij elkander gebragt worden; dan men moet nog geen verband daarom heenen slaan. Ons voornaamste werk

bestaat om in den beginne te zorgen, dat 'er geene ontsteking ontsta; ter bereiking van welk doel men door middel van Bloedzuigers uit het gewricht zo veel bloeds moet trekken, als de Lijder zonder hinder kan verdragen; en ter wegneeminge van dezelve behooren 'er gedurende twee of drie dagen, of zo lang als de sterke pijn, zwelling of spanning blijven aanhouden, Lood of andere samentrekkende middelen gebruikt te worden.

Is dit geschied, dan onderzoekt men den toestand van het Been weder; en zijn alle deszelfs onderscheiden stukken zo dicht bij een als nodig is, dan kan men het gewricht, ten einde het zelve zacht en buigzaam te houden, met een' grooten met GOULARDS Waschzalve bestreken drukdoek bedekken; en om het drukken der dekens te beletten hoepels in het bed zetten.

Maar vind men de Beenbrokken, in plaats van bijna in ondeelinge aanrakinge, op eenen grooten afstand van elkander verwijderd, dan is het in de eerste plaats nodig dezelve te herstellen, en hen in het vervolg, voor zo ver het gevoegelijk geschieden kan, door middel van windsels bijeentehouden.

In een langwerpige Breuk der Knieschijf, kan zulks gemakkelijk geschieden; want in dien staat kan men de herstelling met weinig wederstand verrichten, en zij kan met eene zeer matige, het 'zij door middel van het gewoon veréénigend Verband, of door strookjes met Lijm- of Kleefzalve bestreken leder, gemakkelijk bij een gehouden worden. Dan in dwarsche Breuken van dit Been, als dat gedeelte van het zelve, het welk wegens de inplanting der uittrekkende Spieren van de Dije met kracht naar boven kan getrokken worden, is men altijd niet in staat om de herstelling te bewerken; of indien zij al uitvoerlijk is, zo laat het zich altijd niet in aanraking houden met het onderste gedeelte, dan door het gebruiken van een geweld dat pijn, zwelling en ontsteking zal veroorzaken.

Het is echter eene gelukkige omstandigheid, dat het ter verkrijginge van eene volkomen genezing niet volstrekt noodzakelijk is, alle de stukken van het Been in volmaakte aanraking te houden. Waar het gemakkelijk geschieden kan, daar behoort het altijd gedaan te worden; dan ik weet bij den uitslag van verscheidene gevallen, waar in dit ondoenlijk was, dat men eene genezing kan verkrijgen, en het gewricht, niet tegenstaande de Beenbrokken niet nader dan op den afstand van een duim kunnen samengebragt worden, even stevig en bruikbaar zijn zal als het van te voren was. Wij moeten om die reden daaromtrent niet al te bevreesd zijn; en, in plaats van veel geweld te doen om de Beenderen dicht bij elkander te brengen, geen meer kracht uitoefenen als de Lijder zeer gemakkelijk verdragen kan.

Men heet ter samenvoeging van de vanééngescheidene deelen eener gebroken Knieschijf verschillende soorten van verbanden uitgedacht; dan al-

alle zijn zij naar dwalende grondbeginfels ingericht. Zij worden alle gemaakt om gelijkvormig op het onder en bovendeel van het Been te drukken: terwijl de minste opmerking bij de ontleding van dit deel duidelijk moet doen in het oog vallen, dat een sterke drukking op het onderste gedeelte van dit Been, het geen altijd op zijne natuurlijke plaats blijft, nimmer eenig voordeel kan te weeg brengen; en dat diensvolgens alle kracht, die wij uitoefenen bijna geheel moet aangewend worden op dat gedeelte van het Been, hetwelk met den Band der uitstrekken- de Spieren verbonden is; door wier werking, voornamelijk van de rechte Spier (*Musculus rectus*), dit gedeelte van het Been opwaarts getrokken word.

Op Plaat XXVIII staat een verband afgebeeld, het welk, door dien het gemakkelijk zit, alle voordeel kan bijbrengen, dat men van een diergelijk hulpmiddel verwachten mag. Het bestaat uit twee dwarsliggende stevige lederen en met zachte flannel gevoerde riemen A B en twee rechtstandige (*Perpendiculaire*) riemen C E, die van den eenen riem tot den anderen gaan; en uit een halfmaanwijs stevig *Compres* G, met een' anderen riem D die langer is, en zich van de toppen der Teenen, tot aan de gesp van den bovensten de Dije omvattenden riem uitstrekt, gelijk men voornamelijk in Fig. 8 dier Plaat zien kan.

De Voet uitgerekt en tot een genoegsame hoogte ter verslappinge der uittrekkende Dijespieren gebracht zijnde, zo moet de bovenrand van den onderste dwarsriem A onder op het onderste stuk der Knieschijf worden aangelegd, ten einde het zelve op zijn natuurlijke plaats te houden zonder dat het verder naar boven schuive. Dan behoort men den riem zo dicht toegegespen als de Lijder gemakkelijk kan verdragen; en het bovenstuk der Knieschijf zachtjens benedenwaarts geschoven hebbende, moet men het halfmaanwijze *Compres* F Fig. 7 daarop aanleggen, en dan den bovenriem insgelijks toegegespen. Als dan maakt men door middel van het aanhalen van de gespen der twee rechtstandige riemen een gemakkelijke langzame uitrekking, die den onderste riem, indien hij behoorlijk is aangehaald, niet zal doen verschuiven; maar wel den anderen, indien hij niet te dicht is toegegespt, het geen men zorgvuldig moet trachten te vermijden, naar beneden zal trekken. Dit zal door het verwekken van een zachte drukking op het te voren aangelegde *Compres*, het bovendeel der Knieschijf eenigermate naar beneden schuiven; dan zulks zal krachtadiger geschieden, wanneer men den Riem D door middel van de op Riem B vastgenaaide Gesp stijf genoeg aanhaalt.

Op die manier zal men de onderscheidene Beenbrokken zo dicht te samen kunnen brengen als met gevoegelijkheid geschieden kan; dan men behoort om bovengemelde redenen de drukking nooit zo ver te drijven, dat zij gevaar loopt van pijn, zwelling en ontsteking te verwekken.

Het lid op bovengenoemde manier bevestigd zijnde, moeten de Verbanden niet dan na verloop van twaalf of veertien dagen afgenomen

worden, of de pijn en ontsteking moesten zulks vroeger noodzakelijk maken. Dan omtrent dien tijd mag men het gewricht ontbloten, en de lid matigheid doen buigen; en dit om den anderen of derden dag met voorzichtigheid herhaald wordende, zal de genezing in geenen deele vertragen, terwijl het de beweging van het gewricht krachtadig onderhouden zal; dat zelden of nooit gebeurt wanneer men die voorzorg verzuimd heeft.

Daar bestaat nog een ander ongemak waaraan het Kniegewricht onderhevig is; zo gelijk in uitwerkselen als wijze van behandeling aan het geen, waarover wij zo even gehandeld hebben, dat ik het gevoegelijk oordeel hier ter plaatse daarvan melding te maken; namelijk het door uitwendig geweld van de Knieschijf losfscheuren van den Band of Pees der rechte Spier. Het gewone uitwerkfel van een' zwaren slag of val op het voorste gedeelte van de Knie, is een Breuk der Knieschijf: maar als iemand, die een' zwaren last op zijne schouderen torscht, met een zeer gebogen Knie nedervalt, dan is een Breuk dezer Pees meestal het gevolg daarvan; ik ten minste heb drie gevallen gezien, die daardoor veroorzaakt waren, en waarin de Pees, na van het Been te zijn afgescheurd, tot op eenen afstand van twee of drie duimen was opgetrokken.

De behandeling, die wij in de Breuk der Knieschijf hebben aangera- den, word in dit geval ook van gewenscht gevolg bevonden: alleen- lijk moet men in aanmerking neemen, dat het benedenwaarts drukken van de opgetrokken Pees in dit geval geen nut zal doen: want door- dien zij van het Been is losgescheurd, zo kan men haar niet vatten; zo dat men zich enkel op de uitrekking van het lid moet verlaten. Dan, offchoon men de Pees en het Been niet geheel digt bij elkander kan brengen, zo is het nochtans mogelijk om op de bovengemelde manier eene genezing te verkrijgen.

XIV. A F D E E L I N G.

Van de Breuken der Scheen- en Kuitbeenderen.

In Breuken van het Been is dikwijls slechts een der Beenderen ge- broken; dan een Breuk van beiden valt menigvuldiger voor. In dat geval is zowel de plaats als de richting der Breuk gemakkelijk te ken- nen. Is 'er slechts een Been gebroken, dan is de ontdekking moei- lijker. Dit is echter van geen wezenlijk belang; want is een der Been- deren geheel gebleven, dan strekt het zo krachtadig ter ondersteu- ning van het ander, dat 'er niets tot het bewerken eener genezing nodig is, dan dat de Lijder zo lang het bedde houde tot dat de Beenbrokken heréénigd zijn.

De Breuken dezer Beenderen vallen meer voor in den omtrek van het gewricht van den Enklaauw dan ergens anders. In de meeste ge- val-

vallen van Breuken van het Kuitbeen (*Fibula*) vind men de Breuk omtrent een of twee duim boven deszelfs onderste Uiteinde (*Extremitas inferior*), als zijnde het aldaar het weekst.

In de behandeling van een gebroken Been zijn dezelfde algemeene grondregels, die wij in het behandelen van een gebroken Dijebeen hebben voorgeschreven, toepasselijk. In het herstel der Beenderen moeten de Spieren van het Lid zo veel verslapt worden als maar mogelijk is; en dit geschied het allerbest door het Kniegewricht te buigen en den Voet zachtjens uitterekken. Wanneer het Been nu in die houding geplaatst is, dan heeft men zelden veel moeite te doen om de Beenderen op hunne natuurlijke plaats te brengen; en men behoeft het Been niet sterker uitterekken, dan als zeer gemakkelijk geschieden kan, wanneer een medehelper het boveinde van het Lid vasthoud, en een ander hetzelfde aan den Enklaauw ondersteunt.

Is dit geschied, en heeft men den Lijder zo geplaatst, dat het beledigde Been gemakkelijk op deszelfs buitenzijde, met een gebogen Knie kan worden nedergelegd, dan moet men de spalken, *Fig. 4, 5* of *6*. van Plaat XXVII. aanleggen, en met een Boekband bevestigen; strekkende de spalk aan de buitenzijde van het Been zich een weinig van boven de Knie tot onder den Enklaauw uit, met oogmerk om de beweging van beiden deze gewrichten, waardoor de Beenderen zouden kunnen verschuiven, op die wijze te verhinderen.

Of de spalken van stevig bordpapier, of van dun hout zijn, zij zullen meestentijds voldoende genoeg zijn: maar is de Lijder, of zeer onrustig, of met krampachtige bewegingen der spieren dezes deels gekweld, dan moet 'er nog een, naar de gedaante van het Been gemaakte houten spalk, gelijk 'er *Fig. 1* en *2*. van bovengemelde Plaat een staat afgebeeld, langs den buitenkant van het Been worden aangelegd; en zij zit, indien zij een weinig uitgehold, en met zachte wol gevuld is, zeer gemakkelijk, middelerwijl zij op de zekerste wijze het van elkander wijken der Beenstukken tegengaat. Zij word door middel van twee riemen met gespen, zo dicht als men verkiest, bevestigd. Een op die wijze verbonden Been, is op Plaat XXVII. *Fig. 7*. voorgesteld.

Ik heb alreeds doen opmerken, dat, na het omslaan der verbanden, het Been, met een gebogen Knie op zijn buitenzijde liggen, en de Voet door het omslaan van een windsel een weinig ondersteund moet worden, gelijk in bovengemelde *Figuur* te zien is. Het oogmerk daarvan is de verslapping der Spieren van het Lid; waardoor de Lijder gemakkelijker nederligt, en de Beenderen minder van elkander kunnen schuiven, dan, wanneer de Spieren geheel zijn uitgestrekt, gelijk tot op de laatste dagen het algemeen gebruik was.

Dan, alhoewel het goed is het Been in zulk eenen stand te plaatsen als
ter

ter verflappinge der Spieren meest geschikt is; zo moet men de Knie nochtans niet sterker buigen, dan ter bereikinge van dit doel noodzakelijk is: want is het gewricht te krom gebogen, dan verwekt het den Lijder schier even veel last, als wanneer het Been geheel was uitgestrekt. De Knie behoort dus niet sterker gebogen te zijn, en de Lijder niet meer op de aangedane zijde liggen, als volstrekt nodig is om het Been op deszelfs buitenzijde te laten rusten.

Daar zijn echter sommige Lijders, die, zo wel uit een langdurige gewoonte als uit andere oorzaken op geen van beiden de zijden kunnen rusten; en sommige Kunstbewerkers zijn van gedachten, dat Breuken van het Been beter genezen, wanneer de Lijder op zijn rug ligt, en het Lid, met de Teenen opwaarts, op de Kuitspieren (*Musculi Gastrocnemii*,) rust. In zulke gevallen kan men den Lijder op zijn rug leggen, en echter de gebogen richting van het Been doen behouden. Dit kan op onderscheidene manieren geschieden; dan het gemakkelijkst is, dat men het Been tot op een geschikte hoogte boven de oppervlakte des ligchaams doe oprijzen, en 'er dan ter ondersteuning van hetzelfde een bankje of tafeltje onderschuive. Op die wijze kan men het Lid de bovengezegde houding geven, en zo veel buigen als nodig is.

Het is zelfs, wanneer het Been op zijn buitenzijde ligt, een aangename omstandigheid voor den Lijder een andere ligchaamshouding te hebben mogen aanneemen; het geen door middel van zulk een Bankje gemakkelijk geschieden kan.

Ik heb op Plaat XXX. *Fig. 5.* een Lid in dusdanigen stand doen afbeelden. Dit onderscheid van houding kan zelfs in Breuken van de Dije te pas komen. De Lijder kan van den beginne af aan met een gebogen Been, gelijk hier is afgebeeld, worden nedergelegd; of men kan hem naderhand op zijn rug keeren; en de genezing wordt verkregen door hem in dien stand te laten blijven, of hem bij verwisseling dan de eene en dan de andere houding te doen aanneemen. Het ongemak waarover de Lijder gewoonlijk klaagt, wanneer het uitgerekte Been op de Hiel rust, kan door het maken van een holte op den bodem van het Werktuig *Fig. 4.* waarin de Hiel sluit belet worden; of het kan geschieden door de Hiel over den rand des toestels geheel te laten hangen. Men behoort nochtans voor de eerste tien of twaalf dagen geen verandering in den stand toetelaten. Omtrent dien tijd kan men den Lijder voorzichtig op zijn rug draaien, en het Been uit den eenen stand in den anderen brengen, mits wel zorgdragende dat de Knie dezelfde buiging blijve behouden.

In Breuken van het Been waarin het Kuitbeen alleen beschadigd is, kan het gebeuren dat zij niet worden opgemerkt, en als een verrekking van sommige Spieren beschouwd worden: dan daar die mislag zeer ernstige gevolgen kan hebben, behoort men daartegen zeer sterk op zijn hoede te zijn. Toen

Toen wij over de Breuken van het Sleutelbeen handelden, hadden wij gelegenheid gewag te maken van een verschijnsel, dat op zichzelf in zijn behandeling bij uitstek éénvoudig en gemakkelijk is; maar dat, uit gebrek aan kennis van deszelfs oorzaak, menigmaal de Lijders en en Wondartsen in groote verlegenheid gebragt heeft; ik bedoele hier dat geene, het welk men gemeenlijk het oprijzen of uitpuilen van een Beenbrok noemt: en daar dit dikwijls in Breuken van het Been voorvalt, acht ik het nodig daarvan melding te maken.

Zijn de Beenderen van het Been onmiddelijk dwarsdoor gebroken, dan strekken zij somtijds elkander tot zulk een krachtdadige ondersteuning, dat geen van beiden uit zijn plaats verschuift. In zulke omstandigheden word men geen oneffenheid in het Lid gewaar, of het moest slechts eene tijdelijke zwellung der zachte deelen zijn. Maar zijn beiden de Beenderen gebroken, en tevens van elkander geschoven, dan zal het ondereind, of dat gedeelte het welk met den Voet veréénigd is, altijd naar het achterste gedeelte van het Been getrokken worden; het geen door het uitpuilend eind des bovensten Beenbroks, of dat gedeelte, het welk aan de Knie verbonden is, een oneffenheid zal te weegbrengen.

Dit is het, dat over het algemeen het oprijzen van een Beenbrok genaamd word: en in het herstellen zulker Breuken heeft men zich dikwijls veel moeite gegeven, een Been, in die gesteldheid, met de anderen in aanraking te brengen. Het is echter bewezen, dat het geenzins het bovendeele des Beens is, het welk vooruitspringt, maar wel het onderste dat wegvalt, of zo wel door de zwaarte van den Voet, als door de samentrekking der achterste Spieren van het Been van zijn natuurlijke plaats gerukt word: hiervandaan is het, dat men, met het doen eener drukking op het bovenste gedeelte van het Been, niets kan winnen, maar wel veel nadeel doen; vermids het niet zelden gebeurt, dat de verbanden zo dicht worden toegehaald, dat zij alle de bekleedselen, waarmede het Been overtogen is, doorsnijden; en dus een meervoudige Breuk maken van dat geen, wat anderzins een alleréénvoudigste Breuk zoude gebleven zijn.

Het bovenste gedeelte van het Been rijst nimmer uit zijn natuurlijke plaats op; zo dat ieder oneffenheid die men aan het Been ontwaart, op bovengemelde wijze, namelijk door het uit zijnen natuurlijken stand drijven van het onderste gedeelte der Beenderen, moet veroorzaakt worden: waarom dus, in het behandelen zulker ongemakken, ons eerste werk moet zijn, om, in plaats van het bovenste gedeelte van het Been naar beneden te drukken, het onderste te doen oprijzen, en ze dus in onderlinge samenvoeging te brengen; en hen, door het Been in dien stand te ondersteunen, met zo veel zekerheid als maar mogelijk is trachten te heréénigen. Op die manier kan men dikwijls eene genezing bewerken, die men langs geen' anderen weg zoude hebben kunnen uitvoeren.

XV. A F D E E L I N G.

Van de Breuken van den Voet en de Teenen.

De Voet is uit verscheidene oorzaken aan ongemakken van dien aart onderhevig; maar bijzonderlijk doordien hij meer dan eenige andere deelen des ligchaams aan kneuzingen is blootgesteld.

De Breuken dezer Beenderen zijn op dezelfde wijze kennelijk als Breuken van andere deelen. Men oordeelt dat een of ander hunner waarschijnlijk gebroken is, wanneer de Voet gewelddadig gekneusd is; en men word uit het kraken der gebroken deelen, wanneer men hen tegen elkander wrijft, met zekerheid ontwaar dat het zo is.

Breuken der Beenderen van den Voet en de Teenen worden bijna op dezelfde manier behandeld als evengelijke ongemakken aan de Handen en Vingeren. Een stuk van een Been dat uit zijn plaats gedreven is, moet met zo veel juistheid als mogelijk is, in zijnen natuurlijken stand gebragt worden; en men tracht hetzelve aldus te houden door het aanleggen van een naar den vorm van het deel gemaakte Spalk, die men met onderscheidene omslingeringen van een windsel moet ondersteunen. Zijn eenige Beenderen van den Voet gebroken, dan moet 'er een groote Spalk over de geheele Voetzool worden aangelegd, zo dat zij daardoor geheel ondersteund word; en men behoort geen vrijdom te geven, om of den Voet, of den Enklaauw gedurende de genezing te bewegen; want niets is meer geschikt om een gebroken Been van een te schuiven dan de werking der omliggende Spieren.

XVI. A F D E E L I N G.

Van de Meervoudige Breuken.

Daar de Konstterm Meervoudige Breuk (*Fractura composita*) door sommigen op ongemakken van verschillenden aart word toegepast, zo oordeel ik het billijk te zijn, de juiste betekenis te bepalen, welke ik daaraan te hechten voornemens ben. Ik geef den naam van Meervoudige Breuk aan zodanig een Breuk eenes Beens, die met een uitwendige opening of Wond in de daaroverliggende bekleedfelen gemeenschap heeft. Het is niet de gesteldheid van een gebroken Been, dat met een Wond in de omliggende zachte deelen gepaard gaat, die een Meervoudige Breuk uitmaakt: zulks kan in een Breuk van eenen allereenvoudigsten aart plaats grijpen. De aart der kwetsuur word daardoor, al ware de wond zelfs zeer uitgebreid, niet veranderd, ten zij de uitwendige opening met de Breuk van het Been gemeenschap heeft; door-

doordien de kleinste steek, die onmiddelijk tot op het ligchaam eenes gebroken Beens doorgaat, de genezing zeer moeilijk, en derzelve uitflag twijfelachtig maakt.

Meervoudige Breuken ontstaan door uitwendig geweld; en ook dikwijls, wanneer de Beenderen, in gevallen van Eenvoudige Breuken, de daarover heenen liggende bekleedfelen doorboren. Somwijlen ontstaat dit daaruit, dat een Been zo bij uitstek schuinsch gebroken is, dat het een scherpe punt vormt; middlerwijl het in andere gevallen een klaarblijke uitwerking is, van een te dicht toegehaald verband, dat, gelijk wij in een der voorgaande Afdeelingen gezien hebben, is aangelegd, met het verkeerd begrip om het boveneind van het gebroken Been nedertedrukken. Dan op wat manier eene Meervoudige Breuk ook moge ontstaan zijn, de daaruit voortkomende gevolgen zijn bijna dezelfde. De toegang van lucht tot de Breuk vergroot hier klaarblijkelijk het daarmede verzeld zijnde gevaar; en of dit plaats heeft als een onmiddelijk gevolg van uitwendig geweld, of als het gevolg van drukking op de Beeneinden, 'er is in deszelfs uitwerkfelen geen onderscheid te vinden.

Daar kunnen verscheidene bewijzen worden aangevoerd, waaruit blijkt, dat het alleen de toegang van lucht is, die Meervoudige Breuken veel gevaarlijker maakt dan andere. Wij zullen echter kortheids halve maar een van de meest voorkomende opgeven. De ergste soort eener Eenvoudige Breuk, waarin het Been op de allerschuinschste wijze gebroken, en het bijna onmogelijk is om de stukken op hun plaats te houden, zal wel voortgaan en geene hevige toevallen verwekken, zo lang de huid ongeschonden blijft: maar dringt de punt van het Been, door een of ander toeval door de huid heenen, zo word de pijn van dat oogenblik af aan heviger; de ontsteking, die in den beginne gering was, word nu zwaar; 'er komt Koorts bij; het lid kan door geweldige krampachtige bewegingen worden aangetast; en op dit alles volgen niet zelden of Koudvuur of uitgebreide Verzweringen.

In Meervoudige Breuken, is ons eerste werk de hevige bloedstortingen, wanneer zij plaats hebben, door het behoorlijk aanleggen van het *Tourniquet* te sluiten: waarna men behoort te onderzoeken of men het lid moet trachten te behouden, of de oogenblikkelijke Afzetting van hetzelfde aanraden.

De moeilijke behandeling en onzekere uitflag van Meervoudige Breuken hebben de Konstbeoefenaars over 't algemeen zeer sterk aangespoord om het Afzetten van het gebroken Lid als van eene onvermijdelijke noodzakelijkheid te beschouwen. Wel is waar, dat 'er ten alle tijden mannen geweest zijn, die zich tegen dit algemeen gevoelen verzet hebben. Onder anderen heeft BILGUER van *Berlin*, over dit onderwerp geschreven; en hij houd staande, dat het Afzetten bijna nimmer noodzakelijk is, en dat een grooter getal Lijders eerder zal

gered worden door een geschikte behandeling dan door de *Operatie*.

Het schijnt mij toe, dat beiden deze gevoelens in het uiterste vallen; en dat zij geformeerd zijn zonder opmerkzaamheid op, en genoegsame onderscheiding van de omstandigheden, die het gewicht der zake vordert.

In de bijzondere Praktijk (*Praxisprivata*), alwaar de Lijders van den dag der belediging af aan, stil en in volkomen rust kunnen gehouden worden, en waarin men zo van de zorg des Heelmeesters als van de ondervinding der oppasferen kan verzekerd zijn, is de behandeling van Meervoudige Breuken zeer verschillend van die, welke na Veld- of Zeeslagen word in het werk gesteld. De voorbeelden van genezingen zonder het Lid afzetten, vermids de Lijders daartoe niet wilden besluiten; of, om dat zulks, doordien de zwelling of ontsteking, voor het inroepen van Heelkundige hulp reeds te hoog geklommen was, niet kon verricht worden; of van wege het oogmerk en pogingen des Konstbewerkers om het Lid te behouden, zijn zo menigvuldig, dat ik thans overtuigd ben, dat men in de gewone praktijk het onmiddelijk Afzetten van ledenmaten nimmer behoort aanteraden, of de Beenderen moeten zo sterk verbrijzeld zijn, dat derzelve herééniging onmogelijk is; of het maakfel der zachte deelen moet door het daarop uitgeoefend geweld geheel vernietigd zijn.

Aan den anderen kant houde ik mij verzekerd, dat het, zo ter Zee als te Velde een goede algemeene regel is, om in alle gevallen van in den Slag veroorzaakte Meervoudige Breuken, wanneer het ongemak aan den Opperarm, of de Dijë plaats heeft, of wanneer beiden de Voorarms-Beenderen gebroken zijn, de Afzetting onmiddelijk te verrichten. In die gesteldheid is de Lijder blootgesteld aan een aantal ongemakken, die geschikt zijn om zijn gevaarlijken toestand te vergrooten; en men is niet in staat om dezelve tegentegaan of te verminderen.

Men zoude hier tegen kunnen aanvoeren, dat 'er in de Veldhospitalen dagelijks veele genezingen van Meervoudige Breuken geschieden. Dit is de bewijsgrond waarop het gevoelen van BILGUER steunt: dan, even als alle bevooroordeelde onderzoekers, legt hij hier ook zijn partijdigheid aan den dag.

Ik stem, even als elk ander die van de behandeling van Beenbreuken kennis heeft doen zal, gaarne toe, dat 'er onder de allergeunstigste omstandigheden somwijlen onverwachte genezingen voorvallen: dan de gelukkige uitflag van eenige weinige gevallen moet een regel van zulk een gewigt als deze, welke op den zekeren grondslag van ondervinding en waarneeming gevestigd is, niet krachteloos maken.

Wanneer een Officier van rang en aanzien aan een Meervoudige Breuk lijdt, en de omstandigheden het toelaten van hem spoedig in een geschikte woning te brengen, met oogmerk om gedurende zijn genezing daar te blijven, dan moet het geval al zeer zwaar zijn, indien men niet alles zal in het werk stellen om het Lid te behouden. Dan, gevallen van die natuur vallen in de Veldpraktijk zelden voor; en ik maak voornamelijk daarvan melding, om dat de berichten, die wij van de goede uitslagen van de manier van behandeling door BILGUER aangeprezen ontvangen hebben, inzonderheid, zo niet geheel en al, op zulke voorbeelden rusten; en dus moet men uit het geen 'er in Veldhospitalen en op Schepen geschied geen algemeen besluit trekken.

Ja ik ben ver van te denken, dat zelfs in de gewone praktijk onze pogingen om gebroken Ledenmaten te behouden altijd gelukken zullen. Ik weet, dat het veeltijds niet gelukt; en dat 'er, in den loop eener volhandige praktijk, gevallen zullen voorkomen, waarin de best mogelijke maatregelen kwalijk zullen uitloopen, voornamelijk, wanneer de groote geledingen sterk beschadigd, en de lange Beenderen niet slechts gebroken, maar op verscheidene plaatsen verbrijzeld zijn: maar ik weet ook bij ervarenis, dat de genezing in een aantal gevallen gelukkig zal aflopen; en dat 'er, in die gevallen, waarin men eindelijk verplicht is de Afzetting aanteraden, meer Lijders gered zoude worden, dan waarschijnlijk zoude geschieden, indien de Konstbewerking schiekelijk na het toebrengen der belediging verricht wierd: dit was ten minste zo het geval in den loop mijner waarnemingen. Van hen, die, of van wege de, door de uitgebreidheid van de Wond, veroorzaakte koorts; of door de in den omloop des bloeds, door het wegneemen van een aanmerkelijk gedeelte des ligchaams, teweeggebragte groote en schiekelijke verandering; of uit hoofde der ontsteltenis en geweldige werking der Zenuwen, die een onverwacht verlies van een Lid altijd veroorzaken moet, gestorven zijn, bestond het grootst getal uit dusdanigen, die de *Operatie* zo spoedig mogelijk na het ontvangen der kwetsuur ondergaan hadden. In zulken lopen de opgenoemde oorzaken te samen, om de opvolgende Koorts, en alle daarmee gepaard gaan toevallen heviger te doen woeden, dan zij gewoonlijk worden waargenomen in Lijders die te bedde, en onder een' zachten leefregel gehouden zijn, en welke, tijd genoeg gehad hebbende om het gevaar hunnes toestands te overwegen, zeer gemakkelijk zijn overtehalen, om zich aan de *Operatie*, van wier noodzakelijkheid zij overtuigd zijn, kloekmoedig te onderwerpen.

Een Lijder kan, wel is waar, zodanig verzwakt zijn geworden, dat de uitslag der Konstbewerking uit die oorzaak alleen zeer twijfelachtig word: dan, een Wondarts kan altijd daartegen waken, door de *Operatie* voorteslaan, zodra hij ontdekt dat alle pogingen om het Lid te behouden vruchteloos aflopen, en des Lijders krachten beginnen afteeneemen.

Terwijl het duidelijk blijkt dat de *Amputatie* in de meergevorderde tijdperken van meervoudige *Beenbreuken* beter zal uitvallen, dan wanneer zij dadelijk na het ontvangen der kwetsuur ondernomen word; en men in den meergevorderden staat van langdurige ongemakken, voornamelijk in de witte *Gezwellen* der gewrichten, gelijk wij elders reeds hebben aangemerkt, daar mede ook beter slaagt, dan wanneer zij vroeger geschied; zo is het een zaak die de opmerking der *Konstbeoefenaren* verdient. Voor zo ver mijne ondervinding zich uitstrekt, dan beschouw ik het als een ontegensprekelijke daadzaak; en indien de ervaring van anderen ook daarop uitloopt, dan zal het tot het overtuigendst bewijs tegen het vroegtijdig *Afzetten* kunnen dienen. Ik kan mij niet erinneren dat ik gedurende den loop mijner eigen praktijk een enkel geval gezien heb, waarin de *Operatie*, wanneer het ongemak reeds eenigen tijd lang geduurd had, op zich zelf de dood veroorzaakt heeft; en ik zag verscheidene voorbeelden, waarin zij, schoon des *Lijders* krachten zeer waren uitgeput, echter met goed gevolg verricht wierd: daar integendeel veele *Lijders* alleen stierven aan de gevolgen der *Konstbewerking*, wanneer zij zeer schieelik na het ontvangen der kwetsuur ondernomen was. Wanneer ik van de dood als een gevolg der *Operatie* spreek, dan meene ik geenzins zulke gevallen, als welke zijn toeteschrijven aan *Bloedstortingen*, die, korten tijd na dat de *Lijder* te bedde gelegd is, worden waargenomen, daar deze kunnen voorkomen evenveel op welk een' tijd het *Lid* ook moge afgezet zijn; maar van dusdanige als omtrent den tweeden of derden dag, en somtijds ook later plaats grijpen, en door de hevigheid van de schieelik na het verrichten der *Konstbewerking* invallende koorts veroorzaakt worden.

Geschied het *Afzetten* niet oogenblikkelijk of spoedig na de belediging, dan is zulks, volgens de getuigenis aller *Schrijveren*, niet doenlijk dan na het verloop van eenige dagen. Onderscheidene oorzaken kunnen het doen dier *Konstbewerking* in het vervolg noodzakelijk maken: als

1. *Bloedstortingen* onder zekere bepalingen.
2. Eene uitgebreide *Versterving* of *Koudvuur*.
3. Het te lang onveréénigd blijven van de einden der gebroken *Beenderen*, middelerwijl een overvloedige ontlasting van etter des *Lijders* krachten doet afneemen.

Hebben 'er onmiddelijk *Bloedstortingen* plaats, dan hebben wij het altijd in onze magt dezelve, of door drukking alleen, of door het verwijden van de *Wond* wanneer zij te klein is, en het onderscheppen der bloedende *Slagaderen* te bedwingen. Somwijlen zullen 'er echter, wanneer de *Bloeduitlozing* in het eerst van weinig belang is, na het verloop van eenige dagen onmatige *Bloedstortingen* plaats grijpen. In sommige gevallen valt de reden daar van moeilijk om te ver-

verklaren; dan men kan zulks meestentijds als de uitwerking van wrijving aanmerken; wanneer namelijk de rokken van eene Slagader door klopping of schuring op den scherpen rand van een Been splinter vernietigd worden.

Zelfs in die gesteldheid is men echter nog menigmaal in staat om de gewonde Slagaderen te onderscheppen. Dan het Lid is dikwijls voor dat de Bloedstorting voorvalt zo sterk opgezwollen en ontstoken, dat de oorspronkelijke opening zulks niet toelaat, en verwijdt men dezelve, dan maakt het tusschen de Spieren zo wel als door het geheele Celleweeffel des lijdenden deels uitgestorte en geronnen bloed zulk een verbijstering, dat men de gekwetste Slagaderen niet te zien kan krijgen, dan door het maken van zulke uitgebreide insnijdingen, als in dien toestand der deelen met meer gevaar zouden vergezeld gaan, dan wanneer het Lid op een' behoorlijken afstand daarboven wierd afgezet: en ofschoon dit geen gewoonlijk toeval is, zo komen 'er echter voorbeelden voor, waarin zelfs de allerkundigste Wondartsen verplicht zijn om in die gesteldheid de Afzetting te verrichten.

De Verfterving is de tweede beweegreden die wij voor het Afzetten van ledematen in dit tijdvak hebben opgegeven; en heeft zij zich zeer ver uitgebreid, dan is zulks een allervermogendste drangreden daartoe. Wij zullen echter gelegenheid hebben om dit onderwerp meer bijzonder in overweging te neemen, wanneer wij over de Afzetting handelen zullen; en met betrekking tot de derde door ons aangevoerde oorzaak, wanneer de Beenderen niet samengroeien, en de Lijder onder een overvloedige uitlozing van etter zijn krachten verliest, zal geen ervaren Konstbeoefenaar de noodzakelijkheid van het Afzetten in twijfel trekken.

Het is die staat eener meervoudige Beenbreuk, welken wij, wanneer de oorspronkelijke door de Breuk veroorzaakte Ontstekingskoorts geweken, en voor dat de Lijder door de Etterlozing te zeer verzwakt is, boven alle anderen beschouwen als de allergunstigste te zijn voor de Afzetting. Het is onmogelijk het juiste tijdperk, dat men daartoe moet uitkiezen, naar algemeene regelen te bepalen. Het moet noodwendig van de bijzondere omstandigheden van ieder geval, en voornamelijk van de menigte van de uitgelooosde stoffe en de krachten des Lijders afhangen; en dat alles is wederom een punt dat door het oordeel van den Konstbewerker alleen kan beslist worden. Wij moeten echter doen opmerken, dat zo lang als de Lijder door de Etteruitlozing niet te zeer schijnt te verzwakken, men echter, hoe groot zij ook moge wezen, het Afzetten niet moeten aanraden; want zo lang zijn krachten niet te veel zijn uitgeput, kunnen wij onze pogingen ter behoudenis van het Lid gerust voortzetten.

Uit het geen wij hier gezegd hebben blijkt het duidelijk, dat 'er in de gewone praktijk weinig gevallen van meervoudige Breuken kunnen

nen voorkomen, waarin men nie: verpligt is alles aantewenden om het Lid te behouden.

In de behandeling van meervoudige Breuken, is ons voorwerp het zelfde als het is in Breuken van den alleréenvoudigsten aart; namelijk het herstellen der uit hunne plaats geschovene Beenbrokken, en het in dien stand houden van dezelve tot zo lang zij veréénigd zijn.

In de eerste plaats behooren alle vreemde ligchamen, zo wel als alle de kleine stukjens Been, die waarschijnlijk met de overigen niet zullen samengroeien, weggenomen te worden; ten welken einde men de opening, indien zij te klein is om hen gemakkelijk uitteneemen, met een snijmes verwijden moet. En dit geschied zijnde, zullen wij, over het algemeen genomen, ondervinden dat het, indien men alle de Spieren van het lijdende deel, op de in de vorige Afdeelingen dezes Hoofddeels beschrevene wijze, in verslapping brengt, vrij gemakkelijk valt de Beenderen op hunne plaats te herstellen. Waar tegen echter een uitneeming is: namelijk in sommige gevallen steekt een scherpe punt van een Been zo ver buiten de huidbeksels uit, dat hetzelfde door het bezigen van eene gewone kracht niet kan hersteld worden; en hoe meer kracht men doet, tot een zekere diepte tusschen de huid en onderliggende deelen vast blijft zitten. In zulke gevallen kan men die zwaarigheid op tweeërlije wijzen te boven komen: dat is, door het afzagen van het buiten uitstekend Beenstuk; of door het wijder maken van de opening.

Steekt eene lange scherpe punt van het Been zeer veel naar buiten uit, dan moeten wij met het wegneemen van dezelve niet dralen; want offchoon men het stuk zoude kunnen herstellen, het zal zich echter met het overige gedeelte van het Been niet gemakkelijk veréénigen, middelerwijl het tegelijker tijd in staat is om hevige pijn en prikkeling te verwekken. Is het wegteneemen stuk zeer klein, dan kan zulks met de bij het Afzetten gemeenlijk gebruikt wordende snijdende Tang verricht worden; maar kan het op die manier niet gemakkelijk geschieden, dan kan men, na vooraf een stuk Bordpapier of Theelood tusschen den wegteneemen Beenbrok en de onderliggende huid gebragt te hebben, daartoe gerust de zaag gebruiken.

Dan wanneer het uitstekend gedeelte van een' Beenbrok aan deszelfs grondvlakte breed en van geen aanmerkelijke lengte is, behoort men, als 'er grond is om te hopen, dat het zich met het overige van het Been, wanneer het daar mede in juiste aanraking gebragt word, zal veréénigen, zekerlijk alles aantewenden om het te behouden; en gemeenlijk zal men daartoe in staat zijn door de opening, waar langs het naar buiten uitgedreven is, te verwijden. Draagt men zorg om alle groote Bloedvaten en Zenuwen mistelopen, het welk door in de Ontleedkonst ervarenen gemakkelijk geschieden kan, dan zal de Operatie geen gevaar na zich slepen. In plaats van des Lijders zorgelijken toestand te vermeer-

meerderen, trekt zij dikwijls tot vermindering, doordien daardoor eene zeer vermogende oorzaak van pijn en prikkeling word weggenomen, en diensvolgens ook die ontstekingsaartige zwelling tegengegaan, waaraan ledenmaten in die gesteldheid bijzonder onderhevig zijn.

Den zulken, die in het op deze wijze behandelen van meervoudige Breuken niet zeer bedreven zijn, kan deze aangeprezen behandelingswijze toefschijnen als met gevaar vergezeld te gaan; en het veranderen van een kleine steek in een uitgebreide Wond dikwijls wreed en onnodig voorkomen. Dan daar de toegang van de lucht reeds aanleiding gegeven heeft tot al het nadeel dat van dien kant ontstaan kan, zo word het gevaar des Lijders daardoor in geen deele grooter; en het is over het algemeen zeer wel bekend, dat een ruime wond gemakkelijker geneest, dan een kleine steek. Het is in de meeste gevallen, slechts de huid die men hier moet doorsnijden: dan zelfs, wanneer het Been niet kan hersteld worden zonder de insnijding tot op het lichaam der nabijliggende Spieren voortzetten, behoort men zich niet te bedenken om de Lijders daartoe aantesporen; men moet, in dit geval, slechts zorg dragen om de opening zo veel mogelijk is, naar den loop der Spiervezelen te maken.

De Beenschilfers, het geronnen bloed en andere vreemde dingen uit den weg geruimd, ieder beschadigde Slagader onderschept, en het uitstekend Beendeel op zijn plaats gebragt zijnde, moet de Breuk in andere betrekkingen even eens behandeld worden als wij in de beschrijving van éénevoudige Breuken hebben aangeraden; dat is, men moet de Spieren van het lid niet meer verslappen, en de Beenderen niet sterker uitrekken dan volstrekt noodzakelijk is. Dit volbragt hebbende, behoort men de Wond met een uit zacht plukfel geformeerde, en met eene of andere verzachtende Zalve bestreken wiek te bedekken, waar na men het lid op een stevige Spalk moet laten rusten, en steeds in eenen staat van verslapping houden. Daar het een zaak van groot gewigt is de Wond geregeld te verbinden zonder dat het lid bewogen word, zo behoort men het zelve, indien het mogelijk is, zo te plaatsen dat zulks gemakkelijk geschieden kan; en ten dien einde verdient het Boek of veelhoofdige Verband in alle gevallen van meervoudige Breuken, waarin het maar eenigzins van nut kan zijn, de voorkeur boven het Windfel.

Daar het een zaak van het grootst belang is het lid in zulk een' stand te plaatsen als het verbinden van de Wond, zonder het zelve te bewegen, zal toelaten, zo heeft men, om dit in alle gevallen uitvoerlijk te maken, verscheidene uitvindingen voorgesteld. Echter hebben zeer weinige van dezen aan het voorgestelde oogmerk beantwoord. Het beste Werktuig dat ik gezien heb is de Breuklade van den *Edinburgschen* Heelmeester JAMES RAE, waar van ik thans eene Afbeelding geve, met eenige verbeteringen van deszelfs Zoon JOHN RAE. Het Been kan

daarin gebogen of uitgestrekt liggen; en men kan een Wond, waar zij ook moge plaats hebben, verbinden zonder dat het lid eenige beweging onderga; gelijk uit de Afbeelding van het Werktuig Plaat XXVIII Fig. 3. duidelijk te zien is.

In welk een' stand het lid ook moge geplaatst zijn, is het een zaak van het grootste aanbelang ter verhindering der Ontsteking alle pogingen in het werk te stellen: want ontstaat 'er Versterking, dan is zij bijna altijd aan eenen te hevigen graad van Ontsteking toetschrijven; en dezelfde oorzaak geeft zeer dikwijls aanleiding tot die uitgebreide Ettergezwollen, waarmede soortgelijke Beenbreuken kunnen gepaard gaan. Wij zijn dus verplicht om van den beginne af aan alles in het werk te stellen, ten einde dit toeval te regentegaan; een of meer aan de krachten des Lijders geëvenredigde Aderlatingen; het zetten van Bloedzuigers op de randen der Wond, wanneer 'er eene hevige Ontsteking plaats heeft; het gebruik van Heulsapmiddelen; zachte verkoelende Buikzuiveringen; eene spaarzaame en eene over het algemeen ontstekingsweerende levenswijze, zijn daartoe het best geschikt. Het Verband moet, naar de hoeveelheid der uitgeloosde Etterstof, eens of tweemaal 'sdaags vernieuwd worden; en in plaats van droog plukfel, moet men de Wond bedekken met wicken, die met een verzachtend Smeerfel of GOULARDS Waschzalve bestreken zijn; immers ik heb nooit gezien, dat Zalven in eenig foort dezer Wonden nadeel deden; en zij zitten altijd gemakkelijk; en zijn ook gemakkelijker om afteeneemen, dan wanneer men alleen droog plukfel gebruikt.

Men legt in den begiane gemeenlijk warme weekmakende Pappen aan, en gaat daar eenige dagen mede voort. Dan daar zij altijd ongemakkelijk zitten, en niet kunnen afgeligt worden zonder het lid eene merkelijke verandering van stand te doen ondergaan, oordeel ik het beter te zijn zulks te vermijden, ten zij men zien mogt, dat eene invalende Ontsteking het omslaan van dezelve noodzakelijk maakte. In dat geval moeten zij, als het zekerst middel om eene uitlozing van Etter te veroorzaken, oogenblikkelijk worden aangelegd: want ofschoon wij liever zonden wenschen de Wond, zonder Ettervorming, door de spoedige Verééniging te genezen, zo is dit echter in meervoudige Breuken een zeer ongewoon verschijnsel; en daar een overvloedige uitlozing van goeden Etter het zekerst voorbehoedmiddel tegen de Versterking is, moeten wij niet aarzelen om, wanneer een lid met een meervoudige Breuk door Ontsteking is aangedaan, deselve op alle mogelijke wijze te bevorderen.

Zodra echter als ons oogmerk, door het verminderen der Ontsteking, en het ontstaan eener ruime Etterlozing, bereikt is, moet men de Pappen ter zijde leggen; want in veele gevallen hebben zij, wanneer men te lang daarmede bleef aanhouden, door de deelen te veel te verslappen, en eene te overvloedige Etteruitlozing te verwekken, zekerlijk zeer veel nadeel gedaan.

Wan-

Wanneer eene meervoudige Beenbreuk een al te groote hoeveelheid Etterstoffe uitgeeft, moet men behalve het gebruik van Pappen te staken, de Wond met zachte samentrekkende middelen, als met in een ontbinding van Loodsuiker gedoopt plukfel verbinden; terwijl des Lijders krachten door eenen voedenden leefregel, het gebruik van Wijn, Koortsbast en Vitrioolelixer behooren ondersteund te worden. Men moet den Etter eenen vrijen uitgang bezorgen; en wanneer men dit niet kan bewerken door het lid in eenen geschikten stand te brengen, dan moet men op een meer afhankelijk gedeelte van hetzelfde een tegenopening maken. De noodzakelijkheid daarvan kan echter menigmaal verhoed worden door het aanleggen van plukfel, of door de Wond met Zwam ter inzuiginge van de Etterstoffe te bedekken, en ze dikwijls te verbinden: want alhoewel men de wonden nooit meer aan de lucht moet blootstellen dan noodzakelijk is, zo zal men echter meer gevaar te duchten hebben, wanneer men de deelen te lang in den Etter laat bedolven blijven, dan wanneer het Verband nog zo dikwijls vernieuwd word.

Word de Etterlozing uit een meervoudige Breuk bij uitstek groot, en kan zij door het gebruik van bovengenoemde middelen niet verminderd worden, dan zal men dikwijls bevinden, dat dit uit een losse en niet eerder ontdekte Beenschilfer zijnen oorsprong heeft. In zulke omstandigheden behoort men dus de Wond met de uiterste naauwgezetheid te onderzoeken; en ontdekt men ergens een Beenschilfer, zo behoort men die langs de opening zelve, of door het maken van een tegenopening, indien het schijnt dat zulks op die wijze beter geschieden kan, uit den weg te ruimen. In het ten dien einde in het werk te stellen onderzoek, moet men, wanneer de opening zo groot is dat zij eenen vrijen toegang verleent, daartoe alleen den vinger gebruiken: want op die wijze doen wij minder kwaad, dan met een Tentijzer; en wij ontdekken met meer juistheid tevens den wezenlijken staat der deelen. Is het nodig een *Provet* te gebruiken, dan moet zulks met voorzichtigheid geschieden, doordien een al te stoutmoedig gebruik van dit *instrument* dikwijls veel nadeel kan teweegbrengen.

Indien, in plaats van een Etterlozing te bewerken, de Ontsteking in Versterking mogt overgaan, dan word de toestand des Lijders steeds veel gevaarlijker dan in de uitgebreidste Ettergezwellen. Wij hebben op eene andere plaats gelegenheid gehad eene beschrijving van het Koudvuur te geven; en wijzen dus onze Lezers derwaarts (o). In een volgend Hoofddeel zullen wij gelegenheid hebben om melding te maken van het tijdvak, waarin men het Afzetten van met Koudvuur bezette ledenmaten moet aanraden.

In de beschouwing van dit onderwerp, zullen sommige mogelijk veronderstellen, dat ik hier ter plaatse nog bijzondere regelen had moeten voorschrijven om gebroken ledenmaten op hunne plaats te bevestigen,

(o) Zie *Treatise on Ulcers etc. Part. 1. Chap. III.*

gen, en wel voornamelijk ingevallen van meervoudige Breuken: dan daar mij geen beter manier bekend is om dit met zo veel zekerheid en gemak uitte werken, als de eene die ik beschreven heb, oordeel ik het onnodig te zijn om zelfs alle de onderscheidene middelen, die men ten dien einde voorgeslagen heeft, optetellen. In bijzondere gevallen, zullen de Werktuigen van GOOCH en AITKIN, die wij in de XI Afdeeling dezes Hoofddeels beschreven hebben, voldoende genoeg zijn om de gebroken Beenderen uitgerekt te houden; en zij kunnen zekerlijk veel voordeel doen om, wanneer het nodig is den Lijder van de eene naar de andere plaats te brengen, de Beenderen samengevoegd te houden: dan ik durf zonder eenige bedenking staande houden, dat ik, in de gewone praktijk, van een ten dien einde gebruikt Werktuig nimmer eenig voordeel gezien heb.

XL. HOOFDDEEL.

VAN DE ONTWRICHTINGEN.

I. AFDEELING.

Algemeene aanmerkingen over de Ontwrichtingen.

Men zegt een Been ontwricht te zijn, wanneer dat gedeelte van het zelve, hetwelk een Geleding formeert uit zijn plaats is geweken. In sommige gevallen word het einde eenes Beens gantschelijk uit de holte gedreven, waarin het natuurlijk geplaatst was: dit noemen wij eene volkomen Ontwrichting (*Dislocatio completa*); maar blijft een gedeelte van het Been op den rand der holte staan, dan zegt men de Ontwrichting is onvolkomen (*incompleta*).

Ontwrichtingen laten zich ook even goed als Breuken in Eenvoudige en Meervoudige (*Simplices et Compositae*) onderscheiden. Is het einde van een Been slechts uitgeweken, dan noemt men het een Eenvoudige Ontwrichting; maar gaat zij gepaard met eene daarmede gemeenschap hebbende Wond in de zachte deelen, waardoor de holligheid van een gewricht open ligt, dan zegt men de Ontwrichting Meervoudig te zijn. Sommige Kunstbeoefenaars passen het kunstwoord Meervoudig toe op Ontwrichtingen met Breuken der nabijgelegene Beenderen, om het even of de huid beschadigd is of niet. Men doet nochtans beter te zeggen, dat eene Ontwrichting in zulke omstandigheden van eenen samengefelden (*gecompliceerden*) aart is.

De Ontwrichtingen worden meestentijds door uiterlijk geweld veroorzaakt, en schijnen de onmiddelijke gevolgen te zijn van eene sterkwerkende kracht op de lijdende deelen uitgeoëffend. Voornamelijk kunnen zij ontstaan door springen, vallen, als mede uit stoten, sterk draaien en uitrekken van de onderscheidene Beenderen van een of ander Lid: dan

dan zij kunnen insgelijks uit andere oorzaken voortkomen; als door een ziekelijke zwakheid of verflapping van de Banden en Spieren der Geledingen, welke somwijlen als gevolgen van Verlamming en langdurige Zinkingpijnen voorkomen; en ook door het uitdrijven van een Beeneind uit deszelfs holte, door daarin verzamelde Etterstoffe, of Vleeschgezwollen en Beenknobbels veroorzaakt.

Die gevallen van Ontwrichting welke door uitwendig geweld worden te weeggebracht, zijn inzonderheid de voorwerpen der beoefenende Heelkunde. De toevallen daardoor gewoonlijk veroorzaakt, bestaan in onvermogen om het aangedane lid te bewegen; pijn, spanning en wanschikkelijke gedaante van het zelve; en somwijlen ook Ontsteking, het opspringen der Peezen en Koorts.

Over het algemeen is de beweging van het lid moeilijker naar mate de Ontwrichting grooter is; dan in sommige gevallen brengt zelfs een dusdanig niet zeer uitgebreid ongemak een volkomen stijfheid en onbeweegbaarheid van het gelid te weeg, en veroorzaakt bij iedere poging ter beweging de hevigste pijn. Dit is bijzonderlijk het geval in gedeeltelijke of onvolkomen Ontwrichtingen van alle de groote geledingen.

De wanstaltigheid of de veranderde gedaante van een Gewricht, waarmede eene Ontwrichting altijd gepaard gaat, moet noodwendig aan de grootte van het ongemak geëvenredigd zijn; dan dit is geenzins het geval met de andere opgenoemde toevallen: want opspringingen der Peezen, Ontsteking en Koorts stijgen dikwijls in gedeeltelijke Ontwrichtingen, waarin de Beeneinden niet zeer veel uit hunnen natuurlijken stand gedreven zijn, tot eenen hogeren graad, dan wanneer zij geheel uit hunne holtens geweken zijn, het welk aan eene omstandigheid, waar wij hier eene verklaring zullen trachten te geven, is toetschrijven.

De zwelling is in gevallen van Ontwrichting in den beginne altijd Ontstekingsaartig en een noodwendig gevolg van het geweld, dat op de lijdende deelen is uitgeoefend. Deze behoort men echter zorgvuldig te onderscheiden van een opvolgende (*secundaire*) zwelling, waar aan deze ongemakken onderhevig zijn; dat is van eene zwelling, die zich in sommige gevallen over geheel het onderste gedeelte van het lid uitbreid, en uit een geheel andere oorzaak schijnt te ontstaan. In plaats van rood, gespannen en pijnlijk te zijn, zo is de huid wit, zacht en zuchtig; het geen, naar mijne gedachten, aan eene drukking van het einde des ontwrichte Beens op de Watervaten is toetschrijven. Zwellingen van die soort neemt men meestentijds waar in Ontwrichtingen van den Opperarm en het Dijebeen; waarin door de drukking der Zenuwen insgelijks eene zware verdoving en gevoelsvermindering ontstaan kan.

Het is van het uiterst belang Ontwrichtingen van andere ongemakken der geledingen te onderscheiden, en omtrent de Afwijking der Beenderen uit hunnen natuurlijken stand verzekerd te zijn. In meervoudige

Ontwrichtingen valt de aart des ongemaks oogenblikkelijk in het oog; en in gevallen waarin Beenderen volkomen uit hunne plaats gedreven zijn blijkt het duidelijk genoeg; dan onvolkomen of gedeeltelijke Ontwrichtingen zijn dikwijls niet, dan bij het naauwkeurigst onderzoek, kennelijk: zij worden daarom menigmaal onopgemerkt over het hoofd gezien, en slechts beschouwd als Verrekkingen of Kneuzingen; en dus worden de Lijders, in gevallen, waarin, door behoorlijke opmerking aan de zijde des Konstbewerkers, volkomen genezingen hadden kunnen bewerkt geworden zijn, niet zelden voor hun geheele leven lam en ongelukkig gemaakt.

De boven opgetelde verschijnselen zijn aan alle Ontwrichtingen gemeen. Bij het verhandelen van bijzondere Ontwrichtingen zullen wij gelegenheid hebben, om van ieder derzelve eigenschappen melding te maken, en het op die wijze trachten te doen, als ter voorkominge van zulke ongelukkige omstandigheden, welke wij hier op 't oog hebben, strekken kan.

In het maken van eene voorzegging wegens den uitflag van Ontwrichtingen; dat is, van de mogelijkheid om dezelven te herstellen, en de daarmede gepaard gaande toevallen aftewenden; hebben verscheidene onze aandacht verdienende omstandigheden plaats; als de gedaante en het maaksel der verschillende Geledingen; de natuur en uitgebreidheid der Ontwrichting, gepaard met den graad van geweld, waardoor zij veroorzaakt is; de omstandigheden waarmede zij kan gepaard gaan; en eindelijk de tijd hoe lang zij geduurd heeft.

Het Geraamte (*Skeleton*) is gewoonlijk de toevlugt om kennis der Gewrichten te verkrijgen; dan, offchoon het noodzakelijk is, dat ieder Leerling kunde heeft van de samenvoeging der drooge Beenderen, zo moet men het in geenen deele daarop alleen laten berusten. In de behandeling van Ontwrichtingen, is het insgelijks een noodzakelijk vereischte, dat wij een juiste kennis hebben van de versche Gewrichten: van derzelve Kraakbeenderen, Banden en Peezen waarmede de Beenderen zijn samengehecht, als mede van de omliggende zachte deelen, waarin de Hoofden der ontwrichte Beenderen zouden kunnen doordringen: anderzins moeten onze denkbeelden omtrent den aart dezer ongemakken, en de middelen door wier aanwending men bij de behandeling op eenen waarschijnlijk goeden uitflag hopen kan, zeer gebrekking zijn.

Wij kunnen ons hier niet inlaten met het geven eener naauwkeurige beschrijving van elk Gewricht, dit zou een uitgebreid en met den aart dezes Werks niet strokend onderzoek opleveren. Ons beroepende op de eigentlijke bronnen waaruit die kennis moet geschept worden, zullen wij hier alleen doen opmerken, dat het voornamelijk die Gewrichten zijn, welke de grootste beweeglijkheid bezitten, waarin men Ontwrichtingen zal aantreffen. Van dezen zijn 'er twee soorten. De eene noemt men de diepe Geleding (*Enartrosis*), gevormd wordende door de

de Bevatting van een Hoofd of eind van een Been in de holte van een ander; en de tweede foort word bij de Ontleedkundigen, uit overeenkomst met een Hengfel van een deur, de Scharnier of Hengfelgeleding (*Ginglymus, Articulatio Cardiniformis*) genaamd. In deze Geleding bestaat het Gewricht uit onderscheidene deelen van een Been, die in holligheden van een ander passen. De eerste foort geeft aan het lid een uitgebreide beweging, waarvan men in het Gewricht van den Opperarm met het Schouderblad, en in dat des Dijebeens met de ongenaamde Beenderen, een aanmerkelijk voorbeeld ziet; terwijl de laatste foort niet meer dan een buiging en uitstrekking loelaat, gelijk in den Elleboog en de Knie het geval is. In dezen vind men om die reden, dat deze meer bepaalde beweging, waartoe zij geschikt zijn, hen minder aan Ontwrielingen doet onderhevig zijn; daar de vrije beweging van de anderen hen aan veelvuldige ongemakken van dien aart blootstelt, gelijk in het Schoudergewricht, ter oorzaak dat de holligheid die het hoofd van dat Been omvat niet zeer diep is, voornamelijk het geval is.

Behalve de gewone bekleedselen bestaande in de Opperhuid, Spieren en Peezen, die alle de Gewrichten met de overige lichaamsdeelen gemeen hebben, is ieder ter veelvuldige beweging geschikt Gewricht nog voorzien met iets het geen men gewoonlijk Beursband (*Ligamentum capsulare*) noemt; het welk eene vaste en eenigzins veerkrachtige zelfstandigheid is, die een foort van een beurs of zak maakt, welke de Geleding volkomen insluit, en tevens dient om de einden der Beenderen bij elkander te houden, en om de Kraakbeenderen aan de einden der Beenderen glibberig of glad te houden, in zich bevat een dun helder vocht, het Lidwater (*Synovia*) genaamd.

De Konstbeoefenaars zijn het niet eens of de Beursbanden in gevallen van Ontwrieling breeken of niet. Daar het in eenige weinige gevallen bleek dat de Band gebroken was, besloten sommige daaruit dat dit altijd plaats heeft; terwijl andere wederom van gedachten zijn, dat de Band altijd heel blijft, uitgezonderd wanneer de Ontwrieling het gevolg is van een zeer hevig en ongewoon uitgeoëffend geweld.

De uitkomst mijner waarneeming op dit stuk is, dat gedeeltelijke of onvolkomen Ontwrielingen zonder breeken van den Beursband kunnen voorvallen; dan dat zulks in volkomen Ontwrielingen, door uitwendig geweld veroorzaakt, altijd plaats heeft; ja, dat hij dikwijls bijna geheel en al van zijn inplanting rondom den hals van het Been word losgescheurd. Word het Hoofd van een Been door het ontstaan van een gezwel in het Gewricht langzaam uit zijn pan of holte gedreven, en is de Beursband mogelijk door eene of andere ongesteldheid zeer verflapt, dan kan 'er zonder twijfel eene Ontwrieling zonder breuk of scheuring plaats grijpen; maar wij kunnen niet veronderstellen, dat zulk een sterk lichaam als een Beursband is, in een' staat van gezondheid,

voor.

voor den door de volkomen Ontwrichting van het hoofd van een Been, veroorzaakt schieleken aandrang, en waarin het Ontwrichte Been in sommige gevallen bijna oogenblikkelijk op den afstand van eenige duimen uit zijn natuurlijke plaats word uitgedreven, zoude medegeven zonder te breeken. Verscheidene voorbeelden bevestigen dit gevoelen, gestaafd door de ontleding van Beenontwrichtingen; en ik zoude, zo het nodig ware, hier nog een aantal voorbeelden uit mijn eigen waarnemingen kunnen bijvoegen.

Wij hebben van te vooren gezegd, dat de pijn, waarmede onvolkomen Breuken gepaard gaan, op de minste beweging der Gewrichten gemeenlijk zeer hevig is. Voor het grootste gedeelte is zij indedaad veel geweldiger dan zij gewoonlijk is, wanneer 'er eene volkomen Ontwrichting plaats heeft; en wij oordeelen dat het voortkomt, door dien de Beursband buiten zijn kracht gerekt is, en de einden der Ontwrichte Beenderen, in plaats van vrij over elkander te gaan, gedurig tegen elkander sloten.

In het beoordeelen eener Ontwrichting verdienen de afstand, op welchen het hoofd van het Ontwrichte Been is voortgedreven, en de graad van geweld die zulks veroorzaakt heeft, eene bijzondere opmerking. Is een Been slechts onvolkomen Ontwricht, zo kan, offchoon de daarmede gepaard gaande pijn zeer hevig mogt zijn, deszelfs herstel gemakkelijker en zekerer geschieden, dan, wanneer hetzelfde Been volkomen uit zijn pan ware gedreven. En heeft het Gewricht geen buitengewoon geweld geleden, dan zullen de Ontsteking en andere opvolgende toevallen nooit zo schrikbarend zijn, als zij gewoonlijk zijn, wanneer de Beursband en andere zachte deelen sterk uitgerekt, of anderzins zeer beschadigd zijn.

Een van de meest ongunstigste toevallen, waarmede eene Ontwrichting immer gepaard gaat, bestaat in een Breuk van een of beiden de Beenderen. Zelfs is een Breuk van het Ontwrichte Been altijd een onaangenaam toeval, en dat wel voornamelijk, wanneer het dicht bij den hals gebroken is; want in dit geval kan men het, met oogmerk om de herstelling te bewerken, bezwaarlijk vatten; maar het daarmede gepaard gaande gevaar is veel grooter, wanneer tevens het Been gebroken is, dat de Pan of holte uitmaakt, die hetzelfde moet omvatten; immers weet men bij ondervinding, dat Breuken dezer deelen meer onderhevig zijn aan geweldige aanvallen van Ontsteking, en zware verzweringen, dan Breuken van een der lange Beenderen. En is de Pan in stukken, dan loopt men altijd gevaar, dat het Gewricht, zelfs wanneer het Ontwrichte Been op de gemakkelijkste wijze gezet is, geheel het leven lang stijf zal blijven.

Het eerste punt dat onze aandacht vordert, bestaat in te onderzoeken of eene Ontwrichting versch of reeds eenigen tijd geduurd heeft: want wij weten, dat ontwrichte Beenderen, al het overige gelijk
staan-

staande, gemakkelijker spoedig na de Ontwrichting kunnen gezet worden, dan, wanneer 'er reeds veel tijd mede verlopen is. Zo lang als het ongemak nog versch is zal het Been noodwendig zich met minder moeite, langs de deelen die het voorbij gegaan is, laten voortschuiven, dan met mogelijkheid geschieden kan, indien het verscheidene weken of maanden tusschen de omliggende Spieren heeft vastgezet; wanneer deszelfs Hoofd- of bovineind, in plaats van los te zijn, gelijk in den beginne gewoonlijk het geval is, reeds een pan of holte zal gevormd hebben, en waarschijnlijk door sommige van die Spiervezelen, die het zelve onmiddelijk omringen, zal vastgehouden worden. Ook zal in dien tijd de holligheid, waaruit het is weggedreven, naar alle waarschijnlijkheid eenigermate door de omliggende zachte deelen zijn aangevuld: niet dat het Lidwater immer door deszelfs stremming die uitwerking zal voortbrengen: want, ofschoon veele van oordeel zijn, dat zulks zo gebeurt, en reeds verscheiden middelen, om dit tegentegaan of uit den weg teruimen, hebben voorgesteld, weten wij echter dat dit gevoelen op een dwaling rust. Men heeft bij de Ontleding nimmer eenige stremming van het Lidwater ontdekt, alhoewel stijve Gewrichten, waarvan deze gesteldheid van het Lidwater van te vooren beschouwd wierd de oorzaak te wezen, dikwijls ter navorschinge dezes ongemaks geopend zijn. Dan, ofschoon de Gewrichtsholte door een bijzondere ongesteldheid van het Lidwater niet kan worden opgevuld, zo heeft men echter veel reden om te denken, dat zij, door de aanhoudende beweging der omliggende Spieren, na verloop van tijd merklijk kleiner zal worden; welke beweging niet alleen het Celleweefsel, en andere zachte deelen, die de Gewrichtsholligheid omgeven, daarin zal voortstuwen, maar zelfs door de drukking op het Been zelve, en op den Kraakbeenigen rand waarmede het gewoonlijk bedekt is, van eenige uitwerking zal zijn.

Deze zijn in Ontwrichtingen de omstandigheden, welke een meer bijzondere opmerking vorderen; dan, wij moeten insgelijks in overweging neemen, dat des Lijders jaren en algemeene staat van gezondheid op het zetten van een ontwricht Been ook invloed hebben. De Ontwrichtingen laten zich in sommige tijperken des levens, en bijzondere gesteldheden van ligchaam gemakkelijker herstellen dan in anderen. Dus zijn in eenen gevorderden ouderdom en weeke gestellen, waarin de Spieren weinig tegenstand bieden, de ontwrichte Beenderen gemakkelijker te bewegen, dan in den bloei des levens, en in sterke lichaamsgesteldheden, waarin de meerdere kracht der Spieren, het zetten van Ontwrichtingen zeer veel tegenwerkt.

In het behandelen van Ontwrichtingen bestaan de oogmerken die men moet trachten te bereiken, in het ontwrichte Been, op de gemakkelijkste wijze, en zo schielijk als naar den aart der zake zal kunnen geschieden, op zijne natuurlijke plaats te brengen; hetzelfde in dien stand te behouden tot zo lang de beschadigde deelen hunne spankracht (*Tonus*) hebben weder-

dergekregen; en in het tegengaan van Pijn, Ontsteking en andere opmerking verdienende toevallen.

Voor en aler men tot het herstellen eener Ontwrichting overgaat, behoort men den toestand der zachte deelen te onderzoeken, en te zien of zij in eene behoorlijke gesteldheid zijn of niet: want, offchoon hoe spoediger de *Operatie* ondernomen word, des te zekerer, over het algemeen, ook hare uitflag is; zo is het, wanneer de omliggende Huid-bekleedselen en Spieren sterk gekneusd en ontstoken zijn, echter beter de plaats hebbende pijn en zwelling eerst te laten verminderen, voor dat men eenige poging doet om het Been te herstellen; ik voor mij ten minste heb mij altijd bij die behandeling wel bevonden. Ik heb nimmer daaruit eenige kwade gevolgen zien ontstaan; en ik weet, dat het uitrekken van een Lid, ten tijde dat de deelen die eene Ontwrichting omringen in eenen staat van Ontsteking waren, veel nadeel deed.

Dus moet men in zulke omstandigheden, voor dat men het zetten van het Been onderneemt, door plaatselijke bloedontlastingen met Bloedzuigers, het uitwendig gebruik van Loodmiddelen, eene verkoelende levenswijze, en door het Lid in eene gemakkelijke houding van verflapping te brengen de Ontsteking trachten wegteneemen.

In bijna alle Ontwrichtingen is 'er slechts één Been uit zijn plaats geweken, terwijl de andere het Gewricht uitmakende Beenderen in hunnen natuurlijken stand blijven; en men zal schier algemeen ontwaar worden, dat het juist het met het onderste gedeelte van een Lid veréénigd Been is, dat uit zijn plaats is geweken, hebbende het bovendeel van een Gewricht, indien het niet gebroken is, zelden in eenig opzicht eenige verandering ondergaan. Diensvolgens bestaat alles waarop men, bij het herstellen eener Ontwrichting, met opzicht tot het bovenste gedeelte van een Lid acht behoort te geven alleen in hetzelfde sterk en onbeweeglijk vast te houden, middelerwijl men deszelfs onderste gedeelte op de makkelijkste en best mogelijke wijze moet trachten te herstellen.

Iemant die geen kennis van de Ontleedkunst heeft, zal veelligt in den waan geraken, dat men dit oogmerk altijd gemakkelijk kan bereiken; daar hij in staat zal zijn om te kunnen besluiten, dat dezelfde mate van kracht, waardoor een Been uit zijn plaats gedreven is, ook hetzelfde even gemakkelijk zal kunnen herstellen. Dit zoude ongetwijfeld het geval zijn, bij aldien het alleen het te herstellen Been ware, waarmede men moest werken; of indien het slechts veréénigd ware met eene levenloze zelfstandigheid, die aan de aangewende middelen geen wederstand konde bieden: dan daar ieder gewricht, gedeeltelijk met Spieren omgeven ofdaarmede zeer sterk veréénigd is, zo werkt het samentrekkend vermogen, waarmede zij begaafd zijn, iedere poging die ter herstelling van een Been in 't werk gesteld word, met veel kracht en voordeel tegen; want zij trekken het Ontwrichte Been niet slechts over het eind van het nabijliggend Been, waarin het passen moet, heen, maar zij

zij drijven het niet zelden uit zijne natuurlijke richting, en zetten het in eene nabijgelegene holligheid vast, waaruit het met veel moeite moet worden uitgeligt, doordien de prikkeling, die bij elke tot herstel gedane poging, veroorzaakt word, de werking der Spieren kan aanzetten, en de moeilijkheid, waarmede de herstelling gepaard gaat, sterk doet toeneemen.

Diensvolgens blijkt het klaar, dat, bij het zetten van alle ontwrichte Beenderen, de Spieren, welke daarmede verbonden zijn, zo veel mogelijk in een' staat van slapheid behoren gebragt te worden; want in dien staat is de tegenstand, dien zij bieden aan de kracht die ter beweging van het Been word uitgeoefend, niet zeer groot, in vergelijking van dien, welke ten zelfde einde nodig is, wanneer zij in eenen staat van uitrekking gehouden worden. In het eerste geval valt het gewoonlijk zo voor den Lidder als Wondarts gemakkelijk; terwijl in het tweede geval, dat is, wanneer het Lid sterk is uitgerekte een ontwricht Been niet dan met de grootste moeite kan hersteld worden.

Door het verslappen van alle de Spieren van een Lid, wint men over het algemeen zo veel aan kracht als nodig is om eene Ontwrichting alleen door Medehelpers te recht te brengen; dan, in sommige gevallen is 'er meer kracht nodig dan men op die wijze kan aanwenden; men heeft daarom, ter vermeerdering van onze uittrekkende vermogens onderscheidene Werktuigen uitgedacht: waarvan eenige en misschien wel de gebruikelijkste op Plaat XXIX. staan afgebeeld.

Dan, het zij men het gebruik van diergelijke Werktuigen nodig oordeelt of niet, men moet echter nimmer meer kracht doen, dan volstrekt nodig is; en zulks moet dan altijd op een langzame en trapswijze toeneemende manier geschieden, waardoor men dan minder gevaar loopt om nadeel te verwekken, dan, wanneer de Spieren van een Lid met geweld en plotseling worden uitgerekte: en het is ook gemakkelijk te begrijpen, dat al de kracht die tot het zetten van een ontwricht Been gebezigd word, op dat Been alleen, en geenzins op een ander gedeelte van het Lid moet werken.

Behalve de tegenstand dien de werking der Spieren bied, veroorzaakt het uitpuilend eind van een ontwricht Been, dat boven den rand van een nabijgelegen Been is voortgeschoven, somwijlen veele zwarigheden. In dat geval moet de Uitrekking in zulk een richting gemaakt worden, als deze hinderpaal het best kan overwinnen.

In het Uitrekken van een Lid ter herstelling eener Ontwrichting, is het volstrekt noodzakelijk de Uitrekking zo ver voortzetten, dat het ontwrichte Been uit de plaats die het ingenomen heeft, bewogen, en deszelfs eind in een rechte lijn gebragt word met het eind van het tegenovergestelde Been, anderszins zal men met het doen der Konstbe-

werking niets winnen: want zo lang een gedeelte van een Been den rand van het andere is voorbijgeschoven, zo kan men geene middelen bij de hand neemen om hetzelve te herstellen, ten zij daartoe een genoegsame kracht word uitgeoefend, lopende men gevaar dat het voorbijgeschoven deel anders, gelijk somwijlen gebeurt is, zal afbreeken; daar integendeel, de herstelling altijd zeer gemakkelijk kan geschieden, zodra als het uit zijn plaats geweken Been alle de uitstekende deelen van het andere Been wederom onverhinderd is voorbij gegaan: ja, wanneer het eind van een ontwricht Been in dien stand gebragt is, zal het moeilijk vallen om te verhinderen dat het niet oogenblikkelijk in zijn natuurlijke plaats terugkeere. Zo dat in het herstellen van Ontwrichtingen, ons voornaamste werk bestaat, om op de gemakkelijkste wijze eene genoegsame Uitrekking te doen, wanneer de gewone werking der Spieren het Been voor het grootste gedeelte van zelf op zijn plaats zal brengen: of mislukt dit, dan zal de zachtste drukking ten dien oogmerke genoegzaam voldoende zijn.

Het ontwrichte Been hersteld zijnde, valt het zelden moeilijk om hetzelve in dien stand te houden, of het moet meer ontwricht zijn geweest: de zekerste middelen om dit oogmerk te bereiken bestaan daarin, dat men het Lid in een' staat van verflapping brenge, en het pas herstelde Been, tot zo lang de omliggende zachte deele hunne natuurlijke krachten hebben wedergekregen, met een behoorlijk verband onderschrage.

De meest dringendste toevallen, welke 'er in Ontwrichtingen, zo voor als na het zetten van dezelve plaats hebben, zijn pijn, ontsteking en zwelling. Zij verdwijnen, wel is waar, meestentijds zodra de herstelling volbragt is; maar zo lang 'er een spoor van ontsteking overblijft, moet men het bij herhaling zetten van Bloedzuigers als het krachtadigst middel aanraden: en daar dit toeval voor de oorzaak van alle anderen, zo wel als van die langduige pijnen, waaraan geledingen, die eenmaal zijn Ontwricht geweest, onderhevig zijn, te houden is, zo vereischt het eene bijzondere aandacht. Dan dit onderwerp bij het beschrijven der Kneuzingen zeer volledig behandeld hebbende, be-roepen wij ons op het geen wij §. 2. van de tweede Afdeeling van het XXXVII Hoofddeel deswegens gezegd hebben.

In het eerste gedeelte van die Afdeeling zeiden wij, dat de Ontwrichtingen dikwijls met Breuken van uit hunne plaats geweken Beenderen gepaard gaan. Is een Been op eenen aanmerkelijken afstand van deszelfs Ontwrichting gebroken, dan zijn wij meestentijds in staat de Ontwrichting oogenblikkelijk te herstellen, waarna men de Breuk op de gewone wijze behandelen moet: maar is een Been zo dicht bij de Ontwrichting gebroken, dat het niet kan gevat worden, dan word het geval hierdoor van een veel erger natuur en onzekerer uitslag. In de kleine Gewrichten, gelijk in die der Vingeren en Teenen, kan men het ont-

ontwrichte Kootje fomwijlen op zijn plaats brengen; maar in alle groote Gewrichten, voornamelijk in het Heup- en Schouder-Gelid, moet men eerst de Breuk laten genezen, en de vereéniging der gebroken Beenderen volkomen laten vast groeien, voor dat men eenige poging doet om de Ontwrichting te herstellen.

In meervoudige, dat is, in zulke Ontwrichtingen, waarin de geledingen niet alleen ontwricht, maar door uitwendig geweld ook geheel ontbloeit zijn, zal de behandeling die wij in meervoudige Breuken hebben aangeprezen, insgelijks toepasselijk zijn. Indedaad de natuur dezer beiden ongemakken is zo overeenkomend, dat omtrent alle de waarnemingen, die op het eene ongemak kunnen worden toegepast, bijna even goed van het andere kunnen gezegd worden: zo dat wij ons thans alleen zullen beroepen op de XVI. Afdeeling van het voorgaande Hoofddeel, alwaar dit onderwerp bijzonderlijk is afgehandeld.

Wij kunnen kortelijk nog doen opmerken, dat, na het zetten van ontwrichte Beenderen, en het plaatsen van het Lid in eenen behoorlijken stand, ons eerste werk bestaat in het verhinderen der Ontsteking; welk oogmerk men, door een overvloedige Bloedontlasting, door het aanzetten van Bloedzuigers zo nabij de gekwetste deelen als maar doenlijk is; het aanleggen van met GOULARDS zalve, of eenig ander verzachtend smeersel bestreken Wicken; het stillen der pijnen met daaraan geëvenredigde giften van Heulsap-middelen, en het doen opvolgen van eenen verkoelenden leefregel, op de zekerste wijze bereiken kan.

Dit geschied zijnde, behoort men alles in het werk te stellen ten einde te verhinderen, dat 'er zich in den omtrek van het Gewricht geene Etterstoffe verzamele; waarom men het Lid in zulk een houding moet plaatsen; welke niet ligt zal toestaan, dat zij binnenwaarts afzakke: mislukt dit, dan moet men de Wond meermalen verbinden, en den Etter door een stukje spons doen inzuigen; of wanneer de stoffe al te veelvuldig is ter ontlasting van dezelve, in het meest afhangend deelte een Tegenopening maken.

Heeft 'er Koudvuur of Versterking plaats, zulks moet op die wijze behandeld worden, als wij in de derde Afdeeling van het eerste Deel onzer verhandeling over de Zweeren hebben aangeraden.

Al wat tot dus verre gezegd is heeft over het algemeen betrekking op door uitwendig geweld veroorzaakte Ontwrichtingen. Maar ontstaan zij daar uit, dat de Hoofden van Beenderen door Vleesch of Beengezwellen, of Etterverzamelingen uit hunne Holtens of Pannen gedreven worden, dan zijn zij in de meeste gevallen als ongeneeslijk te beschouwen. Is de gesteldheid van een Gewricht dusdanig, dat men alle de aangedane deelen kan wegneemen, dan moet men het volgen van dien maatregel aanraden; maar kan dit niet volmaakt gelijk het behoort verricht worden, dan bestaat al het konstmatige, wat men kan uitvoeren, daar

daarin, dat men den Etter eene zo veel mogelijk vrije uitlozing bezorge, en des Lijders gesteldheid van ligchaam, ter voorkominge dat de Etterlozing zijne krachten niet te sterk doe afneemen, met behoorlijk voedsel ondersteune.

Ontwrichtingen zijn somwijlen ook gevolgen van eene te groote verslapping in de Banden en Peezen, welke in eenen gezonden staat de Beenderen samenhechten. Deze verslapping kan zelden zo volmaakt worden opgeheven, dat men het van tijd tot tijd uitwijken der Beenderen zal kunnen tegengegaan; dan men kan dit ongemak door het Lid met een behoorlijk verband te onderschragen; door het gebruiken van koude Baden, ten einde de Spankracht (*Tonus*) der verslapte deelen te herstellen, eenigermate tekeergaan; en in sommige gevallen schijnt de *Electriciteit* van eene gewenschte uitwerking geweest te zijn.

Wij zullen nu voortgaan met het beschouwen der door uitwendig geweld veroorzaakte Ontwrichtingen, wanneer zij aan bijzondere deelen voorvallen.

II. A F D E E L I N G.

Van het van elkander wijken of Ontwrichten der Bekkeneelsbeenderen.

In gevallen van een Waterhoofd (*Hydrocephalus*) wijken de Bekkeneelsbeenderen dikwijls aan de Naden (*Suturæ*) van elkander. Dit kan echter zelden een voorwerp van Heelkonstige behandeling worden. Indien de verzameling van stoffe, het zij door gebruik van geneesmiddelen of door een *Operatie* is weggenomen, dan bestaat alles wat de Konst verder vermogen in de deelen met een behoorlijk verband te ondersteunen.

Dus vind men ook in sommige gevallen, dat 'er door uiterlijk geweld, bijzonderlijk door het vallen van groote hoogtens aan de Bekkeneelsnaden openingen ontstaan zijn. Diergelijke ongemakken worden in het gemeen dodelijk. Ik heb slechts één geval gezien van een' Lijder die onder zulke omstandigheden herstelde. Al wat men met eenige geschiktheid kan in 't werk stellen, is dat men de deelen door een zachte regelmatige drukking met een geschikt verband ondersteune; Aderlatingen en andere aan de hevigheid der toevallen geëvenredigde geneesmiddelen voorschrijve, en den Lijder, gedurende de genezing, zich stil en in een behoorlijke lichaamsrichting doe houden.

III. A F D E E L I N G.

Van het afwijken of Ontwrichten der Neusbeenderen.

De Neusbeenderen zijn zo vast met elkander veréénigd en strekken zo zeer ter onderlinge ondersteuninge, dat zij zelden van elkander wijken,

ken, of ontwrichten. Men heeft nochtans daarvan fomwijlen voorbeelden gezien.

Daar deze Beenderen slechts weinig met zachte deelen overdekt zijn, kan men de afwijkingen der Neusbeenderen zo door het gevoel, als door de wanfalte die daar door veroorzaakt word, gemakkelijk ontdekken.

Bij het herstellen van een Afwijking dezer Beenderen, moet de Lijder vlak tegen over een invallend licht zitten, met een' Medehelper achter hem, die zij hoofd vasthoud; terwijl de voor hem staande Wondarts de Beenderen zo nauwkeurig als mogelijk moet trachten te herstellen. Over het algemeen zal zulks met de vingers alleen kunnen geschieden; maar is een der Beenderen binnenwaarts ingedrukt, dan zal zulks gemakkelijker kunnen volvoerd worden, wanneer men een van de *Canuls* op Plaat XVIII Fig. 2 en 3. afgebeeld, in het Neusgat steekt, ten einde op die manier het ingedrukte Been opteligen; en is de *Canul* met eenige strookjens zacht linnen omwonden, dan kan men haar laten zitten, tot zo lang men voor het uitslippen van het Been niet meer te vreezen heeft.

Wanneer een der Neusbeenderen naar buiten uit gedreven is, dan behoort het eerst nauwkeurig hersteld te worden, en in het vervolg met een tweehoofdig windsel in dien stand bevestigd te worden.

IV. A F D E E L I N G.

Van de Ontwrichtingen der Onderkaak.

De Onderkaak is door middel eener zeer konstige samenstelling met de Beenderen van het Hoofd veréénigd. Aan ieder Slaapbeen is vlak voor den uitwendigen Gehoorweg een onregelmatige langwerpige Holligheid. In deze Holligheid passen de twee Knokkelwijze Uitsteekfels (*Apophyses condyloideae, Condyl*) van de Onderkaak; en door middel van twee tusschenliggende losse Kraakbeenderen, die nevens de Knokkels zich bewegen, en die in de onregelmatige oppervlaktens der Holtens, waarin zij geplaatst zijn, sluiten, verkrijgt dit Gewricht zulk eenen graad van vastigheid, als buitendien met de groote beweegvaardigheid, die het bezit, geheel onbestaanbaar zoude zijn; want alhoewel de Knokkels van de Kaak zo door onderscheidene Banden als sterke Spieren, op hun plaats gehouden worden, waartoe de sterke Peezen der in de spitse Uitwassen (*Processus Coronoidci*) van de Kaak ingeplante Slaapspiieren het hunne toebrenge; zo zou de verscheidenheid der Bewegingen, die de Onderkaak bij aanhoudendheid moet uitöefenen, dezelve zeer geschikt maken om Ontwrichtingen te ondergaan, waren het niet dat de tusschenkomst dezer beweegbare Kraakbeenderen (daaraan de nodige vrijheid mededeelde; terwijl zij tevens zulk een losse en onbepaalde beweging te keer gaan, die, indien de

Hoofd.

Hoofden der Knokkels, zonder tusschenkomst dezer Kraakbeenderen, in groote gladde holligheden waren geplaatst, zeker zoude moeten gebeuren.

De Onderkaak kan noch op- noch achterwaarts, noch zijdelings, maar alleen voor- en benedenwaarts Ontwrichten. In iederen anderen stand zijn de Knokkels zo sterk met Been omgeven, dat, zij, gelijk uit de beschouwing van een Geraamte duidelijk blijkt, niet gemakkelijk uit hunne holligheden kunnen gedreven worden: maar word de Mond, gelijk in het geeuwen en gapen geschied, wijd geopend, dan kunnen de Knokkels te ver over den voorsten rand dier holligheden uitslippen. Op die wijze heeft 'er dan eene Ontwrichting plaats, die men daaruit kent, dat de Kin naar vooren en beneden uitstaat, daar de mond wijd open blijft staan, terwijl iedere poging om den zelve te sluiten tevens veel pijn verwekt; en de Lijder niet duidelijk spreken, en niet dan met veel moeite slikken kan.

In sommige gevallen heeft de Kaakontwrichting slechts aan eene zijde plaats, dat is, een van de Knokkels blijft bijna in zijnen natuurlijke stand, terwijl de andere daar geheel is uitgedreven. In dit geval staat de Kaak, in plaats van rechtstreeks naar beneden te vallen eenigzins naar de tegenovergestelde zijde der Ontwrichting afgezakt.

Behalve de gemelde toevallen van pijn bij het doen van eenige poging om den mond te sluiten, en van moeilijkheid in het spreken en slikken, zeggen alle oude Schrijvers, die dit onderwerp behandeld hebben, en zij die hen hebben nageschreven, dat de Kaakontwrichtingen Stuiptrekkingen en zelfs den dood ten gevolge kunnen hebben. Ik heb echter nimmer eenig voorbeeld daarvan gezien; ja het is niet waarschijnlijk dat het ooit gebeuren zal, of daar moest eene groote mishandeling aan de zijde van den Wondarts plaats grijpen.

Daar eene Ontwrichting van de Kaak aan hun, die met den wezenlijken aart dezes ongemaks niet bekend zijn, veel vrees en zelfs schrik aanjaagt, zo word 'er gemeenlijk oogenblikkelijk hulp gezocht; en het zal, indien men voorzichtig te werk gaat, zelden mislukken dezelve te herstellen.

De Lijder op een' lagen stoel behoorlijk nedergezeten zijnde, dewijl zijn hoofd van achter wel ondersteund word, brengt de voor hem staande Wondarts zijne met linnen omwonden Duimen, zo ver als hij kan, tusschen de Tand en de Boven en Onderkaak, moetende het onderste of vlakke gedeelte der Duimen tegen de Tand der Onderkaak en de Palm van elke hand buiten aan de Wangen worden aangelegd; terwijl zijne Vingeren het Voetstuk of de hoeken der Onderkaak omvatten. Met de op die wijze geplaatste Vingeren moet hij de Onderkaak voorwaarts trekken, tot dat hij bevindt dat zij eenigermate uit hare plaats wijkt: en dit geschied zijnde, maar niet vroeger, moet hij de Onderkaak met zijn Duimen met

op eene krachtige wijze naar beneden, en met zijne Handpalmen zachtjens achterwaarts drukken. Worden alle de deelen der *Operacie* behoorlijk volvoerd, dan zullen de Hoofden van het Kaakbeen oogenblikkelijk in hunne Gewrichtholtens schieten; waarna men de Duimen terstond moet weghalen.

Het algemeene voorschrift wil, dat men de Kaak naar beneden en achterwaarts zal drukken: maar offchoon dit in sommige gevallen, waarin de Kaak slechts aan eene zijde ontwricht is, van goed gevolg kan zijn, zo zal het zelfs hier dikwijls mislukken; en het zal, wanneer beiden de Knokkels ontwricht zijn, zelden wel aflopen: want zo lang men hen niet gantschelijk verwijderd van de Beenderen waarop zij rusten, en het welk enkel en alleen door de Kaak voorwaarts te trekken geschieden kan, zo zal al de kracht die wij in haar benedenwaarts te drukken kunnen aanwenden, gelijk ik in veele gevallen gezien heb, weinig baten.

Ik heb gezegd, dat men de Kaak in het benedenwaarts drukken, tevens zachtjens naar achteren moet schuiven: de geringste drukking zal echter ten dien einde voldoende genoeg, ja, zelfs in sommige gevallen niet eens nodig wezen; want zodra de Knokkelwijze Uitsteekfels naar beneden gedrukt zijn, keeren zij door de gewone werking der Slaapspiereu bijna oogenblikkelijk in hunne holtens terug, om het even of men tot dat oogmerk eenige kracht heeft aangewend of niet.

Door de aangeprezene wijze van behandeling bereikt men even goed het oogmerk, het zij de Kaak aan een of aan beiden de zijden ontwricht is; dan ingevalle 'er slechts één Knokkelwijze Uitsteekfel ontwricht is, dan behoort ook de drukking voornamelijk op die zijde te worden uitgeoefend.

Na het herstellen van een ontwrichte Kaak, moet men den Lijder raden, zorgvuldig alles te vermijden, wat tot eene herhaalde Ontwrichting zoude kunnen aanleiding geven; voornamelijk veel spreken, gapen, en geeuwen, zijnde de Knokkelwijze Uitsteekfels nog zeer langen tijd geschikt, om door een of ander dezer bewegingen te ontwrichten.

In het herstellen van een ontwrichte Kaak zijn de Duimen, indien zij niet behoorlijk omwonden zijn, of, bij het in het gewricht schieten der Knokkelwijze Uitsteekfels, niet spoedig terug gehaald worden, bij uitstek blootgesteld, om tusschen de Tandén geklemd te geraken. Meestentijds slaat men de slip van een' Neus- of Halsdoek daarom heenen; dan een lederen of een blikken met leder overtrokken kokertje, verdient steeds de voorkeur, en zal zo veel ruimte niet beslaan. Men zal daarmede verder in den Mond kunnen komen, en dus meer kracht kunnen doen om de Kaak naar beneden te drukken.

V. AFDEELING.

Van de Ontwrichtingen van het Hoofd.

Het Hoofd is met den *Atlas* of eersten Wervel van den Hals op zulk eene wijze samengevoegd, dat het zich daarop gemakkelijk en vrij voor en achterwaarts bewegen kan, terwijl de twee Knokkels van het Achterhoofdsbeen door de daarmede overéénkomende Holtens in de bovenste schuinsche Uitsteekfels van den eersten Halswervel ontvangen worden: maar de zijdelingsche en ronddraaiende beweging van het Hoofd hangt af van de onmiddellijke verééniging, die tusschen het Hoofd en den tweeden Halswervel door middel van het Tandwijs Uitsteekel (*Processus Odontoideus, seu dentiformis*) van dat Been plaats heeft; het welk, door het achterste gedeelte der groote Uitholling van den *Atlas* gaande, door tusschenkomst van verscheidene Banden aan het Achterhoofd vastzit.

De samenvoeging tusschen het Hoofd en den eersten Wervel is zo sterk, dat het niet waarschijnlijk is, dat zij immer kan gescheiden worden; ik ten minste heb nimmer van een voorbeeld gehoord, waarin zulks bij de Ontleding is waargenomen. Veeleerder schijnt het, dat in Ontwrichtingen van het Hoofd de samenvoeging van het Hoofd met den tweeden Halswervel verbroken word; te weten, wanneer het Hoofd met zo veel geweld voorwaarts gedreven word, dat de Banden, waarmede het Tandwijs Uitsteeksel van dit Been aan het Achterhoofd vastzit, overmatig uitrekken of breeken; voor het minst heeft men bevonden, dat zulks het geval was in verscheidene voorbeelden dezer Ontwrichtingen; en men heeft dit voornamelijk in gehangenen waargenomen.

In alle Ontwrichtingen van het Hoofd, zinkt het Hoofd voorwaarts op de Borst neder; de Lijder is oogenblikkelijk van alle gevoel beroofd; hij ligt als dood, en sterft, indien de Ontwrichting niet spoedig hersteld word, zeer schielijk. Soortgelijke ongemakken worden meentijds door het van groote hoogtens of van het Paard vallen veroorzaakt.

Ontwrichtingen van het Hoofd eindigen meestal in den dood; maar daar 'er verscheidene voorbeelden zijn geweest, waarin dit door het aanbrenge van genoegtijdige hulp is verhinderd, heeft men reden om te veronderstellen, dat soortgelijke herstellingen, indien zulks altijd konde geschieden, veelvuldiger zouden voorvallen.

Men heeft ter herstellinge dezer Ontwrichtingen verscheidene middelen aan de hand gegeven; dan alles wat veel omslag vereischt is hier te verwerpen. In alle zulke gevallen moeten alle onze pogingen op eene oogenblikkelijke uitvoering nederkomen; en het is gelukkig, dat men
zulks,

zulks, mischien in alle gevallen, zonder eenige voorbereidingen kan volvoeren.

De Lijder op den grond nedergezet zijnde en door eenen Medehelper vastgehouden wordende, moet de achter hem staande Wondarts het Hoofd van de Borst opligten; en middlerwijl de Medehelper de Schouders naar beneden drukt, het zelve langzamerhand recht op in de hoogte trekken tot dat de Ontwrichting hersteld is; of indien zulks door het doen eener maatte uitrekking niet geschieden kan, mag men het Hoofd tevens zachtjens, dan naar de eene, dan naar de andere zijde bewegen. Zodra de herstelling geschied, hoort men een onverwacht gekraak; en is de Lijder niet geheel dood, dan word men door een gedeeltelijk herstel van de werking van alle zijne zinnen oogenblikkelijk daarvan overtuigd. In sommige gevallen werken de zintuigen weder volkomen zo dra de herstelling geschied is, dan in andere blijven zij langen tijd verzwakt, en somtijds altijd in dien staat.

Na de herstelling van het Gewricht moet men den Lijder terstond te bedde brengen. Zijn Hoofd moet opgericht, en door een behoorlijk Verband langen tijd in dat *postuur* gehouden worden. Om de Ontsteking voortekomen, moet men den Lijder zoo veel bloed aftappen, als hij gemakkelijk verdragen kan; hij moet zacht open lijf houden, en eenen spaarzamen leefregel volgen.

VI. A F D E E L I N G.

Van de Ontwrichtingen van de Ruggraat, het Heilig- en Staartbeen.

De Wervelbeenderen, welke de Ruggraat uitmaken zijn door de Uitssteekfels van den eenen Wervel met die van den anderen door ondiepe Geleding (*Arthrodia*), als mede door sterke Banden en Spieren zo naauw met elkander veréénigd, dat zij zeer zelden ontwrichten. Zij zijn inderdaad zo sterk samengevoegd, dat ik niet gelove, dat zij immer door uitwendig geweld kunnen ontwrichten, zonder dat zij tevens breeken. Behalve de opgemelde wijzen van verééniging, worden de Rugwervelen door de ondersteuning, die zij van de Ribben ontvangen ook merkkelijk versterkt.

Nimmer zag ik eene volkomen Ontwrichting van een der Wervelbeenderen; ja ik durf staande houden, dat zij, al gaat zij zelfs met een Breuk gepaard, nimmer voorvalt, zonder een' oogenblikkelijken dood ten gevolge te hebben: want de kracht die tot het uit zijnen stand bewegen van een Wervelbeen vereischt word, zal niet alleen met een drukking, maar zelfs met een scheuring van het Rugmerg vergezeld gaan, terwijl de Borst- en Buikingewanden tevens merkkelijk zullen lijden. Dieensvolgens ben ik vastelijk van gevoelen, dat eene volkomen

Ontwrichting van een dezer Beenderen nimmer een voorwerp der beëfenende Heelkunde worden kan.

Het is nochtans bekend, dat een of meer Wervelbeenderen gedeeltelijk kunnen ontwrichten, en de Lijder dat ongemak zeer langen tijd kan overleven. In sommige gevallen kan men mogelijk eene volkomen genezing bewerken; maar ik geloof dat dit zeer zeldzaam zal voorvallen.

Deze Ontwrichtingen worden gewoonlijk veroorzaakt door vallen van groote hoogtens, of door geweldige slagen, of door dien 'er zwaare lasten over het ligchaam zijn gegaan.

Zij worden gekend uit de Kromming des ligchaams; door het betasten van de Ruggraat, en uit de toevallen daardoor teweeggebracht; welke dusdanige zijn, als gewoonlijk voorkomen, wanneer 'er eene drukking op het Rugmerg plaats heeft; zijnde voornamelijk een verlamming van allen de beneden het lijdende deel gelegene ligchaamsdeelen, en een geheele opstopping van Pis, of eenen onwilligen Afloop van Pis en Drekstoffe.

Daar is van wege de samenstelling der deelen, grond van te onderstellen, dat de Wervelen zelden of nooit buitenwaarts zullen ontwrichten; gemeenlijk wijken zij geheel voorwaarts of eenigermate ter linker of rechterzijde uit; om die reden valt het herstellen van dezelve bij uitstek moeilijk, vermids de ingehoudene deelen van de Borstholte of van den Buik aan de tot herstel der lijdende deelen aangewende middelen altijd moeten hinderlijk zijn.

Men heeft ter herstelling van ontwrichte Wervelbeenderen veele middelen voorgesteld en onderscheidene Werktuigen uitgedacht. Men behoort echter deze Werktuigen geheel ter zijde te leggen, vermids zij niet slechts onbruikbaar, maar zelfs gevaarlijk zijn: want elk wie zij aandacht op de samenstelling van de Ruggraat vestigt, zal dadelijk zien, dat men in Ontwrichtingen der Wervelen met het doen van veel kracht bezwaarlijk eenig voordeel, maar zeker veel nadeel doen zal.

Zijn een of meer Wervelen voorwaarts uitgeweken, het geen men door een naauwkeurige betasting alleen kan beoordeelen, dan bestaat mogelijk de zekerste wijze van herstel der ontwrichte Beenderen daarin, dat men den Lijder, na hem dwars over een of ander rond ligchaam gelegd te hebben, zachtjens en trapsgewijze, zo ver als met mogelijkheid geschieden kan, vooroverbulge. Schiet het ontwrichte Been in die houding op zijn plaats, dan moet de Lijder oogenblikkelijk oprijzen; en is de proef de eerste reis niet gelukt, dan hervat men ze andermaal.

Is het ontwrichte Been zeer veel uit zijnen natuurlijken stand geweken, dan zal men met deze of eenige andere manier waarschijnlijk niets uitrichten; dan in onvolkomen of gedeeltelijke Ontwrichtingen zal zij in veele gevallen zekerlijk van nut zijn. In het vooroverbuigen van het ligchaam

chaam wijken de twee Wervelen, die het naast bij het voorwaarts uitgewekene gelegen zijn, eenigzins van elkander af; waardoor alsdan het ontwrichte Been, het zij door drukking op den Buik, of door de gewone werking der omliggende Spieren, op zijn vorige plaats kan inschieten.

Is het ontwrichte Been, in plaats van recht vooruit, eenigermate ter zijde uitgeweken, dan moet het ligchaam, bij het beproeven van de herstelling, niet alleen voorover, maar ook een weinig naar de aangedane zijde gebogen worden; waardoor de twee naastliggende Wervelen op een' grooter afstand van elkander zullen gaan, dan waarschijnlijk zoude geschieden, wanneer het ligchaam, of rechtstreeks voorover, of naar de tegengestelde zijde gebogen wierd.

Is een gedeelte van het Heiligbeen ontwricht, dan bestaat al het geen wij doen kunnen daarin, dat men hetzelfde, met zo veel nauwkeurigheid als doenlijk is, door uitwendige drukking, en het op bovengemelde wijze vooroverbuigen van het ligchaam trachte te herstellen.

Het Staartbeen ontwricht, veel meer dan een der eerstgenoemde Beenderen, vermids het, behalve van meer aan de uitwerkselen van vallen enz. blootgesteld te zijn, even als die aan dezelfde soorten van beledigingen onderhevig is.

Dit Been kan buiten- of binnenwaarts Ontwrichten. In zware verlosingen, wanneer 'er in het naar benedendrukken van het Hoofd van een kind veel kracht gedaan word, kan het naar buiten uit Ontwrichten. En somwijlen ontstaat hetzelfde ongemak uit langdurige versamelingen van harde stoffe in den Endeldarm. Wij kennen den aart dezes ongemaks uit de pijnen, die zich over den geheelen omtrek der Lendenen, bijzonderlijk omtrent de samenvoeging van het Staart- met het Heiligbeen, uitbreiden; als mede uit het nauwkeurig betasten van het ontwrichte Been.

Is het Staartbeen het zij door vallen of stooten naar binnen geweken, dan klaagt de Lijder gewoonlijk over geweldige pijn, en een gevoel van een Gezwel of eenig ander op het onderst van den Endeldarm drukkend ligchaam; hij heeft persing tot stoelgang (*Tenesmus*); het afgaan valt hem zeer moeilijk, en in sommige gevallen heeft hij een volkomen opstopping van Pis. Bij het inbrengen van den Vinger in den Aars, kan men de Ontwrichting of Uitwijking gemakkelijk ontdekken.

In buitenwaartsche Ontwrichtingen van het Staartbeen, valt het zelden zeer moeilijk, hetzelfde door uitwendige drukking met de Vingers te herstellen; maar het is dikwijls ongemakkelijk om het op zijn plaats te houden. Het kan alleen geschieden door de deelen met behoorlijke Drukdoeken en Verbanden te ondersteunen. Het T-gelijk Verband beantwoordt aan dit oogmerk beter dan eenig ander.

In het herstellen eener inwendige Ontwrichting van dit Been, moet men den voorsten Vinger van de eene hand, na vooraf in olie gedoopt te zijn, zo ver als mogelijk, in den Endeldarm steeken, en het afgeweken Been daarmede op zijn plaats herstellen; terwijl men tegelijker tijd met de andere hand de daar boven liggende deelen uitwendig ondersteunt.

Daar de Ontwrichtingen dezer Beenderen, bijzonderlijk van het Staartbeen, zeer geschikt zijn om Ontsteking te verwekken, en deze in moeilijk te genezen Verzweeringen kan uitloopen, zo moet men niets verzuimen, dat waarschijnlijker wijze ter voorkominge van dezelve geschikt is. Men moet aan de krachten des Lijder geëvenredigde Bloedontlastingen, en wel voornamelijk het zetten van Bloedzuigers, of Koppen en Doorvlijmen (*Scarificceeren*) voorschrijven; de Lijder moet behoorlijk openlijf houden; en tot die lichaams-houding, welke voor hem de gemakkelijkste is, als mede tot een zachte levenswijze bepaald worden.

VII. A F D E E L I N G.

Van de Ontwrichtingen der Sleutelbeenderen.

De Sleutelbeenderen zijn buitenwaarts door eene ondiepe Geleding (*Arthrodia*) veréénigd met den Opperfchouder (*Acromium Scapulae*), en worden aan derzelver voorste einden door het bovendeel des Borstbeens ondersteund.

Daar de Sleutelbeenderen niet zeer sterk zijn, en bij hunne Geledingen door Banden aan de naastgelegene Beenderen zijn samengehecht, zijn zij meer aan Breuken dan aan Ontwrichtingen onderhevig. Nochtans hebben 'er in sommige gevallen ontwrichtingen plaats. Deze kunnen aan beiden de einden dezer Beenderen voorvallen; dan, zij zijn veelvuldiger ter plaatse waar zij met het Borstbeen, dan, waar zij met den Opperfchouder zijn samengevoegd: vermids het geweld, waardoor Sleutelbeens-ontwrichtingen worden teweeggebracht, grootendeels op de Schouders nederkomt, waardoor hunne tegengestelde einden het meest geschikt zijn om van hunne plaats te wijken.

Daar de Sleutelbeenderen slechts weinig bedekt zijn, laten zich de Ontwrichtingen van beiden de uiteinden gemakkelijk ontdekken: zij gaan gewoonlijk gepaard met eene aanmerkelijke stijfheid en onbeweegbaarheid in het overéénstemmend Schoudergewricht; doordien de Hals des Schouderblads (*Collum scapulae*) zijnen steun verloren hebbende, gemakkelijk uit zijn plaats kan schieten; het welk noodwendig de beweging van alle der met het Gewricht verbondene Spieren sterk moet belemmeren.

Men

Men kan eene Ontwrichting van het Sleutelbeen door een matige drukking met de Vingers gemakkelijk herstellen, voornamelijk, wanneer men de Armen en Schouders te gelijker tijd naar achteren brengt, waardoor de ruimte, die het Sleutelbeen behoort intencemen, eenigermate zal verlengd worden. Maar het is moeilijker het Been op zijn plaats te houden, vermids het, zodra de drukking ophoud, door de gewone werking der Buigspieren van den Arm, aan een herhaalde Ontwrichting blootstaat.

Door den Arm te ondersteunen doet men hier weinig of geen nut. Integendeel brengt het optillen van den Arm, wanneer het met het Borstbeen samengevoegde eind des Sleutelbeens ontwricht is, vermids het Been daardoor nog al verder uit zijn plaats schiet, merkelyk na-deel voort. Het is om die reden hoogstnodig in de behandeling van Breuken en Ontwrichtingen van dit Been, deze onderscheiding in het oog te houden. In het laatste geval is het opheffen van den Arm nadeelig; terwijl het in het eerste, gelijk wij in de VII Afdeeling van het XXXIX Hoofddeel gezien hebben, van dienst is.

Het is echter noodzakelyk, de zwaarte van den Voorarm matig te ondersteunen, om voortekomen, dat de Schouder niet te veel naar beneden afhange. Buitendien, behoort men het Hoofd en de Schouders te onderschragen, en op het ontwrichte Beeneind een matige drukking te maken. Men heeft daartoe verscheidene Verbanden voorgesteld, bijzonderlyk het lange Windsel op zulk eene wijze omgeslagen, dat het op de Schouders en het bovendeel van de Borst een 8 verbeeld. Men kan echter van geen Verband van dien aart eenig voordeel verwachten, daar het niet vast genoeg kan worden aangelegd zonder de Ademhaling te belemmeren. Het op Plaat XXXIII. Fig. 1. afgebeelde Werktuig, bijna hetzelfde als het geen gewoonlyk ter ondersteuning van het Hoofd gebruikt word, voldoet aan dit oogmerk beter dan eenig ander: want doordien het noodzakelyk is, het Hoofd naar boven en de Schouders achterwaarts te houden, zo zullen de riemen, welke over het bovenste gedeelte van de Borst heenen gaan, met eenige kracht op het ontwrichte Beeneind kunnen werken. Het is naauwlyks nodig aantemerken, dat men met het gebruik van dit Werktuig eenen geruimen tijd moet aanhouden; vermids anderszins het Been van nieuws zal kunnen ontwrichten, in welk geval men alles wederom van vooren af aan zal moeten beginnen.

VIII. A F D E E L I N G.

Van de Ontwrichtingen der Ribben.

Men heeft over het algemeen verondersteld, dat de Ribben niet kunnen ontwrichten; en diensvolgens is deze soort van Ontwrichting door ver-

verscheidene Heelkundige Schrijvers onopgemerkt voorbijgegaan. Het is alleen in de samenleding van de Ribben met de Wervelen, dat 'er Ontwrichtingen kunnen voorvallen; en daar zij met deze Beenderen door middel van zeer sterke Banden veréénigd zijn, is men in de verbeelding gekomen, dat zij eerder zullen breeken dan ontwrichten.

Echter zal het, bij eene naauwkeurige beschouwing van de samenvoeging der Ribben met de Wervelbeenderen, duidelijk blijken, dat zij naar binnen kunnen ontwrichten. Zij kunnen, wel is waar, niet naar boven, naar onderen of achterwaarts uitwijken; nochtans leert ons de ondervinding, dat een nabij hunne Geledingen uitgeoefend geweld derzelve Banden breeken, en hen dus naar vooren kan doen uitwijken. Het geen door de ontleding van lijken bewezen is.

De door Ontwrichtingen veroorzaakte toevallen zijn bijna gelijk aan die, welke als gevolgen van Ribbenbreeken zijn aantemerkten, als, pijn in het lijdende deel, verzeld gaande met een belemmerde Ademhaling; en is het eind der Ribbe in de zelfstandigheid der Longen doorgedrukt, dan kan dit Luchtgezwellen veroorzaken. Men kan eene Ontwrichting nochtans gemakkelijk van een Breuk onderscheiden, doordien de pijn als dan het hevigst is ter plaatse van de Geleding, en dat geen gedeelte van het Been nergens dan daar ter plaatse aan drukking medegeeft.

Ik ben van oordeel, dat het eind van eene ontwrichte Ribbe, ingevolge hare veerkracht, gemeenlijk van zelve in haren natuurlijken stand zal terug keeren, zodra de oorzaak, die de Ontwrichting heeft te weeggebracht, is weggenomen; maar heeft dit geen plaats, zo zal de beste manier van herstelling daarin bestaan, dat men den Lijder zijn ligchaam over een vat voorover doe buigen, terwijl de onmiddelijk boven en onder de Ribbe gelegene Wervelen, met zulk een kracht als zij zonder gevaar kunnen verdragen, naar binnen worden gedrukt. Hierna moet men eenen dikken linnen Drukdoek over het bovengemelde Wervelbeen, en een' anderen langwerpigen over het meest uitpuilend gedeelte der ontwrichte en de twee naastbijliggende Ribben aanleggen; wanneer men door middel van een twee- of driemaal om het lijf geslagen lang breed Windsfel, zulk eenen graad van drukking op den Wervel maken kan, als in staat is om hem in zijnen stand te houden; middelerwijl de op het meest uitpuilende gedeelte van de Ribbe gemaakte drukking, dient om derzelve eind zo vast als mogelijk is op zijn plaats te houden, tot dat de gescheurde Banden weder veréénigd zijn.

Men moet het ten dien einde aangelegd Verband echter niet zo dicht toehalen, dat de Ademhaling daardoor belemmerd word. Het beste middel om te verhinderen, dat het Windsfel niet verschuive, is de Schouderband, dien men over de Schouders aanlegt, en een daarmede veréénigde riem, die van achteren tusfchen de beenen word doorgehaald, en van vooren weder vastgemaakt.

Daar

Daar is geene soort van Ontwrichting die meer in staat is om Ontsteking der omliggende deelen en andere onaangename toevallen te veroorzaken dan deze. Om dezelve voortekomen en wegteneemen, werkt niets krachtadiger, dan dat men den Lijder eene overvloedige Aderlating doe, hem koel en in rust houde, eenen spaarzamen leefregel voorschrijve, en, indien hij door een afmattende hoest gekweld word, Heulsapmiddelen (*Opiata*) toediene.

IX. A F D E E L I N G.

Van de Ontwrichtingen des Opperarms.

Het Schoudergewricht word geformeerd door dat geene, het welk men gewoonlijk eene ondiepe Geleding (*Arthrodia*) noemt, zijnde dus het Hoofd des Armbeens geleed met een vlakke holte in het voorste gedeelte van het Schouderblad. Deze holligheid is zo vlak, dat zij in een geraamte niet meer dan een tiende gedeelte van het Hoofd des Armbeens schijnt te omvatten; dan in een versch voorwerp is zij veel dieper, doordien zij met eenen Kraakbeenigen rand, en een' Beursband, die het geheele Gewricht beslaat, voorzien is. Door deze samenstelling, heeft de Schouder eene vrijere beweging dan de andere Gewrichten: maar is te gelijker tijd aan veelvuldiger Ontwrichtingen blootgesteld; in zo verre, dat 'er meer Ontwrichtingen van den Schouder dan van andere Gewrichten des menschelijken ligchaams voorvallen.

Het Armbeen (*Os Humeri*) word meestentijds rechtstreeks naar beneden in den Oxel (*Axilla*) ontwricht, het welk daaraan is toeteschrijven, dat het Hoofd van het Been minder tegenstand ontmoet, om in dien stand te vallen, dan, wanneer het eene andere richting volgde. Somwijlen wijkt het Been naar beneden en voorwaarts uit, en blijft onder de Borstspier (*Musculus pectoralis*) zitten, wanneer men hetzelve op de Ribben tuschen het Ravenbekswijze Uitssteeksel (*Apophysis Coracoidea*) van het Schouderblad, en het midden des Sleutelbeens derzelfder zijde vind rusten. In eenige weinige gevallen ontwricht het naar beneden en achterwaarts: maar het kan nooit naar boven ontwrichten zonder met een Breuk van den Opperschouder (*Acromium*), of van het Ravenbekswijze uitsteeksel, of van beiden te gelijk gepaard te gaan.

Het Hoofd des Armbeens wijkt, gelijk wij reeds hebben opgemerkt, meestentijds in die richting af, waarin het den minsten tegenstand ontmoet; dan dit hangt ook eenigermate van andere oorzaken af, voornamelijk van het deel des Gewrichts, het welk de belediging ontfangen heeft, en van den stand waarin de Opperarm zich ten dien tijde bevond. Dus zal 'er, wanneer het bovendeel des Gewrichts eenen slag ontfangt, terwijl de Arm in een rechte lijn langs het ligchaam nederhangt,

hangt, eene benedenwaartsche Ontwrichting plaats grijpen; daar het Hoofd van het Been allerwaarschijnlijkst naar beneden en binnenwaarts zal ontwrichtten, indien, gelijktijdig dat de Elleboog achterwaarts gekeerd is, aan de buenzijde van het Gewricht een slag of stoot word toegebracht, en dus ook omgekeerd.

Uit de ongeschiktheid des Lijders om den Arm te bewegen; uit de hevige pijn, die ieder poging om den Arm naar de zijde te brengen veroorzaakt; uit de verschillende lengte van den eenen Arm met den anderen; uit deszelfs kortheid of lengte al naar dat het Hoofd des Beens hooger of lager staat, dan zijne natuurlijke plaatsing in de Gewrichtsholte (*Cavitas Articularis Glenoidea*) medebrengt; uit het uitsteeken van deszelfs Hoofd in de Oxelholte onder de Borstspier, of achterwaarts onder den rand of Ribbe des Schouderblads; en uit eene ledige plaats die men onder den Opperschouder ontdekt, oordeelt men den Arm ontwricht te zijn. Indien men de twee Schouders met elkander vergelijkt, het geen altijd geschieden moet, dan zal men bevinden, dat de gezonde rond en gewelfd is, terwijl het voorste gedeelte van den anderen, indien 'er geene sterke zwelling plaats heeft, altijd het voorkomen zal hebben van vlak of zelfs eenigermate hol te zijn.

In Ontwrichtingen die lang geduurd hebben, kan de geheele Arm, door de drukking van het Hoofd des Armbeens op de Zenuwen en Watervaten van den Arm zuchtig, en eenigermate gevoelloos worden. Alle de andere door ons opgetelde verschijnselen zijn, door de verplaatsing van het Hoofd des Armbeens, insgelijks zo in het oog lopend, dat het nauwlijks nodig is daarvan een verklaring te geven. Het Hoofd des Armbeens uit zijnen natuurlijken stand gedreven zijnde, moet noodwendig de werking van alle de Gewrichtspieren aandoen: sommige derzelve zullen te veel verflapt, en andere wederom te sterk uitgerekt zijn: waardoor de beweging van het Gewricht zeer moet belemmerd worden. Het blijkt ook klaar, dat het beneden- en zijdewaarts drukken van den Arm veel pijn verwekken moet, vermids het Hoofd des Beens dan niet alleen met geweld tegen een gedeelte van het Schouderblad schaven zal, maar de zachte deelen, waarop het rust, sterk moet drukken, terwijl sommige der nabijliggende Spieren te gelijker tijd zo sterk zullen worden uitgerekt, dat zij het niet gemakkelijk kunnen verdragen.

In een Eénvoudige Ontwrichting van het Armbeen kan men over het algemeen een gunstige voorspelling doen; want in versche Ontwrichtingen zal het ons zelden mislukken het Been op zijn plaats te herstellen. Men moet echter bekennen, dat 'er somwijlen gevallen voorkomen, waarin bij de herstelling de grootste zwaarigheid word waargenomen; dan zulks gebeurt zelden, wanneer het geval van den beginne af aan behoorlijk behandeld is. Wel is waar, dat de bedrevenste Kunstbeoefenaars in lang geduurd hebbende Ontwrichtingen dikwijls kunnen falen: want

want in zulke gevallen, heeft het Hoofd des Beens menigmaal tusfchen de omliggende deelen een Pan of holte geformeerd, waaruit het niet kan worden weggenomen, zonder eenige der Spieren, waarmede het omgeven is, van elkander te fcheuren; en brengt men het daarvan daan, dan kunnen onze pogingen nochtans vruchteloos aflopen, doordien de daartoe natuurlijk gefchikte holligheid te zeer verkleind is om hetzelve te ontvangen. Diensvolgens behoort men in alle gevallen van langen duur, offchoon men tot herftel van ontwrichte Beenderen verplicht is eenige pogingen in het werk te ftellen, nochtans daartoe geen groote kracht te doen, of lang daarmede aantehouden, want 'er heeft altijd eene onzekerheid van uitflag plaats, terwijl zij noodwendig een hevige pijn moeten veroorzaken, en tevens aanleiding geven, dat de beweging van het Hoofd des Beens in de nieuwe holligheid, die het gemeenlijk voor zich zelf vormt, nog moeilijker word, dan zij van te voren was.

Over het algemeen gelooft men, dat de herftelling gemakkelijker zal vallen, wanneer het Hoofd des Armbeens in den Oxel, dan, wanneer het voorwaarts onder de Borstfpijer huisvest; en dat zulks in dien toeftand ligter gefchieden kan, dan, wanneer het naar achteren onder de Graat van het Schouderblad (*Spina fcapulae*) zit. Omtrent het laatste geval, denk ik ook zo; dan ik heb in de behandeling van de andere foorten van Ontwrichtingen dezès Beens nimmer ondervonden, dat 'er tusfchen dezelve eenig onderscheid is.

In het zetten van een ontwricht Armbeen, is het eene algemeene Regel, dat zulks gefchieden moet door Uitrekking, Tegenrekking en een daaropvolgend aanwenden van zulk een kracht, als toereikend genoeg is om het Been op zijn plaats te herftellen. Deze drie aanwijzingen (*Indicationes*) kunnen echter allen tot één gebragt worden. Indien men eene genoegfame kracht gebruikt om het Hoofd van het Armbeen met dezelfs Gewrichtsholte (*Acetabulum*) in een rechte lijn te brengen, dan zal de Wondarts zelden iets meer te doen hebben; want is het in dien ftand gebragt, zo zal de gewone werking der Spieren bijna in alle gevallen het herftel te weegbrengen.

Alles wat men bij het doen der Tegenrekking te verrichten heeft, beftaat in het ligchaam, gedurende de uitrekking van den Arm, vast te houden, en te beletten dat het Schouderblad niet door de ter beweging van den Arm benodigde kracht voorwaarts fchiete; want is dat Been niet genoeg bevestigd, dan zal het nevens den Opperarm eenigermate naar vooren bewogen worden, het welk de ter uitrekking van den Arm gebezigde kracht merkelyk zal verzwakken, te gelijker tijd dat de Gewrichtsholte van het Schouderblad, waarin het Hoofd des Beens moet infchieten, in dusdanig eenen ftaat van beweging zal gehouden worden, dat de herftelling niet zo gemakkelijk gefchieden kan.

Het ligchaam behoorlijk vastgehouden wordende, zo moet men zijne uittrekkende vermogens op den Arm zo lang doen werken, tot dat het Hoofd des Beens met den rand van de Gewrichtsholte in een rechte lijn komt; wanneer het, gelijk wij boven reeds hebben aangemerkt, door de werking der omliggende Spieren, oogenblikkelijk in zijn plaats zal schieten; zo dat het hier nodeloos is ten dien einde eenige bijzondere kracht te doen. Daar is door het met dat oogmerk uitgeoefend geweld dikwijls veel nadeel gedaan, gelijk wij thans, bij het overwegen van de onderscheidene manieren van Schouderontwrichtingen te herstellen, zien zullen; immers het is kennelijk, dat, indien de kracht, om den Opperarm om hoog te brengen, word aangewend voor dat deszelfs Hoofd het meest uitsteekend gedeelte van het Schouderblad is voorbijgegaan, de twee Beenderen tegen elkander moeten stoten, zodat de herstelling daardoor verhinderd word.

Men heeft tot herstel van Schouderontwrichtingen verscheidene middelen aan de hand gegeven, in zo verre, dat men zelden twee Konstbeoefenaren ontmoet, die deze Konstbewerking op een en dezelfde manier verrichten: maar daar de eene of andere van dezelve echter den voorrang boven de overigen hebben moet, en het van groot belang is, daaromtrent verzekerd te zijn, zullen wij omtrent elk der onderscheidene manieren eenige weinige waarneemingen mededeelen, en meer bijzonderlijk eene beschrijving geven van die wijze van behandeling, welke men, mijnes oordeels, moet opvolgen.

1. Word de ontwrichting van den Opperarm dikwijls hersteld door met den Hiel op het Hoofd van het ontwrichte Been te drukken. De Lijder op den grond nedergelegd zijnde, brengt de op den grond zittende Wondarts den Hiel van zijnen voet, den linker als de Konstbewerking op den linker Schouder, den rechter als zij op den rechter Schouder moet verricht worden, tegen het Hoofd des Armbeens, en den Voorarm met beiden de handen aangegrepen hebbende, rekt hij, tegelijkertijd dat hij met zijn' Hiel het Been omhoog poogt te drukken, den Arm uit.

Is het Hoofd des Beens rechtstreeks onder in den Oxel weggezonden, dan willen sommige, dat men eenen Kaatsbal of eenig ander rond ligchaam tusschen den Hiel en den Oxel legge; waarmede men de drukking met meer zekerheid op den bodem van den Oxel kan doen werken, dan wanneer daartoe de Hiel alleen gebruikt word.

Deze wijze van behandeling is echter aan drie zeer gewigtige tegenwerpingen onderhevig. Door het vasthouden van den Voorarm, word het Elleboogs-gewricht bovenmate uitgerekt, waardoor het zeer veel nadeel lijden kan, vermids eene groote mate van de kracht, welke alleen op het Armbeen moest uitgeoefend zijn geworden, daarmede verloren gaat. Door het uitrekken van den Voorarm worden veele van des-

deszelfs Spieren, zo wel als de Tweehoofdige Buiger van den Elleboog (*Biceps Cubiti*) bovenmate uitgestrekt; waardoor de uitrekking met meer moeite geschied, dan, wanneer deze Spieren door behoorlijke buiging van het Elleboogs-gewricht verslapt zijn. En eindelijk kan men, om het even of daartoe de Hiel op zich zelf, of met een' Bal gebezigd word, daarmede meer nadeel dan goed uitrichten; want indien zulks niet met zulk een naauwkeurigheid geschied, dat het Hoofd des Armbeens rechtstreeks tegen de Gewrichtsholte komt, zo moet het zelve noodwendig tegen den Hals des Schouderblads of sommige andere der omliggende deelen voortgedreven worden, en zal dus strekken om de Uitrekking van den Arm op de krachtadigste wijze tegentewerken.

Buitendien moet de Arm op die manier, door de betrekkelijke plaatsing van den Wondarts en den Lijder, in alle gevallen, in een zeer schuin-sche richting naar beneden getrokken worden; daar hij echter in sommige gevallen bijna, maar niet geheel en al, tot eenen rechten hoek met het ligchaam oprijzen, en, gedurende de Uitrekking, in dien stand moet gehouden worden.

Men zou, wel is waar, hier tegen kunnen inbrengen, dat deze manier van behandeling dikwijls wel uitvalt, en reeds sints langen tijd door sommige onzer oudste en meest ervarenste Kunstbeoefenaars gebezigd ik. Ik sta dit toe: maar ik weet ook, dat zij zelfs bij die geenen, die daarvan den meesten ophef maken, dikwijls mislukken zal; en dat men in verscheidene gevallen, waarin deze wijze van behandeling van te voren mislukt was, door het opvolgen van andere geneeswijzen een volmaakte herstelling bewerkt heeft.

2. Andere pogen deze Ontwrichting te recht te brengen, door het Hoofd des Beens door middel van eenen daaronder geschoven Rolstok in het Gelid te drukken, middlerwijl ter Uitrekkinge van den Arm, en om het ligchaam vasttehouden, eene genoegzame kracht word aangewend. Om voortekomen, dat de Rolstok de huid niet beschadige, moet men dien met Flannel omwinden, bijzonderlijk aan dat gedeelte, het welk onder den Oxel komt.

Dan ofschoon dit in sommige gevallen moge gelukken, zo behoort het nochtans in geenen deele in beoefening gebragt te worden. Deze wijze van behandeling is klaarblijkelijk aan de meeste bedenkingen, die wij tegen de Kunstbewerking met den Hiel hebben aangevoerd, blootgesteld; voornamelijk heeft men hier te duchten, dat men het Hoofd des Armbeens onder den Hals van het Schouderblad drijven, en dus der tot Uitrekking van den Arm gebezigde kracht tegenwerken zal. Het is daarteboven, zelfs volgens den grondregel, waar naar deze wijze van behandeling door derzelve voorstanders is aanprezen, kennelijk, dat deze zo wel als de manier van werken met den Hiel, niet kan aangewend worden, wanneer het Hoofd des Armbeens, of achterwaarts, of voorwaarts onder de Borstspier vast zit: want het eenigste oogmerk dezer beiden

den wijzen van behandeling, bestaat in het Hoofd des Beens in de hoogte te brengen; en nochtans maken sommige daarin geen onderscheid, evenveel of het Been naar beneden, achter of voorwaarts ontwricht is.

3. De Lijder behoorlijk geplaatst, het ligchaam door Medehelpers vastgehouden, en de Arm, op de wijze, welke wij in het vervolg zullen opgeven, uitgerekt zijnde, maken sommige Wondartsen gebruik van eenen Handdoek of Gordel, ten einde daar mede het Hoofd des Beens in deszelfs holte te brengen. Na de einden van den Handdoek of Gordel samengeknoot te hebben, slaat de Wondarts het eene eind van de luts over den Arm des Lijders en schuift het tot nabij het Hoofd des Armbeens voort; en door het andere eind zijn hoofd heenen gestoken hebbende, doet hij, met het opheffen van zijnen hals, het Hoofd des Armbeens tevens in de hoogte rijzen: en indien dit met genoegzame voorzichtigheid juist dan kan geschieden, wanneer het Hoofd des Armbeens den rand der Gewrichtsholte voorbijgegaan is, dan zal dit gedeelte der Kunstbewerking geen nadeel verwekken; maar is de kracht, ter ophichting van het Been, aangewend, voor dat 'er ten dien einde eene voldoende Uitrekking gedaan is, dan moet het noodwendig een kwaad gevolg hebben, door dien het Hoofd des Armbeens en de Hals van het Schouderblad tegen elkander zullen stoten; zo dat dit eenigermate onderhevig is aan de zelfde bedenkingen, die wij tegen de wijze van werken met den Hiel of den Rolstok hebben aangevoerd.

Dit waren de middelen, die tot herstel der Ontwrichtingen van dit Been gewoonlijk gebruikt worden; dan daar men ondervonden heeft, dat zij menigmaal mislukken, zo is men sinds langen tijd op andere middelen bedacht geweest, waarmede men de krachten van Uitrekking heeft trachten aantezetten.

4. Van dien aart is de zogenaamde *Ambe* of Hefstok van HIPPOCRATES: dit is het eenigste Werktuig dat voornamelijk bij de oude Kunstbeoefenaaren gebruikt wierd, en in sommige deelen van *Europa* steeds ten dien einde nog alleen in zwang gaat: om welke reden ik hetzelfde op Plaat XXIX Fig. 1. heb doen afbeelden: echter kan ik deszelfs gebruik in geenen deele aanraden. Ongetwijfeld kan men daar mede veel kracht doen, dan zij kan niet behoorlijk worden uitgeoefend; zo dat zij naar mate harer sterkte gevaarlijk is. Dit Werktuig is tienmaal meer onderhevig aan de bedenking, die wij boven tegen de drie voorgaande manieren van herstel des ontwrichten Armbeens, namelijk het drukken van deszelfs Hoofd tegen den Hals van het Schouderblad, hebben aangevoerd; waardoor noodwendig een van beiden menigmaal moet breeken, gelijk ieder die dit Werktuig met aandacht beschouwt gemakkelijk zal kunnen bevroeden; want in plaats dat het den Arm, voor dat het deszelfs einde om hoog doet rijzen, zoude uitrekken, zo bestaat zijn eerste werking in het ophichten van het uiteinde des Beens, waar

waardoor het niet zelden zo vast onder den Hals van het Schouderblad zal blijven ziten, dat het der in het vervolg ter Uitrekkinge te bezigen kracht zeer sterk zal tegenwerken.

5. De wijze van herstel dezer Ontwrichting door middel van eene ladder is reeds voorlang bekend, dan zo ik hope zelden gebezigt. De Lijder laat, na op een stoel geklommen te zijn, den ontwrichtten Arm over de bovenste sport van een leër afhangen; en in dien stand door Medehelpers vastgehouden wordende, word de stoel spoedig onder zijn Beenen weggehaald; hier door komt nu de geheele zwaarte van het ligchaam op het ontwrichte gelid neder, en op die manier kan, naar men zegt, dikwijls eene Schouderontwrichting te recht gebragt worden, waarin alle andere middelen niet wel gelukt zijn. Men heeft ten dien einde somwijlen ook den top van eene hooge deur gebruikt. Dan het zij men daartoe de deur of de ladder gebruike, dat gedeelte waarop de Arm moet rusten, behoort met verscheidene strooken van zacht lijnwaat overdekt te zijn.

6. De Lijder op den grond liggende, word het Armbeen in sommige gevallen hersteld door twee of drie sterke lieden, die op een tafel staande hem aan den ontwrichtten Arm opligten.

7. Volgens denzelfden grondregel heeft men voorgesteld om den Lijder door middel van Touwen, die over aan den zolder vastgemaakte Katrollen lopen, bij den ontwrichtten Arm in de hoogte te trekken. De, door het spoedig ophijfen en wederom laten nederzakken van het ligchaam, veroorzaakte schok is in sommige gevallen, waarin andere tot herstel van den Opperarm gebezigde middelen vruchteloos waren in het werk gesteld, van goed gevolg geweest.

Deze wijze van behandeling is, voor zo ver ik bewust ben, het eerst zwang gebragt door den vindingrijken *WHITE* te *Manchester*; en ik weet, dat zij in verscheidene gevallen van verouderde Ontwrichtingen van gewenschten uitflag geweest is: dan alle deze behandelingswijzen zijn aan een groot aantal tegenwerpingen blootgesteld. De kracht word te plotfeling uitgeoefend; waardoor de omliggende zachte deelen meer nadeel zullen lijden, dan door het herstel des ontwrichtten Beens kan vergoed worden. Het is bekend, dat de Spieren, Bloedvaten en Banden zich, indien de Uitrekking op een langfamerhand toenemende manier geschied, tot een aanmerkelijke lengte laten uitrekken: maar wij weten ook, dat zij gemakkelijk breeken, wanneer zij met geweld en plotfeling worden uitgerekt. Hier van hebben wij een merkwaardig voorbeeld in het losscheuren van de Beursbanden der Gewrichten, dat ik, gelijk ik reeds heb doen opmerken, oordeele te gebeuren in de meeste gevallen van Ontwrichting door uitwendig geweld. Dit bevestigt mijn gevoelen, dat alle kracht, die men tot herstel van Ontwrichtingen bezigt, zeer langzaam moet worden uitgeoefend, en dat de thans in overweging zijnde wijze van Schouderzetten, door het uitrekken en scheuren der het Ge-
wricht

wricht omringende zachte deelen dikwijls veel nadeel doen moet. Hier van heb ik verscheidene voorbeelden gezien, zelfs in gevallen waarin de huid, door haar, voor het omslaan der Touwen om den Arm uit te trekken, met zachte flannel of stevig leder te bedekken, op de zorgvuldigste wijze was beveiligd geworden.

Buitendien moet de Arm in deze wijzen van herstel altijd in dezelfde richting worden uitgerekt, om het even, of het Been voor- of beneden of achterwaarts ontwricht is; daar nochtans de richting, die men in het uitrekken van den Arm moet volgen naar de verscheidenheid dezer omstandigheden moet veranderd worden; gelijk elk weet, die op de Ontleedkonst der door Ontwrichting lijdende deelen slechts zijn aandacht vestigt. Ja, in de eene soort van Ontwrichting kan aan het gewricht een onherstelbaar nadeel worden toegebracht, door den Arm uitrekken in een richting, welke in eene andere verscheidenheid niet alleen geschikt, maar zelfs! volstrekt noodzakelijk zoude zijn. Is het Hoofd des Armbeens voorwaarts onder de Borstspier of rechtstreeks naar achteren uitgeweken, dan mag men veilig veronderstellen, dat het, door den Arm in de hoogte opteligen, gemakkelijk kan hersteld worden, gelijk het geval is, wanneer men het ligchaam op de bovengemelde wijze door middel van een door een Katrol lopend touw aan den Arm ophangt; daar het, indien het Hoofd des Beens in den Oxel en onder den Hals van het Schouderblad vastzit veel kwaad kan teweegbrengen. In dit geval zit het eind des Beens niet zelden tusschen het Schouderblad en de Ribben zo vast geklemd, dat een van beiden dezer Beenderen, door het in die richting schiekelijk aanwenden van te veel kracht, noodzakelijk moet breeken; het welk men alleen kan beletten door den Arm eenigzins in de schuinte zo lang naar beneden te trekken, dat het Hoofd des Armbeens geheel vrij is.

8. Daar is een Werktuig uitgevonden om het vermogen van de *Ambe* of den Heftok, met de wijze van *Opereeren*, waarover wij thans handelen, te veréénigen; wordende de aan zijnen ontwrichtten Arm opgehangen Lijder plotseling in de hoogte getrokken en weder naar beneden gelaten, terwijl de Wondarts met den Hefboom van de *Ambe* het Hoofd des Beens poogt opteligen. De uitvinding is vol geest, en het *Instrument* werkt ontegenzeggelijk met veel kracht; maar als de bedenkingen tegen deze twee wijzen van Konstbewerking, afzonderlijk genomen, op goeden grond steunen, dan doen zij zulks niet minder, wanneer beiden deze geneeswijzen samengevoegd zijn. De krachtdadige werking van den Hefboom moet, naar mate de onzekerheid van zijnen aanleg, gevaarlijk zijn. Terwijl het ligchaam schiekelijk opgetrokken en wederom neêr gelaten word, is het onmogelijk om den Hefboom behoorlijk op het Hoofd des Armbeens aantezetten; en laat men denzelven met kracht werken voor dat het Armbeenshoofd voorbij het Schouderblad gebracht is, dan moet een van beiden dezer Beenderen noodzakelijk breeken.

9. Zijn de meer éénevoudige manieren om Ontwrichtingen te herstellen niet gelukt, dan bedient men zich fomwijlen ten dien einde van Touwen en Katrollen. Men kan daar van eene Afbeelding zien op Plaat XXIX Fig. 5. Ook treft men in de Werken van SCULTETUS, DESAGULIER, HEISTER en anderen de Afbeeldingen van dusdadije Werktuigen aan. Door middel van een of ander dezer, kan men zulk een mate van kracht uitoefenen, als immer tot dat oogmerk kan gevorderd worden.

10. Maar worden versche Ontwrichtingen behoorlijk behandeld, dan kunnen zij meestal zonder eenige hulp van Werktuigen hersteld worden. Ik ben dikwijls daarin gellaagd met eene matige Uitrekking van den Arm, die ik slechts met de eene hand behoefde te doen, terwijl ik de andere gebruikte, om het Schouderblad naar achteren te drukken. Dit vereischt nochtans, dat alle de Spieren van den Opper- en Voorarm, zo veel als doenlijk is, verslapt zijn; het geen men verkrijgen kan door den Elleboog matig te buigen, den Arm tot een hoogte te brengen, die een weinig minder dan eenen rechten hoek met het ligchaam maakt, en denzelfen in zulk een richting te houden, als geschikt is om te verhinderen, dat noch de Borstspier, noch de uitstreckende Spieren van den Arm gespannen zijn. Is de Arm in dien stand geplaatst, dan ondervinden wij dikwijls, dat men gemakkelijk Ontwrichtingen herstelt, die voorheen den grootsten tegenstand geboden hebben: want op die wijze brengen wij niet alleen de Spieren van den Arm, maar ook den Beursband van het Gewricht in eenen staat van verslapping; waardoor het Hoofd des Beens, gemakkelijker dan het anderzins wel doen zoude, langs den weg, dien het is uitgegaan op zijn plaats te rug keert. Want is de Beursband zeer veel uitgerekt, dan zal hij sterk om den Hals des Beens sluiten, het geen onze poging tot herstel noodwendig onzekerer maken zal.

Nochtans word 'er fomwijlen een grooter kracht vereischt, dan men op deze wijze kan uitoefenen. De volgende manier heeft mij in alle gevallen van versche Ontwrichtingen het best voldaan. — Men zet den Lijder op een' stoel neder, en doet eenen breeden langen gordel, wiens einden door Medehelpers vastgehouden of aan een' stijl of post worden vastgemaakt, om zijn lijf: dan slaat men een' sterken lederen, vier of vijf duim breeden, en met flannel gevoerden Band, gelijk op Plaat XXIX Fig. 6. is afgebeeld, even boven den Elleboog rondom den Arm. De drie aan dezen Band vastgemaakte riemen of koorden aan de Medehelpers gegeven zijnde, moeten die den Arm in den bovengemelden staat van verslapping op een langfame en geregelde wijze uittrekken, terwijl een andere achter den Lijder staande Helper gebruikt word om het Schouderblad achter uit te drukken. De Wondarts zelve staat het best aan de buitenzijde van den Arm; zijn werk bestaat in den Helperen de mate der aantewenden kracht en de richting, waarin zij den Arm moeten uittrekken, optegeven: hij kan tevens den Voorarm ondersteunen, en aan den Elleboog gebogen houden. Zodra het Hoofd des Beens den rand van de Gewrichts-

holte voorbij is, dan moet men de Uitrekking een weinig verminderen, wanneer het herstel voor het grootste gedeelte door de werking der Spieren geschieden zal; of, door den Arm in onderscheidene richtingen te bewegen, gemakkelijk zal verkregen worden. Men hoort een gekraak als het Been inschiet, de Lijder voelt terstond verligting, en het voorste van den Schouder krijgt zijne gewone uitsteekende gedaante weder.

De richting, waarin de Arm word uitgerekt, hangt af van de plaatsing van het Hoofd des Armbeens; en die verdient altijd de voorkeur, welke den minsten tegenstand bied. Is het Hoofd des Beens voorwaarts uitgeweken, en zit het onder de Borstspier, dan moet men den Arm zo hoog opligten, dat hij met het ligchaam eenen rechten hoek maakt; en is hij achterwaarts uitgeweken, dan zal de zelfde richting voldoende zijn; maar in de meest voorkomende Ontwrichting dezes gelids, waarin het Hoofd des Armbeens onder den Oxel zit, moet men den Arm altijd eenigzins schuins naar beneden trekken: want geschied de Uitrekking terwijl hij eenen rechten lijn met het ligchaam formeert, dan moet het Been tegen het Schouderblad stoten, het geen veel pijn te weegbrengen en de herstelling vruchteloos zal doen aflopen. Ik heb daarvan verscheidene voorbeelden gezien, die ongetwijfeld ook aan ieder Konstbeoefenaar zullen voorgekomen zijn.

Het behoorde in alle Ontwrichtingen een algemeene grondregel te zijn de richting, waarin de Uitrekking geschied oogenblikkelijk, zodra men eenigen aanmerkelijken tegenstand ontmoet, te veranderen; maar in ontwrichtingen van den Opperarm zal het naauwkeurig opvolgen dier grondregelen bij uitnemenheid meestal voldoende zijn.

In het zetten van Schouderontwrichtingen is het tot nog toe eene gewoonte geweest, het Schouderblad vooruit en naar beneden te drukken. Echter behoort men in die gevallen eenen bijna tegengestelden weg in te slaan. Door het Schouderblad naar beneden te drukken, drukt men het zelve tegen het Hoofd der Armbeens, juist dat geen, het welk men op het zorgvuldigst behoort te vermijden: en drukt men het naar vooren, dan blijkt het klaar, dat het Hoofd des Armbeens niet zo ligt onder het Schouderblad van daan zal schieten, als wanneer de Medehelper hetzelfde op de bovengemelde wijze naar achteren drukt.

II. De dus beschrevene behandelingswijze zal in bijna alle gevallen eener versche Ontwrichting van een goed gevolg zijn; en zelfs in gevallen, die reeds lang geduurd hebben, indien de herstelling maar eenigzins doenlijk is, zelden mislukken: maar word 'er een grooter kracht vereischt, dan men op die manier kan uitoefenen, dan behoort men het op *Plaat XXIX Fig. 7.* afgebeelde Werktuig te gebruiken. Deszelfs uitvinder was de *Londensche Wondarts FREKE*; en het voldoet aan het oogmerk van Uitrekking beter en met meer juistheid, dan allen die ik ooit gezien heb. Ik heb het naauwkeurig naar de *Plaat van FREKE* doen aftekenen; dan het is aan verscheidene verbetering

ring

ringen onderhevig. De over den Schouder gaande Riem A A drukt het Schouderblad neder, en belet dus het inschieten van het Been: men behoort dien dus, of geheel wegtelaten, of met een spleet te maken, waardoor men den Arm kan steeken, en op die wijze het Schouderblad naar achteren trekken: in welk geval de Riem, in plaats van schuinsch afgaande onder in den vloer bevestigd te worden, recht uit moet lopen, en in een rechte lijn met den Schouder aan een stijl of post vastgemaakt worden.

Wij hebben alreeds aangemerkt, dat het gebruik van een' Hefboom om den Opperarm opteligen niet alleen onnodig, maar ook gevaarlijk is: dus behoort de Hefboom van dit Werktuig, in plaats van beweegbaar, vast te zijn, gelijk om slechts tot ondersteuning voor den Arm te dienen; of indien men het immer als een Hefboom gebruiken wil, dan moet zulks altijd met de grootste voorzichtigheid geschieden. Het voornaamste nut dat men van dit Werktuig verwachten kan, is dit, dat men daar mede in staat is de vereischte kracht trapswijze te doen werken; iets dat in het herstellen van Ontwrichtingen van het uiterst belang is: dus kan men de Uitrekking van den Arm doen in alle richtingen, die men daartoe nodig oordeelt; waardoor dit Werktuig tevens tot alle soorten van dusdanige ongemakken geschikt is.

Men moet de Zwelling, Pijn en Ontsteking, wanneer zij als gevolgen van Schouderontwrichtingen voorkomen, door de in die gevallen meest gebruikelijke middelen, maar bijzonder door het zetten van Bloedzuigers, trachten tegentegaan.

Het ronde Hoofd der Tweehoofdige Buigspier van den Elleboog, die door het Schoudergewricht gaat en in een groeve van het Hoofd des Armbeens besloten is, kan wanneer het ver uit zijnen natuurlijken stand gedreven word, zich van dit Been afscheiden, en dus een stijfte en onbeweegbaarheid van den Arm veroorzaken; meestentijds keert het oogenblikkelijk zo dra de Arm gezet is, in deszelfs groeve of goot terug; en men gelooft dat het, zo lang 'er eenige ongewone pijn, stijfheid of spanning over blijft, niet op zijn plaats gekeerd is. De zekerste wijze om dit Hoofd te herstellen, bestaat in den Arm van tijd tot tijd in allerlijze richtingen te bewegen; en wij weten dat het hersteld is, zodra de bovengenoemde pijnlijke toevallen ophouden.

Daar de Gewrichtsholte van het Schouderblad (*Cavitas Glenoidea*) zeer vlak is, zo kan het Hoofd des Armbeens, zelfs na dat het volmaakt op zijn plaats hersteld is, wederom gemakkelijk ontwrichten: voornamelijk, wanneer het meermalen is ontwricht geweest. De beste en zekerste wijze om dit voortekomen, bestaat in den Arm zo lang in eenen Draagband, gelijk 'er een op Plaat XXX Fig. 6, 7. staat afgebeeld, te doen hangen, en al dus te ondersteunen, tot dat de deelen hunne krachten hebben wedergekregen. Het aanleggen van Blaertrekkende Pleisters op den Schouder, en het pompen van koud water op denzel-

ven, kan insgelijks tot bereiking van dit oogmerk van goed gevolg zijn.

X. A F D E E L I N G.

Van de Ontwrichtingen van den Voorarm aan den Elleboog.

De Beenderen van den Voorarm aan den Elleboog ontwrichten meer naar boven en achteruit dan in eene andere richting: zij kunnen bezwaarlijk zijdelings, of voorwaarts ontwrichten, of de Ontwrichting gaat tevens met een Breuk van het Elleboogsuitsteeksel (*Olecranon*) of den top van de groote Ellepijp (*Ulna*) gepaard, het geen uit de beschouwing van de samenvoeging van dat Uitsteeksel met de achterste Kuil (*Fossa posterior*) van het Armbeen ten duidelijkste blijkt.

Daar het Elleboogsgewricht, zeer weinig met zachte deelen bekleed is, zo laat zich iedere Ontwrichting dezer Beenderen, zo lang 'er geene Zwelling en Spanning plaats heeft, gemakkelijk ontdekken. Wanneer deze toevallen in eenen hevigen graad aanwezig zijn, dan valt het dikwijls moeilijk, of den aart, of de uitgebreidheid des ongemaks, het welk zij vergezellen, te onderscheiden. Is de Ontwrichting naar achteren geschied, dan voelt men het Elleboogsuitsteeksel achter aan den Arm en de Knokkels van het Armbeen staan vooruit. Is het Elleboogsuitsteeksel gebroken, en de groote en kleine Ellepijp vooruitgedreven, dan worden die Beenderen insgelijks voor aan het Armbeen naar om hoog gedreven, wanneer men de Knokkels van het laatstgenoemde Been van achteren ontdekt. De uitgebreidheid van het Gewricht is van de eene tot de andere zijde van zulk een aanmerkelijke grootte, dat de Beenderen, waaruit het is samengesteld, nimmer zijdelings volkomen kunnen ontwrichten of de zachte deelen, waarmede zij bedekt zijn moeten zeer sterk van één gereten worden. Op welk eene wijze zij nochtans mogen ontwricht zijn, het Gewricht word oogenblikkelijk stijf en onbeweegbaar.

In het zetten dezer Ontwrichtingen moet de Lijder op een' stoel van een matige hoogte zitten, en de Arm door een' Medehelper stevig worden vastgehouden: zijn de Beenderen achterwaarts uitgeweken, dan behoort men den Voorarm, ten einde de Buigspieren in verslapping te brengen, matig te buigen: terwijl men den Arm, in dien stand langzaam en trapswijze moet uitrekken; en zorg dragende, dat de Kromming van den Elleboog naar evenredigheid van de gemaakte Uitrekking toeneemt, zal het zelden, zo ooit, mislukken, of de Ontwrichting word volkomen hersteld. Is het Elleboogsuitsteeksel gebroken, en zijn de einden van de groote en kleine Ellepijp naar voren en tegen het Armbeen naar om hoog gedreven, dan zijn wij in de noodzakelijkheid gebragt om den Arm uitte-
rekken, terwijl in eenen rechten stand, gelijk in dit geval, de Hoof-
den

den dezer Beenderen, op de minste poging om het Armbeen te buigen, nog verder over deszelfs voorste gedeelte achteruit zullen schieten. Men behoort de Uitrekking zo lang voortzetten, tot dat de einden der beiden Beenderen een weinig lager getrokken zijn, dan het meest afhingende gedeelte van het Armbeen, wanneer zij, of door de werking der Spieren, of door het doen van een weinig kracht gemakkelijk in hunnen vorigen stand zullen terugkeeren.

In zijdelingsche Ontwrichtingen dezer Beenderen moet men insgelijks zolang met het doen der Uitrekking voortgaan, tot dat zij het eind des Armbeens geheel voorbij zijn, wanneer zij door het doen eener matige zijdelingsche drukking meestentijds gemakkelijk op hun plaats zullen schieten. Van welk eenen aart de Ontwrichting zijn moge, de Uitrekking moet geschieden door Medehelpers, die den Arm onmiddelijk boven het Handgewricht aanvatten; en dit geschiedende, zal de Wondarts met het naar beneden drukken der uitgewekene Hoofden dezer Beenderen veel voordeel kunnen doen.

In twee gevallen van Ontwrichting dezer Beenderen, waarin derzelve Hoofden achter aan den Opperarm in de hoogte gedreven waren, kon men de Ontwrichting, offchoon men daartoe een groote kracht aanwendde, niet alleen door onder aan den Arm te trekken, maar ook door het benedenwaarts drukken van de Hoofden der ontwrichte Beenderen, in het geheel niet herstellen. In een derzelve, waarin het Elleboogsuitsteeksel buiten de huidbekleedselen uitstak, moest men, om de herstelling te bewerken, dat gedeelte van het Been afzagen. In het andere geval was dit middel niet aangeraden; en de Wondarts ziende, dat alle zijne pogingen zonder vrucht waren, wierd het geheele lid afgezet. Daar de Uitrekking in beiden deze gevallen geschied was, terwijl men den Arm geheel rechtuit gestrekt had doen houden, en ik zulks, in gelijke gevallen, waarin de Arm gebogen was, nimmer heb zien mislukken, zo besluit ik daar uit, dat men, bij het opvolgen dezer wijze van behandeling, in het eene geval den geheelen Arm, en het andere het Gewricht had kunnen behouden.

De herstelling verricht zijnde, behoort men den Voorarm in dien stand te brengen, welke het best geschikt is om alle de daarmede vereénigde Spieren in eenen staat van verslapping te houden. Het matig buigen van den Elleboog beantwoord aan dit oogmerk op de zekerste wijze.

Deze Beenderen zullen, wanneer zij goed gezet zijn, niet gemakkelijk wederom van elkander wijken; dan, men behoort hierin, gelijk in alle andere gevallen van Ontwrichting, zorg te dragen het Lid, zo veel als doenlijk is, zolang in rust te doen houden, tot dat de lijdende deelen hunne vorige kracht hebben wedergekregen.

De Beenderen van den Voorarm kunnen insgelijks in hunne samen-

voeging van elkander wijken. Het Elleboogsgewricht heeft aan de kleine Ellepijp een' uitsteekenden rand, en deze beweegt zich in een daarmede overéenkommende holligheid der groote Ellepijp; terwijl een gedeelte van de groote Ellepijp van onderen in een evengelijke holligheid van de kleine Ellepijp past. Men heeft voorbeelden, dat deze Beenderen aan beiden deze punten van verééniging van elkander zijn afgeweken; maar eene diergelijke afwijking zal veel eerder aan de Voorhand, dan aan den Elleboog kunnen voorvallen. Men kent dit ongemak uit alle de gewone tekenen van Ontwrichting; als pijn, zwelling, en verdraaijing van het lijdende deel; belemmerde beweging, en eene nauwkeurige betasting.

Het ontwrichte Been laat zich over het algemeen gemakkelijk herstellen; maar men zal meestal ondervinden, dat het moeilijk is hetzelfde op zijn plaats te houden. De zekerste manier om zulks te verrichten, bestaat in het aanleggen van een lange stevige Spalk langs de buitenzijde van den Elleboog tot aan de toppen der Vingeren, en een van gelijke lengte aan deszelfs binnenkant; dezen toestel moet men met een flanelle Windfel bevestigen, en den Arm in den op Plaat XXX. Fig. 6 en 7. afgebeelden Draagband laten hangen. Hierdoor verhindert men de ronddraaiende beweging van de kleine Ellepijp, en voorkomt dus het vlak en op de rug leggen van de Hand; en gaat men dit eenen genoegsamem tijd lang tegen, dan mag men ten laatste op een herstel hopen: middelerwijl gebrek aan opmerking ten dien opzichte dikwijlsorzaak is, dat het Gewricht het geheele leven lang stijf blijft, waarvan ik verscheidene voorbeelden gezien heb.

XI. A F D E E L I N G.

Van de Ontwrichtingen van de Beenderen der Voorhand.

De Beenderen der Voorhand (*Carpus*) ontwrichten niet zo dikwijls als men wegens derzelve kleine gestalte wel zoude mogen verwachten, het welk daaraan is toetschrijven, dat zij door middel van Banden sterk met elkander veréénigd zijn, als mede dat zij in hunne samenvoeging een soort van een' boog formeeren, het geen hun veel sterkte bijzet; zijnde het bolronde gedeelte aan de buitenzijde of de rug van de Hand, alwaar zij het allermeeft aan beledigingen is blootgesteld, bij uitstek wel geschikt om het ontwrichten dezer Beenderen voortekomen.

Echter word fomwijlen zulk een kracht op hen uitgeöefend, dat zij niet in staat zijn om dezelve te wederstaan. Volgens hunne gedaante schijnen zij het gemakkelijkst naar buiten te kunnen ontwrichten. De drie bovenste Beentjes van de Voorhand, die een soort van een uitsteekend Hoofd vormen, dat in eene vlakke holligheid in de onderste uiteinden van

van de groote en kleine Ellepijp sluit, kunnen, of aan dit Gewricht, of aan de vijf onderste Beentjes van de Voorhand ontwrachten. In sommige gevallen wijken een of meer dezer Beenderen van elkander; en in anderen ontwrachten zij ter plaatse hunner samenvoeging met de Beenderen van de Nahand (*Metacarpus*) en met het bovenste Kootje van den Duim.

Daar deze Beenderen niet zeer met zachte deelen overdekt zijn, zo word de aart van de belediging, zodra 'er eene volkomen Ontwratching plaats grijpt, terstond kennelijk: maar in sommige gevallen, waarin 'er mischien maar een enkel Beentje slechts gedeeltelijk is uitgeweken, kunnen de toevallen, waarmede dit gepaard gaat, indien de deelen niet behoorlijk worden onderzocht, aan eene verrekking worden toegeschreven; en de wezenlijke oorzaak over het hoofd gezien zijnde, kan dus aanleiding geven tot eene aanhoudende lamheid, die men zeer gemakkelijk had kunnen verhoeden. Ik heb daarvan verscheidene voorbeelden gezien. Diergelijke voorvallen kan men echter, door eene tijdig en nauwkeurig onderzoek der beledigde deelen altijd verhinderen.

Naar het algemeen gevoelen omtrent de wijze van herstelling dezer Beenderen, behoort men den Arm en de Hand op een tafel uitteftrekken, en ze in die gesteldheid dan op hunne plaats te brengen: dan, het is beter, dat men den Arm en de Hand door twee Medehelpers laat vasthouden, vermids de Wondarts in dien stand het Handgewricht gemakkelijker aan alle kanten drukken kan. De Medehelpers behoren de deelen sterk genoeg vasttehouden, maar hen niet uittrekken; en het zal den Wondarts als dan zelden moeilijk vallen de Beenderen op hunne plaats te drukken. Zij moeten met Spalken en Windsels, als in de laatst voorgaande Afdeeling gemeld is, bevestigd worden; en daar Ontwratchingen dezer Beenderen zeer ligt aanleiding kunnen geven tot ontsteking der Banden en andere omliggende zachte deelen, zo behoort men, als het zekerst voorbehoedmiddel, het bij herhaling zetten van Bloedzuigers aanteraden.

XII. A F D E E L I N G.

Van de Ontwratchingen der Beenderen van de Nahand en Vingeren.

In de voorgaande Afdeeling zagen wij, dat de Beenderen van de Nahand (*Ossa Metacarpi*) ter plaatse hunner samenvoeging met die van de Voorhand kunnen ontwrachten; en somwijlen ontwrachten zij ook aan hunne onderste uiteinden, alwaar zij met de Kootjes van de Vingeren vereénigd zijn. Echter wijken zij niet zo dikwijls uit elkander als men in den eersten opslag wel zoude verwachten; waarschijnlijk, doordien het Gewricht van de Hand zo beweegbaar is, dat de geheele

le

le Hand aan alle daarop uitgeoefend geweld zeer gemakkelijk mede-geeft.

Somwijlen hebben 'er ook ontwrichtingen van de Kootjes van den Duim en der Vingeren plaats; dan, naar mijne gedachten, is de beweegbaarheid dezer Beenderen ook als de voornaamste reden aantemerkten, waarom zij minder ontwrichten, dan veelen der grootste en sterkste Beenderen, die zeer vast met elkander veréénigd zijn.

Afwijkingen dezer Beenderen laten zich door de gewone in Ontwrichtingen plaats hebbende toevallen gemakkelijk kennen; maar voornamelijk door de wanfstalte die zij veroorzaken, welke in dien toestand altijd duidelijk in het oog loopt.

Zijn eenige der Nahandsbeenderen in hunne samenvoeging met de Beenderen van de Voorhand ontwricht, dan is de beste manier om dezelve te recht te brengen, dat men den Arm stijf vasthoude, en het uitgeweken Been van boven naar beneden drukke, onderwijl de Hand vrij en onbeweegbaar blijft. Is het eerste Kootje van een der Vingeren uit zijn samenvoeging met het daarop sluitend Beentje van de Voorhand afgeweken, dit laat zich door eenen Medehelper, die de Hand vasthoud, herstellen, terwijl een ander den ontwrichtten Vinger nederdrukt, het welke geschieden kan door alleen het eerste Kootje aantevatten, ten einde daardoor te verhinderen, dat de andere Kootjes eenig nadeel lijden. De Ontwrichtingen van alle de andere Kootjes der Vingeren, zo wel als die van den Duim, moeten op dezelfde manier behandeld worden.

In het herstellen dezer Ontwrichtingen moet men het Kootje niet eerder naar beneden drukken, dan, nadat hetzelfde een weinig van het naastgelegen opgeheven of verwijderd is; want daar alle de Beenderen van de Vingers en Duimen, zo wel als die der Nahand aan derzelve uiteinden veel dikker zijn dan eigens anders, zo kan het, wanneer de Uitrekking in een rechte richting volvoerd word, gemakkelijk gebeuren, dat de randen tegen elkander stoten. Op die manier doet men dikwijls vruchteloos de grootste kracht; ja, 'er zijn dikwijls Vingers afgezet geworden, waarin deze oorzaak alleen het herstel van Ontwrichtingen had tegengehouden, en in welken het aanwenden van een zeer geringe kracht een gewenschte uitwerking zoude gehad hebben, indien men het ontwrichte Been, voor het doen der Uitrekking, slechts een weinig van het andere had afgescheiden.

XIII. A F D E E L I N G.

Van de Ontwrichtingen des Dijebeens aan het Heupgewricht.

De door de ongenaamde Beenderen geformeerde Gewrichts- of Komwijze Holte (*Acetabulum*) ter ontvanging van het Hoofd des Dijebeens is zo diep; deszelfs rand, in een versch voorwerp, om den Hals van dat Been zo samengetrokken; het Hoofd des Dijebeens door middel van een' sterken Band zo vast met den bodem van de Gewrichtsholte veréénigd; en door Spieren omgeven, dat men van te voren (*a priori*) bezwaarlijk zoude kuunen geloven, dat hier immer eene ontwrichting door uitwendig geweld konde voorvallen: men zoude zich veeleer kunnen verbeelden, dat dit Been aan den Hals, alwaar het zeer week is, zoude breeken, dan dat het Hoofd daarvan ooit uit deszelfs Gewrichtsholte zoude uitwijken: dit gevoelen heeft om die reden ten allen tijde veele aanhangers gevonden. Het is reeds zeer lang geleden, dat ik daarmede zeer was ingenomen, doordien ik verscheidene gevallen had gezien, die men in den beginne voor Ontwrichtingen aanzag, maar die bij den uitflag Breuken van het Hoofd des Dijebeens bleken te zijn. Nochtans hebben zints de laatste jaren verscheidene gevallen mij van het bestaan van Dijebeens-ontwrichtingen overtuigd. De aart der toe vallen gaf reden om te denken, dat zij door Ontwrichtingen veroorzaakt wierden; en ik wierd hierin bevestigd door de oogenblikkelijke en volkomen verligting, die de Lijders gevoelden, zodra het ontwrichte Hoofd weder in zijn pan geschoten was.

In de behandeling van Dijebeens-breuken, maakten wij melding van de verschijnselen, waardoor men de Breuken van den Hals des Dijebeens het gemakkelijkst van deszelfs Ontwrichtingen kan onderscheiden: wij beroepen ons dus, voor zo ver het op dit gedeelte onzes onderwerps betrekking heeft, op de Elfde Afdeeling van het laatstvoorgaand Hoofddeel.

De Schrijvers zeggen ons, dat het Hoofd des Dijebeens in verschillende richtingen, namelijk naar boven en achteren; naar boven en vooren; beneden en achterwaarts, beneden en voorwaarts, en ik mag 'er bijvoegen, rechtstreeks naar onder ontwrichten kan. Ik durf mij niet vermeten, de mogelijkheid van alle die soorten van Ontwrichting te ontkennen; dan, ik geloof, dat weinig Konstbeoefenaars een geval van de eerste en derde soort immer gezien hebben. De tweede verscheidenheid, waarin het Hoofd des Beens over het Schaambeens (*Os Pubis*) heenen gaat, kan voorvallen; als mede de laatste, waarin het rechtstreeks naar onderen uitwijkt: dan, ik heb nooit eenige andere soort gezien, uitgezonderd die, waarin het Hoofd des Dijebeens naar onderen en voorwaarts gedreven word, en in het Eijronde Gat (*Foramen Ovale*) blijft zitten. Alle Konstbeoefenaars stemmen toe, dat het Been meestentijds in die richting ontwricht; en een naauwkeurige beschouwing

wing zo van het geraamte, als van een versch voorwerp, zal ons overtuigen, waarom het wezenlijk zo zijn moet. De rand der Gewrichtsholte is aan deszelfs bovenste en achterste gedeelte niet alleen sterker, maar staat ook veel hoger op dan ergens anders. Hij word in het nederdalen hoe langer zo dunner, en in deszelfs voorste gedeelte van onderen, is 'er een aanmerkelijke uitranding, wier ledigheid alleen door een Beursband word opgevuld: en daar deze opening wijd genoeg is om het Hoofd des Dijebeens te omvatten, zo mag men zich geredelijk voorstellen, dat de Ontwrichtingen daar ter plaatse meestal kunnen voorvallen.

Alle Ontwrichtingen van het Dijebeen moeten noodwendig Kreupelheid, pijn, spanning en andere met Ontwrichtingen gemeenlijk gepaard gaande toevallen, ten gevolge hebben. Ontwricht het Hoofd des Beens op- en achterwaarts, dan zal het Been veel korter zijn dan het andere; in zo ver, dat de toppen van de Teenen slechts den grond raken, wanneer de Lijder op zijn' anderen voet staat; de groote Draaier (*Trochanter Major*) van het Dijebeen zal veel hoger staan, dan die der andere zijde; de Knie en Voet zullen binnenwaarts gekeerd zijn; en iedere poging om dezelve buitenwaarts te draaien, zal den Lijder zware pijn verwekken.

Is het Dijebeen op- en voorwaarts ontwricht, dan zal de Voet korter zijn; men voelt alsdan het Hoofd des Beens op het Schaambeens in de Liesch; de groote Draaier zit aan het bovenste en voorste gedeelte van de Dije nabij de Liesch, terwijl men aan dat gedeelte van de Heup, waar het Hoofd eigenlijk behoort te zitten, eene ledigheid zal ontdekken; de Knie en Teenen zijn naar buiten uitgekeerd; en word de Ontwrichting niet schiekelijk hersteld, dan zal de drukking van het Dijebeenshoofd op de Zaadstreng (*Funiculus Spermaticus*) waarschijnlijk daarin, als mede in den Zaadbal (*Testis*) pijn, spanning en ontsteking te weegbrengen.

Indien dit Been immer beneden- en achterwaarts ontwricht, dan zal de Dije veel langer zijn dan de andere; de Knie en Teenen zullen naar binnen gekeerd liggen; en de groote Draaier zal veel lager zitten, dan die der andere zijde. Is het Hoofd des Dijebeens rechtstreeks naar onderen ontwricht, dan zal de Dije ook veel langer zijn dan de andere, en de Draaier insgelijks lager zitten; maar de Knie en Teenen zullen bijna hunnen eigen stand behouden; slechts ieder poging om dezelve te bewegen zal veel pijn verwekken.

In de meest voorkomende Ontwrichting van het Dijebeen, schijnt het Been veel korter te zijn dan het andere; de Knie en Teenen zijn naar buitenuit gedraaid, en kunnen, noch verder naar buiten, noch binnenwaarts, dan met zware pijn bewogen worden; alle de Spieren aan den binnenkant der Heup zijn gespannen en pijnlijk; men kan het Dijebeen aan de buitenzijde niet verder voelen, dan op het midden van de Dije; men word eene ruimte gewaar op de gewone plaats van den grooten Draaier, welken men dieper naar onderen en aan het voorste gedeelte van

van de Dije wedervind, terwijl het Hoofd des Dijebeens een weinig onder de Liesch, in het Eijronde Gat, gelijk boven reeds gezegd is, duidelijk gevoeld word.

In alle Ontwrichtingen van het Dijebeen word de moeilijkheid en onzekerheid om hetzelfde te herstellen, volgens het gewone gevoelen, als zo groot beschouwd, dat wij gemeenlijk hebben aangeraden om wegens deszelfs uitlag een zeer twijfelachtige voorzegging te doen. In gevallen van langen duur, behoort zulks altijd te geschieden: want behalve andere oorzaken, die de moeilijkheid van herstel verzwaren, zijn de Spieren hier zo sterk, dat zij iedere poging, om het reeds daar tusfchen vastzittend Hoofd des Dijebeens op zijn plaats te brengen, op de allerkrachtdadigste wijze tegenwerken; door zich rondom den Hals des Beens famentrekken, moeten zij zelfs eerder in stukken scheuren, dan dat het Been kan hersteld worden; maar in versche Ontwrichtingen heeft men nimmer voor deze moeilijkheid beducht te zijn; en men weet, dat het Been door een behoorlijke behandeling in de meeste gevallen, wel kan hersteld worden.

Het herstel van dit Been word altijd beproefd door het Lid naar beneden te trekken; en het schijnt een zeer algemeen aangenomen gevoelen te zijn, dat men alle aantewenden kracht op die manier moet doen werken. Sommige willen, dat men Lid rechtstreeks van de plaats, alwaar het Hoofd des Dijebeens vast zit, naar onderen trekken zal; andere zijn van oordeel, dat men het juist in eene rechte lijn van het Heupgewricht behoort aftrekken; middelerwijl andere wederom de Knie een weinig binnenwaarts draaien. De Lijder op zijn rug liggende en behoorlijk vastgehouden wordende, behoort het Lid in een of andere dezer richting zo lang te worden uitgerekt, tot de herstelling volkomen verricht, of tot dat 'er zulk een kracht is aangewend, die de Kunstbewerker, wanneer hij daarmede verder voortging, met recht zoude beducht maken van nadeel te zullen doen.

Men moet toestemmen dat ontwrichtingen van het Dijebeen in veele gevallen op die wijze zijn hersteld: zij kan, wanneer het Hoofd des Beens naar boven ontwricht is, dikwijls van goed gevolg zijn; dan ik kan zonder bedenking verzekeren, dat de herstelling zelfs in dit geval, op eene andere manier met minder moeite geschieden kan, en men in een aantal gevallen, waarin het Hoofd des Dijebeens in het Eijronde Gat vast zit, of waarin het rechtstreeks naar onderen is uitgeweken, noodwendig niet zal flagen, wanneer de rechte lijn van Uitrekking tot een der bovengemelde richtingen bepaald word.

Langs welk eenen weg het Dijebeenshoofd ook moge ontwriichten, het moet altijd over eenige oneffenheden of uitpuilende plaatsen der omliggende Beenderen heen gaan: dus moet het voor deszelfs herstel daarover weder teruggaan: ten minste in het geval, waarin men de herstelling langs denzelfden weg bewerken wil; en het zal in het

behandelen van Ontwrichtingen tot eenen goeden algemeenen grondregel kunnen strekken, dat men het Been door de opening, waarlangs het is uitgeweken, trachte te herstellen. Maar word het Lid slechts op de gewone wijze naar beneden getrokken, dan zal het Hoofd des Beens, indien 'er een opwaartsche Ontwrichting plaats heeft, tegen den uitsteekenden rand der Komwijze holte aanstoten: of, wanneer het recht naar beneden is uitgeweken, of in het Eijronde Gat, aan het boven en binnendeel der Dije, vastzit, tot op eenen grooteren afstand van het Gewricht verwijderd worden. Dan, waar het Hoofd des Dijebeens ook moge zitten, het moet, eer men eenige poging tot deszelfs herstel doe, volkomen boven de uitstekende deelen der nabijliggende Beenderen worden opgeheven. Daar dit het voorname beletsel tot herstel zal wegneemen, zo zal het, wanneer de Spieren van het Lid te gelijker tijd in verflapping gebragt zijn, in een Ontwrichting naar boven gemakkelijk in de Gewrichtsholte getrokken, of wanneer het Hoofd des Beens naar onderen ontwricht is, daarin geschoven worden.

In de meest voorkomende soort van Ontwrichting, waarin het Hoofd des Dijebeens beneden en voorwaarts gedreven is, ben ik op de volgende wijze geslaagd: men legt den Lijder op zijn rug dwars over een bed, en doet hem door een of twee Medehelpers goed vasthouden: men haalt een' breeden riem, of een behoorlijk gevouwen Servet tusschen zijn Beenen en over de Liesch der gezonde zijde door, en laat dit door twee andere Helpers vasthouden: men slaat een' diergelijken riem rondom de ontwrichte Dije zo dicht bij deszelfs Hoofd als met mogelijkheid geschieden kan; waarvan de einden door eenen aan de andere zijde staanden Medehelper moeten vast gehouden worden: de op Plaat XXIX Fig. 6. afgebeelde Riem of Gordel vooraf op het onderste gedeelte van de Dije vastgemaakt zijnde, geeft men de daarmede verbondene Riemen aan een of twee Medehelpers, terwijl een andere Medehelper de Knie ondersteund en gebogen houdt. Nu word de Dije door de Medehelpers, die met het vasthouden der onderste Riemen belast zijn, zachtjens uitgerekt; maar de Uitrekking moet niet verder gedreven worden, dan als volstrekt noodzakelijk is om het Hoofd des Beens van den onderrand van het Eijronde Gat naar beneden te trekken; en dit kan altijd, met het doen van eene zeer gematigde kracht, geschieden. De boven om de Dije geslagen Riem of Gordel moet dan door hen, die daar mede belast zijn stevig toegehaald worden; welke, een weinig hooger staande dan de Lijder, de Dije op en binnenwaarts moeten trekken; en moet de Uitrekking indiervoege zo lang worden voortgezet, tot dat men met grond vermoeden mag, dat het Hoofd van het Been gantschelijk uit het Eijronde Gat, waar in het vastzit, verwijderd is. Als dan moet men den Medehelper, die de Knie vasthoud, belasten om dezelve een weinig naar binnen, en de Dije op- en schuins buitenwaarts te buigen: hij zal dit met de grootste zekerheid van eenen goeden uitslag kunnen doen, wanneer hij de Knie met de eene en den Voet met de andere hand vasthoud, terwijl hij tevens zorg draagt de Dije juist

juist zo gebogen te houden, dat alle Buigspieren, zonder spanning der Uitrekkers, in verslapping zijn. Voeren de onderscheidene Medehelpers hunne taak behoorlijk uit, dan zal de eerste poging reeds gelukken; maar schiet maar een van dezelve daarin te kort, voornamelijk, indien het Hoofd des Beens, voor dat het naar om hoog rijst, niet ver genoeg van de uitholing van het Eijronde Gat verwijderd is, dan moet de proef nog eens herhaald worden.

Daar men het Hoofd des Dijebeens meestentijds van buiten voelen kan, zo kan de Wondarts over het algemeen met zekerheid bepalen of het hoog genoeg is opgeheven of niet. Vind hij dat het gemakkelijk naar boven gaat, dan kan hij met kracht voortgaan tot zo lang het omtrent een duim hoger staat dan van te voren; terwijl 'er integendeel, indien het bezwaarlijk daar voor wijkt, reden is van te denken, dat een gedeelte van het Hoofd des Beens boven in het Eijronde Gat zit vastgeklemd; in welk geval men daarmede in die richting niet moet aanhouden, en de andere Medehelpers, welke onder bij de Knie staan, gelastende de Uitrekking naar onderen sterker aanzetten, zal het naderhand gemakkelijker in de hoogte rijzen.

Ik welk eene richting het Been moge ontwricht zijn, zo is dit het voornaamste punt, het welk wij in het oog moeten houden, dat men het Hoofd des Beens, voor het doen van eenige poging om het zelve in de Gewrichtsholte te brengen, hoog genoeg doe oprijzen. Is dit geschied, dan zal men het zelve, indien het opwaarts Ontwricht is, gemeenlijk met een zeer geringe kracht naar beneden kunnen trekken; en is de Ontwrichting naar onderen, dan laat het zich, om het even of het een weinig naar achteren of in een rechte lijn met de Gewrichtsholte staat, gemakkelijk in de hoogte brengen.

Op die wijze kan men versche Ontwrichtingen van dit Gelid meestentijds herstellen; en de zelfde manier van behandeling is, zelfs in Ontwrichtingen die reeds lang geduurd hebben, mogelijk de beste. In dezen zal zij nochtans somwijlen mislukken; dan zij zal, naar mijne gedachten, even zo dikwijls een goed gevolg hebben, als eene andere tot hier toe voorgestelde wijze van behandeling, wijl zij zulk een verschrikkelijke pijn niet veroorzaakt, als welke gemeenlijk het gevolg is van het gebruik van deze of geene, tot het doen eener grooter Uitrekking van het lid, uitgevondene Werktuigen. Oordeelt men het echter nodig de aantewenden kracht te versterken, dan kan dit oogmerk, door een geschikt gebruik van de op Plaat XXIX afgebeelde Werktuigen van FREKE of PETIT, of van de Katrolblokken met Touwen bereikt worden.

Men moet nochtans in aanmerking nemen, dat een soortgelijk hulpmiddel nimmer van dienst kan zijn, wanneer het Been naar onderen ontwricht is. De Uitrekking van het Lid, in alle soorten van Ontwrichting voor noodzakelijk gehouden zijnde, is dikwijls zonder onder-

derscheid verricht, om het even of het Hoofd naar boven, of onderen ontwricht was. Het blijkt echter klaar, dat het in het eerste geval alleen is, dat zij ooit van eenigen dienst kan zijn; en dat zij in het laatste geval zeer veel kwaad kan doen.

De geweldige spanning der Spieren en de zwaare scheuring der Gewrichtsbanden, waarmede Ontwrichtingen van dit Been altijd moeten gepaard gaan, vordert, lang na de herstelling van het Been, de grootste zorgvuldigheid en oplettendheid. Plaatselijke Bloedontlastingen door middel van Bloedzuigers, of het Koppen en Doorvljimen, zijn hier voornamelijk van veel nut, en moeten, naar de hevigheid der toevallen en des Lijders jaren en gesteldheid, meer of minder dikwijls herhaald worden; en de Lijder behoort zo lang in eene meest mogelijke rust gehouden te worden, tot dat men veronderstellen mag, dat hij zijne vorige krachten heeft wedergekregen.

Veele verbeelden zich dat het Dijebeen ook gedeeltelijk ontwrichten kan; en de toevallen die men veronderstelde uit dat geen te ontstaan, het welk men gemeenlijk Verwringing (*Subluxatio*) noemt, zijn door de Schrijvers te boek gesteld: nochtans heb ik daar van geen melding gemaakt; vermits ik van oordeel ben, dat dit Been niet voor een gedeelte ontwrichten kan. Deszelfs Hoofd is zo rond en de rand der Gewrichtsholte zo naauw, dat elk wie dit naauwkeurig gadeslaat overtuigd zal worden, dat zulk eene Ontwrichting niet gebeuren kan. Het Hoofd des Beens kan door een Gezwel, op den bodem der Gewrichtsholte ontstaan, wel op een langzame wijze daaruit worden weggedreven, maar ik kan niet geloven, dat dit immer door uitwendig geweld kan worden veroorzaakt.

XIV. AFDEELING.

Van de Ontwrichtingen der Knieschijf.

De Knieschijf (*Patella*) kan, of gedeeltelijk, of volkomen ontwrichten, en of naar boven, of naar beneden, of buiten, of binnenwaarts uitwijken: zij kan ook op zich zelve, of nevens het Scheen of Kuitbeen ontwrichten. Nimmer kan zij echter in eenige richting volkomen ontwrichten, zonder met een Breuk van den Beursband, die haar met het Scheenbeen samenhecht, of van de Pees der met haar bovendeel vereénigde Rechte Spier, of mischien van beiden te gelijk, gepaard te gaan: en zij zal meer naar binnen dan naar een' anderen kant uitwijken, het welk aan den Binnenknokkel (*Condylus internus*) van het Dijebeen, die wat minder uitsteekt dan de andere, is toeteschrijven: want daar dit Been voor een gedeelte tusschen deze twee Knokkels ligt, zo zal het noodwendig het gemakkelijkst naar die zijde uitwijken, alwaar het den minsten tegenstand ontmoet.

Ont-

Ontwrielingen dezès Beens zijn meestentijds gemakkelijk te kennen, als zijnde het zeer weinig met zachte deelen overdekt: maar is het reeds langen tijd ontwriecht geweest, dan kan 'er niet slechts omtrent het Gewricht, maar over alle de nabijliggende deelen zulk eene sterke zwelling plaats hebben, dat het moeilijk valt het ongemak te ontdekken. Zelfs verwekt de onvolkomenste Ontwrieling der Knieschijf altijd een zware kreupelheid en een hevige pijn bij iedere poging om het gelid te bewegen.

In het herstellen eener ontwriichte Knieschijf moet men den Lijder op een bed of tafel nederleggen, en zijne Dijs door eenen Medehelper doen uitstrekken, en in dien stand houden. Dan moet de Wondaarts de Knieschijf op hare natuurlijke plaats trachten te drukken; maar in stede van haar rechtstreeks voorwaarts te schuiven, moet men ze eerst wat opligten, anders zal zij gemakkelijk tegen de Knokkels van het Dijsbeen of het Hoofd des Scheenbeens stoten. De beste manier om dit te verriichten, bestaat daar in, dat men het Been aan de zijde, alwaar het van het Gewricht meest afstaat, nederdrukke; waardoor de tegengestelde zijde zal oprijzen, wanneer men het met eene matige drukking op zijn plaats kan brengen. Is de Knieschijf door een ontwrieling van het Scheen- en Kuitbeen uit haar plaats geweken, dan kan zij, zo lang de herstelling dezer Beenderen niet volvoerd is, niet hersteld worden.

XV. A F D E E L I N G.

Van de Ontwriichten van het Scheen- en Kuitbeen aan het Kniegewricht.

Het Scheenbeen (*Tibia*) is het eenigste Been van den Voet dat onmiddellijk met het Kniegewricht veréénigd is; dan daar dit Been niet ontwriichten kan, zonder het Kuitbeen (*Fibula*) tevens van zijn plaats te doen afwijken, oordeel ik het gevoegelijk tevens daarvan melding te moeten maken.

Daar 'er meer sterkte in de Knie vereischt word, dan aan eenig ander Gewricht des ligchaams, zo zijn de Beenderen waaruit zij voornamelijk is samengesteld, het Dijs- en Scheenbeen, door de sterkste soort van Geleding, namelijk de Scharnier wijze (*Ginglimus*) samengevoegd: de Oppervlaktens der twee Beenderen zijn zeer uitgebreid, en door sterke Banden stevig samengehecht: ook is 'er grond om te veronderstellen, dat de tusschen de einden dezer Beenderen geplaatste beweegbare Kraakbeenderen eenigen invloed hebben in het verminderen van de wrijving of schuring des Gewrichts, en in het zelve dus steviger te maken dan het anderzins wel zijn zoude.

De groote stevigheid van dit Gelid, geeft oorzaak dat het minder ontwriecht dan eenig ander: het kan, indedaad, nooit volkomen uit:

uit zijn plaats wijken, dan wanneer het zo gewelddadig word aangetast, dat niet alleen de Huidbeksels losscheuren, maar ook de sterke Banden en Peezen, die deze Beenderen samenbinden. Vermids daartoe een zeer ongewone graad van geweld vereischt word, wijken de Beenderen zelden gantschelijk van elkander af; en dezelve oorzaak belet ook dat zij dikwijls gedeeltelijk of onvolkomen ontwrachten. Wanneer 'er echter, of eene volkomen, of onvolkomen Ontwrichting ontstaat, dan kan zij even gemakkelijk aan de eene als aan de andere zijde voorvallen; dan de Beenderen zullen echter schielijker achter- dan voorwaarts uitwijken, doordien de Buigspieren en Peezen van den Voet of Schenkel veel sterker zijn dan deszelfs Uitrekkers.

Men kan de onvolkomenste Ontwrichting van dit Gelid gemakkelijk kennen, niet alleen van wege de hevige pijn, die zij veroorzaakt, en de Kreupelheid, waarmede zij gepaard gaat, maar ook uit de wanftaltigheid, welke zij te weeg brengt, en die, bij het vergelijken van de eene Knie met de andere, altijd duidelijk in het oog valt.

Is de Knieschijf gelijktijdig met het Scheen- en Kuitbeen ontwracht, dan kan men haar ook meestentijds met die Beenderen herstellen; maar kan zulks niet geschieden, dan moet zij naderhand, op de wijze, die wij in de laatst voorgaande Afdeeling aan de hand gaven, hersteld worden.

Ontwrichtingen van de Knie kan men het best herstellen door de Dije stevig genoeg te doen vasthouden, en den Voet of Schenkel zo lang uitterekken tot dat de Hoofden der Beenderen gantschelijk van elkander zijn afgescheiden; wanneer het Scheen- en daarmede vereénigd Kuitbeen zich gemakkelijk zullen laten herstellen. In onvolkomen Ontwrichtingen zal de graad van Uitrekking noodwendig daartoe niet groot behoeven te zijn; maar zijn de Beenderen volkomen ontwracht, dan is 'er meer kracht nodig. Het is naauwlijks noodzakelijk te doen opmerken, dat de Spieren van den Voet of Schenkel, bij het doen der Uitrekking, zo veel mogelijk in eenen staat van verslapping behoren te zijn.

Daar is bijna geen Gewricht dat sterker aan Ontsteking onderhevig is dan de Knie: zo dat men in alle zulke ongemakken als dit, waarin de omliggende zachte deelen zo ligt kunnen ontsteken en pijnlijk worden, den strengsten verkoelenden leefregel moet doen opvolgen; men moet plaatselijke Bloedontlastingen voorschrijven, en dezelve, naar de hevigheid der toevallen en krachten des Lijders, herhalen; terwijl het Lid eenen aanmerkelijken tijd lang in een volkomen rust moet blijven.

Het boven zo wel als het onderind des Kuitbeens is somwijlen door uitwendig geweld van het Scheenbeen afgeweken. Doordien de daardoor veroorzaakt wordende toevallen met die, welke uit Verrekkingen der Spieren ontstaan, veel overeenkomst hebben, zo word de wezenlijke aart de-

dezes ongemaks dikwerf miskend. Het laat zich nochtans schier altijd door eene nauwkeurige betasting van het lijdende deel ligtelijk ontdekken. De eenigste manier om verligting te erlangen, bestaat in het Been te herstellen, het geen meestal, gemakkelijk geschieden kan, waarna men hetzelve, tot zo lang de deelen hunne krachten hebben wedergekregen, met een behoorlijk verband moet bevestigen.

XVI. A F D E E L I N G.

Van de Ontwrichtingen van den Voorvoet aan het Enklaauwgewricht.

Het Gewricht aan den Enklaauw word samengesteld uit het bovendeel van het Kootbeen (*Astragalus, Talus*), dat sluit in een holte aan het onderende van het Scheenbeen, het welk uitwendig door het eind van het zeer ver over het uiterste van het Scheenbeen heenen schietend Kuitbeen beperkt word.

Het Kootbeen kan of achter, of vooruit, of buiten, of binnenwaarts ontwrichten; dan meestentijds geschied de Ontwrichting meer naar binnen dan in een andere richting. De groote kracht van de Pees van *ACHILLES* belet het om gemakkelijk naar buiten uit te slippen, en zij heeft ook eenig vermogen om het voorwaarts ontwrichten van het zelve te verhinderen. Het kan niet naar buiten worden uitgedreven, zonder tevens het onderend des Kuitbeens te breeken.

Ontwrichtingen van dit Gelid zijn gemeenlijk, zo door de pijn en kreupelheid, welke zij teweegbrengen, als ook door de in het oog lopende verandering, die de Voet ondergaan heeft, ligt te ontdekken. Is het Kootbeen voorwaarts ontwricht, dan schijnt de Voet langer en de Hiel korter te zijn; is het naar achteren uitgeweken dan is de Voet verkort, en de Hiel verlengd; en is de Voet, of buiten uit, of binnenwaarts ontwricht, dan is 'er aan de eene zijde des Gewrichts altijd eene tegen natuurlijke holligheid, en aan de andere eene uitpuiling aanwezig.

In het herstellen dezer Ontwrichting moet men den Lijder op een tafel, of op een bed leggen, terwijl de Schenkel of Middelvoet door een of twee Medehelpers stevig moet worden vasthouden. Dan behoort men den Voet in dien stand te brengen als het meest geschikt is om alle de daartoe behorende Spieren te verslappen; en aan eenen Medehelper overgegeven zijnde, moet die den Voet in dier voege zo lang uitrekken, tot dat het hoogste deel van het Kootbeen het eind van het Scheenbeen gantschelijk is voorbijgegaan; wanneer het Been, of van zelfs in zijn plaats zal slippen, of gemakkelijk door het doen eener drukking kan hersteld worden.

Daar het bovendeel van het Kootbeen niet volkomen rond, maar eerder een weinig ingehold is, zo kan aan dit Gewricht veeleer eene gedeeltelijke Ontwrichting voorvallen dan aan eenig andere diepe geleding, waaronder deze ook eenigermate kan gerangschikt worden: echter laten dusdanige onvolkomen Ontwrichtingen zich gemakkelijk herstellen.

Behalve de gewone verkoelende behandeling, welke wij in alle Ontwrichtingen der groote Geledingen ter navolging hebben aangeraden, zo is het in Ontwrichtingen van den Enklaauw bij uitneemenheid noodzakelijk, het lid eenigen tijd lang in een volkomen rust te doen houden; voornamelijk, wanneer het onder eind des Scheenbeens door het naar buiten wringen van den Voet gebroken is; want daar de stevigheid van het Gewricht grootendeels van dit Been afhangt, zo zal 'er, indien het niet behoorlijk gezet, of gedurende de genezing op zijn plaats gehouden word, naderhand het gehele leven lang een zwakheid in het zelve overblijven, of het zal met stijfheid en hevige pijn gepaard gaan. Indien diergelijke overblijvende zwakte, door het gebruik dezer middelen niet word weggenomen, dan kan men dezelve door het aanleggen van een dunne ijzeren aan de Schoen vastgemaakte en langs de buitenzijde van het Been opgaande Spalk, op het krachtdadigst te keer gaan; of men kan daartoe een Werktuig gebruiken, dat door GOOCH uitgevonden op Plaat XXXI Fig. 9. staat afgebeeld.

XVII. A F D E E L I N G.

Van de Ontwrichtingen van het Hielbeen en de andere Beenderen van den Voet.

Het Hielbeen (*Os Calcis*), dat het grootste Been van den Voet is, wijkt, ter plaatse waar het met het Kootbeen verëenigd is somwijlen ter zijde nit. De andere Beenderen van den Voet beletten deszelfs voorwaartsche Ontwrichting; en de Pees van ACHILLES, die aan den grooten Knobbel van dit Been vast zit en den Hiel vormt, gaat de Ontwrichting naar achteren te keer.

Het Koot- en Hielbeen ontwrichten ook somwijlen aan hunne samenvoeging met het Schuitbeen (*Os Naviculare*) en het Taarlingbeen (*Os Cuboides*); en daar dit Gewricht, indien men het zo noemen mag, niet ver van den Enklaauw is, zo heeft men deze soort van Ontwrichting in sommige gevallen met die des Enklaauws verwisfeld. De Voet kan daar ter plaatse, of binnen-, of buitenwaarts, of rechtstreeks naar onderen uitwijken: hij zal zelden opwaarts ontwrichten, doordien hij bezwaarlijk aan zulk een uitwendig geweld kan blootgesteld zijn, dat van die uitwerking zijn zoude.

Ontwrichtingen van een of ander dezer Beenderen zijn aan de pijn en kreupelheid, waar mede zij altijd gepaard gaan, als mede aan de verandering die zij den Voet doen ondergaan, gemakkelijk te kennen.

Het Hielbeen is bij deszelfs ontwrichting ongemakkelijker op zijn plaats te herstellen dan schier eenig ander Been van den Voet; het kan alleen geschieden door den Schenkel of het Been en den Voet in zulk eenen stand te bevestigen, als het meest geschikt is om de onderscheidene daartoe behorende Spieren te verflappen; en, middelerwijl zij in dien staat zijn, het Been op zijn plaats te drukken: en dit zal zeer gemakkelijk kunnen volvoerd worden, indien de Voet, gedurende de Konstbewerking, matiglijk word uitgerekt.

In Ontwrichtingen van het Koot- en Hielbeen met het Schuit- en Taarlingbeen is het, doordien het voorste gedeelte van den Voet tegen den Hiel kan getrokken worden, een noodzakelijk vereischte denzelven in diervoege uitterekken, dat de Beenderen aan de tegengestelde zijden van het Gewricht van elkander wijken; want de herstelling kan niet bewerkt worden, ten zij dit geschied; terwijl de Beenderen, zo dra voorbij elkander zijn gebragt, van zelfs op hunne plaats zullen slippen.

De andere drie Beentjes van den Voorvoet, gewoonlijk Wiggebeenderen (*Ossa Cuneiformia*) genoemd, kunnen even als de Beenderen van den Navoet (*Metatarsus*) en de Kootjes der Teenen van elkander wijken, en naar alle kanten ontwrichten. Dan het is niet nodig te spreken van de wijze om dezelve te herstellen; want de regels, die wij in de ontwrichtingen van de Hand hebben opgegeven, zijn hier insgelijks toepasselijk: zo dat wij ons mogen beroepen op het geen ten dien opzichte in de XII Afdeeling dezes Hooftdeels door ons gezegd is.

EINDE VAN HET DERDE DEELS TWEEDE STUK.

Ontwichtingen van een of ander dezer Beeldingen zijn aan de pijn en
 kwellend, want men is altijd gepast om, als mede van de vrees
 dat de afwijking van den oorspronkelijk te kennen.
 Het is bekend dat de afwijking van den oorspronkelijk te kennen op zijn
 plaats te stellen dan later eens ander deelen van den vrees, het kan
 geschieden door den oorspronkelijk te kennen of door de afwijking van den
 te bevestigen, als het meest geschikt is om de oorspronkelijke deelen de
 komende deelen te versterken; en, indertijd, in dien laatsten, het
 te zijn plaats te draagen; en die van zeer kortdurende, kunnen
 voortdurend worden, indien de Vrees, gedurende de Kortdurende, nauw
 wordt uigeerd.

De Ontwichtingen van het Hoof en Helmen van het Schied en Tien
 ingeuen is het, deelen het eerste gedeelte van den Vrees, en van den
 hiel kan gestrooken worden, een noodzakelijk versterkende deelen in
 de volgende uitdrukken, dat de Beeldingen aan de tegenwoordige zijden van het
 Gewicht van elkander wijken; want de bestelling kan niet de verster
 worden, ten zij die gewicht, terwijl de Beeldingen, zo dan voor
 elkander zijn gesteld, van een afwijking van den oorspronkelijk te kennen.

De andere drie Beeldingen van den Voorvoet, gewoontlijk afgebeeld
 ten (Opa Casparius) genoemd, kunnen even als de Beeldingen van den
 Voorvoet (Maurits) en de Koojer der Tennen van elkander wijken, en
 naar alle krachten ontwichten. Dit het is niet nodig te spreken van een
 wijze om deelen te herstellen; want de regels, die wij in de ontwichten
 tingen van de Hand hebben opgegeven, zijn hier insgelijks toegepas
 sijt; zo dat wij ons moeten beperken op het gaan ten dien opzichte in
 de XII Afdeling drees Hoofdeels door ons gezegd is.

TIJDE VAN HET DERDE DEEL'S TWEEDE STUK

De afwijking van den oorspronkelijk te kennen op zijn
 plaats te stellen dan later eens ander deelen van den vrees, het kan
 geschieden door den oorspronkelijk te kennen of door de afwijking van den
 te bevestigen, als het meest geschikt is om de oorspronkelijke deelen de
 komende deelen te versterken; en, indertijd, in dien laatsten, het
 te zijn plaats te draagen; en die van zeer kortdurende, kunnen
 voortdurend worden, indien de Vrees, gedurende de Kortdurende, nauw
 wordt uigeerd.

S A M E N S T E L

V A N

H E E L K U N D E

XLI. H O O F D D E E L.

VAN VERSTUIKTE OF VERDRAAIDE LEDENMATEN.

De Verstuiking (*distorsio*) van Leden kan op verschillende wijzen en uit veelerhande oorzaken ontstaan; het zij door een ziekelijke gesteldheid der Beenderen, of door een opkrimping der Spieren, of doordien de Beenderen en Spieren tevens aangedaan zijn. In sommige gevallen wordt de Verstuiking door eene oorspronkelijke kwade vorming veroorzaakt; somwijlen ontstaat zij in de kindsche jaren, en somtijds in eenen meer gevorderden ouderdom.

De Beenderen blijven een' geruimen tijd na de geboorte week en buigzaam, en laten zich gemakkelijk naar de verschillende standen des ligchaams vormen. De Kuit- en Scheenbeenderen laten zich in kinderen, die men te vroegtijdig loopen leert, gemakkelijk krommen. Het is insgelijks het gevolg in sommige ongesteldheden, maar voornamelijk in de Engelsche Ziekte (*Rachitis*), dat de Beenderen zo week worden, dat zij zich, zo wel naar de verschillende ligchaamsstanden als naar de gewone werking der Spieren, buigen. Dan de meest voorkomende oorzaak van verstuikte ledenmaten is die opkrimping van de Buigspieren van het Been en den Vocrarm, welke menigmaal door eene ontsteking van de Knie en Elleboog veroorzaakt word, en waarvan wij een zeer gewoon voorbeeld zien in die gevallen van Witte Zwelling, waaraan deze Gewrichten bij uitzondering onderhevig zijn. Daar een lid het gemakkelijkst ligt, wanneer alle Spieren verslapt zijn, zo houd de lijder hetzelfde altijd gebogen; en blijft het lang in die gestalte, dan loopt dit altijd op zulk eene sterke opkrimping der Buigpeesen uit, dat het onderste gedeelte van het lid met deszelfs bovenste een' hoek formeert: zulke voorbeelden treffen wij dagelijks in de Kuit- en Scheenbeenderen aan; om welke reden alleen de lijder het gebruik zijner ledenmaten dikwijls geheel en al moet derven.

Daar het een zeer algemeen gevoelen der Konstbeoefenaren is, dat men tot genezing van verstuikte of verdraaide leden met het aanwenden van middelen weinig of geen voordeel doen kan, heeft men zelden ondernomen om dezelve te herstellen. Ten gevolge waarvan men dit vak der Heelkunde schier algemeen aan Landlopers en zogenaamde Beenzetters heeft overgelaten. Dit is echter zeer verkeerd gehandeld; en ik kan met grond uit een langdurige ervaring over dusdanige gevallen spreken; want zodra ik de ellende, waartoe de lijdens met verstuikte ledenmaten gebragt waren, ondervond, besloot ik tot het doen van proeven, om hen, hoe gering de hoop van te zullen slagen ook zijn mogt, alle mogelijke verligting toetebrengen; en in veele gevallen had ik het genoeg om verligting, en in sommige een volkomen herstelling te bewerken van lijdens, die verscheidene jaren kreupel waren geweest, en waarvan men niet had kunnen verwachten, dat zij bij eenig middel baat zouden vinden. Heeft er door het samengroeijen der uiteinden van twee Beenderen eene Gewrichtsverstijving (*Anchylosis*) plaats, dan zoude het vruchteloos zijn de genezing daarvan te onderneemen, behalve dat het daarmede gepaard gaande gevaar zeer groot is: in welk geval het een' grond zoude kunnen opleveren om het lid, indien de lijder daartoe besluiten kan, terstond af te zetten; of in bijzondere gevallen de einden der Beenderen, die het Gewricht uitmaken, op de, in de laatste Afdeeling van het XLIII Hoofddeel, in het vervolg te beschrijvende wijze wegteneemen. Maar komt de Stijfheid van een gewricht voort uit eene opkrimping der tot deszelfs beweging dienende Spieren en Peezen, en waarin meestentijds de oorzaak der Verstuiking van Ledenmaten gelegen is, dan is men in staat om, bijna in alle gevallen, eene aanmerkelijke verligting te weegtebrengen: en is de Kromming van een Lid door het buigen van een Been veroorzaakt, om het even of zij een gevolg is van mishandeling in de kindsche jaren, of als een uitwerksel van Engelsche Ziekte of eenig ander ongemak is aantemerken, zo kan men haar vrij algemeen door het tijdig aanwenden van middelen of gantschelijk wegneemen, of merklijk verzachten.

Is een lid door de opkrimping der langs hetzelfde heenenlopende Spieren en Peezen krom geworden, dan is het ruim gebruik van weekmakende middelen, gepaard met eene matige trapsgewijze uitrekking, het beste middel, waarvan ik het meeste nut gezien heb, en het welk in geen geval immer eenig nadeel veroorzaakt. — Zij, die het ten dien einde aanwenden van weekmakende of verzachtende dingen nooit gezien hebben, mogen zich, wel is waar, verbeelden dat zij niet diep genoeg tot de Spieren en Peezen kunnen doordringen; en ik zelf moet bekennen, dat ik bij derzelver eerste aanwending ook niet kon verwachten, dat dit in zulk eenen aanmerkelijken graad aan het oogmerk voldoen zoude: dan daar ik geen ander middel kende, waardoor men stijf gewordene deelen vermoedelijk zo krachtadig zoude kunnen week en buigzaam maken, zo besloot ik daaromtrent eene volledige proeve te neemen; en ik wierd weldra overtuigd, dat men daarvan de beste uitwerkselen te verwachten had.

had. — In mijn Werk *over de Zweeken* heb ik gelegenheid gehad daarvan gewag te maken, en sinds dien tijd ben ik verscheidene malen in de gelegenheid geweest om dit middel met eenen goeden uitslag bekroond te zien.

Ter bereiking echter van dit oogmerk moet men de weekmakende middelen langen tijd en in ruime mate gebruiken. Alle de opgekrompene Spieren en Peezen moeten, van derzelve hoofden tot hunne inplantingen toe, driemaal 'sdaags een half uur lang met het weekmakend middel goed gewreven worden; en men behoort bovendien het lid zelve bij aanhoudendheid te bevochtigen, het zij door hetzelve, na elke herhaalde wrijving, in het weekmakend middel te dompelen, of met daarin vochtig gemaakte flannelle doeken te bedekken. — Onder het wrijven moet men het lid langzaam maar tevens zo sterk uitrekken als de lijder maar eenigzins kan verdragen; en het op Plaat XXX. Fig. 1. afgebeelde Werktuig kan, om het inkrimpen der Spieren voortekomen, naderhand worden omgeslagen.

Het is echter noodzakelijk te doen opmerken, dat de Uitrekking niet schielijk geschieden moet: want zo doende, heeft men dikwijls veel kwaad gedaan, in zo verre dat Gewrichten, waarin van te voren niets anders dan een stijfheid der Buigspieren plaats had, pijnlijk en ontstoken wierden; terwijl de Uitrekking op de bovengenoemde langzame wijze zonder het minst gevaar geschieden kan. — Langs den eersten weg worden 'er, wel is waar, meer maanden vereischt tot dat geene, hetwelk men door het doen van meerder kracht in even zoveel weken zou kunnen verkrijgen: dan de laatste manier gaat altijd met pijn en gevaar gepaard, terwijl de andere niet gevaarlijk en zeker is.

Zelfs in die gevallen, waarin geene Uitrekking nodig is, lopen de uitwerkfelen van weekmakende middelen veelal sterk in het oog. Dikwijls ziet men een stijfheid van Gewrichten, bijzonder aan den Enklaauw, zonder dat er eene opkrimping of verstuiking van het lid plaats heeft. In dit geval zijn weekmakende middelen, zo men aanhoudend daarmede voortgaat, gemeenlijk krachtig genoeg om het oogmerk van ontspanning te bereiken.

Alle foorten van vetachtige of smeerige middelen zijn hier zeer nuttig, echter bewerken de dierlijke fettigheden eene betere verslapping dan plantaartige olien. Het vet van Ganzen, Enden en andere vogelen voldoet goed aan dit oogmerk; als mede Varkensreuzel en de Olie, die door het lang koken van Kalfs en Schapen pooten verkregen word. De Slagters houden gewoonlijk eenen goeden voorraad daarvan in hunne winkels; en zij moet, wanneer zij behoorlijk gekookt is, helder doorschijnend, en zonder eenige vuiligheden zijn.

Ontstaat de Verstuiking van een lid uit het buigen van een Been, dan is men, indien zij niet lang geduurd heeft, en voornamelijk als zij bij kinderen word waargenomen, veelal gemakkelijk in staat om dit ongemak door het maken van eene aanhoudende, trapsgewijze vermeerderde

drukking op de bolronde zijde van het lid uit den wegruimen, waarmede men zolang moet voortgaan tot dat hetzelfde zijnen natuurlijken stand verkregen heeft.

Deze soort van wanstalte neemt men dikwijls waar in voorwerpen die de Engelsche Ziekte hebben; maar het meest van allen in jonggeboren kinderen; en word veroorzaakt of door eene oorspronkelijke kwade vorming der beenderen, gelijk wij boven reeds gezegd hebben, of ontstaat uit de bijzondere ligging, welke het kind in de Baarmoeder gehad heeft. Zij valt het meest voor aan de Scheen- en Kuitbeenderen, wanneer zij tevens de Voeten en Enklaauwen aandoet. Zijn de Scheen- en Kuitbeenderen naar buitenuit gebogen, dan staan de Voeten binnenwaarts, en omgekeerd. De lijdens van de eerste soort worden *Vari*, en wanneer de Voeten buitenwaarts staan *Valgi* genaamd.

Deze soort van Verstuikingen aan de Voeten en Enklaauwen verondersteld men gemeenlijk dat in de meeste gevallen uit eene kwade vorming van het Enklaauwgewricht geboren worden; en de middelen ter genezing dezes ongemaks strekken dienvolgens tot het maken van eene verandering in den stand van dat gewricht: zij mogen in sommige gevallen daardoor ontstaan, dan ik heb naauwlijks een enkel voorbeeld daarvan gezien. Bij de eerste beschouwing van dit ongemak zoude men waarlijk in den waan kunnen geraken, dat het gebrek bijzonder in den Enklaauw gelegen is; maar bij eene naauwkeurige opmerking zal men vrij algemeen ondervinden, dat de oorzaak in de Scheen- en Kuitbeenderen te zoeken is. Zijn deze naar buitenuit gebogen, dan staan de Teenen binnenwaarts, en de zijde van den Voet staat naar beneden gekeerd; of is de kromming groot, dan rijst de zool van den Voet bijna geheel en al naar boven, middelerwijl het bovendeel van den Voet bij iedere poging om te gaan den grond raakt: en zijn integendeel de Scheen- en Kuitbeenderen naar binnen gebogen, dan staan de Teenen en Voetzool geheel naar buitenuit omhoog.

Wil men met opmerking de uitwerkfelen, die het dus door ons beschreven krommen der Scheen- en Kuitbeenderen op den Voet veroorzaakt, gadeslaan, dan zal men gewaar worden, dat de thans beschreven wordende gebreken noodzakelijk daaruit moeten voortkomen: en alhoewel het in eenige weinige gevallen kan gebeuren, dat het Enklaauwgewricht door eene aanhoudende Verstuiking is aangetast, zo zal men nochtans ondervinden dat dit gebrek, bijna in alle gevallen, oorspronkelijk aan gemelde oorzaak is toeteschrijven: zodat in deszelfs behandeling onze oogmerken voornamelijk tegen de kromming der Scheen- en Kuitbeenderen moeten ingericht zijn. Door het wegneemen van derzelver kromming zal de Voet langzamerhand zijnen natuurlijken stand verkrijgen, daar intusschen alle onze pogingen, indien men alleen de richting van den Enklaauw wil veranderen, vruchteloos zullen aflopen.

In gevallen, waarin de Voet en Teenen alleen ter oorzaak eener kwade
vor-

vorming van het Enklaauwgewricht naar binnen staan, dan lijdt het geen twijfel of men moet noodzakelijk alles in het werkstellen om hetzelfde eenen beteren stand te geven; dan daar ik nimmer zodanig iets gezien heb, wil ik de bijzondere wijze om zulks te volvoeren aan hen, wien het heeft mogen gebeuren dusdanig ongemak te zien, gaarne overlaten. De gemakkelijkste en krachtdadigste manier om een drukking op gekromde Scheen- en Kuitbeenderen te bewerken, bestaat daarin, dat men eene stevige aan de schoen vastgemaakt ijzeren Spalk aan de holle zijde der Scheen- en Kuitbeenderen aanlegge: en door het boveinde der Spalk op den Knokkel van het Dijebeen, en het onderende op den Voet te doen rusten, kan men door het omslaan van één of twee breeden riemen, die de Scheen- en Kuitbeenderen en de Spalk tevens omvatten, eene gemakkelijke langzame drukking op de tegenzijde maken. Indien de Spalk met zacht leder overtrokken en behoorlijk pas is, dan verwekt zij geen ongemak; en men kan, door de riemen van tijd tot tijd een weinig digter aantrekken, de drukking trapsgewijze vermeerderen. Op Plaat XXXI. van Fig. 6 tot 9. is een toestel afgebeeld, die, in een geval waarin de kromming van de Scheen- en Kuitbeenderen bij uitstek groot was, en waarin de Voetzool bijna geheel omhoog stond, volkomen aan het oogmerk voldeed. Men kan somwijlen volstaan het dunne eind van de Spalk in de schoen, en het breede vlakke eind boven bij den Knokkel van het Dijebeen vasttemaken. Eene dusdanige Spalk is op dezelfde Plaat Fig. 7. afgetekend. Hierdoor verkrijgt men twee vaste steunpunten, waardoor wij het in onze magt hebben om, met het aanhalen der riemen, alle vereischte drukking te maken: dan in sommige gevallen, gelijk het zo even aangevoerde, kan de Voetzool niet zo laag worden nedergedrukt als wel behoort, zonder de schoen op een raam te bevestigen, gelijk ons verbeeld wordt in Fig. 8. Want in gevallen van dien aard moet men de Voetzool, zo veel als mogelijk is, in haren natuurlijken stand behouden, anders is de, tot wegneeming der kromming, op de Scheen- en Kuitbeenderen gemaakte drukking in staat om door het onderende der Spalk, die in dit geval op den Enklaauw rusten moet, een kwade richting aan dat gewricht te verwekken.

Ik heb dus eene algemeene beschrijving gegeven van het denkbeeld dat ik mij over den aard dezes ongemaks, en van de beste behandeling ter wegneeminge van hetzelfde gevormd heb: dan, het zij 'er leden verstukt zijn uit oorzaak van eene langs dezelve heenlopende opkrimping der Spieren, of door eene kromming in de Beenderen, 'er moet in het aanwenden der middelen, voornamelijk in de wijze van het doen der Uitrekking, eene groote verscheidenheid plaats hebben. De behandeling van het eene geval is indedaad zelden toepasselijk op het andere: zij moet dus noodwendig verschillen, al nadat de gevoelens der Wondartsen op dit stuk uit elkander lopen.

Men heeft nog andere wijzen ter genezing van gekromde Beenderen voorgesteld: de beste daarvan, die ik gezien heb, bestaat in een uitvinding van den schranderen *Edinburgschen* Kunstwerktuigmaker GAVIN WILSON, die zints langen tijd in dit vak is werkzaam geweest.

Ik heb op Plaat XXXI. Fig. 1 en 2. een van zijne Werktuigen voor Verstuikingen van Scheen- en Kuitbeenderen laten aftekenen.

XLII. H O O F D D E E L.

VAN DE KROMMING DER RUGGRAAT.

De Ruggraat kan in verscheidene richtingen, buiten-, binnenwaarts of zijdelings verstuiken of krommen, en in sommige gevallen ziet men dit in alle deze richtingen te gelijk en in denzelfden persoon. Somwijlen geeft eenig uiterlijk geweld daartoe aanleiding; dan meestal is het een roeval van eene zwakke, tedere lichaamsgesteldheid.

Behalve de wanstalte, welke deze Kromming veroorzaakt, is zij ook zeer geschikt ter benadeeling van de gezondheid, doordien zij de Buik- en Borst-ingewanden samenprangt, en door de drukking, die zij op de zenuwen der onderste ledenmaten uitoefent, verlammingen van dezelveu teweegbrengt. Zij valt voor in alle levensstanden; maar meer omtrent de huwbaarheid, en gewoonlijk meer bij meisjes dan bij jongens. Over het algemeen kent men de uitwerking vroeger dan derzelve oorzaak; want zelden gevoelt men veel pijn in de onmiddelijk aangedane deelen.

Ontstaat de Kromming der Ruggraat gedurende de kindsche jaren, dan schijnt de lijder het gebruik zijner ledenmaten plotseling te zullen misfen; dan, in meer gevorderde tijdperken, klaagt hij eerst eenigen tijd lang over zwakte, mattigheid en gevoelloosheid in de onderste ledenmaten. Men ziet dit gebrek aan gevoel langzamerhand toeneemen; en men neemt dikwijls waar dat de lijder, in plaats van zijne voeten frisch opteligen, struikelt en dezelveu als voortsleept; ook kan hij niet dan met veel moeite lang overeind staan. Eindlijk raakt hij het gebruik van zijne Voeten geheel kwijt, doordien zij geheel verlamd worden; en is de Ruggraat sterk voorover gekromd, zodat zij de ingewanden van de Borst of den Buik drukt, dan word de lijder engborstig, of klaagt, al naar mate de kromming in de Ruggraat hoger of lager is, over ongemak in de Maag en ingewanden.

In sommige gevallen heeft het verlies van bewegingvermogen der onderste ledenmaten reeds plaats binnen eenige weinige dagen na den aanvang des ongemaks; en het word somwijlen langzamerhand minder, ofschoon, het, volgens mijne ondervinding, nimmer geheel en al ophoud.

Bij

Bij het ontdekken der wanfalte in den Rug, neemt men fomwijlen waar, dat slechts één der Wervelbeenderen verstuikt is; in andere gevallen zijn 'er twee of meer aangedaan; en in sommige voorwerpen heeft men reden van te denken, dat de Kromming alleen ontstaat uit eene verdikking der Banden die de Wervelen samenhouden, zonder dat de Beenderen in het bijzonder zijn aangedaan. — Is 'er slechts één der Wervelbeenderen verstuikt, dan heeft men waargenomen, dat de lijder het bewegingvermogen zijner onderste ledenmaten volkomener mist, dan wanneer 'er twee of meer verstuikt zijn, het welk misfchien aan de meerdere fcherpte van den hoek, en diensvolgens, wanneer 'er maar één Werveelbeen uit zijn richting gedreven is, meerdere drukking op het Rugmerg (*Medulla Spinalis*) is toeteschrijven. Hieruit laat het zich insgelijks ophelderen, waarom de toevallen van Verlamming in de meer gevorderde tijdperken dezes ongemaks in sommige gevallen merkelyk minder worden, dan zij voorheen waren; want offchoon 'er in den beginne fomtijds slechts één been verstuikt is, zo flippen fchier algemeen eindelijk ook één of twee der naastgelegene Wervelbeenderen uit; en het onderscheid dat daardoor veroorzaakt word, is zo groot, dat de lijders, bij welke maar één Wervelbeen van zijn plaats gefchoven is, bijna altijd fukkelen, en binnen verloop van een of twee jaar fterven; terwijl zij, wier Rugkromming hoe langer hoe grooter word, zeer lang, en dikwijls even zo lang als of die omftandigheid geen plaats had, kunnen blijven leven.

Vermids de Ruggraatkrommingen menigmaal ontftaan uit zwakte der lijderen, welke zich te veel aan zekere ligchaamshouding overgeven, zo moet men zulks in alle dusdanige gevallen, bij het eerfte ontdekken dezes ongemaks, ten fterkfte pogen te keer te gaan. Is de lijder gewoon zijn ligchaam altijd op eenen kant te buigen, dan moet men hem een tegengeftelde houding aanraden; en zijn ligchaam, zo veel doenlijk is, tegen eene gelijke vlakke doen leunen; hij moet op geen bed van vederen, maar op een over een zeerzaam uitgefpreide Paardenharen matras flapen.

Door het opvolgen dezer voorfchriften; eene krachtgevende levenswijze; Koude Baden; Koortsbast, en andere verfterkende middelen, is men in sommige gevallen in ftaat geweest de ziekte in haren voortgang, die zij anderszins waarfchijnlijk zoude gevolgd hebben, gelukkig te ftuten; maar in gevallen waarin de beenderen met bederf waren aangeftoken, hebbe ik nimmer gezien dat 'er een volkomene genezing bewerkt wierd. De beroemde POTT, aan wiens waarnemingen omtrent dit ftuk wij zeer veel verfhuldigd zijn, heeft zeer veel op met het maken van Konstzweeren in de nabijheid van het gezwel. Hij raad door middel van den Helfchen Steen aan elke zijde des gezwels een lopende Zweer, Etterdragt of *Fontanel* te verwekken, groot genoeg om 'er een Turkscheboon in te kunnen leggen, en den grond of bodem van de wond van tijd tot tijd met Spaanschevlieppoeder te beftrooien. Ik heb dit in verfcheidene gevallen ondernomen, en fomwijlen met klaarblijkelijk goede gevolgen: dan in alle die gevallen had

had men reden om te veronderstellen, dat de oorzaak des gebreks in de Banden en niet in de Wervelbeenderen gelegen was. Wanneer dit middel in een werkelijk Beenbederf toegeschenen heeft enig voordeel te doen, ben ik van oordeel dat de leniging der toevallen, gelijk ik gezegd heb, alleen daaruit voortkwam, dat de drukking op het Ruggmerg in den voortgang der ziekte langzamerhand afnam.

Men heeft verscheidene Werktuigen uitgedacht om de Kromming der Ruggraat door het doen van drukking te genezen: nochtans doen zij altegader veel nadeel, en moeten nooit in zwang gebragt of gebruikt worden. Het moet aan elk, die met de Ontleedkunde dezer deelen en den aart des gebreks bekend is, dadelijk in het oog lopen, dat het verstuikte of ontwrichte Been nimmer door dusdanige hulpmiddelen op zijn plaats kan hersteld worden; en kan dit niet geschieden, dan blijkt het ten klaarste, dat men van deze behandeling geen voor-, maar wel groot nadeel te verwachten heeft.

In alle Krommingen der Ruggraat is het een zaak van het uiterste belang het Hoofd en de Schouders te ondersteunen: indien men dit niet wel in het oog houdt, dan moet de zwaarte van het Hoofd het ongemak al meer en doen toeneemen. De gewone gebruikelijke Halsband voldoet aan dit oogmerk schier zo goed als eenig ander Werktuig. Op Plaat XXXIII. Fig. 1. heb ik een Afbeelding gegeven van een dusdanig verbeterd Werktuig, waardoor het Hoofd en de Schouders zeer krachtdadig ondersteund worden; en Fig. 3. vertoont ons een ander, dat alleen tot ondersteuning der Schouderen geschikt is.

XLIII. H O O F D D E E L.

VAN HET AFZETTEN DER LEDENMATEN.

I. A F D E E L I N G.

Algemeene aanmerkingen over de Afzetting der Leden.

Door het woord Afzetting (*Amputatio*) verstaat men gewoonlijk het wegneemen van een Lid. Het afscheiden van een Gezwel; de Borst, of een Bal noemt men *Exstirpatie*; dus word het woord *Afzetting* alleen voor het wegneemen van een Been of Arm gebezigd.

De

De verminking, welke een gevolg dezer Konstbewerking is, maakt dezelve tot een der verschrikkelijkste in de beoefenende Heelkunst; nochtans is zij, als het eenigst middel ter behoudenis van het leven, dikwijls allernoodzakelijkst. Zij is en blijft echter eene *Operatie*, die zo strijdig met de menschheid, zo pijnlijk voor den ongelukkigen lijder, en in sommige gevallen zo gevaarlijk is, dat niets, dan een klare overtuiging van volstrekte noodzakelijkheid, het voorstel om dezelve te volvoeren kan rechtvaardigen.

De *Operatie* zelve is indedaad niet moeilijk; elk Konstbewerker, die gewoon is met *instrumenten* omtegaan, is in staat om dezelve te verrichten. Maar de gevallen waarin zulks geschieden moet, met juistheid te onderscheiden van dezulken, die eene andere behandeling vorderen, en het bepalen van eenen bijzonderen tijd, waarop zij moet verricht worden, zijn omstandigheden die eene nauwkeuriger overweging vereischen, dan mogelijk een der andere Konstbewerkingen in de Heelkunst. Wij zullen daarom, voor het beschrijven der wijze van Afzetten, de oorzaken optellen die hetzelfde noodzakelijk kunnen maken.

II. A F D E E L I N G.

Van de oorzaken die de Afzetting kunnen noodzakelijk maken.

De voornaamste oorzaken, welke in verscheidene gevallen den Wondarts tot het Afzetten van eenig Lid kunnen aansporen, kan men tot de volgende classen brengen.

1. Zwaare samengestelde Beenbreuken.
2. Groote gescheurde en gekneusde Wonden.
3. Wanneer een gedeelte van een Lid door een Kanonskogel, of op eene andere wijze is weggenomen; de Beenderen verbrijzeld en niet behoorlijk bedekt zijn.
4. Eene uitgebreide Versterving.
5. Witte Zwelling der Gewrichten.
6. Groote Beenknobbels, om het even of zij zich enkel tot het Gewricht bepalen, of over den geheelen omtrek van een Lid uitbreiden.
7. Gevallen van een zich wijd uitbreidend Beenbederf, verzeld met boosaartige zweeren der naastgelegene zachte deelen.
8. Het Kreeftgezwel, en sommige andere verouderde zweeren.
9. Onderscheidene soorten van Gezwellen.

10. Bijzondere Verftnikingen of Krommingen van eenig Lid.

Elke dezer oorzaken zullen wij nu naar bovengenoemde orde in overweging neemen.

In de XV Afdeling des XXXIX Hoofddeels, hebben wij gelegenheid gehad om in het bijzonder over de famengeftelde Beenbreuken te handelen: voor het tegenwoordige zal ik dus flechts, als iets dat daar ter plaatfe reeds volledig bewezen is, doen opmerken, dat men in de Armeen en op de Schepen, alwaar de gemeenen niet behoorlijk kunnen worden opgepast, dikwijls aan fehokken en ftoeten zijn blootgefteld, en niet zelden van de eene naar de andere plaats moeten vervoerd worden, in gevallen van famengeftelde Beenbreuken, die maar eenigzins zwaar en gevaarlijk zijn, oogenblikkelijk tot de Afzetting besluiten moet. Er kunnen, indedaad, dikwijls in de allerongunftigfte omftandigheden gevallen voorkomen, waarin het ongevoegelijk zoude zijn om Ledenmaten afzetten. Dus zoude het in eene famengeftelde, en met gering geweld veroorzaakte Beenbreuk, waarin de Beenderen zodanig overdwars gebroken zijn, dat zij elkander, zodra men hen zet, met genoegfame ftevigheid onderfchragen, en voornamelijk wanneer 'er flechts een Been gebroken is, ongetwijfeld een wreede daad, en niet zelden eene onnodige maatregel zijn, om het Lid afzetten: maar is het Lid zeer geweldig befchadigd; zijn de Beenderen op zulk eene wijze gebroken, dat zij, al worden zij nog zo juist gezet, elkander niet kunnen onderfchragen; zo zal het, mijnes oordeels, altijd tot eenen algemeenen regel dienen, om de onmiddelijke Afzetting in het werk te ftellen. Kan men echter de *Operatie* niet terftond na het ontvangen der Kwetsuur verrichten, dan moet men zulks eenen geruimen tijd uitftellen; want is een Lid gezwollen en ontftoken, dan kan de Afzetting zonder het grootfte gevaar niet eerder ondernomen worden, dan na dat deze toevallen geheel ophouden.

In de gewone Praktijk nochtans, waarin men den Lijder van den beginne af aan in een gemakkelijke en gefchikte ligchaamshouding, welke hij niet nodig heeft te veranderen voor dat de genezing geheel is afgelopen, plaatfen kan; waarin hij in de volkomenfte rust kan gehouden worden, en alle de voordeelen eener frifche lucht, goede levensregeling, en den gedurigen bijftand van bekwame Heelmeesters genieten kan, zullen 'er weinig gevallen voorkomen, waarin men tot de *Amputatie* moet besluiten. De eenige oorzaak, welke, gelijk ik elders reeds heb opgemerkt, in zulke omftandigheden ons gebied om oogenblikkelijk de Afzetting te verrichten, is, dat de Beenderen van een Lid, tevens met de Spieren en andere zachte deelen die hetzelfde bedekken, zo gekneusd en vermorfeld zijn, dat 'er geen hoop overblijft om het Lid, wat middel men tot dezelfs behoud ook moge aanwenden, zo te herftellen, dat het ten gebuike gefchikt is. In zulke gevallen moet met hetzelfde terftond Afzetten; en gefchied dit niet, dan

dan moet de Konstbewerking, gelijk boven gezegd is, zo lang uitgesteld worden, tot dat de zwelling en ontsteking geheel verdwenen zijn.

Offchoon de oogenblikkelijke Afzetting in de dagelijksche Praktijk in den beginne zelden noodzakelijk is, zo word zij zulks echter somwijlen in de meer gevorderde tijdperken van samengestelde Breuken:

1. Uit hoofde van geweldige Bloedstortingen, die anderzins niet kunnen gestuit worden. Deze vallen somwijlen voor, wanneer een of meer Slagaderen door de scherpe einden der gebroken Beenderen, of door iets anders zijn doorgesneden.

2. Als het gevolg van eene uitgebreide Versterving. Waarover wij meer bijzonder gelegenheid zullen hebben om te handelen, wanneer wij de Versterving als een der algemeene oorzaken tot de Afzetting zullen in overweging neemen. En

3. Wanneer de einden der gebroken Beenderen langen tijd onveréénigd blijven, en 'er tevens zulk eene sterke Etteruitlozing plaats heeft, dat de Lijder somwijlen gevaar loopt van daaronder te zullen bezwijken.

Wij hebben elders doen opmerken, dat de herééniging van gebroken Beenderen somwijlen verhinderd word, door dien 'er eene Beenschilfer, die men had moeten wegneemen, los is blijven zitten; en niets doet eene sterke Etteruitlozing langer aanhouden, dan dit. Maar zija alle diergelijke Beenschilfers uit den weg geruimd; heeft 'er geene herééniging plaats; of blijft de ontlasting van Etter zo sterk voortgaan, dat zij den Lijder, ondanks alle de daartegen aangewende middelen, als door het Lid gestadig in eene en dezelfde richting te houden, de Wond, zo dikwijls als het nodig is, geregeld te verbinden, door eenen voedenden Leefregel, en het overvloedig gebruik van den Koortsbast, geweldig verzwakt; dan zal niets zo zeker tot deszelfs behoud verstreken dan het Lid afzetten.

Als de tweede algemeene oorzaak, waarom men een Lid moet Afzetten, hebben wij eene uitgebreide Vanéénscheuring en Kneuzing opgegeven. Wonden die met geen Breuk der nabijgelegene Beenderen gepaard gaan, zijn zelden zo gevaarlijk, dat zij immer eene Afzetting zouden vereischen: maar is een Lid zo geweldig vanééngescheurd en gekneusd, dat alle deszelfs groote bloedvaten geheel vernietigd zijn, zodat 'er geen grond van hoope overblijft om den omloop des Bloeds daarin te onderhouden, dan behoort men oogenblikkelijk het Afzetten aanteraden, om het even of het Been onbeschadigd is of niet. Daar alle moeite tot behoudenis van het Lid van de zijde des Konstbewerkers in zulke gevallen vruchteloos is, en dusdanige Wonden meer geschikt zijn, om tot versterving overtegaan, dan eenige andere, zo behoort de Operatie, hoe vroegtijdiger, des te beter verricht te worden.

In gescheurde en gekneusde Wonden kan het ook gebeuren, dat de Afzetting, alhoewel zij in den beginne niet nodig schein, naderhand volstrekt noodzakelijk word. Ten dien opzichte staan zij gelijk met samengestelde Breuken; en dezelve aanmerkingen zijn insgelijks daarop van toepassing. Er kunnen Bloedstortingen ontstaan die men niet kan stillen; 'er kan eene uitgebreide Versterving plaats grijpen; en de Ettervorming kan zo groot zijn, dat de Lijder onder de aanhoudende uitlozing daarvan zoude moeten bezwijken. In alle deze gevallen is het Afzetten van het Lid als het eenigste reddingsmiddel aantemerken.

Wij hebben het wegneemen van een gedeelte van een Lid door een Kanonskogel of enig ander uiterlijk geweld, als de derde algemeene oorzaak tot Afzetting opgegeven.

Dit is een van die gevallen, waarvan veele Konstbewaterkers staande houden, dat zij nimmer eene Afzetting vorderen: want het Lid reeds weggenomen zijnde, zal het, hunnes oordeels, beter zijn, de Wond te genezen, dan de pijn en het gevaar des Lijders door het doen eener *Operatie* te vermeerderen. Dit bewijs schijnt zeer aanneemelijk te zijn, maar kan geen steek houden.

In foortgelijke Wonden zijn de Beenderen gemeenlijk zeer verbrijzeld en vermorfeld; en de Spieren en Peezen zijn van zene ongelijke lengte, en geweldig vanéengescheurd en gekneusd. In dien toestand, moet elk bekennen, dat zo wel de afgescheidene Beenschilfers als de scherpe einden van het overgebleven Been, met de lappen der verscheurde Spieren en Peezen altegader behoren weggenomen te worden. Nu kan dit alles, naar mijne gedachten, zelden in minder tijd geschieden, dan de *Operatie* zelve; terwijl men, door het Lid boven het beleedigde deel Afzetten, en het Been met gezonde Spieren en frissche Huid te bedekken, de Wond zo veel zal kleiner maken, dat zij waarschijnlijk binnen een derde van den tijd, die anderzins ter heeling van de oorspronkelijke Wond vereischt zou worden, zal genezen; middelerwijl de Lijder een goede stomp zal verkrijgen, die men hem, door het opvolgen van de andere manier, niet zoude hebben kunnen verschaffen. Dit bewijs zoude genoegzaam zijn om de Konstbewerking onder bovengemelde omstandigheden aanteprijzen: want daar ik niet kan veronderstellen, dat zij den Lijder in grooter gevaar zal brengen, zo word de toevallige oogenblikkelijke pijn, die zij veroorzaakt, door het naderhand daaruit voortspruitend voordeel dubbel vergoed. Heeft de Wondarts het in zijn vermogen, dan moet hij zonder bedenken terstond de *Operatie* verrichten: want hoe noodzakelijk zij zijn moge, zo zouden veele Lijders mogelijk in het vervolg geen moed en standvastigheid genoeg bezitten om zich daaraan te onderwerpen; en, door miskenning van de daaruit voortspruitende voordeelen, aan het tegenwoordig gemak boven het toekomstig nut en voordeel, het mogt zo groot zijn als het wilde, de voorkeur geven.

De vierde oorzaak die het Afzetten van een Lid fomwijlen noodzakelijk maakt, is de Verfterving (*Grangraena*). Zij, die zich hebben voorgenomen om het doen der Afzetting, zo veel mogelijk, tegentewerken, waanen dezelve in de Verfterving geheel nodeloos te zijn: want, zeggen zij, men kan alle ligte trappen van Verfterving genezen; en is zij groot, dan word de Lijder gewonelijk het flagtoffer daarvan, om het even of de *Operatie* verricht word of niet. Dit gevoelen wederfpreekt echter rechtstreeks der goede uitwerking, en der ervaring van elk onbevooroordeeld Konftbewerker zo sterk, dat ik hetzelfde niet zal behoeven te wederleggen: want alhoewel het zeer kwalijk zoude gedaan zijn in geringe Verftervingen een Lid afzetten; zo vrage ik echter, wat middel moet men dan in deszelfs plaats bij de hand neemen, wanneer, gelijk dikwijls het geval is, de Verfterving zich zo wijd verspreid heeft, dat zij alle, of de meeste zachte deelen van een Lid heeft aangetast? Daar ik dusdanig middel niet kenne, en nimmer van deszelfs bestaan gehoord heb, durf ik veilig besluiten, dat in een tot zulk een hoogte ftijgende Verfterving, als hier boven gemeld is, de Afzetting van eene onvermijdelijke noodzakelijkheid word

Dan, alhoewel men deze leer over het algemeen volkomen omhelst, zo zijn het de Konftbewerker's echter onderling niet eens met opzicht tot het tijdperk der Verfterving, waarop men de *Operatie* doen moet. Sommige houden fttaande, dat men in alle gevallen van Verfterving, en voornamelijk wanneer zij door uiterlijk geweld veroorzaakt is, het Lid moet Afzetten zodra men maar eenige fpooren van Verfterving ontwaar word, en zij voortgaat zich uittebreiden: andere zijn van oordeel, dat men de Afzetting nimmer behoort aanteraden, voor dat de Verfterving niet alleen niet verder voortgaat, maar tot dat de verftorvene deelen van de overblijvende gezonde geheel zijn afgefcheiden.

Zij, die voor eene onmiddelijke Afzetting zijn, geven voor reden op, dat men door het Lid boven de Verfterving afzetten, derzelve voortgang zal kunnen ftuiten, en dus den lijder in het leven behouden. Offchoon dit bewijs eenen fchoonen fchijn heeft, zo komt het mij nochtans voor op geen en goeden grond te rusten; en zo verre mijne ondervinding gaat, zoude ik eerder van oordeel zijn, dat deze manier van handelen zeer gevaarlijk is, en over het geheel is aftekeuren. Want hoe naauwkeurig men ook moge toezien om de *Operatie* daar ter plaatfe te verrichten, waar het Lid het gezondst fchijnt, zo kan zelfs de ervarendfte Konftbedefenaar hierin dwalen. De Huid kan volmaakt gezond, en van pijn, ontfteking en zwelling geheel vrij zijn; en echter zoude het kunnen gebeuren, dat de daarönder liggende Spieren en andere in de nabijheid van het Been gelegene deelen door Verfterving waren aangetast. Hiervan heb ik verfcheidene voorbeelden gezien: dan gefield, men bevind dat alle de doortefnijdene deelen werkelijk gezond zijn, zo zal echter de Verfterving, indien men de *Operatie* volvoerd terwijl zij nog voortgaat, bijna altijd op den ftomp overlaan; ik voor mij ten minfte heb nimmer het

tegendeel gezien, offchoon ik ongelukkiglijk in verscheidene gevallen ben betrokken geweest, waarin men deze manier gevolgd had. Door mijne verkeerling met Konstbroederen, welke door hunne bijzondere betrekking veel gelegenheid hadden gehad om die gevallen te zien, welke het meest geschikt waren om tot Versterving overtegaan, heb ik mogen ontwaren, dat hunne waarneemingen ook tot staving van dit gevoelen dienden: het was insgelijks het aangenomen gevoelen van SHARPE, POTT en van alle nieuwere Konstbeoefenaren (a). Ik acht mij verplicht hiervan melding te maken, doordien sommige bespiegelende Konstbeoefenaars een tegengestelde manier hebben willen invoeren; die, wilde men daar naar te werk gaan, groote reden zoude opleveren om bij uitstek schadelijk te zijn, hoewel men, door den algemenen kwaden uitflag geleerd, grond heeft van te hopen, dat zij, zelfs door hare bijzondere voorstanders, spoedig achter de bank zal geworpen worden.

Ik geloof echter niet, dat het noodzakelijk is, de *Operatie* zolang uitstellen als door sommige Konstbewerkers, en vooral door SHARPE is aangeraden; wiens gevoelen is, dat men de Konstbewerking nimmer moet verrichten voor dat de afscheiding der verstorvene deelen zeer verre gevorderd is. Daar SHARPE een man was van groote ondervinding, zo zoude zijne waarneeming op goede gronden kunnen schijnen te rusten; dan voor zo verre ik echter heb mogen ondervinden, behoort men het als voldoende genoeg aantemerken, indien men slechts zo lang wacht, tot dat de Versterving zich niet verder uitbreid, en langer niet. Op die wijze schijnen wij alle voordeelen te kunnen genieten, welke de aangeprezene voorzichtigheid geven kan; en hoe eerder men na dit tijdstip de verstorvene deelen wegneemt, des te gereeder zal men kunnen verhinderen, dat de stinkende etter, welk uit een verstorven deel gemeenlijk voorkomt, niet in het bloed worde opgenomen.

Het opgegeven gevoelen is op alle foorten van Versterving toepasselijk. Waaruit zij ook moge ontstaan zijn, de geneeswijze is altijd dezelfde; want offchoon sommige willen, dat men zorgvuldig behoort te onderscheiden of zij uit eene in- of uitwendige oorzaak ontstaat, zo brengt zulks echter geen het minste nut bij. Men moet de *Operatie* in geen geval onderneemen, dan op het bepaalde tijdstip; en dan behoort men, het ongemak kome voort waaruit het wil, geen het minste uitstel te dulden.

Ten vijfde, moet ik in het melding maken van de witte Zwelling der Gewrichten, als een oorzaak tot Afzetten, mijn lezers wijzen naar het geen ik in mijn werk *over de Zweeken*, zo omtrent de behandeling dezes

on-

(a) De eigene woorden van POTT zijn op dit stuk zeer sterk. Ik heb, zegt hij, meer dan eens gezien, dat men de proef nam om leden afzetten, waaraan de Versterving pas begon-
nen was; maar nimmer met goed gevolg: — zij verhaastte altijd des lijdens dood. Zie zijne Aanmerkingen over de Beenbreuken.

ongemaks, als ook ter meer bijzondere kennis der toevallen, welke deze Konstbewerking noodzakelijk maken, gezegd heb. Voor het tegenwoordige wil ik alleen aanmerken, dat men, zolang als 'er de minste reden is om te hopen dat het Lid door andere middelen, zonder den lijder aan gevaar blootstellen, zal kunnen behouden worden, nimmer de *Operatie* moet aanraden. Als een nadere drangreden kan ik nog aanvoeren, dat het bovengemeld gevoelen, door eene langdurige ondervinding ten sterkste bevestigd is, namelijk, dat de *Amputatie* meermaal zal gelukken, dat is, dat daardoor een grooter aantal menschen het leven zal behouden, wanneer zij zo lang word uitgesteld tot dat de lijder merkelijk verzwakt is, dan wanneer zij vroeger verricht word. De reden daarvan is bijkans dezelfde als wij boven, bij het aanraden van een late Afzetting in gevallen van samengestelde Breuken, heb opgegeven.

Ten Zesde, heb ik in de *derde Afdeeling* van 't *XXXVIII Hoofddeel* de behandeling van verscheidene soorten van Beenknobbels voorgedragen, zodat wij voor het tegenwoordige alleen hebben aantemerken, dat men, ingevalle het niet doenlijk is om het aangestoken Beendeel op de manier, welke wij boven daartoe hebben aanprezen, wegteneemen, en het Gezwel of des lijders leven in gevaar brengt, of zo wegens deszelfs grootte als anderzins ondragelijk word, en 'er geene bijzondere redenen zich als hinderpalen opdoen, verpligt is het Afzetten van een Lid, als het eenigst redmiddel aanteraden en te verrichten.

De naaste oorzaak, welke ik, ten Zevende, als een noodzaaklijk vereischte, waarom men tot de Afzetting behoort overtegaan, heb opgenoemd, bestaat in een uitgebreid Beenbederf, dat met Zweeren der omliggende zachte deelen gepaard gaat. In de *zevende Afdeeling* mijner *Verhandeling over de Zweeren*, heb ik de onderscheidene middelen, welke ter genezing dezes ongemaks, dat is ter afschilfering der bedorvene Beendeelen kunnen dienstig zijn, opgeteld. Ik heb bij die gelegenheid tevens doen opmerken, dat, offchoon een uitgebreid Beenbederf over het algemeen op zichzelf als eene genoegzaame reden kan beschouwd worden, waarom men een Lid moet afzetten, zulks echter voorzeker niet dan onder veele bepalingen moet ondernomen worden. Hoe uitgebreid een Beenbederf ook zijn moge, ja al beslaat het de geheele lengte van een Been, men behoort hetzelfde wegteneemen; en ik kan mij veele voorbeelden herinneren, waarin de plaats der weggenomen Beendeelen door eene nieuwe Beenvorming volkomen werd aangevuld: zodat het bederf aan een Been, indien de lijder van een goede lichaamsgesteidheid, en voornamelijk wanneer hij jong is, op zich zelf zelden een genoegsame reden oplevert, waarom men een Lid moet afzetten; men behoort ten minste, ter behouding van hetzelfde, eerst het wegneemen der bedorvene Beendeelen te beproeven. Maar gaat het bederf aan een Been gepaard met diepe en uitgebreide verzweringen der naastbijliggende zachte deelen, die met veel grond doen vermoeden, dat men de genezing niet kan verkrijgen al wierd zelfs het gheele Been weggenomen, dan behoort men de

Af-

Afzetting de voorkeur te geven; want in die gesteldheid is de aangroeiing van een groot stuk Been niet alleen zeer onzeker, maar de genezing der Zweeren ook bij uitstek moeilijk, en men behoeft den Lijder diensvolgens aan geen gevaar bloottestellen.

Ten Agtste, komen het Kreeftgezwel en sommige andere soorten van verouderde Zweeren hier als een reden, die de Afzetting noodzaaklijk maakt, in aanmerking.

Toen ik, in mijne Verhandeling *over de Zweeren* over het Kreeftgezwel handelde, trachtte ik aantetonen, dat men in de genezing van hetzelfde noch op in- noch op uitwendige middelen moet vertrouwen; en dat het wegneemen van het aangedane deel het eenigst redmiddel is. Ik moet toestemmen dat het Kreeftgezwel zeer zelden aan een der uiterste ledenmaten word waargenomen: maar echter heeft het somwijlen daaraan plaats; en gebeurt dit, dan moet men oogenblikkelijk tot de uitsnijding daarvan besluiten. Men kan het Kreeftgezwel dikwijls wegneemen, zonder het Lid afzetten; maar heeft het ongemak zich zo ver verspreid dat de Banden of Beenderen daardoor zijn aangedaan, en de verzwearing zeer groot is, dan zal niets kunnen baten, dan het Lid boven de aangedane deelen afzetten. Ik weet wel, dat men in zulke gevallen pogingen gedaan heeft om het Lid te behouden; maar altijd zonder vrucht. Het Afzetten zelfs van een Lid zal somtijds niet helpen; dan ik heb in gevallen, waar in het ongemak, nadat men het op de gewone wijze had weggenomen, wederom was uitgesporst, daarvan een goede uitwerking gezien.

Behalve het Kreeftgezwel kunnen, in bijzondere omstandigheden, andere soorten van Zweeren het afzetten insgelijks noodzakelijk maken. Wanneer eene uitgebreide verzwearing, die uit geene algemeene kwade ligchaamsgesteldheid voortkomt, de gezondheid des lijders merklijk verzwakt; en wanneer zij, in plaats van voor de aangewende middelen te wijken, hoe langer hoe grooter word, en al meer en meer inwortelt, zodat het eindelijk zo ver komt, dat de lijder gevaar loopt van te sterven; dan moet men op het Afzetten aandringen. Zulke Zweeren, welke men gewoonlijk invretende Zweeren (*Ulceræ Phagadanica*) noemt, lopen somwijlen op die manier uit: dan deze kunstterm gebruikt men meestentijds in Pijpzweeren; gelijk in zulken, die uit diepzittende Ettergezwellen voortkomen; waarin de Etterstof zich tusfchen de Spieren heeft nedergezet, en in welken, niettegenstaande onze pogingen om dezelve te genezen, de Etterlozing zo sterk blijft voortgaan, dat des lijders leven daardoor in gevaar geraakt.

Wij hebben, ten Negende, als eene naaste oorzaak, die de Afzetting kan vereisfchen, ook verscheidene soorten van Gezwellen opgenoemd.

Beursgezwellen geven zelden daartoe aanleiding; maar in sommige gevallen, wanneer zij diep zitten, en mogelijk hunnen oorsprong uit het Beenvlies hebben, kunnen zij, indien men ze zo lang laat zitten tot dat zij buiten-ge-

gewoon groot geworden zijn, alle de omliggende zachte deelen zo zeer beschadigen, dat niets dan het Afzetten van het Lid eenig voordeel doen kan. In sommige gevallen worden de onderliggende Beenderen, uit hoofde eener lange aanhoudende drukking dier Gezwollen, niet alleen door bederf aangetast, maar geheel en al ontbonden; terwijl tevens het Celleweeffel, en zelfs de Spieren van het Lid zo geweldig worden doorgeknaagd, dat 'er geene de minste hoop overig blijft om dezelve te kunnen behouden.

Somwijlen ontdekt men, dat een gedeelte van een Lid zeer sterk uitzet en op sommige plaatsen eene gelijkvormige hardheid aanneemt, terwijl het elders een zekere weekheid bezit, die aanleiding geeft om te vermoeden dat 'er zich van binnen eenig vocht of iets anders heeft bijéénverzameld. De Huid behoud in den beginne hare natuurlijke kleur; maar eindelijk word zij loodkleurig. In het eerst gaat het ongemak met geen pijn gepaard; dan in het vervolg word het niet alleen pijnlijk, maar door deszelfs zwaarte ook bij uitstek lastig. Gewoonlijk ontstaat het zonder dat men de oorzaak kan ontdekken, en dikwijls in lieden die overigens gezond zijn: bij den aanvang vertoont zich de zwelling gemeenlijk aan het onderste gedeelte van het Lid, en klimt trapsgewijze op, tot dat zij zich over den geheelen omtrek heeft uitgebreid.

Dusdanige gezwollen ziet men in den beginne niet zelden aan voor een gewone zuchtige zwelling (*Oedema*); en zij schijnen, voor zo verre, vanden zelfden aarte te zijn, dat zij klaarblijkelijk door een uitstorting van vocht in het Celleweeffel veroorzaakt worden: maar in plaats dat het ontvaatte vocht van een weiachtig soort is, bevind men het met bloed vermengd en scherp te zijn; ten minste dit was zo het geval in allen dusdanige gezwollen die ik geöpend heb: en men ontwaart insgelijks, dat 'er nimmer zulk een groote menigte stoffe ontlast word, dat zulks den omtrek dezer gezwollen eenigzins doet verminderen, blijvende de zwelling na het doen der *Operatie* schier even groot als zij van te voren was; het welk de reden is dat zij geen het minste nut te weegbrengt. De Konstbewerking doet integendeel altijd kwaad. Er ontstaat eene pijnlijke verzwearing, en deze verhaast altijd den verderen voortgang des gezwels. Mij is indedaad nog geen middel bekend, dat in staat is om de uitzetting eenigermate tegentehouden; zodat ik, wanneer het gezwel zo groot word, dat het een wezenlijk gevaar verwekt, de Afzetting als het eenigst hulpmiddel beschouwè. Of deze Konstbewerking echter altijd wel van een gewenscht gevolg zal zijn, kan ik niet bepalen; dan tot dus verre heb ik, indien de Afzetting op een gezonde plaats van het Lid gemaakt was, nog geen voorbeeld gezien dat het ongemak wederkeerde.

Slagaderbreukige Gezwollen (*Tumores Aneurysmatici*) kunnen insgelijks als een oorzaak beschouwd worden, die in bijzondere gevallen reden kunnen geven om een Lid afzetten. Dit grondt zich voornamelijk op die onderscheidene gevallen, waarin de Konstbewerking ter genezing van een *Aneurysma* van de Dijesslagader (*Arteria Cruralis*) mislukt is, en op den goeden

den uitflag van het Afzetten van een Lid, waardoor men in gelijkfoortige gevallen des lijders leven behouden heeft. Is een Slagaderbreuk in de Knieholte of aan de Dije bij uitstek groot, en heeft het ongemak reeds zo lang geduurd, dat het niet alleen de zachte deelen, maar zelfs het Been heeft aangedaan, waartoe eene uitstorting van bloed gemakkelijk in staat is, dan zal het ongetwijfeld beter zijn het Lid afzetten, dan tot behoudenis van hetzelfde iets in het werk te stellen: maar, in zulk een geval is het geenzins de Slagaderbreuk, die het Afzetten noodzakelijk maakt, maar wel eene ongesteldheid der deelen, veroorzaakt door het te lang aan zich zelf overlaten van het ongemak, voor dat men, om hetzelfde uit den weg te ruimen, iets krachtadigs bewerkstelligd heeft. In den beginne, en nog lang na het ontstaan eener Breuk van de Onderknie-slagader (*Arteria Poplitea*), moet men de Afzetting van het Lid nooit aanraden: want ik kan mij verscheidene gevallen herinneren, waarin men ledenmaten, zelfs wanneer de Slagader in het bovenste gedeelte van de Dije gekwetst was, door het doen der Kunstbewerking van de Slagaderbreuk heeft behouden. Maar heeft 'er zulk eene uitgebreide zuchtige zwelling over het geheele onderste gedeelte van het Lid plaats, dat 'er geen hoop meer overblijft om deszelfs kracht en gebruik te herstellen, zo zal het, al eens gesteld dat de *Operatie* van de Slagaderbreuk gelukkig zoude aflopen, nochtans ongetwijfeld beter zijn het Lid oogenbliklijk afzetten, dan eerst die Kunstbewerking te beproeven.

De Slagaderbreuk, welke wij hier onder het oog hebben, is van die soort, welke door een verwijding of uitzetting van de Slagader word te weeg gebracht, en waarin de rokken van het vat geborsten zijn, zodat 'er, waarschijnlijk voor dat de Lijder eenige hulp gevraagd heeft, reeds eene aanmerkelijke hoeveelheid bloed in het omliggend Celleweefsel is uitgestort. Dit zal echter zelden gebeuren als bij arme of onvermogene lieden; en diensvolgens valt dit ongemak, in den toestand waarover wij nu handelen, voornamenlijk voor in Gasthuizen. In den beginne ontwaart men daaraan altijd een sterke klopping; maar in latere tijdperken des ongemaks word de zwelling zo groot, dat men het slaan der Slagader bezwaarlijk, zoo ooit, kan ontdekken; het geen dikwijls aanleiding geeft om hetzelfde voor een gezwel van een' geheelen anderen aart aantezien: een behoorlijke navorsching, hoe het geval zich van den beginne af aan heeft toegedragen, zal ons echter meestentijds deszelfs wezenlijken aart doen kennelijk worden.

Tot de Tiende en laatste algemeene oorzaak welke, onzes oordeels, de Afzetting noodzakelijk maakt, behoren de bijzondere Verstuikingen of Krommingen van eenig Lid.

Wanneer een Lid in andere opzichten volmaakt gezond is, zal het zelden gebeuren dat de eene of andere verstuiking, die het ondergaan heeft, eenen genoegzamen grond zoude opleveren om het doen dezer Kunstbewerking te volvoeren: dan, in den loop eener uitgebreide praktijk komen

men 'er fomwijlen gevallen voor, waarin Ledenmaten zo sterk gekromd zijn, en zo veel ongemak en last veroorzaken, dat de Lijders liever willen overgaan om dezelve te laten wegneemen, dan zich langer aan de daaruit voort-spruitende moeilijkheden te onderwerpen. Zijn wij in zulke omstandigheden buiten staat om de Kromming door middelen van eenen zachteren aart te genezen, dan vinden wij ons in de noodzaaklijkheid gesteld om aan des Lijders verlangen te voldoen.

Dit zijn nu de onderscheidene gevallen die het Afzetten van een Lid kunnen noodzaaklijk maken. Daar zij nochtans zeer verschillend van aart zijn, en het verlies van een Lid voor alle lijders een zaak van het grootst belang is, zo verdienen zij, in alle gevallen, de hoogstmogelijke opmerking der Konstbeoefenaren. Indedaad gaat dit stuk der beoefenende Heelkunde, namelijk het juist bepalen van die gevallen, waarin de Afzetting moet worden aangeraden, met zulke groote moeilijkheden gepaard, en een Wondarts stelt zich, indien hij, zo lang 'er de geringste twijfeling omtrent de noodzaaklijkheid van de Afzetting overblijft, daartoe overgaat, zo sterk aan den laster en bedilzucht bloot, dat het aan ieder Konstbewerker tot eenen vasten regel moet dienen, om nimmer een *Operatie* van dien aart te onderneemen, dan na vooraf, wanneer zulks met eenige mogelijkheid geschieden kan, den raad van eenige zijner Konstbroederen te hebben ingewonnen. Nu zullen wij tot het beschrijven van de wijze van Afzetten zelve overgaan.

III. A F D E E L I N G.

Algemeene aanmerkingen omtrent de wijze van het Afzetten der Ledenmaten.

De Heelkunst is mischien in geen geval tot grooter volmaaktheid gestegen, dat in de manier van Afzetten der Ledenmaten. Vóór de uitvinding van het *Tourniquet* ging deze Konstbewerking met zo veel gevaar verzeld, dat slechts een klein getal van Wondartsen het wagen durfde om dezelve te onderneemen: ja, zelfs nog langen tijd na de uitvinding van dat Werktuig, was het daarmee gepaard gevaar zo groot, dat meer dan de helft der Lijderen, die zich aan die *Operatie* hadden onderworpen, het met de dood moesten bekopen.

Ik verbeelde mij echter dat in den tegenwoordigen verbeterden staat van *Amputeeren*, met insluiting zelfs van den algemeenen loop der praktijk in de Hospitalen, naauwlijks één van de twintig lijders daar aan sterven zal: en in de bijzondere praktijk, als waarin men alle de op de Konstbewerking betrekking hebbende onderscheidene omstandigheden ongetwijfeld naauwkeuriger kan gadeslaan, zal de evenredigheid van sterfgevallen zo groot niet zijn.

De plaats alwaar men, wanneer wij het in onze keuze hebben, een Lid moet Afzetten; het verhoeden van Bloedstortingen onder het doen der Konstbewerking; het op zulk eene wijze doorsnijden van de Huid, Spieren en Beenderen, dat men de Stomp gantschelijk met Huid kan bedekken; het onderscheppen van de Slagader alleen, zonder de Zenuw of iets der omliggende deelen in het Bindfel te beklemmen; het in eenen behoorlijken stand bevestigen der bekleedfelen, zodat zij na het doen der *Operatie* niet kunnen opkrimpen; en eene geschikte behandeling in het vervolg, zijn in deze Konstbewerking de omstandigheden, die een meer bijzondere opmerkzaamheid vorderen.

Na den Lijder tegen het verlies van bloed beveiligd te hebben, bestaat het voornaamste doelwit daarin, dat men zo veel van de zachte deelen poge te behouden als nodig is om de Stomp te bedekken, en de Wond zo spoedig mogelijk ter genezing te brengen: want buiten dat, bekomt men na het afzetten van een der groote ledenmaten altijd een uitgebreide Wond; welke diensvolgens de genezing langwijlig maakt, en in veele gevallen zulk eene overvloedige Etterlozing veroorzaakt, dat des Lijders gezondheid daardoor een onherstelbaar nadeel word toegebracht. De daar uit voortspruitende ongemakken zijn zo in het oog lopend, dat men van tijd tot tijd proeven genomen heeft om dit gedeelte der Konstbewerking te verbeteren. In het eerst bestond al het geen wat men bij het Afzetten verrichtede, in het met een Mes tot op het been doorsnijden der zachte deelen, en hetzelfde naderhand aan het eind der opgetrokken Spieren aftezagen. In het vervolg deed CHESELDEN den voorslag om de zachte deelen door eene dubbele insnijding van elkander te scheiden; men sneed namenlijk de Huid en het Celleweeffel in de rondte door; en dan maakte men aan den rand der opgetrokken Huid een evengelijke insnijding door de Spieren: op die wijze wierd de Zaag hoger op het Been aangezet, en men kon de Stomp beter met Spieren en Huid bedekken. Er bleef echter altijd een uitgebreide Wonde over; in zo verre dat men, na het Afzetten van de Dije, zelden in minder dan drie of vier maanden eene genezing bewerken konde; dikwijls waren 'er vijf of zes maanden toe nodig; en na dat alles behielden de Stompen een van onderen spits toelopende gedaante, doordien het Been buiten de zachte deelen uitstak: ook gebeurde het dikwijls, dat 'er, lang na dat de lijders zich volkomen hersteld waanden te zijn, door het afschilferen van het uitstekende Beendeel, nog eene andere verzwearing ontstond.

Om het ontstaan eener dusdanige spits toelopende, of naar een suikerbrood gelijkende Stomp (*Sugarloaf Stump*) te verhoeden, gebruikte men een cirkelvormig Windfel, ten einde daarmede de Huid en Spieren te ondersteunen en derzelve opkrimping tegen te gaan; en wanneer dit Windfel van het bovendeel van het Lid naar beneden toe behoorlijk wierd omgeslingerd, dan voldeed het eenigermate aan het oogmerk, maar nooit zo krachtadig of de genezing wierd zeer langwijlig. Met oogmerk om deze manier van handelen te verkorten, sloeg SHARPE, in zijne Verhan-

handeling over deze Konstbewerking, voor, om de bekleedfelen door middel eener bloedige Hechting bij elkander te brengen, en ze boven de Stomp te bevestigen: dan de daarmede gepaard gaande pijnen en ongemakken waren zo groot, dat deze manier nimmer algemeen is aangemen; en SHARPE zag ten langen laatste zelve daar geheel van af.

Men was nu overtuigd van de onmogelijkheid om deze manier van Konstbewerking zo te verbeteren, dat de genezing daardoor verkort wierd, en, in plaats van een' spitse, een vlakke Stomp te kunnen bezorgen. Ten gevolge daarvan zochten voor ruim twintig jaren onderscheidene Wondartsen de *Operatie* met de Vleeschlappen, die voor meer dan een eeuw door een' Engelsch Wondarts, LOUDHAM genaamd, het eerst verricht was, wederom in zwang te brengen. Het welk geschiedde door een Lap van de Spieren en Huid, op een in het vervolg te beschrijven wijze, te laten zitten, daarmede de Stomp te bedekken, en ze in dien staat door een geschikt verband zo lang bevestigd te houden tot dat alles volkomen vereénigd was.

Dus doende verkreeg men een soort van een dik spierachtig kussen, het welk, even als een volmaakt huidbekleedsel, de Stomp bedekte; dus wierden daardoor de grootste verwachtingen gekoesterd; dan de bedenkingen daar tegen, waar over ik in het vervolg zal handelen, waren zo groot, dat de door de ervarendste Wondartsen aangewende pogingen, om deze manier van *Opereren* te verbeteren, nooit in staat zijn geweest om dezelve in algemeen gebruik te brengen.

Deze mislukking wekte den naijver der Konstbeoefenaren wederom op, om de gewone wijze van Afzetten te verbeteren, en hunne ondernemingen waren van geen ongelukkig gevolg. Door de tegenwoordige verbeterde wijze van Afzetten, behoud men zulk een menigte van bekleedfelen als nodig is om de Stomp volkomen te bedekken; waardoor men in sommige gevallen eene genezing, zonder eenige uitlozing van Etter, verkrijgt: en in alle gevallen loopt de genezing, ten zij eene bijzondere kwade lichaamsgesteldheid, of eene bij uitstek hooglopende Ontsteking zulks mogt verhinderen, binnen het verloop van twee of drie weken af. Wanneer wij de verbetering, waarmede men dit oogmerk bereikt, als het belangrijkste stuk in de hedendaagsche beoefenende Heelkonst beschouwen, zo zal men het, hope ik, in mij verschonen, dat ik, vóór het doen der beschrijving van de Konstbewerking zelve, kortelijk gewag make, van het aandeel dat ik in derzelve invocring heb.

In den loop mijner leerjaren, zo wel in het Hospitaal te *Edinburg* als in de Hospitalen van *Londen* en *Parijs*, wierd ik ten sterkste getroffen door de ongemakken, die hunnen oorsprong verschuldigd waren aan gebrek van opmerkzaamheid om in verschillende Heelkonstige *Operationen* de Huid te behouden; zodat ik vastelijk besloten had om bij alle voorkomende gelegenheden in mijne eigen praktijk op dit stuk eene bijzondere opmerkzaamheid te vestigen.

Van het jaar 1772 af, toen ik mij als Wondarts nederzette, nam ik tot eenen vasten stelregel aan om bij het wegneemen zo van Kreeft als andere Gezwellen, wanneer de goede gesteldheid der deelen zulks toeliet, zo veel van de Huid en het Celleweeffel overtelaten, als nodig was om de Wonden volkomen te bedekken; en in het Afzetten van een of ander der uiterste ledenmaten zo veel te behouden, als ter geheele bedekking van de Stompen vereischt wierd. In den loop van dat jaar had ik gelegenheid een Afzetting te doen; en ziende dat de verbetering van het behouden der Huid zelfs boven mijne verwachting ging, vermids de genezing van een groote Stomp in het afzetten van de Dije binnen drie weken afliep, zo kon het niet falen of ik *Opereerde* naderhand, zo wel in mijne eigene praktijk als in het Hospitaal, altijd op die manier. Die wijze van handelen wierd insgelijks door mijnen vriend HAY, en naderhand nog door verscheidene andere Konstbeoefenaren gedurende hun verblijf in het Hospitaal alhier opgevolgd; en sints dien tijd hebben HAY en ik onafgebroken het daarop toegelegd, om uit de bij toeval te weeggebragte afwijkingen in de manier van *Amputeeren*, dezelve tot eene meerdere volmaaktheid te brengen; waardoor wij in alle gevallen de geneeswijzen aanmerkelijk hebben verkort. Ik zag dikwijls, dat Stompen van groote ledenmaten, tot welkers genezing volgens de gewone manier verscheidene maanden vereischt wierden, nu binnen weinig weken genazen: in eenige weinigen volgde de genezing zonder eenige Ettervorming: en in allen verkreeg ik een vlakke gelijkvormige Stomp.

Na dat ik reeds verscheidene jaren op die wijze *geamputeerd* had, gaf de Wondarts ALANSON van *Liverpool* in den jare 1779 eenige Waarnemingen over het Afzetten van Ledenmaten in het licht, waarin hij eene wijze van *Opereeren* beschrijft, welke hij na eene negenjarige ondervinding met de warmste bewoordingen aanprijst, als beantwoordende aan alle oogmerken, die men van deze Konstbewerking verwachten kan, en meer bijzonderlijk hierop nederkomende, dat de genezing der Stompen voor het grootste gedeelte *per primam intentionem*, dat is, zonder Ettervorming geschied.

Daar men ALANSONS wijze van Afzetten in de laatste tijden met het hoogste recht aan alle andere voormaals bekende manieren van *Opereeren* heeft voorgetrokken, zal ik in het vervolg daarvan eene beschrijving geven; terwijl ik ten zelfden tijde ook die manier van Afzetten zal beschrijven, die door mij reeds voor lang in beoefening gebragt was, en die, volgens verscheidene proefnemingen, in alle gevallen, waarvan mij iets ter ooren is gekomen, tot nog toe den voorrang verdiend heeft. In de eerste plaats zal ik de *Operatie* beschrijven gelijk zij op de Dije gemaakt is, en naderhand spreken van de wijze van Afzetten op andere plaatsen der uiterste ledenmaten.

IV. A F D E E L I N G.

Van het Afzetten der Dije.

Bij het Afzetten van de Dije of een Been, moet men den Lijder op een tafel van gewone hoogte doen nederliggen, terwijl een voor hem zittende medehelper het Been behoorlijk bevestigt en ondersteunt. Het andere Been behoort insgelijks door eenen helper te worden vastgehouden, middelerwijl des Lijders armen door eenen medehelper aan elke zijde bevestigd worden, ten einde dus voortekomen, dat de bewegingen des Lijders het doen der *Operatie* verhinderen.

Het bloeden belet men door het aanleggen van het *Tourniquet*, waarvan ik de wijze bereids in het eerste Deel dezes Werks beschreven heb: en daar het een zaak van groot belang is het Werktuig zo hoog aan de eindpaal der Dije aanteleggen als mogelijk is, zo behoort het op de Dijeflagader (*Arteria Femoralis*) aangelegd kussen des Werktuigs zelfs de Liesch te bereiken.

Dit is eene volstreckte noodzaaklijkheid wanneer de Konstbewerking op het bovendeel van het Lid moet verricht worden: maar het kan insgelijks veilig geschieden, indien men het Lid onmiddelijk boven het Kniegewricht wil afzetten: en met opzicht tot de geschiktheid der plaats, waar men het Dijebeen kan *Amputeeren*, moet ik doen opmerken, dat men daarvan niet meer behoort wegteneemen dan het geen uit den aart des ongemaks volstreckt noodzaaklijk is; want hoe meer men laat zitten des te bruikbaar is de Stomp.

Ten einde de *Operatie* behoorlijk verricht worde, moet men het bovendeel van het Lid door eenen medehelper met beiden zijne handen doen aanvatten, en de Huid en het Celleweeffel zo veel doenlijk omhoog trekken: terwijl, de deelen in zulk een' staat van spanning gebragt zijnde, de aan de buitenzijde van den Lijder staande Konstbewerker, dezelve tot op de Spieren toe in de rondte doorsnijdt: hetwelk zich gewoonlijk in één snede met het op Plaat XXXII. Fig. 3. afgebeelde *Amputeermes* laat verrichten: dan in het Afzetten van groote Ledenmaten is het gemaklijker zulks met twee insnijdingen te doen. De medehelper voortgaande met het opwaarts trekken van de bekleedselen, moet de Konstbewerker het daarmede veréénigd Celleweeffel tot op de daar onder liggende Spieren in diervoege doorsnijden, dat 'er zo veel van de Huid overblijft als nodig is om de Stomp volkomen te bedekken.

De Huid steeds hoger opgetrokken wordende, moeten de Spieren zo nabij den rand van de Huid in een loodrechte snede worden doorgesneden;

den; beginnende aan den binnenkant der Dije met het bovendeel der groote Spieren; en dus in de rondte benedenwaarts en langs de buitenzijde voortgaande, eindigt men ter plaatse alwaar de insnijding begonnen is. Gedurende het doen van dit gedeelte der *Operatie*, moet men wel acht slaan om den rand der opgetrokken Huid te vermijden; dan zulks kan altijd geschieden, doordien het den Kunstbewerker weinig moeite kost, om zijn oog van het eerst tot het laatst op den loop van het Snijmes gevestigd te houden; ook kan dit gedeelte der Kunstbewerking niet gevoeglijk op eene andere manier volvoerd worden: want de Huid kan, zelfs in gevallen, waarin men tot derzelve bescherming meer dan één medehelper gebruikt, indien de Wondarts zijn oog aan den loop van het Snijmes onttrekt, gemakkelijk beschadigd worden.

Naar de gewone manier van *Opereeren* zoude men het Been recht af, bij den rand der opgetrokken Spieren, moeten afzagen: dan wij zijn meer verzekerd van eene goede Stomp te zullen bekomen, indien de Spieren van te vooren op den afstand van een duim van het Been worden losgemaakt; en dit kan gemakkelijk geschieden, wanneer men de punt van het gewoon *Amputeermes* tuschenbeiden steekt, en hetzelfde van den eenen tot den anderen kant van het Lid vrijelijk rondvoert. Dit geschied zijnde, moet men de Spieren en Bekleedselen zo ver naar omhoog trekken, als de Spieren van het Been zijn afgescheiden, hetwelk door middel van een stuk gespleten leder, of met de ijzeren Terugtrekkers, alle welke Werktuigen op Plaat XXXI. Fig. 11, 12 en 13. staan afgebeeld, gemakkelijk geschieden kan. Nu behoort men, ter plaatse waar men de Zaag wil aanzetten, het Beenvlies doortefnijden, en dit moet met een snede in de rondte gedaan worden; want schraapt men het te veel af, dan kunnen daaruit lastige en gevaarlijke Beenschilferingen ontstaan: dus behoort men die snede vlak onder de Terugtrekkers te doen. Hier ter plaatse moet men de Zaag aanzetten, en dus met vaste en langzame streeken het Been doorzagen. De op Plaat XXXII. Fig. 1. afgebeelde Zaag voldoet veel beter aan het oogmerk dan de gewone met een zware ijzeren bogt. In het verrichten van dit gedeelte der Kunstbewerking moet de medehelper, die het Been vasthoud, hetzelfde gelijkvormig ondersteunen; want laat hij het te veel in de hoogte rijzen, dan zal dit de beweging van de Zaag belemmeren, terwijl het Been, wanneer het niet hoog genoeg wordt opgetild, zeer geschikt is om te splinteren. Alle stukken of splinters, die mogten blijven zitten, moeten oogenblikkelijk met de Koorntang worden weggenomen.

Nu neemt men de Terugtrekkers weg; en den stam der Dijeslagader met het Slagaderhaakje (*Tenaculum*) gevat en uitgetrokken hebbende, moet men denzelve vóór het loslaten van het *Tourniquet* met een' stevigen draad toebinden: dan daar men de door de Spieren lopende takken dezer Slagader, zolang daarop eenige drukking plaats heeft, niet kan ontdekken, zo behoort men het *Tourniquet* terstond zo ver te ontschroeven dat de drukking geheel ophoudt. Hierop behoort men alle bloedklonters met eene in
warm

warm water gedoopte spons van de Stomp aftevagen, en alle slagaders die men kan gewaar worden te onderscheppen, wel zorg dragende dat de enden der bindfels lang genoeg buiten de Wond afhangen.

Alle de Bloedvaten dus onderschept, en de oppervlakte der Wond van bloed gezuiverd zijnde, moet men de Spieren en Bekleedselen zo verre benedenwaarts trekken tot zij de Stomp volkomen kunnen bedekken; en door eenen medehelper zo lang in dien staat gehouden worden, tot dat 'er een flannellen of katoenen Zwachtel, die vooraf, ten einde niet te kunnen afslippen, rondom het lijf is vastgemaakt, op zulk een wijze worden omgeslagen, als geschikt is om de Spieren en Huid te ondersteunen en te bevestigen: ter bereikinge van welk oogmerk men den Zwachtel twee of driemaal rondom het bovendeel der Dije moet omslingeren, en dan met kringwijze slagen (*Spiralturns*) tot bijna op het einde der Stomp laten aflopen, en zo digt toehalen, dat het opkrimpen der Spieren daardoor word tegengegaan, zonder dezelve zo sterk te drukken, dat het pijn verwekt of de omloop des bloeds belemmert. De Zwachtel word nu hier ter plaats met een gewone speld bevestigd, middelerwijl men daarvan, ten natemelden gebruike zo veel laat afhangen, als voor twee of drie slagen om de Stomp genoeg is.

De enden der doorgesneden Spieren zo gelijk als mogelijk is over het Been heenen gelegd zijnde, behoort men de randen van de Huid zo digt bij elkander te brengen, dat zij een recht langwerpige lijn langs het midden van de Stomp vormen. Heeft men slechts een of twee onderscheppingen gedaan, dan moet men de draden uit den onderste hoek van de Wond laten afhangen; maar hebben 'er meer onderscheppingen plaats, dan moeten de draden tuschen de beide hoeken verdeeld worden, ten einde de deelen, door toedoen van een groot vreemd ligchaam, nergens eenig nadeel komen te lijden.

Onderwijl een medehelper de randen der doorgesneden Huid bij elkander houd, legt men, ten einde dezelve in dien stand te houden, twee of drie stroken Hechtpleister dwars over de Stomp heenen; en bedekt dan de geheele oppervlakte der Stomp met een groote met GOULARDS (*Ceratum Goulardi*) of gewoone Kalmeisteen Waschzalve (*Ceratum e lapide Calaminari*) bestreken Wiek: hierover heenen legt, men een kussen van fijn werk met een' Drukdoek van oud linnen: den einde dezen toestel vasttehouden, zowel als om een zachte drukking op de Stomp te maken, moet men een strook linnen ter breedte van drie duim daarover heenen leggen; en deze moet dwars over de Stomp en niet van boven naar beneden gaan. Dit behoorlijk volbragt zijnde, gebruikt men het overige van den Zwachtel om dit alles met twee of drie slagen om de Stomp te bevestigen; kunnende men de drukking met de dwarsche strook naderhand naar welgevallen, door dezelve meer of minder toehalen en met spelden aan den Zwachtel vasttemaken, vermeerderen of verminderen.

Bij het omslaan van den Zwachtel moet men het *Tourniquet* wegneemen, maar hetzelfde moet zodra de Stomp verbonden is oogenblikkelijk wederom worden aangelegd. Wanneer men het los aanlegt, veroorzaakt het geen ongemak; en het stelt de Wakers of Helpers in staat om alle gebeurlijke bloedvloeden te kunnen stuiten: iets het welk men verscheidene dagen na het Afzetten van een der uiterste ledenmaten vooral dient in het oog te houden.

Nu moet men den Lijder te bedde brengen; maar in plaats van de Stomp met een aantal kussens, gelijk gemeenlijk het gebruik is, om hoog te houden, moet men haar een weinig lager dan het overige gedeelte van het ligchaam plaatsen: ten dien einde moet het bed een zachte helling van boven naar beneden hebben, en men behoort niets onder de Stomp te brengen dan slechts een weinig zacht werk.

Met oogmerk om te beletten dat de Lijder zich niet onvoorzien bewege zowel als om eenigermate de gevolgen dier Kramptrekkingen, tegentegaan, waarmede de Lijders, na het ondergaan der *Operatie* dikwijls gekweld worden, zo gebruik ik gewonelijk twee linnen of flanellen strooken, waarmede ik de Stomp aan het bedde vastmaak. Dit kan gemakkelijk geschieden, door de eene strook dwars over het eind van de Stomp, en de andere nabij het bovendeel der Dije aan te leggen: waar ter plaatse zij aan den om de Stomp geslingerden Zwachtel worden vastgenaaid; terwijl de einden dier beiden strooken met spelden aan het bedde worden vastgehecht: welk oogmerk men ook bereiken kan door middel van smalle banden, die van te vooren aan het bedde of de matras zijn vastgenaaid; wanneer een Lijder lang moet blijven liggen, voldoet een matras veel beter dan een bedde van vederen. Om voortekomen dat de deken de Stomp niet drukken, plaatst men boven de Stomp eenen toefstel van gevlochten teenen, of halve hoepels; en ik houde het tot eenen algemeen regel, om het even of de Lijder over pijn klaagt of niet, hem een pijnstillend middel te doen toedienen, het welk hem, in plaats van rusteloos en ongemakkelijk te maken, waartoe hij anderszins wel zoude overhellen, tot den volgenden dag een volmaakte rust en stilte verschaft.

Er ontstaan, zelfs reeds na verloop van eenige uren na het verrichten der Konstbewerking, somtijds Bloedstortingen, moettende daarom de Waker, die het opzicht over den Lijder heeft, ten sterkste worden aangevaard om de Stomp met de grootste naauwkeurigheid van tijd tot tijd te bezien; en, bij het ontdekken van den geringsten bloedvloed, het *Tourniquet* zo stijf aanteschroeven als nodig is om dezelve te stoppen, ten einde men tijds genoeg hebbe om den Wondarts te roepen. Het is echter billijk te doen opmerken, dat de schuld van dit ontzettend toeval over het algemeen aan den Konstbewerker is toeteschrijven; doordien het zelden zal voorvallen, wanneer de Slagaders ten tijde der *Operatie* met die naauwgezetheid, welke het gewigt der zake vordert, zijn opgezocht en onderschept. Indedaad zullen de bloedstortingen veel minder

der voorkomen, wanneer de *Operatie* op deze manier verricht word, dan wanneer men de Spieren onbedekt laat; en dat is waarlijk een belangrijk voordeel: want hoe oplettend een Wondarts in het onderscheppen der Slagaderen ook zijn moge, de op eene Wond van aanmerkelijke grootte gemaakte prikkeling, en daar uit voortspruitende Kramp-trekking, -lopen dikwijls op doodelijke Bloedvloeden uit. Ik heb daar van verscheidene voorbeelden gezien; terwijl ik bij de wijze van *Opereren*, waar over wij thans handelen, nimmer eenige Bloedstorting van belang heb waargenomen. Ik geloof ook, gelijk ik elders reeds gezegd heb, dat het gebruik van het Slagaderhaakje (*Tenaculum*) eenige verzekering geven kan: want schoon sommige, die aan deszelfs gebruik ongewoon zijn, hetzelfde veel onzekerer dan de Naald houden, is het 'er nochtans verre af van dusdanig te zijn. Ik wil niet zeggen dat 'er nimmer Bloedstortingen zullen voorvallen, wanneer het Slagaderhaakje gebruikt is; maar dat ik in den loop van mijn praktijk altijd gezien heb, dat in alle gevallen welke eenen doodelijken Bloedvloed ten gevolge hadden, de Onderschepping juist met de Naald gedaan was.

Wanneer 'er slechts een weinig Bloeds uitvloeit, dan behoeft men zich niet te ontzetten; ook is het niet nodig daarom het Verband af-teneemen: maar is de ontlasting zo groot dat men reden heeft om te vermoeden, dat zij uit een groote Slagader voortkomt, dan zal niets helpen dan dezelve te onderscheppen. Het welk geschied zijnde, moet men het Verband op dezelfde wijze, als het in den beginne was aangelegd, vernieuwen.

De eenige andere toevallen, waarvoor men gedurende de eerste drie of vier dagen na het doen der *Operatie*, met reden moet beducht zijn, zijn die Stuij of Kramp-trekkende bewegingen der Spieren waarvan wij boven melding gemaakt hebben; als mede de Ontsteking en Spanning van de Stomp, met de opvolgende Koorst, welke zich in alle gevallen van Afzetting in eenen meerderen of minderen graad opdoet, maar die, wanneer zij tot eene aanmerkelijke hoogte stijgt, altijd gevaarlijk is.

Zijn de Slagaderen, zonder de minste beklemming der Zenuwen, of eenig gedeelte der omliggende Spieren, onderschept, dan zijnde stuijpachtige bewegingen zelden gevaarlijk; maar hebben zij plaats, dan moet men, wanneer zij, door het Lid een gemakkelijker en meer ontspannen richting te bezorgen, niet gestild worden, ter stuiting van dezelve zijn toevlucht tot *Opiaten* neemen.

Ter voorkominge der Ontsteking behoort men den Lijder onder zulk eenen slapen leefregel te houden, als zijne krachten maar eenigzins toelaten. In zwakke uitgeteerde Gestellen is men echter verplicht hierin met zeer veel omzichtigheid te handelen, door dieneene al te slappe levenswijze groot nadeel zoude kunnen verwekken: dan bij hen, waar eene groote volbloedigheid, gepaard met gespannen Vezelen, aanwezig is, behoort men den Lijder niet alleen onder eenen strengere verkoelenden leefregel te houden, maar hem ook zo dra 'er snelheid en volte van pols of an-

dere toevallen van Koorts plaats hebben, terstond doen aderlaten; hij moet verdunnende dranken drinken, en door het gebruik van een of ander der verkoelende Middelen openlijf houden.

Het is echter nodig te doen opmerken, dat het gebruik dezer middelen over het algemeen slechts in de eerste dagen na het ondergaan der *Operatie* noodzakelijk is. Zo dra het tijdperk der Ontsteking voorbij is, dan zijn alle soorten van ontlasting bedenkelijk; zelfs kunnen zachte Buikzuiveringen, wanneer zij verder gaan als nodig is om gegereld open lijf te houden, zeer veel nadeel doen.

Op het einde van den derden dag moet men, wat toevallen 'er vooraf ook mogen hebben plaats gehad, de Stomp bezichtigen. Is 'er een overvloedige uitlozing van etter te wachten, gelijk altijd het geval is, wanneer de Stomp met geene bekleedselen overdekt is, dan moeten de deelen niet voor den vierden of vijfden dag worden bezichtigd: dan hier heeft geen reden tot uitstel plaats; en de Lijder gevoelt zich door het vernieuwen des eersten verbands altijd zeer verkwikt en versterkt. Ten dien einde laat men de Stomp door eenen Helper voorzichtig vasthouden, tot dat de omsingering van den Zwachtel geheel losgemaakt, en de overdwars aangelegde strooken, het Werk, en zelfs de groote met Zalve bestreken Wiek van de Wond zijn afgenomen. In eenige weinige gevallen zal men de deelen zonder Ettering verëenigd vinden; dan mees- tentijds is dit zoo niet: de Stomp is over hare geheele oppervlakte, voornamenlijk aan den benedekant der Wond, met een weinig etter overdekt, en de deelen zijn rood, gespannen en pijnlijk op het aanraken, terwijl de randen der doorgesneden Huid, ondanks de ter samenvoeging van dezelve aangelegde pleisters, een weinig van elkander staan. Daar de pleisters in die gesteldheid geen nut doen, behoren zij insgelijks te worden weggenomen; het welk, door dien zij dus met etterstoffe bevochtigd zijn, gemakkelijk geschieden kan. Nu behoort men de oppervlakte van de Stomp met een met de zelfde Zalve als in den beginne bestreken Wiek te bedekken; en een Kusfen van zacht Werk daar over heen gelegd hebbende, bevestigt men dit alles wederom met dwarsstrooken en een kruiswijze Windfel of Zwachtel; maar de drukking moet nu niet sterker zijn dan alleen nodig is om dit alles te ondersteunen.

Op die wijze moet men de Verbanden om den anderen dag vernieuwen; wanneer de Ontsteking en Spanning gewoonlijk omtrent den zeventen of agtsten dag zo sterk zal verminderd zijn, dat men de Bindfels der Slagaderen gemakkelijk zal kunnen wegneemen; men behoort ten minste dagelijks zachtjens daar aan te trekken; en meestal zullen zij dusdoende, na verloop van twee of drie dagen afvallen: wanneer zij langer blijven zitten, verhinderen zij niet alleen het genezen van de Wond, maar het wegneemen van dezelve zal dan in het vervolg ook veel moeilijker vallen.

Zo lang de Zwachtel rein en zindelijk blijft, behoeft men dien niet te vernieuwen; maar zodra hij met etterstoffe besmet word moet men hem afneemen, en eenen anderen in zijn plaats aanleggen; over het algemeen genomen, moet men den Zwachtel niet geheel aflaten dan na den afloop der derde of vierde week na het verrichten der *Operatie*. Als dan echter moet zij ter zijde gelegd worden, terwijl het langer aanleggen van denzelven in staat zoude zijn om het Lid dunner te doen worden dan het andere.

Zodra men ontdekt dat de Wond volmaakt zuiver is, en 'er op verscheidene plaatsen nieuw vleesch begint voor den dag te komen, dan kan men het, vermids de pijn en spanning, nu reeds geheel zullen gestild zijn, zonder eenig gevaar wagen, om, door de randen der Wond met Hechtpleister bij elkander te houden, de geneezing te voleindigen. In dien toestand van de Zweer heeft men daarvan nimmer eenig nadeel te duchten, en de geneezing word daardoor aanmerkelijk verkort.

Door deze wijze van behandeling zal de geneezing zelfs van de grootste Stompen meestentijds binnen drie of vier weken, en dikwijls in minder tijd, ten einde lopen. Dan men moet hier bij in aanmerking neemen, dat, offchoon men in de bijzondere praktijk, waarin men alles wat tot welzijn des Lijders strekt met aandacht naargaan, en altijd alle de voordeelen van een luchtig vertrek en eene behoorlijke levensregeling genieten kan, over het algemeen op eenen gelukkigen uitslag hopen mag, nochtans in openbare Ziekenhuizen, waarin deze punten niet behoorlijk kunnen worden nagekomen, en de Lijder van de onzuivere lucht, welke hij inademt dikwijls meer lijdt dan van het Afzetten zelve, de uitkomst in alle gevallen niet zo gelukkig zijn zal. In plaats van dat de bekleedselen zich gemakkelijk met de onderliggende deelen samenvoegen, zo verzamelt 'er zich tusschen beiden somwijlen eene groote menigte etter, dat de geneezing altijd langwijliger maakt, welke in sommige gevallen niet kan verkregen worden, dan door den Lijder een vrijer lucht te doen genieten, en hem een overvloediger gebruik van Wijn en andere hartsterkende middelen te bezorgen, dan in de Ziekenhuizen over het algemeen kan worden toegestaan. Dan ik durf gerust verzekeren, dat 'er tegen een dusdanig voorbeeld, het welk zich bij de wijze van *Opereeren*, gelijk wij die beschreven hebben, zoude mogen opdoen, zekerlijk wel twintig zullen voorkomen, wanneer de *Amputatie* naar de gewone manier verricht is; want in de eerste soort vallen die belemmeringen ter geneezing slechts zeldzaam voor, daar zij in de laatste dikwijls worden waargenomen.

Met opzicht tot den tijd, waarin men de geneezing der Stompen verwachten kan, moet ik doen opmerken, dat men zich niet moet bevljtigen om in het eerste geval een geneezing zonder Ettervorming te verkrijgen: het voldoet beter aan het oogmerk, wanneer zij op bovengenoemde langzame wijze geschiedt. Geneest een Stomp spoedig, en hechten de vanéengescheidene randen zonder ettervorming samen, dan kunnen

de bekleedfelen rimpelig en ongelijk worden, en het wegneemen der draden, waarmede de Slagaderen zijn toegebonden, valt dan zeer moeilijk. Ik heb daarvan in gevallen, waarin men zulke sterke Hechtpleisters had aangelegd, dat de randen van de Huid vlak bij elkander gekomen waren, verscheidene voorbeelden gezien; maar gebruikt men daartoe slechts gewone Engelsche of eenige andere hetzelfde vermogen bezittende Kleefpleister, zo zal zij, hoewel zij belet dat de bekleedfelen zich op eenen te grooten afstand van elkander afscheiden, nochtans aan de, bij de minste aanval van spanning en pijn, plaatshebbende inkrumping van de Huid gemakkelijk medegeven. Op die manier word 'er gewoonlijk eene geringe vanéenscheiding te weeggebragt; door welk middel de draden zich met weinig moeite laten uittrekken; de aldaar verzamelde etter zich gemakkelijk ontlast; de boven en beneden de Wond plaats hebbende hoeken, door het bij een brengen der bekleedfelen, kleiner worden; en de Stomp altijd gelijk en vlak blijft. Hier van daan is het, dat die Stompen, welke drie weken of een maand ter genezing nodig hebben, gewoonlijk beter uitvallen, dan die welke veel vroeger genezen. De voordeelen waarmede eene spoedige genezing gepaard gaat, en het bedekken van de Stomp met Huid, zijn zo groot dat het nodeloos is dezelve optetellen; echter oordeelde ik het billijk te zijn melding te maken van de ongemakken, die uit eene al te spoedige verééniging der doorgesnedene Huid, het zij door middel van pleisters of Hechtingen, welk laatste in sommige gevallen ook ondernomen is, ontstaan kunnen.

Men zal gemakkelijk kunnen begrijpen, dat het voornaamste onderscheid tuschen deze *Operatie* en de gewone manier van Afzetten, bestaat in het behouden van zo veel Spierdeelen als nodig is om het Been volkomen te bedekken, als mede in het overlaten van zo veel Huid als 'er tot bedekking der geheele Stomp vereischt word: dan het is nodig opmerken, dat men kan dwalen met meer van elk dezer deelen te laten zitten dan nodig is, en dat men diensvolgens verplicht is daartegen te waken. Door te veel Spierdeelen te laten zitten, moet de Stomp noodzakelijk korter worden, vermids men dan verplicht is het Been hoger aftezagen, als anderzins wel zoude moeten geschieden: en door te veel van de Huid te behouden, maakt men de Stomp gerimpeld en ongelijk.

Met opzicht tot de hoeveelheid van Vleeschdeelen, welke men behouden moet, heb ik tot dus verre ondervonden, dat de bovenopgenoemde regelen, over het algemeen, aan het oogmerk voldoen. Door de Spieren op den afstand van een duim van het Been aftefscheiden, en het zelve op die hoogte aftezagen, boven welke het op de gewone wijze word afgezet, zal men altijd vleesch genoeg behouden om het Been te bedekken; en slechts een weinig ondervinding stelt ons in staat om te kunnen oordeelen over de hoeveelheid van Huid, die men ter bedekking der Stomp nodig heeft: maar al laat men zelfs meer daarvan

zitten dan ten dien einde volstrekt noodzakelijk is, dan zal men nochtans met weinig moeite het ontstaan van oneffenheden kunnen voorkomen. Als een Medehelper, voor het omslingeren des Zwachtels, de bekleedselen op de voorschrevene wijze naar beneden trekt, dan heeft men het in zijn magt, om dit juist zo te doen als vereischt word; en worden zij dan in dien staat gehouden, tot dat het omslingeren des Zwachtels geheel is afgelopen, dan zal men op die wijze alle ongemakken, welke uit het behouden van te veel Huid zouden mogen ontstaan, kunnen voorkomen.

Het verdient ook opmerking, dat ik in het doen der eerste insnijding niet heb aangeraden om, gelijk gewoonlijk geschied, een' band of lint om het Been te slaan, ten einde den loop van het Snijmes des te beter te bepalen. Deze afwijking van de gewone praktijk is reeds voor lang door sommige Konstbeoefenaren aangenomen; voor zo verre mij bekend is wierd zij echter het eerst in het werk gesteld door wijlen den vermaarden *Londenschen* Wondarts HUNTER; en ik houde dezelve voor eene verbetering van het grootste gewigt: want behalven het besparen van tijd, dat in die angstvallige gesteldheid, waar in de op een tafel ter Afzetting van een zijner Ledenmaten nederliggende Lijder zich bevind, altijd een hoogst belangrijke zaak is, word men ook met de daad in staat gesteld, om de Snede nauwkeuriger, spoediger en met minder omslag te doen, dan wanneer men zich van een' Band bedient. Zij die gewoon zijn om dusdanigen Band te gebruiken zullen in het eerst daar over anders denken; dan bij het afdalen van denzelfden zullen zij bevinden, dat de Snede in de rondte met meerder juistheid kan geschieden, wanneer men met het oog alleen den loop van het Snijmes volgt, en ik ben verzekerd dat men daartoe de helft minder tijds behoeft. Gebruikt men den Band, dan verliest men een groot gedeelte van den tijd met het wel toezien, dat het Mes juist in een rechte lijn daarlangs heenen gaat; en is de Band niet met de grootste nauwkeurigheid omgeslagen, dan moet de insnijding daardoor met hoeken en ongelijk worden; iets dat ik in verscheidene gevallen, waarin de Konstbewerking door ervarenen Wondartsen verricht was, heb waargenomen; terwijl ik wanneer 'er geen Band was aangelegd nimmer eenige oneffenheid heb zien ontstaan.

Men heeft tegen de *Operatie*, waar over wij nu handelen, wel die bedenking gemaakt, dat zij, langwijziger zijnde dan de gewone manier van afzetten, noodwendig meer pijn moet verwekken. Het verschil zal ten dien opzichte nochtans zeer gering zijn, wanneer men zich slechts herinnert, dat het doorsnijden van de Huid, het welk in alle gevallen als het pijnlijkst is aantemerkken, in beiden gelijk is. Het doorsnijden van het Celleweeffel geschied spoedig en gaat met weinig pijn gepaard: en de derde Snede, indien men dit zo noemen mag, of de Affcheiding der Spieren van het Been, kan binnen het verloop van een tiende gedeelte eener minuut verricht worden. In verscheidene gevallen heb ik mij,

zo tot het afscheiden van het Celleweeffel van de daaronderliggende Spieren, als om de Spieren van het Been te scheiden, van een gewone *Bistoury* bedient; dan thans heb ik ondervonden, dat beiden deze deelen der Konstbewerking even spoedig en gemakkelijk met het gewone *Amputeermes* kunnen verricht worden: en kan men met een minder getal van Werktuigen het voorgestelde doel even goed bereiken, dan is men verplicht om zorg te dragen het zelve niet te vermeerderen. Aan het op Plaat XXXII, Fig. 3 afgebeelde Snijmes, geve ik, boven alle anderen, die ik ooit gebruikt heb, altijd de voorkeur: het is van een middelmatige grootte, een weinig korter dan het gewone, en volmaakt recht. Eenige Konstbeoefenaars bedienen zich van het kromme Snijmes, maar nimmer hoorde ik voor deszelfs gebruik eene op goede gronden steunende reden opgegeven.

Vind een Wondarts zwarigheid om met dit Mes de Spieren van het Been te scheiden, dan kan hij zich van het door GOOCH aangeprezen *Instrument* bedienen, het welk insgelijks op Plaat XXXII Fig. 4 staat afgemaald.

Nu zal ik overgaan tot het beschrijven van die onderscheidene stukken van ALANSONS wijze van *Amputeeren* als hem bijzonder eigen zijn; en ten einde de mening des Schrijvers met juistheid voortedragen, zal ik mij bedienen van de eigen woorden, waarmede hij in de laatste uitgave van zijn Werk deze *Operatie* beschrijft.

„ Het *Tourinquet* word op de gewone wijze aangelegd: de Konstwerker plaatst zich aan de buitenzijde van de Dije, en laat door eenen Medehelper, die het Lid met beiden de handen omvat, de Huid en Spieren naar omhoog trekken. Dan maakt hij zo schielijk als mogelijk is eene cirkelvormige snede door de Huid en het Vervlies tot op de Spieren: hierop scheidt hij al het Celleweeffel en de Vliezen met de punt van het Mes van elkander, tot dat hij zo veel van de Huid heeft terug getrokken als in het vervolg nodig is, om nevens de doorgesneden Spieren de oppervlakte van de Wond op de best mogelijke wijze te bedekken.

„ Terwijl de Medehelper bezig is om de deelen op de voorschrevene wijze behoorlijk vast te houden, zet de Konstwerker de punt van het Mes op den binnenkant van de binnenste groote Spier (*Vastus internus*) en snijdt in één snede schuins door de Spieren van boven tot beneden op het Been; of met andere woorden, hij snijdt in zulk een richting, dat het Been, omtrent ter breedte van twee of drie vingers hooger dan gemeenlijk bij de gewone loodrechte cirkelvormige insnijding geschied, ontbloot word: dan trekt hij het Mes naar zich toe, zo dat deszelfs punt op het been rust, steeds zorgdragende om het in dezelfde schuinse richting te houden, ten einde alle de Spieren van het Lid met een behoorlijke wending van het Mes kunnen worden doorgesne-

„ sneden; middelerwijl de punt van het Mes het Been raakt en rondom
„ hetzelve heenen wentelt.

„ De plaats alwaar het Been, het zij ter breedte van twee, drie of vier
„ vingeren hoger dan de rand der opgetrokkene bekleedselen, moet ontbloot
„ worden; of, met andere bewoordingen, de menigte van Spierdeelen,
„ die men met eene dubbele Snede moet wegneemen, hangt af van de
„ lengte van het Lid, en van de hoeveelheid van Huid, die men bij
„ het doorsnijden der Vliezen van te voren heeft laten zitten.

„ De hoeveelheid der overgeblevene Huid, en die der weggesneden
„ Vleeschdeelen, moeten met elkander juist in zulk een geëvenredigd ver-
„ band staan, dat men in het vervolg de geheele oppervlakte der Wond
„ daarmede gemakkelijk kan bedekken, zonder het Lid daardoor korter
„ te maken dan ten dien einde nodig is. Intusschen moet ik doen op-
„ merken, dat hoe meer Spierachtige deelen men door de schuinsche
„ richting van het Mes, zonder de Vliezen te kwetsen, bespaart, het al-
„ tijd des te beter is.”

ALANSON geeft hier, wegens het gebruik des Terugtrekkers; het onder-
scheppen der Slagaderen; en het aanleggen van den flannellen Zwachtel,
eenige regelen aan de hand: en vaart dan in het vervolg dus
voort:

„ Men moet nu de Huid en Spieren in zulk een richting over het
„ Been heenen trekken, dat de Wond het voorkomen heeft van met
„ de hoeken aan beiden de zijden in een Lijn te staan; waar ter plaat-
„ se men de bindsels moet laten uithangen, al na dat derzelve nabijheid
„ aan den eenen of anderen hoek het vordert: terwijl men de Huid door
„ middel van lange stroken linnen, die omtrent twee vingeren breed,
„ en met eene of andere Zalve moeten bestreken zijn, gemakkelijk kan beves-
„ tigen: sluiten de randen der Huid echter niet wel op elkander, dan is
„ het best dezelve met stroken Hechtpleister te samen te brengen.
„ Deze behoren van onder naar boven dwars over de oppervlakte der
„ Stomp te worden aangelegd, en daar over wederom een zachte vlas-
„ wiek en eenen linnen drukdoek; moettende de geheele toestel door
„ een veelhoofdig verband bevestigd worden, waar van twee Hoofden
„ of stroken van onder naar boven gaan, ten einde dus het verband
„ op de vlakke der Stomp bevestigd te houden.”

ALANSON bedient zich van een tweesnijdend Mes, waaraan hij de
voorkeur geeft boven het geene men gewoonlijk gebruikt.

Daar ik des Schrijvers denkbeelden wensche optehelderen, oordeel ik
het pligtmatig te zijn, hier nog bij te voegen, dat hij op de Zeventiende
Bladzijde van zijn Werk wil, dat het Been drie of vier vingeren breed ho-
ger ontbloot word, dan, bij de gewone loodrechte doorsnijding der Spie-
ren, gemeenlijk het gebruik is: dat is, dat door de schuinsche richting van

het Mes de breedte van drie of vier vingeren der Vleeschdeelen worde weggenomen. En op Bladzijde 21 merkt hij aan, „ dat eene naar het „ opgemaakte voorschrift gevormde Stomp, wanneer men de deelen, na het „ verrichten der *Operatie*, zachtjens voorwaarts brengt, en dan de oppervlakte der Wond in oogenschouw neemt, eeniger mate kan gezegd worden veel overeenkomst te hebben met eene kegelvormige holligheid, wier spits het einde van het Been uitmaakt, ” en hij merkt tevens aan, dat de in diervoege doorgesnedene deelen, klaarblijkelijk het best geschikt zijn om te verhinderen, dat de Stomp de gedaante van een Suikerbrood bekomme.

Uit het geen hier gezegd is, blijkt het klaar, dat ALANSONS wijze van *Amputeeren*, van die, welke door mij boven is aangeraden, voornamelijk verschilt in de manier van het doorsnijden der Spieren, en het anders leggen van de Huid. Elke Wondärts is ingenomen met de wijze van *Opereeren* waaraan hij gewoon is; daar ik echter altijd gewenscht heb deze Kunstbewerking tot den hoogstmogelijken trap van verbetering gebragt te zien, had ik voorgenomen de manier van ALANSON te beproeven, in de volste hope, dat ik, volgens de daarvan ingewonnen berichten, zoude mogen ondervinden, dat zij beter aan het oogmerk voldeed dan die wijze, waarvan ik met zoo veel ophef gesproken had. Ik moet echter bekennen, dat zij aan mijne verwachting niet heeft beantwoord. De daardoor gevormde Stompen zijn, wel is waar, beter dan die, welke volgens de gewone wijze van Afzetten verkregen worden; dan het wegneemen van zulk eene groote menigte Vleeschdeelen, als door ALANSONS schuinsche Snede geschied, veroorzaakt eene holte, waarin zich niet alleen de etter ophoudt, maar die ook verhindert, dat de Stomp zo vlak en gelijk word, als wanneer de Huid, volgens de door mij aangeprezen manier, door een gelijke spierachtige oppervlakte onderschraagd word. ALANSON, die bestendig op diergelijk eene wijze *Opereert*, moge in staat zijn deze moeilijkheden op te lossen; ik nochtans moet bekennen, op die manier zulk een goede Stomp niet te kunnen bekomen, als mij altijd gebeurt, wanneer ik de andere wijze van Afzetten opvolg; ja ALANSONS eigen gevoelen komt met zijne wijze van werking niet zeer overéén. Hij merkt op Bladzijde 63 van zijn Werk zeer juist aan, dat 'er aan de afgezetten Dije, tuschen de Stomp en het Konstbeen, een geschikt kussen ontbreekt; dat hoe meer Vleeschdeelen men behouden heeft, des te verder het eind van het Been, waarop de drukking voornamelijk haar kracht uitoefent, van de oppervlakte van het Konstbeen zal verwijderd worden; en dat de omloop des bloeds rondom het uiterste van het Been en de Stomp al meer en meer zal hersteld worden, waar door het gevaar van Affschilferen merklijk zal verminderen. Nu is het klaarblijkelijk, dat het Beeneind, wanneer men door het doen der schuinsche Snede een groot gedeelte der Vleeschdeelen heeft weggenomen, niet zo sterk met vleesch zal overtogen geraken, dan wanneer zulks was blijven zitten; ook zal de omloop des Bloeds rondom het Beeneind niet zo sterk zijn als wel behoort.

Door

Door toetestaan, dat ALANSONS wijze van Afzetten in allen deele aan de andere gelijk zij, dan is de grootere moeilijkheid om haar te volvoeren, een gewigtige bedenking tegen dezelve. Volgens mijne gedachten, zullen 'er inderdaad weinig Konstbewerkeren gevonden worden, die in staat zijn om de Spieren met een schuins lopende Snede zo doortefnijden, dat de Huid daardoor niet beschadigd word, al doen zij zelfs alles volgens de verklaring, die ALANSON in de laatste uitgave van zijn Werk daarvan gegeven heeft. Op Bladzijde 204 van dat Werk vinden wij zelfs, dat zulks werkelijk aan eenen ervaren Wondarts LUCAS te Leeds is overgekomen, alhoewel hij de Spieren niet vlak onder de opgetrokken bekleedselen, maar een weinig lager had begonnen doortefnijden. Ook is dit, ingevalle de Spieren, volgens het voorschrift van ALANSON, met de Snede van het Mes worden doorgesneden, geen ongewoon verschijnsel. Ik heb dezelve met de punt van het Mes doorgesneden, maar met veel moeite; want men kan de punt van het Mes ter hoogte van drie of vier vingeren breed boven de opgetrokken Huid niet zo gemakkelijk in de rondte voeren, dat men een gladde en effen Snede bekomt. Ik kan niet begrijpen, hoe men de Snede van het Mes zo kan aanzetten, dat zij de Spieren in de hoogte schuinsch doorsnijdt, zonder dat de Huid nochtans eenig letsel onderga; en echter zegt ALANSON, „zet de Snede van uw Mes „aan, en snijd dan in eens de Spieren in de schuinte door” enz. enz. Hij verlangt, wel is waar, dat men het doen der insnijding met de punt van het Mes ten einde brenge; dan ik kan mij niet voorstellen, hoe dit, indien men van het begin tot het eind der Konstbewerking de punt van het Mes niet gebruikt, kan geschieden zonder de Huid te kwetsen. ALANSON zelf bekent met de daad, dat dit gedeelte der *Operatie* zeer moeilijk is, want op Pag. 18 zegt hij, „dat terwijl een Me- „dehelper voortgaat om de deelen met een vaste hand en aanhoudend „in de hoogte te houden, een ander moet toezien, dat, de Huid, „bij het doorsnijden van de Spieren aan het onderste gedeelte van het „Lid, niet gekwetst worde.” Dit schijnt dus van zelve eene wezenlijke bedenking tegen deze wijze van *Opereeren* te zijn: want twee Hel- pers, wier beider handen bijna eene en dezelfde plaats beslaan, moeten niet slechts elkander, maar ook den Konstbewerker belemmeren: en bovendien kan het menigmaal gebeuren, dat 'er geen twee geschikte Hel- pars te krijgen zijn.

Met opzicht tot de richting waarin de Wond behoort gesloten te worden, merkt ALANSON op Bladzijde 67 aan, dat, indien zij van boven naar beneden loopt, het Lidteken over het algemeen recht tegen over het Been zal komen; waardoor, in het gaan met een Konstbeen, het punt van drukking op de nieuwgevormde Huid zal vallen; het geen hij van oordeel is te kunnen vermijden, door de Wonde in een tegengestelde richting van de eene tot de andere zijde te sluiten: in welk geval, men, na het aflopen der genezing, zal bevinden, dat het Lidteken, ingevolge de meer vermogende werking der Buigspieren,

benedenwaards zal getrokken, en het niterfte van het Been diervolgens met de oude Huid bedekt worden; waar door de grootste drukking op die plaats en niet op de nieuwgevormde Huid zal nederkomen.

Ik kan echter niet zien, dat dit bewijs van groot belang is: want die opkrimping der Buigspieren, waarop ALANSON hier het oog heeft, is voor een groot gedeelte toeteschrijven aan de gewoonte van, na het doen der *Operatie*, de Stomp in de hoogte te leggen, en men kan dit gemakkelijk beletten, door de zelve, op de wijze, welke wij boven reeds beschreven hebben, een afhellende ligging te geven. En bovendien is het Been, wanneer de *Operatie* behoorlijk verricht is, zo goed met vleesch bedekt, en het Lidteken zo klein, dat ik nimmer een geval gezien heb, waarin deze door ALANSON aangevoerde omstandigheid eenig nadeel verwekte; terwijl het bijéénverzamen van etter daarentegen altijd zo lastig en gevaarlijk is, en naar alle waarschijnlijkheid, wanneer men op de vlakke der Stomp, in plaats van een langwerpige, altijd een schuinslopend Lidteken wil trachten te vormen, zo menigmaal zal voorvallen, dat dit alleen eene genoegzame reden schijnt opteleveren, om de eerste manier bovende laatste te verkiezen.

Ten einde die oneffenheid op de oppervlakte van de Stomp voortekomen, welke uit het opkrimpen der Buigspieren van de Dije ontstaat, heb ik somwijlen die Spieren een duim lager dan de overige doorgesneden; het welk, na de Huid en het Celleweeffel op de gewoone manier in de rondte te hebben doorgesneden, gemakkelijk geschieden kan; en hier mede voorkomt met dit ongemak op een krachtadige wijze: intusfchen is het niet noodzakelijk, wanneer de Stomp, volgens de opgemelde manier behandeld is.

OF anderen deze aanmerkingen op ALANSONS wijze van *Amputeeren* zullen oordeelen van belang te zijn, of niet, kan ik niet besliffchen; maar daar zij mij voorkwamen van zeer veel gewigt te zijn, heb ik mij verpligt gevonden dezelve medetedeelen.

De rechtvaardigheid nochtans vordert, te moeten doen opmerken, dat het algemeen aan ALANSON, voor deszelfs aanhoudende pogingen ter verbetering van deze hoogstbelangrijke *Operatie*, en voor deszelfs menigvuldige in zijn Werk voorkomende praktikale aanmerkingen, den grootsten dank verschuldigd is.

V. A F D E E L I N G.

Over het Afzetten van het Been.

Bij het beschrijven van de *Amputatie* der Dije hebben wij opgemerkt, dat men zo veel van het Lid moet behouden als met gevoeligheid geschiedt.

fchieden kan: want, hoe langer de Stomp is, des te bruikbarer zal zij ook zijn: dan, in het Afzetten van het Been heeft men tot dus verre schier altijd tot eenen algemeenen regel aangenomen de *Amputatie*, zelfs in zulke gevallen waarin de oorzaak, waarom zij wierd aangeraden, haren zetel aan of in de nabijheid van den Enklaauw had, en alwaar diensvolgens de *Operatie* veel lager zoude kunnen verricht worden, een weinig onder de Knie te doen. De daartoe aangevoerde reden is deze, dat men, met slechts eenige weinige duimen van het Been te laten zitten, aan het ligchaam een genoegsame ondersteuning en stevigheid in het gaan verschafft, wanneer men de Stomp in de holigheid van een houten Been heeft ingesloten; en dat het, indien men veel meer daarvan laat overblijven, zo in het gaan als zitten veel ongemak verwekt, zonder dat zulks met eenig bijzonder voordeel gepaard gaat.

Indien het waarheid ware, dat de gewone wijze van de Knie te buigen, en dezelve dus met het ligchaam op het voorste gedeelte van het Konstbeen te doen rusten, een noodzakelijk vereischte was, dan zoude deze wijze van een weinig onder de Knie te *opereeren* zekerlijk de beste zijn: dan, daar wij thans veele voorbeelden van Lijders hebben, die zeer goed gaan op Konstbeenen, die zo zijn ingericht, dat zij het gebruik van het Kniegewricht evenaaren; daar deze Werktuigen, door hunne overëenkomst met een natuurlijk Been, voor het oog meer voldoende zijn dan een gewoon houten Been; en daar men de *Operatie* met veel meer gemak en minder gevaar voor den Lijder even boven den Enklaauw verrichten kan, zo ben ik van oordeel, dat men ze altijd, in plaats van even onder de Knie, gelijk voorheen de gewoonte was, altijd, indien het maar eenigzins geschieden kan, op de hoogte van den Enklaauw verrichten moet.

Men kan de Konstbewerking gemaklijker even boven den Enklaauw, dan boven bij de Knie, verrichten, doordien de doortefnijden deelen aldaar niet zoo dik zijn: want de middenlijn van het Been is aldaar veel kleiner; en de *Operatie* kan ook met meer zekerheid volvoerd worden, vermids het in ons vermogen staat het Been volkomener met zachte deelen te overdekken, zo dat de genezing op dezelfde wijze en even zo spoedig als na het *Amputceeren* van de Dije zal kunnen aflopen: daarentegen zijn de Beenderen onmiddelijk onder de Knie niet alleen veel dikker, maar de hoeveelheid der zachte deelen is aldaar zo gering, dat de genezing, niettegenstaande alle aangewende moeite om dezelve te bespoedigen, altijd zeer lang zal aanlopen; in zo verre, dat, in het doen der *Operatie* ongeveer vier duim onder de Knieschijf, de Wond, men behandle dezelve met zo veel oplettendheid als men kan, zelden in minder dan tien of twaalf weken zal genezen; en is de *Operatie* op de gewone wijze met een dubbele Snede geschied, dan zullen daartoe ten minste vier of vijf maanden nodig zijn. Maar heeft men de Konstbewerking, gelijk het behoort, eenige weinige duimen boven den Enklaauw in het werkgesteld, dan zal men meestentijds binnen het verloop van twee of drie weken eene genezing bewerken.

Het is wel waar dat men, om het Been lager onder de Knie afzetten, de *Operatie* met de Vleeschlappen, gelijk men ze noemt, heeft voorgeslagen; en waardoor men ook spoediger eene genezing kan verkrijgen, dan wanneer de Konstbewerking op de gewone wijze verricht word; maar echter is zij altijd nog van langen duur, en tevens blootgesteld aan andere tegenbedenkingen, waarvan wij tegenwoordig gelegenheid hebben melding te maken. Uit dit alles besluit ik dus, dat het in alle gevallen, waarin de Afzetting nodig is veel verkieslijker is dezelve even boven den Enklaauw, dan onmiddelijk onder het Kniegewricht, te doen.

Wij moeten insgelijks de plaats bepalen, die, in gevallen waarin men door de uitgebreidheid des ongemaks verhinderd word de *Amputatie* lager te doen dan even onder het Kniegewricht, het best tot deze Konstbewerking geschikt is. Is het bovenste gedeelte van het Been niet beschadigd, dan heeft men, tot dus verre, tot eenen vasten regel gesteld, de *Amputatie* eerder onder dan boven de Knie te verrichten.

Vermids veele Konstbeoefenaars onkundig zijn omtrent de verbeteringen, die sints eenigen tijd op het stuk van Afzetten gemaakt zijn, zo schijnen zij dezen grondregel voornamelijk daarom alleen te hebben aangenomen, om dat zij ondervonden, dat het ligchaam gemaklijker op de gezonde Huid van het voorste gedeelte van het Been dan op de Stomp van de Dije kan rusten. Maar daar men tegenwoordig de *Operatie* zo boven de Knie kan doen, dat 'er tot genezing van de Wond de helft minder tijd vereischt word, dan wanneer de *Amputatie* vlak onder het Kniegewricht geschied, en het in onze magt staat, de Stomp niet slechts met gezonde Huid, maar ook met genoegsame Vleeschdeelen in diervoege te bedekken, dat de Lijder zonder eenige zwaarigheid daarop kan rusten, zo valt de reden, waarop die manier van behandeling voornamelijk is gegrond, gantschelijk weg.

Wij hebben boven doen opmerken, dat de genezing van een Stomp vlak onder de Knie, uit hoofde van de aldaar plaats hebbende dikte van het Been, en het natuurlijk gebrek aan zachte deelen, altijd langwijlig is.

Uit al welk aangevoerde ik besluite, dat men het doen der *Amputatie* vlak onder de Knie zelden of nooit moet aanraden: dan, daar eene verbetering in den beginne altijd geenen algemeenen bijval verkrijgt, zo oordeele ik het nodig te zijn eene beschrijving te geven van de wijze van *Opereren*, in gevallen men heeft besloten om de *Amputatie* op deze plaats te verrichten.

Men moet den Lijder op een tafel leggen, en op dezelfde wijze doen vasthouden, als wanneer men de *Amputatie* boven de Knie wil doen. Het *Tourniquet* moet een weinig boven het Kniegewricht aangelegd worden, zo dat deszelfs kussen de Knie-slagader drukt. De Voet en het Been moeten door eenen voor den Lijder staanden Helper worden vastgehouden, terwijl een andere Helper de Bekleedfelen tegen de Knie naar omhoog

hoog trekt. Hierop moet de aan den binnenkant van het Been staande Wondarts met het op Plaat XXXII. Fig. 3. afgebeelde Snijmes in één snede in de rondte de Huid en het Celleweeffel tot op de Spieren toe doorsnijden, zodat hij, wanneer 'er zo veel van de Bekleedselen van de onderliggende deelen is afgescheiden als nodig is om de Stomp te bedekken, de Spieren en Beenderen onmiddelijk onder de plaats waar de inplanting der Buigpreezen van het Been is, kan wegneemen. De tusfchen de Beenderen liggende zachte deelen moeten met de punt van het Snijmes of met de *Catline*, op dezelfde Plaat Fig. 2. afgetekend, weggenomen worden. Dan zet men de Terugtrekkers van Plaat XXXI. Fig. 11 en 12. aan, ten einde daarmede de Huid en andere zachte deelen te ondersteunen en voor de tanden der Zaag te beschermen. Dit geschied, en de Bloedyaten onderschept zijnde, moet men de Bekleedselen over de Stomp heenen haalen, en dezelve, op dezelfde wijze als wij in de *Amputatie* van de Dije hebben aangeraden, met Hechtpleisters bevestigen. De manier van behandeling behoort gedurende den geheelen loop der Genezing dezelfde zijn; alleen met dit onderscheid, dat het niet nodig is, het omslingeren van den flannellen Zwachtel boven aan de Dije te beginnen: men behoort nochtans twee of drie omslingeren boven de Knie te doen, ten einde het aflippen te verhinderen.

In het afscheiden van de samenhechtingen der Huid van de onderliggende deelen, behoort men tevens zo veel van het Celleweeffel wegneemen als met mogelijkheid geschieden kan; anderzins zal de omloop des Bloeds in de Huid zelve zo veel van zijn kracht verliezen, dat de vereéniging met de deelen, waar over zij is heenen gelegd, daardoor verhinderd word. Ook zal men bevinden, dat 'er in die gesteldheid meer opmerking vereischt word om de samenhechtingen der Huid, voornamelijk vooraan het Scheenbeen, aftefcheiden, dan aan de Dije, doordien aldaar het zo nabij op het Been liggend Celleweeffel veel digter is, dan in de Dije, alwaar de Spieren ter scheidinge strekken. En daar deze toestand van het Vetvlies het sterk opkrimpen der doorsnedene Bekleedselen verhindert, en zij zelfs door den Medehelper niet hoog genoeg kunnen worden opgetrokken, is het noodzaaklijk om, voor dat het doorsnijden der Spieren word ondernomen, dat gedeelte daarvan, het welk reeds van de onderliggende deelen is afgescheiden, tegen de gezonde Huid omteslaan; terwijl men anderzins de Huid met het Mes kwetsen, of de Spieren niet zo hoog als nodig is zal doorsnijden.

Ik heb ondervonden dat het ter dezer plaatse van het Been, en in weinige gevallen onmiddelijk boven den Enklaauw, altijd nodig is de Huid op deze wijze naar achter om te slaan; dan tot hiertoe is mij in de Dije nimmer een geval voorgekomen, waarin de Konstbewerking, door het slechts in de hoogte trekken der Bekleedselen, het welk ik boven heb aangeraden, niet heeft kunnen geschieden.

Wij hebben boven reeds gezegd, dat bij het verrichten dezer *Operatie*
de

de Wondarts aan den binnenkant van het Been moet staan: op deze wijze kan hij, indien de Knie en de Voet zo ver naar binnen gekeerd is, dat het Kuitbeen (*Fibula*) omhoog rijst, de Zaag in dier voege aanzetten, dat beiden de Beenderen bijna te gelijk worden doorgezaagd; hetwelk het zekerste middel is om te verhinderen, dat zij op het tijdstip, waarop zij bijkans zijn doorgezaagd, afbreken: terwijl het Kuitbeen, wanneer hij aan den buitenkant van het Been staat, gemeenlijk het laatst word doorgezaagd; te gelijker tijd dat de Zaag op de Kam des Scheenbeens aangezet zijnde, hetzelfde op het langst van zijn middenlijn van éénscheidt, het geen dus niet zo schielijk geschieden kan.

Het Afzetten boven den Enklaauw behoort men in diervoege te verrichten, dat de Stomp de meestgeschikteste lengte behoude, om in een, naar het andere Been gevormd, lederen Konstbeen te kunnen passen. Ik weet ook, zo wel bij eigen ervarenis, als uit de ingewonnen berichten van WILSON, een' vindingrijken Konstbewerker alhier, dat de lengte van negen Duim onder het Kniegewricht het best aan dit oogmerk voldoet; want die lengte geeft eenen genoegzamen steun aan het Konstbeen, en is tevens oorzaak, dat hetzelfde niet zo zwaar en lomp behoeft te zijn, dan wanneer 'er een Stomp van een grooter lengte is overgelaten. Geschied de Afzetting onmiddelijk boven den Enklaauw, dan zal de Stomp op den bodem of grond van het Konstbeen nederkomen, het welk dus op de hoogte van den Enklaauw dikker en zwaarer moet uitvallen, dan anderszins wel nodig is; terwijl dit tevens belet, dat het Konstbeen zo juist naar het andere Been gelijkt, als het anderszins wel zoude doen.

Tot een bijvoegfel op het geen ik omtrent de wijze van Afzetten onmiddelijk onder het Kniegewricht gezegd hebbe, moet ik doen opmerken, dat het Afzetten boven den Enklaauw juist zo behoort te geschieden, als ik in het *Amputeeren* van de Dije heb aangeraden; dan, in plaats van met Spieren, bevind men een gedeelte der beiden Beenderen alleen met Huid en Vetvlies bedekt te zijn; daar echter het Celleweeffel hier gemeenlijk slap genoeg en menigvuldiger is, dan aan het bovendeel van het Been, zo valt het niet alleen gemaklijker van het Beenvlies aftefcheiden, maar het strekt tot volkomener bedekking der Beenderen: waardoor de genezing, wanneer de *Operatie* goed gedaan is, meestal binnen de drie weken afloopt, en de oppervlakte der Stomp gelijk en aan alle kanten met gezonde Huid overdekt wordt.

VI. A F D E E L I N G.

Van het Afzetten met een' Vleeschlap.

Volgens de gewone wijze van Afzetten, houd de genezing zo bij uitstek langwijlig aan; neemt de gezondheid der lijdereu zo sterk af; lopen de Stompen, wanneer zij genezen, zo kegelvormig toe, en zijn zo weinig met zachte deelen overdekt, dat men, gelijk boven reeds is opgemerkt, voor meer dan een eeuw reeds eene andere wijze van *Amputeeren* heeft voorgeslagen; waarbij men, door een' Lap of stuk van de Spieren en Huid ter bedekkinge van de Stomp te laten zitten, alle de opgenoemde zwarigheden poogde tegentegaan.

Zekere LOUBHAM, een Engelsch Wondarts, gaf deze wijze van Afzetten het eerst aan de hand; in het vervolg geraakte zij in *Holland*, *Duitschland*, *Zwitserland*, en *Vrankrijk* in zwang; en wierd, schoon vrij later, ook door sommige Konstbeoefenaren in *Engeland* en *Ierland* gevolgd; maar is nimmer in algemeen gebruik gekomen, en het is niet waarschijnlijk dat zij ooit daartoe geraken zal.

De voornaamste bedenkingen, die men tegen dezelve kan aanvoeren, bestaan in de moeilijkheid van het stempen des Bloedvloeds, die er, na het vasthechten van den Vleeschlap, kan ontstaan; want om de bloedende Slagaderen te ontdekken, is het noodzakelijk den geheelen toefstel wederom lostemaken; waarbij nog komt, dat de Vleeschlap niet glad en effen genoeg over de Stomp kan worden aangelegd; en de bijkomende toevallen van pijn, ontsteking en spanning, veel heviger zijn, dan wanneer de *Operatie* op de gewone wijze verricht is.

Ter wegneeminge dezer zwarigheden deed, omtrent twintig jaaren geleden, O'HALLORAN, een ervaren Wondarts te *Limeric*, den voorslag, om de Stomp en den Vleeschlap in de eerste twaalf dagen als bijzondere Wonden te verbinden; wanneer, het gevaar van een Bloedstorting verdwenen, de toevallen van pijn, ontsteking en spanning opgehouden, en de verettering aan den gang geraakt zijnde, men den Vleeschlap over de oppervlakte van de Stomp heenen slaan, en door middel van Pleisters, Drukdoeken en Windsels, zo lang in dien stand kon bevestigd houden, tot dat alles met elkanderen veréénigd was.

Door deze verbetering wierd de Konstbewerking indedaad gemakkelijker en zekerer gemaakt, en zou waarschijnlijk langfamerhand in algemeen zwang gekomen zijn, bij aldien de verbeterde wijze van *Opereeren*, die wij boven alreeds beschreven hebben, op dat zelfde tijdstip niet ware ingevoerd: dan offchoon de laatstgenoemde manier van Afzetten waarschijnlijk

lijk over het algemeen zal worden voorgetrokken, zo kan de *Operatie* met den Vleeschlap echter, in bijzondere omstandigheden, met veel voordeel worden in het werk gesteld. Wanneer men de vanéengescheidenē deelen op eene andere manier niet behoorlijk met Huid kan bedekken, dan behoort zulks ongetwijfeld met een' Vleeschlap te geschieden: en dit zal bij het *Amputeeren* van den Arm aan den Schouder, en der Dije aan het Heupgewricht, als mede bij het Afzetten van Vingers of Teenen, altijd het geval zijn. Insgelijks zullen sommige Wondartsen der door ons beschrevene wijze van Afzetten, ingevalle 'er besloten is de *Amputatie* vlak onder de Knie te doen, de voorkeur geven; doordien zij, uit hoofde dat de Huid daar ter plaats bij uitstek dun is, gemakkelijk in den waan kunnen komen, dat de Stomp, bij eene andere wijze van behandeling, niet behoorlijk genoeg kan bedekt worden. Dan om de reeds bovengemelde redenen kan deze wijze van Afzetten nimmer, noch boven de Knie, noch boven den Enklaauw, noch aan den Opperarm, noch aan den Voorarm, van eenige noodzakelijkheid zijn. Daar echter sommige Konstbeoefenaren zouden kunnen blijven voortgaan om zelfs aan opgenoemde deelen deze wijze van *Opereeren* boven eene andere te verkiezen; zo heb ik het nodig geoordeeld om van de manier, waarop zulks op alle die plaatsen behoort verricht te worden, eene beschrijving te geven. Waarvan ik in de volgende Afdeelingen de proef zal neemen.

VII. A F D E E L I N G.

Van het Afzetten der Dije in het Heupgewricht.

Het Afzetten der Dije in het Heupgewricht is ten allen tijde voor eene der gevaarlijkste Konstbewerkingen gehouden, en om die reden zijn daarvan zeer weinige voorbeelden voorhanden. De Wondartsen hebben in het algemeen daarvan gesproken, als van eene dier *Operatiën*, die wel beschreven, maar nimmer in praktijk gebragt worden: en als men de grootte der bloedvaten, waarmede dit deel voorzien is; de moeilijkheid om den Bloedvloed, gedurende het doen der Konstbewerking, in bedwang te houden; en de uitgebreidheid der Wonde, welke naar de gewone wijze van *Opereeren* noodwendig hier ter plaats ontstaan moet, in aanmerking neemt; dan behoeven wij ons niet te verwonderen, wegens den afkeer, die over het algemeen daartegen is opgevat.

Kunnen deze zwarigheden echter uit den weg geruimd worden; kan men het gevaar wegens de Bloedstorting, zo in, als na de *Operatie* opheffen, en de Wonde zo volkomen met de Huid overdekken, als nodig is om binnen

nen den loop van weinige weeken ter genezing te geraken; komen 'er eindelijk gevallen voor, die anderzins evenwel op den dood des lijders moeten uitloopen; dan lijdt het ongetwijfeld geene bedenking deze Konstbewerking aanteraden. Nu hope ik te kunnen bewijzen, dat de *Operatie* met zeer weinig verlies van bloed geschieden, en men zo veel Huid behouden kan, als genoeg is, om de geheele Wonde te bedekken: en geen der Wondartfen zal in twijfel trekken, of 'er kunnen aan het bovendeel der Dije ongemakken plaatsgrijpen, welke men buiten de Afzetting van het Lid niet kan genezen.

Daar ik de oorzaken, welke het Afzetten van Leden volstrekt noodzakelijk kunnen maken, reeds volkomen heb afgehandeld, zo beroep ik mij slechts op het geen ik deswegens reeds gezegd hebbe; en voor het tegenwoordige zal ik alleen doen opmerken, dat geschotene Wonden, welke met Breuken van het bovenste gedeelte van het Dijebeen, Winddoorn, en Beenbederf aan het Hoofd des Dijebeens gepaard gaan, als de meest voorkomende oorzaken, welke de Afzetting in het Heupgewricht vereifchen, moeten beschouwd worden. Heeft men tot het doen der Konstbewerking besloten, dan kan men haar op de volgende wijze verrichten.

Men moet den Lijder op een tafel doen nederliggen; en dan zal men bevinden, dat de doortefnijden deelen het best in het oog vallen, wanneer hij op zijn gezonde zijde ligt. In dien staat moet hij door twee of drie Helpers worden vastgehouden; terwijl een andere Helper het Lid vasthoud.

Nu legt men, onmiddelijk waar de Dijeflagader (*Arteria Femoralis*) van onder den Band van POUPART naar de Dije gaat, een kleine Pop of Kusfentje aan, en stremt dan door middel van een, zo nabij mogelijk aan den top des gewrichts omslagen, *Tourniquet* den omloop des bloeds volkomen. Hierop wordt de Huid, het Vervlies, en de Peesachtige Schede der Dije (*Vagina Tendinea*) zes duimen onder het Hoofd des Dijebeens, dat is, ten minste drie duimen onder den band van het *Tourniquet*, in de rondte doorgesneden. Men laat de Huid een duim opwaarts trekken; en aan derzelve rand het *Amputeermes* zo aanzetten, dat de Spieren met een loodrechte snede in de rondte tot op het Been kunnen worden doorgesneden. Zijn de Spieren behoorlijk doorgesneden, dan krimpen zij zo veel op, dat men niet alleen de Dijeflagader, maar ook alle deszelfs door de Spieren lopende takken gemakkelijk kan onderscheppen. Dit gedaan zijnde, neemt men een sterke kromme *Bistourie*, groter dan de gewone, en, beginnende van den bovenkant der kringwijze snede aan het achterste gedeelte der Dije, maakt men daarmede een diepe insnijding tot op het Been toe, en gaat dus ter zelfder diepte tot even boven den groten Draaijer (*Trochanter major*) in het Heupgewricht voort. Dan doet men aan de tegengestelde zijde van het Lid, op eenen genoegfamen afstand van de Dijeflagader en vlak onder het Been, een gelijke insnijding. De twee dus gemaakte Vleeschlappen moeten van het Been afgescheiden, en door de Helpers worden vastgehouden, terwijl men alle Slagaderen,
T t 2 die

die men mogt kwetsen, zo ras men zulks ontdekt, behoort te onderschep-
pen. Het gewricht dus blootliggende, word 'er eene zekere handigheid
vereischt om het Hoofd des Dijebeens uit zijn pan lostemaken; want dit
is niet gemakkelijk, doordien hetzelve door den ronden Band (*Ligamentum
rotundum*) daarmede veréénigd is: dan door het Been in verschillende
richtingen te draaien, en voornamelijk door hetzelve naar die kant te
wringen, waar de rand van de Komwijze Holte (*Acetabulum*) het laagst is,
laat deszelfs Hoofd zich zo ver aan de andere zijde naar buiten uildrijven,
dat men den Gewrichtsband met een Snijmes of een sterke Stompgepunte
Bistourie kan bereiken; om zulks echter te kunnen doen, behoren de Spieren
vooraf van het Been te zijn afgescheiden.

Het Hoofd des Dijebeens dus uitgeligt, en het Lid weggenomen zijn-
de, kan men de gesteldheid der Komwijze Holte of Pan onderzoeken:
want is die van eene goede gesteldheid, dan is het uitzicht op eene ge-
nezing voordeliger, dan wanneer zij ergens door bederf is aangetast.
Dan hoedanig ook de Beenderen mogen gesteld zijn, de behandeling
der Wonde komt op hetzelfde uit. Men behoort de Wonde, voor zo
veel zulks doenlijk is, door de eerste aanwijzing (*prima intentione*), dat is
zonder Ettering, trachten te genezen; ten welken einde men, na de op-
pervlakte der Wonde van al het geronnen bloed gezuiverd; de Spieren
zo nabij mogelijk in hare natuurlijke ligging geplaatst; en de twee Lap-
pen zo bijééngebragt te hebben, dat zij de Wonde, zo juist als ge-
schieden kan, bedekken, dezelve op de meest geschikte plaatsen met
drie of vier Hechtingen in dien staat moet bevestigen; en derzelver verééni-
ging door middel van Hechtpleisters, en behoorlijk, met een' breeden om
het lijf geslagen en om de Stomp geslingerden flannellen zwachtel, vast
gemaakte Drukdoeken trachten te bevorderen: wel zorgdragende dat de
Bindfels der Slagaderen ter genoegsame lengte buitenuit afhangen, ten
einde dezelve in het vervolg des te beter te kunnen uittrekken.

Hierop word de Lijder te bedde gebragt, en in alle andere opzichten op
dezelfde wijze behandeld als wij bij de algemeene Aanmerkingen over het
Afzetten der Ledenmaten hebben aangeraden: alleenlijk valt hier aante-
merken, dat 'er meer dan eene gewone oplettendheid nodig is, ten
einde dusdanige toevallen van koorts voortekomen en wegteneemen, als
het gewoon gevolg der *Amputatie* zijn; want wanneer 'er zulk een aan-
merkelijk gedeelte des ligchaams, hetwelk bijna een vierde des geheels
uitmaakt, op een spoedige wijze word weggenomen, dan mag men
mer grond besluiten, dat zulks op de gesteldheid des ligchaams van
geen geringe uitwerking zijn moet. Is de Lijder volbloedig, dan zal het
nodig zijn, deszelfs hoeveelheid van bloed te verminderen; waar toe in de
eerste plaats eene Aderlating, en in het vervolg een zachte levensregel
in aanmerking komt; hij behoort indedaad, zo niet gedurende zijn ge-
heele leven, immers een' zeer langen tijd in alles de matigheid te be-
trachten.

Men mag het verband op den gewonelyken tijd afigten, en men kan binnen het verloop van tien of twaalf dagen alle de Bindfels uittrekken; blijft 'er eenig gedeelte van de Wonde open, dan trekt men de Huid daarover heenen, en bevestigt dezelve met een Hechtpleister. Het is zeer waarschijnlijk, dat 'er in een Wonde van zulk eene uitgebreidheid eene verzameling van etter op verschillende plaatsen onder de Huid ontstaan zal, doordien de daarop aangebragte drukking niet zo gelijkvormig kan zijn als in gewone gevallen van Afzetting: dan het daaruit voortspuitend ongemak zal niet zeer groot zijn; want kan de etter door het veranderen der drukking niet uitgeloozd worden, dan kan zulks gemakkelijk met de punt van een Lancet geschieden, waarmede dit beletfel ter genezing gemakkelijk word opgeheven.

Deze Konstbewerking zal altijd als hoogstgevaarlijk beschouwd worden: maar word zij op de door ons aangeprezene wijze volvoerd, dan zal 'er zeer veel van het gevaar, en de ongemakken, welke men onderstelt gewoonlijk daar mede gepaard te gaan, wegvallen; en een in het doen van *Amputaties* bekwame Wondarts zal zich, indien het leven des Lijders anderzins toch gevaar loopt, niet bedenken om dezelve te verrichten. Door middel van het *Tourniquet* bedwingt men den omloop des bloeds door het Lid in de daad zo lang, tot dat alle bij de kringwijze snede gekwetste groote bloedvaten zijn afgebonden; en bij het zo spoedig als zij in het oog vallen onderscheppen van die Slagaderen, welke bij het doen der langwerpige insnijdingen worden doorgesneden, zal het verlies van bloed niet zeer aanmerkelijk zijn: ook zal men geen gevaar lopen om de Dijeslagader in het van het Been afscheiden van den Vleeschlap, waar door zij heenen loopt, te kwetsen, indien zulks maar met voorzichtigheid geschied.

Men moge zeggen, dat men door deze wijze van *Opereeren* meer van de bekleedfelen en Spieren zal behouden, dan tot bedekking van de Wonde nodig is: dan men moet zich herinneren, dat de Wond hier eene zeer grote uitgebreidheid heeft, en dat de doorgesnedenene Spieren zeer sterk zullen opkrimpen. En bovendien zoude men, wanneer de eerste Snede veel hoger gemaakt wierd, dan wij hebben opgegeven, het *Tourniquet* niet kunnen aanleggen; waardoor de Konstbewerking nog gevaarlijker zoude worden. Ook kan 'er geen gevaar ontstaan, al heeft men de bekleedfelen en Spieren een weinig langer gelaten, dan ten bovengemelden einde volstrekt noodzakelijk is; daar het gemis van dezelve veel nadeel zoude kunnen veroorzaken.

In het Zesde deel van de *Commentaria Medica Edinburgica* vind' men een geval vermeld, waarin de Dije in haar gewricht door KERR, Wondarts te *Northampton*, was afgezet. In dat geval was het doorsnijden van de Dijeslagader tot op het laatst verschoven; ook had men geen *Tourniquet* gebruikt. Er ontstond geen Bloedstorting; maar zij was zekerlijk hier meer te duchten, dan indien men de *Operatie*, volgens de door mijn aangeprezene manier verricht had. De Wondarts kon, bij het uitligten

van het Hoofd des Dijebeens uit deszelfs Pan, niet met zo veel gerustheid met het Been te werk gaan, zo lang als de Bloedvaten niet waren doorgesneden. Wij moeten echter opmerken, dat dit geval ten bewijze dient, dat deze *Operatie* met zekerheid kan volvoerd worden. Want ofschoon de Lijder stierf, zo leefde hij nochtans achttien dagen na het doen der *Operatie*; en hij stierf eindelijk uit een geheele andere oorzaak, op een tijdstip dat alle gevaar van Bloedstorting over was, en de Wonde zelfs een voordeelig aanzien had.

VIII. AFDEELING.

Van het Afzetten met den Vleeschlap even boven de Knie.

Wanneer men deze Konstbewerking even boven de Knie verrichten wil, dan kan men éen of twee Vleeschlappen maken; maar gewoonlijk slaagt men het best met één. Het is het geschikst den Vleeschlap aan het voorste gedeelte der Dije te hebben; doordien daar ter plaatse een genoegsame hoeveelheid van deelen ter bedekking van het Been aanwezig is, en de etter zich beter kan uitlozen, dan wanneer de Lap in een andere richting gemaakt is.

De Lijder op een tafel nederliggende; het *Tourniquet* op de gewone wijze boven aan de Dije aangelegd, en de huidbekleedselen door eenen Medehelper sterk naar omhoog getrokken en vastgehouden zijnde, bepaalt men met inkt de uitgebreidheid des te maken Vleeschlaps. Een Wondarts, die tot het doen dezer *Operatie* zeer bekwaam is, heeft, wel is waar, deze voorzorg niet nodig; intusschen is het zeker, dat men de insnijding met meer juistheid en zekerer doen kan, wanneer men de uitgebreidheid van den Vleeschlap van te voren heeft afgeperkt.

De uiterste punt van den Vleeschlap behoort, ten zij de bekleedselen zeer beschadigd mogten zijn, tot op het einde van het Lid te gaan; in welk geval zij zich tot de plaatse, waar de beschadiging in de huid eenen aanvang neemt, behoort uitteftrekken: terwijl deszelfs *Basis* of grond op de plaats, waar men het Been wil doorzagen, vallen moet. Hierdoor bepaalt zich de lengte van den Vleeschlap; terwijl met opzicht tot deszelfs breedte de omvang van het Lid in aanmerking komt. Want daar de middenlijn van eenen Cirkel, iets meer is dan een derde gedeelte van deszelfs omtrek, zo kan men, ofschoon een Lid juist niet volkomen Cirkelrond zal zijn, bij een naauwkeurig gadeslaan dezer omstandigheid, de juiste grootte van een', ter bedekking eener Stomp strekkenden, Vleeschlap na genoeg bepalen. Dus zal een Vleeschlap die vier en een vierde duim lang is, volmaakt een Stomp bedekken, wier omtrek twaalf duimen

men bestaat; daar men echter ook rekening behoort te maken op de hoeveelheid van Huid en Spieren, welke men, door de insnijding op de aangeprezen wijze te verrichten, en door dezelve voor het aanzetten van de Zaag omhoog te trekken, aan de tegengestelde zijde van het Lid poogt te behouden; en het bovendien een stuk van aanbelang is het Lid zo lang te laten als met mogelijkheid geschieden kan, zo word'er, indien men de eerste insnijding op deze wijze doet, in een Lid van deze grootte, in plaats van een' Lap van vier en een vierde duim, geen' groter' vereischt dan van drie en een vierde duim, en dus alles naar evenredigheid van den omtrek van het Lid. De Vleeschlap behoort aan zijnen *Basis* zo breed te zijn als de breedte van het Lid toelaat, en moet bijna, ofschoon niet geheel en al, dezelfde breedte behouden, behalve aan deszelfs uiteinde, alwaar men hem zo moet afronden, dat hij volmaakt in het achterste gedeelte van het Lid past. Dit wel afgetekend zijnde, moet de aan de buitenzijde der Dije staande Wondarts, de punt van een recht tweesnijdend scherpgepunt Mes, door dezelve aan den buitenkant van de *Basis* des bedoelden Vleeschlaps in te brengen, tot op het Been toe indrijven, en, dus vlak langs het Been voortschuivende, door de huidbekleedselen heenen aan de andere zijde doen uitkomen. Nu moet hij de Snede van het Mes in zulk een richting naar beneden drukken, dat daar door de bedoelde Lap ontstaat, die volmaakt met de bepaalde gedaante overeenkomt; en op het eind de Snede van het Mes een weinig van het Been verwijderen, zo dat het uiterste van den Lap dunner zal zijn dan deszelfs *Basis*; waardoor hij des te netter aan de oppervlakte van de Wond zal sluiten. De Lappen door eenen Medehelper vastgehouden wordende, moeten de bekleedselen en Spieren achter aan het Lid, met een Snede ter lengte van omtrent een duim onder de plaats, men het Been moet worden afgezaagd, tot op het Been toe worden doorgesneden; en zijn de Spieren tot op deze hoogte met de punt van het Mes afgescheiden, dan behoort men alle de zachte deelen, tot zo lang het Been is doorgezaagd, met de lederen Terugtrekkers op Plaat XXXI Fig. 11 en 12 afgebeeld, om hoog te houden, en alle Schilfers, die men had laten zitten, wegteneemen; waarna, men alle sterk bloedende Slagaderen op de gewone wijze met een Slagaderhaakje (*Tenaculum*) moet onderscheppen; terwijl men de Bindfels ter genoegsame lengte aan den rand van den Lap naar buiten laat afhangen.

Nu moet men de Spieren en bekleedselen naar beneden halen, en met een' flanellen of katoenen Zwachtel op dezelfde wijze bevestigen als wij in het Afzetten van de Dije met een Cirkelvormige insnijding hebben aangeraden; en kan de Lap nu over de oppervlakte der Wonde in dier-voege worden heenen geslagen, als het best geschikt is om, zo mogelijk, eene genezing zonder verettering te verkrijgen; of men kan, al naar dat de Wondarts het goed vind, op het voetspoor van O'HALLORAN, dezelve als een op zich zelf bestaande eigenaartige Wonde verbinden. Wil men de Lap oogenblikkelijk op de Wond leggen, dan behoort al het geronnen bloed zorgvuldig daar van weggenomen, en de Vleeschlap met

met drie of vier door deszelfs spierachtige zelfstandigheid voor het minst drie vierde van een duim gaande Hechtingen, aan de Spieren en bekleedfelen, die het overige gedeelte van de Stomp omringen, te worden vastgemaakt: dan men moet zorg dragen de Hechtingen niet zo sterk toetehaalen, dat zij veel prikkeling of pijn veroorzaken. Hierop wordt het onderste gedeelte van de Stomp met een groote, met gewone waschzalve bestreken, Wiek overdekt; en, na het daarover heenen leggen van een kussentje of matrasje van Werk, wordt de geheele toestel, op de voormaals aangeprezen wijze van behandeling, met kruiswijze over elkan-der geslagen stroken linnen, en eenige omslingeringen van eenen kringwijzen zwachtel bevestigd.

Men mag het Verband na verloop van drie of vier dagen vernieuwen, en zodra als alle Bindfels zijn uitgehaald, en de door de ontsteking veroorzaakte spanning ophoud, kan men alle deelen van de Wond, waar aan zulks in het eerst niet had kunnen geschieden, nu met de Huid bedekken, en dezelve met Hechtpleisters bevestigen.

Maar verkiest men de wijze van O'HALLORAN optevolgen, dan is de gemakkelijkste manier deze: dat men, na de Spieren en Huid benedenwaarts getrokken, en met een Windfel bevestigd te hebben, de geheele oppervlakte der Wonde met een, aan beiden de zijde met eene of andere verzachtende zalve bestreken, Wiek van plukfel bedekt. Dan legt men den Lap daar over heenen; en eene andere foortgelijke Wiek, daar over aangelegd zijnde, bedekt men dit alles met een Kussentje van Werk en een Drukdoek van zacht Linnen; ter welker bevestiging men kruiswijze stroken linnen en eenen kringwijzen zwachtel gebruiken moet; moettende de drukking echter niet sterker zijn dan volstrekt noodzakelijk is. Na verloop van drie of vier dagen mag men het verband op dezelfde wijze vernieuwen; en omtrent den twaalfden of veertienden dag, of wanneer de door de Kunstbewerking veroorzaakte spanning ophoud, de Bindfels uithalen. Ontdekt men dan dat 'er eene goede verettering plaats heeft, dan mag men den Lap op de onderliggende Wond leggen, om dus de verééniging te bewerken. Ten welken einde de etter, dien men aan beiden de zijden der oppervlakte mogt ontdekken, met een zachte Spons moet worden weggevaagd; en de Lap met de best mogelijke nauwkeurigheid over de Wond heenen gelegd zijnde, kan men denzelven met Hechtpleisters, die door bovengemeld verband onderschraagd worden, bevestigen, of men kan zulks met twee of drie Hechtingen (*Suturae*) doen. Deze laatste manier verwekt meer pijn dan de andere; dan dit wordt dubbel vergoed doordien de Lap met meerder zekerheid en juistheid op zijn plaats gehouden wordt.

Eene meer gevorderde ervaring zal moeten besliffchen, welke van deze wijzen de voorkeur verdient; want zulks is tot nog toe niet bewezen. Ik, voor mij, ben van oordeel, dat de door O'HALLORAN aangeprezen herééniging de beste is: want de pijn, spanning en ontsteking die

die gevolgen van de andere zijn, lopen niet zelden zo hoog, dat het noodzakelijk is het verband, en zelfs de Bindfels wegteneemen; het welk aan den Wondarts veel moeite en den Lijder zeer veel ongemak veroorzaakt: terwijl er, wanneer de pijn en spanning reeds zijn opgeheven voor dat de Lap word aangelegd, weinig of geen pijn ontstaat zal; ook is de op deze manier verkregene genezing niet langwijliger: integendeel schijnt zij in het algemeen spoediger te geschieden op deze dan op eenige andere wijze. Zelfs dan, wanneer de Lap eerst na verloop van veertien dagen op de Wond word gelegd, zal de genezing voor het einde van de vierde week volbragt zijn: terwijl 'er weinige, indien eenige, genezingen zo schielijk zullen aflopen, indien men de Lap onmiddelijk na het doen der *Operatie* over de Wond heeft aangelegd.

In het *Opereeren* met twee Lappen, is de volgende geneeswijze mogelijk de beste. De Lijder op een tafel nedergelegd, het *Tourniquet* omgeslagen en de Huid door eenen Medehelper in de hoogte getrokken zijnde, maakt men met de schuinsch naar om hoog gekeerde Snede van het Mes, op het laagste gedeelte van het Lid eene Cirkelvormige insnijding door alle de bekleedselen en Spieren: nu drijft men het bovengenoemde scherppunt Mes aan eene zijde van het Lid, ter plaase daar men het Been wil doorzagen, tot op het Been toe door; en den onderkant van het Mes schuinsch buitenwaards gedraaid hebbende, doorsnijdt men de Spieren tot op de Cirkelvormige insnijding. Nu moeten de Huid en Spieren aan de andere zijde van het Lid op eene evengelijke wijze worden doorgesneden, terwijl men tevens de tuschen beiden liggende zachte deelen, die te voren waren blijven zitten, behoort wegteneemen. Het Been dus doorgezaagd, ten de Bloedvaten onderschept zijnde, kan men de genezing onderneemen, of door terstond de Lappen bij elkander te brengen; of ze gedurende twaalf of veertien dagen van elkander afgescheiden te laten blijven, en in het vervolg de behandeling op de voorschrevene wijze interichten.

IX. A F D E E L I N G.

Van de Afzetting met den Vleeschlap onder de Knie.

In het doen van eene beschrijving dezer Konstbewerking onder de Knie is het niet nodig alle derzelve deelen te behandelen. De oogmerken van den Wondarts zijn in alle opzichten dezelfde als in de *Operatie* boven de Knie, en de wijze van volvoering komt ook bijkans op het zelfde uit. Na het maken van de vereischt wordende voorbereidselen tot het doen der Konstbewerking, tekent men de grootte en gedaante van eenen,

genoegfame bedekking van een aanmerkelijk gedeelte de Wonde moeten de strekken, Vleeschlap met inkt af; deszelfs afscheiding van de onderliggende deelen moet op dezelfde wijze geschieden, als wij alreeds hebben aangeraden: hierna moeten de overige zachte deelen worden doorgesneden, echter wel zorg dragende aan de tegen over den Lap gestelde zijde van het Lid zo veel bekleedfelen te behouden, als waarmede men, benevens den Lap zelve, de Wonde bijkans of gantschelijk bedekken kan; wordende in het vervolg de genezing, het zij door het onmiddelijk, of na het verdwijnen der door de *Operatie* veroorzaakte toevallen van pijn, spanning en ontsteking, aanleggen van den Vleeschlap, en eene naar de in de vorige Afdeeling aangeprezen wijze van behandeling ten einde gebragt.

Men behoort echter in aanmerking te neemen, dat in de *Operatie* onder de Knie, de Lap niet kan vallen aan het voorste gedeelte van het Lid, gelijks zulks aan de Dije plaats had; want daar ter plaatse bevinden zich geene Spieren; en om die reden raden ons de Schrijvers den Lap achter aan het Been uittefnijden. Dan dit is aan eene belangrijke tegenbedenking onderhevig, namelijk aan de moeijelijkheid om te verhoeden, dat 'er zich tusfchen den Lap en de Wond, na dat deze deelen met elkander in verëeniging zijn gebragt, etter bijënzamele: want men moet in aanmerking neemen, dat het alleen een matige drukking is, die men op den Lap durft uitoefenen; zo dat het bezwaarlijk valt om te verhinderen, dat de etter zich daar ter plaatse ophope, alwaar dezelve geenen vrijen uitgang naar beneden vind.

In plaats van den Lap uit de Spieren van het achterste gedeelte van het Been te vormen, kan dit met meer eigenschap aan den buitenkant van het Lid geschieden, om dat men aldaar ten dien einde eene genoegfame hoeveelheid van Spierdeelen aantreft. Men behoort de punt van het Mes aan den buitenkant van den Kan des Scheenbeens op die plaats in te brengen, waar men het Been wil afzagen; en het Mes in een rechte lijn naar achter, en op een behoorlijke diepte naar de tegengestelde zijde van de *Basis* van den Vleeschlap hebbende voorgedreven, voert men in 't vervolg deszelfs Snede benedenwaarts, tot op de lijn, die te voren als een richtsnoer voor de grootte en lengte van den Lap met inkt is afgetekend. Op die manier kan men de Beenderen met eenen Lap van voldoende dikte bedekken; terwijl de in den loop der genezing gevormd wordende etter, aan den benedenkant van den Lap eenen vrijen uitgang vindende, zich aldaar niet zal kunnen bijënzamelen.

In het doen der Konstbewerking vlak onder den Enklaauw, is het nodig den Lap van achter te laten, doordien zich daar ter plaatse anderzins geene genoegfame hoeveelheid van zachte deelen voordoet. Dan ik heb elders reeds opgemerkt, dat het Been nimmer zo vlak boven den Enklaauw moet worden afgezet, dat 'er een Stomp overblijft, die door derzelve lengte ongeschikt is voor een Konstbeen: dan men kan met wel-

welvoegelijkheid, op bovengemelde wijze aan den buitenkant van het Been den Lap maken, zijnde de lengte van negen duimen onder de Knokkels van het Dijebbeen in volwasfenen ten dien einde het best geschikt.

X. A F D E E L I N G.

Van het Afzetten van Voeten, Teenen en Vingeren.

Wanneer de geheele Voet door bederf is aangetast, dan word het noodzakelijk om het Lid ter gemelde plaatse boven den Enklaauw afzetten; ja dit moet zelfs geschieden in zulke gevallen, waar in de deelen in den omtrek van het gewricht gezond, maar alle de overige van den Voet zijn aangestoken: want alhoewel sommige het afzetten van den Voet in het gewricht van den Enklaauw hebben aangeraden, behoort men echter dien weg niet in te slaan, door dien de Wond als dan niet behoorlijk kan bedekt worden, en de Stomp dan voor het gebruik veel te lang is. Maar is een aanmerkelijk gedeelte van den Voet onbeschadigd gebleven, dan moet men ongetwijfeld het zelve trachten te behouden, en slechts dat geen wegneemen wat beschadigd is. Ik heb eenen geheelen Voet zien afzetten, waarin slechts twee beenderen van den Achtervoet (*Metatarsus*) waren aangestoken: moettende men integendeel tot eenen algemeenen regel vaststellen, om, zelfs ingevallen, waarin zelfs twee dezer beenderen niet zijn aangestoken, alleen de door bederf aangetasten weg te neemen; want door behulp van eenen behoorlijk gemaakten Schoen, die met een stevige niet medegevende zool voorzien is, zal zelfs een klein gedeelte van den Voet genoegzaam zijn, dat de Lijder kan gaan: en dit heeft voornamelijk dan plaats, wanneer men de beenderen aan de binnenzijde van den Voet, of die welke het digst aan den grooten of de andere Teenen gelegen zijn, kan laten zitten.

Is het middelste gedeelte van den Voet alleen beschadigd, en zijn de beenderen van den Achtervoet aan beiden de zijden welgesteld gebleven, dan moet men dezen laten zitten, en alleen het aangestoken deel wegneemen. In dit geval, behoort men de beschadigde deelen van het Gewricht, om het even of dezelven in hunne geheele lengte door bederf zijn aangetast of niet, uit den wegteneemen; want alhoewel 'er al eens Werktuigen mogten worden uitgedacht, waarmede men een enkel been in het midden van den Voet dwars kon doorzagen, zo zoude de Kunstbewerking noodwendig echter zeer langwijlig moeten zijn, en ook veel meer pijn verwekken, dan het afzetten van het Been in het gewricht; terwijl het behouden van een klein gedeelte aan het eind van het zelve weinig of geen voordeel doen zoude. Maar zijn 'er één, twee of drie Beenjes aan beiden de zijden van den Voet slechts voor een gedeelte

befchadigd, zo behoort men, daar het in dit geval een zaak van belang is, zo veel, van den Voet te behouden, als met mogelijkheid gefchieden kan, de *Operatie* zo in het werk te ftellen, dat de Beenderen vlak aan het uiteinde de aangeftoken deelen kunnen worden doorgezaagd.

Het is in alle gevallen van Afzetten een ftuk van veel belang zo veel van de Huid te behouden, als ter bedekkinge van de Wonde nodig is; dan het is voornamelijk nodig in het *Amputeeren* van een gedeelte van den Voet, waarin de uitwerkfelen van wrijving in het gaan hoogst te vreezen zijn. Dus behoort de infnijding op dat gedeelte van het Been, waarop men de Zaag wil aanzetten, op zulk eene wijze te gefchieden, dat 'er een Lap overblijft, die groot genoeg is om de Wonde te bedekken. Dit oogmerk kan men altijd met het aanwenden van een kleine opmerkzaamheid bereiken, en gaat zelden met eenige moeilijkheid gepaard; doordien men de Lap kan maken het zij boven of beneden, of aan de zijde van den Teen, al naar dat de Bekleedfelen welgefteld of befchadigd zijn. Het is echter nodig te doen opmerken, dat het, wanneer de Huid gezond is, best is dezelve van onderen te behouden; doordien zij in die gefteldheid fterker, en diensvolgens ook beter gefchikt is om aan de uitwerkfelen der drukking tegenftand te bieden.

De Konftbewerking word het gemakkelijkt verricht, wanneer men de Lijder op een tafel doet nederliggen. Het *Tourniquet* moet boven de Knie worden omgeflogen, met een drukking ter plaatfe van de Slagader in de Knieholte; de Voet behoort door Medehelpers ftendig te worden vastgehouden; leggende men, bij het doorzagen van het Been tuffchen hetzelve en het nabijgelegen onbefchadigd Been, een ftuk bordpapier of een dunne houten fpaander, ten einde het laatstgenoemde door de tanden van de Zaag niet worde befchadigd.

De aangeftoken deelen weggenomen, en de doorgesneden Slagaderen behoorlijk onderschept zijnde, moet de Lap, zo juist als met mogelijkheid gefchieden kan, over de Wonde worden heenen geflagen, en met ftroken Hechtpleifter en eenen zachtdrukkenden flannellen Zwachtel in dien ftat bevestigd worden. Gebruikt men Hechtingen, dan moeten dezelve op zulk eene wijze gebezigd worden, dat zij de Buig en Uitrekkende Spieren van de Teenen geheel mislopen.

Bij het Afzetten van Vingeren en Teenen was het voormaals de gewoonte om dezelve in één slag, door middel van eenen Beitel en Hamer, wegteneemen; dan deze manier is aan veele tegenbedenkingen onderhevig, en reeds voor lang in onbruik geraakt. Over het algemeen genomen, worden de Vingers en Teenen op dezelfde wijze, het zij door het behouden van eenen ter bedekkinge van de Wonde groot genoeg zijnde Lap, en het naderhand met een kleine, op Plaat XXXI. Fig. 10. afgebeelde, Zaag wegneemen van het Been, of door het doen der, in de Vierde Afdeeling dezes Hoofddeels angeprezen, dubbele infnijding, afgezet. Dan in plaats van deze handelwijze heeft men op aanraden van sommigen, fints eeni-

eenige jaren, het Afzetten van Vingers en Teenen in het Gewricht ondernomen; en elk, die daarvan proefondervindelijk begeert overtuigd te zijn, zal zeker daar aan de voorkeur geven. De Lijder op een Tafel nederliggende, en het Lid behoorlijk bevestigd zijnde, bepaalt men met inkt de grootte van den Lap, die ter bedekkinge van de Wond moet dienen. Nadat de Lap van het Been is afgesneden, en door een' Helper vastgehouden word, doorsnijdt de Wondarts, even onder het Gewricht en in een rechte lijn met de *Basis* van den Lap, met een kringwijze snede de overige zachte deelen. Nu behoort de Zijband (*Ligamentum laterale*) te worden doorgesneden; en ten einde de plaats te bepalen, waar zulks geschieden moet, zo gebied men eenen Medehelper den Vinger heen en weder te bewegen. Deze Band doorgesneden zijnde, laat het Lid zich gemakkelijk ontwrichtten, wanneer het overige der Konstbewerking gemakkelijk word volëindigd. Is het noodzakelijk een Slagader te onderscheppen, dan moet zulks met het *Tenaculum* geschieden. Moetende wijders de Lap over de Wonde aangelegd, en, zo juist als mogelijk, met Hechtleisters en eenen matig drukkenden flanellen Zwachtel bevestigd worden.

De eenigste bedenking tegen deze wijze van handelen, verönderstelt de onzekerheid van verëeniging der zachte deelen met het Kraakbeen. Dan het is thans bekend, dat 'er geen de minste grond voor deze opvatting bestaat, en dat een Lap zo gemakkelijk met Kraakbeen als met Been zal famenhechten; ik ten minste heb vrij algemeen ondervonden, dat dit het geval is; en uit ALANSONS Werk blijkt het, dat hij deze manier van Afzetten in den loop van zijn praktijk met een zeer goed gevolg heeft bekroond gezien.

XI. A F D E E L I N G.

Van het Afzetten van den Arm in het Schoudergewricht.

Deze *Operatie* is, uit hoofde dat men haar altijd als gevaarlijk en moeilijk om te verrichten beschouwd heeft, niet dikwijls ondernomen: dan offchoon men nimmer daartoe moet overgaan, wanneer men ons oogmerk kan bereiken met dezelve lager te doen, zo zal zij echter door geen' Konstbeöfenaar van dezen tijd, wanneer hij het leven van den Lijder op geene andere wijze kan behouden, verönachtzaamd worden. Ettergezwellen in het Gewricht; zich tot het Gewricht uitbreidend bederf aan het Armbeen; meervoudige Breuken (*Fracturae Compositae*), die zich tot het hoofd des Armbeens uitstrekken; geschotene Wonden en Versterfing kunnen het *Amputeeren* van den Arm bij den Schouder noodzakelijk maken.

De *Operatie* kan volvoerd worden door ieder Wondarts, die eene ste-

vige hand en ondervinding heeft, en een juiste kennis bezit van de ontleding dezes Gewrichts en deszelfs nabijliggende deelen.

Men kan de Konstbewerking op onderscheidene manieren verrichten; de volgende is echter, mijnes oordeels, voor de beste te houden.

Men legt den Lijder neder op een Tafel van genoegzame hoogte, die met een Matras en Deeken bedekt is; hij moet zo nabij den rand der Tafel als maar eenigzins mogelijk is op zijn rug liggen, en door Helpers behoorlijk worden vastgehouden.

Het voornaamste, waar tegen men behoort te waken, is de Bloedstorting: waartoe men, op dezelfde wijze als bij het *Amputeeren* in het Heupgewricht, het boven aan het Lid aanleggen van het *Tourniquet* zoude kunnen aanraden: dan dit is hier niet nodig, daar men den toevloed van bloed naar den Arm, door het drukken op de Sleutelbeensslagader (*Arteria subclavia*), ter plaatse waar zij over de eerste Ribbe loopt, volkomen kan stremmen: ten welken einde men eenen behoorlijk geplaatsten Helper gebruikt, die met zijn Vingeren op een stevig gestopt Kussentje of Drukdock, op den loop dezer Slagader vlak boven het Sleutelbeen (*Clavicula*) aangelegd, zulk een drukking maakt als ter bereikinge van dit oogmerk vereischt word: door de uitwerking, die dit op den pols aan het Gewricht van de hand heeft, zal men gemakkelijk kunnen ontdekken of de uitslag aan het oogmerk beantwoord of niet.

Na den omloop des Bloeds dus gestopt te hebben, haalt men den ongestelden Schouder een weinig over den rand van de Tafel voort; en maakt, de Arm behoorlijk uitgerekt zijnde, en door eenen Medehelper in een bijna rechte lijn met het ligchaam wordende vastgehouden, juist daar de driepuntige Spier (*Deltoides*) zich in het Armbeen inplant, eene door de Huid en het Vetsvlies gaande insnijding. Men laat de bekleedfelen ongeveer een half duim optrekken, en zet het Mes bij den rand der opgetrokken Huid zo aan, dat alle de Spieren in een loodrechte kringwijze snede worden doorgesneden. Tot hiertoe gebruikt men het gewoon *Amputeermes*; dan het overige van de *Operatie* moet met een *Bistourie* voleindigd worden. Nu maakt men met een sterke rondsnedige *Bistourie* een loodrechte insnijding, die tot op het Been doorgaat, en haren aanvang neemt aan den Opperichouder (*Acromium*), omtrent recht tusschen het middenpunt der driepuntige Spier en derzelver binnenkant, en tot in de cirkelvormige insnijding, omtrent een duim boven, of liever aan de buitenzijde van de Armslagader (*Arteria Brachialis*) voortloopt en aldaar eindigt. Dit verricht zijnde, moet 'er aan het achterste gedeelte van den Arm een diergelijke snede gedaan worden, beginnende op dezelfde hoogte als de andere, en eindigende in de kringwijze insnijding. Deze insnijding moet zo ver van de eerste af staan, dat de twee daardoor geformeerde Lappen bijna even breed zijn. De Armslagader behoort, zodra zij bij het maken van de kringwijze insnijding is doorgesneden, onderschept te worden; en zijn 'er eenige tusschen de Spieren heenen lopende Zijdtakken

ken aan het bovenste en achterste gedeelte van het Gewricht doorgesneden, zo moeten die onmiddelijk bij derzelver bloeding worden afgebonden. Nu scheid men de twee Lappen van het Been af, wel zorgdragende dat de groote Slagader, in het losmaken van dat gedeelte van den Lap, het welk daarmede veréénigd is, volstrekt word vermijd. Hierop móet een Helper de beiden Lappen zo vasthouden, dat de Beursband van het Gewricht (*Ligamentum Capsulare*) daardoor te voorschijn komt; waarna men, door het openen van denzelven, het Hoofd des Armbeens, door den Arm achteruit te trekken, gemakkelijk uit zijn Pan kan rukken; en dit gedaan zijnde, kan men de *Operatie*, door het wegneemen van de rest van den Beursband, gemakkelijk ten einde brengen.

Na allen de in den omtrek van het Gewricht afgesneden Slagaderen onderschept, en de Bindfels aan het meest afhellende gedeelte van de Wond buitenwaarts te hebben doen hangen, en na het wegneemen van al het geronnen bloed, moet men de twee Lappen zo nabij elkander brengen, dat zij het Gewricht, zo juist als mogelijk is, bedekken, en dezelve in dien toestand door twee of meer Hechtingen bevestigen. Dan legt men een met verzachtende zalve bestreken Wiek over het Gewricht heenen; en gebruikt, na het over dit alles aanleggen van een zacht Kusfentje van werk of plukfel, en een *Compres* van oud linnen, tot het maken van een zachte drukking op het Gewricht eenen flannellen Zwachtel; waardoor de Lappen met de onderliggende deelen in aanraking zullen blijven; het welk niet alleen de verééniging bevordert, maar ook het krachtadigst middel is om te verhinderen dat de Etter zich aldaar bijéénzamele.

Voor het overige moet de Lijder in alle andere opzichten behandeld worden, als wij in de voorgaande *Afdeelingen* over het Afzetten der onderste Ledenmaten hebben aangeraden. Met oogmerk om geen gevaar te lopen dat 'er, na het doen der *Operatie*, eene bloedstorting ontsta, moet een ervaren Medehelper gedurende twee of drie dagen bij den Lijder blijven zitten, met aanbeveling om zodra hij eenige aanmerkelijke uitlözing van bloed gewaar word, de vereischte drukking boven het Sleutelbeen te doen, en daarmede aantehouden tot zo lang men in staat zal zijn het bloedende Vat te onderscheppen. Men zal binnen den loop van agt of tien dagen de Bindfels gemakkelijk kunnen uittrekken. De onder de bekleedselen bijééngehoopte Etterstoffe moet intijds worden uitgeloozd: en dan kan men, indien de Lijder gezond is, en 'er zich geen ongunstige omstandigheid opdoet, op eene spoedige genezing hopen.

Tot op den jongsten tijd toe was het, in het doen dezer Konstbewerking, de gewoonte om, vóór dat men verder ging, de Slagader en Aderen van den Arm te onderscheppen. Dit veróorzaakte veel nodeloze pijn, zonder den Lijder daardoor te zekerer voor Bloedstortingen te behoeden. Op de door ons aangeprezene manier, kan de *Operatie* zonder gevaar van Bloedstortingen volvoerd worden; en door de Slagader aan het uiterste van den Lap te onderscheppen, zal men verscheidene Zijdtakken behou-

den,

den, die men, door dezelve in de nabijheid van den Oksel te binden zoude kunnen doorsnijden.

BROMFIELD heeft, in het Eerste Deel zijner Waarneemingen en Geval-
len, het beste thans bekende middel aan de hand gegeven om deze Konstbe-
werking te verrichten. Het voornaamste onderscheid tusschen zijne manier
van behandeling, en die, welke door ons beschreven is, bestaat daarin,
dat de laatstgenoemde eenvoudiger is, en dus gemakkelijker om te vol-
voeren. Door de Spieren met een Kringwijze Snede tot op het Been
toe doortefnijden, laat zich deze Konstbewerking spoediger verrichten,
dan door, op de wijze van BROMFIELD, ieder Spier op zich zelve door-
tesnijden. En daar de Inplantingen van de breede Rugspier (*Latisimus*
Dorsi), de Driepuntige en Borstspieren, zo wel als van alle andere Spie-
ren van den Arm, door het wegneemen van den Arm tevens moeten wor-
den weggenomen, bestaat 'er geene noodzakelijkheid om het doorsnijden van
dezelfen op eene langzame en voorzichtige wijze te doen; ook is het niet no-
dig de Armslagader op twee plaatsen te binden, waarvan, naar het oordeel
van dien Schrijver, het eene Bindsel hoger zouden moeten worden aan-
gelegd dan het andere; het doen van één onderschepping op de gewone
wijze met een Slagaderhaakje is genoegzaam, indien het maar met behoed-
zaamheid en voorzichtigheid geschied. En ALANSON merkt zeer juist
aan, dat het niet nodig is om het Kraakbeen uit de Komwijze Holte
van het Gewricht wegteneemen, gelijk BROMFIELD heeft aangeraden;
doordien de ervaring leert, dat de bekleedselen, gelijk wij in de vorige
Afdeeling hebben doen opmerken, zich zo spoedig met Kraakbeen als
met Been samenhechten.

XII. A F D E E L I N G.

Van het Afzetten van den Arm.

De algemeene Aanmerkingen, die wij over het Afzetten der Dije en
van het Been gemaakt hebben, laten zich even geschikt op de *Amputatie*
van den Arm toepassen. Dus zullen wij voor het tegenwoordige alleen
opmerken, dat men in het *Amputeeren* van den Arm niet meer van den-
zelfen moet wegneemen, dan door eenig ongemak is aangetast; want hoe
langer de Stomp blijft, des te bruikbarer is zij: ook moet men, ten op-
zichte van het behouden der Bekleedselen tot bedekking der Wonde, al
het geen in aanmerking neemen wat, bij het beschrijven van de *Amputatie*
der Dije, voormaals door ons gezegd is. Het is echter billijk aantetoo-
nen, dat men zulks altijd, zo wel met opzicht tot den Opperarm als Voor-
arm, zonder behulp van een' Vleeschlap kan verrichten: doordien men
daar aan alle kanten een genoegzame hoeveelheid van Spieren en Vetvlies
heeft, om de Wonde, wanneer men de Afzetting, volgens de bovenge-
melde

snelle manier, met een dubbele insnijding wil verrichten, volkomen te bedekken; en zo dit geschieden kan, dan verdient zulks billijk de voorkeur boven de Kunstbewerking met een' Vleeschlap.

XLIV. H O O F D D E E L.

VAN HET WEGNEEMEN DER BEENEINDEN IN ONGEMAKKEN DER GEWRICHTEN.

Het Afzetten van Ledenmaten word meer aangeraden uit hoofde van ongemakken in de Gewrichten, dan wel uit een andere oorzaak; en daar dit dikwijls gebeurt in gevallen, waarin het overige gedeelte van het Lid niet ongesteld is, zo ware het te wenschen, dat men met zekerheid en op eene behoorlijke wijze de ongestelde deelen konde wegneemen, en de gezonde laten zitten. In meervoudige Breuken en Ontwrichtingen heeft men dikwijls de einden van groote Beenderen, wanneer derzelve brokken in diervoege naar buiten uit staken, dat zij niet op hunne plaats konden hersteld worden, moeten afzagen. Het daardoor veroorzaakte gemis wierd in de meeste gevallen door de Natuur aangevuld; en dus bleven de Leden ten naasten bij even bruikbaar als zij van te voren waren. In eenige weinige gevallen heeft men zelfs door het afzagen van het hoofd des Beens eene geneziging verkregen. Onder andere voorbeelden, die men bij de Schrijvers vind aangetekend, leest men in het Werk van den vernuftigen en zeer bekwamen Wondarts WHITE van *Manchester* (a) een geval, waarin hij den Arm door het afzagen van het Hoofd des Armbeens heeft behouden. Dan PARK te *Liverpool* was de eerste, wien het in de gedachten kwam, om dit als een algemeen middel in de ongemakken der Gewrichten (b) voortekellen. Of de ervaring aan de verwachting zal beantwoorden of niet, dit zullen de verdere proefneemingen moeten leeren; nochtans heeft het algemeen zeer veel verplichting aan PARK voor de moeite, die hij genomen heeft, om voor de Afzetting een minder schrikbarend middel in de plaats te stellen.

De voorslag van PARK bestaat hierin, dat men, in stede van een Lid afzetten, gelijk zulks, in door uiterlijk geweld veroorzaakte kwetzuren van het Gewricht, in de witte Zwelling, het Beenbederf, of eenig ander onge-

(a) *Cases in Surgery with Remarks, Part. I. by CHARLES WHITE.*

(b) *An Account of a New Method of Treating Diseases of the Joints of the Knee and Elbow,*
by H. PARK.

gemak, de gewoonte is, de aangestoken Beeneinden behoort aftezagen; wanneer, naar zijne gedachten, de Natuur gewoonlijk het gemis van Been zal aanvullen: waardoor het Lid zal behouden blijven, en ook beter ten gebruike zal geschikt zijn, dan een of ander Konstwerktuig.

PARK onderstelt, dat deze Konstbewerking voornamelijk behoort volvoerd te worden in ongemakken van de Knie en Elleboog, en wel inzonderheid in de laatstgenoemden; en hij verhaalt een geval van witte Zwelling aan de Knie, waarin deze *Operatie* met goed gevolg was in het werk gesteld. Het onderste gedeelte van het Dijebeen en het bovenste van het Scheenbeen wierden afgezaagd, zonder dat 'er eenige Slagader van belang gekwetst wierd; de door het wegneemen der Beeneinden veroorzaakte tusschenruimte wierd met Weer (*Callus*) aangevuld: binnen het verloop van tien weeken was de Wonde genezen; en het Lid verkreeg zulk een sterkte, dat de Lijder, die een Matroos was, weder ter zee kon varen, en zelfs geen kruk nodig had.

Dit is echter de voorslag aan de gunstigste zijde beschouwd; en het is pligtmatig te doen opmerken, dat 'er in den loop der genezing verscheidene schrikverwekkende omstandigheden voorkwamen; welke voornamelijk aan de moeilijkheid om het Lid gestadig in eene bepaalde ligging te houden; de uitgebreidheid van de Wonde; het ophopen der Etterstoffe, en het ontstaan van Pijpzweeren, waren toeteschrijven. Dan alle deze moeilijkheden had PARK door zijn aangewende zorg overwonnen. Of schoon nu de waardije dezer Konstbewerking door nadere proeven moet bevestigd worden, het daarmede gepaard gaande gevaar schijnt nochtans zo groot te zijn, dat men veel grond heeft van te denken, dat zij nooit in algemeenen zwang zal komen.

Ten aanzien der bijzondere beschrijving dezer Konstbewerking, en het in 't vervolg behandelen der daarbij gemaakte Wonde, verzende ik mijne Lezeren tot het Werk zelve; ten genoegen echter van hen, die hetzelfde niet gemakkelijk kunnen bekomen, zal ik de volgende korte beschrijving dezer Konstbewerking met PARKS eigen woorden opgeven.

„ Ik maakte, zegt hij, eene insnijding, beginnende omtrent twee duim boven, en daarmede voortgaande tot een zelve lengte onder de Knieschijf:
 „ met een tweede insnijding, welke rechthoekig dwars door de eerste
 „ heenen ging, sneed ik onmiddelijk boven de Knieschijf, terwijl het Been
 „ behoorlijk was uitgerekt, de Peezen der uittrekkende Spieren (*Musculi*
 „ *extensores*) tot op het Been toe, en omtrent ter halver rondte van het
 „ Lid, door; de door deze insnijding gemaakte onderhoeken wierden zo
 „ ver omgeslagen, dat de Beursband hierdoor ontbloot wierd. Hierop
 „ wierd de Knieschijf uitgenomen, en de bovenhoeken zo ver omgesla-
 „ gen, dat het onder eind des Dijebeens geheel bloot kwam, en ik in staat
 „ was om een kleine *Catline* dwars over de vlakke zijde van het Been,
 „ onmiddelijk boven deszelfs Knokkels, te doen doorgaan, zorgdragende
 „ een der platte zijden van de punt dezes Werktuigs gestadig vlak tegen
 „ het

„ het Been te houden. De *Catline* uitgenomen zijnde, schoof ik een
 „ veêrkrachtige Spatel in derzelver plaats, met oogmerk om de zachte
 „ deelen bij het doorzagen van het Dijebeen te beschutten: dit geschied
 „ zijnde, wierd het Hoofd des Dijebeens op die manier met behoedzaam-
 „ heid uitgezaagd; toen kon ik het Hoofd des Scheenbeens gemakkelijk
 „ naar buiten draaien en afzagen, en van den Beursband zo veel als
 „ mogelijk was wegsnijden, latende alleen deszelfs achterste gedeelte, ter
 „ bedekkinge der Bloedvaten, zitten; die ik, bij het doen van onderzoek,
 „ niet alleen het genoeg had onbeschadigd te vinden, maar dat dit zelfs
 „ slechts een zeer kleine tebovenkoming van zwarigheden was; doordien zij
 „ tevens van een goede bedekking voorzien, en, gedurende de geheele Konst-
 „ bewerking, van den loop van het Mes ver genoeg waren verwijderd ge-
 „ bleven. Ik moet bekennen, dat de Wonde een zeer schrikbarend aan-
 „ zien had, vertonende eene groote en diepe holligheid met dunne wan-
 „ den; en, om kort te gaan, schoot 'er weinig over, of de Afzetting
 „ was volkomen: daar echter het onderste gedeelte van het Lid geen het
 „ minst gebrek aan voedsel had, en de geheele doorgesneden oppervlakte,
 „ zo wel van het Been als der zachte deelen, een natuurlijke geneigdheid
 „ toonde tot vleeschvorming, kon ik geenen grond tot twijfeling vinden,
 „ dat de Natuur het ontbrekende niet zoude kunnen herstellen.”

In het vervolg onderricht ons PARK, dat hij de proef genomen had om de *Operatie*, zonder het maken van een dwarsche insnijding, te verrichten: dan hij ondervond dat zulks ondoenlijk was; waarom hij, na eenigen tijd met het doen van diergelijke proeven te hebben doorgebracht, het best gedacht had daarvan te moeten afzien. Hij nam meer dan twee duimen van het Dijebeen, en meer dan een duim van het Scheenbeen af; het geen juist genoeg was om het Been in een rechte lijn met de Dije te brengen; door dien de Buigspieren zodanig opkrompen dat de afgezaagde Beenderen vlak tegen elkander aan kwamen. Dit veroorzaakte een' aanmerkelijken overvloed van bekleedselen. Tot ondersteuning van dezelve, en verhindering dat zij niet binnenwaart vielen, als ook om de randen der insnijding zo lang famentehouden tot dat zij een genoegsame stevigheid verkregen, hechte hij de Huid niet alleen in den loop der dwarsche insnijding, maar ook op dat gedeelte der langwerpige snede dat over de Dije liep, met verscheidene steken samen. Er wierd slechts een zeer ligt oppervlakkig verband aangelegd, en het Lid in een, van den Enkel tot aan de inplanting der Bilspieren (*Glutaei*) lopende, blikke lade geplaatst.

PARK geeft met veel rondborstigheid verscheidene bedenkingen op, die men tegen deze Konstbewerking maken kan; maar is te gelijker tijd van gedachten, dat dezelve zeer gemakkelijk zijn optelosfen. Naar mijn oordeel zijn 'er echter twee, die nimmer schijnen uit den weg geruimd te kunnen worden: de eerste is, dat, in gevalle de beenderen der groote Ledematen zo sterk beschadigd zijn, dat het noodzakelijk is dezelve weg-
 reneemen, de omliggende zachte deelen dan tevens zo verdikt, ontstoken, of
 verzworen zijn, dat ieder proeve om dezelve te behouden ten uiterste on-

zeker, en veel gevaarlijker is dan het Afzetten van het Lid zelve: en de tweede bestaat in den hogen graad van ontsteking, welke het gewoon gevolg is van Wonden der uiterste ledenmaten.

Met opzicht tot de eerste tegenbedenking, wanschte PARK zelve overtuigd te zijn, dat het voornamelijk in door uiterlijk geweld veroorzaakte ongemakken der Gewrichten is, waarin, volgens zijn gedachten, deze *Operatie* van bijzonder nut zoude zijn; en met betrekking tot de laatste, merkt hij op, dat de uiteinden of hoofden van groote Beenderen dikwijls zijn afgezaagd, zonder dat zulks eenige hevige toevallen ten gevolge had; en daar hij veronderstelt, dat dit aan een zeer ruime doorsnijding der Beursbanden is toeteschrijven, hetgeen in zulke gevallen altijd plaats moet hebben, denkt hij dat het, door hem aangeraden, gantschelijk wegneemen dezès Bands, dit gevaar grootendeels zal voorkomen. Wij hebben boven reeds doen opmerken, dat de ondervinding alleen de waardige dezer *Operatie* kan bepalen; dan ik kan niet afzijn hier optemerkken, dat 'er zich voor het wegneemen van eenig gedeelte van den Beursband geen noodzakelijkheid opdoet. Het kan een hoogst noodzakelijk vereischte zijn in denzelven een groote en ruime insnijding te maken; maar het, door afscheiding van de nabijliggende deelen, wegneemen van denzelven, zal naar alle waarschijnlijkheid het gevaar der Konstbewerking, door de ontsteking zwaarer te maaken dan zij anderzins zijn zoude, merkelyk vergrooten; terwijl zij tevens noodwendig veel meer pijn verwekken en langwijssiger zal zijn. De nadere ervarenis zal dit mogelijk in een bijzonder daglicht stellen: dan voor het tegenwoordige vinden wij geen meer grond van reden, om in deze Konstbewerking eenig gedeelte van den Beursband wegteneemen; dan voor het wegneemen van den Schederok van den Bal (*Tunica Vaginalis Testis*), in de Waterbreuk des Balzaks (*Hydrocele*); welk eene manier van handelen, zelfs in gevallen waarin de Zak zeer verdikt is, thans geheel buiten zwang is.

XLV. H O O F D D E E L.

VAN HET VERHOEDEN EN VERMINDEREN VAN PIJN, BIJ HET DOEN VAN HEELKUNDIGE KONSTBEWERKINGEN.

Het moet voor ieder Konstbeoefenaar hoogst aangenaam zijn de smerten te kunnen verzachten van hen, die verplicht zijn geweest zich aan een of andere gevaarlijke *Operatie* te onderwerpen: en daar pijn van alle Konstbewerkingen het verschrikkelijkst gedeelte is, zo is het noodzakelijk daarop ten ernstigste onze aandacht te vestigen.

De

De door de *Operatien* veröorzaakte pijn laat zich op onderscheidene manieren verzachten: namelijk door het verminderen van de gevoeligheid des lichaamsgeffels, en door het drukken der Zenuwen van dat gedeelte, waarop de Konstbewerking verricht is.

Ter vermindering der algemeene gevoeligheid kan men zich van verdovende middelen bedienen; dan niets voldoet met meerder zekerheid aan dit oogmerk dan het Heulfap (*Opium*).

Dan daar geneesmiddelen van dien aart, wanneer zij in zulke groote giften worden toegediend dat zij de pijn verminderen of geheel doen ophouden, niet zelden droogheid en brakingen te weegbrengen, diene ik dezelve zelden voor het verrichten der *Operatie* toe. Over het algemeen doen zij het meeste nut, indien zij onmiddelijk daarna worden toegediend, wanneer zij gewoonlijk de stekende pijnen, waarover de Lijders meestäl klagen, verzachten; en door het van tijd tot tijd behoorlijk doen gebruiken van dezelve, zijn wij dikwijls in staat den Lijder ten minste zolang rustig en stil te houden, tot dat de Eetervorming, of het wegneemen dier ontstekende *Spanning*, waarmede gewonelijk iedere zware *Operatie* gepaard gaat, verligting te weeg brengt: en daar dit niet alleen hoogst verkwikkelijk voor den Lijder is, maar tevens ook strekt om de gemeenlijk plaats hebbende toevallen van koorts op het krachtadigst te leenigen, zo behoort men zulks nimmer natelaten.

Het is reeds lang bekend geweest, dat men door het drukken op de Zenuwen van eenig deel, niet slechts deszelfs gevoeligheid verminderd, maar ook geheel doet ophouden: en diensvolgens verlangen de Lijders bij het Afzetten van Ledenmaten, dat het *Tourniquet* sterk word aangeschroefd, uit hoofde dat zij daardoor vermindering van pijn bekomen.

Daar echter de uitwerking daarvan niet zeer groot is, heeft de Wondarts JAMES MOORE van *Londen* onlangs den voorflag gedaan, om de voornaamste Zenuwen zo volkomen toetdrukken, dat de onderliggende deelen daardoor volkomen ongevoelig worden. Op *Plaat XXXII. Fig. 5, 6 en 7.* is een Werktuig afgebeeld, waarmede men, naar zijn oordeel, dit zeer volmaakt doen kan.

De ervaring alleen zal moeten besliffchen of het met zekerheid aan het oogmerk zal beantwoorden of niet: — Intusschen zijn wij den vernuftigen Uitvinder zeer verpligt voor het aan de hand geven van een Werktuig, het welk misfchien zoude kunnen strekken om de pijnen te verzachten van hen, die door den nood zijn gedrongen geweest zich aan Heelkundige *Operatien* te onderwerpen. Al wat 'er tot volmaking van dit Werktuig schijnt vereischt te worden, bestaat daarin dat deszelfs vermogen zich alleen moest bepalen om de Zenuwen toetdrukken, zonder dat zulks op de Aderen eenige uitwerking deed: want daar men ondervonden heeft, dat de Zenuwen eenen geruimen tijd, ten minsten een uur lang, moeten worden toegedrukt, voor en alee de beneden deelen geheel gevoelloos zijn, kunnen de Aderen niet zo lang toegedrukt blijven, of zij lopen gevaar van te barsten. MOORE stelt

voor, dat men ter voorkominge van zulk een onaangenaam toeval een der Aderen van het Lid zoude kunnen openen: dan, daar dit voor zwakke Lijders, bij welken het dikwijls zeer nodig is alle verlies van bloed te voorkomen, nadeelig zoude zijn, zo is het beter zulks te vermijden, door het werktuig in dier voege te maken, dat het alleen de voornaamste Zenuwen toedrukke, zonder op de Aderen zijn kracht uitteoeffenen. Het is wel waar dat het niet gemakkelijk zal kunnen geschieden, doordien de afstand der Zenuwen van de Aderen meestal niet zeer groot is: mogelijk kan men echter dit oogmerk bereiken, wanneer men, een minuut of twee voor het maken van eenige drukking op de Aderen, de door het Lid lopende Slagaderen toedrukt; waardoor de eerstgenoemden dan geheel ontledigd worden.

XLVI. H O O F D D E E L.

VAN DE VERLOSKUNDE.

I. A F D E E L I N G.

Algemeene Aanmerkingen over de Verloskunde.

Vermits de Verlossing van barende Vrouwen thans als een bijzonderen tak van beoefening beschouwd word, behoeft men in een famenstel van Heelkunde daarvan geen uitgebreide en naauwkeurige beschrijving te verwachten. Ten einde daaromtrent meerder kennis te erlangen, kan men deswegens die Schrijvers raadplegen, welke over dat onderwerp hebben gehandeld: intusfchen heb ik het toch raadzaam geoordeeld, een afbeelding te geven van die werktuigen, welke gewoonlijk in de Verloskunde worden gebezigd; en twee Operatiën te beschrijven, die, offchoon, hier mede in geen onmiddelijk verband staande, thans meer door Wondartsen dan door Vroedmeesters verricht worden; namelijk de Keizerlijke Snede (*Sectio Caesarea*) en het doorsnijden van de kraakbeene samenvoeging der Schaambeenderen (*Divisio symphyfis Osseum Pubis.*)

De Verloskundigen hebben een aantal Werktuigen uitgevonden; in daad bijna ieder over dit onderwerp uitgekomen geschrift kondigt een dusdanige uitvinding aan. Ik ben echter van voorneemen slechts die Werktuigen te beschrijven, wier nut door de ondervinding gestaafd is: zij

zij zijn niet veel in getal, en staan allen op Plaat XXXIII en XXXIV afgetekend. Men gebruikt de Tangen om de geboorte van het Hoofd des Kinds te bevorderen, ingevale de Moeder te zeer verzwakt, en de werking van de Baarmoeder niet genoegzaam is om het Kind langs den gewonen weg uittedrijven (a): en kan de Verlossing, noch op deze wijze, noch door het Kind te keeren en hetzelfde bij de Voeten aftehalen, gelijk somwijlen in misvormde Bekkens het geval is, volvoerd worden, dan gebruikt men de op Plaat XXXIII. Fig. 6 en 8. afgebeelde Haak, en haalt het Kind, na eerst den omtrek van het hoofd, door een, met een aldaar afgetekende Schaar Fig. 7. in het Bekkeneel, ter wegneeminge Hersfenen, gemaakte opening, verkleind te hebben, stuksgewijze af.

Ik ben nochtans van oordeel dat het gebruik van deze Werktuigen zelden noodzakelijk is: zij worden, wel is waar, menigmaal gebruikt, dan zulks word dikwijls door ongeduld aan de zijde des Vroedmeesters veroorzaakt, die dikwijls het Kind met geweld wil verlossen, het welk door de Natuur, indien zij aan zichzelf ware overgelaten geweest, op een veel gemakkelijker wijze zoude geschied zijn.—Dit stuk steunt zeker op zulke goede gronden, en is van zulk een groot belang, dat alle Vroedmeesters, en voornamelijk de nieuwelingen in dat vak, zulks niet behoren uit het oog te verliezen. Door het achteloos gadeslaan der omstandigheden, gebruikt men dagelijks met te veel gerustheid, tot schande der kunst, en niet zelden tot onherstelbaar nadeel van Moeder en Kind, Tangen en Haaken: alleen om dat men niet begeert intezien, da de Natuur veelal meer vermag dan de kunst.

Somwijlen gebeurt het, dat de Verlossing zelfs niet met behulp dezer Werktuigen geschieden kan, uit hoofde dat de omtrek van het Bekken zo naauw is, dat 'er geen gedeelte van het Kind kan doorgaan. In zulke omstandigheden pleeg men in vroegere dagen de zogenaamde Keizerlijke snede te maken; dan, daar het gevaar, waarmede die Kunstbewerking gepaard ging, zo groot was, dat zij veelal het leven van de Moeder kostte, zo heeft de Heer SIGAULT te *Parijs* voor eenige jaren het voorstel gedaan, om de kraakbeenige samenvoeging der Schaambeenderen door te snijden, ten einde de middenlijn van het Bekken wijder te maken, en dus het Kind langs den natuurlijken weg te verlossen.

II. A F D E E L I N G.

Van de Kunstbewerking der Keizerlijke Snede.

Deze Kunstbewerking kan noodzakelijk worden, wanneer, gelijk wij in de vorige Afdeeling gezien hebben, de holte van het Bekken zo
naauw

(a) Kundige Vroedmeesters weten echter dat het gebruik van Tangen zich niet alleen tot dit geval bepaalt.

naauw is, dat zij het Kind niet kan doorlaten; en insgelijks word het noodzakelijk om dezelve te verrichten, wanneer het Kind door een scheuring van de Baarmoeder in de holte van den Buik huisvest, gelijk somwijlen plaats heeft, indien de Baarmoeder (*Uterus*) zich met een te groot geweld, voor dat derzelver Mond (*Orificium, Os Tincae*) genoeg verwijd is, samentrekt.

De Keizerlijke Snede kan, wanneer men gewaar word, dat het Kind op geen andere manier te verlossen is, zo wel met oogmerk om de Moeder als om het Kind te behouden, volvoerd worden; om de Moeder alleen te redden, als wij weeten dat het Kind reeds dood is; of om het Kind in het leven te houden, onmiddelijk na het overlijden van de Moeder.

Daar zijn weinige voorbeelden voorhanden, dat een Moeder na het ondergaan dezer Konstbewerking behouden is, waarom sommigen van gevoelen zijn, dat men zulks nimmer moet verrichten dan na dat de Moeder is overleden. Ik houde mij ten volste overtuigd, dat men een met zulk een groot gevaar verzeld gaande *Operatie* nooit moet aaraden, zo lang 'er slechts de geringste hoop overschiet dat de Verlossing op eene andere manier kan bewerkt worden; maar ik denk tevens dat het de pligt is van ieder Konstbeoefenaar, om, wanneer 'er geen ander middel over blijft, dezelve voor te slaan; want het is ongetwijfeld beter de geringe hoop, welke daardoor voor het behoud van de Moeder ontstaat, voedsel te geven, dan haar aan het zeker uitzicht van te moeten sterven overte-laten; terwijl men door hetzelfde middel in staat is, het Kind in het leven te behouden, dat anderszins zoude moeten sterven. Niemand echter zal aarzelen, om, wanneer hij ontdekt dat het Kind nog leeft, deze Konstbewerking na het overlijden van de Moeder te verrichten: het welk op de volgende wijze geschieden kan.

Men ligt de Lijderes op een tafel van gewone hoogte achter over neder, wordende hare handen en voeten door Medehelpers behoorlijk vastgehouden; terwijl haar hoofd door middel van kussens matig moet opgeheven, en haar Dijen een weinig in de hoogte worden gehouden, ten einde de Buikspieren te verslappen. De aan den eenen kant van de tafel staande *Operateur* snijd met een gewoon rondsnedig Mes de Huid en het Vetvlies aan eene zijde van den Buik, ter lengte van zes duim, door: moettende de insnijding aan de buitenzijde van de rechte Spier (*musculus rectus abdominis*) twee duim boven den Navel (*Umbilicus*) eenen aanvang nemen, en van daar in een loodrechte lijn naar beneden gaan. Nu word door het maken van een insnijding, die door het peesachtig gedeelte der Buikspieren en het Buikvlies (*Peritonaeum*) heenen gaat, de Baarmoeder ontbloot, en dat gedaan zijnde, maakt men in de Baarmoeder zelve eene opening van gelijke lengte. De gemakkelijkste wijze om dit te volvoeren, bestaat in het maken van een kleine opening, die groot genoeg is ter inbrenging van den Vinger, die ten geleider verstrekt eener stomp

stompgepunte *Bistourie*, waarmede men het overige gedeelte der insnijding voleindigt. Ik moet tevens doen opmerken, dat de langs den Vinger, in een ten dezen einde gemaakte opening, ingebragte *Bistourie*, het best geschikt is om het Buikvlies en het peesachtig gedeelte de Buikspieren doortefnijden.

Indien men in het doorsnijden der uitwendige deelen, of van de Baarmoeder een groot bloedvat mogt kwetsen, dan moet men hetzelfde oogenblik met een buiten de Wond ahangend Bindfel van genoegzame lengte binden. Nu word het Kind uit de Baarmoeder genomen; en, na het insgelijks uitneemen van de Nageboorte (*Placenta*), en het gedurende de *Operatie* uitgevlocide bloed, worden de Darmen, indien zij buitenwaarts mogten uitkomen, weder op hun plaats gebracht. Waarna de uitwendige opening, op de door ons in de XII. Afdeeling §. 3. van Hoofddeel XXXVI. aangeprezene manier met drie of vier Hechtingen moet bevestigd worden.

Na de Wonde, met een wick van plukfel, waarop eene verzachtende zalve gestreken is, bedekt te hebben, omslingert men den Buik met eenen breedten flannellen zwachtel; waarna men de Lijders te bedde brengt, en gestrengelijk verbied te spreken en eenig soort van beweging te doen.

Daar lopen verscheidene oorzaken samen, die deze *Operatie* hoogst gevaarlijk maken: van dezen zijn het aan de lucht blootstellen der Buikgewanden, en de bloedstortingen uit de Baarmoeder de voornaamste. Men behoort om die reden de nabuiten uitgedrongen darmen oogenblikkelijk op hun plaats te brengen; en geen bloedvat van eenig aanbelang, dat bij het doorsnijden van de Baarmoeder gekwetst is, onafgebonden te laten. De Schrijvers, welke dit onderwerp behandeld hebben, raden dit, wel is waar, niet aan; maar ik zie niet dat het eenig nadeel zoude doen. Legt men de Bindfels met een Slagaderhaakje aan, dan zullen zij spoedig los geraken; en men kan ze ook, daar zij buiten de wond uit hangen, altijd gemakkelijk uittrekken. Men moet in aanmerking nemen, dat het alleen inwendige Bloedstortingen zijn, die ons moeten doen vreezen; wel verstaan, zodanige, die uit de vaten van de Baarmoeder voortkomen: want door het maken van de insnijding aan den buitenkant van de rechte Spier, lopen wij de Bovenbuiks slagader (*Arteria Epigastrica*), het eenigst bloedvat van aanbelang, dat, bij het doorsnijden van de bekleedfelen en spieren van den Buik, gevaar loopt van gekwetst te worden, geheel en al mis.

Om het gevaar van bloedstorting uit de Baarmoeder te vermijden, zijn sommigen van oordeel, dat men nooit de insnijding moet doen ter plaatse waar de Nageboorte vastzit; terwijl anderen wederom willen, dat men de Baarmoeder juist in de lengte opene, waardoor het in onze magt staat om haar voornaamste bloedvaten zeer gemakkelijk te vermijden. Deze manier van handelen doet echter in de praktijk geen het minste nut: doordien de

insnijding in de Baarmoeder volmaakt over de uitwendig gemaakte insnijding moet uitkomen; het welk op geene andere wijze kan geschieden, dan op die, waarvan wij gewaagd hebben. Bovendien zal het niet zelden eene onmogelijkheid zijn, de plaats, waar de Nageboorte vastzit, te onderscheiden: ook heeft men geenen grond om te onderstellen, dat de bloedstorting uit de Baarmoeder zo veel van den loop der insnijding als van derzelver grootte zoude afhangen; en zij behoort niet kleiner te zijn dan van zes duim in de lengte, vermits het Kind langs een naauwer opening niet gemakkelijk zal kunnen worden uitgenomen. Het is naauwlijks noodzakelijk aantemerkten; dat het Kind en de Nageboorte, na het maken van de opening in de Baarmoeder, zo spoedig moeten uitgenomen worden als met mogelijkheid geschieden kan: dus behoud zij haar kracht van samentrekking, die zij oogenblikkelijk met groot geweld uitoefent, waar door de Bloedstorting ichielijker zal ophouden, dan door eenig ander middel, dat men daartoe zoude kunnen aanwenden.

Andere Schrijvers hebben ons aangeraden een groote opening aan het onderste gedeelte van de uitwendige insnijding te laten, ten einde alle uitstortingen van bloed, die zouden kunnen voorvallen, eenen uitgang te geven. Nochtans doet dit geen het minste voordeel, doordien de opening in de Baarmoeder, hoewel zij in den beginne vlak tegen over de uitwendige opening staat, bij het samentrekken van dit ingewand zeer spoedig naar beneden zinkt; waardoor het ontvaatte bloed op den bodem van den Buik valt, aldaar stolt, en langs de Wonde niet kan worden uitgeloosd. En vermits het een zaak van gewigt is, het indringen van de lucht in de holte van den Buik, zo veel doenlijk is, te beletten; moet men de uitwendige opening, spoedig en volkomen met zo veel hechtingen, als hare lengte vereischt, trachten te sluiten. Het krachtadigst middel dat mij ter verhoedinge van bloedstortingen bekend is, bestaat in het, op de manier als wij hebben aangeraden, onderscheppen van alle groote bloedvaten, het koel en vrij van pijn houden van de Lijderes, door de lucht van haar vertrek een behoorlijke gematigdheid te verschaffen, en het toedienen van pijnstillende middelen; en door, gelijk wij boven reeds hebben opgemerkt, zorg te dragen, dat zij geen ligchamelijke bewegingen doe.

III. A F D E E L I N G.

Van het doorsnijden van de Kraakbeenige samenvoeging der Schaambeenderen.

Het is reeds lang bekend geweest, dat de Beenderen van het vrouwelijk Bekken op zulk eene wijze zijn samengevoegd, dat zij gedurende de laatste maanden der zwangerheid, en wel bijzonderlijk in de verlossing eenigermate van elkander afwijken; waardoor de doorgang van het Kind

Kind gemakkelijker word dan hij anderzins wel zijn zoude. Het was de kennis dezer zaak, en het groot gevaar waarmede de Keizerlijke Snede gepaart gaat, die het eerst het denkbeeld heeft doen ontstaan om, ingevallen van een te naauw Bekken, de Schaambeenderen ter plaatse hunner samenvoeging door te snijden. Voor meer dan twee eeuwen had een Fransch Heelmeester, met naame PINEAU, zulks reeds voorgesteld; dan de *Parijsche* Wondarts SIGAULT had het geluk deze Konstbewerking in het jaar 1777 het eerst in zwang te brengen.

De *Operatie* is zeer gemakkelijk te verrichten. Men laat de Lijderes op een tafel van bekwame hoogte nederliggen: moetende het Bekken door middel van twee of drie ondergeschoven kussens worden opgeheven; terwijl de Armen en Beenen door medehelpers worden vast gehouden. Hierop ontlast men de Blaas door het inbrengen van een' *Catheter*, die daarin moet blijven zitten, en door eenen der Medehelpers vastgehouden worden tot zo lang de doorsnijding der Schaambeenderen volkomen verricht is.

Na het afscheeren der Schaamdeelen, moet de aan eene zijde der Lijderes staande Konstbewerker met een langwerpige snede de Huid en het Vetvlies, die tot bedekking van de samenvoeging der Schaambeenderen strekken, doorsnijden: moetende de snede aan het bovineind dezer Beenderen haren aanvang neemen, en zich bijna, maar niet geheel, langs derzelve geheele breedte uitsprekken. De Beenderen dus ontbloot zijnde, moet het Kraakbeen waarmede zij zijn samengevoegd langzaam, en op eene voorzichtige wijze worden doorgesneden; en daar het geenzins hard is, zo kan zulks gemakkelijk geschieden. De doorsnijding zo der Bekleedselen als van het Kraakbeen, kan men gemakkelijk met een gewoon stevig rondsnedig snijmes verrichten, en dit is het eenigst werktuig, dat, uitgezonderd de *Catheter*, tot deze *Operatie* nodig is. Het oogmerk van het gebruik des *Catheters* bestaat om den Konstbewerker den loop van den Pisweg (*Urethra*) aantewijzen; want die ligt zo nabij de samenvoeging der Schaambeenderen, dat men, bij het veronachtzamen dezer voorzorg, groot gevaar loopt om denzelve te kwetsen; ja, men zoude, indien de doorsnijding dezes Kraakbeens met geen omzichtigheid volvoerd wierd, zelfs de Blaas kunnen beschadigen: dan met een behoorlijk in acht neemen dezer punten, en het vermijden van de geheele doorsnijding der aan den benedenkant der Schaambeenderen liggende zachte deelen, kan men de kwetsing van de Blaas en den Pisweg geheel voorkomen.

Zodra de doorsnijding van het Kraakbeen volvoerd is, wijken de Beenderen op eenen aanmerkelijken afstand van elkander. Ter voorkoming der kwade gevolgen, die uit eene te geweldige en plotselinge vanéenscheiding zouden kunnen ontstaan, behoort men de Helpers, die met het vasthouden der voeten belast zijn, te beveelen om dezelve, voornamelijk op het einde der *Operatie* wel vast te houden; en verkrijgt men op deze

wijze geene genoegzame verwijding, dan moet men de Dijën in het vervolg zachtjens en langzamerhand van elkander verwijderen.

Nu moet men het Kind langs den gewonen weg verlossen; waarop men, na het uitnemen der Nageboorte, oogenblikkelijk de Schaambeenderen aansluiten, en, door het, zo juist als met mogelijkheid geschieden kan, om het Bekken en de Heupen slijngen van een' flannellen of katoenen Zwachtel, in dien staat moet bevestigd houden; terwijl men te gelijker tijd de Lijderesse een bepaalde ligging moet doen aanneemen. De Wond vereischt geen bijzondere aanmerking; gemeenlijk geneest zij met het aanleggen van een ligt zacht drukkend verband; en de heréening der Beenderen loopt veelal binnen vijf of zes weeken geheel af. Men behoort echter de Lijderesse, voor het uiteinde der negende week, noch het gaan, noch eene houding van het ligchaam, die den stand der Beenderen eenigzins zoude kunnen veranderen, toetestaan.

De eenigste tegen deze Kunstbewerking zich opdoende bedenking van belang, is de geringe ruimte die men daarbij wint in dat gedeelte van het Bekken, waar zij het meest nodig is. Door de Schaambeenderen in derzelver samenvoeging van één te scheiden, kunnen dezelve indedaad op een aanmerkelijken afstand van elkander verwijderd worden; want de plaats hebbende afwijking zal voor het grootste gedeelte ten minste twee duim in de lengte bedragen: dan hier door word de middenlijn van het Bekken niet wijder; dat is de Schaambeenderen blijven bijna even wijd van het Heiligbeen als zij van te voren waren; en schier in alle gevallen van een, uit een kwalijk gevormd Bekken ontstaande, moeilijke Verlossing, ondervind men, dat zij worden veroorzaakt doordien de Schaambeenderen en het Heiligbeen te dicht bij elkander staan. Het gebeurt echter niet zelden, dat het Hoofd van het Kind zo geplaatst is, dat zelfs deze vanéenscheiding der Schaambeenderen alleen in staat is om het Kind doortelaten, daar het anderszins boven den rand van het Bekken zoude hebben blijven zitten. Daar men nu bij ervarenis weet dat deze *Operatie* in geenen deele gevaarlijk is, doordien 'er verscheiden voorbeelden voorhanden zijn van personen, waarin zij meer dan eens is volvoerd geworden, is men altijd verplicht daartoe te besluiten, wanneer men overtuigd is, dat het Bekken zo naauw is, dat het de doorgang van het Kind ondoenlijk maakt: waarom men deze *Operatie* altijd boven de Keizerlijke Snede de voorkeur moet geven.

Indien eene nadere ondervinding bewijzen mogt, dat het Kind in alle gevallen van een te eng Bekken, op deze wijze kan verlost worden, dan moet men deze Kunstbewerking verkieszen boven de verlossing met de Haak, die ontegenzeggelijk een der wreedaartigste *Operatiën* in de Heelkunst is; want daar zij indedaad ten oogmerk heeft om het Kind aan stukken aftehalen, scheurt en rijt zij dikwijls de inwendige deelen der Moeder zo sterk van één, dat zij in het vervolg nimmer daarvan herstellen zal.

XLVII. H O O F D D E E L.

VAN HET OPENEN VAN LIJKEN.

Het openen van Lijken door Wondartsen geschied met oogmerk om den zetel en de oorzaken van ziekten te ontdekken, en, in gevallen van een' geweldigen dood, op bevel van den Rechter. Ten einde zulks met naauwkeurigheid te verrichten, behoort men elk tegennatuurlijk verschijnsel op het papier te stellen. Na het optekenen van alle uitwendige kenmerken des ongemaks, gaat men tot het onderzoek van den staat der onderscheidene Holligheden en derzelver ingehoudene deelen over. Heeft het ongemak zijn zitplaats slechts in één holligheid, dan behoeft men de anderen niet te openen (a); maar is het nodig allen te onderzoeken, dan is het best met het Hoofd te beginnen.

Het ligchaam op een tafel van eene genoegzame hoogte geplaatst zijnde, en het hoofd door eenen Helper stevig wordende vastgehouden, maakt men dwars over de Slaapbeenderen heenen eene insnijding van het eene Oor tot het andere. Hierop scheid men de Huid en Spieren van de onderliggende deelen af; en, derzelver eene helft achterwaarts, en de andere over het Aanzicht heenen geflagen zijnde, zaagt men het Bekkeneel met een gewone *Amputeerzaag* door; moettende de doorzaging aan het Voorhoofdsbeen (*Os frontis*) onmiddelijk boven de Slijmboezems des Voorhoofds (*Sinus frontales*) haren aanvang neemen, en bij vervolg achterwaarts door de Wandbeenderen (*Ossa parietaria*) en het Achterhoofdsbeen (*Os Occipitis*) worden voortgedreven: waarna het bovendeel des Bekkeneels met een Hefijzer kan worden opgeligt; hier door krijgt men gelegenheid het harde Hersfenvlies (*Dura Mater*) volkomen te onderzoeken; en is ons oogmerk alleen om de holligheden der Hersfenen (*Ventriculi Cerebri*) naar te gaan, ten einde te ontdekken of zij eene tegennatuurlijke hoeveelheid Weivocht in zich bevatten, dan kan zulks geschieden zonder de Hersfenen wegteneemen. Maar heeft men zich bepaalt om de staat der groote Hersfenen en kleine Hersfenen (*Cerebellum*) naartegaan, dan behoren zij bei-

(a) Dit is echter noodzakelijk, wanneer men naauwkeurig te werk wil gaan; want niet zelden is de zitplaats van het ongemak in den eersten opslag in eene zekere Holligheid, terwijl men haar bij een naauwkeuriger navorsching op een geheel andere plaats vind. Bij gerechtelijke Lijk-openingen moet men nooit nalaten, alle Holligheden te onderzoeken, doordien 'er somwijlen eene inwendige beschadiging, als het gevolg eenes uitwendig aangebragten gewelds, kan plaats hebben, zonder dat 'er zich uitwendig eenig het minste teken voordoet; en 'er ook een inwendig ongemak kan aanwezig zijn, dat aan den dodelijken uitgang des uitwendigen kwetzuur; aandeel gehad heeft. H. V.

beiden te worden uitgeligt, en naauwkeurig bezichtigd te worden. Dit gedaan, en al het ontvaatte bloed met een spons weggevaagd zijnde, legt men de groote en kleine Hersfenen weder op hunne plaatsen, met het Bekkeneel daar over heenen. Hierop slaat men de twee lappen der bekleedfelen over het Bekkeneel, en bevestigd ze in hunnen stand door de randen dersnede, van het eene tot het andere eind, met de Bontwerkers Hechting (*Sutura Pellionum*), of op eene andere, bij den Konstbewerker verkiezelijker, wijze samentevoegen. Ten dien einde gebruikt men gewonelijk een dunnen draad, en een groote kromme naald met een driehoekige punt.

Het openen van de Borstholte en die van den Buik, geschied het best op de volgende manier: men maakt eene insnijding in de gewone bekleedfelen, die van den top des Borstbeens (*Os Sterni*) tot op den Navel (*Umbilicus*), en van den Navel tot op het bovendeele des Darmbeens (*Os Ileum*), aan beiden de zijden, door de Spieren van den Buik moet voortgaan. Hierop behoren de bekleedfelen en Spieren van de Borstholte te worden weggesneden, zo dat alle de Kraakbeenderen die het Borstbeen en de Ribben samenhechten, geheel bloot liggen; en de huid en Spieren achterovergeslagen zijnde, snijdt men met een sterk mes de Kraakbeenderen zo dicht bij de Ribben door, als met mogelijkheid geschieden kan; terwijl men, na het Middenrif (*Diaphragma*) van onder afgescheiden, en het onderste gedeelte van het Borstbeen en der daarmede vereénigde Kraakbeenderen doen oprijzen en omhoog geslagen te hebben, het Borstbeen of van de Sleutelbeenderen afscheiden, of aan deszelfs boveinde dwars doorsnijden moet. Op die manier komen de in de Borst- en Buikholte beslotene deelen onder het gezicht, waardoor men dezelve kan onderzoeken, zonder ze uitteneemen: maar word 'er een naauwkeuriger onderzoek vereischt, dan moet men alles uitneemen: of, ingevalle slechts een gedeeltelijk onderzoek nodig is, alleen dat gedeelte uitsnijden, dat men aan het onderzoek wil onderwerpen.

Ter voorkominge van den stank en de onaangenaamheid welke door het uitsorten van bloed en drekstoffen zouden kunnen ontstaan, zo legt men aan het onderste gedeelte van de Spijsbuis en der groote Bloedvaten, op den afstand van een duim van elkander, als mede om de Luchtpijp, Slokdarm en de groote Bloedvaten van den Hals twee sterke Bindfels. De tusschen de boven en onderbindfels zich bevindende deelen doorgesneden zijnde, kan men de Ingewanden der beide holligheden, door dezelve van de omliggende deelen aftecheiden, gemakkelijk uitneemen.

Het nodig onderzoek ten einde gebragt, het ontvaatte bloed met een spons weggevaagd, en de Ingewanden weder op hun plaats gebragt zijnde, moet men de bekleedfelen daar over heenen slaan, en dezelve, zo goed als doenlijk is, vasthechten.

Bij het openen van Ligchamen die aan ziekten gestorven zijn, moet de Konstbewerker zo voorzichtig te werk gaan, als hij met mogelijkheid

heid doen kan, ten einde hij geene kwetsuren of schrappen aan zijn handen en vingeren krije: men heeft verscheidene voorbeelden waarin zulks gevaarlijke gevolgen gehad heeft; en onoplettendheid op dit stuk heeft somwijlen zelfs de dood veroorzaakt.

XLVIII. H O O F D D E E L.

VAN HET BALSEMEN.

In vroegere tijden geschiedde het Balsemen met meer zorg en oplet- tendheid dan tegenwoordig. Dit was een noodwendig gevolg van het heerschend verlangen om de Ligchamen der afgestorvenen eeuwen lang te bewaren. Thans word het zeldzaam verricht, uitgenomen met oog- merk om de ligchamen, gedurende het kort bestek van tijd tuschen het afsterven en de begrafenis voor verrotting te bewaren; en zelfs, uitgezonderd in gevallen waarin het Lijk langer dan den gewonen tijd boven aarde moet gehouden worden, niet eens met dit oogmerk. Het Balsemen van Lijken ge- schied thans op de volgende manier. Na dat de Hersenen, en alle de Borst- en Buik- ingewanden op de door ons in het vorig Hoofddeel reeds be- schrevene wijze uit hunne Holligheden zijn weggenomen, legt men de- zelve, uitgezonderd het Hart, in een houten Kist, tuschen eene groo- te hoeveelheid van een welriekend en verrottingweerend poeder, samen- gesteld uit *Myrrhe*, *Nagelen*, *Lavendelkruid*, *Rosmarijn*, *Munt*, *Salie* en meer soortgelijke zaken; welke men allen daarteboven nog vermengd met eene goede mate van welriekende Olien. Het bloed uit de onderscheidene Holligheden weggenomen, en het Hart wederom op zijn plaats gebragt zijnde, vult men dezelve allen met dezelfde soort van poeder, eene be- hoorlijke hoeveelheid van welriekende olien en geesten op, en hecht dan de bekleedselen op de bovengemelde wijze samen. Sommigen vullen ook den Mond en de Neus met deze poeders en olien op; en maken doorkervingen in alle de Vleeschdeelen des Ligchaams, die insgelijks daar- mede worden opgevuld en naderhand toegenaaid; dan dit is niet noodzake- lijk, ten zij men het Ligchaam eenen geruimen tijd bewaren, of op een aan- merkelyken afstand naar elders vervoeren wilde. In welk geval het de gewoonte is, om, na het op bovengemelde wijze opvullen der inker- vingen, alle de uiterste ledenmaten, zo wel als den tronk des ligchaams, stevig te omzwachtelen, en dan gantschelijk te vernisfchen.

Nu legt men het ligchaam op een gewascht kleed van eene genoeg- zame grootte, dat om het hoofd en alle ligchaams deelen zo juist sluit- ten moet, als met mogelijkheid geschieden kan, en of door middel van
naaij.

naaijaaren, of op behoorlijke afftanden van elkander omgessingerde banden stevig behoort te worden vast gemaakt. Het gewaschte kleed bestaat uit Linnen, dat in een mengsel bestaande uit *Wasch*, *Olie* en *Hars* gedoopt is; en van dien samenhang moet zijn, dat het buigbaar genoeg is, zonder echter zo week te zijn dat het op de vingers van hen, die hetzelfde omslaan blijft kleven: men kan het, al naar dat het den Wondarts behaegt, met *Spaanschgroen*, *Menie* of met iets anders verwen. Heeft men twee gewaschte kleederen omgeslagen, het een boven het ander, dan worden zij gewoonlijk onderscheiden in kleuren gemaakt.

Het gewaschte kleed aangetrokken zijnde, was het in vroegere dagen de gewoonte eenen Schilder te gebruiken om het aangezicht te verwen: dan dit word thans achterwege gelaten: hier op word het Lijk onmiddelijk met het daar toe geschikte doodkleed overtoegen, en in een doodkist gelegd, of, al naar dat de omstandigheden het vorderen, openlijk ten toon gesteld.

XLIX. H O O F D D E E L.

VAN DE WINDSELS EN BANDEN.

Men gebruikt in de Heelkonst de Windsels en Banden, tot bereikinge van verschillende oogmerken; als om Verbanden vast te houden; Bloedstortingen te stelpen; wanstaltigheden te genezen, en eindelijk om de vereéniging van afgescheidene deelen te bewerken.

Daar het behoorlijk omslaan van Windsels en Banden een zaak van zeer veel belang is, is het een tak der Heelkonst, die door de Wondartsen nooit veronachtzaamd is. Verscheidene verhandelingen zijn daarover in het licht verschenen; dan ongelukkiglijk kan een bloote beschrijving hier in weinig tot leering verstreken; de ondervinding alleen kan ons daarvan een geregeld denkbeeld geven; ja het is niet mogelijk een begrip daarvan te vormen, dan door de beoefening zelve. Hier van daan is het, dat in de studie van dit gedeelte der Heelkunde meer voordeel gelegen is, wanneer men dezelve aan een *Fantome* uitoefent, dan door het lezen van de meest uitgewerkte Verhandelingen over dit onderwerp. Mijn eenigst doelwit is dus voor het tegenwoordige slechts eenige algemeene aanmerkingen over de Windsels of Zwachtels en Banden voortedragen.

I. Moeten de Windsels van zulk eene stoffe gemaakt worden, als sterk genoeg is, ter bereikinge van het oogmerk, waartoe zij moeten
die

dienen; terwijl zij tevens op de deelen, waarom zij worden heenen geslagen, gemakkelijk zitten moeten.

In sommige gevallen word 'er in de Banden of Windsels een' zekeren graad van stevigheid gevorderd, die in stoffen van een zacht weeffel niet te krijgen is: hier van strekken de meeste Breuk- zo wel als andere Banden, die een groote veërkracht vorderen, ten voorbeelde: dan voor het grootste gedeelte worden de Windsels van Linnen, Katoen of Flannel gemaakt. Tot op de jongste tijden gebruikte men vrij algemeen tot dat oogmerk Linnen; dan eene nadere ervarenis heeft doen zien, dat katoen en flannel de voorkeur verdienen: zij neemen de vochtigheden, als van zweet of uit de wonden en zweeren ontlast wordende stoffe, spoediger na zich, terwijl zij tevens door hunne veërkracht beter geschikt zijn, om voor de niet zelden in Ontwrichtingen, Breuken en andere ongemakken, waarin men Windsels gebruikt, plaats hebbende zwelling mede te geven. JAMES RAE, Wondarts binnen *Edinburg* was de eerste, die, in het Koninklijk Hospitaal aldaar voor omtrent dertig jaren, de flannelle Banden in gebruik bragt; en sinds dien tijd geraakten zij in algemeenen zwang. Het geen tegen het gebruik van flannelen Banden door sommige Konstbeëfenaars word aangevoerd, als waren zij niet zo zuiver als linnen, is kinderachtig: geene Banden zullen zindelijk blijven, zo zij niet dikwijls verwisfeld worden; daar zij allen integendeel, indien men zulks doen wil, gemakkelijk zuiver te houden zijn.

2. Men moet de Banden zo dicht aanhalen, als nodig is om het oogmerk, waartoe zij gebruikt worden, te bereiken, zonder echter daardoor den omloop des Bloeds te stremmen, of op eene andere wijze nadeel te doen. Zij zullen geen nut doen, indien zij, ter ondersteuninge der aangedaane deelen, niet dicht genoeg worden aangehaald; en worden zij al te dicht aangetrokken, dan kunnen zij zwelling, ontsteking en zelfs versterking te weegbrengen.

3. Jeder verband moet op zulk eene wijze aangelegd worden, dat het gemakkelijk is om los te maaken, en de deelen met de mogelijke nauwkeurigheid te kunnen beschouwen; waarom wij in de Dije en Beenbreuken, waarin men het lid met gevoegzaamheid niet dikwijls kan opligten nu, in plaats van een gewoon Windfel bij voorkeur den Boekband of Band met twaalf of agttien Hoofden gebruiken. Het laatstgenoemd verband kan men, zonder het lid te bewegen, naar welgevallen los en vast maken, terwijl een Windfel niet kan worden omgeslagen of weggenomen zonder het geheele lid tot eene aanmerkelijke hoogte te moeten opligten.

4. Behoort men de verbanden altijd zo spoedig aan een zijde te leggen, als men het daarbij bedoelde oogmerk bereikt heeft. Dit bereikt zijnde, heeft men daarvan geen nut te wachten, en zij doen dikwijls veel nadeel door de voeding der deelen, waarop zij zijn aangelegd, te verhinderen.

5. Hebben wij ondervonden, dat het noodzakelijk is om, in den loop dezes Werks, van verbanden voor onderscheidene deelen des ligchaams melding te maken. In het beschrijven der verbanden voor bijzondere deelen zullen wij dus eenen aanvang maken met die van het Hoofd, en dan af dalen tot den Tronk en uiterste ledenmaten. Een van de beste verbanden voor het geheele bovenste en achterste gedeelte van het Hoofd en Voorhoofd, de Ooren en de Slapen des Hoofds, is een Nachtmuts, met twee banden voor het Voorhoofd en twee onder de Kin, gelijk op Plaat XXXV. Fig. 1. staat afgebeeld. Het dubbele Hoofddekfel (*Couvre chef*) Fig. 2. word het meest gebruikt; maar kan niet zo goed vastgemaakt worden noch net zitten als eene gewoone Nachtmuts.

Om eene drukking op een bijzonder gedeelte van het Hoofd te maken kan men het Sterverband gebruiken, zie Plaat XXXV. Fig. 3. Het is insgelijks dienstig om de Slaapslagader te drukken: ten welken einde echter het op Plaat III. afgebeelde Werktuig meer voldoet.

In langwerpige gesneden Wonden aan het Hoofd gebruikt men met voordeel het zogenaamd veréénigend Verband (*Fascia Uniens*). Het bestaat uit een' langen Zwachtel met twee Hoofden en een Opening in de midden, gelijk het op Plaat XXXV. Fig. 9. staat afgetekend. De randen der Wonde nabij elkander gebragt, en eene met verzachtende zalve bestreken wiek daar over heenen aangelegd zijnde, zo bewerkt men de genezing door middel van dezen band, die op de manier, als op dezelfde Plaat Fig. 12. afgebeeld is, moet worden omgeslagen. In dusdanige gesneden Wonden, kan men derzelve randen, door toedoen van dezen band, somwijlen met de grootste juistheid bij elkander houden; en is zulks doenlijk, dan verdient het altijd verre weg de voorkeur boven het maken van Hechtingen.

Is het nodig om Verbanden op de Oogen te houden, dan geschied zulks gewonelijk door het daar over aanleggen van drukdoeken en dezelve te bevestigen door het omslingeren van eenen langen Zwachtel, als ons door Fig. 7. van Plaat XXXV. word voorgesteld. Deze band word als men dien voor een Oog gebruikt (*Monoculus*) het Eénoogig, en voor beiden de Oogen, (*Binoculus*) Tweeooig Verband genoemd. Dan daar een om het Hoofd geslingerden Band, al wierd hij nog zo stevig vast gemaakt, zoude kunnen afslippen, zo geven veele Wondartsen, ter bevestiging der drukdoeken, aan het bovengemeld dubbel Hoofddekfel of gewone Nachtmuts de voorkeur.

In Breuken en gesneden Wonden van de Neus worden de Verbanden best, door een behoorlijk omslaan van het veréénigend Verband Fig. 9. van Plaat XXXV, vastgehouden; terwijl het zelfde Verband ook zeer geschikt is in langwerpige Sneden in een van beiden de Lippen.

In Breuken van de Onderkaak gebruikt men den Vierhoofdigen of Slingerband (*Funda*) gelijk die op Plaat XXXV. Fig. 10, staat afgebeeld. De ruimte tuschen de

de vier Hoofden A word tegen de Kin aangelegd, terwijl de in het midden daarvan gemaakte opening dient om de punt van de Kin te omvatten. De twee bovenste Hoofden haalt men achterwaart, slaat ze aan het achterhoofd kruiswijze over elkander, en brengt ze dan voorwaarts over het Voorhoofd, waar zij toegestrikt, of nogmaals naar achter gevoerd, en aldaar, of aan de beiden zijde van het Hoofd, met spelden worden vastgestoken. De beiden onderste Hoofden van dezen Band over de kin geslagen, en opwaarts gevoerd hebbende, maakt men dezelve op de kruin des Hoofds, het zij met een knoop of met spelden vast; of slaat hen, vóór dat zij worden vastgestoken, twee of drie keeren kruiswijze over elkander. De Schrijvers geven verscheiden soortgelijke Banden voor het Hoofd aan de hand: dan de door ons opgetelde, en een behoorlijk gemaakt Windfel Fig. 7. zijn, ter bereikinge van bijzondere oogmerken, alles wat immer daartoe kan gevorderd worden.

6. Op Plaat VIII. Fig. 3. staat voor de Strotfnede, een der gewigtigste Konstbewerkingen aan den Hals, een zeer goed Werktuig afgetekend; en Fig. 10. van Plaat XXV. verbeeld een ander voor den scheeven Hals. In alle andere gevallen, waarin het nodig is een Windfel om den Hals te slaan, is een gewone Zwachtel voldoende.

7. In ongemakken aan de Schouderen en derzelver omliggende deelen, voornamelijk in Breuken van het Schouderblad, alsmede in Breuken en Ontwrichtingen van de Sleutelbeenderen, gebruikt men verscheidene soorten van Windfels of Banden. In Breuken van het Schouderblad is in de meeste gevallen eene lange Zwachtel voldoende; dan in de *Vijfde Afdeling* van *Hoofddeel XXXIX.* hebben wij aangetoond, dat men in Sleutelbeensbreuken van het omslaan der Windfels geen nut moet wachten: zij kunnen nimmer zo dicht worden aangehaald, dat zij op het gebroken Been drukken, zonder de ademhaling te belemmeren; en bovendien kunnen wij niet vinden dat ze noodzakelijk zijn, wanneer men den aangedanen Arm in den op Plaat XXX. Fig. 6 en 7. afgebeelden Draagband behoorlijk hangen laat.

8. De meest geschiktste van alle de *Bandagien* voor de Borst en den Buik, voor zo verre zij ten minste dienstig zijn om Verbanden op deze deelen te bevestigen, is die welke men den Schouderband (*Fascia scapularis*) noemt, en op Plaat XXXV. Fig. 14. staat afgebeeld. Dat gedeelte van denzelfden, hetwelk om het lijf gaat A, noemt men *Servet*. Gebruikt men het tot het maken eener drukking op een gebroken Ribbe, dan moet het de gedaante van een Windfel hebben, en twee of driemaal om het lijf geslingerd worden; maar strekt het alleen ter bevestiging van Verbanden, dan moet het niet meer dan ééns om het lijf gaan. Deze Band moet voor een' volwasfenen zes of zeven duim breed zijn; en aan deszelfs einden, in plaats van met spelden, met mutsenband worden vastgemaakt. De Schouderband B B is een strook linnen, katoen of flannel, omtrent drie duim breed, en van zulk een lengte als voldoende is om

van het bovendeel van het *Servet* achter over de Schouders te gaan, en aan deszelfs voorste gedeelte met spelden te worden vastgestoken: men maakt dezen Band somwijlen met een spleet in de midden tot doorgang van het Hoofd; dan men voldoet beter aan het oogmerk met deszelfs voorste gedeelte in de lengte in tweeën te splitsen, en, bij het omslaan, te maken dat elk dezer stroken aan ieder zijde van het Hoofd naar voren loopt.

Deze Band voldoet tot het maken van een drukking op die deelen, waar langs de ingewanden naar buiten kunnen uitschieten, als in Navel- en Buikbreuken, beter dan eenige andere. Vermits het in zulke gevallen een zaak van groot gewigt is het Verband stevig te hebben vastgemaakt, gebruikt men den Schouderband niet slechts om het naar beneden slippen van het *Servet* te verhinderen; maar men naait daar nog een Band aan vast, die, tusfchen de Dijen doorgaande, van vooren word vastgemaakt, ten einde te zorgen dat het *Servet* niet in de hoogte stijge.

Op Plaat VIII. Fig. 2. vind men een' Band afgetekend, die tot het maken van een drukking op den Buik na het aftappen van het Water, en op Plaat III. Fig. 4—7. heb ik verscheidene foorten van Breukbanden doen aftekenen.

9. Daar het, zo in verscheidene ongemakken als *Chirurgicale* Kunstbewerkingen, een zaak van veel belang, dat de Balzak (*Scrotum*) op eene behoorlijke wijze ondersteund zij, zo hebbe ik op Plaat XXXVI. eenige, ten dien einde best geschikte, Schortbanden doen afbeelden. De beste Band voor de Roede (*Penis*) is een zak of beurs van linnen of katoen, die aan een Windsfel of twee rondom het ligchaam gaande stroken linnen moet worden vastgenaaid.

Het op Plaat XXXVI. Fig. 16 en 17. afgebeelde T Verband, gelijk het gewoonlijk genoemd word, strekt veelal ter bevestiging van Wieken en Drukdoeken in ongemakken van den Aars en de Bilnaad: als ook in sommige gebreken van den Balzak; offchoon in de laatstgenoemden een of ander der op Plaat XXXVI. afgebeelde Schortbanden voor het grootste gedeelte de voorkeur verdient.

In meervoudige Breuken van den Opperarm, Voorarm, of van de Hand, waarin het bewegen van het Lid zeer nadeelig kan zijn, is het Boekverband met twaalf of agttien hoofden van even gelijk nut als in de Breuken van de onderste Ledenmaten; dan in eenvoudige Breuken, zo wel als in bijna alle andere ongemakken dezer deelen, geef ik de voorkeur aan een behoorlijk omgeslagen Windsfel.

10. Ik heb het veréénigend Verband voor langwerpige gesnedene Wonden in het Hoofd aangeraden; dan het voldoet insgelijks in alle Wonden van gelijken aart, welke aan de uiterste ledermaten kunnen voorkomen, gelijk op Plaat XXXV. Fig. 12. word aangetoond.

EINDE VAN HET DERDE EN LAATSTE DEEL.

BIJVOEGSELS

BEHORENDE

TOT HET

TWEEDE EN DERDE DEEL.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Second block of faint, illegible text.

BIJVOEGSEL

Text block below the first section header, containing faint, illegible characters.

B E N O R E N D E

Text block below the second section header, containing faint, illegible characters.

TWEEDE EN DERDE DEEL

Text block below the third section header, containing faint, illegible characters.

Text block below the fourth section header, containing faint, illegible characters.

Text block below the fifth section header, containing faint, illegible characters.

BIJVOEGSELS

TOT HET

TWEEDE DEEL

ZES-EN-TWINTIGSTE HOOFDDEEL

V. AFDEELING.

Van de Ontsteking der Hersensvliezen door uitwendig geweld veroorzaakt.
IIde Deel, Bladz. 54 enz.

Het komt in alle wonden des Hoofds zeer veel aan op de gemoeds- en lichaams-geesteldheid, waarin de Lijder zich ten tijde van het ontvangen der wond bevindt. — Was hij uitermate vergramd, beschonken, of met te veel spijsze overladen; met Venuskwalen behebt, of door andere lang aanhoudende ziekten verzwakt, dan kan men omtrent zijne herstelling veel minder hoop voeden, dan in tegenstelde gevallen. — SCHMUCKER verzekert ook in zijne *Heelkundige Waarnemingen*, I Deel, bladz. 150, door veelvuldige voorbeelden geleerd te hebben, dat het gevaar van zulke wonden des Hoofds, die de Soldaat in Belegeringen ontvangt, naar evenredigheid veel grooter is, dan van wonden in eenen Veldslag bekomen. Hij schrijft dit toe aan de vrees, gebrek aan beweging, en de koude van den nacht, aan wier schadelijke gevolgen de soldaat in het leger bij een belegering meer dan anders is blootgesteld, waardoor een soort van Koortskoude ontstaat en het bloed in het Hoofd wordt opgehoopt; — in Veldslagen daarentegen is het geheele ligchaam zeer verhit, en diensvolgens zijn de vaten overal even sterk opgezet.

Men behoort in wonden des Hoofds en derzelver behandeling, even gelijk in alle andere wonden, ook bijzonder achtteslaan op de Jaargetijden, en *Epidemische* gesteldheden. Heerschen 'er Gal- of Rot-koorfen, dan is het gevaar gewoonlijk groter, en men moet de geneeswijze naar den aart dier heerschende Ziekten inrichten: terwijl men in zulke jaargetijden, waarin het Ontstekingsaartige de overhand heeft, in voorvallende wonden aan het Hoofd meer bloed moet doen aftappen, dan men anderzins wel doen zoude.

Het gevoelen van BAGLIVIVUS, dat de wonden aan het Hoofd bij een volle gevaarlijker zijn dan bij een nieuwe Maan, verdient, offchoon men onlangs wederom ondernomen heeft den invloed der Maansverwifeling op onderscheidene ziekten toetepassen, geene opmerking. — Onder

der de kwade tekenen in wonden des Hoofds telt men ook met recht een zwarte en met Spruw bedekte Tong, bloedigen afgang en moeilijke en reutelende ademhaling.

Onder al het geen de Hoogduitsche Uitgever op dit Hoofdstuk tot toelichting heeft bijgebracht, welkers vertaling echter te langwijdig zoude zijn, verdient zijn aanmerking over het ontstaan dier gezwellen, welke uit het harde Hersfenvlies schijnen voort te komen, hier, onzes oordeels, vooral eene plaats. BELL schijnt hem toe, het Hersfengezwel niet genoegzaam onderscheiden te hebben van het gezwel, dat uit het harde Hersfenvlies zijnen oorsprong neemt, en grond zijne toelichtingen voornaamlijk op de Verhandelingen over dit Onderwerp, te vinden in het 5de Deel der *Memoires de l'Academie de Chirurgie*.

Het harde Hersfenvlies-Gezwel is vleeschachtig, en ontstaat aan het een of ander gedeelte van het harde Hersfenvlies. Het doorboort langzamerhand de Bekkeneelsbeenderen, doet de uitwendige bekleedselen oprijzen, en vormt op die manier een beperkt smerteloos, koud gezwel, dat door een uitwendige drukking kleiner word, ja zelfs zich in het Bekkeneel laat terug drijven, waardoor de in de Beenderen plaats hebbende opening zich van alle kanten duidelijk laat voelen. Om die reden heeft men dikwijls zulke gezwellen voor Hersfenbreuken aangezien, waarvan zij echter door de hardheid van hun samenstel gemakkelijk zijn te onderscheiden. Men heeft ze, om dat men daarin eenige beweging bespeurde, somwijlen voor Slagaderbreuken gehouden; dan die beweging is geen eigenlijke polslag, maar ontstaat uit een afwisselend op en nedergaan der Hersfenen. Ook is een Hersfengezwel zachter en veêrkrachtiger dan een Slagaderbreuk. Van uitwendige Beursgezwellen onderscheidt het zich door het duidelijk kunnen voelen van den rand der Beenflijting, en dat het zich gemakkelijk laat indrukken.

De Lijder bevindt zich in den beginne van het ongemak tot aan deszelfs uiteinde veelal gantsch wel; heeft geen pijn, dan wanneer de Beerand in den omvang van het gezwel scherp en ongelijk is. De ziekte laat zich niet eer kennen, dan bij het opkomen des gezwels. Dit komt, indien een geweldige schokking van het ligchaam het zelve niet plotseling uitdrijft, slechts bij trappen voor den dag; groeit gemeenlijk zeer langzaam voort, en word somtijds na verloop van veele jaaren eerst dodelijk. Het kan zo groot worden als een mans vuist. Drukt men het naar binnen, dan volgt 'er eene verdoving en verlamming. Eindelijk veroorzaakt het den dood onder het woeden van stuiptrekkingen, of verlamming en slaapzucht.

Het Gezwel van het harde Hersfenvlies kan op onderscheidene plaatsen van het Hoofd ontstaan. Meestentijds heeft men het onder den schedel waargenomen. PETIT heeft het aan den binnen Ooghoek, REY aan den onderrand des Voorhoofdsbeens gezien. Het kan op de vlakke des Bekkeneels ontstaan. DE VIGILIIS VON CREUTZENFELD, deelt in zijne *Bibliotheca Chirurgica* Tom. I. pag. 732 daarvan een merkwaardig geval

val mede. Een man, die langen tijd met hoofdpijn, duizeling, hardhorendheid en een verzwakking van Gezicht, gepaard met een vernaauwing van den Appel (*Pupilla*) van het rechter Oog, en het ruifchen van het rechter Oor was gekweld geweest, wierd eindelijk aan de rechter zijde lam, terwijl de Tong zich te gelijker tijd naar achter en tegen de linker zijde krampachtig samentrok. Eindelijk stierf hij, onder een geweldig uitbreken van zweet aan de linker zijde. Bij het openen van het Bekkeneel vond men onder aan de linker zijde en in deszelfs midden een vast en sponsachtig, van binnen uit enkel harde ronde korrels bestaand lichaam, ter lengte van omtrent twee duimen, het welk op het harde Hersfenvlies vastzat, en in deszelfs geheele lengte op het midden der Hersfenen drukte. Het daar onder liggend dunne Hersfenvlies was geheel sponsachtig geworden. Aan de rechter zijde des Bekkeneels vertoonden zich zes diergelijke kleinere, maar kegelvormige lichamen, die insgelijks op het harde Hersfenvlies vastzaten.

Over het algemeen vind men in de liken de binnenste zelfstandigheid dezer gezwollen altijd vleeschachtig nooit *geëxulcereerd*. De opening in de Beenderen is ook nimmer bedorven, maar, naar het schijnt, enkel door de drukking des gezwels veroorzaakt te zijn. In de Huid vind men even zo min, als inwendig eenige sporen van ontteking of verettering. Het harde Hersfenvlies is meestentijds daar, alwaar het gezwel uitzet, buitengewoon dik, maar nochtans gezond. Het gezwel zelve schijnt met een verdubbeling van het harde Hersfenvlies omgeven te zijn.

De aanleidende oorzaak dezes gezwels is gemeenlijk een uitwendige kwetsuur aan het Hoofd, zonder Wonde en Breuk enz. Dan men heeft het ook zien ontstaan uit een val op de achterdeelen. Somwijlen schijnt het ook, dat inwendige oorzaken, bijzonder het Venusfmer daar toe aanleiding geven. Welke oorzaak waarschijnlijk in het bovengemeld geval voorhanden geweest is.

Dit ongemak te kunnen voorspellen, is veelal zeer moeilijk, dikwijls onmogelijk, waarom men ter verhoedinge van het zelve ook weinig kan doen. Soms tijds kan men vermoeden, dat het plaats heeft, wanneer de Lijder aan de voormaals gekwetste deelen des Hoofds bij aanhoudendheid pijnlijk is; en dan moet men beproeven om het ongemak door koude omslagen en aderlatingen tegentegaan. Maar is het gezwel bereids naar buiten het Bekkeneel doorgedrongen, dan kan men zelden iets meer dan verzachtinge bijbrengen; het welk somwijlen, uit hoofde der door de scherpte der Beenranden veroorzaakte pijnen, stuiptrekkingen, slaaploosheid en koorts, gevorderd word. Het liggen op de tegengestelde zijde bewerkt veelal de meeste verligtenis. Het terug drukken des gezwels doet des teminder hier iets af, daar het alsdan verlamming en slaapzucht te weeg brengt. Het wegnemen door het Mes, Bijmiddelen of Afbinding is nooit anders dan met een dodelijk gevolg ondernomen. Kleine inkervingen veroorzaken slechts prikkeling, ontsteking, verborge-

ne verettering, en worden daardoor ligt doodelijk. Mogelijk zoude men echter dit gezwel kunnen wegneemen, wanneer men hetzelfde maar van alle kanten bereiken, of deszelfs grond door veelvuldige Panboringen konde ontblooten. Men heeft dusdanige gezwollen ook door het aanhoudend stoven met een afkookfel van Wondkruiden (*Decoctum Vulnerarium*) met Wijn en Honig gemengd stukswijze zien afvallen. Misschien zoude famentrekkende en zacht bijtende middelen ook wel van eenig vermogen zijn.

De Hoogduitsche Vertaler vermeedert eindelijk dit Hoofddeel met nog eenige indedaad zeer gewichtige beschrijvingen van ongemakken des Hoofds, welke, de Engelsche Schrijver schier geheel heeft overgeslagen: als de eenvoudige Kneuzingen en Wonden der uitwendige bekleedfelen zonder breuk of indrukking des Bekkeneels; de eenvoudige Wonden in het Bekkeneel; de Wonden der Hersfenen; het Uittrekken van vreemde tot in het Bekkeneel doorgedrongen lichamen; en eindelijk eenige ziekten en toevallen, welke zich somwijlen als gevolgen van kwetsuren aan het Hoofd voordoen.

Gestoken Wonden in de uitwendige Hoofdbekleedfelen gaan, even gelijk aan andere deelen des ligchaams, zeer dikwijls met gevaarlijker toevallen gepaard, dan gehakte Wonden. Zij veroorzaken niet zelden eene roosachtige zwelling, geweldige pijnen, koorts, slijptrekkingen, razerij, slaapzucht enz. enz. te meer dan, wanneer zij tot in het peesachtig Uitspanfel (*Aponeurosis*) der Hoofdspieren en in het Panvlies doordringen. De zwelling, die na dusdanige gestoken Wonden van de laatste soort ontstaat, is platter, roder, harder, pijnlijker, en meer beperkt, dan in gestoken Wonden, die enkel door de Huid gaan, zonder het peesachtig Uitspanfel aan te doen; want in die soort is het gezwel, bleekrood, meer zuchtig (*Edemateus*), en breid zich veelal over het geheele aangezicht uit. De hier opgenoemde toevallen ontstaan meest al zeer spoedig na het ontvangen der kwetsuure, en daar door onderscheiden zij zich van evengelijken, maar later voortkomende toevallen, die gewoonlijk met de ontsteking van het harde Hersfenvlies vergezeld gaan. Is de zwelling aan het Hoofd slechts het gevolg eener Huidwonde, zo laat zij zich gemeenlijk door Buikopenende middelen, Aderlaten, en, als de ontsteking niet zwaar is, door geestrijke stovingen verdrijven: iets, dat wanneer het peesachtig Uitspanfel en het Panvlies tevens beschadigd zijn, bezwaarlijk geschieden kan. In dat geval moet men de Wond met kruiswijze insnijdingen verwijden, het welk niet zelden oogenblikkelijk verligting te weeg brengt, en dan handelt men als in eenvoudige Wonden. Bevat het gezwel reeds etter in zich, dan moet men dien door gemaakte insnijdingen uitlozen, en dan, om de genezing zonder afschilfering der Beenderen te bewerken, op de etterende plaatse een zachte drukking maken. Wijken de toevallen op dit alles niet, dan heeft men reden om te vermoeden, dat de Ontsteking zich uit het Panvlies tot het harde Hersfenvlies heeft uitgebreid, en men

men behoort alsdan de geneeswijze, die boven bij de beschouwing van de inwendige ontsteking der Hersfenvliezen is aangeprezen, optevolgen.

Eenvoudige gehakte Wonden der Hoofdbekleedselen behoren even als andere eenvoudige Wonden behandeld te worden, en men moet derzelver herëéniging door Hechtpleisters, of ook door Hechtingen en eene matige drukking trachten te bevorderen. Dit moet zelfs dan geschieden, wanneer 'er een geheele lap van de Huid, met of zonder ontbloting des Bekkeneels, ja ook als dan, wanneer 'er, met een stuk van de Huid, tevens een gedeelte des Bekkeneels, maar dat aan de Huid nog vastzit, door een hak of Houw is afgezonderd. Deze proeve gelukt ook, wanneer de Lijder anderzins maar niet ongezond, de lap der huid niet zwaar beschadigd, en het ontblote Bekkeneel op deszelfs vlakke nog door geen bederf is aangetast. Nochtans moet men ook in dit geval de herëéniging zoeken te bevorderen, terwijl men tevens ten spoedigste gebruik behoort te maken van de ter genezing van Wonden en verbetering der vochten geschikte middelen of de afschilfering van het Bekkeneel, wanneer het op deszelfs vlakke reeds wankleurig is, door een *Digestief*, dat men tuschen de Huid en het Been kan inleggen, moet pogen te bespoedigen. Wil de Huid niet hechten, en verzamelt zich daar onder etter, dan moet men dien door kleine inkervingen ontlasten, en de geopende plaatsen met drukdoeken bedekken. Gelukt dit niet, dan heeft men beenbederf te duchten, en de geneeswijze moet daar naar worden ingericht.

Kwetsuren der uitwendige bekleedselen des Hoofds, veroorzaken dikwijls alle die toevallen, die van te voren bij de gestokene Wonden zijn opgeteld, voornamelijk, wanneer, nevens het peesachtig Uitspanfel, ook het Panvlies gekwetst is. Kleine Kwetsuren en builen aan het Hoofd wijken menigmaal voor samentrekkende en verdeelende middelen, koude omslagen, en stovingen met warmen Wijn, gecampherde Wijngeest, THERIACALS Wondenwater enz. Groote pijnlijke Kwetsuren vereischen aderlatingen, ontstekingsweerende, afleidende middelen, en bijzonderlijk ook, om de uitlozing van het onvaatte bloed te bevorderen, het spoedig maken van veelvuldige insnijdingen eener genoegzame grootte, die in dit geval, even als in gestoken Wonden, de toevallen en kwade gevolgen te keer gaan. In alle aanmerkelijke Kwetsuren der uitwendige Hoofdbekleedselen, heeft men beschadigingen van het Bekkeneel en der daar onder liggende deelen te verwachten, en daarom moet een Wondarts immer tegen dezelve op zijn hoede zijn, en hen door de aangeprezene middelen zien te voorkomen.

Wonden en Kwetsuren der Slaapspiieren brengen niet zelden veelerlijke kwade toevallen, en voornamelijk de Klem in den mond te weeg. Daar deze toevallen hoofdzakelijk ontstaan uit de drukking, die de beledigde Spier van het over haar liggend peesachtig Uitspanfel lijdt, zo moet men het zelve vooral terstond kruiswijze doorsnijden, en dan evenzo handelen, als men gewoon is in andere Wonden en Kwetsuren der Hoofdbekleedselen te doen.

doen. Het bloeden uit de hier bij gekwetste Slaapflagader, laat zich gemeenlijk door drukking, of, zo deze niet genoegzaam is, door Onderfchepping stelpen.

Wanneer 'er in kwetsuren der Hoofdbekleedselen iets van dezelve geheel verloren geraakt, en van het Bekkeneel is losgescheurd, dan behoort men de ontbloote Beenderen met weekmakende middelen te verbinden. Deze bewerken niet zelden, dat de blootliggende plaats zonder merkelijke Beenschilfering met nieuw vleesch word overtoegen, bijzonderlijk wanneer zij slechts tijdig genoeg worden aangewend, des Lijders sappen van eene goede gesteldheid zijn, en het Bekkeneel zelve door uiterlijk geweld niets heeft geleden.

Alle gehakte Bekkeneels wonden, ze mogen slechts alleen door een gedeelte van het Been of door hetzelfde gantschelijk heenendringen, en de uitwendige of beiden de Tafelen des Bekkeneels mogen daarbij vanéengescheiden zijn, zo echter dat dezelve nog met de Huid samenhangen, kunnen door eenvoudige samenvoeging, nevens het behoorlijk gebruiken van ontsteking tegengaande middelen, even gelijk eenvoudige Wonden ter genezinge gebragt worden, zo slechts de Wondarts tijdig genoeg geroepen word, en 'er geen Beenbreuk, of indrukking, geen ontvating, ontsteking, noch eenige andere beschadiging der binnenste deelen plaats heeft, waartegen men altijd gewapend zijn, en, wanneer het nodig is, de geschiktste middelen moet aanwenden. Bij schuin sch gehakte Wonden des Bekkeneels, waarin de eene rand opgeheven, en van den tegenoverstaanden is afgeveken, moet men, wanneer de drukking ter herééniging der losgescheurde deelen niet genoegzaam is, den opgerezen rand met een *Raspatorium* of Glasfcherve zo lang afschaven tot tot hij met den onderrand gelijk komt. — Wanneer in een gehakte Wond het losgehouden Beendeel niet alleen van het Bekkeneel maar ook van de uitwendige Bekleedselen geheel is afgescheiden, dan moet men de Wond op dezelfde manier behandelen, als in andere gevallen, wanneer het harde Hersfenvlies ontbloomt is, en men voornaamlijk na de Panboring gewoon is te doen.

De Wonden der Hersfenen gaan altijd met gevaar verzeld, maar zijn echter niet volstrekt dodelijk en ongenezelijk. Men heeft genoeg voorbeelden, waarin de wond tot diep in de Hersfenen was doorgedrongen, zelfs het eeltachtig Ligchaam (*Corpus Callosum*) en de kleine Hersfenen (*Cerebellum*) gekwetst waren, ja zelfs een groot gedeelte van de Hersfenen was verloren geraakt, en de genezing nochtans, door het aanwenden van geschikte middelen, gelukkig wierd ten einde gebragt.

Bij de genezing der Hersfenwonden, heeft de Wondarts, na het uitneemen der vreemde ligchaamen, waarover in het vervolg zal gehandeld worden, voornamelijk daarop achtteslaan, dat hij de uitlozing der etter en andere stoffe bevordere. Is een steek tot in de Hersfenen doorgedrongen, dan moet men, ter bereikinge van dat oogmerk, onmiddelijk op de Wonde zelve *Trepacneeren*; even zo ook wanneer men kleine en enge gehakte Wonden, die tot

in

in de Hersfenen doorgaan, voorheeft; alsmede wanneer in groote openen Wonden der Hersfenen met indrukking des Bekkeneels ter zijle van onder het Been een overvloedige etter naar buiten dringt. Het verband moet overigens, zowel om de drukking op de Hersfenen te beletten, als om de uitlozing der vochten te bevorderen, geheel ligt zijn, en het hoofd des lijders in dien stand gehouden worden, dat zich de Wonde in het meest afhellende gedeelte bevind. Doet zich, gedurende de verettering, zonder andere openbare oorzaak, Koorts, Huivering of Slaapzucht voor, dan heeft men grond om eene verborgen etterzaming te vermoeden, wier zitplaats men, wanneer het nodig is, moet trachten te ontdekken, en den etter, indien hij niet diep ligt, naar omstandigheid van zaken, door de Panboring, of zelfs door insnijdingen in de Hersfenen, te ontlasten. Wijders behoort de Wonde naar hare gesteldheid behandeld te worden. Is zij zeer ontstoken, dan moet men aderlatingen en andere ontstekingsweerende middelen in het werkstellen. Etert zij, bij het afneemen der krachten des lijders, al te sterk, geeft zij slechten etter op, of word zij *Gangraeneus*, dan vordert zij een rijkelijk gebruik van den Koortsbast. Tevens moet men hier, even als in alle andere Wonden, altijd op den toestand der eerste wegen bijzonder acht geven, doordien de onreinigheden dikwijls aanleiding geven tot de gevaarlijkste toevallen. Vermids de Hersfenen op alle drukking en alles, wat de uitlozing des etters verhinderen kan, zo ongemeen gevoelig zijn, zo kan men in derzelver Wonden niet anders, dan met de grootste omzichtigheid gebruik maken van de uitwendige middelen. Een droog verband is meestal het onschadelijkst. In eene overvloedige uitlozing van etter kan men met zacht samentrekkende middelen, en bij kwalijkriekende stofontlasting met *Tinduur* van *Mijrrhe*, *Terpentijngeest* en dergelijken, veel afdoen. Het lidteken moet, zodra zich de opening in het Bekkeneel met nieuw vleesch uit de Hersfenen, het harde Hersfenenvlies, de Beenranden, en de uitwendige Bekleedselen sluit, zo lang het zacht is, met een stukje Hoorn of Metaal bedekt worden, deels om te beletten dat geene uitwendige drukking eenige schade doe, anderdeels om te verhinderen dat de Hersfenen niet naar buiten uitdringen, hetwelk anderzins, zo lang als het lidteken nog zacht is, door geweldige bewegingen en schuddingen des ligchaams, zeer gemakkelijk kan veroorzaakt worden. Affchilferingen, die de genezing verhinderen, worden door verzachtende ettermakende middelen tegengegaan, en, wanneer zij reeds aanwezig zijn, bevordert, en tot zuivering gebragt.

Vreemde ligchaamen, als Beensplinters, Punten van Degens, Kogels enz. die tot in het Bekkeneel zijn doorgedrongen, en door drukking op de Hersfenen en derzelver vliezen veele kwade toevallen teweegbrengen, moeten, zo zij niet oogenblikkelijk onder het oog vallen, door middel van verwijdende insnijdingen in de uitwendige Bekleedselen, de Panboring, en een voorzichtige *Sondeering* nagespoord en dan weggenomen worden. — Men behoort bij het wegneemen nimmer geweld te gebruiken, maar altijd vooraf de opening in de Hersfenen of derzelver vliezen, waarin het vreemde ligchaam zit, met een Lancet in de rondte

zorgvuldig verwijden, en dan eerst de Tang te baat neemen. Zit een vreemd ligchaam, bijzonderlijk een Kogel, zo diep, dat men denzelven met het Tentijzer niet kan ontdekken, dan moet men het hoofd zo plaatsen, dat de Wonde het meest afhange, ten einde daardoor te bezorgen dat het vreemde ligchaam derwaarts afzakke, en de uitwendige Wonde nadere. Men heeft nochtans niet zelden gevallen gezien, waarin vreemde lichamen, voornamelijk kogels, gedurende het geheele leven in de Hersfenen bleven huisvesten, en, of nimmer, of alleen in bijzondere bewegingen van het hoofd kwade toevallen teweegbragten.

De krankheden en toevallen, die zich somwijlen als kwade gevolgen in de Wonden des Hoofds voordoen, behoren, wel is waar, niet alle tot het vak der Heelkonst; intusschen moet een Wondarts echter dezelve kennen, om hen, zo het mogelijk is, terstond bij de eerste behandeling te voorkomen; want hier komt het zeer veel op aan.

Niet zelden ontstaan 'er na het genezen van Hoofdkwetsuren veelerlijke soorten van Zenuw- en Hersfen ongesteldheden; als B.V. Verzwakking van geheugen; Stompzinnigheid, verstijving der Ledenmaten, Krankzinnigheid, Watervrees, vallende Ziekte, of andere soorten van Stuiptrekkingen; van tijd tot tijd terugkeerende of aanhoudende Hoofdpijnen, Verlammingen, enz. enz. Deze toevallen verschijnen of onmiddelijk na de genezing, of ontstaan lang daarna uit daarbij komende toevallige oorzaken. De maatregelen, die men, ter verhoedinge dezer toevallen, bij de hand moet neemen, behoren altijd naar de oorzaak des ongemaks ingericht te zijn, die men dus voor alle andere dingen moet trachten optesporen. Deze oorzaak kan een Werktuigelijke drukking of prikkeling van achtergeblevene Beenschilfers of andere vreemde dingen, van een Klitwas aan het Bekkeneel of op het harde Hersfenenvlies, Beenbederf, opgezette Vaten, enz. zijn; echter kan zij ook in een ophoping van Waterachtige Vochten binnen het Bekkeneel, of een bederf der Hersfenen, of eindelijk ook alleen in een spanning of kwade gesteldheid van het lidteken in de uitwendige Bekleedselen, bestaan. De Werktuigelijke drukking en prikkeling word, indien men derzelve gesteldheid en zitplaats kan ontdekken, allerzekerst door de Panboring uit den weg geruimd. Nochtans is men menigmaal buiten de mogelijkheid, om den waren toestand en oorzaak uitte vinden, en dan moet men andere middelen bij de hand neemen. Somwijlen brengt een plaatselijke bloedontlasting, die door Inkervingen, Bloedzuigers of het openen van de Saapflagader veroorzaakt word, de genezing aan. POUTEAU raad, in slaapzuchtige en *Epileptische* toevallen na Hoofdkwetsuren, het gebruik van bijtende middelen en het branden van het Bekkeneel met rolletjes Boomwol aan. Inmiddels moet men de Brandmiddelen op het Hoofd niet anders als met de grootste voorzichtigheid bezigen: ten minste vielen de proeven, die DE HAEN (*Rat. medendi*, Tom. V. Cap. 6.) in de Vallende Ziekte met Branden deed, over het algemeen, zeer ongelukkig uit; en bij het openen der Lijken vond men het harde Hersfenenvlies immer onder de gebrande plaats ont-

ontflogen. Somwijlen hebben ook Etterdragten op de Bekkeneelsnaden, of achter de Ooren bij het Mamwijze Uitsteekfel (*Procesfus Mastoideus*) hulp verschafft. Tegen verlammingen, die gevolgen zijn van Hersfenschudlingen, worden dikwijls Braakmiddelen, als mede de Electriciteit met nut gebruikt.

Somwijlen blijft 'er na de genezing van Hoofdkwetsuren, voornamelijk van dezulken, die met verzwearing der Hersfenen en derzelve Vliezen gepaard gaan, een Pijpzweer of Fistel aanwezig, die deels door het Bekkeneel, deels somwijlen tot diep in het ligchaam der Hersfenen doordringt. De oorzaak dezès ongemaks kan in Beenbederf des Bekkeneels, een Uitwas aan hetzelfde of aan het harde Hersfenvlies, of eenig teruggebleven vreemd ligchaam bestaan. Zulke Pijpzweeren en derzelve oorzaken kunnen door de Panboring het zekerst genezen worden; zo lang zich echter de Lijder anderszins vrij wel bevindt, zo vermijdt men liever deze altijd gevaarlijke *Operatie*, en vergenoegt zich met eene verligtenis bijbrengende geneswijze, waarbij men voornamelijk dit in het oog moet houden, dat de uitlozing van vochten onbelemmerd voortga.

Tot de gewonelijkste toevallen en gevolgen van Wonden aan het Hoofd brengt men ook de ontstekingen en verzwearingen van de Lever, die dikwijls dan vroeger dan later ontstaan, en menigmaal zich nog bij het leven des lijders door Geelzucht en andere toevallen aankondigen, maar dikwijls eerst na het overlijden ontdekt worden. Aderlatingen, voornamelijk aan de Voeten, zouden tot deze ziekten van de Lever bij uitnemmenheid aanleiding geven en dezelve bespoedigen.

Het is de vraag, wat eigenlijk de reden is, dat Kwetsuren aan het Hoofd diergelijke toevallen kunnen veroorzaken? BERTRANDI tracht zulks in de *Mem. de l'Acad. de Chirurg. Tom. IX.* op de volgende wijze te verklaren. Na iedere kwetsing van het Hoofd dringt het bloed in grooter mate en met veel geweld naar omhoog, en vloeit diensvolgens ook in ongewoner hoeveelheid door de aderen terug. Dus moet dit door de nedergaande of bovenste Holle ader (*Vena cava superior, descendens*) in ongewone mate vlietende Bloed, het door de onderste Holle ader (*Vena cava inferior, ascendens*) oprijzende Bloed verhinderen zich in het hart uittefforten, waardoor het Bloed in de Onderbuiksaderen, voornamelijk in de Lever, zich moet ophopen, welke ophoping ontsteking en verzwearing veroorzaken kan.

POUTEAU heeft in zijne *Oeuvres posthumes, Tom. II.* getracht hetzelfde op eene andere manier te verklaren. Hij is van gedachten, dat de eerste grond daarvan in de *Atonie* of verminderde veërkracht der Hersfenvaten, die een gevolg van iedere geweldige kwetsuur des Hoofd is, moet gezocht worden. Het Bloed, zegt hij, moet om die reden in de Slagaderen worden opgehoopt, en kan door de gedrukte aderen niet terugvloeien, en dus wordt de omloop des Bloeds in de Hersfenen gestremd. — Vermids nu het Bloed zich in eene genoegsame hoeveelheid in de opklamen-

mende groote Slagader (*Arteria aorta*) niet verspreiden kan, zo dringt het met des meer geweld in de nederdalende, en veroorzaakt dan ontstekingen in verscheiden ingewanden van den Buik; van welken de Lever het meest van allen lijdt, doordien dezelve, uit hoofde van de Leverslagader en Poortader, ongemeen veel bloed in zich bevat.

Dan geen van beide deze verklaringen kan een onpartijdig beoordeelaar te vreden stellen. Veel overeenkomstiger met de Huishouding des menschelijken ligchaams, de toevallen, die men daarbij waarneemt, en de gevolgen der aangewende middelen, is de uitlegging die RICHTER daarvan geeft; dat namelijk het, na het ontvangen van kwetsuren aan het Hoofd, ontstaan van ongemakken in de Lever, aan het medegevoel (*Sympathia*) tusschen het Hoofd en de Buiksingewanden, dat ook in andere gevallen ten duidelijfste blijkt, moet worden toegeschreven. De door deze *Sympathie* veroorzaakte prikkeling, brengt somwijlen onmiddelijk ontstekingen in de Lever, maar meestentijds eene uitstorting der Galle te weeg, die daarna oorzaak is van de opvolgende toevallen van ontsteking en verettering. Hierdoor word het ook begrijpelijk, waarom deze toevallen menigmaal door Braak- en Ontlastmiddelen voorgekomen, en bij derzelve eerste verschijning kunnen weggenomen worden. Zie RICHTERS *Be-ginselen der Heeskunde*.

Op de TWEEDE AFDEELING van het ZEVEN-EN-TWINTIGSTE
HOOFDDEEL. Van de Ontsteking der Oogen. Bladz. 90.

Men treft tweeërlije soorten van *Venerische Oogontstekingen* aan. De eerste is van eenen heeten aart, en ontstaat bijna onmiddelijk na het opstoppen van een' Druiper, voornamelijk uit verkouding, en in koude landen en jaargetijden. In dit ongemak verzamelt zich op de oppervlakte der ontstokene deelen, of onder het Bindvlies (*Membrana conjunctiva*) of tusschen de rokken van het Hoornvlies en achter hetzelfde eene stoffe aan die van een' Druiper gelijk. Na het doen van aderlatingen, die van wege de hevigheid der ontsteking noodzakelijk zijn, moet men voornamelijk alles aanwenden om den Druiper te herstellen. Dit oogmerk bereikt men door warme weekmakende omslagen om de Teeldeelen, gelijksoortige inspuitingen in de Pisbuis, verzachtende Aarsspuitingen enz. enz. en helpt dit alles niets, dan door de inënting van een' Druiper door middel van een met stoffe uit een' Druiper bestreken *Bougie*. Wanneer zich de stoffe achter het Bindvlies, tusschen de rokken van het Hoornvlies of achter het zelve uitstort, dan moet men dezelve door insnijdingen trachten uittelozen. Over het algemeen is het echter gemakkelijker, deze heete Oogontsteking, indien men hare oorzaak door een goed Diët, en een behoorlijk warm houden tegengaat, te voorkomen, dan te genezen. Want dikwijls heeft zij, ondanks alle aangewende middelen, eene ongenezelijke Blindheid ten ge-
vol

volge. De *Chronische* of langdurende *Venerische* ontsteking der Oogen, is een gevolg en toeval der wezenlijke *Venusziekte*; die zich uit de beschrijving der ziekte laat kennen. Zij is voornamelijk des nachts pijnlijk, en heeft meestentijds, al is zij nog zo zachttaartig, eene verduistering van het doorschijnend Hoornvlies ten gevolge. Zij vordert het in en uitwendig gebruik van Kwikmiddelen. Uitwendig is voornamelijk het *Unguentum Citrinum* der *Edinburgsche* Apotheek, of een smeersel met rode *Pracipitaat*, of de Kwikmelk van *PLENCK* zeer aanteraden. Heeft echter aan de Oogontsteking, nevens het *Venusmet*, ook een ingeslagen Schurft zijn aandeel, dan moet men hetzelfde vooraf met daartegen aangeprezen middelen te keer gaan, en dan met Kwikmiddelen beginnen.

In de Kropzeerige (*Scrophuleuse*) Oogontsteking is het niet raadzaam eene ontstekingsweerende geneeswijze optevolgen, maar men behoort hoofdzakelijk de Kropzeerige kwaadspijigheid tegentewerken, en, ter bereiking van dat oogmerk, vooreerst koude, en zo men ze bekomen kan, baden van Zeewater te gebruiken; en ten tweede, inwendig de dolle Kervel (*Cicuta*) en andere in het Kropzeer dienstige middelen toedienen. Onder de plaatselijke middelen, die men in dit geval zelfs op de Oogen kan aanleggen, verdienen koud water, eene ontbinding van Loodsuiker, het afkookzel van den witten Wilgenbast (*Cortex Salicis albae*), en het in de Oogen druppen van Tinctuur van Heulsap voor alle andere middelen de voorkeur.

Eevn gelijk in de hier aangevoerde voorbeelden, bij derzelver genezing, voornamelijk op de algemeene oorzaken moet worden achtgeflag, zo behoort men dit ook te doen in die Oogontstekingen, welke van een Jichtigen, Zinkingachtigen en *Scorbutischen* aart zijn, als mede in die soort, welke op gezette tijden wederkomt en eigenlijk eene tuschenpozende Koorts is.

In, en meestal na, de Kinderpokken ontstaat 'er niet zelden eene Ontsteking der Oogen, die niet zo zeer aan Pokken op het Oog zelve, of aan eene ophooping van scherpe vochten onder de opgezwollene Oogleden, als aan eene verplaatsing van Pofftof op de Oogen is toeteschrijven. Om dit voortekomen, doet het uitwendig gebruik van Campher, (waarmede men de lappen bestrijkt, die voor de Oogen gehangen worden) veelal iets, maar niet alles af. De dikwijls aangeprezen voorzorg om de vastklevende Oogleden van elkander te scheiden, is dikwijls ondoenlijk, meestentijds meer na- dan voordeelig, omdat het Oog daardoor zeer sterk geprikkeld word: terwijl het veelvuldig met laauwe melk uitwischen der Oogen zeer voordeelig is. Niets gaat de veaal eerst laat na de Pokken, dan helaas! maar al te dikwijls van ongelukkig gevolg zijnde Oogontsteking sterker te keer, dan het behoorlijk zuiveren der eerste wegen in het laatste tijdperk der Kinderziekte, en het herhaald gebruik van kleine giften van zoete Kwik. Dit laatste is zelfs dan nog dienstig, wanneer de Oogen reeds werkelijk ontstoken zijn. Daarbij moet men ook gebruik maken van warme Voetbaden, en Etterdragten of Hairfnoeren den Nek. In die soort van

Oogontsteking, gelijk mede in die, welke uit Kropzeer ontstaat, prijst
 RICHTER, in zijne *Grondbeginselen der Heelkunde*, bij uitspek aan het volgend
 Poeder:

℞ Merc. dulc.
 Sulph. Aurat. Antimon. a gr. j
 Cicut. Siccat. gr. viii
 M. D.

Welke gift tweemaal 's daags moet worden toegediend.

't Zal met het oogmerk dezes Werks zeer wel overeenstemmen, wan-
 neer men, ten nutte der eerstbeginnenden, hier eene korte opheldering
 geeft der uitwendige en Heelkonstige middelen, welke men in de onder-
 scheidene soorten van Oogontstekingen heeft aangeprezen. Wijders her-
 innere men zich hier bij, dat het gebruik van inwendige middelen,
 wanneer dezelve nodig zijn, altijd de voorkeur verdient. Daartoe be-
 horen nu de volgende middelen, is:

1. *Bloedontlastingen.* Zij worden aangewezen, wanneer de Oogontste-
 king in volbloedige lichamen, en bij eene Ontstekingaartige gesteldheid,
 na opgestopte gewone bloedvloeden, ontstaat uit oorzaken, die het
 bloed in geweldige beweging brengen, en uitwendig de vaten prikkelen.
 Worden zij daarentegen door onzuiverheid der eerste wegen als een
Symptoma van Gal-, Rot-, en Slijmkoortsen, of door eene *Venerische* of
Scrophuleuse scherpte der vogten veroorzaakt, dan zullen alle Bloedont-
 lastingen, voornamelijk Aderlatingen, onnut, ja in veele gevallen
 hoogst nadeelig zijn. Echter zijn plaatselijke Bloedontlastingen in de
 meeste zwaare en pijnlijke, naar voornamelijk droge Oogontstekingen,
 zo niet tot een grondige genezing, immers toch als verligtenis aanbren-
 gende middelen zeer nuttig en noodzakelijk. Het Vlijmen of *Scarificeeren* der ont-
 stokene vaten van het Oog met Hulsen van Garstenairen (*Ophthalmoxystis*) is van
 eene oude uitvinding, en komt reeds, in eene kleine Verhandeling,
 welke aan HIPPOCRATES wordt toegeschreven, voor; dan zij is in de
 voorige eeuw door den *Oculist* WOOLHOUSE en deszelfs Leerling MAU-
 CHART weder voorgesteld (a). Men heeft deze Konstbewerking noch-
 tans met recht in den tegenwoordigen tijd afgekeurd, vermits zij zeer
 pijnlijk is, en de fijne puntjes der Garstenairen, zeer ligt op het *gesca-*
rificeerde Oog blijvende zitten, het kwaad diensvolgens nog erger ma-
 ken. Ongelijk beter, zekerer en minder pijnlijk is het doorvlijmen met
 een *Lancet*; en nog beter het aanzetten van Bloedzuigers, die hier over het
 algemeen rondom de Oogleden, maar in opgestopte Aembijen aan den Aars
 gezet kunnen worden.

2 *Afleidende middelen*, die zo wel in alle *Chronische* Oogontstekingen
 over het algemeen, als ook bij uitnemendheid in zulken, die uit een
 Zin-

(a) MAUCHARTE, *Disfertatio de Ophtha-
 moxysti nova antiqua seu Woolhoufiano-Hippocra-
 tica.* Tubing. 1726. als ook J. Z. PLATNER,
Disfert. de Scarificatione Oculorum. Lipsiae 1729.

en W. D. TRILLER, *Progr. de Scarificationis
 Oculorum Historia, antiquitatis et origine Wis-
 tenb.* 1754.

Zinkingachtige, Jichtige scherpte der vochten, of van ingeslagene Huid-ziekten, verplaatfingen van Pok en Mazelstoffs, en toegelopen verouderde Zweeren ontstaan zijn, niet slechts in zo verre, als zij eene opgehoopte scherpte van de Oogen afleiden, maar ook, en wel hoofdzakelijk, voor zo verre de Zenuwen daar door geprikkeld worden. groten dienst doen. Tot dien rang behoren Spaansche Vliegpleisters of Mostaard pappen achter de Ooren, in den Nek, aan de Slaapen des Hoofds, aan de Armen en tuschen de Schouderen, ja zelfs volgens sommigen op de kruin des Hoofds. — Zeelbast (*Bois de Garou*) aan de Armen en Slaapen van 't Hoofd; *Setons* in den Nek; Bitterdragten ter plaatse waar voorheen verouderde Zweeren waren, Niesmiddelen, prikkelende Aarsspuitingen, enz. enz.

3. *Weekmakende middelen.* Deze zijn voornamelijk in droge met hevige pijnen en koorts verzeld gaande Oogontstekingen, bijzonder in oude Liederen, aanteraden; als mede in die gevallen, waarin, bij de etterende Oogontsteking, ook een ontlasting van zeer scherpe vochten plaats heeft. Hier toe behoren, nevens weekmakende afkookfels van *Malva*, *Althea* enz. waarbij men met veel voordeel niet zelden eenige druppels *Laud. Liquid.* kan doen, voornamelijk de laauwe Melk, het slijm van Queepitten, gebraden Appelen, en Pap van Zemelenenz. — ROWLEY prijst in zijn *Essay on te ophthalmia* bijzonder aan, eene dunne ontbinding van *Arabische Gom*, waar van men van tijd tot tijd eenige druppels in het Oog moet laten druipen. Het gebruik van weekmakende middelen vereischt ontegenzeggelijk veel voorzorg en gematigdheid; want houd men daar mede te lang aan, dan word het ongemak niet alleen van erger natuur, maar tevens ten uiterste hardnekkig.

4. *Prikkelende middelen.* Deze zijn voornamelijk in *Chronische* met geen koorts gepaard gaande, en wegens de slapheid (*Atonia*) der Vaten aanboudende Oogontstekingen van groot nut. Tot deze *classe* behoren, nevens de bekende, en onder den gemeenen man in zwang gaande Huismiddelen, als *Venkel*, *Venkelwater*, gekauwde *Comijn*, *Saffraan* enz., ook bijzonder de *Campher*, de *Campherbrandewijn*, de met water verlengde Geest van MINDERER; eene zachte ontbinding van *Ammoniakzout*, en het *Heulsap*; dan dit laatste werkt in dit geval, wanneer deszelfs uitwendig gebruik word aangewezen en van dienst is, ten duideljkste, niet als een onmiddelijk pijnstillend, maar veel eer als een prikkelend middel. Dit middel is echter niet nieuw, gelijk blijkt uit de thans verouderde samenstelling van het *Sief Album Rhazis*, waarin het Heulsap geen gering aandeel had.

5. *Versterkende en samentrekkende middelen.* Men bedient zich daarvan in den aanvang van de Oogontstekingen, voornamelijk wanneer dezelve uit een overmatige werking van het gezicht en uitwendige toevallige ontstaan; bijzonderlijk, wanneer zij zonder Koorts en onpijnlijk zijn; wijders op het einde van de genezing van zware Oogontstekingen, ter voorkominge, dat dezelve niet terug keeren; en eindelijk ook in het algemeen bij alle

hardnekkige *Chronische* ontstekingen der Oogen, die niet zo zeer door ongesteldheid der eerste wegen, of der vochten, maar veel meer door verslapping en zwakheid onderhouden worden. Onder de hier aante-prijzen middelen staat het koude water boven aan; het geen door MOR-GAGNI, VAN SWIETEN, SCHMUCKER en meer anderen met recht als een geheel onschadelijk, en in de meeste gevallen ongemeen werkzaam middel, onder alle zo even opgetelde bepalingen, geroemd word. — Ik moet alleen hierbij erinneren, dat de zogenaamde Oogkelkjes om de Oogen te baden zeer ongeschikt zijn. Want daar deze Kelkjes zeer we-nig water kunnen inhouden, zo moet het zelve, wanneer de Lijder zijn Oog daar in houdt, zeer spoedig laauw worden, en alzo de vereischte eigenschap van koude verliezen. Wijders moet ik onder de versterken-de uitwendige Oogmiddelen nog rekenen den Wijngeest (*Spiritus Vini*), waarvan vijftien droppels met een once zuiver water vermengd, een door DE HAEN bij uitstek geprezen Oogmiddel opgegeven. Water, waar in gloeiend ijzer gelescht is; de blaauwe en witte *Vitriool*, de *Zinkbloemen*, *Loodsuiker* en andere *Loodmiddelen*, de *Aluin*, en de door LÖFFLER, in RICHTERS *Chirurg. Biblioth.* Tom. VII. Bladz. 791, aangeprezen *Wilgenbast*, met eenige druppels van SYDENHAMS vloeijend *Heulsap* ver-mengd, deze allen kunnen naar omstandigheid met nut gebruikt worden.

6. *Kwikmiddelen*. Deze zijn dienstig in *Venerische* en *Scrophuleuse* als mede in alle andere hardnekkige Oogontstekingen, voornamelijk, wanneer de pijn daarbij zeer onverdragelijk is, en men reden heeft te vermoeden, dat 'er er-gens eene kwade gesteldheid in het samenstel der opslurpende (*absorbeerende*) Vaten plaats heeft. DUS SAUSSOY raad in het *Journal de Med.* Tom. LXVIII. Sept. 1786 zeer nadrukkelijk het inwendig gebruik van de opgeheven Kwik, in zeer kleine giften, aan, en verzekert, door dit middel alleen, dikwijls de hardnekkigste Oogontstekingen genezen te hebben. Ik ge-loof echter niet, dat het opvolgen van dezen geheel onbepaalden raad is aante-prijzen.

7. *De Electriciteit*. Deze schijnt voornamelijk in zulke hardnekkige Oogontstekingen van nut te zijn, welke uit een *Rheumatische* scherpte of opstopte maandelijksche Reiniging (*Menstrua Suppressa*) hunnen oor-sprong hebben. Over de manier om de *Electriciteit* te gebruiken en de daartoe vereischt wordende werktuigen, leeze men vooral R. G. RHÜNS, *Geschiede der Medicinischen und Physikalischen Electricitait* Leipzig 1782. 2ten B. Fig. 18, und 19.

Zie hier nog eene korte opgave van eenigen der beste middelen, die door verscheidene beroemde Artsen en Heelmeesters in de Oogontste-kingen ten uitwendigen gebruike zijn aangeprezen:

I. ℞ Vitriol. Alb. Scr. j
Solv. in Aq. Rosar. libr. Dimid.
D.
S. Om de Oogen te bevochtigen.

II. ℞ Sacch. Saturn.
Vitriol. Alb. a gr. v—vij
Solv. in Aq. Rosar. Unc. vj
Adde Camph. Spir. Vin. Solut. gr. iv.
D.
S. Te gebruiken als het vorige.

SCHMUCKER

III. SCHMUCKERS Oogwater.

℞ Lap. Divin. subtilisf. pulv. dr. ij.
Aq. Rosar. unc. xxx.
Solut. et filtrat. D.

IV. ℞ Aq. Chamom. S. V. unc. viij.
Extr. Saturn.
Spir. Vin. Camph. ā dr. ij.
Vitriol. alb. dr. j.
M. SELLE.

V. ℞ Aq. Chamom. S. V. unc. vj.
— Bened. Ruland. unc. ij.
Essent. Aloes.
Liquam. Myrrh. ā dr. ij.
M. SELLE.

VI. ℞ Lap. Divis. gr. x.
Sal. Ammon. gr. v.
Sol. v. in Aq. Rosar. unc. ij.
Filt. D. THEDEN.

VII. ℞ Vitriol. alb. unc. un. fem.
Bol. Armen. subtil. pulv.
Sacchar. Canariens. ā unc. iij.
Aq. Destill. simpl. Lib. iv.
M. Digere per triduum subindi agitando.
Col. D.

S. Hiervan druppelt men iets in 't oog, of men legt bij herhaling daarmede bevoegte Compresen 'er op. BUCHAN.

verandering opgegeven, offchoon men ligtelijk zal inzien, dat de Bloedsteen en Paerlen geheel overtollig zijn, en versche ongezouten Boter of Verkensreuzel het, meestal bij ons ransachtig, Slangenvet gevoegelijk vervangen kan.

X. ℞ Lap. Calam. ppt. dr. j.
Axung. Viperin. dr. ij.
M. f. unguentum.

Deze zalve wōrd door PRINGLE bijzonder tegen de *Chronische ette-*rende Oogontstekingen aangeprezen.

XI. ℞ Butyr. rec. unc. j.
Tut. ppt. dr. j.
Vitriol. cypr. gr. vj.
Merc. praecip. rubr. gr. xxv.
M. Exact. ut f. unguent.

S.'s Morgens en 's avonds een weinig, ter grootte van een speldeknop in't Oog te strijken. STÖRCK.

VIII. ℞ Vitriol. Cyprii gr. iv.
Solve aq. Euphras. unc. vj.
Colat. adde Camph. ras. in aq. Reg. Hungar. dragm. duab. solut. gr. ij-ijj.
D.

BURSIER DE KANILFELD roemt in zijne *Instit. med. pract. Tom. III, P. II, pag. 138.* dit Oogwater bij uitstek, bijzonder in etterende Oogontstekingen.

IX. Oogenzalve van HANS SLOANE.

℞ Tutiae ppt. unc. fem.
Lap. Haemat. ppt. scr. j.
Aloes succorr. gr. vi.
Margarit. ppt. gr. ij.
Axung. Viperin. recent. q. c.
M. F. Liniment.

Hiervan word dagelijks tweemaal een weinig op de randen der Oogleden gestreken. HOME roemt deze zalve zeer, voornamelijk in Kropzeerige Oogontstekingen. Ik heb het voorschrift zonder eenige

XII. ℞ Butyr. non salit. dr. ij.
Cer. alb. dr. j.
Merc. praecip. rubr. dr. dimid.
Opil parv. gr. j-ij-ijj.
M.

Super leni igne in mortario vitreo ut fiat unguentum.

N. Dit middel word gebruikt als N^o. X. BOERHAAVE.

XIII.

℞ Merc. vivi depur. dr. j.
Gumm. arab. pulv. unc. sem.
Syr. Diacod. q. f.

M. Conterantur in mortario marmor. sensim addendo syrupum,
donec fiat muclilag, cui sensim adde Lactis vaccin. ebull. unc. viij.
M.

Met deze door PLENCK tegen de *Venerische* Oogontstekingen aan geprezen Kwikmelk worden de oogen alle uren bevochtigd. Even gelijke vermenging is ook de grondslag van het volgend Oogbad, dat in *Venerische*, *Scrophuleuse* en andere hârdnekkige Oogontstekingen verscheiden malen veel nut gedaan heeft.

XIV.

℞ Merc. viv. depur. dr. j.
Pulv. Gumm. arab. unc. dimid.
C. f. q. Aq. Comm. teratur, ut f. mucil. ten.
cui adde Lact. vaccin. ten.
Infus. Herb. Flamm. Jovis ā unc. v.

D.

XV.

℞ Sem. Cydonior. gr. vj.
Opii puri gr. iv.
Sacch. saturn. gr. ij.
F. c. f. q. aq. Rosar. Emulsio cujus unc. ij-ij.
addatur Tin&. croci dr. j.

M.

S. Om het Oog dikwijls daarmede te bevochtigen.
BOERHAAVE.

XVI.

℞ Vin. alb. generos. Lib. un.
Aloes succotr.
Tutiae praeparat. ā dr. j.
Croc. metall. ā dr. j.
M. et in lagena probe obturata agitentur per
horae quadrantem; tum per duos menses
soli exposita, subinde agitando, digerantur.

JANIN heeft dit mengsel ter bevochtiging der Oogen aangeraden.

XIX.

℞ Osf. sepiaa.
Sacchari Cand. ā q. l.
M. f. pulvis tenuissimus.

Dit poeder heeft DUSSAUSOY ten sterkste aan geprezen om in de oogen geblazen te worden, ten einde daardoor de uitzettingen der vaten in het Bindvlies, die dikwijls na een *Chemosis* of hevigsten trap van Oogontsteking nablijven, te doen verdwijnen; ter bereiking van welk oogmerk ook het volgend voorschrift zeer geprezen word.

XX.

℞ Alum. crud. dr. j.
Aq. fontan. unc. iv.
Spir. frumenti. scr. ij.
M.

Ten slotte moet ik hier nog aanvoeren eene gegronde aanmerking van THEDEN, namelijk, dat in droge Oogontstekingen zalven en smeersels, bij vochtige daarentegen Oogwaters de voorkeur verdienen.

Op

XVII.

℞ Aloes succotr.
Myrrh. puriss. ā gr. vij.
Merc. dulc. rit. praep gr. v.
Mell. Rosar. dr. iv.
Accurate trita. M.

S. om daarvan een weinig op de Oogleden te strijken.

BOERHAAVE.

XVIII.

℞ Merc. sublim. Corrosiv. gr. j.
Solv. in aq. Rosar. unc. iv.
D.

Dit middel doet dikwijls veel dienst, wanneer men de oogen daarmede nat maakt, bijzonder in zulke Oogontstekingen, waarin de Lijder des avonds veel brand op de oogen heeft.

Op de DERDE AFDEELING. Bladz. 98.

Van de Wonden der Oogleden en des Oogbals.

De raad van BELL, om in dwarsche Wonden der Oogleden, in plaats van de in zulke gevallen gewonelijke geknoopte (*Sutura interscisfa*), de geepende Hechting (*clavata*) in het werk te stellen, kan, gelijk RICHTER, in het Negende stuk zijner *Chirurgische Bibliotheek*, Bladz. 299, zeer wel doet opmerken, uit hoofde dat de Oogleden eene zo oneffene en geweldde oppervlakte vormen, niet gevoegelijk worden opgevolgd.

Op de VIERDE AFDEELING. Bladz. 101.

Van de Gezwollen der Oogleden.

Hiertoe kan men ook brengen het Traanheuvelgezwel, *Encanthis* genaamd, waarvan men drie soorten telt. De eerste soort is een waar ontstekingsachtig pijnlijk en rood gezwel, meestal met ontsteking der klieren van MEIBOOM en eenen aanhoudenden sterken Tranenvloed gepaard gaande. Het ontstaat veelal uit eenig aldaar ingedrongen vreemd lichaam, wiens wegneming het voornaamste deel der genezing uitmaakt. Daarna men, ten einde de opgezette vaten te ontlasten, in de gezwollene klieren met een *Lancet* kleine inkervingen maken moet: wordende de genezing als dan door een of ander zacht waterachtig Loodmiddel voleindigd. De tweede soort is een gevolg van de eerste en eigenlijk een Ettergezwel van den Traanheuvel, dat men tijdig behoort te openen, enz. Men moet zich in dit geval van weekmakende middelen, en alles wat de verettering bevorderen kan, zorgvuldig wachten, doordien zulks aanleiding kan geven tot eene geheele vernietiging van den Traanheuvel en een ongenezelijk afvlieten van Tranen, dat men *Rhyas* noemt. De derde soort is onpijnlijk, hard of sponsachtig, en indedaad een uitwas van den Traanheuvel, dat somwijlen zo groot word als een noot, en deels het sluiten der Oogleden, deels het uitvlieten der Tranen verhindert. Wanneer dusdanig gezwel nog zeer klein is, dan kan men het somtijds met een oplossing van Loodsuiker in water, of, volgens den raad van RICHTER, met een zeer verlengde oplossing van den Helfchen Steen, waarmede het tweemaal 'sdaags door middel van een Pinceeltje moet bestreken worden, verdeelen en dus doen verdwijnen. Maar word het grooter, dan is men verplicht hetzelfde wegteneemen. Men snijdt met een schaartje zoveel van den gezwollen Traanheuvel af, als nodeloos en overtollig is; doch eer te min dan te veel, omdat de wonde veelal sterk genoeg eert, en het dan te

te duchten is, dat de Traanheuvel, wanneer men te veel daarvan had weggenomen, geheel vernietigd worde. Na het verrichten der Kunstbewerking moet men de Wonde oogenblikkelijk met opdrogende middelen, als een ontbinding van Aluin of Loodsuiker bevochtigen, ten einde daardoor de Ettering voortekomen. Ontstaat 'er eene sterke aanhoudende Bloeding, dan moet men dezelve, naar het voorschrift van RICHTER, daardoor stillen, dat men de Wond met een of ander Bijtmiddel, B. V. eene oplossing van den Helfchen Steen bestrijke, welk middel echter na gedane werking met een weinig warme melk moet worden uitgewasfchen. Gezwollen des Traanheuvels, die op een steel vastzitten, kunnen in voorkomende gevallen worden afgebonden. Dan daar deze wijze van handelen langwijliger is, en ligter aanleiding geeft tot eene hevige ontsteking en daaropvolgende verzweering, zo verdient het wegneemen met het mes of schar met recht de voorkeur. Zie RICHTERS *Beginfelen der Heelkunde*.

De Traanklier (*Glandula lacrymalis*) kan insgelijks op onderscheidene manieren worden aangedaan. Somwijlen word zij ontstoken, meestal te gelijk of na eene Oogontsteking zelve; niet zelden na uitwendige beledigingen. Men kent deze ontsteking uit de bepaalde brandende pijn in het diepst des uitwendigen Ooghoeks. Het vlieten der Tranen is in den beginne overvloedig, maar stilt in het vervolg, wanneer het gezwel in grootte toeneemt. Het Oog word dikwijls daardoor uit deszelfs holligheid naar buiten gedrongen. Dit ongemak vereischt het gebruiken van alle ontstekingweerende en verdeelende middelen, die tegen de Oogontsteking zijn aanprezen. Maar gaat dit gezwel tot verzweering over, dan moet men hetzelfde spoedig openen, en dan de verettering door opdrogende middelen zoeken te sluiten; want duurt zij lang, dan slaat de verettering tot het Oog zelve over, hetwelk dan geheel verloren gaat. Ook kan de Traanklier in een Knoestgezwel (*Scirrhus*) ontaarten, dat op een Kreeftgezwel (*Carcinoma*) kan uitloopen, en dikwijls zo groot word, dat het gedeeltelijk het Oog uit zijne holligheid naar buiten drijft, deels de Gezichtzenuwen (*Nervi Optici*) drukt, en daardoor hevige pijnen en Blindheid veroorzaakt. In dit geval is 'er, om de kwade en dodelijke gevolgen voortekomen, geen ander middel dan het mes over; welke *Operatie* door WARNER eenige reizen met eenen gewenschten uitflag is ondernomen. Zie zijne *Descript. of the human Ye*.

De ontsteking en ettering der Oogleden en *Meibomiaansche* Klieren kan, wel is waar, somwijlen uit eene plaatselijke prikkeling ontstaan, maar is echter zeer dikwijls ook toeteschrijven aan de werking van inwendige oorzaken, als aan opgestopte gewone ontlastingen van Maandelijksche Zuiveringen en Aambeijen, het lopen der Ooren, opgestopten Druiper, Venusmet, Kropzeer en Kankergif, enz. enz. Is dikwijls ook geen ongewoon verschijnsel in dezulken, die zich te veel aan het gebruik van sterke dranken, Bijslaap of Zelfbevekkung hebben overgegeven. Waar naar de genezing moet worden ingericht.

'Er kunnen zich ook steenachtige Verhardingen tusfchen de rokken der Oogleden voordoen. In die gevallen moet men een opening in de huid maken,

ken, en dus die verharding wegneemen. Zulk een geval vind men door GLEIZE in zijne *Observ. sur les maladies de l'Oeil*, pag. 154. aangetekend.

Watergezwellen der Oogleden zijn of een toeval der algemeene of Borstwaterzucht, en kunnen dus op geene bijzondere wijze behandeld worden; of zij zijn plaatselijk, en ontstaan na onderscheidene *Operatiën* aan de Oogen; maar voornamelijk als zich de Lijder aan de koude blootstelt; ook wel na de beet van een of ander *insect*. In dat geval moet men het Oog met eenen ligten, in een afkooksel van Specerijen in Rouden Wijn of verlengden Wijngeest gedoopten, drukdoek bedekken. Is dit niet toereikend, dan moet men het tuschen de vliezen der Oogleden verzamelde vocht door kleine inkervingen uitlozen. Men leze over de bovengenoemde gebreken het Werkje van J. C. MOREL, *de Morbis palpebrarum inflammatoriis*. Straatsburg 1787. en MECKEL en PULVERMACHER, *Disfert. de glandulosi oculorum systematis inflammatione*. Halle 1788.

Op de AGTSTE AFDEELING. Bladz. 116.

Van de Vleeschuitwasfen op het Hoornvlies.

In de *Noy. Comment. Societatis Reg. Scientiarum. Götting. Tom. VIII. 1777.* vind men eene Verhandeling van den beroemden RICHTER over het *Pterygium*, waarvan ik het belangrijkste zal mededeelen.

Over het algemeen word dit ongemak beschreven als uit het Halfmaanwijze vlies aan den binnenhoek des Oogs, of den Traanheuvel voortkomende; hetwelk zich in de breedte uitspreidt, en van tijd tot tijd het Hoornvlies of den geheelen Oogappel bedekt. De gewone raad, die ook BELL wil opgevolgd hebben, bestaat daarin, dat men dit Uitwas door uitwendige middelen zoekte optedrogen, of door middel van het Mes wegneeme. RICHTER verzekert nimmer een *Pterygium* gezien te hebben, dat met deze beschrijving overeenkwam, ook denkt hij dat het moeilijk valt om te begrijpen, hoe wild vleesch zich tot een vlerk kan uitbreiden, en zich met een gezond deel, als het Hoornvlies is, kan samenhechten. Hij zegt in veele dusdanige gevallen te hebben opgemerkt, dat het dik ondoorschijnend Vlies, hetwelk het Hoornvlies overdekte, zich noch over den rand van het laatstgenoemde uitbreidde, noch met den Traanheuvel eenige de minste gemeenschap had. Het Hoornvlies was onder die uitbreiding immer rimpelig, verdikt, vleeschachtig en bloedend, en uit alle omstandigheden besloot hij eindelijk, dat het ongemak zijnen zetel in het Bindvlies heeft, en uit eene tegennatuurlijke verdikking van hetzelfde ontstaat. Het voorkomen, als of dit veringsel zich somwijlen over den rand van het Hoornvlies naar den kant des binnen Ooghoeks uitbreidde, kan alleen aanleiding gegeven hebben om in den waan te ge-

raken, als of het ongemak met den Traanheuvel in verband stond. Zwelt het Bindvlies op, dan doen deszelfs vaten zulks insgelijks en worden met bloed opgevuld. Zijn deze tegennatuurlijk opgezette vaten slechts weinig in getal, dan noemt men dit ongemak *Pterygium* of Vlerk; maar is hun getal groot, dan word het *Pannus* of Lappe genaamd. In dusdanige ongesteldheid van het Bindvlies lijdt meestal ook tevens het Hoornvlies. RICHTER belooft zich in dit ongemak veel goeds van uitwendige oplosfende middelen, als de *Borax*, Kwik en dergelijken: maar heeft geen vertrouwen op de gewone opdrogende middelen; hij twijfelt ook of het losmaken van dit vlies met het Mes wel veel dienst zoude kunnen doen; vermids toch hierdoor het buitendien reeds meestal verdikt en verduisterd Hoornvlies van deszelfs natuurlijke bedekking beroofd wierd.

Onder de middelen, welke men tegen dit ongemak heeft aangeprezen, behoren, behalven die, welchen onze Schrijver reeds heeft opgenoemd, ook de Spiesglasboter (*Butyrum Antimonii*), of eene oplossing van het *Causticum Lunare*; waarmede men den Vlerk voorzichtig bevoogtigt, en het Oog dan oogenblikkelijk met koud water of melk weder uitwascht; de ontbinding van den *Lapis Divinus*; het versch uitgeperste sap van Schellekruid (*Chelidonium minus*); de Gal van een Lamprei volgens DE HAEN; de Olie van Noten; het vlugge Zout van Hertshoorn (*Sal volatile C.C.*); Geest van Hertshoorn (*Spiritus C.C.*); de Oogenzalve van SLOANE; een Poeder uit gelijke deelen *Boius armena*, Suiker en Wijnsteenkristal. Zie BALDINGER in *addit. ad Pharmac. Edinburg.* en meer anderen.

Bladzijde 116.

Wanneer men bij de afscheiding van het verdikte Bindvlies of van den Vlerk op het Hoornvlies plaatsfen ontmoet, waarop het Uitwas zeer vast zit, dan moet men ze niet met geweld losfcheuren, doordien men, dus doende, het beschadigen van het Hoornvlies bezwaarlijk zoude kunnen vermijden; te meer daar de achtergelaten deelen van het *Pterygium* zich meestal in het vervolg van zelve afscheiden. Zit het Vet overal zo sterk op het Hoornvlies vast, dat men het niet kan losmaken, dan kan men, op het voetspoor van ACREL, met een fijn schaartje het verdikte Bindvlies rondom den omtrek van het Hoornvlies doorknippen; men ligt eerst hetzelfde ergens aan den rand met een Koorntangetje (*Pincette*) op, en maakt in die plooi de eerste insnijding. Hierdoor kan men bewerken dat het verduisterde Bindvlies rimpele, en dusdanig verslapt worde, dat het zich van het Hoornvlies gemakkelijk laat wegneemen.

Ter opdroging van de oppervlakkige ettering van het Hoornvlies, die niet zelden na de Operatie voorvalt, prijst RICHTER een smeersel aan uit dertig greinen Witte Vitriool (*Vitriolum album*) met wit van een Eij tot schuim geslagen, waarvan men eenige reizen 'sdaags een weinig met een zacht Pinceeltje op het Hoornvlies strijken moet.

Er ontstaat fomwilen op het Wit van het Oog een weeke geelachtige verhevenheid, die niet veel grooter dan een Linze is, en alleen uit een verflapping en opzwellling van het Bindvlies ontstaat. Men heeft dit ongemak *Pterygium pingue* genaamd, en verzekert dat het zich fomwilen tot over het Hoornvlies uitbreid. Ter genezinge worden in dit geval zacht prikkelende en famentrekkende middelen aanprezen.

Op de NEGENDE AFDEELING. Bladz. 120 enz.

Van de Ettergezwellen des Oogbals.

BELL heeft in gemelde Afdeeling gedeeltelijk eenige Oogziectens met elkander verwisfelt, en gedeeltelijk onduidelijk beschreven. Dus vermengd hij de Etterverzameling in het Oog met het Druifgezwel (*Staphyloma*); en onderscheid wederom het laatstgenoemde niet genoeg van de Oogwaterzucht (*Hydrophthalmia*); terwijl hij over het algemeen van het Druifgezwel geen goede beschrijving geeft, enz. enz. Waarom het nodig is van deze beide ongemakken een nauwkeuriger beschrijving te doen, waarin ik voornamelijk de Verhandelingen van RICHTER over deze ongemakken zal ten grondslag leggen.

Dat de Oogontsteking een verzameling van Etter achter het Hoornvlies of een Etteroog ten gevolge zal hebben, weet men uit het ophouden der hevige pijnen, in wier plaats zich een sterke drukking opdoet, en uit de witte kleur achter het doorschijnend Hoornvlies. MAUCHART noemt dit eene *Empyefis*. Hoe eer men den Etter uitloost, des te groter is de hoop van het gezicht te herstellen. De raad van MAUCHART om de achterste Oogkamer, op dezelfde plaats waar men gemeenlijk de Staarnaalde bij het nederdrukken van de *Cataract* in het Oog brengt, met een kleine *Troicar* te openen, word door RICHTER, in zijne *Observat. Chirurg. Fascicul. 1 Cap. XII. de Hypopyo* verworpen, om reden, dat men aldaar eene schadelijke prikkeling op den Hairwijzen Band (*Ligamentum Ciliare*), ja zelf ook de beschadiging van het Regenboogsvlies bezwaarlijk kan vermijden. Hij geeft meer de voorkeur aan het maken van een opening aan het onderste gedeelte van het Hoornvlies met een daartoe geschikt Staarmesje; als waarbij men deels in staat is om te bezorgen, dat de opening van eene genoegsame grootte zij, en deels te verhoeden, dat men door het drukken op het Oog, hetgeen door sommigen ter uitlozinge van den eenigzins taaijen etter word aangeraden, geen nadeel doe. Is dit geschied, dan legt hij eenen met GOULARDS Water bevochtigden drukdoek op het Oog, zonder acht te geven of de Etterstofte geheel is uitgeloozd, of niet. Bij het vernieuwen van het verband na verloop van zes uren, is de etter gemeenlijk van zelf weggevloed; maar is dit zo niet, dan behoeft men slechts

Ccc 2

de

de vastgekleefde randen van de insnijding met de punt van het Staarmesje lostemaken, en op die wijze de etterlozing te bevorderen. Gaat men op die manier voort, met den volgenden dag het Wondje wederom los te maken, dan zal de door het Watervocht verdunde Etter vanzelve langfamerhand uitvlieten, en de Oogappel meestentijds binnen twee dagen reeds volkomen zuiver zijn.

Somwijlen heeft men den Etter in het Oog door opneeming (*resorptio*) van zelf zien verdwijnen. Hierop was de zonderlinge geneeswijze van den Oogarts JUSTUS, een tijdgenoot van GALENUS, gegrond. Hij nam namelijk den lijder bij het hoofd, en schudde hetzelfde met beiden zijne handen zo lang, tot dat de Etter achter het Hoornvlies geheel verdwenen was. Hoe belagchelijk dit ook schijnen moge, het is echter niet onmogelijk. HEISTER zag een *Hypopyum*, gedurende eene reize in een wagen, gantschelijk verdwenen, zodat het Oog bij des Lijders terugkomst volmaakt welgesteld was.

Ook heeft men menigmaal, met gelukkig gevolg, de proeve genomen, om Etteroogen zo wel door in- als uitwendige middelen te genezen. Zulks gelukt somtijds in die Etteroogen, die plotseling en door eene verplaatsing van stoffe ontstaan. Ontlastmiddelen, *Valeriaan*, *Extr. Cicut.* en *Pulsatill. nigr.*, *Gratiola*, *Rad. Seneg.*, (zie I. H. PFEIFER, *Disfert. de Hypopyo*, Erlang. 1784); Aderlaten, Blaëttrekkende pleisters achter de Ooren aangelegd, hebben somwijlen, maar indedaad zeer zelden, de verdeling eenes Etteroogs teweeg gebracht. Men heeft dit kwaad insgelijks voor stovingen uit *Salie*, *Hijfop* en *Venkel* in roden Wijn gekookt, zien wijken. JANIN, die voor het overige, zeker te voorbarig, de uitlozing van den Etter door het maken van een opening geheelenal verwerpt, prijst bijzonder een afkookzel van *Malva* aan als een bijna zeker middel, waarmede hij het Oog dikwijls laat stoven, en tuschenbeiden met in dit afkookfel gedoopte *compresen* bedekken. Ook heeft GULBRAND met deze stovingen, waarbij hij eenige droppels *Camphergeest* voegt, en door het zetten van een Etterdragt, een verzweering des Oogbals genezen. Zie *Acta Societ. med. Hafniens.* Tom. II.

Onder den naam van Druifgezwel (*Staphyloma*) verstaat men twee geheel verschillende Oogziektens. Vooreerst, het naar buiten uitkomen van het Regenboogsvlies langs een Wonde in het Hoornvlies; een ongemak, waarvan hier de plaats niet is meer te zeggen, omdat BELL daarvan in het vervolg handelt; en ten tweede, het uitpuilen van een zekere plaats van het ondoorschijnend Hoornvlies, of het Hoornvlies in deszelfs geheelen omtrek. Het Druifgezwel aan het ondoorschijnend Hoornvlies valt zeer zelden voor, en RICHTER heeft het slechts eenmaal na een Wond in den buitensten Ooghoek zien ontstaan. Het Druifgezwel op het Hoornvlies beslaat of het vlies in zijnen geheelen omtrek, of alleen een gedeelte daarvan. Het eerste komt gemeenlijk voor. Het Hoornvlies puilt dan gelijk een kegel uit, en dit gezwel word somwijlen zo groot,

groot, dat het tot op de Wangen afzakt, en dezen zowel als de Oogleden, door eene aanhoudende wrijving rauw maakt, het geen tevens natuurlijker wijze het sluiten der Oogleden belet, en eene omkeering van dezelve, als mede prikkeling, ontsteking en pijn veroorzaakt. Kleinere Druifgezwellen zijn minder gevaarlijk, echter verkrijgt het Hoornvlies daardoor niet alleen een kwaad aanzien, maar word meestentijds ook geheel verduisterd, en de Lijder gevoelt een onaangename drukking op het Oog.

De meeste Wondartsen en Ziektkundigen schrijven, even gelijk BELL, deze uitpuiling op het Hoornvlies aan een verdunning en het, door bijeengezameide Vochten, uitzetten van hetzelfde toe. Dan wanneer het Hoornvlies dusdanig gesteld is, dan heeft 'er geen Druifgezwel, maar een zekere bijzondere Oogwaterzucht plaats. Het echte Druifgezwel ontstaat altijd uit een verdikking van het Hoornvlies. RICHTER heeft dit met duchtige bewijzen gestaafd. Hij heeft veele Druifgezwellen afgesneden, en altijd bevonden, dat 'er zich slechts zeer weinig Watervocht ontlastte, en het gezwel daardoor weinig of niets kleiner wierd. Het Hoornvlies was altijd tegennatuurlijk, meestentijds één, somwijlen ook wel twee lijnen dikker dan gewoonlijk, en de insnijding moest altijd zeer diep gaan, wilde zij tot in de eerste Oogkamer doordringen, die, in plaats van zeer wijd, immer veeleer buitengewoon eng, en in één geval in 't geheel niet aanwezig was, doordien het Hoornvlies van binnen met het Regenboogsvlies was samengegroeid. Menigmaal vind men de uitwendige vlakke van het Hoornvlies met kleine uitpuilingen bezet, en dit draagt den naam van Korrelachtig Druifgezwel (*Staphylema racemosum*). Deze korrels zijn, volgens het gewoon gevoelen, even zo veele kleine zakken of uitgezette plaatsen op het Hoornvlies. Dan zij zijn indedaad altijd dicht en enkel Uitwassen. RICHTER heeft dergelijke korrels dikwijls weggesneden, en even zo dikwijls wederom zien opgroeien. Bij een Druifgezwel is wijders het Hoornvlies niet alleen verdikt, maar ook deszelfs vaten zijn uitgezet, waarom ook de insnijding gemeenlijk vrij veel bloed opgeeft. RICHTER heeft insgelijks bij versche en eerst aanwassende Druifgezwellen het geheele Hoornvlies zeer verdikt, en tevens wit, week, spekachtig bevonden, en het strekte zich tot ver in de eerste Oogkamer uit. De Druifgezwellen ontstaan ook in geen en deele altijd, gelijk men gemeenlijk voorgeeft, uit oorzaken, die verslapping van het Hoornvlies en loscheuring van deszelfs uitwendige plaatjens (*Lamellae*) teweegbrengen; zeer dikwijls integendeel na de Kinderpokken; na wonden en geweldige ontstekingen der Oogen.

Het Druifgezwel is dus zijn aanwezen aan eene verdikking van het Hoornvlies, en deze wederom aan eene bijeenzameling en samenpakking van stolbare vochten tusfchen de plaatjens van het Hoornvlies verschuldigd. Daar deze vochten bij het stilstaan troebel worden, moet het Druifgezwel natuurlijker wijze ondoorschijnend zijn. Het *Staphyloma* dat uit de Kinderziekte ontstaat, komt nimmer gedurende, maar veelal wel veertien of twintig dagen na die ziekte te voorschijn, en kan diensvolgens niet

door de scherpe tranen in het gefloten Oog veroorzaakt worden, maar moet veel meer aan een verplaatfing van in het ligchaam achtergebleven pokstoffe worden toegeschreven. Dit is dan ook de reden, waarom het vlijtig gebruiken van afleidende middelen en een goede leefregel het zekerste is, wat men, zo ter verhoeding van Druifgezwellen, als andere na de Kinderziekte ontstaande ongemakken kan voorschrijven.

Uit dit alles besluit nu RICHTER met grond, dat de middelen en wijzen van genezing, welke men tot dus verre in het Druifgezwel heeft aangeraden, aan het voorgestelde doel in geenen deele beantwoorden. WOOLHOUSE, PLATNER en anderen, meende de genezing voor namelijk met eene uitwendige drukking te kunnen bewerken, en dachten dien einde eenige *Instrumenten* uit. Dan de drukking kan bij een ongemak, als het Druifgezwel in de daad is, niets anders dan schade of ten minste in het geheel geen nut doen. GUERIN en JANIN hebben door de drukking een geheel verlies van het gezicht waargenomen. Het afsnijden kan insgelijks ook niet helpen. Men heeft gehoopt, dat het daardoor veroorzaakte lidteken het uitgezette Hoornvlies zoude doen samentrekken, te meer daar het Watervocht tevens daar bij wierd uitgeloozd. Dan waar geene uitzetting aanwezig is, daar kan ook de samentrekking geen hulp verschaffen, ja zelfs zoude deze samentrekking hier nimmer kunnen plaats grijpen, om dat versche wonden in het Hoornvlies gewoonlijk zeer schielijk zonder eenige verettering sluiten, en dus geen lidteken nalaten. Het Gezwel aan het Hoornvlies komt ook, volgens de waarneming van RICHTER, altijd weder op, al snijdt men het nog zo menigmaal af. Samentrekkende middelen, b. v. koude omslagen, doen alleen in den eersten beginne des ongemaks, zo lang als het tusfchen de plaatjes van het Hoornvlies uitgeforte vocht nog eenigzins vloeibaar is, iets af.

RICHTER prijst in het *Staphyloma* bij uitnemenheid aan eene waterachtige ontbinding van het *Causiticum Lunare*. Hiermede bevochtigt hij met een *Pinceeltje* het meest uitpuilende en verduisterde gedeelte van het Hoornvlies, en brengt daar door een kleine Konstzweer voort, die men, zo lang als mogelijk is, moet laten etteren, en welke ettering men, naar omftandigheid van zaken, kan aanzetten. Hiermede heeft hij, in eenige gevallen, het ongemak niet slechts weggenomen, maar ook de doorzichtigheid van het Hoornvlies langfamerhand hersteld.

Een tweede middel, het geen RICHTER ongemeen werkzaam bevonden heeft, is de reeds door JANIN in zijne *Memoires et observations sur l'oeil*, Lyon 1772, aangeprezene Spiesglas-boter. Om dit middel te kunnen gebruiken, moet eerst de gewoonlijk met het Druifgezwel gepaard gaande Oogontsteking, indien het doenlijk is worden weggenomen. Dan opent men de Oogleden verre van elkander, en bestrijkt het gezwel met een *Pinceeltje*, dat in de Spiesglasboter gedoopt is. Dit word dikwijls herhaald, het Oog daar na met aauwe melk uitgewischt, en met een

een', in eene oplossing van Loodfuiker nat gemaakten, drukdoek verbonden. Dit middel doet in het geheel geen nadeel, en brengt, slechts dan, wanneer het Bindvlies daar door geraakt word, hevige pijnen te weeg, die men echter door het baden met melk kan doen ophouden. RICHTER gezas een buitengewoon groot Druifgezwel in den grond binnen het verloop van veertien dagen, door het gezwel slechts driemaal met Spiesglasboter te bestrijken. Zie zijne *Observ. Chirurg. Fascicul. II. Cap. VII. de Staphylomate.*

Op de TIENDE AFDEELING. Bladz. 124.

Van de Oogwaterzucht.

Men telt drie foorten van Oogwaterzucht. In de eerste foort is de hoeveelheid van het Watervocht in de voorste Oogkamer zeer groot, en dan puilt alleen het Hoornvlies sterk naar buiten uit, en het Regenboogsvlies zit zeer diep in het Oog. In de tweede is het Glasvocht alleen verdunt en tegennatuurlijk uitgezet, en in dit geval zwelt de Oogappel van den rand van het Hoornvlies af, uitermate op; maar het Hoornvlies zelve schijnt minder bolrond te zijn dan anders, en het Regenboogsvlies is vlak achter het Hoornvlies. In de derde foort is somwijlen het Watervocht en het Glasvocht beiden te gelijk uitgezet, en dus in eene te groote hoeveelheid voorhanden. In dit geval is de Oogappel overal gelijkvormig opgezwollen. Het is noodzakelijk op deze verscheidenheid acht te slaan, vermids men hier naar den verschillende uitgang des ongemaks, en het onderscheiden gevolg der aangewende middelen moet beoordeelen. Alle Oogwaterzucht schijnt, al bepaald zij in den beginne zich slechts tot de voorste Oogkamer alleen, eindelijk in de derde foort uit te lopen en ook het Glasvocht aan te doen.

Daar bestaat nog een andere foort van Oogwaterzucht, waarin zich het water tuschen het Bindvlies en het Oog ophoopt, of waarin tuschen het Oog en de Oogleden of de Oogholte een Waterblaasje (*Hydatis*) ontstaat; mer zoude dit ongemak eene (*Hydrophthalmia Spuria*) valsche of onware Waterzucht kunnen noemen.

De Oogwaterzucht ontstaat in Kropzeerige en Kwaadsappige lieden voornamelijk uit een verstopping der Klieren. Men heeft ze ook menigmaal zien ontstaan als een gevolg van opgestopte Bloedvloeden, en somwijlen ook na Oogontstekingen en wonden der Oogen.

De eerstbeginnende Oogwaterzucht kan somwijlen door Buikontlastingen, Kwik, en over het algemeen door zulke middelen, die het verdikken der vochten in de Watervaten tegengaan, en de sappen verbeteren, volgens PLENCK door het *Extract* van zwarte Keukeschelle (*Pulsatilla nigricans*), als mede door Blaëttrekkende pleisters, of andere Konstzweeren, en door het

het bevochtigen der Oogen met zacht famentrekkende en met *Campher* vermengde middelen genezen worden.

Indien deze middelen niet helpen, dan moet men, zo spoedig mogelijk, het bijéengezamelde Water, door het maken eener insnijding, doen uitvlieten. Want stelt men deze *Operatie* te lang uit, dan kan de Lijder daar door niet slechts zijn Oog, maar ook zijn leven verliezen. (Louis in de *Memoir. de l'Acad. Chirur.* Tom. V.) Zo zag ook CHESTON eene na een Wond ontstane Oogwaterzucht, waarin de Oogappel de grootte van een Ganzeneij had, geheel hard en gespannen en tevens zeer pijnlijk was. Men opende het gezwel met een *Lancet*, waarop vijf oncen water uitvloeiden, en het gezwel verdween. Kort daarop volgde 'er eene ontlasting van een kwaadaartige etterstof; op den vijfden dag na de *Operatie* wierd de Lijder gevoelloos en stierf. Boven in de Oogholte was het Been door bederf geheel weggeknaagd, en de Hersenen op die plaats geheel verzworen. Zie R. BROWNE CHESTON *Pathological inquires &c. Gloucester* 1766. Een dergelijk geval verhaalt ook TERRAS in het *Journal de Medecine* Tom. XLV. 1776.

Indien de Waterzucht zich over het geheele Oog uitbreid, en dus ook het Glasvocht aantast, dan raad JANIN het Kristalvocht uit te neemen en het mesje door den Oogappel naar binnen te brengen, om het beursje of doosje van het Glasvocht (*Capsula Humoris vitrei*) door te steken en zo veel van het Glasvocht te laten wegvlieten, als ter herstelling van de natuurlijke grootte van het Oog noodzakelijk is. Hij had deze Kunstbewerking dikwijls met eenen gewenschten uitflag verricht.

Over het algemeen genomen, is het, wel is waar, in ieder Oogwaterzucht, die voor geene in- of uitwendige middelen wijken wil, volstrekt nodig, het water door het maken eener insnijding, ter voorkominge van anders te vrezene dodelijke gevolgen, aftetappen; men kan echter nimmer zekere hoop voeden, om het Oog hier door te behouden, laat staan het gezicht te herstellen. Dit gelukt in dit geval maar zeer zelden. Het Hoornvlies word meestal verduisterd, het Regenboogs- en Netvlies door drukking verlamd, en het valt bezwaarlijk om, zo bij het doen der *Operatie* als na dezelve, het gantschelijk wegvloeien van het tegennatuurlijk verdunde Glasvocht, en het gevolgelijk invallen der Oogen te vermijden. En des te merkwaardiger is dus het geval, het welk door TERRAS l. c. verhaald word; waarin het Glasvocht tot tweemalen, na deszelfs geheele uitlozing, het Oog wederom aanvulde, en dat het zelve, onaangezien alle omstandigheden eenen kwaaden uitflag en eene Kankerachtige verzwering s'chenen aanteduiden, door daarop gelegde bladen van de Nachtschade (*Belladonna*) weder hersteld, en tot zijne natuurlijke grootte wierd terug gebragt.

Men heeft ook voorbeelden, dat deze ziekte door de *Electriciteit* genezen is. In zeer hardnekkige gevallen zoude het toedienen van Braakmiddelen ongemeen veel nut doen.

Bladzijde 126.

BELL staat, ingevalle het Oog, na dat het Water eerst, door het maken van eene opening, is uitgeloozd, op nieuw weder opzwelt, voor, om in het vervolg de achterste Oogkamer met eenen kleinen Troicar te doorbooren. Deze raad word nochtans door RICHTER, in zijne *Chirur. Biblioth.* No. IX. Bladz. 312, verworpen, omdat dat de achterste Oogkamer te klein is, om zonder gevaar $\frac{3}{10}$ duim achter het Regenboogvlies, gelijk BELL wil, den Troicar te kunnen insteken. De steek zoude daar ter plaatse door het Bindvlies, het harde Vlies (*Sclerotica*) en den Hairwijzen Band (*Ligamentum Ciliare*) heenen gaan, en dus altijd gevaarlijker zijn, dan de steek in het doorschijnend Hoornvlies. Het laatste is hier, ter oorzake van het lidteken, niet te verwachten, gelijk reeds in de aantekening onder den Text van BELL op bovengenoemde Bladzijde staat aangemerkt.

Op de T W A A L F D E A F D E E L I N G Bladz. 132.

Van de Zweeren op den Oogbal.

Het is, mijns oordeels, hier de geschikteste plaats, om van de Ettering der Oogen in Jonggeboren Kinderen, welk ongemak door WARE in zijne *Remarks on Ophthalmia* p. 106, beschreyen is, eenige melding te maken. Dit kwaad schijnt veelal een werking te zijn van Kropzeersmet, in andere gevallen echter van eene of andere plaatselijke oorzaak aftehangen. De Oogleden zijn daarbij rood en zo sterk opgezwollen, dat men ze niet dan met de grootste moeite van elkander kan scheiden: daar vloeit eene dikke geele etterachtige stoffe uit, die zich ook inwendig over den geheelen Oogappel verspreid. Gewoonlijk zijn beiden de Oogen op gelijke wijze aangedaan. Wanneer het Kind huilt, of wanneer men het de Oogen wil openen, dan krullen de Oogleden om. Daar de Oogleden van wege het gezwel anders gemeenlijk geheel gesloten zijn, zo hoopt zich de etter achter dezelve bij een, en veroorzaakt, door zijne prikkeling, Ontsteking, Zweeren en Vlekken op het Hoornvlies, ja word het laatstgenoemde Vlies somwijlen zo sterk daardoor aangetast, dat het eindelijk van een scheurt, het geen de vochten dan noodwendig doet wegvloeien, en het Oog onherstelbaar verloren gaan. De naaste oorzaak dezer Oogettering schijnt in een' vermeerderden toevloed van slijmvocht te bestaan, het welk eene gedaante van etter aanneemt. WARE besluit, naar aanleiding zijner eigene ervarenis, daar uit, dat men dit ongemak met samentrekkende middelen moet behandelen. Hij prijst daar toe voornamelijk aan het (*Aqua Camphorata*) Campherwater van de *Bathische* Apotheek, dat op de volgende manier bereid werd:

℞ Vitriol Roman.
Bol. Armen. una Unc IV.
Camphorae Unc j.
M. F. pulvis.

Van dit Poeder werpt men één once in vier ponden kokend water
III. DEEL. III. STUK. Ddd ter

ter. Waarna men het van het vuur afneemt, ten einde het bezinke enz. enz.

Daar dit middel zeer fcherp en famentrekkend is, zo moet men het, wanneer men daar van gebruik wil maken, met water aanlengen; fterk, wanneer het ongemak zeer hevig; minder, wanneer het ligt is. Het best is een dragma van dit vocht met twee oncen koud water te vermengen. Men fpuut het tweemaal 'sdaags, of wanneer de Ettering zeer geweldig is, alle uren met een klein fpuutje aan den buiten Ooghoek in. Alle weekmakende middelen zijn in deze ziekte zeer fchadelijk. In den tufchen tijd, dat 'er niets word ingefpoten, kan men een, met aangengelgd Campherwater bevochtigd, *Compres* op de oogen leggen, enz. enz. Is de zwelling en ontfteking zeer hevig, dan zet men Bloedzuigers aan de flaapen van het Hoofd, en legt daar na een Spaanfche vlieg pleister op dezelfde plaats aan. Men kan in zulke gevallen ook met nut gebruik maken van de op Bladz. 94 aangeprezen *Thebaifche Tinctuur*. Bovendien moet men het vlijtig gebruik maken van afleidende middelen, en de Kropzeerige gefteldeheid, zo zij aanwezig is, met *Aethiops mineralis* en kleine giften *Calomel* enz. tegengaan.

Op het DERTIENDE HOOFDDEEL. Bladz. 139.

Van de Vliezen of Vlekken op de Oogen.

Men heeft fomwijlen verduifteringen van het Hoornvlies door het aanhoudend gebruiken van zoete Kwik genezen, die in zulke giften wierd toegediend, dat daar door een Buikloop wierd te weeg gebragt. — Een der beste en werkzaamfte uitwendige middelen, die men hier toe kan aanwenden, is de *Borax*. Men lost een halve dragma daaavan, nevens eens zo veel fuiker in een once Rozenwater op, en laat daarvan dikwijls eenige druppels in het Oog vallen. — HIRSCHÉL prijst ten zelfden einde eene ontbinding van Braakwijnsteen, en SELLE, in zijne *Medicina Clinica*, zijn *Aqua Ophthalmica refolvens* aan; waarvan het voorfchrift uit de volgende middelen beftaat:

℞ Aq. Flor. Chamom. S. Vino Unc. vj.
— Benedict. Rulandi Unc. ij.
Eflent. Aloes.
Liquam. Myrrh. a dr. ij.
M.

Het zal, mijns bedunkens niet oudienftig zijn hier nog eenige middelen bij te voegen, die door verfcheidene beroemde Artfen, in verduifteringen van het Hoornvlies bij uitftk dienftig geoordeeld worden.

- I. ℞ Sacch. Cand. dr. ij
Stann. puriss. subtiliss. triti dr. j
Vitriol. Commum. gr. iv.
M. F. Pulv. tenuiss.
BOERHAVE.
Men snijft dit Poeder door middel van een
linnen zakje in het Oog.
- II. ℞ Butyr. rec. non Salit. Unc. iij
Cerae albae dr. iij
Liquefactis leni igne adde
Merc. praecip. rubr. dr. iij c. semisse.
M. F. Bals. Ophthalmicum.
THEDEN.
- III. ℞ Aloes Succorr.
Croc. metall. a dr. dimid.
Vin. alb. Generos. lib. Sem.
M. et digere per triduum.
- IV. ℞ Aloes pur. gr. iv
Merc. dulc. gr. iij
Sacch. Cand. dr. ij.
M. F. Pulv. Subtiliss.
BOERHAVE.
- V. ℞ Unguent. Nutrit. rec. dr. j
Merc. dulc. Subtiliss. triti gr. viij.
M. F. Unguentum.
S. Alle avonden, bij het slapen gaan, een weinig
ter grootte van een Gersten korrel in het
Oog te strijken. JUNG.
- VI. ℞ Ol. Nuc. Jugland. Unc. Sem.
Sal. Volat. C. C. gr. x.
M. F. Linimentum.
- VII. ℞ Extr. Cicut
Fell. taurin. inspiss. a dr. j
Sal. volat. C. C. gr. x
Aq. Fontan. Unc. ij
M. et Solv.
- VIII. ℞ Myrrh. elect. Scrup. dimid.
Camphor
Vitriol. alb a gr. v
Mellis Scrup. ii
Succ. Foenicul. Q. S.
Ut F. Linimentum tenue.
MAITRE JEAN.
- IX. ℞ Borac. Ven. drag. dimid.
Sacch. Cand. dr. j
Aq. Rosar. Unc. j
M. et Solv.
S. Men laat den op zijnen rug liggenden Lij-
der vier of zes maal 'sdaags eenige drup-
pels daarvan in het Oog vallen.
RICHTER.
- X. ℞ Tart. Emet.
Aloes purae ana gr. vi
Turiae Scr. j
Sacch. alb. gr. viij
Balsam. Commend. gr. xv.
Aq. Destill. Unc. iv.
M. GLEIZL.

Op de Z E V E N T I E N D E A F D E E L I N G Bladz. 165.

Over de Staar.

Daar de beroemde Amsteldamsche Heelmeester VAN GESSCHER in
zijne uitmuntend Werk, *de Hedendaagsche bijzondere Oeffenende Heelkunde*,
eene beschrijving heeft gegeven van een aantal verschillende wijzen van
Opereeren van de *Cataract*, zal het mijns oordeels niet ondienstig zijn,
om ter dezer plaatse melding te maken van eenige andere nieuwe manie-
ren van Staarligting, waartoe wel bijzonderlijk behoren, die van
RICHTER, LOBSTEIN, JUNG, CASAAMATA en SIGRIST.

RICHTER bedient zich in de meeste gevallen gemeenlijk slechts van
twee *Instrumenten*, een *Staarmesje*, en de *Cijstitome* van LA FAIJE. Het
Staarmesje heeft een hecht van vier duim lang. Het Lemmet heeft de
lengte van omtrent anderhalf of twee duim, en word van de punt naar
het hecht trapsgewijze hoe langer hoe breeder; welke breedte daar,
waar zij het grootst is, te weeten tien lijnen van de punt, naauwlijks drie
lij.

lijnen bedraagt, en dus met de gewone halve middenlijn van het Hoornvlies gelijk staat. De punt is een lijn lang, tweesnijdend, maar met een' stompen rug, die echter dun en recht is. Beiden de vlakten van het Lemmet zijn een weinig bolronde; en dus is dit Mesje voor beiden de Oogen even geschikt. De *Cijstrome* van LA FAIJS is bekend.

RICHTER laat den Lijder, aan wien men de *Operatie* verrichten zal, nederzitten op een' lagen stoel met een korte rugleuning, zo dat zijn hoofd in een rechte lijn met de schouders van den Konstbewerker staat. Des Lijders voeten moeten onder den stoel van den Wondarts uitgestrekt, en zijn hoofd dicht bij deszelfs borst zijn, ten einde de *Operateur* den Voorarm een weinig zal kunnen uittrekken, om, door den Opperarm vast aantedrukken, de zijde van de hand des te meer vastigheid of steun te geven. In 't algemeen moet de Lijder zo geplaatst zijn, dat hem het licht, over de neus heenen, schuinsch in het te *Opereeren* Oog valle: want zit hij vlak tegen over het licht, dan kaatst die van het Oog te rug, en zoude den Wondarts gemakkelijk eenen mislag kunnen doen begaan; terwijl deszelfs eigen schaduw, doordien hem het licht op den rug valt, ook zou kunnen hinderen. Op het tijdstip der Konstbewerking, waarin het Hoornvlies word doorgesneden, blijft het venster, waar de lijder het dichtst bij zit, open; maar men moet, wanneer men de Staar zal uitneemen de gordijnen laten vallen, en het vertrek behoort dan zo duister gemaakt te worden, dat men slechts, voor zo verre nodig is, nog even de deelen van het Oog kan erkennen. Achter den stoel des Lijders is een helper geplaatst, die het hoofd des Lijders, terwijl hij hem de eene hand onder de kin legt, tegen zijn borst laat leunen, en met de andere hand het bovenste Ooglid, zonder aanraking of drukking van den Oogappel, omhoog trekt. Het andere Ooglid word den Konstbewerker met den Wijsvinger zachtjens nederwaarts gehaald, tevens een weinig op den Oogappel drukkende. RICHTER verwerpt alle zogenaamde Oogspiegels en andere *Instrumenten*, uitgenomen de Haak van draad op Plaat XVI Fig. 22. afgebeeld. En waarlijk immers hebben dezelve veele en wel zeer grove gebreken, die zelfs door de van BELL pag. 165 voorgestelde verbeteringen niet kunnen worden opgeheven. Ook gebruikt RICHTER in de meeste gevallen geen Ooghouders (*Augenhalter*), en wanneer hij 'er, of wegens de sterke beweging van het Oog, of om die beweging, na het doorsteken van het Hoornvlies, naar den kant van den binnensten Ooghoek te bepalen, eenen nodig heeft, dan bedient hij zich ten dien einde van het Werktuig van DEMOURS (a). De beste richting van

(a) De van DEMOURS uitgevonden Ooghouders is gantsch uit een stuk Staal vervaardigd, maar kan echter hier, bij de verklaring van het zelve, beschouwd worden, als uit twee stukken samengeseld te zijn. Het eene is een veerkrachtig Staal plaatje, dat naar de gedaante van den Wijsvinger is omgebogen. Deszelfs beiden bladen of beenen zij het smalst nabij hunne samenvoeging of bogt, en

worden aan de einden breder. Dit geheele gedeelte is agtien lijnen lang, zo dat het juist tot op het tweede Lid van den Wijsvinger komt, en moet dus zo zijn ingericht, dat het geheel nauwkeurig en dicht aan de zijde des vingers past. Midden aan de bogt deszes Werktuigs, ter plaatse, waar het over den top van den Vinger gaat, is een lansje of spiesje dat omtrent vijf lijnen lang, en zo dik als een

van het Oog om het Hoornvlies te openen is die, waarin het zelve tegen den uitwendigen Ooghoek, en een weinig in hoogte gekeerd is. De Kunstbewerker moet met geduld het oogenblik afwachten, waarin het Oog deze richting aanneemt; want steekt hij eer in het Oog, dan is de hoop, om het zelve aldan nog, door middel van het Staarmesje, de behoorlijke richting te geven, meestal vruchtloos; doordien het Oog, zodra het mesje is ingestoken, gemeenlijk vast en onbeweeglijk staat.

Zodra zich nu het Oog in die bepaalde richting bevind, dan steekt RICHTER het Mesje op éénmaal, een halve lijn ver van het witte Oogvlies, in het Hoornvlies. Deze steek moet zo geschieden, dat de punt van het Mesje rechthoekig op het Hoornvlies worde aangezet, want steekt men te scheef in, dan kan men ligt tusfchen de plaatjes van het Hoornvlies, in plaats van in de voorste Oogkamer, doordringen. Is men echter daarin gekomen, dan moet de achterste vlakke van het ingestoken mesje geheel gelijkwijdig (*Parallel*) met het Regenboogvlies, doch zo dat de Snede een weinig daarvan afwijkt, doorgevoerd, en de punt vlak tegen de overgestelde zijde van het Hoornvlies, ter plaatse alwaar zij weder naar buiten uit moet komen, worden voortgestuwd. Op die manier word juist de helft van het Hoornvlies losgemaakt; het is echter altijd beter, dat de insnijding een weinig te groot als te klein is. Hij bedient zich gemeenlijk bij zijne wijze van *Opereren* in het geheel van geen Schaartje, of het Oog moest zich, bij het insteken van het mesje naar de neus bewegen, of het Regenboogsvlies onder de Snede van het mesje komen; in welke gevallen de insnijding maar half volbragt word; welke opening als dan met een krom Schaartje met een korte punt moet voleindigd worden: waartoe hij in zijne *Grondbeginselen der Heelkunde* twee verschillend gebogen Schaartjes aanprijst, het eene om de opening in een *horizontale*, en het andere in een *scheeve* opwaarts gaande richting te doen.

Wanneer nu de insnijding eindelijk op gemelde wijze volbragt is, dan drukt RICHTER met de vingers, die het onderste Ooglid benedenwaarts houden, den Oopappel een weinig samen, waardoor het Kristalvocht de Oogappel nadert, en denzelven eenigermate verwijdt. Hier op brengt hij de *Cystitome* van LA FAÏE door de opening in het Hoornvlies en den Oogappel naar binnen, en maakt daar mede verscheidene inkervingen in het Kristalbeursje, het welke op die wijze van het Kristalvocht word afgescheiden. Heeft de Oogappel, na het uitvlieten van het Wervocht, zich zo sterk krampachtig toegetrokken, dat hij de *Cijstitome* niet

een gewone naalde is. Aan deszelfs midden is het, in een voor het linker Oog geschikt *Instrument*, naar de rechterzijde, en aan een voor het rechter Oog naar de linker zijde, rechthoekig gezoogen, en de Spies zelve, in de lengte van twee derdelijn, tegen het te *Opereren* Oog, en tevens een weinig opwaarts gekromd Zie de Afbeelding dezes Werktuigs op Plaat XXXVIII Fig.

3.4. Dit *Instrument* moet zo op den Wijsvinger worden aangezet, dat de nagel en het voorste gedeelte van denzelven echter geheel vrij blijven. Uit deze beschrijving ziet men, dat 'er twee dandige Werktaigen, voor elk Oog een, vereischt worden. Zie DEMOURS, *Memoire sur un Ophthalmostat nouveau*, Paris 1784.

niet doorlaat, dan moet men, voor het beproeven om dezelve in te brengen, het Oog eenige minuten gefloten houden, en het verwijden van den Oogappel met geduld afwachten.

De Staar komt, na het openen van het Beursje, gemeenlijk van zelve, ten minste door het doen eener zachte drukking naar buiten. RICHTER wacht zich nochtans zeer voor alle overeiling, en alle geweldige pogingen om het Kristalvocht naar buiten te drijven. Hij heeft door eene langdurige ervarings geleerd, dat de *Operatie* gemeenlijk des te gelukkiger uitloopt, hoe langfamer de *Cataract* naar buiten komt, vermids de Oogappel als dan trapsgewijze wijder word; daar dezelve integendeel, door het fchielijke uitrollen van de Staar, zich te fchielijk uitzet; en diensvolgens ligtelijk verlamd word en open fcheurt. Ten einde de langfame verwijding van den Oogappel te bevorderen, moet het vertrek, gelijk ik boven reeds gezegd hebbe, terftond, na het doorsnijden van het Hoornvlies, eenigzins donker gemaakt worden. De Oogappel is menigmaal zo naauw, dat men in den eerften opflag geen mogelijkheid ziet, hoe de Staar naar buiten komt. In dit geval hebben sommige Konstbeoefenaars aangeraden, om dadelijk de nederdrukking in het werk te ftellen; anderen, gelijk DAVIEL, om den ring des Oogappels doors te fneiden. RICHTER is van gevoelen, dat zeer zelden het een of het ander noodzakelijk is, doordien de Staar hoewel langzaam, doch immer den Oogappel zal verwijden; waarom men slechts eenigen tijd lang wachten moet, vermids de Staar dikwijls trapswijze, fomwijlen eerst na verloop van een etmaal na de *Operatie*, te voorschijn komt. Soms tijds gebeurt het ook, dat de *Cijstitome* in den beginne niet diep genoeg in het Beursje gaat, en het zelve dus ongeöpend blijft; in welk geval men het *Instrument* andermaal moet inbrengen, en het Beursje door een dieper gaande Steek trachten te openen. Blijft de Oogappel echter te naauw, bij het zwakfte licht zelfs onveranderlijk, en heeft men geen reden om te vermoeden, dat 'er eene famenhechting van denzelven met de *Cataract* plaats heeft, dan moet men den ring des Oogappels doorsnijden. Is echter de Staar aan het Druivenvlies (*Uvea*) vastgegroeid, dan brengt RICHTER een platte, aan het boveneind sterk gebogen *Sonde* in de achterfte Oogkamer tusfchen het Druivenvlies en de Staar, en zoekt, door dezelve langzaam om te draaien, als ook door eene zachte drukking op het Kristalvocht, de famengegroeide deelen van elkander fcheiden. Dit gelukt ook, wanneer de famenhechting niet al te sterk is. Is de Staar met het Beursje vastgegroeid, dan kan de afscheiding niet gefchieden, en RICHTER bedient zich dan van eenen handgreep, die WARNER bij het nederdrukken van aangewasfen *Cataracten* pleegde te bezigen. Hij brengt namelijk de punt van een tweefnijdende Staarnaalde door den Oogappel in het Oog, en draait dezelve op en nederwaart en naar alle kanten in de rondte om. Hierop haalt hij de Naalde uit, en drukt een weinig op het Oog, waarop de *Cataract* dan gemeenlijk naar buiten komt. Ten minften gefchied zulks meestentijds bij eene aanhoudende herhaling van bovengemelden handgreep, hoewel zulks de eerste reize mogte mislukt zijn.

Wan-

Wanneer de Staar zich echter op die manier niet laat naar buiten brengen, dan moet men haar liever laten zitten, dan geweldiger proeven neemen, die nimmer een goed gevolg kunnen hebben.

Zodra de Staar is uitgeloozd, dan moet men, volgens zijn voorschrift, het vertrek wederom licht maken, om te onderzoeken of de Oogappel volmaakt zuiver is. Hij tracht al het geen 'er van het Kristalvocht of van het slijm enz. nog mogt zijn achtergebleven, met het lepeltje van DAVIEL wegteneemen. Zulke donkere lichamen blijven dikwijls ook dan zitten, wanneer het Kristalvocht geheel is uitgeloozd. Men ontdekt ze somwijlen eerst dan, wanneer de Wonde in het Hoornvlies reeds is genezen; om welke reden het des te noodzakelijker is, den Oogappel dadelijk bij verschillende graden van licht, zo wel bij deszelfs verwijding, als vernauwing, te onderzoeken; ten einde men des te schielijker ontdekke, of 'er eenig verduisterd gedeelte is blijven zitten of niet. Voor het overige is hij van gedachten, dat men deze lastige toevallen met meerder zekerheid zoude kunnen voorkomen, wanneer men, volgens de reeds vooraf beschrevene handelwijze, de Staar altijd tevens met het Kristalbeursje uitligtte.

Komt 'er bij het verrichten der Konstbewerking een gedeelte van het Glasvocht naar buiten uit, dan moet men hetzelfde, naar het voorschrift van RICHTER, niet zo, gelijk veele *Oculisten* doen, met de Schaar afknippen, dat zo onnodig als nadeelig is; onnodig om dat zich de Wonde in het Hoornvlies langzamerhand vernauwd, en de verdere doorgang van het Glasvocht als dan buiten dat verhinderd; maar ook nadeelig, om dat men het Glasvocht, door het inbrengen van de Schaar nog meer naar buiten drukt; des moet men het Oog, zodra men het naar buiten komen van het Glasvocht bemerkt, liever oogenblikkelijk sluiten, en verder alles aan de natuur overlaten. Overigens verdient het opmerking; dat het uitrollen van het Glasvocht niet terstond bij het doen der *Operatie*, maar eenige uren, ja zelfs eenige dagen daarna voorvalt; voornamelijk dan, wanneer het verbonden Oog door een stuiptrekkende beweging van deszelfs spieren onwillekeurig word aangegrepen. Dit valt bijzonderlijk voor in vreesachtige en angstvallige lieden, die om die reden ook zeer dikwijls, na het ondergaan der *Operatie*, door brakingen overvallen worden, en door Kolijkpijnen en andere krampachtige toevallen worden aangest. Omtrent den derden dag na de Konstbewerking is de Wonde in het Hoornvlies gemeenlijk gesloten, en dan houd het afvlieten van het Watervocht ook op. Wanneer dus het verband in den omtrek van het Oog langer vochtig blijft, dan heeft men grond om eene uitlozing van het Glasvocht te vermoeden, hetwelk de sluiting van de Wonde in het Hoornvlies tegenhoud. Over het algemeen heeft dusdanig eene uitlozing, indien zulks in geene groote maate geschied, weinig te beduiden; want het groeit schielijk wederom aan. RICHTER heeft zelfs menigmaal opgemerkt, dat lieden, bij wien een gedeelte van het Glasvocht was naar buiten uitgerold, het gezicht in groter volmaaktheid wederkregen dan andere.

dere; om reden, gelijk hij denkt, dat in zulke gevallen het Glasvocht voor een gedeelte de plaats vervult, waar eerst het Kristalvocht gezeten heeft, en tevens ook die van het, anderzins dunne en tot breking der Lichtstralen minder geschikte, Watervocht inneemt.

Is de Staar nu eindelijk uit het Oog, en de Oogappel helder, dan legt hij, na het sluiten der Oogleden met dwarsche stroken Hechtpleister en het verbinden der Oogen, eenen drukdoek, die met gelijke deelen Water en Wijngeest bevochtigd is, koud op het Oog, en laat dien, in de eerste drie dagen, driemaal 'sdaags vernieuwen. Sints eenigen tijd schijnt hij echter aan het droog verband de voorkeur te geven. Ook schrijft hij terstond na de *Operatie* verzachtende Aarsspuitingen; eenige oncen Amandelolie, om zacht open lijf te houden; laauwe voet- of halve Baden, en 'savonds, na het ondergaan der Konstbewerking, een grein Heulsap voor. Op den vierden en volgende dagen laat hij het verband met *Goulards* Water bevochtigen. Hij verwerpt alle pleisters. Het verband moet, om niet te kunnen verschuiven, stevig genoeg, maar niet ligt zijn, en ook niet te sterk op het Oog drukken. Binnen agt tot twaalf dagen staat RICHTER, indien andere omstandigheden het niet vorderen, het afneemen des verbands nooit toe, om dat het Oog binnen dien tijd zeer gevoelig op het invallen van het licht is, en zeer gemakkelijk op nieuw ontsteekt; zelfs moet men na verloop van gemelden tijd het Oog, ingevolge zijn voorschrift, in het eerst niet anders als in een donker vertrek openen. Het verband moet echter dagelijks een weinig opgeligt worden, ten einde het bijeenzamelen van scherpe tranen in het Oog te verhoeden. Hevige, vroeger of later na het verrichten der Konstbewerking voorvallende pijnen, maken slechts dan een vroeger afneemen des verbands noodzakelijk, wanneer men dezelve benevens de Ontsteking, waaraan zij zijn toeteschrijven, door Aderlatingen, Blaërtrekkende pleisters achter de Ooren enz. enz. niet kan lenigen.

De Wonde in het Hoornvlies sluit zich in het gemeen tusfchen den derden en vierden dag na de *Operatie*. Wanneer dus het Watervocht nog langer uitvloeit, of op nieuw weder begint aftevlieten, en 'er te gelijker tijd plotseling eene geweldige pijn ontstaat, die spoedig wederom ophoud, dan heeft men reden om te besluiten, dat het Regenboogsvlies naar buiten is doorgedrongen. Dit toeval, dat gemeenlijk, in het bijzonder bij vreesachtige en zeer gevoelige voorwerpen ontstaat, maakt het afneemen des verbands, voor den afloop van den bepaalden tijd, noodzakelijk. Is het Hoornvlies nog geheel open, en het Regenboogsvlies nog niet aangewassen, dan brengt RICHTER het laatstgenoemd vlies, naar het voorschrift van DAVIEL, met een spateltje weder binnen, of zoekt deszelfs weder naar binnen keeren, ingeval de opening in het Hoornvlies reeds te klein ware, om dezen handgreep te kunnen volvoeren, door het voorzichtig aanleggen van eene oplossing van Aluin in Water te bevorderen. Maar is het Regenboogsvlies met het Hoornvlies in de doorsnijding reeds samengegroeid, en daarbij onpijnlijk en zonder Ontsteking, dan moet men het uithangende ge-

gedeelte met het Mesje, of, naar den voorflag van JANIN, door een herhaald beftrijken met Spiesglasboter trachten wegteneemen. Zie boven Bladzijde 378.

Wanneer men, bij het afneemen des verbands, den Oogappel, die dadelijk na de *Operatie* geheel helder was, duister vind, en dat de Lijder weinig of niets zien kan, zo behoeft men alle hoop op een' gelukkigen uitflag echter niet optegeven; want dikwijls hangt deze duisterheid des Oogappels alleen daarvan af, dat 'er iets van de *Cataract*, of een weinig troebele slijm is achtergebleven, dat zich in het Watervocht heeft opgelost, en hetzelfde insgelijks heeft troebel gemaakt. In dit geval kan men hopen, dat zich dat troebele gedeelte langfamerhand geheel oplossen, door Wederopneeming (*Resorbio*) verdwijnen, en de Oogappel diensvolgens deszelfs doorschijnendheid herkrijgen zal; gelijk door RICHTER in verscheidene gevallen is waargenomen.

Ik zal hier ter plaatse een korte beschrijving geven van de wijze van Staar uitneemen van LOBSTEIN, zo gelijk ik deze Konstbewerking in het laatste jaar zijns levens door hem heb zien verrichten, en ik zelve, onder zijn opzicht, volvoerd heb. Voor ieder Oog is een bijzonder eigen Mesje bepaald, dat over het geheel zeer veel overéénkomst heeft met dat van BERANGER. Deszelfs hechtje of steeltje is vier, en het lemmet anderhalf duim lang, en daar dit op zijn breedst is, ongeveer tien lijnen ver van de punt, vier lijnen breed. De rug is recht, dun, stompgebogen, en alleen van vooren, ter lengte van drie lijnen van de punt, snijdend. De eene zijde van het lemmet, die, bij het doen der *Operatie*, naar vooren gekeerd word, is geheel vlak; de andere, die naar achteren staat, bolronde. Om de punt de nodige stevigheid te geven, is het bolronde vooraan tamelijk sterk; en daar, waar dit het sterkst is, namelijk daar het Mesje het breedst is, bedraagt het bijna $\frac{2}{3}$ van een lijn boven de oppervlakte van het Mesje. Het bolronde klimt van de snede tot bijna $\frac{2}{3}$ van de breedte zachtjens op, en verliest zich dan, een weinig lager, in het laatste derde gedeelte der breedte naar den rug.

LOBSTEIN verwierp alle Oogspiegels, als ook alles wat strekt om het Oog te bepalen. Hij stak de punt van het Mesje een weinig boven het middelpunt van den Oogappel, bijna een lijn ver van het Witte vlies (*Albuginea*) in; en zwenkte de snede van het Mesje, gedurende deszelfs doorgang door de voorste Oogkamer, een weinig voorwaarts. Alleen in dat geval, waarin zich het Oog bij de *Operatie* naar den binnen Ooghoek keerde, volbragt hij de insnijding in het Hoornvlies met de Schaar van DAVIEL. Het beursje opende hij met een tweesnijdende aan de punt vlakke Naalde. Om den uitgang van de Staar te bevorderen, raad hij een zachte drukking op het onderste gedeelte van den Oogappel aan, en neemt haar dan met het lepeltje van DAVIEL uit. Dit laatste gebruikte hij ook om de achtergebleven ondoorschijnende stoffen uitteneemen, en met deszelfs bolronde gedeelte bracht hij het eenigzins verschoven Regen-

hoogsvlies weder op zijn plaats. Overigens behandelde hij het Oog op de gewone wijze.

JUNG'S manier van Staaruitneeming is op die van LOBSTEIN gegrond, en is een verbetering van dezelve. Het lemmet van zijn Mesje is een *Parijsche* duim en twee of drie lijnen lang; en is aan deszelfs grootste breedte, (omtrent een derde gedeelte van de lengte van het Hecht af gerekend), een weinig breeder dan de halve middenlijn van het Hoornvlies. Beiden deszelfs vlakten zijn bolronde; en deze bolronde neemt reeds van de punt af aanmerkelijk toe. Van de punt af tot op een derde van zijn lengte is het tweesnijdend; de rug is recht; en de overige twee derde gedeeltes van de lengte zijn stomp. JUNG staat bij de *Operatie* voor den zittenden lijder: hij bedient zich van geen' Ooghouders, maar laat het bovenste Ooglid door eenen helper omhoog houden, terwijl hij zelve het onderste met de vrije hand benedenwaarts trekt, nochtans tevens met den middelsten vinger een weinig sterk tegen den Traanhevel drukkende; waardoor het Oog, zo hij verzekert, volkomen bevestigd word. De insnijding doet hij op de gewone wijze: tot verwijding van dezelve bedient hij zich, als 't nodig is, van een kromme Schaar, wier kromming omtrent aan een vierde van een' cirkel van twee duim middenlijn gelijk is; openende hij het Beursje door een herhaald scarpappen met een tweesnijdende Staarnaalde. De uitgang van de Staar bevordert hij met zacht drukken, eerst naar onder, dan naar boven; en blijft 'er iets van het Beursje zuten, dat haalt hij met een Kobrutangetje uit.

De manieren der beiden beroemde *Oculisten* DE WENCEL, Vader en Zoon, schijnen, bij het vergelijken der onderscheidene beschrijvingen, merklijk van elkander te verschillen, en niet altijd dezelfde geweest te zijn. Ik zal ze dus woordelijk zo aan mijne lezers voordragen, als zij door den jongen WENCEL in zijne *Traité de la Cataracte* beschreven zijn.

Het Staarmesje, of *Ceratome*, gelijkt naar een gewoon *Lancet*, is agttien lijnen lang, en daar het op zijn breedst is, namelijk veertien lijnen van de punt, drie lijnen, en daarentegen, op eenen afstand van zes lijnen van de punt, slechts anderhalve lijn breed. Beiden de oppervlakten van het lemmet zijn eenigzins bolronde, waarom hetzelfde voor beiden de Oogen geschikt is. De snede is, naar evenredigheid der verschillende breedte en lengte, ook gebogen; maar de rug loopt bijna geheel recht, is aan het achterste gedeelte omtrent tien lijnen lang, stomp en een weinig vlak, dan zes en een halve lijn lang, dun en rondstomp, en aan deszelfs overige lengte, anderhalve lijn voor aan de punt, snijdend.

WENCEL raad het veelvuldig en in korten tijd herhaald gebruiken van een en hetzelfde Mesje ten sterkste af, om dat 'er zich iedere reize een zekere vette stoffe aan vasthecht, die men niet geheel zuiver kan afwischen, en in het insnijden hinderlijk is, maar echter gemeenlijk na eenige uren van zelve verdwijnt.

In gewone gevallen doet hij ter voorbereidinge wijders niets, als dat hij, eenige dagen voor het doen der *Operatie* eenen minder voedzamen leefregel, een paarmaal voetbaden des avonds, en eenige Aarspuitingen voorschrijft. Van andere middelen bedient hij zich, buiten noodzakelijkheid, niet.

Hij verwerpt alle Oogbevestigers, om dat zij het Oog slechts prikkelen, ontsteken, tot beweging aanzetten, dikwijls een ontijdig uitvlieten der vochten te weeg brengen, en de vaardigheid in het *Opereeren* verhinderen.

Bij het doen der *Konstbewerking* plaatst hij den Lijder even gelijk **RICHTER**. Hij steunt met den elleboog van den arm, waarmede hij *Opereert*, op zijn knie. Beweegt het Oog zich iets te sterk, en draait het tegen den uitwendigen Ooghoek, dan steekt hij de punt van het Mesje boven en een weinig buitenwaarts, een vierde van een lijn van het harde Vlies, in het Hoornvlies, voert het Mesje van daar naar beneden evenwijdig voorbij het Regenboogsvlies, zodat het beneden en binnenwaarts weder uitkomt. — Te gelijker tijd drukt hij het onderste Ooglid met den wijs- en middelsten Vinger der andere hand naar beneden. Terwijl het Mesje door de voorste Oogkamer gaat, zwenkt hij deszelfs punt in den Oogappel, opent het Beursje, haalt het Mesje weder uit, en volvoert in diervoege de insnijding in het Hoornvlies. Over het algemeen, raad hij de insnijding zo nabij het harde Vlies te maken, als mogelijk is, en voegt 'er bij, dat in dit geval, wel is waar, dikwijls een geringe bloeding ontstaat, maar dat dezelve eer voor- dan nadeelig is, en de Ontsteking belet. Is het Oog klein, en ligt het zeer diep, dan is het bezwaarlijk een loodrechte insnijding te maken. In dit geval drijft hij het Mesje van buiten naar binnen scheef in. Komt het Regenboogsvlies, gedurende de *Operatie*, onder de snede van het Mesje, dan raad hij het zelve stil te houden, en met de hand, die het onderste Ooglid nederdrukt, het Hoornvlies zeer zacht te wrijven en te drukken, waardoor het Regenboogsvlies gewoonlijk weder binnen gaat.

Doen 'er zich veranderingen op, die het openen van het Beurje tegen houden, dan moet men de insnijding in het Hoornvlies volbrengen, en dan het Beursje op zich zelf met een Naalde of met een zeer fijn Haakje scheuren, ten einde aan het Kristallijne ligchaam dus eenen uitweg te verschaffen. Is de voorste rok van het Beursje nevens het Kristal verduisterd, dan opent hij het Beursje niet, maar brengt een Tangetje door den Oogappel naar binnen, waarmede hij het Beursje schier in deszelfs geheelen omtrek afscheid, en dan de *Cataract* uitdrukt.

Wanneer de *Operatie* aan beiden de Oogen geschied, dan moet men eerst het Hoornvlies aan beiden de Oogen openen, eer men het Beursje doorsnijdt, om dat 'er bij een tegengefelde manier van handelen niet zelden hevige toevallen volgen. Ook dan, wanneer het Oog zich zeer sterk beweegt, en de Staar ver achter den Oogappel zit, behoort het Beursje, niet door het maken van een opening in het Hoornvlies met het Mesje, maar

naderhand met eene gouden vlakke Naalde, die de breedte van een lijn heeft, aan beiden de zijden stomp, van voren echter scherp en een weinig gebogen is, geopend te worden. Met even deze zelfde Naalde verwijdt men ook den al te naauwen Oogappel.

Is de Staar aangewaschen, dan brengt hij insgelijks de Naalde in den Oogappel, en beweegt haar eenige reizen rondom het Kristallijne ligchaam, om op die manier de tegennatuurlijke verlengfelen los te maken.

Somwijlen gaat de *Cataract* met eene uitzetting eeniger vaten, zo van het Vaatachtig (*Choroidea*) als Netvlies (*Retina*) gepaard. Eene ongewone hardigheid des Oogappels, een sterke uitpuling van het doorschijnend Hoornvlies; verwijding en onbeweegbaarheid des Oogappels, zijn de kentekenen dezès ongemaks. Gemeenlijk heeft de Lijder reeds voorheen, eer hij de Staar kreeg, hevige pijnen in het diepst der Oogholtens gevoelt, en eene verlamming in den Oogappel gehad. In zulke gevallen is de *Operatie* geheel vergeefs, en word zij gedaan, dan volgt 'er gemeenlijk eenige minuten daarna eene hevige bloeding, die echter spoedig van zelve ophoud.

Heeft 'er op den buiten- en onderrand van het Hoornvlies een lidteken of eene ondoorschijnende vlek plaats, dan maakt WENZEL de insnijding insgelijks scheef van boven naar beneden, maar aan het binnenste en bovenste gedeelte van het Hoornvlies, namelijk zo, dat hij de snede van het Mesje naar binnen en boven, niet gelijk anders naar buiten en benedenwaarts keert. Van dezen handgreep bedient hij zich ook, wanneer het Hoornvlies zeer klein is en echter een grote insnijding vereischt word, of wanneer 'er een Waterstaar (*Cataract Hydatid*) aanwezig is. Op die manier opereerde de oude WENZEL in het jaar 1771 den beroemden EULER.

Is de Staar uitgenomen, dan raadt WENZEL het voorste gedeelte van het Hoornvlies met den duim of het lepeltje zeer zachtjens te bestrijken. Het nut dat hij daarvan verwacht, bestaat daarin, dat men op die wijze het slijm en achtergebleven gedeelte des Kristallijnen ligchaams, dat zich achter het Regenboogsvlies heeft opgehouden, naar het midden des Oogappels drukken, en dien alsdan gevoegelijk zuiveren kan.

Na de *Operatie* bedekt hij het Oog met droog plukfel of met eenen drogen drukdoek. Hij wacht zich voor alle vochtige middelen. Hij laat, ten minste in gewone gevallen, het verband dagelijks afneemen, om de opgezamelde tranen en het slijm, dat zich in den binnen Ooghoek en aan de randen der Oogleden ophoud, uitte wischen.

Is de Lijder aan beiden de Oogen *geopereerd*, dan moet hij op den rug, maar is het slechts aan één geschied, op de tegengestelde zijde liggen. Hierdoor worden niet zelden de wanstaltigheid des Oogappels en de al te lang aanhoudende afvlieting van het Watervocht, het uitrollen van het Glasvocht, en andere toevallen, verhinderd. Ontstaat 'er geene Ontsteking

king of eenig ander toeval, dan zijn 'er, na de *Operatie*, geene andere middelen nodig. Hij beveelt ten sterkste, het onderste Ooglid fomwijlen een weinig benedenwaarts te trekken, ten einde het zich niet omkeere en tusfchen de infnijding in het Hoornvlies kome, of ontsteking te weeg brengen. — Indien het Oog na de *Operatie* eenigen tijd lang traant, of de Oogleden opzwellen, dan moet men daar tegen geene artzenijen of eenige andere middelen gebruiken, om dat zulks gemeenlijk van zelve ophoud, wanneer het Oog zich weder aan de lucht gewent. Ontftaat 'er, na het uitneemen van de Staar, eene hevige ontsteking, of eene daarop volgende verettering, dan zoekt hij dit toeval door Blaêttrekkende pleisters in den nek, Bloedontlastingen, Afleidende middelen enz., maar voornamelijk door het afneemen des geheelen verbands te doen verdwijnen. Het uitlozen der etterftoffe, door het maken van eene opening in het Hoornvlies, verwerpt hij in dit geval gantschelijk.

Na het uitneemen van de Staar fluit zich de infnijding in het Hoornvlies gemeenlijk binnen vierëntwintig uren of nog fpoediger. Gefchied dit niet, dan is zulks of aan eene uitzakking van het Regenboogsvlies, of aan dat vlies, hetwelk het Watervocht omvat, toetefchrijven. WEN-CEL ftaat in zulke gevallen noch het gebruik van de Spiesglasboter, noch een drukking op de Oogen toe. Hij laat het Oog geheel aan de Natuur over, en houd fttaande, dat het Regenboogsvlies langfamerhand van zelf naar binnen keert, doordien het beftendig door de Oogleden gedrukt, en tevens binnenwaarts gefchoven word.

De Naftaar neemt hij infgelijks door het maken van eene opening in het Hoornvlies weg, welke opening hij over het algemeen daar maakt, waar zulks de eerftemaal gefchiedde, of, indien de eerfte infnijding een lidteken verwekt heeft, aan de tegengeftelde zijde. — Word het achterfte vlies van het Beursje na de *Operatie* verduisterd, dan tracht hij hetzelfde met een fijn Tangetje uitteeneemen, zonder het Glasvocht tevens aantevatten, hetgeen toch, naar de waarneeming van RICHTER, ligter gezegd dan gedaan is.

Word het Regenboogsvlies, na de Konftbewerking, ontftoken, en fluit zich de Oogappel, dan fteekt WENCEL het Mesje, even als bij het uitneemen van de *Cataract*, in het Hoornvlies, zwenkt deszelfs punt een halve lijn ver van de plaats der geflotene *Pupil* in het Regenboogsvlies, brengt ze dan drie vierde lijn van de infnijding van dat vlies weder naar buiten uit, en voleindigt dan het maken van de opening in het Hoornvlies, even als anders bij het uitneemen van de Staar gefchied. Op die manier verkrijgt hij een opening in het Regenboogsvlies, die in klein- te aan die van het Hoornvlies gelijk, en een' evengelyken lap vormt, die eindelijk met een fijn Schaartje moet worden afgeknipt. Zo ontftaat 'er, meestentijds zonder bloeding, een taamlykronde Konft-oogappel, die zich niet fluit. Op gelyken voet handelt hij ook, wanneer de appel van een niet *geope- reerd* Oog, na een hevige ontsteking, is toegegroeid, maar neemt ook oogenblik-

kelijk daarna door den Konst-oogappel het Kristalvocht uit, gedeeltelijk omdat het in zulke gevallen schier ten allen tijde reeds verduisterd is, gedeeltelijk ook, omdat het toch na deze *Operatie*, wanneer zij niet vermijd kan worden, buiten dien verduisteren zou.

CASAAMATA, wiens manier van *Opereren* door c. G. FELLER in zijne *Disfert. Epist. de methodis suffusionem oculorum curandi a Casaamata et Simone cultis*, beschreven is, heeft met opzicht tot de voorbereiding des Lijders tot de *Operatie* niets bijzonders, dan dat hij, zo wel ten dezen einde, als gedurende de genezing, het herhaald gebruiken van het sap en het Poeder van Pissebedden (*Millepedes*) voorschrijft. Bij de *Operatie* plaatst hij zich op een tafel van middelmatige hoogte, voor welke drie stoelen tegen over het licht gezet worden. Op den middelsten stoel plaatst hij den Lijder, op beiden de anderen zet hij zijne voeten, terwijl hij, bij het doen der Konstbewerking, met beiden de ellebogen op zijn knien leunt. — Het bovenste Ooglid word door den Helper, die van achteren het hoofd des Lijders vasthoud, en een weinig achterover trekt, door middel van een breeden stompen Haak om hoog gehouden; in het onderste Ooglid word een' dergelijke anderhalve duim langer, en aan beiden de einden in tegengestelde richtingen gebogen zilveren Haak gebragt, aan wier onderste kromming men eenen sleutel hangt, ten einde het Ooglid naar beneden te houden. Ter bevestiging van het Oog zelve dient een Werktuig, wiens spits of punt naar het Lansje van PAMARD gelijkt, maar dat als een' Romeinsche S gebogen is, en het voordeel heeft, dat de Konstbewerker de hand, waarmede het dit Werktuig vasthoud, tevens op den wang des Lijders kan laten rusten. Terwijl CASAAMATA de punt van dit Werktuig, op wiens onderste en grootste bogt de Wijsvinger drukt, met de eene hand, een halve lijn ver van het witte Vlies aan den binnen Ooghoek insteekt, zo doorboort hij het Hoornvlies op de tegengestelde plaats met de punt van zijn Staarmesje, dat veel gelijkenis heeft met dat van BERANGER, en op de zijde, die tegen den Regenboog gekeerd is, zeer bolronde, maar aan de andere zijde vlak of liever een weinig hol geslepen is. — Wanneer de punt van dit Mesje de plaats nadert, waar het Lansje ingestoken is, dan trekt hij het laatstgenoemde Werktuig uit, keert het om, zo dat de kleinere bovenste bogt of kromming van het Lansje eindelijk op het Hoornvlies rust, en de punt van het mesje boven dezelve word doorgestoken. Op deze manier verricht hij de halve cirkelvormige insnijding in het Hoornvlies. Is de insnijding te klein gemaakt, dan verwijdt hij haar met een rechte Schaar. Het Beursje opent hij met een tweesnijdende Staarnaalde of ook somwijlen met de *Cijstitome* van TENON; laat als dan het vertrek donker maken, en bevordert den uitgang van de Staar door eene zachte drukking op het Oog, en is dezelve uitgerold, maar echter zo, dat 'er nog eene witte kaasachtige stoffe is blijven zitten, dan spuit hij met het fijne Spuitje van ANEL lauw water, met een weinig Wijngeest vermengd, in den Oogappel, met oogmerk om denzelven geheel zuiver te maken. Hij verbind de Oogen met een windfel, waarop voor beiden de

de Oogen twee Sponsfen zijn vastgenaaid. Over het windfel slaat hij een' flingerband met twee openingen voor de oogen, ten einde deze Sponsfen met opgenoemd mengfel dagelijks te kunnen bevochtigen:

't Zal dunkt mij niet ongepast zijn hier nog te gewagen van de Werktuigen door SIGRIST, ter uitneeming van de Staar, aan de hand gedaan. Te weten, het Staarmesje en de Tegenhouder. Het eerstgenoemde is een Mesje met een' rechten rug, aan beiden oppervlaktens een weinig bolrond, aan de Snede langfamerhand naar het hecht in breedte toeneemend, en aan de punt toelopende in een spitse en ronde Naalde. De Naalde is een halve duim, het Lemmet van de punt af, waar zij aan het eind van de Naalde snijdend begint te worden, tot daar het op zijn breedst is, welke breedte drie lijnen belooft, omtrent een duim lang. — De Tegenhouder is een glad Staafje, dat van voren vlak en naar de bogt van het Oog half rond gebogen is. SIGRIST laat, bij de Operatie, het bovenste Ooglid door eenen Helper zachtjens, en zonder drukking op het Oog, in de hoogte houden; terwijl hij zelve het onderste naar beneden trekt. Het is hem onverschillig in welk eene richting het Oog zich bevind, wanneer hij slechts het geheele Hoornvlies overzien kan. Hij steekt eerst de punt van het Staarnaaldmesje op de gewone plaats in het Hoornvlies, in die richting, als of zij midden door den Oogappel zoude gaan, tot dat het dikste gedeelte van de Naalde door het Hoornvlies is voortgedreven. Dan zwenkt hij de punt van de Naalde in den Oogappel, opent het Staarbeursje met twee drie of steeken, trekt dan de Naalde wederom terug, en voert haar boven het Regenboogsvlies tot aan dat gedeelte van het Hoornvlies, waar zij weder moet uitkomen. Zo dra de Naalde die plaats bereikt heeft, dan maakt hij met de hand een kleine beweging tegen het Oor des Lijders, ten einde zich de punt, op de plaats, waar zij zal doorgaan, bepale; richt hierop de Snede van het Mesje tegen den ondersten rand van het Hoornvlies, legt daar, alwaar zich in den binnen Ooghoek de spits inwendig bepaalt, en uitwendig eene hoogte vormt, de bogt des Tegenhouders aan, en drukt eindelijk de punt boven denzelfven door. Deze Tegenhouder belet, dat het Oog zich, bij het uitkomen van de punt, niet naar den binnensten Ooghoek wende. Eindelijk begint het Lemmet van het mesje het Hoornvlies doortefnijden. Is het snijdend gedeelte door de opening, welke de Naalde gemaakt heeft, heenen, dan word de Tegenhouder weggenomen, het bovenste Ooglid vrij gelaten, en de insnijding aan het onderste gedeelte voleindigd. Daar het Beursje gelijktijdig bij de Opening van het Hoornvlies met de Naaldpunt van het Mesje geöpend is, zo behoeft men verder geen *Cijstrome* te gebruiken, en de Staar rolt, bij een zachte drukking op het onderste Ooglid, gemakkelijk naar buiten. Zie F. SIGRIST'S, *Beschreibung und Erklärung des Staarnadelmesfers und Gegenhalters*. Wien und Gräts 1783. RICHTER geeft aan deze Werktuigen een volkomen goedkeuring, en besloot dezelve in het vervolg voor alle anderen, ja zelfs voor zijne eigene te gebruiken. — Intusschen is hij nochtans van oordeel, dat het Staarmesje een dubbele verbetering nodig heeft. Deszelfs

zelfs naaldvormige punt is rond, en men behoort diensvolgens een aanmerkelijke kracht te doen, om het Hoornvlies daarmede te doorsteken, waarbij het Oog gemakkelijk naar den binnensten Ooghoek kan geschoven worden. Indien zij dus tweesnijdend ware, dan zoude zij veel gemaklijker in het Oog dringen, en dan mischien het gebruiken van den Tegenhouder buiten noodzakelijkheid stellen. Wijders is deszelfs Lemmet ook te lang en de Kunstbewerker kan daarom de hand onmogelijk vast tegen het gezicht des Lijders leggen, zonder met de punt van het *Instrument* te ver voor het Oog te komen. Het zoude diensvolgens, om dit gebrek te verbeteren, nodig zijn, de lengte van het lemmet te verkorten. — Zie RICHTERS *Chirurg. Biblioth. N°. VIII. 2des St. Anfangsgrunde. Tom. III. pag. 299.* 't Zoude hier de plaats zijn om nog te gewagen van het door GUERIN uitgedacht en door ECKHOLDT verbeterde Werktuig, dat den naam draagt van Oogsnepper. Zie GUERIN *Traité sur les maladies des Yeux. Lijon 1769.* Dan daar het, voor zover ik weet, bijna in geen gebruik is, oordeel ik het best te doen mijne Lezers, die deszelfs samenstelling willen leeren kennen, te verzenden naar de verklaring van de afbeeldingen dezer Werktuigen op Plaat XXXVII. Fig. 6, 7, 8 en 9. te vinden.

Men vergunne mij dit kort overzicht der nieuwste manieren van Staar-uitneeming te vermeerderen met eenige aanmerkingen omtrent een paar voorstellen, die BELL ter verbetering dezer *Operatie* heeft aan de hand gedaan. — Hij is, namelijk, van gevoelen, dat men veele, bij de gewone wijze van *Cataract* ligten te vrezén, kwade toevallen zoude kunnen tegengaan, indien men de insnijding aan de bovenhelft van het Oog maakte, bijzonderlijk zoude het wegvlieten van het Glasvocht daardoor verhinderd worden. Dan, zonder in aanmerking te neemen, dat dit laatstgenoemd voordeel, geenzins zo zeker is, als BELL zich wel voorstelt, zo meene ik echter te kunnen bewijzen, dat de wonde aan het bovendeel van het Hoornvlies niet zo gemakkelijk als aan deszelfs onderste gedeelte kan toelopen. Aldaar loopt de insnijding, volgens hare richting, tegen de natuurlijke plaatsing van het bovenste Ooglid volmaakt aan; de losgemaakte helft van het Hoornvlies kan dus niet zo gemakkelijk met deszelfs achtersten rand weder in verééniging geraken; daar integendeel de lap aan het onderste gedeelte van het Hoornvlies reeds door de natuurlijke richting van het Oog zachtjens aangedrukt en daardoor de samenhechting word bevorderd. Bovendien maakt de insnijding aan den bovenkant, de somtijds na het uitneemen van de Staar noodzakelijke zuivering des Oogappels met het lepeltje *enz. enz.* hoogst bezwaarlijk. Ook kan men altijd met geene zekerheid bepalen, of een Staar vast, vloeibaar of kaasachtig zij. Heeft 'er een der beiden laatstgenoemde ongesteldheden plaats, en maakt men de opening boven aan het Hoornvlies, dan moet men noodzakelijk, wanneer het troebel Water, na het openen van het Beursje, in de voorste Oogkamer dringende, nu geenen vrijen uitrogt vinden kan, in de grootste verlegenheid geraken.

BELL stelt wijders voor, om, bij het uitneemen van de Staar, de door de drukking der uitrollende Staar te vrezene verlamming van den Oogappel voortekomen, de insnijding achter het Regenboogsvlies te maken. Dan dit voorstel zal door niemand, die met de samenstelling van het Oog bekend is, kunnen worden goedgekeurd. Men heeft reeds verscheiden ma- len tegen de Operatie van het strijken der *Cataract* de tegenbedenking ge- maakt, dat daarbij de Hairwijze verlengselen (*Processus Ciliares*) en het zwarte Vlies (*Tunica Choroidea*) gemakkelijk kunnen beschadigd worden. Hoe weinig echter deze bedenking met opzicht tot de nederdrukking toepas- selijk is, zo is zij zulks echter geenzins ten aanzien van het uitneemen der Staar, wanneer men deze Operatie, door het maken van eene insnij- ding achter het Regenboogs-vlies, wilde volvoeren: want in dat geval zoude men volstrekt den Hairwijzen band (*Ligamentum Ciliare*) in de helst van zijnen omtrek, of ook het zwarte Oogvlies doorsnijden, en daardoor gevaar lopen, eene aanmerkelijke inwendige bloeding en ontsteking, en mischien ook de verlamming van den Oogappel, die men door dezen handgreep zou trachten voortekomen, te weeg te brengen. Ook zoude men het Oog aan eene hevige uitwendige Ontsteking blootstellen, terwijl het wegvloeien van het Glasvocht bijna onvermijdelijk zoude zijn; toeval- len, die men in de gewone wijze van *Cataract* ligten, ongelijk min- der te duchten heeft, naar mate men maar voorzichtig genoeg te werk gegaan is.

Het Staarmesje van BELL heeft drie fouten. Eerstelijk is deszelfs rug schief; dus men bij het gebruik van dusdanig een werktuig niet kan hopen, dat deszelfs punt vlak tegen over de plaats der insnijding aan den binnensten Ooghoek weder zal uitkomen. Ten tweede, is het slechts op de eene zijde bolrond en aan de andere vlak: dusdanig een Mesje laat echter op de vlakke zijde het watervocht, eer de insnijding volbragt is, wegvlieten. Ten derde, is het ook te smal, en men moet het daarom, wanneer deszelfs punt aan den binnen Ooghoek buitenwaarts is uitgekomen, nog recht benedenwaarts drukken, om de insnijding te volbren- gen, het geen nimmer is aanmerken, doordien de insnijding als dan gemakkelijk ongelijk word, en de Oogvliezen, bij het drukken, meer of minder opspannen, het geen tot uitrollen van het Glasvocht kan aanlei- ding geven. Ook is het voorstel van BELL, om het Kristalbeursje alleen met een stomp gebogen *Provetje* te openen, in geenen delente billijken; want, ofschoon dit somwijlen wel moge gelukken, zo is het Beursje nochtans niet zelden zo dik en taai, dat het bezwaarlijk door de *Cystitome* geöpend word, en drukt men dan, in veronderstelling dat het *Provetje* het Beursje geöpend heeft, een weinig sterk op het Oog, ten einde het Kristallijne ligchaam naar buiten te brengen, dan is zulks, of zonder eenige vrucht, of kan tot het uitvallen van het Glasvocht gelegenheid geven.

Op de AGTTIENDE AFDEELING. Bladz. 181.

Van de Traan-pijpzweer.

Het gevoelen dat elke Traan-pijpzweer (*Fistula lacrymalis*) uit verstopping der Traanbuizen ontstaat, was voor langen tijd heerschend, en BELL verklaart ook daarmede intestemmen. Nochtans heeft de beroemde RICHTER, in zijne Verhandeling *de Fistula lacrymalis* (*Observ. Chirurg. Fascicul. III. Cap. 2.*) en in het tweede Deel zijner *Grondbeginselen der Heelkunde*, dit oud vooroordeel op overtuigende gronden wederlegd.

Ging de Traanfistel immer met eene verstopping gepaard, dan zoude dit ongemak niet zo bij afwisseling, gelijk het niet zelden geschied, verschijnen en wederkomen; en zou, over het algemeen genomen, niet aan zo veel verandering onderhevig zijn enz. enz. — Men moet ook niet geloven, dat zich de Traanbuizen bij het opneemen en uitlozen der tranen slechts lijdelijk als een hevel of een Hairbuis gedragen; neen, naar alle waarschijnlijkheid zijn zij veel eer met levenskracht, prikkelbaarheid, en spiervezelen begaafd, gelijk zulks uit de vernauwing der Traanstippen, wanneer men ze aanraakt; uit het, bij een reeds gevestigde Pijpzweer, nog immer voortdurend inzuigen der tranen, en uit meer andere omstandigheden, klaarblijkelijk is. Denkt men deze inrichting der Traanbuizen een weinig na, dan zal men reeds, op die gronden, bezwaarlijk kunnen geloven, dat in elke Traanfistel alleen eene verstopping voorafgegaan of nog voorhanden zijn moet.

't Zal niet ongepast zijn hier ter plaats de *Theoriën* van twee vermaarde mannen, als RICHTER en POTT, omtrent dit ongemak en deszelfs genezing voortedragen. RICHTER stelt drie Hoofdoorzaken, en diensvolgens ook drie soorten van Traan-pijpzweeren. De eerste soort ontstaat uit een willekeurige verstopping van de Neusbuis: in welk geval het ongemak onafgebroken voortduurt, om reden dat de oorzaak insgelijks aanhoudend is. Ook ontlast zich hier niets uit de Neusbuis in de Neus, en uit de Traanbuizen laat zich alleen een helder doorschijnend vocht uitdrukken: de Traanzak zelve is slechts opgezet, maar overigens gezond. Als oorzaken dezes ongemaks telt men Wonden, Kwetsuren en Zweeren in de Neus, of uitwendig aan het gezicht in de nabijheid der Traanbuizen, Breuken der Traanbeentjes enz. enz.

De tweede soort ontstaat uit eene verplaatsing van eene Kropzeerige, Zinkingachtige, Jichtige of eenige andere scherpte op de Traanbuizen. Dus ziet men Traanfistels, die bij droog weder verdwijnen, en bij eene vochtige weêrs gesteldheid wederom komen. Voornamelijk ontstaan dergelijke Traan-pijpzweeren menigmaal na de Pokken en Mazelen; ingeslagen

Hoofd-

Hoofdzeer en Schurft. De daaruit voortkomende stoffe is geen wezenlijke etter maar alleen tegennatuurlijk gekleurde slijm: waartuit van zelf volgt, dat, offchoon de verplaatste stoffe middelijk eene verstopping te weegbrengt, men echter de genezing niet van de *Operatie*, maar wel van een verbetering der ziektestoffe wachten moet.

De derde foort is haren oorsprong verschuldigd aan eene *Atonie* en verzwakking van den Traanzak, die deszelfs samentrekkend en vochtuitdrukkend vermogen verloren heeft. Hier is gemeenlijk noch pijn, noch ontsteking te bemerken, en het, zo langs de Neus als Traanstippen, uitgevloeide vocht is klaar, doorschijnend en ongekleurd. Deze foort is immer een gevolg van de eerste en tweede, en verschijnt meestendeels als een wederkeerend ongemak na de gewone *Operatie*, waarin men ze, zonder grond, aan een nieuwe vernauwing en sluiting van de Neusbuis toeschrijft.

POTT neemt vier trappen of graden van Traanfistels aan. Even zo veel beschrijft RICHTER ook, maar met dit onderscheid, dat hij ze, door zijne betere kennis der oorzaken, naauwkeuriger en volmaakter beschrijft dan POTT. In den eersten trap, die met de Waterzucht des Traanzaks, (*Hydrops sacci lacrymalis*) in het tweede Deel dezès Werks op Bladzijde 183 beschreven, overéenkamt, is de zwelling van den Traanzak geheel onpijnlijk, deszelfs huid natuurlijk gekleurd, en niet ontstoken, en de Lijder gevoelt weinig of geen last, als het tranen van de Oogen; de veelvuldigere opvulling des Traanzaks en de droogheid van de Neus; ja het gezwel kan gedurende het leven in dien staat blijven, wanneer de zak maar dikwijls genoeg word uitgedrukt. De Traanfistel der eerste en derde foort bevinden zich bijna immer in die gesteldheid, de tweede zeer zelden, uitgenomen alleen in dat geval, waarin de verplaatste stoffe geen prikkeling, maar verharding en verdikking in de Traanbuizen te weeg brengt.

In de tweede foort zijn de Traanzak en de naast bijliggende deelen meer of minder pijnlijk en ontstoken: de stoffe, welke men uitdrukt, is troebel, wit, of geel en etterachtig. De Ontsteking neemt bij verwisseling toe en af. In dezen toestand, waarin zij, bij eene zorgvuldige behandeling, lang zo blijven kan, zonder te verergeren, bevindt zich gemeenlijk de Traanfistel van de tweede foort, in welke doorgaans de Ontsteking bijna een wezenlijk vereischte is. Van eene Ontsteking van het enkel Celleweeffel boven den Traanzak, die men *Anchilops* noemt, is zij gemakkelijk te onderscheiden, indien men slechts acht geeft, dat deze foort reeds van den beginne af aan, maar het *Anchilops* eerst in 't vervolg kloppend en met tranen der oogen verzeld is.

Eerst in den derden graad voert de Traanpijzweer dezen haren eigenlijken naam. Hier breekt uitwendig een Pijzweer open, die tot in den Traanzak loopt, en op drieërlije wijzen ontstaan kan. Te weten, of de Ontsteking neemt van tijd tot tijd zodanig de overhand, dat zij

zich over de geheele helft van het Aangezicht uitbreid, Koorts, Hoofdpijn en zelfs Ylhoofdigheid te weeg brengt, en eindelijk het openbreken van den Traanzak, en uitwendig een Pijpzweer veroorzaakt. Of 'er ontstaat, plotzeling eene hevige ontsteking der Traanbuizen, die, voornamelijk door eene kwade behandeling, een verstopping van de Neusbuis en verzweering van den Traanzak na zich sleept. Eindelijk kan ook een uitwendig Ontstekinggezwel (*Anchilops*), of een verzweering boven den Traanzak (*Aegilops*) de Traanbuizen verstoppen, en den zak zelve doorknagen. — De opening vertoont zich in alle deze gevallen meestentijds onmiddellijk op, of in de nabijheid van den Traanzak: somwijlen ontstaat zij ook op een' verren afstand van denzelfden, als midden op de Wang, enz. enz.

In den vierden graad is de inwendige oppervlakte van den Traanzak werkelijk *geëxulcereerd*, geheel met wild vleesch opgevuld, en het Nagel- of Traanbeentje gemeenlijk aangestoken. Het Beenbederf breid zich langzamerhand over de naastbijliggende Beenderen tot in de Holligheden van het Voorhoofd, Oog en Kaakbeen uit, en kan dus eindelijk van dodelijke gevolgen zijn. Ook knaagt het Bederf het Nagelbeen somtijds dermate door, dat de bijeengehoopte stoffen in de Neus afvlieten, terwijl de huid boven den Traanzak uitwendig geheel ongeschonden blijft. De Traanfistel gaat voor het overige zelden tot dezen trap over, en schier alle nin dat geval, wanneer zij in den eersten graad, kwalijk behandeld, of door uitwendige kwetsing, of verplaatfing eener scherpe stoffe op de Traanbuizen plotseling kwaadaartig is geworden. Dit zij genoeg gezegd van RICHTERS en POTTS *Theorie* der Pijpzweer, die, vermids zij op de ervarenis is gegrondvest, ter beoordeeling en genezing van het ongemak van zeer groot gewigt is.

In den eersten graad der Traanfistel verwerpt POTT zo wel de uitwendige drukking, als het *Provetje* van ANEL, kunnende de eerste niet juist genoeg bepaald worden, terwijl het tweede de voorhanden zijnde verstopping bezwaarlijk zal kunnen wegneemen. In pas ontstane Traanpijzweeren heeft hij het Spuitje of *Provetje* van ANEL met nut gebruikt, maar herinnert tevens, dat men zich alleen dan eenige hulp van zodanige inspuitingen beloven kan, wanneer het slijm, dat men uit de Traanbuizen drukt nog geheel helder en klaar, de zak niet zeer opgezet, en deszelfs huid nog niet verhard, als mede door geen Ontsteking is aangedaan. Wijders raad hij in die gesteldheid des ongemaks niets meer te doen, dan den Traanzak dikwijls uit te drukken, alles, wat de Oogleden en het Neusvlies kan prikkelen, zorgvuldig te vermijden, en vlijtig gebruik te maken van een met Vitriool gemengd Oogwater. In den tweeden graad of in dat tijdperk, waarin den deelen boven den Traanzak zeer ontstoken zijn, is het noodzakelijk, om zo spoedig mogelijk eene insnijding te doen, waartoe zich POTT van een kleine kromme *Bistourie* bedient. De insnijding kan recht of halvemaaanswijze geschieden; dit is onverschillig: dan het mes behoort zeer juist tuschen de samenwoeging der Oogleden te worden aangezet, en in het doorsnijden benedenwaarts te gaan. Is het gezwel reeds opengebroken, en uit dien hoofde tot den

den derden graad gestegen, dan moet men de opening in dezelfde richting met het mes verwijden. De geöpende Traanzak word dan met droog plukfel of een stukje Zwam gemakkelijk opgevuld, ten einde men deszelfs toestand, na verloop van twee of drie dagen, des te beter zoude kunnen onderzoeken. Ziet men dan, dat de Traanzak inwendig niet aangedaart noch verzworen, en de Neusbuis slechts weinig verstopt is, dan gebeue het menigmaal, dat de zak zich, na het verdrijven der Ontsteking en een voldoende Etteruitlozing, van zelve sluit, en de genezing, zonder terugkeering des ongemaks, alleen door een ligt verband en matige drukking ten einde loopt. Maar gelukt dit niet, dan poogt hij de Neusbuis op de gewone manier, maar echter met grote voorzichtigheid en opmerking, met een *Provetje* of Vioolsnaar te openen en open te houden. Hij laat, wanneer dit volvoerd is, de uitwendige Wonde in zo verre zich sluiten, dat 'er slechts zo veel ruimte overblijft, als tot het inbrengen van het *Provetje* nodig is. Hij wacht zich daar bij ten sterkste voor alle uitwendige prikkelende of bijtende middelen, en raad eenvoudig het van tijd tot tijd inspuiten van een weinig met Rozenhonig vermengd Kalkwater aan, en laat dan, wanneer de Neusbuis ruim genoeg schijnt verwijd te zijn, het *Provetje* uitneemen, en de Wonde, tot aan derzelve geheele sluiting, met een matig aangedrukte plukzelwiek en Hechtpleister verbinden. Hij bekend echter, dat de genezing hem menigmalen, hoewel de Neusbuis was opengebleven, mislukt en het gezwel weder opengebroken is; in zulke gevallen moest het kwaad vermoedelijk, gelijk hij zelve ook van gevoelen is, aan een scherpte in de vochten worden toegeschreven. In den vierden graad eindelijk, waarin de Neusbuis geheel verwaschen, en 'er in de omliggende Beenderen reeds bederf aanwezig is, doorboort POTT het Nagelbeentje vlak achter den Traanzak, en gebruikt daartoe een gebogen of krommen *Troicar*, wiens *Stilet* van den binnen Ooghoek schuinsch tegen de Neusholte gedrukt word. In die opening brengt hij een droge Plukfelwiek, die hij, na twee, drie of vier dagen, wederom uitneemt. Dan steekt hij 'er dagelijks een nieuwe wiek in, zo lang tot de Wonde geheel zuiver word, en in de rondte met nieuw vleesch begroeit. Om echter te beletten, dat de opening niet weder toeloopt, legt hij 'er ten laatste een met verlengden Vitrioolgeest bevochtigde wiek in; of bestrijkt het nieuwe vleesch, rondom de opening, alle drie dagen met den *Lapis Causticus*. Eindelijk steekt hij 'er een looden *Provetje* of een *Bougie* in, die de Lijder nog eenigen tijd lang dragen moet, op dat de opening des te zekerer vrij blijve. — De uitwendige wonde bedekt hij op het einde met plukfel en een Hechtpleister, en geneest dus, onder het aanwenden eener matige drukking; houdende POTT het inbrengen van een *Canul* voor overbodig.

Nu ga ik tot de geneeswijze van de Traanfistel naar het voorschrift van RICHTER over. Hem komt ontegenzeggelijk de eer toe, niet alleen juiste begrippen omtrent de Traanpijpsweer gevormd, maar ook derzelve behandeling eenvoudiger gemaakt, en ze in verscheidene soorten en trappen verdeeld te hebben. Hij doet in de eerste plaats opmerken, dat

niet in iedere soort, in elken trap altijd eene en dezelfde wijze van genezing noodzakelijk en nuttig zij. De eerste soort vordert altijd eene Konstbewerking, waardoor de Neusbuis wederom geöpend, en geschikt gemaakt word om de Tranen op nieuw doortelaten: hij verwerpt om gewigtige redenen alle die manieren van behandeling, volgens welke men, zonder opening van den Traanzak, de verstopping der Neusbuis door *Provetjens*, *Spuitsjens*, of *Draden*, die langs de Traanstippen of Neusholte ingebracht en doorgehaald worden, poogt wegteneemen. Het openen van den Traanzak is alleen maar in staat om den Wondarts van een gewenscht gevolg der *Operatie* te verzekeren. Men doet best daartoe een tijdstip uittekiezen, waarop de Traanzak vol is. Men maakt de insnijding met een *Bistoury* of met een Staarmesje daar ter plaatse, alwaar de Traanzak zich het duidelijkst voordoet, en wel aan deszelfs bovenste gedeelte zo ver als mogelijk is van de samenvoeging der Oogleden in den binnenhoek van het Oog, zo dat zij door het Peesje van den sluiters of Ronde Spier der Oogleden (*Claufor Orbicularis Palpebrarum*) dwars henen gaat. Men moet tevens, zo veel doenlijk is, zich wachten, het onderste gedeelte van den zak te kwetsen, ten einde men de Ontsteking en verzweering van den Traanzak niet vermeerdere. Om ook te beletten, dat de zak, wanneer hij vol is, zich, onder het drukken met het Mesje, ontlaste, moet men de Traanstippen en de Traanbuizen met den top des vingers zachtjens toedrukken, en met het Mesje niet zo zeer snijden, als wel steeken. Zo dra de steek tot in den zak is doorgestaan, en het vocht begint uittevlieten, moet men, om de opening wijder te maaken, het Mes een weinig naar boven voeren, en op die manier de steek, wanneer het nodig is, met het Schaartje, waarvan men zich somtijds bij het ligten van den Staar bedient, verwijderen. Maar is de zak, bij het doen der *Operatie*, ledig, dan zet men de punt van het Mesje op deszelfs bovendeel aan, en drijft het eenige reizen benedenwaarts, tot dat de Snede diep genoeg is, en den zak op zekere plaats openmaakt. In die opening brengt men een *Provetje*, langs het welke men de opening met het Mes of met het Schaartje verwijd. Over het algemeen moet de Snede recht gaan, en slechts zo groot zijn, als nodig is, om naderhand de vereischte werktuigen te kunnen inbrengen. Is de Traanzak geöpend, dan vult men de wonde zachtjens met plukfel op, en bedekt ze met een halvemaanwijze Hechtpleister. Dit verband moet zo lang onaangeroerd blijven zitten, tot dat de eerste ontsteking der Wonde verdwenen is, en dan eerst gaat men tot het doorsloten en openen van de Neusbuis over. Dit volvoerd RICHTER met het *Stilet* van MEJAN of met een Striknaalde, die, wanneer men veel kracht moet doen, boven een zeer zwakke en buigzaame *Sonde* de voorkeur verdient. Daar de Neusbuis somwijlen verscheiden bogten vormt, en derzelve vlies dikwijls rimpelig is, zo kan men met het *Provetje* ergens tegen aanstoten, waar eigenlijk de plaats der verstopping niet is, en waar men dus eenen verkeerden weg zoude kunnen banen. Des behoort men vooraf verzekerd te zijn, dat men werkelijk de plaats der verstopping bereikt, het geen men, door het herhaald, in verscheiden rich-

tingen, inbrengen van het werktuig ontdekt, het welk dan altijd denzelfden plaatselijken tegenstand ontmoet. Is de Neusbuis van boven open, dan gaat het *Provetje* langs dien kant gemakkelijk door, en men heeft geen gevaar te lopen, om bij het doortoten van het verder naar ondergaande gedeelte eenen verkeerden weg inteslaan. Maar is de Neusbuis van boven verstopt, dan weet men niet, waar men het *Provetje* zal inbrengen, men kan diensvolgens hier in zeer gemakkelijk dwalen, ook is alsdan de Neusbuis gemeenlijk in hare gehele lengte verstopt, om reden, dat de meeste oorzaken der verstopping hare zitplaats in de Neus hebben, en van onder naar boven werken, waarom **RICHTER**, in dit geval, liever het doorboren van het Nagelbeentje aanraad, om op die manier aan de Traanen eenen nieuwen weg te verschaffen. Is de huid en het Celleweeffel boven den Traanzak door de Ontsteking uitermate verdikt en opgezwollen, dan moet men het *Provetje*, om in den Traanzak te dringen, dikwijls, eer men het loodrecht naar de Neusbuis richt, in eene *Horizontale* richting inbrengen, door dien men anderzins eenen verkeerden weg tusfchen de Beenderen en Spieren zoude kunnen banen. Teftond na de opening van de Neusbuis brengt men een dunne Vioolfnaar binnen, wier onder eind een weinig afgerond, en om het schaven en prikkelen te verhinderen, wat weekgemaakt moet zijn. Het boven eind van de Snaar word omgerold, ten einde dezelve niet doorflicpe. Men brengt daar nevens een klein wickje in, om voortekomen, dat de uitwendige Wonde niet toelope, en legt een halvemaanwijze Hechtpleister daarover henen. De eerste Snaar blijft een paar dagen zitten. Naderhand gebruikt men alle dagen een nieuwe, en men legt om de zes of agt dagen een in, die wat dikker is, zo dat op het einde der derde week, de dikfte Vioolfnaar, die in de Buis, volgens hare natuurlijke wijdte past, moet worden ingebracht. Ieder morgen, voor het inbrengen van eene nieuwe Snaar, spuit men een weinig weekmakend vocht in den Traanzak, om den zelve uittespoelen. Door dien het onderfte in de Neusholte afhangend gedeelte van de Snaar gemeenlijk hard en droog word, zo moet men de Snaar nimmer langs de Wonde, maar altijd door de Neus uittrekken. Wil men verbinden, dan laat men den Lijder de neus snuiten, wanneer als dan de Snaar, die diep genoeg moet afhangen om in de keel gevoeld te kunnen worden, voor den dag komt, en nu, na dat men eerst derzelve bovenfte droge eind digt bij de Wonde heeft afgeknipt, gemakkelijk gevat en weggehaald kan worden. Ontdekt men eindelijk, dat men de dikfte Snaar met weinig moeite inbrengen en uithalen kan, en het ingefpoten vocht ligtelijk langs de Neus naar buiten wegvloeit, dan kan men hieruit besluiten, dat de geöpende plaats in de Neusbuis een genoegzame wijdte heeft. Ten laatste, moet men, om de Neusbuis optedrogen, en de geöpende plaats gantschelijk te genezen, ten einde zij niet weder verstopt gerake, opdrogende inspuitingen en een looden *Provetje* gebruiken. Wat het eerste aangaat, hier toe bedient men zich van Kalkwater, **GOULARDS** Loodwater, een oplossing van Aluin, Brandewijn met Water, of eene ont-

ontbinding van een scrupel van den *Lapis Causticus* in twee oncen Water en even zo veel Brandewijn. Het looden *Provetje* moet glad, een weinig gebogen, en juist zo dik zijn, als de natuurlijke wijdte van de Neusbuis vordert. Deszelfs boven eind moet in den vorm van een haakje zijn omgebogen. Wanneer men het gebruikt, dan is het niet meer nodig om een wiek in de uitwendige opening te leggen; men laat dezelve zo dicht toelopen, dat zij slechts nog wijd genoeg voor het *Provetje* blijft. Men neemt het eenmaal 's daags uit, om de Traanbuizen te zuiveren en het opdrogend vocht intesputen. Hier mede vaart men zo lang voort tot dat de Neusbuis zo ruim is, dat het *Provetje* bijna van zelve in de Neus valt, de inspuitsels onverhinderd uitvlieten, de lucht, bij het sluiten van Mond en Neus door de Wonde naar buiten dringt, en noch aan het *Provetje* noch in de Neus, eenig spoor van ettermeer te vinden is. Is dusdanig de toestand des Lijders, het geen gewoonlijk op het einde der agtste week het gevolg is, dan word het loden *Provetje* weggelaten, en de Wond met een pleister bedekt, waaronder zij gemeenlijk binnen weinige dagen toeloopt. — Is de rand der uitwendige opening geheel droog en vereelt geworden, dan behoeft men denzelven, om dien tot genezing te brengen, slechts met de punt van een *Lancet* weder aan het bloeden te maken, of voorzichtig met een of ander bijtend middel te bestrijken.

De tweede soort van Traanfistel vereischt, op zich zelve genomen, in het geheel geene Konstbewerking, maar moet alleen door in- en uitwendige naar de oorzaken geschikte middelen genezen worden. Waarom men den aart der ziektestoffe, waar uit dit ongemak ontstaan is, juist en naauwkeurige behoort te kennen. De pokken laten menigmaal hardnekkige Traanpijzweeren na, waarin RICHTER bij uitneemendheid het herhaald gebruik van Braakmiddelen, voornamelijk uit den Braakwijnsteen (*Tart. Emeticus*) in kleine giften, die meer walging dan braking verwekken, aanraadt. De *Venerische* Traanpijzweer vordert het in- en uitwendig gebruik van de Kwik; men wrijft dezelve in of laat ze, in een of ander vocht opgelost insputen. Is de Traanpijzweer uit een ingeslagen Schurft, Hoofdzweer of eenig ander huid uitslag ontstaan, dan prijst hij bijzonder aan de volgende Zalve, bestaande uit gelijke deelen *Witte Vitriool*, *Bloem van Zwavel*, en fijn gewreven *Laurierbesen*, met *Lijn* of *Olijfolie* tot eene Zalve gemaakt, waar van men 's morgens en 's avonds een weinig ter groote van een Hasefnoot in de handpalmen laat inwrijven, waar door het uitslag gemeenlijk weér voor den dag komt, en dus de Traanfistel genezen word. In Kropzeerige Traanpijzweeren beveelt hij het insputen van den opgelosten Hellschen Steen, en inwendig de Scheerling of doller Kervel, Spiesglasboter en zoete Kwik. Ontstaat het ongemak uit eene Zinkingachtige scherpte, dan moet men den Spiesglaswijn (*Vinum Antimonii*), met *Extract* van Wolfswortel (*Napellus*) vermengd, inwendig laten gebruiken, en tevens Blaëtrekkende pleisters aanleggen, en den Traanzak bij gedurige herhaling met Geest van MINDERER laten bevochtigen.

gen (a). Traanpijzweeren na de ingeslagen of teruggebleven Mazelen, vereifchen het gebruik van warme Baden en Spiesglas-middelen. Maar helpen alle deze dingen niets, of is de aart der verplaatste ziekte stoffe niet gemakkelijk te ontdekken, dan moet men zich voornamelijk bepalen tot het gebruiken van Afleidende, Oplofende en Verfterkende middelen. Bij uitftek zijn hier Afleidende middelen en Konstzweeren dienftig. RICHTER prijft ter infpuitinge voornamelijk aan een mengfel van verlengden Geest van MINDERER en Osfengal, als mede een oplossing van Ammoniakzout met *Extract* van Scheerling (*Cicuta*), of een zachte ontbinding van bijtende Kwik.

Kan men dit middel niet gemakkelijk met het Smitje van ANEL naar binnen brengen, dan druppelt men een weinig daarvan op den binnenften Ooghoek, latende men alsdanden Lijder zich eerst op den rug nederleggen, om op die wijze het vocht door de Traanftippen te doen inzuigen. Men moet vooraf altijd den Traanzak ledig maken, om het intefpuiten vocht ruimte te geven. Uitwendig gebruikt men wafchingen met koud water, verlengde Ammoniakgeest (*Spiritus Salis Ammoniaci*) enz. enz. Wanneer de Traanfistel naar den aart eener *Chronifche* Ontfteking dikwijls te fpoedig afneemt, fchielijk verdwijnt, fchielijk weder op komt, dan is het uit- en inwendig gebruik van een Afkookzel van den *Chinawortel* van groot nut, voornamelijk wanneer men den Lijder daarbij alle avonden een paar greinen *Calomel* laat inneemen. Er zijn ook tufchenpozende en op gezette tijden wederkomende Traanpijzweeren, en in deze is de Koortsbast bij uitneemendheid aan te raden. Heeft de verplaatste ziekte-ftoffe verharding en verdikking van het vlies des Traanzaks te weeggebragt, en is dus hier door, en niet alleen door prikkeling, de Traanpijzweer veroorzaakt, dan neemt men oplofende middelen te baat; uitwendig, inwrijvingen van Kwik rondom den Traanzak, inwendig het Poeder van PLUMMER met de Scheerling of doller Kervel.

De derde foort van Traanpijzweer kan, volgens RICHTER, fomwijlen alleen door het uitwendig gebruik en door infpuitingen van verfterkende famentrekkende middelen, als koud Water, fterke Brandewijn, Tinctuur van Spaanfche Vliegen, ontbindingen van Aluin enz. enz. genezen worden. Heeft zij reeds lang aangehouden, dan is het bezwaarlijk mogelijk om den Traanzak zijne vorige veërkracht (*Tonus*) wedertegeven, en het ongemak is, flechts door het banen van eenen nieuwen weg voor de Tranen door middel van het doorboren des Nagelbeens, in den grond te genezen, of de Lijder moet het zich laten welgevallen, het Tranen der oogen zijn geheele leven lang te dulden, en deszelfs verergering door het vlijtig uitdrukken van den Traanzak voortekomen. Even dit zelf-

(a) De Hoogduitfche Uitgever van dit Werk heeft in een paar gevallen het (*Lini-mentum Volatile*) Vluggz fmeerfel met *Campfer* vermengd, rondom den Traanzak laten inwrijven, en van zeer veel nut bevonden.

zelfde is ook toepasselijk, ingevalle, na het ondergaan der Konstbewerking van de eerste soort, de *Atonie* des Traanzaks niet kan worden weggenomen. Om het opzwellen van den Traanzak, zo veel mogelijk, te verhoeden, verdient ook het Drukwerktuig, waarvan BELL op Bladzijde 169 van het tweede Deel melding maakt, aanbeveling. Diergelijke *instrumenten* behoren met de geheele oppervlakte, waarmede zij de drukking uitoefenen, den geheelen Traanzak te bedekken; zij behoren ook voorzien te zijn met eene schroeven, waarmede men de juiste maat der drukking bepalen kan.

RICHTER geeft ook verscheidene gewigtige voorschriften voor de bijzondere trappen der Traanpijzweeren, waarvan hier insgelijks melding behoort gemaakt te worden. In den eersten graad is de Konstbewerking, indien de Lijder den Traanzak maar gedurig uitdrukt, geheel onnodig. Veronachtzaamt men dat, of ontstaat 'er, uit eenige andere oorzaak, Ontsteking, dan moet men dezelve door uit- en inwendige ontsteking tegengaande middelen pogen wegteneemen. Maar herhaalt zich de Ontsteking dikwijls, en is zij iedere reize hevig en hardnekkig; dan is het kwaad reeds tot den tweeden trap gestegen, waar onder de Traanpijzweeren van de tweede soort bijzonder worden gerangschikt. Men behoort als dan die middelen aantewenden, die in deze soort gevorderd worden, echter moet men de ontstekingweerende geneeswijze niet verzuimen, en den Traanzak dikwijls uitdrukken, het geen des te noodzakelijker is, doordien de Traanbuizen anderzins gemakkelijk kunnen verstopt geraken. Laat zich de Ontsteking niet oplossen, en heeft men het openbarsten van den Traanzak te wachten, dan moet men dien spoedig openen, op dat de doorbraak niet op eene ongeschikte plaats geschiede.

Is de Traanfistel bereids tot den derden graad gestegen, dan komt de opening of daar, alwaar men bij de *Operatie* gewoon is den Traanzak te openen, of op eene andere minder geschikte plaats. In het eerste geval moet men dadelijk onderzoeken, of de Neusbuis verstopt en de Traanzak verzworen is. Bevind men dit niet zodanig te zijn, dan is 'er een Traanpijzweer van de tweede soort aanwezig, en dan behoeft men de zweer niet open te houden, maar men moet terstond tot de voor deze soort geschikte middelen overgaan. Maar is de zak inwendig *geëxulcereerd*, dan heeft het ongemak reeds den vierden trap bereikt. Is de Traanzak niet verzworen, en de Neusbuis echter verstopt, dan moet men dezelve, op de voorschrevene wijze, weder trachten open te maken. Heeft zich de Fistel op eene ongeschikte plaats, te verre naar de onder zijde of achterwaarts geöpend, dan is men verplicht om den Traanzak op de gewone plaats open te snijden, of, wanneer de opengebroke Fistel vrij dicht bij den Traanzak is, dezelve, ter gewone plaatse, door eene insnijding te verwijden. Is de zak geöpend, dan geneest de doorbraak gewoonlijk van zelve, of zonder hulp eener uitwendige drukking en zuiver makende inspuitingen, zeer spoedig.

Het doorboren van het Nagel of Traanbeentje is fomwijlen, gelijk voorheen reeds gezegd is, ook dan nodig, wanneer de Traanzak, zo wel als de Beenderen, op zich zelve onbeschadigd is. In zulke gevallen moet men den Traanzak, zo veel mogelijk, bij het doen der *Operatie* vermijden, ten einde zij niet ontsteke en tot verettering overga. Men opent hem op de voorschrevene wijze; de opening moet echter hier ter plaatse wijder zijn dan anders. Hierop doorsnijdt men deszelfs achtersten wand, ter plaatse waar men voorneemens is het Nagelbeen te doorboren, namelijk aan deszelfs onderste en laagste gedeelte, dat hier het geschiktst is, om de Wond en de Ontsteking, zo veel als doenlijk is, van de Traanbuizen te verwijderen. RICHTER bedient zich bij de doorboring van het Traanbeen van een' kleinen *Troicar*, gelijk die van *POTT*, of van de punt van een schaartje. Voor het overige handelt hij in deze geheele *Operatie* even gelijk boven gezegd is, maar doet tevens opmerken, dat de opening in het Nagelbeen juist zo wijd of een weinig kleiner moet gemaakt worden, dan de Neusbuis bij haren gezonden staat is, en keurt den gewonen raad, om de opening zeer wijd te maken, en ze eenige weken lang door ingelegde wicken, en *Digestif* zalve in verettering te houden, ten hoogste af: vermids men bij dusdanig eene wijze van behandeling immer Ontsteking, Verettering en eindelijk eene Verstopping van de Traanbuizen te duchten heeft. Hij legt op den vierden dag, na het doorboren van het Nagelbeen, wanneer de Ontsteking een weinig verminderd is, een pijpje met een' dunnen hals in het bovenste gedeelte van de opening, alwaar zich dan het Been, gemeenlijk spoedig in de rondte vast aansluit, en waarboven de uitwendige wonde gemakkelijk kan toelopen. Is de Traanzak en het daar onder liggend Been door bederf aangetast, dan behoort men de insnijding door de huid en den zak zo groot te maken, dat het bederf geheel ontbloot word. Het bedorven Beengedeelte moet, indien het geschieden kan, geheel uitgebroken, het wild vleesch afgesneden of weggebeten, en het ongemak, over het algemeen, gelijk een andere onzuivere kwaadaartige verzweering behandeld worden, echter met die voorzichtigheid, die de nabijheid van het oog vordert. Valt het Beenbederf niet geheel en al onder het oog, dan moet men den Traanzak en de Traanbuizen, zo veel als mogelijk is, vermijden, vermids men in den eersten aanvang met geen zekerheid voorzien kan, of men den natuurlijke Traanweg nog niet zoude kunnen behouden. In dit geval doet men beter, den weg naar de Neus aan het bovenste gedeelte van het Nagelbeen nabij de Traanbuizen te maken. Het Nagelbeen word hier, even gelijk voorheen gezegd is, doorboord; in het vervolg kan men met een Tangetje van tijd tot tijd al meer van het aangestoken Been afbreken. Het is hier onnodig een pijpje in te leggen, daar de opening in het gemeen zeer groot is; het is genoeg, wanneer men 'er een wick inlegt, tot zo lang de opening geheel zuiver, droog en heel is. Eer men de uitwendige Wonde laat toelopen, moet men onderzoeken, of 'er nog iets van het onderste gedeelte van den Traanzak is blijven zit.

zitten, dat niet *geëxulcereerd* is; in welk geval men hetzelfde met den helschen Steen moet vernietigen, vermids dit overblijffel anders zoude voortgaan, met het afscheiden van slijm, dat, na het sluiten van de Wonde, nergens eenen uitgang vinden, endiensvolgens een nieuwe doorbraak der Wonde veroorzaken zoude.

Het zal niet ondienstig zijn hier nog gewag te maken van de wijze van *Opereeren* van de Traanpijpzweer door LOBSTEIN en SCHULZE gebezigd. Men maakt eene halfmaanwijze insnijding in den Traanzak, en brengt dan eene zilveren *Sonde* door de Neusbuis in, die aan het eene eind met een knopje voorzien is, maar aan het andere, even als die van MEJAN, een oog heeft, waardoor men eenen draad moet haalen. Vermids de gewone werktuigen, waarmede men het *Provetje* moet uitneemen, zeer ongeschikt zijn, en dikwijls zonder vrucht gebruikt worden, zo heeft SCHULZE ten dien einde, naar de aanleiding van LOBSTEIN, een nieuw Werktuig uitgedacht, het welk ik op Plaat XXXVII Fig. 4 en 5 heb doen afbeelden. Het is een Tangetje, wiens beide stukken uit elkander kunnen genomen, en het eene na het andere kan ingebracht worden. Ter plaatse, waar zij op elkander sluiten, heeft ieder stuk een uitholing tusschen twee verhevenheden, die wederkerig in de uitholing passen. Aan het eene stuk, dat SCHULZE het vrouwelijke noemt, bezit de eene verhevenheid eene ronde uitholing, waarin een opstaand rond knopje aan de aansluitende verhevenheid van het andere of het zogenaamde manlijke stuk volkomen past. Aande voorste smalle einden zijn beiden deze stukken op de binnenvlakte getand. Het manlijke gedeelte word het eerst onder het onderste Sponsbeen binnen gebragt, en voorzichtig naar den buitenkant der Neusholte bewogen. Heeft men daarmede het onder eind van het ingestoken *Provetje* ontdekt, dat men aan de beweging van het zelve buiten de Wonde, bij het aanzetten van de Tang, gewaar word, dan word het vrouwelijk stuk zodanig met het mannelijke samengevoegd, dat de onderlinge verhevenheden in de uitholingen volmaakt sluiten. Dan drukt men de Tang toe en trekt het *Provetje* op die wijze uit. De doorgehaalde draad word van boven en onder met Hechtpleisters vastgemaakt, en van tijd tot tijd door eenen nieuwen draad, dien men eerst dubbeld, dan drievoudig enz. enz. door de luts van den vorigen draad steekt, en zo naar boven doorhaalt, dikker gemaakt, ten einde, naar mate dat de draad in dikte toeneemt, de Neusbuis te verwijden. De draad word telken reize met een weinig *Digestif* Zalve bestreken, terwijl men tusschen beiden een of ander zuiverend vocht inspuit. Op het laatst bevochtigd men den draad met GOULARDS Loodwater om de wanden der verzweering volkomen optedrogen. Is deze eindelijk geheel zuiver, dan neemt men den draad 'er uit, bestrijkt de vereelte randen, indien het nodig is, met den helschen Steen, en laat de uitwendige opening toelopen.

Op de TWEEDE AFDEELING van het AGTENTWINTIGSTE
HOOFDDEEL. Bladz. 223.

Van het Neusbloeden.

RICHTER trekt, in zijne *Chirurg. Bibliothek No. IX. pag. 471*, het nut van het in hevige Neusbloedingen inbrengen van een met koud water opgevulden Varkensdarm, dat door BELL word aangeraden, in twijfel; om dat de inwendige oppervlakte der Neus zeer oneffen is, en men dus met geen zekerheid berekenen kan, dat de door den opgevulden Darm veroorzaakte drukking juist op het bloedende Vatzal nederkomen. — Even zo keurt hij het inbrengen van *Compresen* van pluksel door middel van Vioolsnaren, vermids daar door wel de opening in de Neus gefloten en het afvlieten van Bloed verhinderd, maar de bloeding nochtans niet gestild word, gantschelijk af.

Op de DERDE AFDEELING. Bladz. 232.

Van de stinkende Neuszweer.

PERCIVAL stelt het in de Neus blazen van vaste lucht als het beste plaatselijk middel in de stinkende Neuszweer voor. Zie *Sammlung für Pract. Aerste No. III. pag. 698*.

Mijns oordeels is het hier de geschikste plaats, om iets te zeggen van de Ziektens der Voorhoofdboezems, die BELL met stilzwijgen is voorbijgegaan.

Men heeft verscheidene geloofwaardige waarnemingen, dat zich Wormen en verscheidene soorten van *Insecten*, als Oorwormen, Pisebedden, Weegluizen, Maden enz. in de Voorhoofdsboezems ophouden en de hevigste hoofdpijnen, aanhoudend druijen, en jeuken der Neus veroorzaken. — WRISBERG heeft een Aardworm (*Lumbricus terrestris*) in den Voorhoofdsboezem van eenen Jongeling gevonden. Zie BLUMENBACH *Prolusio de Sinibus Frontalibus, Götting. 1779*. Heeft men grond om uit de omstandigheden te vermoeden, dat dergelijke schepsels in den Voorhoofdboezem kunnen aanwezig zijn, dan is het raadzaam, dat men den Lijder den damp van sterk riekende Specerijen, of Duivelsdrek laat opsnuiven; inspuitingen van verlengd sap van Knoflook of nog beter van een zachte Kwikoplossing in water, en een Niesmiddel voorschrijve, waar onder een weinig *Turbith minerale* gemengd is.

Ggg 3

Daar.

Daar kan in de Voorhoofdsboezems eene Ontsteking ontstaan. Somwijlen is zij terstond kennelijk, en gaat met geweldige Hoofdpijn en Koorts gepaard; somtijds, en wel meestal, is zij verborgen zonder hevige Hoofdpijn en Koorts. In het laatste geval word zij ligtelijk miskend, en voor eene gewone Hoofdpijn of verkoudheid gehouden. Om dezelfde redenen worden ook zelden die middelen gebruikt, waardoor de ontsteking kan worden opgelost, en deze gaat dus schier altijd, voor dat men den waren aart des ongemaks kent, tot verettering over. Wanneer nu de verettering eenen aanvang neemt, dan word de voorheen gevoeliger pijn meer drukkend en zwaar, en dan schijnt het dikwijls als of de Lijder slechts eene verkoudheid heeft. Is de weg uit de Voorhoofdsboezems naar de Neus genoegzaam open, dan neemt de ziekte den allergelukkigsten keer; de etter vloeit langs de Neus af, en komt op die wijze in sommige gevallen veellicht tot genezinge, zonder dat de Lijder en de Geneesmeester anders weten, of het ware slechts een verkoudheid. Maar is de weg naar de Neus verstopt of vernauwd, dan moet zich de etter bij een hopen, en hierdoor worden de Slijmboezems buitengewoon opgezet. In een geval, dat WELGE heeft waargenomen, was een der Slijmboezems van achter twee duim wijd, en naar boven tot de hoogte van de Voorhoofdsbulten (*Tubera frontalia*) uitgezet. In dusdanige gevallen breid zich het ongemak, ofschoon het zich in den beginne slechts tot één Slijmboezem bepaalde, spoedig tot den anderen uit. De bijéengezamelde etter knaagt het Been door, en baant zich eenen uitgang. Geschied dit naar beneden, dan vloeit de nu meestal stinkende en wankleurige etter langs de Neus af; ook komen 'er somtijds tevens eenige stukjens van bedorven beendeelen voor den dag. Knaagt de etter het voorste gedeelte van den Slijmboezem door, dan is de toestand des ongemaks openbaar. Gemeenlijk stort de etter zich het eerst in het Celleweeffel van het bovenste Ooglid uit, en doet het zelve in eene groote zuchtige zwelling opzetten, tot dat hij eindelijk eene opening in de huid maakt, en zich langs dien weg uitloosd. In andere gevallen dringt de etter door het achterste gedeelte van den slijmboezem: dan stort hij zich onder het Bekkeneel uit, en veroorzaakt, wanneer die uitstorting niet langzaam door eene kleine opening geschied, eene plotselinge en dodelijke Beroerte (*Apoplexia*). Eindelijk kan hij zich ook ter zijde en naar beneden eenen weg in de Oogholtens, en uit dezen wederom naar de Kaakboezems banen. In het bovengemeld geval, maakten de Voorhoofdboezem, de Oogholtens, de holligheid der Neus en de Kaakboezems slechts ééne holligheid uit. Voor het overige moet men in aanmerking neemen, dat de verzweringen in de Voorhoofdsboezems, wanneer zij van eene aanmerkelijke grootte zijn, gemeenlijk eene Blindheid, aan de zijde van het ongemak, na zich slepen, en men kan, wanneer 'er, na langdurige drukkende pijnen in het Voorhoofd en verkoudheids toevallen, eene stekenblindheid (*Amaurosis*) ontstaan is, niet zonder waarschijnlijk vermoeden, dat zulks aan eene dusdanige oorzaak is toeteschrijven.

De Ontstekingen en verzweringen der Voorhoofdsboezems, kunnen som-

somwijlen ook door uitwendige oorzaken, als wonden, kwetsuren, en stoten worden voorgebragt. In een geval, door RICHTER waargenomen, was den Lijder, reeds voor langen tijd, een stuk ijzer tegen het hoofd gesprongen, en dit had het eerst tot dit ongemak aanleiding gegeven. Maar meestentijds is het aan eene inwendige oorzaak toeteschrijven. Zo heeft men het uit een veronachtzaamden Druiper; welke uit een ingeslagen Hoofdzeer, voornaamlijk echter uit een algemeene Venusziekte zien ontstaan. Ik herinnere mij voor eenige jaren een dussdanig Ettergezwel gezien te hebben, dat duidelijk van eenen Kropzeerigen oorsprong was, en met verscheiden kropzeerige Zweeren aan de andere lichaamsdeelen gepaard ging. Het was boven den binnensten Oogroek doorgebroken, langs welke opening men de Sonde wel anderhalfduim diep kon inbrengen.

Men zal, gelijk ik boven reeds heb doen opmerken, deze ziekte zelden eerder met zekerheid ontdekken, dan wanneer de verettering reeds aanwezig is, en zich vrij ver heeft uitgebreid. Openbaarde zich echter de Ontsteking van te voren, of konde men haar aanwezen uit kort voorafgaande uitwendige beledigingen opmaken, dan zoude men de bekende algemeene en plaatselijke ontstekingsweerende middelen kunnen aanwenden, Bloedzuigers op het Voorhoofd zetten, en verkoelende omflagen met Azijn en Ammoniakzout aanleggen. In alle gevallen moet men echter, wanneer de ziekte met eene inwendige oorzaak in verband staat, in gevolge daarvan, de algemeene wijze van genezing inrichten. Heeft het Ettergezwel zich reeds gevormd, dan valt ten aanzien der plaatselijke behandeling het volgende optemerken. Vloeit de etter uit de Neus naar buiten af, dan zal men, wanneer de uitlozing sterk is, hoop kunnen koesteren om, door middel van zuiverende inspuitingen in de Neus, waartoe men zich het gevoeglijkst van een afkookfel uit bittere kruiden met Honig en Myrre vermengd bedienen kan, gedeeltelijk den weg te verwijden, gedeeltelijk ook het Ettergezwel te zuiveren en den voortgang van het Beenbederf te kunnen stuiten. Ziet men in het vervolg, dat de verzweering zuiver is, dan kan men eindelijk tot het inspuiten van opdrogende middelen overgaan. Is echter de vloeijing uit de Neus in den beginne niet zeer sterk, en nochtans kwalijk riekend, dan is de weg uit de Voorhoofdboezems in de Neus te eng, en dan moet men handelen als of het Ettergezwel geen de minste opening had.

Is 'er echter in het geheel geen opening, waar langs zich de Voorhoofdboezems naar buiten of in de Neus kunnen ontlasten, en is men nochtans, door den geheelen samenloop van alle voorafgaande omstandigheden, ten vollen overtuigd, dat 'er eene verzweering aanwezig is, dan moet men, zo spoedig als doenlijk is, door middel van den Trepaan uitwendig eene opening in den Voorhoofdboezem maken. Hoe min deze Operatie den geen gevaar duchtenden Lijder noodzakelijk schijnen moge, zo is zij het echter in het opgegeven geval, vermids het altijd te vrezen is, dat de etter, indien men dien uitwendig niet uitloosd, het achterste ge-

gedeelte van den Voorhoofdsboezem doorknagen, en, door deszelfs uitstorting binnen het Bekkeneel, den dood veroorzaken zal. Ook dan word om dezelfde redenen, het *Trepaneren* op de Voorhoofdsboezems, al vloeit 'er zelfs iets, maar zeer weinig etter, uit de Neus naar buiten af, een noodzakelijk vereischte. Indien de etter den buitenwand des Voorhoofdsboezems doorgeknaagd, maar slechts een kleine opening gemaakt heeft, dan moet men dezelve met een *Perforatorium* verwijden. Is eindelijk de opening op een ongeschikte plaats, B. V. aan den rand van het bovenste Ooglid, zodat hier eene tot in den Voorhoofdsboezem gaande Pijpzwear plaats heeft; of aan het bovenste van den Voorhoofdsboezem, dan moet men een' kleinen *Trepaan* op een bekwame plaats aanzetten. Ontdekt men, na het maken van een genoegzame opening des verzworen Boezems, dat de Etter het middenshot tusschen de beiden Holligheden heeft doorgeknaagd, dan moet men, wanneer de opening niet groot genoeg is om den Etter te ontlasten, en aan de inspuitingen eenen vrijen uitgang te bezorgen, dit middenshot uitboren.

Is eindelijk de opening groot genoeg, dan moet men zuiverende inspuitingen gebruiken. Om het in de holligheden opgekomen wild Vleesch wegteneemen bedient men zich van Bijtmiddelen. Men behoort, echter, ten dien einde, uit hoofde van de nabijheid der Hersfenen, en om dat het achterste gedeelte der holligheid mogelijk zoude kunnen doorgeknaagd zijn, daartoe niet dan Bijtmiddelen van eenen zachten aart te bezigen. Op het laatst bedient men zich ook van opdrogende inspuitingen. Bij deze wijze van behandeling nu vult zich de opening, indien alles naar wensch gaat, met nieuw vleesch aan, en de uitwendige Wonde sluit zich. In andere gevallen echter word de holligheid wel zuiver en opgevuld, maar daar blijft een Pijpzwear over. Is derzelve uitlozing etterachtig, dan is 'er nog eene *geësulcereerde* of bedorven plaats aanwezig, die men, al ware het ook door eene versche verwijding, moet opsporen en zuiveren. Maar is de uitgelooze stoffe slijmachtig, dan moet men daaruit besluiten, dat een gedeelte van het Slijmvlies in de Voorhoofdsboezems de verzwearing niet ondergaan heeft, en met het afscheiden van slijm voortgaat, welke slijmstoffe zich, doordien de natuurlijke weg in de Neus gestopt is, bijeenzamelt, door de uitwendige opening naar buiten dringt, en zo het sluiten van dezelve verhindert. Wanneer men in dit geval den weg naar de Neus door middel van Inspuitingen in de Voorhoofdsboezems, of door het inbrengen van een *Provetje* niet weder herstellen kan, dan is men genoodzaakt, het geheele Slijmvlies te vernietigen, door de inwendige oppervlakte des Voorhoofdsboezems met een in een ontbinding van den Hellschen Steen gedoopt Pinceeltje te bestrijken, ten einde naderhand, zonder verdere verhindering, de uitwendige opening te laten toelopen. Menigmaal echter houd de Pijpzwear het geheele leven lang aan. Is eindelijk de geheele Wond in den beginne reeds genezen, maar breekt zij in het vervolg wederom open, dan moet men, op even dezelfde gelegde gronden, de geneeswijze inrichten, al naar dat

dat men bevind of de uitgevloeide stoffe etterachtig is, of dat zij uit slijm bestaat.

Even gelijk in de Voorhoofdsboezems, schijnt ook somwijlen in de Wiggebeensslijmboezems (*Sinus Pituitarii Sphoenoidales*) eene verettering te kunnen ontstaan. Een dusdanig merkwaardig geval word in het *Eerste Stuk der Verhandelingen van de Geneeskundige Societeit te Londen*, door TH. HENRY verhaald. Een man, die altijd met Kliergezwellen, Hoesten, en Engborstigheid was gekweld geweest, kreeg na veelvuldige aanhoudende ongemakken, die op een Teering dreigden uittelopen, eene zeer hevige, maar zich tot eene kleine plaats bepalende, pijn aan het onderste gedeelte van de Kroon-naad (*Sutura Coronalis*) omtrent een duim boven het Wiggebeen. Men bemerkte ter dezer plaatse een spleet of opening, ter lengte van een duim en twee lijnen breed, welke de Lijder verklaarde vóór het ontstaan der Hoofdpijn niet aanwezig geweest te zijn. De pijn kwam altijd als de Lijder zich te bedde begaf, en over dag nu en dan op onbepaalde tijden. Zo lang hij te bedde bleef nam de pijn toe; hij gevoelde aldaar spanning, als ook aan de Slaapslagader. Stond hij op, dan trok de pijn naar het onderste Kaakbeen, en hield aldaar op. Op zekeren dag gevoelde hij, zonder voorgaanden hoest of neiging tot braken, dat hem iets in de Keel zakte, waaraan hij meende te stikken. Met veel moeite kwam 'er een vast, hoekig, gedeeltelijk wit, gedeeltelijk bruin ligchaam te voorschijn, dat bijkans de grootte van het voorste Lid van een Duim had. Het was een bedorven stuk Been. Dit zelfde toeval kwam eenige dagen daarna nog eens weder; en de pijn hield beiden de reizen oogenblikkelijk op. De Lijder gevoelde zich hierop eenige maanden vrij wel; dan eindelijk begon hij wederom geweldig te hoesten, hij kreeg trekkingen aan het Hoofd en in den Nek, en braakte alles wat hij nam terstond weder uit. Dit duurde drie maanden; wanneer de Lijder stierf, na kort te voren wederom eenen aanval van Hoofdpijn gehad, en insgelijks een stuk bedorven Been langs de Keel te hebben uitgeloozd. Ongelukkig wierd het lijk niet geopend. Indien hier, gelijk ik denke, een Etterverzameling in de Wiggebeensslijmboezems aanwezig was, dan had men ongetwijfeld de eigenlijke gesteldheid des ongemaks echter, bij het leven van den Lijder, niet kunnen ontdekken, noch ware, ingeval men dezelve al ontdekt had, in staat geweest om ze te genezen.

Daar kunnen ook somwijlen in de Voorhoofdsboezems Vleeschproppen (*Polypi*) zitten, wier behandeling echter hier ter plaatse niet behoort. De Beengezwellen dezer Holligheden zijn ongeneesbaar, worden dikwijls ook niet ontdekt, en vereisfchen in alle gevallen, wanneer zij met geen Beenbederf gepaard gaan, geene bijzondere wijze van behandeling. Wie de volgende stukken, als RUNGE, *Disfertat. de Morbis praecipuis sinuum Ossis frontis et Maxill. superioris*. Rintel. 1750. RICHTER, *de Morbis sinuum frontium*, in *Comment. Societat. Reg. Götting. et in Observ. Chirurg. Fascic. II.* en WELGE, *Disfert. de Morbis sinuum frontium*. Götting. 1785.

III. DEEL, III. STUK.

Hhh

Op

Op de V I J F D E A F D E E L I N G. Bladz. 242.

Van de Neus- en Keelproppen.

Het zoude veel te wijdloopig zijn, indien ik een omftandig verflag van de wijzen van Afbinden en Uittrekken van Neus- en Keelproppen, en van de ten dien einde uitgedachte Werktuigen wilde opgeven. Ik zal om die reden hier slechts van de voornaamfte en nieuwfte melding maken.

Men kan de afbinding van een Neusprop, die in de Keel afhangt, op de volgende manier volvoeren. De daartoe bestemde luts word door middel van een buigzaam *Provetje* of een dunne *Bougie* door de Neus tot achter het Verhemelte in de Keel geschoven. Dan trekt men dezelve langs den Mond naar buiten, en steekt door die luts nog een tweede, wier einden niet bewascht zijn. Dan poogt men, wanneer de Neusprop in de Keel afhangt, het middelste gedeelte der eerste Luts met de Vingeren achter de Neusprop te brengen, terwijl een helper derzelve beiden uit de Neus afhangende einden, wanneer de Neusprop aan de zijde der Neusholten zit, benedenwaarts, wanneer zij echter op derzelve bodem of aan het zachte Verhemelte (*Palatum molle*) ingeworteld is, zijdelings aantrekt. Vat de Luts de Neusprop niet, dan strekt de tweede Luts om de eerste wederom in den Mond terugtetrekken, en de proeve nog eens te hervatten. Maar is de Neusprop gevat, dan worden beiden de einden buiten de Neus toegeknoopt, en de knopen alsdan aan den wortel van de Neusprop toegehaald; terwijl men de einden door twee geogde *Provetjens* haalt, die men langs de draden, welke intusschen worden vastgehouden, tot aan den wortel des gezwels voortschuift. Zodra men de eerste Luts heeft vastgeknoopt, trekt men de tweede uit. De zwarigheid dezer wijze van behandeling bestaat daarin, dat men veel moeite heeft om de Luts met de Vingeren achter het Uitwas te brengen. Dit kan men echter verhelpen, wanneer men aan deze Luts, na dat zij buiten den Mond is uitgekomen, twee Lutsen een duim ver van elkander vast maakt, en deze door de oogen van twee *Provetjes* haalt, die tot achter het Verhemelte voortgeschoven, en wanneer het gezwel onderaan zit, de eene rechts, en de andere links, maar als de Neusprop aan de eene of andere zijde is vastgehecht, de eene naar boven en de andere naar beneden gehouden worden, om in die richting de eerste Luts om de Neusprop te slaan. Zie CHOPART en DESAULT, *Traité des Maladies Chirurgicales*, Tom. I. p. 191.

De nieuwe Werktuigen van DESAULT, ter afbinding van Neus- en Moederproppen, heb ik op Plaat XXXVIII. doen afbeelden. De wijze, waarop zij gebruikt worden, vind men in de Verklaring van die Plaat beschreven.

Op Bladzijde 246.

Bij het uittrekken van Vleeschpropfen is het indedaad een zeer groot voordeel, dat men, wanneer het doenlijk is, nooit moet veronachtfamen, dat men de Vleeschprop digt bij den wortel vatte. Op die manier trekt men haar met wortel en al in ééns uit; ook heeft men veel minder bloeding te duchten, dan wanneer zij aan haar dikfte deel word losgerukt. Maar fomwijlen vult de Vleeschprop de Neusholte zo fterk op, dat men ze bezwaarlijk aan den wortel vatten kan. Ook valt het dan altijd moeilijk te ontdekken waar de wortel vastzit, terwijl het tevens over het algemeen waar is, dat de plaats, waar de lijder bij het trekken de meeste pijn gevoelt, juist die geen is, alwaar de wortel is ingeplant. Men is dus dikwijls genoodzaakt de Vleeschprop slechts gelijk men kan, niet aan den wortel, maar aan haar onderfte of middelste gedeelte te vatten, en dan rukt men haar, ondanks dit alles, of aan den wortel af, in welk geval men zijn oogmerk geheel bereikt heeft, of men fcheurt haar in het midden los, en dan blijft 'er een stuk van den wortel zitten. Gebeurt dit laafte dan ontftaat 'er eene fterke bloeding, die echter niet gevaarlijk is, wanneer men slechts, zonder ze te willen stillen, het achtergebleven stuk terfcond weder aanvat en uitscheurt. Bedient men zich ten dien einde van een Tang, en heeft men ruimte genoeg, dan is het indedaad zeer raadzaam, dat men, naar het voorschrift van BELL, de Vleeschprop niet met één ruk, maar door herhaald omdraaien met de Tang uittrekke. Wanneer de Vleeschprop met haar oppervlakte hier of daar aan het flijmvlies vastzit, dan moet men haar, vóór het uittrekken, met een dun vlak Spantelje van fchildpad of Balein in de rondte losmaken.

Het gebruik der meeste Tangen gaat met een groot bezwaar gepaard. Hoe hoger in de neus en hoe digter bij den wortel men de Vleeschprop vatten wil, des te meer moeten de Bekken van de Tang van éénwijken. Dan daardoor gebeurt het ligtelijk, dat de inwendige Beendeelen der Neus verbogen, gebroken of fterk gekneusd worden, dat veele onaangename gevolgen kan na zich fleepen. Ten dien opzichte fchijnt mij de Tang door den Heer ECKHOLDT, *Stadschirurgijn te Leipzig*, uitgevonden, en in fomnige gevallen met den besten uitflag gebruikt, veel vooruit te hebben. Ik heb ze op Plaat XXXVIII. Fig. 13. doen afbeelden, en eene omftandige befchrijving van derzelve famenftel in de Verklaring van die Plaat gegeven. Men brengt, indien de ruimte het toelaat, deze Tang, famengevoegd, en met eene noodzakelijke verwijding harer bekken, dat door middel van een veér gefchied, in de Neus, zodanig de Bek van de Tang het Vleeschuitwas, zo hoog boven en zo nabij aan deszelfs wortel, als mogelijk is, vatte. Hierop drukt men de oogen der armen met de vingeren van de rechterhand toe, en tevens met de linkerhand het middendeel van den beweegbaren arm boven de Veér van den onbeweegbaren, en trekt als dan de op die manier vastgehouden Neusprop met eene draaijing des Werktuigs los, en eindelijk naar buiten. Is echter de ruimte te gering, dan dat men de Tang famengevoegd kan gebruiken, dan brengt men ieder gedeelte op zich zelf, dat

is, eerst het onbeweegbaare en dan het andere in, en vereenigt ze dan met eene Schroeve.

Deze Tang heeft dit boven de gewone vooruit, dat men bij derzelver gebruik de Sponsbeenderen (*Ossa Spongiosa*) niet gemakkelijk zal kwetsen. Want hoe meer men in de gewone Tangen de Armen wil aandrukken, om de Neusprop behoorlijk te vatten, des te meer moeten derzelven Bekken vooraf in de Neus van een wijken. De Vleeschprop word daardoor op het sterkst aan derzelver voorste gedeelte het digst bij de samenvoeging van de Tang, en niet alwaar de drukking op het sterkst behoort te zijn, dat is, nabij den Wortel, toegedrukt. Hier echter sluiten zich de Bekken bij het toedrukken der Armen, en de Vleeschprop word tusschen de punten der Bekken tevens nabij aan den wortel op het sterkst gedrukt, en allerzekerst gevat.

ECKHOLDT bedient zich van deze Tang in alle gevallen, waarin hij in staat is de Vleeschprop daarmede te vatten, maar geeft nochtans aan zijne in 't vervolg te beschrijven manier van uittrekken met een luts, in de meeste gevallen, de voorkeur, uitgenomen dan, wanneer de wortel der Vleeschprop in den Kaakboezem zit, waarin hij liever de Afbinding verkiest.

THEDEN bedient zich tot het uittrekken van Keelproppen van een Bindfel of luts, die door middel van een door hem uitgedacht werktuig word aangelegd. Het is een Tang, wier Bekken van voren in twee halve ringen eindigen, die bij het sluiten van de Tang eenen geheelen ring vormen. Deze halve ringen zijn breed en met eenigzins verheven randen voorzien, tusschen welken hierdoor rondom in de midden een uitholing ontstaat. Aan het voorste gedeelte van den eenen halven ring is een stiftje, dat in eene opening van den anderen halven ring past. Dit stiftje dient daartoe, om de Tang, wanneer zij word aangelegd, een vaster sluiting te geven. Aan ieder spits van den halven ring staat op deszelfs rand nog een stiftje, dat eenigzins buitenwaarts gebogen is, zodat beiden de stiftjens zamen genomen, wanneer de Tang gesloten en aangelegd is, een Δ verbeelden. Het inbrengen van dit werktuig geschiedt op de volgende wijze: men voegt anderhalf elle Bindgaren in het midden samen, en maakt daarvan eene eenvoudige luts, die men naar welgevallen verwijden of toetrekken kan: deze luts staat men om den ring der gesloten Tang zo dat de beiden einden van het Bindfel naar de Armen aflopen. Dan brengt men de Tang in den mond, en den Ring onder de Vleeschprop, opent dus de Tang en tevens met haar de luts, die, wanneer ze niet wijd genoeg is, door het trekken met een haakje, kan verwijd worden. Is zij nu groot genoeg om het gezwel te vatten, dan schuift men haar, of door middel van de Tang alleen, of met behulp van een *Provetje* zo hoog over het zelve heenen als nodig is. Intusschen worden de einden van het Bindfel altijd op eene voorzichtige wijze vastgehouden. Is nu het Bindfel behoorlijk aangelegd, dan haalt men de Tang uit den mond, trekt het Bind-

Bindfel aan, en houd deszelfs einden in een rechte lijn uitgestrekt. Om echter bij het uittrekken niet door het zachte Verhemelte gehinderd te worden, en de luts vast genoeg te kunnen houden, word de gefloten Tang weder met de door beiden stiften gevormde A boven de bijeengebragte einden des Bindfels tot aan de Vleeschprop voortgeschoven. Men drukt ze vast daar tegen aan, en tegelijk een weinig naar beneden, en trekt, terwijl dit geschied, de draden vast toe. Door dezen drievoudigen handgreep, namelijk door het trekken met het Bindfel, het stoten en naar beneden drukken der Tang word de Vleeschprop uitgerukt. Zie *THEDENS neue Bemerkungen und Erfahrungen zur Bereicherung der Wundarzneykunst II B. pag. 175*, en de Afbeelding dezes Werktuigs aldaar op Plaat III. Fig. 1 en 2.

Neusproppen kunnen, even gelijk Keelproppen door middel van een luts worden weggenomen. Op die manier handelt de *Leipziger Wondarts ECKHOLDT* met een gewenscht gevolg, en zij verdient met reden dat men dezelve hier kortlijk beschrijve. Hij maakt de luts of strop van dunne omtrent $\frac{1}{2}$ of een lijn dikke draden van gesplitste Balein. Deze stoffe schikt zich ter doorsnijding, losmaking en uitrukking der Vleeschproppen beter dan een draad van een of ander metaal, om dat zij niet ligt breekt; en ook beter dan kennipen of zijden draden of vioolfsnaaren, om dat zij niet gelijk dezen door de vochtigheid week, maar veel eer taaij word. Dusdanig een van Baleindraad gemaakte luts word, of door een dubbele *Canul* gelijk aan die *LEVRET*, of door de gaatjens der hier na te vermelden Staafjes gehaald. Hangt het ligchaam van de Vleeschprop van achter af, en zit deszelfs wortel in het bovenste gedeelte der Neusholte ingeplant, dan word de luts zo ver als de grootte des Gezwels vereischt, na voren gebracht, onder de *Canul* omgebogen, en met dezelve te gelijker tijd in die richting in de Neus geschoven; waarop het Balein dan van zelve lospringt, en, middelerwijl men uitwendig de einden aantrekt, de Vleeschprop omvat. Maar zit de wortel des Gezwels achter en aan het onderste gedeelte van de Neusholte, en spreid deszelfs ligchaam zich naar boven en voorwaarts uit, dan brengt men de *Canul* met een aangehaalde luts in, en laat dezelve alsdan, terwijl men het eene einde des draads naar de holte voortschuift, in dier voege voortgaan, dat zij zich over het ligchaam des Gezwels en deszelfs wortel in de rondte omschneive. Zit het Vleeschgezwel aan de zijde der Neus of aan derzelver middenfchot ingeplant, dan moet men de dubbele *Canul* niet, gelijk in de vorige gevallen, volgens den stand harer openingen maar in een Loodrechte (*Perpendiculaire*) richting 8 inbrengen. Wanneer nu de luts over de Vleeschprop, zo dicht als mogelijk, aan derzelver wortel gebracht is, dan schuift men de dubbele *Canul* langs de beiden uithangende en matig aangehaalde einden der luts tot vlak bij de Vleeschprop, men slingert de draden om het handvatfel des Werktuigs of haalt dezelve, het geen nog beter is, met de rechter hand aan, terwijl de andere hand de *Canul* vasthoud, en wrikt eindelijk of trekt door een toeneemend sterk aanhaalen, en met een zagt slingerende of draaijende beweging de in de luts bekleemde Vleeschprop los.

In plaats van de dubbele *Canul* bedient zich ECKHOLDT meestentijds ter inbrenginge van het Balein, voornamelijk wanneer 'er geene groote ruimte is, van onderscheidene zilveren of baleinen Staafjens, die aan derzelve boveneind voorzien zijn met oogen, waardoor men de luts heenen haalt; dan derzelve plaatsing is verschillend. Zij zijn van onderen gespleten, en ik heb alleen derzelve boveneinden, waarin zij wezenlijk van elkander verschillen, laten afbeelden. De ondereinden moet men zich voorstellen als die van het Werktuig van DESAULT op Plaat XXXVIII. Het Staafje Fig. 12. g word als de dubbele *Canul* gebruikt, wanneer de Vleeschprop ter zijde, maar Fig. 12. h, wanneer hij boven- of onderaan zit. Eveneens kunnen ook de Staafjens met een enkel gaatje Fig. 12. k gebezigd worden. De behandeling is overigens dezelfde als bij het gebruiken van de *Canul*. Maar zit het Gezwel met zijn' wortel in de holigheid van het Kaakbeen, dan oordeelt ECKHOLDT het beter te zijn, hetzelve niet uittrekken, maar aftebinden, waartoe hij zich van het Staafje Fig. 12, of het platte Baleintje Fig. 12. i bedient; en dat *Instrument* laat hij zo lang in de Neusholte zitten, tot dat de wortel, door een veelvuldig herhaald zachtjens trekken en rekken langfamer hand los raakt. — Alhoewel het uittrekken, gelijk ik reeds gezegd hebbe, in het algemeen de beste wijze is om Vleeschpropfen uitteroeien, zo kan zulks echter overal niet geschieden, en de Afbinding verdient den voorrang, 1, wanneer de Vleeschprop eenen uitgebreiden grond beslaat; 2, wanneer zij aan beweegbare zachte deelen vastzit; 3, indien derzelve wortel in den Kaakboezem is ingeplant; en 4, wanneer het ligchaam des Gezwels gedeeltelijk in de Neusholte zit, en gedeeltelijk in de Keel ahangt.

Op de ZESDE AFDEELING. Bladz. 251.

Van het wegneemen der Amandelen.

Daar men tot deze Konstbewerking eerst dan overgaat, wanneer het Gezwel en de hardigheid van het zelve het ademen en slikken verhindert, zo valt het gemakkelijk te begrijpen, dat, met opzichte tot die voorwaarde, het Afbinden juist het ongeschiktste middel is. Want het komt hier alles daar op aan, dat men den Lijder schiekelijk helpe. De Afbinding nochtans geschied zeer langzaam; en het Gezwel word in het eerst nog groter; de Lijder kan stikken eer het afvalt; en valt het af, dat plotfeling gebeuren kan, dan is het te vrezen, dat het in de Keel of in de Luchtpijp zal nedervallen. De Afbinding vind ook in het geheel geen plaats wanneer het Gezwel van onderen breed is. De manier van behandeling door BELL op pag. 253, van het tweede Deel aangepre-

prezen is ten minste aan veele zwarigheden onderhevig, en veroorzaakt, zo zij al uitvoerlijk is, veelal geweldige pijn en Ontsteking enz. enz.

Om alle deze redenen is het dus ontegenzeggelijk beter de harde Gezwollen der Amandelen wegtesnijden dan aftebinden. Men behoeft daar bij geen zins voor een sterke Bloedstorting te vreezen; want men heeft niet het geheele ligchaam der Amandelen, maar slechts derzelver harde en gezwollen deelen wegteneemen. De Bloedvaten, voor wier belediging men eenigermate bevreesd zoude kunnen zijn, liggen achter de Amandelen, en het Mes raakt, wanneer het met omzichtigheid bestierd word, dezelve in het geheel niet aan. Om die reden kan de Bloedvloed ook niet zeer groot wezen. Men kan ook, om dien des te zekerer voortekomen, het Gezwel met een Tang, of dat nog beter is, met een Haak vatten, en, eer het word afgesneden zo sterk als mogelijk is, vooruittrekken. Tot deze *Operatie* gebruikt men het best eene *Bistourie*, die van voren stomp is, en eene eenigzins uitgeholde snede heeft. *CAQUE* bestemde daartoe een Mesje met een stompe punt, dat met deszelfs hecht eenen stompen hoek vormt, en onbeweeglijk daaraan vast zit. Andere geven aan de Schaar de voorkeur. *PERCY* heeft in zijne *Memoire sur les Ciseaux à Incision, Paris 1785 Fig. 17, 18.* een Schaar voorgesteld en afgebeeld, wier bladen aan de zijde, omtrent een half duim van de punt, twee kleine loodrechte vleugels hebben, die het afgesneden stuk moeten festhouden, ten einde het niet wegvalle en den Lijder verstikke, welk laatste, wanneer men daarin niet voorziet, gemakkelijk gebeuren kan. Wat men echter het Gezwel met een Haak of Tang, dan is men zekerer, dan wanneer men daartoe de Schaar van *PERCY* gebruikt, die aan het oogmerk, waartoe zij geschikt is, geen zins voldoet, doordien derzelver vleugels een klein Gezwel niet kunnen vasthouden, en bij een groot verhinderen om de Schaar behoorlijk aan te sluiten, en het gevatte stuk afteknippen.

MOSCATI wil het Gezwel altijd in één snede weggenomen hebben, en, als dat ondoenlijk is, de snede van het laagste gedeelte des Gezwels naar boven voeren, ten einde, wanneer de *Operatie* door een of ander toeval mogt worden afgebroken, te verhinderen, dat het halfafgesneden Gezwel niet op de Luchtpijp valle. Dit gebeurde dezen Wondarts eenmaal, uit hoofde dat hij, wegens eenen den Lijder aanvallenden hoest, het *Instrument* moest uithalen. Het halfafgesneden Gezwel zakte af, belette de Ademhaling; en de Lijder zoude zeker gestikt zijn, wanneer men het Gezwel niet schielijk had gegrepen en uitgehaald.

Om den Mond, gedurende de *Operatie*, opentehouden, moet men zich, of van eene Mondschroef bedienen, of, dat nog beter is, eenen der Vingeren, die in zijne geheele lengte met eenen stevigen metalen Vingerhoed behoort voorzien te zijn, tuschen de Tandten leggen, waarmede men tegelijker tijd de Tong kan nederdrukken.

De zwelling der Amandelen vormt fomwijlen ook verscheiden takken, die men den eenen na den anderen moet wegneemen. Soms tijds besluiten dusdanige gezwollen in zich zandige of steenachtige samengroefels, het geen echter den aart der behandeling in geenen deelen verandert. Het volgend geval verdient opmerking. Een Jongeling, bij wien de Amandelen, voornaamlijk die aan de rechter zijde, reeds dikwijls waren ontstoken en verzworen geweest, wierd andermaal door eene dergelijke Ontsteking aangetast, die ook in Verettering schein te zullen overgaan, Dan na vier dagen kwam 'er, in plaats van etter, een wit rond en hard lichaam voor den dag, dat zich gemakkelijk heen en weér liet bewegen, daaglijks grooter wierd, en, na verloop van een week zo lang als de Lel zijnde, het slikken zeer moeilijk maakte. Men wilde het met een rechte Tang uittrekken, maar het grootste gedeelte daarvan brak af. Bij nauwkeuriger naarvorsching bevond men het zelve geheel Kraakbeenig, droog, hard, en scherp te zijn. Na een herhaald zachtjens trekken, viel het eindelijk af: men ontwaarde aan hetzelfde eenige dunne vezelen, waarmede het waarschijnlijk was ingeplant geweest. De Waarneemer leid dit verschijnsel, uit hoofde dat de Lijder eenen met de Jicht gekweld zijnde Vader had, en zelve daarvan ook niet geheel bevrijd was, van eene Jichtstofte af. Zie JÄCERS *Vermischte Chirurgische Cautelen* 2ter Band *Frankf. am Main* 1789.

Op de EERSTE AFDEELING van het NEGEN-EN-TWINTIGSTE
HOOFDDEEL. Bladz. 262.

Van de Haazelip.

ECKHOLDT heeft tweeërlij soorten van Naalden voor de *Operatie* van de Haazelip uitgevonden. De eerste soort bestaat uit twee stukken, namelijk eene Naalde met een driehoekige geslepen punt, die aan haar andere eind, tot op eene zekere lengte, hol is, en een rond gouden Stiftje, dat in de holte der staalen Naalde past. Men doorboort met deze Naalde beiden de randen der te *Opereeren* Haazelip, en schuift dan oogenblikkelijk het daar in gevoegde gouden Stiftje in de door de Naalde gemaakte opening. Dan word de Naalde weggenomen, en het Stiftje blijft zitten. De andere soort dezer Naalden, die ik voor de beste houde, bestaat uit drie stukken. Als 1, eene staalen Naalde, insgelijks met een driehoekig punt, die aan haar achter eind in eene Schroeve uitloopt: 2. Een gouden Kokertje of *Canul*, waarin de Naalde, even als een *Troicar* in zijn *Canul*, past. Dit Kokertje moet zo veel korter zijn dan de Naalde, dat deze, bij het doorsteken van voren met haar geheele punt, en van achter met de Schroeve naar buiten uitkomt. 3. Een gouden Knopje dat op de Schroeve past. Wanneer men de
Hech-

Hechting der Haazelip volvoeren wil, dan schuift men de Naalde door het gouden Kokertje, en schroeft het Knopje op het achtereind aan. Dus word zij op de gewone wijze door de randen der Haazelip gestoken, welke handgreep door de drukking, die men op het Knopje maken kan, zeer gemakkelijk volvoerd word. Zodra nu de staalen punt aan het andere eind naar buiten uitsteekt, en het Kokertje zo ver is doorgestoken, dat het aan beiden de zijden van de opening behoorlijk uitkomt, dan schroeft men het Knopje af, haalt de Naalde uit, en laat het Kokertje zitten. Deze Naalde heb ik op Plaat XXXVIII, Fig. 1 en 2 doen afbeelden.

Op de TWEEDE AFDEELING van het DERTIGSTE
HOOFDDEEL. Bladz. 278.

Van den onregelmatigen stand der Tandten.

Wanneer de eerst geregeld staande Tandten in het zesde of zevende Jaar beginnen scheef te staan, dan is zulks een teken, dat de tweede regel Tandten ook eenen onregelmatigen stand zal aanneemen. Men doet in dit geval het best, om alle scheef staande Melktanden uittrekken, ten einde zij door hunnen tegenstand den groei der volgende Tandten niet nog onregelmatiger maken.

Het valt zeer zwaar en bijna onmogelijk, om door juiste regelen te bepalen, welke Tandten men in elk bijzonder geval moet uittrekken; HUNTER heeft in zijn Werk over de Tandten deswegens de beste voorschriften gegeven.

Eene nieuwe manier om scheefstaande Tandten in orde te brengen, is in het *Journal de Med.* Tom. LIV 1780. door ABEL aanprezen. Het blijkt echter klaar, dat zij maar dan alleen kan bewerkstelligd worden, wanneer 'er nevens of tusschen de scheefstaande Tandten openingen of ruimtens zijn. Men legt, wanneer B. V. twee Snijdtanden te sterk buitenwaarts staan, een gouden Plaatje tegen derzelve binnenkant, het geen aan beiden zijden de Hondstanden bereiken moet, en zo behoort gebogen te zijn, dat het alleen die Tandten, welke nevens de scheefstaande Snijdtanden staan, en niet die zelve aanraakt. Een gelijksoortig Plaatje, dat echter maar alleen de scheef, en geenzins de naastbijstaande Tandten bedekken moet, word aan de voorste en buitenvlakte der Tandten aangelegd. Beiden deze Plaatjes worden met Schroefjes, die van het achterste Plaatje door de Tandopeningen tot in het voorste gaan, vastgemaakt; wanneer men nu deze Schroefjes van tijd tot tijd al vaster aandrukt, dan word de drukking van het voorste Plaatje op de scheeve Tandten vermeerderd, en deze daar door in geregelde orde gebragt.

Op de VIERDE AFDEELING Bladz. 280.

Van de Verzweeringen van het Tandvleesch.

Het is hier de geschikste plaats om iets te zeggen van het Scorbutiek Bederf van het Tandvleesch, indedaad een ongemak, dat niet zelden zeer gevaarlijk, en somtijds ook van dodelijke gevolgen is. Eerst doet zich aan den binnenkant der Wangen aan het Tandvleesch, de Tong, de Lippen en het Verhemelte eene geringe, schier onpijnlijke, met een weinig hette gepaard gaande roodheid op; kort daarna ontstaat midden op het lijdende deel eene witte vlek, die den Wondarts ligtlijk kan doen dwalen, en aanleiding geven tot vermoeden als of 'er eene verzwering plaats had. De Pijn neemt al meer en meer toe, voornamelijk aan de witte vlek, wier omtrek nu hoog rood werd. Het kwaad vreet diep in, en indien het, voornamelijk bij volwasfenen, eenen goeden keer neemt, dan valt eindelijk de witte vlek, die eigenlijk niets anders is dan eene ware verrotte korst, gantschlijk uit. — In jonge lieden en zwakke ligchamen daar en tegen, en wanneer 'er eene groote kwaadaartigheid bij plaats heeft, breid het ongemak zich al verder en verder uit, en vernietigt, wanneer men het niet schielijk te keer gaat, weldra alle omliggende deelen, terwijl de adem te gelijker tijd zeer stinkend word, en het Speeksel bij aanhoudendheid uit den Mond vliet. Dit Bederf verdelgt, indien het voortkruipt, niet slechts de Melktanden der kinderen, maar zelfs de in de kassen nog besloten tweeden regel van Tandten, zo dat zij, die door dit ongemak zijn aangedaan, gedurende hun geheele leven tandeloos blijven. Somwijlen is de toestand des Lijders nog van ergeren aart; het bederf breid zich menigmaal naar boven en beneden uit; de Neus, de Lippen, enz. gaan tot verrotting over. Men heeft voorbeelden gezien, waarin het Voorhoofdsbeen en alle de Beenderen van het Aangezicht aangestoken en geheel zwart waren. De stank is daarbij onverdraaglijk.

De beste beschrijving dezes ongemaks, geeft VAN SWIETEN in *Comment. in BOERHAVII Aphorism. ad § 432*. Naar zijne gedachten is de oorzaak, waarom deze Ziekte in Kinderen zo bij uitstek kwaadaartig is, in de weekheid en tedere gesteldheid van de deelen des Mondes te zoeken. Het is echter waarschijnlijker, dat zij, gelijk SAVIARD in *Memor. de l'Acad. de Chirurgie T. V.* aanmerkt, zich in de Kinderen schielijker uitbreid, uit hoofde, dat deze met de Tong en Vingeren het Tandvleesch gestadig drukken en wrijven, en het stinkende Slijm bij aanhoudendheid doorslikken, of, zonder dat zij hetzelfde uitspuwen, altijd in den Mond houden. Daar door worden dan noodwendig van tijd tot tijd alle omliggende deelen, en eindelijk het gansche ligchaam aangestoken. Het

Het is dus, wanneer men dit ongemak in Kinderen behandelen moet, ter laatstgemelde oorzake, hoogst noodzakelijk, dat men het kind dagelijks menigmaal, voornamelijk, wanneer het moet zuigen of iets eeten of drinken, den mond opene, en met een plukfelwiek of sponsje zorgvuldig laat reinigen. Het bedorven Tandvleesch moet weggesneden worden; waarbij men het kind de Neus behoort toetehouden en iets hards tusfchen de Kinnebakken te leggen, ten einde het de bedorvene stoffe niet doorflikke. In den beginne moet men den Mond vlijtig met een oplossing van Salpeter of Ammoniakzout in water, waarbij men nog een weinig Azijn of Citroensap doet, uitspoelen, of door middel van een Kwastje of Pinceeltje zacht uitwisfchen, waarbij men echter alle sterke wrijving vermijden moet. — Maar strekt het ongemak zich reeds verder uit, dan moet men de aangestoken deelen met een mengfel uit een half once Rozenhonig (*Mel Rosarum*) en twintig droppelen Zeezout Geest (*Spiritus Salis Marini*) bestrijken. De hoeveelheid dezer zuuren word, naarmate de grootheid des Bederfs, vermeerderd; ja, zelfs heeft zich VAN SWIETEN in aller kwaadaartigste gevallen van den enkelvoudigen Zeezout Geest bediend. Wanneer dit middel het bederf niet tot staan brengt, dan behoort men zich, naar het oordeel van CAPDEVILLE, van het Brandijzer te bedienen. Zie bovengenoemde *Memoires de l'Academie de Chirurgie*.

Voor het overige verstaat het zich van zelve, dat men in deze ziekte het gebruik van inwendige en algemeene middelen niet moet nalaten. Bijzonderlijk is het noodzakelijk de eerste wegen te zuiveren, en dan den Koortsbast rijkelijk toetediennen.

Op de VIJFDE AFDEELING. Bladz. 282.

Van de Ettergezwellen in den Kaakboezem.

De manier om de in den Kaakboezem besloten etterstoffe door het uittrekken van eenen der Maaltanden te ontlasten, is eene uitvinding van MEIBOOM, (zie zijne *Disfert. de Abscessuum internorum natura et constitutione*), waarvan zich DRAKE en COWPER ten onrechte den roem hebben aangematigd. *Anthropologia Lond. 1727.*

Het doorboren van den Kaakboezem boven aan den buitenkant der Maaltanden is door LAMORIER in de *Memair. de l'Acad. de Chirurg.* Tom. IV. aangeprezen. BELL heeft zeer weinig daaromtrent gezegd. De plaats waar men de *Operatie* moet verrichten, is die verhevenheid des Kaakbeens, welke zich nabij deszelfs verééniging met het Jukbeen (*Oss Jugale*) even boven den derden bovensten Maaltand bevind. Men laat den Lijder zijnen Mond gesloten houden, en trekt dan de Lippen met een stompen breedten Haak zo ver open, dat de te doorboren plaats ont-

bloot word. Dan maakt men aldaar in de bekleedfelen boven het Been eene Kruisfede, en doorboort het zelve, wanneer het genoegzaam bloot ligt, met een' fcherpgepunten *Troicar* of met de punt van een sterke fchaar. Dit moet met eene omdraaijende beweging en vooral niet te fchielijk gefchieden, ten einde de punt van het Werktuig niet afbreeke en in het Been blijve zitten.

De manier van MEIBOOM verdient in de daad, de voorkeur in alle die gevallen, waarvan men overtuigd is, dat 'er slechts eene vloeibare ftoffe in den Kaakboezem zich ophoud; wanneer een of meer Tandén bedorven zijn, of zich bereids ergens aan het Tandvleesch tekenen van etterlozing opdoen. — Maar zijn alle de Tandén gezond en sterk, of zijn zij, gelijk in oude Liedén, reeds uitgevallen, en derzelve kassen geheel vernietigd of gefloten, of heeft men reden om te vermoeden, dat 'er Beenschilfers, Wormén, vreemde ligchamen, wild Vleesch en dergelijken in den Kaakboezem aanwezig zijn, die men door middel van zulk een kleine doorboring, als die van de Tandkas, niet kan uitlozen, dan is het beter, naar het voorschrift van LAMORIER de *Operatie* boven de Maaktanden te verrichten.

Ook kunnen 'er gevallen voorkomen waarin men den Kaakboezem op eene andere plaats doorboren kan en moet. Gelijk wanneer een gezwel van binnen in den Mond tegen het Verhemelte afhelt, en aldaar een sterke uitpuiling maakt, dan behoort men daar ter plaatse eene doorboring te doen; dit kan gemakkelijk gefchieden, vermids het Been zeer zacht is; ook kunnen de bedorven deelen van hetzelfde op die manier het best worden afgefcheiden, en het bedorven vocht vind aldaar eenen vrijen uitgang. Ook behoort men overal, alwaar van zelve uitwendig een Pijpzweer ontftaat, dezelve te verwijden. Zulks moet men ook doen, wanneer de opening op eene ter uitlozing van etter ongefchikte plaats, B.V. in den omtrek van het Oog, ontftaan is: want het is noodzakelijk, het onder de Pijpzweer zich bevindende aangeftoken Beendeel wegteneemen. Dan, men is, in dit geval, bovendien nog ten sterkfte gedrongen eene tegenopening, of naar de manier van MEIBOOM, of naar die van LAMORIER te maken, ten einde langs dien weg den etter uitlozen.

JOURDAIN raad in de *Memoir. de l'Acad. de Chirur. Tom. IV.* en in zijn *Traité des Mal. de la Bouche*, Tom. 1. in plaats van het doorboren van den Kaakboezem, in de meeste gevallen inſpuitingen, langs de natuurlijke opening dezer holligheid in de Neus, aan. Deze opening bevindt zich tuſſchen het middelſte en onderſte Sponsbeen aan de zijde van de Neus, of in middelſte Neusbuis. Men gebruikt hier toe vooreerst eene buigſame gouden of zilveren *Sonde*, die van voren met een knopje voorzien is, en naar mate van den ouderdom des Lijders langer of korter, meer of minder moet gebogen zijn. Nadat men den Lijder, met een eenigzins achter over gebogen hoofd, in een' leuningſtoel heeft doen nederzitten,

en

en van te voren dezelfs Neus door niezen en inspuitingen van het te overvloedig slijm gezuiverd heeft, dan vat men de *Sonde* in dier voege, dat derzelver hechtje vast tegen de Kin komt, maar haar bovendeel schief zijdewaarts tegen de Neus naar den Kaakboezem gekeerd word. In deze richting voert men de *Sonde* onder de bogt van het middelste Sponsbeen immer zijdewaarts. Men voelt al spoedig eene verhevenheid, en tegen deze sluit de *Sonde*: alsdan behoeft men slechts het Hechtje een weinig opteligen, en dus slijpt de *Sonde* van zelve tot in den Kaakboezem. Dat zij daar binnen is, ontdekt men daaraan, dat het Hechtje zich nu naar boven tegen de spits van de Neus draait, als mede, dat zij bij het uittrekken en verder voortschuiven dezelfde richting behoud. Wil men de *Sonde* weder uitneemen, dan behoeft men het Hechtje slechts een weinig naar beneden te drukken, en in een' halven cirkel tegen de Kin naar onder te bewegen. Langs deze ingebragte *Sonde* brengt men een Kokertje of *Canul* binnen, waardoor men als dan, met behulp van een aangeschroefd Spuitje, het vocht naar binnen brengt.

Deze manier verdient ongetwijfeld alle aanbeveling, wanneer het gezwel des Kaakboezems inwendig in de Neus afhangt, en alle de Tandens wel gesteld zijn: desniettegenstaande is zij echter aan veele zwarigheden onderhevig. Het is altijd niet zo gemakkelijk om, gelijk JOURDAIN zegt, den natuurlijken weg der Neusholte te vinden: en al vind men dien, dan is hij nog te naauw en loopt te schief, dan dat het bedorven vocht eenen volkomen vrijen uitgang zoude kunnen hebben; bovendien word daardoor, wanneer de Tandens hol zijn of 'er vreemde lichamen en vaste zelfstandigheden in den Kaakboezem huisvesten, de grond des ongemaks niet weggenomen.

Om de gemaakte opening zo lang open te houden, tot dat de Slijmboezems geheel zuiver en genezen zijn, is het beter een *Canul* van zilver of veërkrachtige Gom, die een' buiten uitstaande brede rand heeft, en aan de nabijstaande Tandens moet vastgemaakt worden, en men bij het eten kan sluiten, dan een eenvoudig pennetje intesteken. JOURDAIN heeft een *Canul* aangeraden, die ten dezen opzichte zeer geschikt schijnt. Zij is voorzien met een schuifje, dat men bij het gebruiken van spijsze toedoet.

Men moet de gemaakte opening niet eerder laten toelopen, dan voor dat men overtuigd is, dat de natuurlijke weg tusschen den Kaakboezem en de Neus open is. Want is die gesloten, dan is het te vreezen, dat de ophoping van slijm eene nieuwe verzweering zal veroorzaken. Men behoort dus of die Konstopening gedurende het leven met een *Canul* open te houden, of den natuurlijken weg in de Neus, naar het voorschrift van JOURDAIN, te herstellen.

Op de ELFDE AFDEELING. Bladz. 327.

Van het Kikvorschgezwel.

In alle drie de Speekfelklieren en derzelver ontlastbuizen kunnen, even gelijk in de Klieren van den Hals, het Verhemelte, en de Lippen, verscheidene soorten van Gezwollen en steenachtige Verhardingen ontstaan. Men ziet ze echter meestentijds onder de Tong, ter plaatse waar de Ontlastbuis van WARTHON (*Ductus Warthonianus*) en de Ondertongfche Klierbuisjes (*Ductus glandularum Sublingualium*) zich openen. Zij ontstaan waarschijnlijk aldaar het meest, om dat de Buizen van WARTHON, na dat zij eerst scheef voorwaarts eene samenlopende richting gehouden hebben, voor dat zij met hunne mondjes onder de Tong uitkomen, nog eene buiging maken, en wederom als van elkander afwijken. Daardoor kan het dus ligter geschieden, dat de in haar beslotene stoffen, wanneer zij eenigzins taai zijn, worden opgehouden, en zodanig samenpakken, dat zij een gezwel veroorzaken.

Men moet de Vorschgezwollen onder de Tong van anderen, die ook aldaar kunnen ontstaan, wel onderscheiden. Ontsteking en Ettergezwollen zijn door hun plotseling opkomen, de geweldige pijn, en den minder beperkten omtrek kennelijk; dan al hield men dezen eens voor Vorschgezwollen, zulks zoude geene nadeelige gevolgen hebben. De Kaaksklieren zwellen somwijlen buitengewoon sterk op; maar dan breid zich het gezwel meer beneden, achter, en zijdewaarts uit, dan in die soort waarover wij hier handelen. Er ontstaan ook sponsaarrige Gezwollen onder de Tong: dan deze zijn week, oneffen, donkerrood, niet duidelijk bepaald, en daardoor insgelijks gemakkelijk van het eigenlijke Vorschgezwel te onderscheiden. Men heeft ook gezien, dat onder de Tong tegennatuurlijke Vleeschgezwollen ontstonden, die zich met de nabijgelegene deelen tegennatuurlijk vereénigden, en somwijlen zeer groot wierden. Dan deze onderscheiden zich van het Vorschgezwel door hunne digtheid en plaats. Menigmaal ontstaan 'er aan den binnenkant der Onderkaak uitwasfen uit het Been; of de inwendige Kaakbeensgraat (*Spina maxillaris interna*) steekt buitengemeen sterk vooruit. Men onderscheid dit ongemak van de Speekfelsteenen door deszelfs meerdere vastigheid en onbeweegbaarheid. Zie ACREL, *Chirurg. Vorfälle*, 1ste Th. pag. 212.

Sommige hebben de Vorschgezwollen, gelijk onder anderen ook de beroemde VAN GESSCHER, in zijne *Hedend. Algem. oefenende Heelkunde*, §. 663. bladz. 142. onder de Beursgezwollen gerangschikt; dan het is immers hier geen tegennatuurlijk gevormde Beurs, maar wel alleen de Speekfelbuis onder de Tong, die, door het bijeenhopen en stilstaan van zekere stoffe, is opgezet. Deze stoffe is somtijds gelijk aan Eijwit, of Geleiachtig; somwij-

wijlen dun en waterig, of breij- of steenachtig. Dikwijls schijnt zij, wanneer zij in den beginne vloeibaar is geweest, in het vervolg eerst hard en steenachtig te worden. Hoogstwaarschijnlijk word zij uit een ontarting van het Speeksel voordgebracht. Een *Chemisch* onderzoek naar den aart der Speekselsteentjes is mij nimmer voorgekomen; behalven dat WEGENER den door hem beschreven Steen bij onderzoek bevonden heeft Kalkaartig te zijn.

De Kikvorschgezwellen bereiken dikwijls eene zeer aanmerkelijke grootte. LA FAYE opereerde dusdanig een gezwel, het geen een half pond gipsachtige stoffe inhield. Een ander, waarvan CAPDEVILLE melding maakt, hield een geheel pond zandige stoffe, benevens een aanmerkelijke hoeveelheid taai vocht, in. Het hinderde den Lijder in het spreken en ademen, vulde bijna den geheelen mond op, en had de Tandden der beiden Kaakbeenderen uit derzelve kasfen gedreven. Zie *Memoires de l'Acad. de Chirurgie, Tom. V.*

Het is zeer waarschijnlijk, dat de Vorschgezwellen dikwijls van eene algemeene ongesteldheid der vochten, of van het Speeksel in 't bijzonder voortkomen; van welken aart echter dit ongemak is, weet niemand.

Somwijlen zijn de Vorschgezwellen aangeboren. Voorbeelden daarvan vind men door ALIX in zijne *Observ. Chirurg. Fascicul. I.* en AD. FR. VOGEL, in zijne *Chirurgische Wahrnemungen, 2te Samml.* aangehaald.

Het is opmerkenswaardig, dat bijna alle Vorschgezwellen, waarvan men voorbeelden vind opgetekend, aan de rechter zijde waren.

SOULLIER (*Journ. de Med. Tom. X.*) heeft negenmaal Vorschgezwellen van eene matige grootte door sterke ontlastmiddelen, die hij om de drie of vier dagen gebruiken liet, geheel weggenomen. Zelden echter zal zulk eene genezing alleen door inwendige middelen gelukken; op het minst dan, wanneer het gezwel steenachtige Verhardingen inhoud.

Is het Vorschgezwel niet zeer groot en de opening der Speekselbuis onder de Tong zeer wijd, dan is het somtijds doenlijk, de stoffe door enkel te drukken, of door het doen eener insnijding te ontlasten. Waarvan ons WEGENER twee voorbeelden verhaalt.

Het is ten huidigen dage niet meer de gewoonte zich van Brand- of Bijtmiddelen, ter opening of wegneming dezer gezwellen, té bedienen, maar men geeft met recht de voorkeur aan het Mes. Is de mond van de Speekselbuis verstopt, en heeft zich dezelve, door het ingehoudene vocht opgezet zijnde, tot eene gepunte uitpuiling gevormd, dan is het, wanneer het vocht nog vloeibaar is, ter ontlasting van hetzelfde voldoende, deszelfs punt slechts aftefnijden. Is de opening dezer Ontlastbuis in dusdanig een gezwel nog kennelijk, dan kan men de proef neemen, of men een dun *Provetje* of Kaarsje inbrengen, en op die wijze de opening verwijden kan, ten einde de ingeslotene stoffe uitteloozen. Maar is het gezwel groot, of
de

de ingehouden stoffe uitermate dik, dan moet men naar het voorschrift van BELL handelen. Is de door de Speekselbuis gevormde Beurs van een' zeer aanmerkelijken omtrek, of gedeeltelijk verhard, dan moet men het geen te veel is, of door bederf is aangetast wegsnijden.

De bloeding, die na de *Operatie* ontstaat, kan echter meestal door *Tampons* van Lorkenzwam (*Agaricus*) gestild worden. JOURDAIN heeft in zijn bovengenoemd Werk een verband beschreven, door wiens drukking men de Bloedstortingen aan en onder de Tong kan stelpen.

Op de DERTIENDE AFDEELING. Bladz. 331.

Van het snijden van den Tongriem.

Op verscheidene plaatsen matigen de Vroedvrouwen en Minnen het zich aan om de Kinderen van den Tongriem te snijden; en deze Konstbewerking verrichten zij dikwijls, als zij geheel onnodig is, en op de ongeschiktste wijze, namelijk door den Tongriem met de Nagels, die zij ten dien einde lang laten worden, doorteknijpen. De hierdoor veroorzaakte kwetsing kan, aan zulk een zacht deel als de Tong is, van kwade gevolgen zijn; zonder in overweging te neemen, dat ook het vuil, waarvan immer iets aan de Nagels dier vrouwen blijft zitten, aanleiding kan geven tot eene zeer rottige verzwearing. Men behoort dit misbruik des met alle kracht te keer te gaan.

Ter doorsnijding van den Tongriem heeft PETIT een *Instrument* uitgevonden, dat in zijn *Traité de Maladies Chirurgicales*, Tab. XXX. en XLIV. en in PLATNERS *Chirurgie* afgebeeld is.

Het kan in de Kinderen na het ondergaan der *Operatie* gemakkelijk gebeuren, dat 'er een bloeding uit de eenigzins doorgesneden vaten onder de Tong ontstaat, die men, uit hoofde dat zij al het in den mond uitvlietende bloed doorslikken, niet ontdekt. Dit kan gevaarlijke, ja zelfs dodelijke gevolgen hebben, waarom men daar tegen met zeer veel zorg op zijn hoede behoort te wezen. Ten minste moet men twee dagen lang altijd iemand bij aanhoudendheid het Kind doen gadeslaan, en wanneer het in den slaap eenige beweging maakt, waaruit men besluiten kan dat het zuigt of slikt, dan moet men oogenblikkelijk toezien of 'er bloed in den Mond is, ten einde de bloeding dadelijk te kunnen stillen.

Is de Tongriem te ver doorgesneden, of nit den aart zeer verslapt, zulks kan bij de Kinderen ook van kwade gevolgen zijn. Want de Tong kan als dan, indien het Kind zich gindsch en derwaarts beweegt, zo ver achteruit wijken, dat zij in de Keel blijft zitten, en het Kind doet stikken. SAUVAGE noemt dit toeval *Paraglosse deglutitoria*. Om hetzelfde voortekomen, is het meestal voldoende, dat men het Kind nauwkeurig gadesla,

en

en hetzelfde telkens bij het ontwaken eenen vinger in den mond steeke, of de borst doe geven. Ook kan men, ten einde de Tong niet terug wijke, een ijvooren staafjen tusschen de Kaakbeenderen dwars over dezelve heenen leggen, en hetzelfde in den Nek en onder de Kin met banden vastmaken. Wanneer de Tongriem in volwasfenen te slap of te ver is doorgefneeden, dan kan men zich bedienen van de Werktuigen door *PETIT* en *LE BLANC*, ter samenhechtinge van Wonden in de Tong uitgedacht. Men kan ook met voordeel deswegens nazien de Verhandeling van *LODER* en *LANG*, *de Frenulo. linguae ejusque incisione. Jenae 1785.* en *J. F. SCHWEIGHAEUSER, Disfert. de Affect. Linguae. Argentor. 1789.*

Op de EERSTE AFDEELING van het EEN-EN-DERTIGSTE HOOFDDEEL. Bladz. 334.

Van de Doofheid.

De zitplaats der Doofheid is zo verschillend, als de deelen die het werktuig des Gehoors samenstellen. Het valt gemakkelijk te begrijpen, dat zij even als andere ligchaamsdeelen aan ongemakken van onderscheidene aart onderhevig zijn; dan men is, wanneer deze inwendige en verborgene deelen lijden, niet in staat om in een levend ligchaam den zetel des gebreks door zekere bepaalde kenmerken te ontdekken, en bijgevolg is het ook buiten ons vermogen een zekere en allezins voldoende geneeswijze opte volgen. — Alleen dan is de natuur des ongemaks geheel kenelijk, wanneer de uitwendige Gehoorweg door in het ooglopende oorzaken op eene tegennatuurlijke wijze veranderd is. En dat de oorzaak der Doofheid in de Buis van *EUSTACHIUS* te zoeken zij, kan men, ten minste met eenen hogen graad van waarschijnlijkheid, gelijk ik dadelijk zal aantonen, vermoeden.

De ongemakken der onderscheidene deelen des Gehoorwegs, welke Doofheid te weegbrengen, zijn of enkel plaatselijk, of hangen van inwendige en algemeene ongesteldheden af. — In veele Koortfen worden de Lijders hardhorend of doof. Deze Doofheid blijft somtijds na het aflaten der Koortfen, alsmede na de Kinderpokken enz. enz. aanhouden, en word dan een op zich zelve staande ziekte. Het ophouden van natuurlijke Ontlastingen, Verplaatsingen van ziekte stoffen geven niet zelden aanleiding tot Doofheid; dan waarover te handelen hier de plaats niet is.

Men heeft getwijfeld, of men door voldoende tekenen de uit eene verstopping van de Buis van *EUSTACHIUS* ontstane Doofheid met zekerheid kennen kan. — *SIMS* geeft in de *Verhandelingen van de Geneeskundige Sociëteit te Londen*, de volgende kenmerken op. 1. De oorzaken en ziekten, die de Doofheid voorafgaan; als Verkoudheid, Zwelling en Ontsteking.

king der Amandelen. 2. Wanneer men de Neus en den Mond toehoudt, en dan den adem met geweld uit de Longen naar de holte van den Mond perst, dan voelt men, indien de Trompetten niet verstopt zijn, van binnen in het Oor eene sterke en somwijlen pijnlijke drukking op de Trommelvliezen; welke drukking integendeel, onder gelijke omstandigheden, niet gevoeld wordt, wanneer de Trompetten gesloten zijn. 3. Een Lijder, wiens beiden Trompetten verstopt zijn, hoort zijne eigen stemme niet zo klaar als anderzins. 4. Zulke lieden gevoelen immer in een of in beiden de Ooren een geruisch, als van kokend water, of van eenen aandruischenden stormwind. 5. Dergelijke Dooven hooren beter, wanneer zij zich op een wagen of op plaatsfen, waar veel gewoel en geruisch is, bevinden. 6. Wanneer 'er slechts één der Gehoortrompetten verstopt is, dan lijdt het Gehoor naar evenredigheid daar door veel meer, dan wanneer 'er aan den uitwendigen Gehoorweg van een der beiden zijden eene verstopping plaats heeft. Over het algemeen hoort de Lijder in alle soorten van Doofheid, waarin een of beiden de Trompetten open, en de inwendige deelen van het Oor welgesteld zijn, zijne eigen stemme zo klaar en duidelijk als voorheen, en om die reden spreken doove Lieden altijd veel zachter dan andere.

De mogelijk- of onmogelijkheid om deze soort van Doofheid te genezen, hangt van de gesteldheid der oorzaken af. Wanneer slechts een kleverige stoffe of een ligte Zwelling van het deze Buis bekleedende Vlies oorzaak der Verstopping is, dan heeft 'er mogelijkheid ter genezing plaats, en op dit geval rusten de voorflagen, welke soms betrekkelijk de genezing, doet. Hij merkt op, dat een dikwijls herhaald slikken, waar door het kraakbeenig en vliezig gedeelte der Trompetten in beweging gebragt wordt, de verstopping veroorzakende stoffe kan uitlozen; dat in dit geval dus ook een herhaald geeuwen, gorgelen, sterk spreken, hoesten, niezen, het inhouden van den adem, gevolgd van eene hevige uitademing, in een woord, alles wat eenen sterken aandrang van lucht in de *Eustachiaansche* Buizen kan te weegbrengen, somwijlen van goed gevolg zoude zijn. Hierop grondt hij nu het middel, dat hij als het gemakkelijkst en eenvoudigst ter genezing van dergelijke verstoppen, aanprijst. Hij wil, namelijk, dat de Lijder dikwijls, met een toegehouden Neus en sterk tegen de Tandén aangedrukte en gesloten lippen, zijnen adem met geweld uit de Longen persse. Dit heeft ten gevolge, dat de in den Mond en de Neus samengepakte lucht daar heen moet dringen, alwaar zijn eenen uitgang of den minsten tegenstand vinden zal, te weten naar de openingen der *Eustachiaansche* Buizen; en op die manier word door de persing van de lucht de Verstopping van dit kanaal, wanneer zij enkel uit Slijm ontstaan is, menigmaal reeds bij de eerste proefneeming, dikwijls na veelvuldige herhaaling van dezelve, onder gevoel van een sterk gekraak in het Oor weggenomen; en de Lijder krijgt daar door zijn Gehoor weder. Wanneer de Doofheid slechts in één Oor huisvest, en maar één Gehoortrompet verstopt is, dan behoort men, volgens Sims, het gezonde Oor uitwendig met
Wasch

Wasch of iets dergelijks toetstoppen, ten einde deszelfs Trommelvlies, bij het geweldig uitademen, geen gevaar lope van te barsten. Het is echter ook voldoende, wanneer men, intusfchen dat de adem met eenen toegehouden Mond en Neus word uitgeperst, de Wang der lijdende zijde vast aandrukke, maar die der gezonde zijde geheel vrij late. Want het laat zich begrijpen, dat de lucht aan dien kant, waar zij in de holte van den Mond de minste ruimte ontmoet, met het meeste geweld tegen de Gehoortrompet moet aandringen. Is dit middel echter, in gevalle de Trompetten met eene zeer taaije of onbeweegbare stoffe bezet zijn, niet voldoende, om dit ongemak te verhelpen, dan moet men middelen om te gorgelen gebruiken; Blaërtrekkende pleisters in de nabijheid der lijdende deelen aanleggen, of daar ter plaatse Etterdragten zetten; als ook Ontlastmiddelen toedienen; terwijl inmiddels de proef van uitademing, die als dan dikwijls beter gelukken zal, moet herhaald worden.

BELL verwerpt alle inspuitingen in de Gehoorbuizen, als ondoenlijk, of ten minste zeer bezwaarlijk; hij schijnt hier voornamelijk het oog te hebben op die inspuitingen, die langs den Mond geschieden. Intusfchen zijn 'er Schrijvers, die deze manier ten sterkste aanraden en verzekeren, dat zij bijzonderlijk de inspuitingen langs de Neus verscheidene malen, met den gelukkigsten uitslag, verricht hebben. De eerste die, voor zo ver mij bekend is, inspuitingen langs den Mond heeft aangeraden, is GUIJOT, in het Vierde Deel der *Machines et inventions approuvées par l'Acad. Royal de Scienc. Paris 1735*, onder den Titel van *Pompe pour Seringuer dans la bouche*. PETIT en DOUGLAS daarentegen houden staande, dat het gemakkelijker en beter is de inspuitingen van den kant der Neus te doen. ARCHIB. CLELAND vond ten dien einde eenige *Instrumenten* uit, die men in de *Philosoph. Transact. 1741*, No. 461. pag. 848 beschreven vind. Men leze ook hierover de Verhandeling van G. TEN HAAF, in het Vijfde Deel der *Verhandelingen van het Bataafsch Genootschap te Rotterdam*, pag. 216.

Wij zullen, om den Text van onzen Schrijver aan te vullen, ons voornamelijk alleen bepalen tot die inspuitingen in de *Eustachiaansche Buis*, welke langs de Neusholte kunnen worden ingebracht. De Opening dezer Buis in de Keel is taamlijk wijd, langwerpig, rond en voorwaarts uitstekende enz. enz. Wil men de inspuitingen verrichten, dan behoort men zich met derzelve plaatsing naauwkeurig bekend te maken. Men gebruikt daar toe een zilveren Buisje, het welk de dikte en lengte van eene gewone *Sonde* heeft, van voren een weinig gebogen, maar aan het achter met Schroeffslingeren voorzien is, ten einde daar mede een klein Spuitje te kunnen vereénigen. Men brengt dit Spuitje tusschen den Neusvleugel en het middenschot der Neus zo in, dat deszelfs bogt naar het bovendeele der Neusopening gekeerd is. Op die manier word het geheel vrij, voor zo ver het zich doen laat, tusschen het onderste Sponsbeen en den bodem der Neus, die het Verhemeltens Uitwas (*Apophysis palatina*) des Opperkaakbeens vormt, zonder ergens tegen aan te stoten,

fcheef naar achter, een weinig buitenwaarts en tevens naar beneden gevoerd. Zodra men nu in deze richting tot aan de opening der Gehoortrompet genaderd is, dan draait men het Buisje in dier voege om, dat zich het bolronde gedeelte zijner bogt tegen het middenshot der Neus, het holle integendeel naar den Neusvleugel wend, en op die manier, waarin men echter langzaam en zachtjens moet voortvaren, zal het voorste gedeelte van het Buisje, in de Trompet van EUSTACHIUS gemakkelijk binnen slippen. Alsdan schroeft men het Spuitje aan, en spuit het ten dien einde geschikte vocht, waartoe laauw water meestal voldoende is, voorzichtig in, enz. enz.

Wil men echter, het geen indedaad bezwaarlijk, maar niet onmogelijk is, de inspuiting langs den Mond doen, dan moet men de Tong nederdrukken, en den Lijder, bij het inbrengen des Werktuigs, met geweld laten uitademen, ten einde het zachte Verhemelte (*Palatum molle*) daardoor eenigermate oprijze. Dan word het Buisje, nadat het tot onder het zachte Verhemelte is doorgeschoven, naar boven en met deszelfs bogt scheef na de lijdende zijde digt achter en over het zachte Verhemelte en den Amandel gevoerd, en op zulk eene wijze in de Gehoorbuis gebragt. Het inspuiten geschied op dezelfde manier als de vorige.

B I J V O E G S E L S

T O T H E T

D E R D E D E E L;

HET ZEVEN-EN-DERTIGSTE HOOFDDEEL.

XII. AFDEELING. § 4. Bladz. 61.

Van de Wonden in de Darmbuis.

RICHTER geeft in zijne *Chirurgische Bibliotheek* N^o. X. verscheidene bedenkingen tegen de manier van Darmhechten door onzen Schrijver aangeprezen, op. Het oogmerk, zegt hij, dat de Wondarts met deze hechting heeft, kan en behoeft niet te strekken, om de Wonde dusdanig te veréénigen en te sluiten, dat 'er geen vuiligheden langs dezelve uitvloeien, en de randen harer lippen juist vlak tegen elkander leggen en genezen zullen. De flappe, beweegbare dunne randen eener Darm-

Darmwonde laten zich op zulk eene wijze niet samenhechten; dan zoude men steek bij steek moeten maken: maar dan had men ook ongetwijfeld eene hevige Ontsteking te vreezen, zonder nochtans verzekerd te zijn, dat 'er geene dunne vochten en winden zouden kunnen doordringen. Ook zoude men bij zulk een wijze van behandeling vooraf dienen verzekerd te zijn, dat men de draden zonder gevaar in de Buikholte kon laten zitten, want die uit te trekken is met zo veel steeken onmogelijk. Ook is het, naar zijne gedachten, nodeloos de Darmwonden door zulk eene enge hechting naauwkeurig samentevoeegen. De natuur sluit ze door samenhechting harer lippen aan de nabij gelegen deelen. Op die manier geneest de Wonde, ingevalle de gewonde Darm niet buiten de Buikholte is voortgedreven: waarom zoude zich de Wonde in het geval, waarover wij nu handelen, niet op dezelfde wijze sluiten? Het eenige ware oogmerk, dat een Wondarts bij het doen eener Darmhechting hebben kan, is om door middel der buiten de Buikwonde afhangende einden der Draden, de gewonde plaats des Darms in de nabijheid der Buikwonde te houden, ten einde de vuiligheid langs dien weg zoude kunnen uitvloeien. Het lijd geenen twijfel, of de Buikwonde moet als dan open blijven: maar zulks behoort ook in dat geval te geschieden, waarin de Darmwonde in het geheel niet gehecht is; en ook dan, wanneer de Hechting naar het voorschrift van BELL gemaakt word; doordien men als dan ook in het geheel niet verzekerd is, dat de vuiligheid niet zal doordringen.

Op § 10. Bladzijde 71.

Van de Wonden in de Pisblaas.

De raad van BELL, om Wonden in den bodem der Pisblaas met eene Bontwerkers hechting te vereénigen, is onuitvoerlijk. De gewonde Blaas zakt diep in het Bekken af, en men kan ze dus onmogelijk bereiken. Wilde men de uitwendige Wonde zodanig verwijden, dat men het Buikvlies, nevens de Darmen terug schuiven, en de Blaas op die manier naderen kon, dan zoude men den Lijder daar door aan een nog grooter gevaar bloot stellen. Daar men toch in diergelijke Wonden ten duidelijkste slechts het oogmerk kan hebben, om de uitstorting van Pis in de Buikholte te beletten, zo is het, gelijk RICHTER ter meergemelde plaatsse doet opmerken, veel beter zich enkel te vergenoegen met eenen buigsamen *Catheter* in de Wonde te leggen.

Op de XIV AFDEELING. Bladz. 80.

Van de gefchotene Wonden.

Men kan over het algemeen met opzicht tot het uitneemen van kogels en andere vreemde lichamen uit gefchotene Wonden, de volgende regelen vaststellen, dienende om het geene, wat onze Schrijver daaromtrent gezegd heeft, voor een gedeelte aan te vullen, en gedeeltelijk nader en duidelijker te bepalen.

1. Wanneer een Kogel in een zeer fcheeve richting en slechts twee duim diep ingedrongen is, dan moet men denzelfden nimmer langs de Wonde uittrekken, maar eenvoudig de uitwendige Wonde tot aan de plaats, waar de kogel zit, verwijden. Want wilde men de uittrekking onderneemen, zulks zoude de prikkeling nodeloos groter maken, en de vochten zouden zich, bij mangel eener tegenopening, in de Wonde bijéénzamelen en een Pijpzwear vormen, die men nu toch in het vervolg, en veelligt dieper, dan in het beginne bij de verettering der Wonde ware nodig geweest, moet opensnijden.

2. Is de Kogel op eene aanmerkelijke diepte blijven zitten, en ontdekt men, dat het kanaal tusschen de uitwendige Wonde en den Kogel veel langer is, dan de rechte Lijn, die zich tusschen den Kogel en het tegenovergestelde punt der uitwendige Wonde laat voorstellen, dan moet men den Kogel niet door de uitwendige Wonde, maar langs eene tegenopening uitneemen: verondersteld zijnde, dat men die tegenopening maken, en op die wijze den Kogel bereiken kan, zonder eenige deelen van belang te kwetsen.

3. Voelt men den Kogel onder de Huid uitpuilen, dan is 'er geen twiifel, of men moet daar ter plaatse eene tegenopening maken. — Dan dikwijls laat hij zich uitwendig niet voelen. Dan moet men boven het einde van het gesloten kanaal de tegenopening verrichten, en wel daar, waar de afstand tusschen den Kogel en de Oppervlakte op het kortst is: altijd in veronderstelling, dat men dit zonder kwetsing van eenige aanmerkelijke Bloedvaten, en andere deelen van belang volvoeren kan.

4. Is een Kogel diep in een Been blijven zitten, en kan men dien door middel van een Boor en andere Werktuigen niet uitneemen; dan is het geenzins in alle gevallen raadzaam, gelijk eenige Schrijvers gewild hebben, het Been aan de tegengestelde zijde door te booren: want men moet daarbij voor een gedeelte niet zelden een zeer groote en diepe insnijding in de zachte deelen doen, ten einde het Been te ontbloten; maar men loopt ook gevaar om door het booren het Been te verbrijzelen. Men behoort veel meer in overweging te neemen, of het niet beter is, den

den Kogel in het Been te laten zitten, dan uittrekken; vind men echter dat het laatste noodzakelijk is, dan doet men wel, wanneer men in de diepte van het geschoten kanaal de opening, die den Kogel in het Been gemaakt heeft, met booren verwijdt, en zich op die manier, ter bereikinge van denzelfden, de nodige ruimte verschafft. Is ondertusfchen het Been, aan de zijde der uitwendige Wonde met veel vleesch bedekt, of kan de doorboring van het Been niet geschieden zonder gevaar te lopen van belangrijke deelen te kwetsen, dan lijdt het geenen twijfel of men moet, indien de nood het vordert, dat de Kogel worde weggenomen, een tegenopening in het Been maken, te meer, wanneer herzelve, ter plaatse waar zulks geschieden moet, niet zeer sterk met vleesch overdekt is. Men zoude in geschotene Wonden van het Bekkeneel tegenopeningen kunnen maken om den Kogel uitteneemen, indien men deszelfs aanwezen, op eene zekere bepaalde plaats des Bekkeneels, met zekerheid ontdekken konde, dat echter maar zeer zelden doenlijk is.

5. Het uittrekken van vreemde ligchaamen moet, indien het doenlijk is, gelijk onze Schrijver zeer juist aanmerkt, en volgens de door hem gelegde gronden, ten spoedigste, dat is terstond na het toebrengen van de Wond geschieden; is het dan niet volvoerd, dan moet men zulks uitstellen tot op het tijdperk, waarop de Verettering invalt. Daar men ondertusfchen in geschotene Wonden altijd insnijdingen maken moet, zo gelukt het dikwijls langs dien weg den Kogel nog naar buiten te brengen, ofschoon 'er reeds eene aanmerkelijke Zwelling en Ontsteking aanwezig is. Dan men behoort, in zulk eenen toestand der Wonde, nooit hardnekkig voltehouden om den Kogel uittrekken, noch de daartoe aanprezen Werktuigen te gebruiken, of men moet genoegzaam verzekerd zijn, dat de Kogel oogenbliklijk volgen zal.

6. In alle gevallen, waarin de Kogel doorgaans niet te vinden is, of zich in het geheel niet van zijn plaats bewegen laat, of waarin men, om hem uittrekken, groot geweld moet doen, moet men gemeenlijk, zeer diepe en tevens onzekere tegeninsnijdingen doen, en, door dit alles den Lijder aan nog groter gevaar blootstellen, waarom men liever van alle zulke onderneemingen behoort aftezien, en afwachten, of de vastzittende vreemde dingen bij de Ettering, en door middel eener behoorlijke ligging, niet losraken, en de uitwendige opening naderen zullen. Volgens den regel moet men Kogels en andere vreemde ligchaamen, die diep in de Hersenen, de Longen, de Lever enz. enz. zijn doorgedrongen, daar laten blijven, vermids men, door een al te ijverige nasporing om ze te vinden en uittrekken, zeer ligt eenige deelen van aanbelang beschadigen kan. Waar van men bij de Schrijvers, voornamelijk in het *Journal de Medic.* Tom. XLI, en L, verscheidene ongelukkige gevallen vind aangetekend.

7. Is men genoodzaakt geweest, om een' Kogel in een der uitwendige Ledenmaten te laten zitten, en wil de Wonde zich, na een lang verloop van tijd, niet sluiten, maar vormt zij een Pijpzweer, dan kan men daar-
uit

uit zeker besluiten, dat eenig teruggebleven vreemd ligchaam daarvan de oorzaak is. In dit geval moet men de *Fistuleuse* opening dadelijk verwijderen, en eene nieuwe poging doen om den Kogel uit den weg te ruimen, dat als dan gewoonlijk ook gelukt.

Op het AGT-EN-DERTIGSTE HOOFDDEEL. § 5. Bladz. 107.

Van de Ontsteking en Ettergezwellen in de Borsten der Vrouwen.

De uitwendige middelen, waarvan men zich in de Ontsteking der Borsten bedient, behoren van dien aart te zijn, dat zij de uitlozing van het stilstaande Zog bevorderen kunnen. Deze werking kan men zich echter bezwaarlijk van het gebruik van samentrekkende middelen beloven, door dien deze veel eer het uitvloeien van het Zog verhinderen, en gevolgljik ook de Ontsteking zullen aanzetten. Veel meer dient men zijn toevlugt tot de weekmakende middelen te neemen; als het stooven der Borsten met warmen Waassem, met weekmakende pappen, als van Havergort, Kervel enz. enz. Het uithalen of ontledigen der Borsten met Zuigglazen is niet zeer aanteraden; de daar door teweeggebrachte Zog-uitlozing is niet genoegzaam, en deze werktuigen veroorzaken, wanneer de Borst reeds sterk opgezwollen en gespannen is, altijd veel pijn.

Laat, niettegenstaande het aanwenden dezer middelen, de Ontsteking zich niet oplossen, maar gaat zij tot Verettering over, dan is het, naar den regel, beter, en de genezing volgt veelal ook spoediger, de opening des Ettergezwellen aan de natuur over te laten, dan dat men zulks door de kunst bewerkt: ziet men zich echter door de omstandigheden gedrongen, het Mes te baat te neemen, dan behoeft men de opening echter niet groot te maken. Insgelijks behoort men, indien het Ettergezwel reeds opengebroken of door het Mes geopend is, met het gebruik van weekmakende middelen voortteverren.

De Verhardingen of Klonten hebben hunne zitplaats, of in het Celweeffel, of in de Borstklieren. In het eerste geval zijn zij oneffen, zelden bij uitstek hard, en kunnen altijd door weekmakende middelen, of opgelost, of tot Verettering gebracht worden. Indien de Verettering bezwaarlijk geschied, de Borst daarbij onpijnlijk is, en 'er zich slechts kleine Ettergezwellen voordoen, die langzaam opzwellen, van zelve niet ligt openbreken, zich terstond na het openbreken weder sluiten, dan is het nodig om prikkelende middelen, B. V. Gompelsters en dergelijke dingen bij de hand te neemen. Somwijlen doet het inwrijven van Kwikzalve of het vlogge Smeerfel (*Linimentum Volatile*) veel dienst. De

De Verhardingen in het Klierachtig gedeelte van de Borst, vereischen insgelijks weekmakende middelen, en, ingevalle deze niet toereikende zijn, Kwikzalven of andere oplosfende dingen.

Op § 14. Bladz. 163 enz.

Van een' eenvoudigen Beenknobbel, Venerifche Kalkbuilen enz.

Men zoude deze § met de beschrijving van nog verscheidene foorten van Beenziectens kunnen aanvullen, dan om niet te langwijlig te zijn wijzen wij onze Lezeren voornamelijk tot de *Memoires de l'Academie de Scienc. Memoir. de la Societ. de Med. Paris. Journal de Medicine. Memoir. de l'Acad. de Chirurg. De Philosoph. Transactions.* De Verhandelingen van MURRAIJ en NORELL; ISENFLAMM, VAN DER HAAR en anderen. Wij oordeelen het echter niet ondienstig melding te maaken van eene Beenziekte, die in deze dagen gelegenheid gegeven heeft tot verscheidene belangrijke navorschingen, namelijk het drooge Beenbederf, (*Necrosis Ossium*). — Men verstaat onder deze benaming het verfterven en uitdrogen van een Been, waarmede zich een nieuw gevormd Been veréénigt, dat het verstorvene of van alle kanten omringt, of nevens het zelve aanfluit.

Dit ongemak betreft meestentijds digte, zeer zelden sponsachtige, maar het allermeeft ronde Beenderen; boven alle andere Beenderen is het Scheenbeen daar aan blootgesteld, echter heeft men het ook aan het Dije-Opperarm-Elleboogs, en Sleutelbeen, aan de Onderkaak en het Schouderblad waargenomen. Deszelfs zitplaats is meestal in het midden-deel (*Diaphysis*) van het Been, of in deszelfs omtrek, of in een gedeelte van deszelfs middenlijn. Hangt de Ziekte van eene inwendige oorzaak af, dan zit zij op de uitwendige oppervlakte van het Been. Zij breid zich somwijlen over het geheele Been zo verre uit, dat de tot de geledingen behorende deelen daarvan alleen verschoond blijven; in andere gevallen wederom zijn hare grenzen meer hepaald. Dikwijls ontstaat zij slechts op één, somwijlen op meer plaatsfen te gelijk. De nieuwgevormde zelfstandigheid van Been omringt het verstorvene, even als eene schede, en heeft altijd een of meer *fistuleuse* openingen. Deze zelfstanstigheid is in den beginne week, word in het vervolg hard, en somwijlen zeer hard; is of gezond, gelijk andere Beenderen, of wanneer het sponsachtig gedeelte van het Been verrot, en het samenvoegende vermogen van deszelfs lijm daardoor vernietigd is, met verzwearingen aangestoken.

In kinderen en jonge lieden treft men dit ongemak veelvuldiger aan dan in ouden.

Deze ziekte is, of eenvoudig, of samengesteld. Eenvoudig als de Lijder voor het overige gezond is, geen pijn heeft, de stukken van het verstorven Been door den Etter gemakkelijk opgelost, en de niet opgeloste zonder veel moeite kunnen weggenomen worden. Dan men zegt dit ongemak samengesteld te zijn, wanneer het van eenen tegengestelden aart is, wanneer de nabij het verstorvene Beendeel liggende deelen insgelijks worden aangegrepen, en zich, in den geheelen omtrek van van het Celleweeffel van het lijdend deel, eene groote menigte kwaad-aartige stoffen bijeenzamelt.

Word een Been door het drooge Bederf aangetast, dan zwellen de daar boven liggende zachte deelen op, worden rood en gaan tot verettering over, of 'er ontstaat in de Huid, of plotsling, of lang naderhand, een Ettergezwel, waaronder men, zo het van zelve openbreekt of opengemaakt word, het Been somwijlen geheel beroofd van Beenvlies, meestal echter in de nabijheid der uitsteekfels raauw en aangestoken, maar in deszelfs midden droog en glad vind. Indien dit ongemak niet behoorlijk word behandeld, dan ontstaat daar uit een Pijpzweer, waar uit gestadig, somwijlen echter maar eene kleine hoeveelheid Etter afvloeit, dat zo lang aanhoud als 'er nog iets van het verstorven Been overig is. Deze Zweer verschaft gelegenheid, om het aanwezen dezer ziekte te kennen. Men ontdekt ze gemakkelijk, wanneer men met de *Sonde* het verstorvene Been bereiken kan, het geen men gevoelt bloot en los te zijn. Het ongemak valt bezwaarlijker te kennen, indien de uitwendige bekleedfelen door een groote menigte van vochten zijn opgezet, en een of meer *fistulose* Zweeren hebben, die zich in de diepte nitbreiden, en het onderliggend Been aansteken en bederven. Het ongemak laat zich nog moeilijker ontdekken, ingevalle de uitwendige Bekleedfelen geene kenmerken van ongesteldheid dragen, en 'er alleen een Pijpzweer aanwezig is, die, bij het vormen van het nieuwe Been, immer enger word en dieper doordringt, zo dat men de holligheid, waar in het verstorven Been ligt, in het geheel met geene *Sonde* bereiken kan. Intusfchen zal men nochtans met zeer veel grond van waarschijnlijkheid, wanneer men des Lijders ouderdom in aanmerking neemt, en ziet, dat de *fistulose* opening in de Huid zich daar, waar deze het naast op het Been ligt, in het ligchaam des laatstgenoemden en meestal in de nabijheid der uitsteekfelen bevind; en wanneer men vervolgens de diepte der opening, de geëvenredigde en niet vermeerderende hoeveelheid der uitvloeiende stoffe behoorlijk gadeslaat, den aart der Ziekte kunnen leeren kennen. — Hier mede moet men nu bovendien de voorafgaande oorzaken en den loop der Ziekte vergelijken, en onderzoeken, of het kwaad uit een in- of uitwendige oorzaak ontstaan is; of de Lijder van den beginne af aan een stompe pijn gevoeld heeft, die door den toevloed van vochten in het Beenvlies en het bijgelegen Celleweeffel, bij ontstane Ontsteking en Verettering stekend en kloppend, maar eindelijk na de opening des gezwels, en na de Verbreiding en

Ontlasting van den Etter verminderd of bijna geheel verdwenen is. Men moet ook niet uit het oog verliezen, dat bij dit Beenbederf een aanmerkelijk Beenharde Zwelling, en hardnekkige en diepdoordringende Pijpzweeren plaats grijpen, en dat het kwaad altijd reeds zeer lang heeft aangehouden, zonder zich in het geringst tot eenige verbetering geschikt te hebben. Ondanks alle deze omstandigheden, is het echter zeer waar, wat RICHTER, in zijne *Chirurg. Biblioth.* N°. VIII, pag. 72 zegt, dat de kentekenen dezès Beenbederfs in alle gevallen niet bepaald genoeg zijn, om ze van een gewoon Beenbederf te kunnen onderscheiden.

Naar de gedachten van DAVID is de *Necrosis* oorspronkelijk eene Ziekte van het Beenvlies, die zo wel door in- als uitwendige oorzaken ontstaan kan. Wordt het Beenvlies door eene of andere uitwendige oorzaak of door een daarop verplaatste Ziektestofte geprikkeld, zo ontstaat daar aan eene, zich immer verder uitbreidende Ontsteking en Verettering, wier stofte zich tusschen het Beenvlies, en het Been uitstort, het eerste rondom van het Been afscheid, het zelve eindelijk doorknaagt, en dan in het Celleweeffel een voelbaar Ettergezwel vormt. Het Beenvlies is dan even als eene Schede, die het Been in de rondte, geheel los en zonder eenigen samenhang, omvat. Daar echter de vereëning met het Beenvlies tot het leven van het Been indedaad hoogstnoodzakelijk is, zo meet het Been, zo verre die afscheiding zich uitstrekt, versterven. Het Beenvlies, dat in die gesteldheid de tot voeding van het Been bestemde vochten niet meer kan mededeelen, moet dezelve terug houden, word door dusdanig eene ophoping immer dikker, en verandert ten laatste in eene beenachtige Zelfstandigheid, die het verstorven Beendeel omringt of bedekt. De *fistuleuse* openingen, langs welken zich van te voren de onder het Beenvlies uitgestorte Etter ontlastte, blijven nu ook in de nieuwgevormde Beenschede aanwezig, en het is daardoor, dat men het verstorven Been in die holligheid ontdekken kan. Menigmaal gebeurt het ook, dat de Etter, in plaats van met kleine gaatjes het Beenvlies doorteknagen, een aanmerkelijk deel daarvan vernietigt; als dan blijft in de nieuwgevormde Beenschede eene grote opening, waardoor men de daarin besloten verstorvene Beendeelen zien en uitneemen kan.

RICHTER maakt in zijne *Chirurg. Biblioth.* N°. VI. pag. 504, tegen deze verklaring van DAVID de volgende aanmerking, dat tot het ontstaan van het nieuwe Been in geenen deele eene Verettering onder het Beenvlies, en een verharding van het laatstgenoemde vereischt word, maar dat zich veel eer het Beenmerg tusschen de Plaatjens of Rokken van het Beenvlies uitstort, en in dier voege een nieuw Been vormt, het geen ook des te waarschijnlijker is, doordien men somwijlen een bijzonder vlies tusschen het oude en nieuwe Been ontdekt. — Dat het Beenmerg, ten minsten somwijlen, zich tusschen de Plaatjens van het Beenvlies uitstort, en dus een versch Been formeert, is ook

het gevoelen van CHOPART: en dit schijnt ook bewezen te worden door de proeven, die TROJA en BLUMENBACH genomen hebben. Insgelijks maken opgamelde proeven het geloofbaar, dat het versterven van het oude, en het aangroeijen van het nieuwe Been, ook zonder oorspronkelijke Ontsteking en Verettering kan stand grijpen, wanneer namelijk het Beenmerg uit zijn plaats gedreven is.

De *Necrosis* der Beenderen ontstaat somwijlen door uitwendige oorzaken, als slaan, stoten, enz. enz. Dan somtijds ontdekt men haar zonder dat eenige de minste inwendige oorzaak, wier aart en eigenschap nochtans voor het grootste gedeelte onbekend is, daartoe eenige schijnbare aanleiding geeft, hoewel in sommige gevallen het Venusmet, Scorbutische en Zinkingachtige scherpte eenig aandeel daaraan schijnen gehad te hebben.

Heeft het ongemak zijnen zetel nabij de oppervlakte van het Been, en is het binnen enge grenzen bepaald, dan kan het binnen korten tijd en dikwijls met weinig moeite genezen worden. Komt het echter uit inwendige oorzaken en een kwaade gesteldheid der vochten voort, is het aangedane deel uittermate gezwollen, en met veele en sponsaartige Zweeren, welke eenen dunnen, stinkenden Etter uitleveren, overdekt, dan is de genezing immer zeer moeilijk en langdurig, zo niet onmogelijk; en zit het verstorven Been zo diep, dat het zich zonder gevaar niet laat ontbloten, of is het Bederf ook tot de naastliggende geledingen overgeslagen, dan is gemeenlijk alle moeite, voor zo verre de *Amputatie* onuitvoerlijk is, geheel vruchtloos.

De Natuur kan somwijlen dusdanig eene *Necrosis* zonder behulp van de kunst ter genezinge brengen. Verscheidene waarneemingen en in dieren bewerkstelligde proeven bewijzen, dat het in de nieuwe Beenschede ingesloten verstorven Been van tijd tot tijd al kleiner word, of geheel verteert. Het is mogelijk, dat dit voor een gedeelte door opneeming (*Absorbtie*) van het Beenmerg geschied; ondertuschen doet de Verettering, wanneer zij met dit soort van bederf gepaard gaat, nog veel meer af. Het verstorven Been, zegt DAVID, prikkelt als een vreemd ligchaam de nieuwgevormde en levendige Beenzelfstandigheid, daardoor word immer eene afscheiding van Etter aan den gang gehouden, waarin het verstorven Been als zwemt, en die het zelve eindelijk geheel ontbind. Langzamerhand vloeit die opgeloste stoffe tevens met den Etter naar buiten uit. Is het verstorven Beendeel niet zeer groot, en zijn des Lijders krachten toereikend, dan volgt de genezing langs dien weg, zonder eenige medewerking van de kunst; want zodra het verstorven Beendeel opgelost en uitgedreven is, dan houd de Verettering gewoonlijk van zelve op, en de openingen in het Been lopen toe. Maar heeft het tegendeel plaats, dan is de Natuur onvermogen, om op die wijze door zich zelve de genezing te volvoeren, en de Lijder moet, onder het te overvloedig en aanhoudend uitvloeijen van Etter, bezwijken.

De-

Deze aanmerkingen leeren ons voldoende genoeg, wat de Wondarts in deze Ziekte te doen hebbe. — Het verstorven Been moet beschouwd worden als een vreemd ligchaam, dat men, om de teweeggebragte Verettering te genezen, moet wegneemen. Is men dus overreed, dat men een droog Beenbederf te behandelen heeft, dan moet men onderzoeken, of het verstorven Been in de nieuwgevormde Beenschede vast of los zit. In het laatste geval kan men het oogenblikkelijk uitneemen: in het eerste moet men daar mede nog zo lang vertoeven, tot dat het Been loszit. Even zo moet men, wanneer het verstorven Been zeer klein is, alles aan de Natuur overlaten, en slechts de uitwendige *fistuleuse* opening behoorlijk open houden. Indien echter het Beendeel van eene aanmerkelijke grootte, maar tevens beweegbaar, en de voorhanden zijnde uitwendige opening te klein is, om het doode Been rechtstreeks langs dien weg te kunnen uitneemen, dan moet men zich, of met den *Trepaan*, of met Beitel en Hamer door het nieuwgevormde Been eenen toegang tot het oude banen, om het zelve langs die Konstopening weg te neemen. DAVID heeft op die manier zeer groote stukken van verstorven Beendeelen, onder anderen uit een Dijebeen een stuk van zeven duim, met een gelukkig gevolg uitgehaald. Is dit geschied, dan heeft men, indien de Lijder anderzins van eene goede lichaamsgesteldheid is, gemeenlijk niets meer te doen, dan dat men de bedorven plaatsen van het nieuwgevormde Been met een gloeiend Brandijzer aanraake, de Zweer zindelijk verbindt, en den Lijder een volkomen rust doe in acht neemen. De toevallen verdwijnen dan van zelve, de Verzweering wordt langzaamhand zuiver, en de gaatjens in het Been worden opgevuld enz. enz. Overigens begrijpt men van zelve, dat men, wanneer de Lijder zwak is, en het ongemak met een bekende inwendige oorzaak in verband staat, zo voor als na de *Operatie*, naar de omstandigheden geschikte middelen en eenen goeden leefregel behoort voorteschrijven.

Het lijdt geenen twijfel, dat men door deze wijze van behandeling in veele gevallen, waarin dusdanige Ziekte aanwezig is, en men ze met zekerheid kan kennen, dikwijls in staat zal zijn, om ledenmaten te behouden, die men anderzins gewoon is afzetten. Gaat dit Beenbederf onder tuschen met Verstijving en bederf in de Geledingen gepaard, dan kan men den Lijder niet anders dan door de *Amputatie* in het leven behouden.

Men vind bij HILDANUS, SCULTETUS en anderen, voorbeelden van Beenziectens beschreven, die indedaad niets anders dan eene dusdanige *Necrosis* waren. Men leest echter deze stoffe op de uitvoerigste wijze behandeld in de volgende Schriften: F. CHOPART et P. G. ROBERT, *Theses Anatomico-Chirurg. de Necrosi Ossium*, Paris 1776. DAVID, *Observat. sur une maladie d'os, connue sous le nom de Nécrose.*, Paris 1782. WEIDMANN, *Disfert. de Necrosi Ossium*.

Op §. 14. Bladz. 164.

Van den Winddoorn.

Men kan naar het gevoelen van RICHTER, in zijne *Grondbeginselen der Heelkunde*, den Winddoorn (*Spina Ventosa*) bezwaarlijk als een eigenfoortig Beenbederf beschouwen. Want het gewone Beenbederf neemt ook somwijlen van binnen in het Been eenen aanvang, en gaat dikwijls met hevige pijn en opzwellling van het Been gepaard, heeft ook somtijds zijn zitplaats in de Geledingen en sponsachtige Beenderen van Handen en Voeten. Daarentegen vind men hier en daar Beenzweeren, onder den naam van Winddoorn, beschreven, welke het eerste zich op de oppervlakte van het Been vertoonden, en die noch met geweldige pijnen, noch met zwellling der Beenderen gepaard gingen. Het onderscheid rust dus schier alleen op de benaming, en is in de Natuur niet gegrond. Men kan nochtans een Beenbederf, dat zeer hardnekkig is, en uit inwendige verborgene of bezwaarlijk wegtenemen oorzaken ontstaat, met recht een Winddoorn noemen. Het Venusfmet, Kropzeer; Scorbutische, Zinkingachtige en Kankerachtige Scherpste in de vochten kan dit ongemak te weeg brengen. Dan zeer dikwijls blijft de uitwendige oorzaak, ondanks alle navorschingen, onbekend. Dusdanig Beenbederf vereischt hoofdzakelijk inwendige middelen, ten einde de geheele lichaamsgesteldheid, en die der vochten te Verbeteren en de krachten te behouden. Tegen bekende inwendige oorzaken gebruikt men naar evenredigheid des ongemaks geschikte middelen; maar is de oorzaak onbekend, dan is men gedwongen zijn toevlugt tot algemeene middelen te neemen. Veele Geneesmeesters hebben, zelfs in zulke gevallen, waarin de Winddoorn niet van eenen *Venerischen* oorsprong was, het in- en uitwendig gebruik van Kwik middelen van nut bevonden; zij moeten slechts tijdig genoeg worden toegediend, eer nog het Gezwel en de Verettering te sterk de overhand hebben, en de Lijder nog krachten genoeg heeft. Anderen hebben Spiessglasmiddelen (*Antimonialia*); de Nachtschade (*Belladonna*), het Zeewater, het afkooksel van Meekrap (*Rubia tinctorum*), ten uitwendige gebruike; de gecampherde Olie (*Oleum Camphoratum*), het sap van Wilde Komkommers; de ontbinding van *Ammoniac Gum* in azijn van Goudglid, om uitwendig te gebruiken; en de Scheerling of dollé Kervel (*Cituta*) tot een uit- en inwendig gebruik aangeraden. Men zoude de Duivelsdrek (*Afa foetida*), die in een gewoon Beenbederf zeer dikwijls al veel dienst doet, insgelijks in den Winddoorn kunnen beproeven, mids de Lijder niet koortsig zij. HAHNEMANN roemt in den aanvang van den Winddoorn sterk de Aluinbaden. Zie zijne *Anleitung alte schäden gründlich zu heilen*, Leipz. 1784. Onlangs heeft men ook aangeraden, om, eer het ongemak nog is opengebrosen, een pap van gekneusde Bladeren en Wortelen van versch Schellekruid (*Chelidonium majus*) om te slaan, en daar mede on-
ge-

geveer een jaar lang voortteveren. Het Gezwel zoude door deze behandeling langfamerhand, met afchilfering van veele Beendeelen, verdwijnen. Zie ANT. GLUMM, *de Chelidonio majori*, Duisburg 1786.

Op de VIJFDE AFDEELING. Bladz. 193.

Van de Breuken der Sleutelbeenderen en Ribben.

DESAULT bedient zich in de Sleutelbeensbreuk van een zeer eenvoudig Verband, hetwelk door BRUNNER in N°. VIII. pag. 687 van RICHTERS *Chirurg. Biblioth.* beschreven is. Men legt een zeer dik kegelvormig kussentje in dier voege tusschen den Arm en het Lijf, dat deszelfs dikste deel in de Oxelkuil, maar het dunne tusschen den Arm en de Zijde ligt; in die gestalte bevestigt men den Arm en Voorarm met een lang windsfel, dat onbeweeglijk aan het lijf word vastgemaakt. Op die wijze ligt de Arm over het kussen als een hefboom op zijn rustpunt, en houd den Schouder als mede het Sleutelbeen in eenen bestendigen staat van uitrekking.

Op de ZEVENDE AFDEELING Bladz. 195.

Van de Breuken der Ongenaamde Beenderen.

Zij gaan meestentijds met kneuzing van- en drukking op het Rugmerg, en de daarvan afhingende toevallen, als het onwillig aflopen of opstopping van Afgang en Pis, verlamming der onderste Ledenmaten enz. enz. vergezeld, en kunnen ligt tot Ontsteking van verscheidene deelen van den Onderbuik aanleiding geven. Het ontdekken dezer Breuken valt gemeenlijk zeer zwaar, voornaamlijk in de Schaam- en Zitbeenderen, ten zij de Breuk van eerstgemelden juist in derzelyer samenvoeging viel. Zijn de Heupbeenderen gebroken, en is het bovendeel daarvan binnewaarts, naar de Buikholte gedrukt, dan is dit gemakkelijk te ontdekken. Ik kan niet zien, hoe in zulk een geval de genezing naar het voorschrift van BELL door een om het bovenste van de Dije gesslingerd Windsfel zoude kunnen bewerkt worden. Want dit Windsfel drukt rechtstreeks op deelen, die geheel onbeweeglijk zijn, als op het onderste gedeelte van het Darm of Heupbeen (*Os Ilium*), en kan dus op geenerhande wijze deszelfs herééniging met het bovenste ingedrukte Beendeel te weeg brengen. De behandeling in gelijk geval door BOYARD, in de *Philosoph. Transactions*, beschreven, schijnt ons toe veel beter te zijn. Het Heupbeen was omtrent drie vinger breed, onder deszelfs bovenrand dwars afgebroken, en het eind van dit boven afgebroken stuk in de Buik-

Buikholte gedrukt. Om hetzelfde weder op zijn natuurlijke plaats te herstellen, sloeg hij een breed Servet om de onware Ribben, en liet hetzelfde door twee Helpers vast aanhalen, terwijl een andere Helper het lijf aan de tegenovergestelde zijde van onderen samendrukte. Daardoor wierden de ingewanden van den Onderbuik, naar de holligheid van het Bekken gedreven, en op die manier de Breuk hersteld; die binnen het verloop van zes weken geheel genas; zijnde het om de korte Ribben geslagen Servet, den gantschen tijd door, niet afgenomen.

Op de A G T S T E A F D E E L I N G. Bladz. 197.

Van de Breuken van het Schouderblad.

Wanneer het Schouderblad aan zijn benedeneind dwars is afgebroken, dan kunnen de gebroken deelen zich verschuiven, en het ondereind word voorwaarts naar den Arm getrokken. Maar is het Schouderblad in de lengte gebroken, dan houden de Spieren deze verschuiving tegen. In het laatste geval is het zeer moeilijk om de Breuk te ontdekken, doordien het Schouderblad zich, om dat het met een aantal sterke Spieren bedekt is, aan het gevoel ontwijkt. Is de Graat des Schouderblads gebroken, dan kan men deze Breuk zeer gemakkelijk op het gevoel ontdekken. Gemeenlijk echter breekt maar één stuk daarvan af, en indien het gebeuren mogt, dat de geheele Graat in de lengte afbrak, dan zoude de Opperschouder (*Acromium*) ook breken, en dit zoude, zonder Ontwrichting van het Sleutelbeen, niet kunnen geschieden. Wanneer de Opperschouder is afgebroken, dan zinkt de Schouder weg, en men bemerkt een kuil op de plaats, alwaar de verééniging met het Sleutelbeen zijn moet. Hier behoort men zich echter te wachten, dat men zulk een geval niet voor een Ontwrichting van den Opperarm aanzie; een dwaling, die men voorkomen kan, wanneer men in overweging neemt, dat in het laatste geval altijd een tegennatuurlijke verhevenheid op een of andere plaats van het Schoudergewricht, een kuil daar, waar het Hoofd des Opperarms moet zitten, maar de Opperschouder, (wanneer deze bij eene Ontwrichting des Opperarms te gelijker tijd niet eenigzins bovenwaarts afgebroken is,) op zijn gewone plaats gevonden word. Vermoed men, dat de Hals van het Schouderblad (*Collum Scapulae*) gebroken is, dan moet men met den Vinger in de Okfelholte voelen, en te gelijker tijd den Arm laten bewegen, wel acht slaande, of men ook eenige kraking bespeurd.

Is een Breuk van het Schouderblad verschoven, dan is de herstelling altijd zeer moeilijk: want de uitrekking kan maar alleen door spanning van de Spieren volvoerd worden. Men behoort ten dien einde den Arm door eenen Helper langzamerhand naar het Hoofd in de hoogte en voorwaarts

waarts te laten brengen, zo dat het Voorhoofd vlak tegen over den Elleboog sta. Hier door worden de groote en kleine ronde Spier van den Opperarm (*Teres major et minor*) gespannen en bewerken de Uitrekking, terwijl de daar tegenover liggende Ruitwijze Spieren (*Musculi Rhomboidei*) ook gespannen raken, en aan den grond (*Basis*) des Schouderblads de Tegenrekking te weeg brengen.

Is de Opperschouder gebroken, dan kan men de herstelling daar van op tweeërlije wijze verrichten. Men laat, of den Arm in de hoogte opheffen, om daardoor de Driepuntige Spier te verflappen, terwijl men te gelijker tijd den Vinger onder den Opperschouder brengt, en dezen poogt te doen oprijzen; of men laat, dat beter schijnt te zijn, den Arm recht van onder naar boven heffen, ten einde het Hoofd des Opperarms, dat onmiddelijk onder den Opperschouder ligt, het zelve zoudde opligten en in de Gewrichtsholte drijven. Bij het aanleggen des Verbands heeft men voornamelijk dit in het oog te houden, dat de Arm niet naar beneden wegvalle, en om die reden behoort men den Draagband geheel kort te maken. Op gelijken voet moet men ook handelen, wanneer het Ravenbekswijze Uitsteeksel (*Processus Coracoideus*) of de Schouderhals gebroken is. Men zie daar over BÖTTCHER in zijne *Abhandlung von der Krankheiten der Knochen*, pag. 182.

Op de NEGENDE AFDEELING Bladz. 128.

Van de Breuken des Opperarms.

Wanneer het Opperarmbeen digt aan deszelfs Hoofd gebroken is, dan kan het somwijlen bezwaarlijk vallen dit te ontdekken, uit hoofde dat de Driepuntige Spier het voelen van dezelve eenigzins hinderlijk is.

In dusdanig eene Breuk des Opperarms heeft LEDRAN zich, volgens zijne beschrijving in de *Memoir. de l'Acad. de Chirurg.* Tom. IV, van het volgend Verband bediend. — Hij bewond den Arm, na de Breuk hersteld te hebben, met een Windsel van vier duimen breed en anderhalf voet lang; tusschen den Arm en de Ribben plaatste hij een matrasje, ter dikte eenes halven Vingers, en omwikkelde diensvolgens den Arm en Borst te samen met een vier duim breed Windsel. BÖTTCHER prijst de volgende handelwijze aan; men legt namelijk een verscheiden maal toegevouwen *Servet* tusschen den Arm en de Ribben, zo digt bij den Oxelkuil als met mogelijkheid geschieden kan. Deze Drukdoek moet de dikte van een duim of iets meer hebben, op dat de afstand, dien de Arm door toedoen van het Schouderblad en Sleutelbeen verkrijgt, behoorlijk worde aangevuld, wijl het Verband anderzins den Arm te sterk tegen de Borst drukt, en de natuurlijke plaatsing van het Been als ook van de

herstelde Breuk daardoor veranderd word. Alsdan word de Arm door middel van een niet zeer breed Windfel, met kringwijze van onder naar bovengaande omslingeringen, aan de Borst vastgehecht.

Op de TIENDE AFDEELING Bladz. 200.

Van de Breuken des Voorarms.

Wanneer de kleine Ellepijp alléén in stukken gebroken is, dan kan de Lijder zijn hand niet binnen noch buitenwaarts draaien, maar wel den Arm uitstrekken en buigen. Het laatste kan hij ook nog gedeeltelijk doen, indien de groote Ellepijp maar alléén gebroken is; dan beiden deze bewegingen zijn, wanneer aan beiden deze Beenderen eene breuk plaats heeft, geheel ondoenlijk.

De ruimte tusschen de groote en kleine Ellepijp, word bij een Breuk dezer Beenderen, door de werking der wederzijdsche Spieren verminderd; om welke reden men, wanneer de Uit- en Tegenrekking bij het zetten van de Breuk aan den Voorarm zelve geschied, moet beducht zijn, dat de beide Breuk-einden nog sterker zullen worden samengedrukt, dan de Spieren alléén zouden doen. Hier bij komt nog deze omstandigheid, dat veele Spieren van den Voorarm aan het onsterfte gedeelte van den Opperarm, hunnen oorsprong hebben, en aan den Voorarm grootendeels Peesaschtig worden; waardoor men dan, wanneer de Uitrekking aan den Voorarm geschied, natuurlijker wijze het Spierachtig gedeelte aanvat, en het *Tendineuse* vrijlaat. Hieruit is insgelijks de noodzakelijkheid blijkbaar, om de Uitrekking aan de Hand, en de Tegenrekking aan den Opperarm te doen, in dier voege, dat de laatste met de eerstgenoemde eenen rechten hoek vormt. Men moet zo wel bij de Uitrekking, als gedurende het geheele beloop der genezing, den Arm voorover laten gekanteld houden.

Om beiden de Beenderen van den Voorarm, gedurende de genezing van elkander verwijderd te houden, raad POUTEAU in zijne *Oeuvres Posthumes, Tom. II.*, om aan beiden de zijden tusschen de Beenderen een opgerold Windfel te leggen, en daar over een paar Spalken, die breeder moeten zijn dan de Arm, en om dezelve een Kringwijzen Zwachtel te slaan, dien men sterk moet aanhalen, ten einde de opgerolde Windfels stevig genoeg tusschen de Beenderen drukken. RICHTER merkt in zijne *Chirurgische Bibliotheek, N°. VII. pag. 341*, daartegen aan, dat de lange Rollen, welke zich over den geheelen Voorarm uitstrekken, gelijk ook soortgelijke trapswijze aangelegde *Longuetten*, door derzelver drukking den omloop des Bloeds zo sterk moeten hinderen, dat 'er zwellings en pijn ontstaan, die den Wondarts noodzaken van de drukking aftezien. Doet hij

hij zulks ondertusfchen, dan word zijn oogmerk, om de Beenderen van elkander aftehouden, noodwendig verijdel. Waarvoor men niet behoeft bevreesd te zijn, wanneer men in plaats van twee lange Rollen, vier kleine neemt twee duim lang en één duim dik, en van dezen op ieder zijde, één omtrent een duim boven, en de andere even zo ver onder Breuk tusfchen de Beenderen legge. De Spalken van THEDEN: voor den Voorarm zijn daartoe ook bij uitstek geschikt.

Het Elleboogsuitsteekfel (*Olecranon*) heeft in zeer veele opzichten, als de vasthechting der Spieren en Peezen en derzelver inplanting, zeer veel overeenkomst met de Knieschijf. Het valt zelden voor, dat het breekt, en CAMPER heeft daarvan slechts twee gevallen gezien. In beiden genas de Breuk niet volkomen door Weer (*Callus*), maar alleen door een vliezige Zelfstandigheid; en CAMPER is van gedachten, dat dit altijd zo geschied; dat men dus nimmer eene volmaakte genezing van het gebroken deel moet zoeken te bewerken, maar den Arm, nadat de Zwelling en Ontsteking door rust en geschikte middelen zijn opgeheven, dagelijks voorzichtig behoort te laten bewegen, ten einde 'er geene Gewrichtsverstijving (*Anchylosis*) ontsta, en de Brokken alleen door de Pees der driepuntige Spier (*Deltoides*), en eene vliezige samengroeijing veréénigd worden. Zie zijne *Disfert. de Fractura Patellae et Olecrani* pag. 63. Daarentegen beweert SHELDON in zijn *Essay on the Fractura of the Patella or Kneecap etc.*, dat de Breuk van het Elleboogsuitsteekfel indedaad door een volkomen *Callus* kan genezen worden. Om deze verééniging en de juiste samenvoeging der gebroken deelen te bevorderen, moet men de aan het *Olecranium* vastzittende Spieren trachten in verslappig te houden: en dit volvoerd men door het Uittrekken van den Arm, waar door het onderste gedeelte van het afgebroken Elleboogsuitsteekfel naar boven, en met het bovenstuk samengevoegd, en het laatstgemelde in de daarvoor geschikte holligheid aan de Opperarm word ingedrukt. Tegen het ten einde loopen der genezing moet men den Voorarm, om verstramming in den Beursband voortekomen, nu en dan zachtjens op en neder bewegen, maar tusfchen beiden echter den Arm altijd weder in den staat van Uittrekking brengen.

Op de TWAALFDE AFDEELING Bladz. 205.

Van de Breuken van het Dijëbeen.

Een Breuk van den Hals des Dijëbeens ontstaat meestentijds door een een' val op den grooten Draaier (*Trochanter major*), of door het vallen van een Paard, of ook wel door een wederomstoot, wanneer iemand met uitgestrekte Beenen van een hoogte affpringt, of op de Knieën valt. De Hals des Dijëbeens, kan door diergelyke aanleiding gevende oorzaken

des te gemakkelijker breeken, daar hij een scheeve richting heeft; van onder naar boven veel breeder is, dan van achter naar voren; hol van vlakke, los en sponsachtig van ligchaam is. Ook is hij zeer weinig bedekt, en, uit hoofde van zijn sponsaartig samenstel, aan uit onderscheidene inwendige oorzaken voortkomend Beenbederf bij uitstek blootgesteld; in jonge lieden is de Hals enkel een Aangroefsel (*Epiphysis*), dat aan uiterlijk geweld ligtelijk medegeeft; in oude lieden is hij zeer broos.

Het is zeer moeilijk de Breuk van den Dijëbeens-hals duidelijk en zeker te kennen. Zij word zeer gemakkelijk en niet zelden voornamelijk met een Ontwrichting van het Dijëbeen; als mede in kleine kinderen met een losrukking van Hoofd des Dijëbeens van deszelfs Hals verwisfeld.

Als bijzondere eigene kentekenen dezer Breuk, geeft BRUNNINGHAUSEN de volgende op: 1. Hevige pijnen in het Heupgewricht. 2. Onvermogen des Lijders om het Been te kunnen optillen. 3. Wanneer men de eene hand op den grooten Draaier legt, en met de andere de Knie omvat en beweegt, dan laat zich de *Trochanter* naar alle zijden bewegen. 4. Bespeurt men bij de beweging van de Dijëbeen eene kraking. 5. Kan men de Dije tot hare natuurlijke lengte uitstrekken, maar zij word, zodra men daarmede ophoud, wederom korter. 6. De lijdende Dije laat zich niet zonder pijn van de gezonde verwijderen. 7. Maar brengt men haar wederom digter bij de gezonde, dan gevoelt de Lijder verzachting. 8. Men kan den Voorvoet gemakkelijk binnen- en buitenwaarts draaien. 9. De Knie staat een weinig gebogen. 10. De Bil is aan de lijdende zijde altijd dikker. 11. De Lijder kan op den Voet van die zijde niet staan. 12. De groote Draaier staat over de buitenvlakte des Heupbeens naar buiten gekeerd. 13. De Knie en Voorvoet staan buitenwaarts. 14. Het gebroken Been is korter dan het gezonde. Van deze Kenmerken, die gedeeltelijk ook door SABATIER zijn aangevoerd, zijn alle niet even eigen aan de Breuk van de Hals des Dijëbeens. Want veele van dezelve, bijzonder N°. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, zijn, offchoon BRUNNINGHAUSEN de twee laatste laatstgenoemde voor de meest beslisschende houd, gelijk RICHTER in zijn *Chirurg. Biblioth.*, N°. IX. pag. 585. aanmerkt, twijfelachtig; en vinden ook in andere ongemakken en toevallen van het Dijëbeen plaats. De Kentekenen onder N°. 3 en 8 zijn beslisschend. De overige zijn aantemerken als omstandigheden, die aan deze Breuk, maar ook aan de Ontwrichting van de Dije gemeen zijn.

De Breuk van den Hals des Dijëbeens is altijd zeer bezwaarlijk te genezen, maar echter niet zo ongeneesbaar, als veele Schrijvers beweerd hebben. Wanneer 'er zich Bloed of eenig ander vocht aan het lijdend Gewricht heeft uitgestort, dan heelt de Breuk niet, en de Lijder sterft aan eene Uitteering. In oude lieden heelt de Breuk zelden; echter heeft men voorbeelden van eene gelukkige herstelling. In Kwaadsappigen is daag-

daartoe weinig hoop. Hoe geringer het geweld was, dat de Breuk veroorzaakt heeft, des te zwaarer is de genezing, doordien men dan altijd op eene inwendige oorzaak moet bedacht zijn. Is het Hoofd des Dijebéens binnenwaarts, ter plaats waar het voormaals Kraakbeenig was van den Hals afgebroken, of is het Hoofd in jonge lieden aan de kraakbeenige samenvoeging van den Hals gerukt, dan kan het indedaad, om dat het als dan met het Dijebéen verder in geen verband meer staat, van de Banden en het Beenvlies is losgescheurd, geene voeding meer verkrijgen kan, en, even als een vreemd ligchaam, in de Gewrichtsholte zit, bezwaarlijk ooit weder ter genezing komen. Kan de Lijder, na verloop van twee of drie maanden, nog niet op zijn Beenen staan; ontdekt men bij de beweging van de Dije eenig gekraak, en laat zich de buitenwaarts uitgevallen groote Draaier zonder eenige pijn te rug schuiven, en word de beweging hier door gemakkelijker gemaakt, dan is de Breuk nog niet hersteld, en men kan ook bezwaarlijk hoop voeden, haar ooit geheeld te zien. Blijft 'er, na de genezing in jonge lieden, eene mankheid over, dan heeft men reden om te vreezen, dat 'er met den tijd ook eene kromming van de Ruggraat zal plaats grijpen.

Het is niet moeilijk zodanige Breuk te herstellen, maar het kost veel moeite om de Brokken samentehouden. Na de genezing blijft 'er gewoonlijk eene waterachtige zwelling van het lijdende deel over, die gedeeltelijk aan deszelfs zwakte, of aan het kwalijkgevormde Beenweer (*Callus*), waardoor de terugvoerende Vaten gedrukt worden, maar gedeeltelijk ook aan andere oorzaken is toeteschrijven. MORGAGNI vond in eene Vrouw, die in haar jeugd den Hals des Dijebéens gebroken, en sinds dien tijd een zuchtige zwelling aan de Dije behouden had, na derzelve overlijden, dat de Aderen van het lijdend deel $\frac{2}{3}$ nauwer waren, dan die van het gezonde, en dat de Heupader (*Vena iliaca*) dezer zijde, ter plaats waar zij zich in de Holle Ader ontlast, geheel en al was toegegroeid. BRUNNINGHAUSEN is van oordeel, dat dit aan eene voorafgaande Ontsteking moet worden toegeschreven.

Daar het Dijebéen, wanneer het aan deszelfs Hals is afgebroken, buitenwaarts valt, en korter word, zo hebben hier twee aanwijzingen (*indicaciones*) plaats; de eerste is, dat men het binnenwaarts brenge; en de tweede, dat men het naar beneden trekke; waardoor de van elkander gescheiden Beenbrokken dan wederom samengebragt worden. Het eerste is het noodzakelijkste; want zonder dat, helpt de Uitrekking en Tegenrekking niets. Daarentegen kan men de Breuk, wanneer men het Dijebéen binnenwaarts brengt, zonder Uitrekking weder herstellen. BRUNNINGHAUSEN bewijst, dat de *Centraallijn* van het Dijebéen, en die van het Hoofd en den Hals des Dijebéens, onder een' Hoek van 130 graaden malkander doorsnijden; dat de sterkste Spieren niet naar de *Centraallijn* van het Dijebéen, maar naar die des Hoofds en van den Hals des Dijebéens werken; dat dus daardoor het onderste gedeelte van den Hals tegen het bovenste vast word aangedrukt, en op zijn plaats blijft; welke plaatsing alléén door een van buiten kom-

mend geweld kan vernietigd worden. Hij heeft, even gelijk SABATIER, een breuk van den Hals des Dijebeens gezien, zonder dat de Dije eenigzins korter was, en de Beenbrokken niet verschoven waren. Het is diensvolgens immer noodzakelijk, om het Dijebeen binnenwaarts terugtebrengen, en doet men zulks, dan word de Breuk ook genoegzaam hersteld, terwijl de Spieren als dan door hunne natuurlijke werkzaamheid de Beenbrokken behoorlijk bij elkander brengen en veréénigen. Maar is het Lid tevens korter geworden en buitenwaarts getrokken, en de Beenbrokken diensvolgens verschoven, om het even of zulks reeds bij het breeken, of naderhand door beweging des Lijders geschied zij, zo kan men door de Uitrekking alléén, indien het Dijebeen niet binnenwaarts gebragt word, de Breuk nooit behoorlijk zetten. Men behoort zeer veel geweld te gebruiken, om den tegenstand der ingekrompene Spieren te overmeesteren. De Dije kan, wel is waar, daardoor binnen weinig tijd tot hare behoorlijke lengte worden uitgerek: maar het is bezwaarlijk voor een mensch, om die Uitrekking tot den volkomen afloop der genezing, zes weeken en nog langer, uittehouden. Ook moet men beducht zijn, dat de hierbij tusschen de Beenen doorgehaalde, en boven Knie aangelegde band, door de aanhoudende drukking, Ontsteking en Versterking veroorzaken zal. Maar al is alles goed afgelopen, dan nog moet noodwendig, wanneer de Beenstukken werkelijk zijn verschoven geweest, de Knie en Voet, na de genezing, al te sterk naar buiten uit staan. BRUNNINGHAUSEN verwerpt om die reden alle die wijzen van behandeling, waarbij men het slechts bij deze Uit- en Tegenrekking heeft laten berusten, zo als ook de geneeswijze van SABATIER, die indedaad zeer onzeker is, en dikwijls nadeelig moet zijn.

BRUNNINGHAUSENS manier van behandeling is hoofdzakelijk daartoe ingericht, om het Dijebeen binnenwaarts te brengen: zij is geheel eenvoudig, en bestaat wezenlijk in niets anders, dan in de lijdende Dije aan de gezonde vasttebinden. De Lijder word op een matras recht uitgestrekt. Deze ligging is hier enkel en alléén maar nodig, om door de Bilsieren (*Glutaei*) den grooten Draaijer naar de Gewrichtsholte te trekken, en daardoor de gebroken deelen bij elkander te houden, daarentegen in eene gebogen ligging deze zelfde Spieren dien Draaijer verschuiven, den Beursband aan de achterzijde te sterk spannen, en van vooren te zeer verslappen, waardoor het Dijebeenshoofd, wanneer de genezing volgt, in eene gedwongen ligging bij het uitstrekken van zijn plaats gebragt zijnde, veelligt ook de ronde Band van het Dijebeenshoofd beschadigd word. Heeft men nu den Lijder zulk eene uitgestrekte ligging bezorgd; dan legt men, wanneer de Dije niet is opgekrompen, tegelijker tijd het Verband aan; maar is zij verkort, en zijn de Beenbrokken dus verschoven, dan maakt men oogenblikkelijk de Uit- en Tegenrekking op de volgende wijze. Men haalt een' breeden sterken Band aan de gezonde zijde tusschen de Beenen door, en laat dien bovenaan door een' Helper vasthouden. Een andere Helper omvat de Knie. Alsdan tast men, wanneer de Breuk aan de rechter zijde is, met de linkerhand onder de Dije door, en legt haar bo-

boven op derzelver binnenkant. Met de rechter hand vat men de Dije boven de Knie, en nu laat men de Helpers trekken, terwijl men van boven met de linker hand de Dije buitenwaarts van het lijf weghaalt, ten einde de raauwe Beenderen op de weeke deelen niet zouden schuuren. Ziet men nu dat het Lid zijne behoorlijke lengte heeft verkregen, dan drukt men met de linker hand op den grooten Draaijer, maar met de rechter het aangedane Lid sterk tegen het gezonde, en laat het in die richting blijven. Nu is de Breuk hersteld, en blijft ook zo zitten, wanneer men ook, indien het nodig is, de Dijën slechts met een Windsel boven de Knien samenbind. Zekerheidshalve is het nochtans beter, het Verband op de volgende manier te maken. Men neeme een houten Spalk, die naar de uitwendige oppervlakte der Dije is uitgesneden, en van boven eene kleine uitholing voor den grooten Draaijer, van onderen eene grootere, voor de uitwendige oppervlakte van de Knie heeft, en waaraan boven en onder twee sterke gevoederde Riemen met Gaspen zijn vastgemaakt. De bovenste Riem moet langer zijn dan de onderste, ten einde hij volkomen om de Heupen des lidders zal kunnen sluiten. Deze Spalk legt men aan den buitenkant der uitgestrekte Dije aan; de bovenste Riem word om de Heupen, de onderste om beiden de Knieën aangehaald en vastgegespt. Tusschen de Knie en den Enkel legt men, om het wrijven en de pijnen voortekomen, zachte drukdoeken, of, dat nog beter is, lederen met Paardenhair gevulde ringen. Om de Beenderen des te beter in eenen staat van Uitrekking te houden, maakt men een luts van eenen zachten maar tevens sterken katoenen Band, slaat ze om het Been der lijdende zijde boven den Enklaauw, en maakt met beiden de einden van den band een strop om den gezonden Voet, waarin hetzelfde als in een Stijgbeugel rust. Strakt het gezonde Been zich dan uit, dan moet het aangedane ook noodzakelijk worden uitgestrekt. Men zie Plaat XXXIX. Fig. 10 en 11. Is de Lijder op zulk eene wijze verbonden, dan laat men hem op zijn rug uitgestrekt liggen, wel zorgdragende dat het Hoofd en de Borst vooral niet te hoog geplaatst zijn. Om de pijnlijke gloejing der Hielen voortekomen, legt men een los toegevouwen stuk Lijnwaad onder de Pees van ACHILLES. Wil de Lijder zijn gevoeg doen, dan wende hij zich op de gezonde zijde, het geen zonder pijn en gevaar geschieden kan. Is het in den beginne noodzakelijk om over het lijdend deel stovingen omteslaan, dan laat men de Spalken weg, tot dat eerstgenoemde hunne werking gedaan hebben, en bind de Dije boven de Knieën slechts aan elkander. Is de Lijder wat ongezeggelijk of woelig, dan kan men aan het ondereind der Spalken nog een Riem vast maken, en onder de Knieën vastgespen, waardoor men dan derzelver buiging verhindert.

De Breuk van den Dijebeenshals geneest somwijlen, even als andere Beenbreuken, door Beenweer; in andere gevallen wederom door nieuwe gevormde Banden, waarvan RUYSCH in zijn *Thesaur. Anatom. IX. pag. 57. N°. LXXIV.* een voorbeeld verhaald, en aldaar heeft doen afbeelden. Menigmaal gebeurt het echter dat de Breuk in het geheel niet geneest, en dit geval kan van drieërlijen aart zijn. Of het gebruik van het Lid gaat

gaat geheel verloren, waarbij niet zelden de geheele Hals van het Dijebeen uitteert, gelijk RUYSCH, MORGAGNI en SIEBOLD, hebben waargenomen, en waarover men ook BONN, *Theses osf. morbos.* pag. 66. N^o. CCIV. kan nazien. Of de Breuk heelt wel in het geheel niet, maar de Natuur vervult het gebrek, en ondersteunt het Lid door verdikking der Banden en van het Beenvlies, gelijk MORGAGNI gezien heeft. Of 'er vormt zich een nieuw Gewricht, waarvan LUDWIG in zijn *Programm. de Collo femoris ejusque fractura.* Lips. 1755. SABATIER in de *Memoir. de l'Academ. de Chirurg.* Tom. IV. en voornamelijk BRUNNINGHAUSEN in zijne *Abhandlung über den Bruch des Schenkelbeinhalses*, voorbeelden aanvoeren.

Op de DERTIENDE AFDEELING. Bladz. 211.

Van de Breuken der Knieschijf.

Over deze Breuk, die indedaad zeer merkwaardig en bijzonder eigensoortig is, hebben wij in de laatstverloperne jaren drie fraaie Schriften gekregen, als J. SHELDON'S *Essay on the Fracture of the Patella or the Kneepan, containing a new und efficacious method of treating that accident.* London 1789. J. J. H. BUCKINGS *Abhandlung vom Kniesheibenbruch, nebst der beschreibung einer neuen maschiene dazu.* Stendal 1789. en P. CAMBERS bovengenoemde *Disfertatio de Fractura Patellae et Olecrani.*

Eene gebroken Knieschijf kan op drieërlije wijze weder samengroeien; als, door wezenlijk Beenweer, door Peesachtige, en door Vliezige Samenhechtingen. Zonder ons met de twistgedingen over die onderscheidene wijzen van verééniging intelaten, zullen wij ons alléénlijk vergenoegen met te zeggen, dat dwarsche Breuken van de Knieschijf meestentijds enkel door tussehenkomst van Peesachtige en Vliezige deelen genezen zijn. Om welke reden veelen der beroemdste Wondartsen, als WARNER, POTT, ACREL, CAMPER, FLAJANI en onze Schrijver beweerden, dat het in de behandeling van een Breuk der Knieschijf juist niet nodig is de Beenbrokken in onmiddelijke aanraking te brengen, doordien 'er zich toch zeer zelden een waar Beenweer vormt, en eene eenvoudige verééniging van dit Been door middel van Peesachtige of Vliezige verlengselen den Lijder in staat stelt om zijne Knie te gebruiken. Ja zelfs word ons door POTT verzekerd, dat die Lijders, bij welken de gebroken stukken niet juist veréénigd, maar eenigzins van elkander verwijderd waren, naar zijn ondervinding, het best gingen.

Op deze veronderstelling, en op het aangenomen gevoelen, dat de moeite, om de stukken der gebroken Knieschijf zeer dicht bij elkander te brengen, en de daarteboven noodzakelijk langduurende rust van het Lid zeer ligt eene Gewrichtsverflijving kan teweegbrengen, gronden zich bij-
na

na alle de voorschriften, die deze Schrijvers ter behandeling der Knieschijfbreuk aan de hand geven. Ik wil hier slechts dat geene ten bewijze aanvoeren wat CAMPER, wegens het herstellen der gebroken Knieschijf zonder volkomen verééniging gezegd heeft.

De beste Geneesaanwijzing, zegt deze beroemde Man, is deze, dat men de herééniging der gebroken Knieschijf door eene Peesachtige zelfstandigheid trachte te bevorderen; men moet de Beenbrokken bij elkander brengen, en de Knie eenigen tijd laten rusten, niet, om eene verééniging door *Callus* te verkrijgen, maar bloot om de Zwelling en Pijn wegteneemen, en het verder losfcheuren der Peezen te verhoeden. Nadat de Lijder te bedde gebragt is, strekt men die Knie uit, wrijft haar met Wijn of Azijn, of met Boomolie, of, wanneer 'er eene sterke kneuzing plaats heeft, met eene ontbinding van *Ammoniakzout*, of andere verdeclende middelen; hierop schuift men de Beenstukken, zo dicht als doenlijk is, samen, terwijl men den Voet des Lijders hoger legt, dan deszelfs rug. De Knieschijf word door een Windfel, dat zo eenvoudig moet zijn als maar mogelijk is, en de Spieren van de Knie matig moet drukken, bevestigd. Zes of tien dagen, of doorgaans maar zo lang, tot de Zwelling, Pijn en Ontsteking verdwenen zijn, moet de Lijder in die houding blijven liggen. Als dan vergunt men hem optestaan, of met een kruk, of door iemand ondersteund, een kleine wijl te wandelen, waarmede hij gedurig een weinig langer moet aanhouden, tot dat hij wederom zo veel kracht in de Knie heeft, om alleen te kunnen gaan, het geen dikwijls zeer schielijk geschied. Laat men volgens dit voorschrift den Lijder slechts een' korten tijd het bed houden, dan behoeft men niet, gelijk andere willen, de Knie bij ieder verband te buigen; want het is niet te vreezen, die de Knie in dien korten tijd stijf zal worden.

In de wezenlijkste deelen stemmen deze door CAMPER opgegevene regelen met die gronden overéén, welke door WARNER, POTT en FLAJANI zijn aangenomen.

Daar men nochtans gevallen genoeg heeft, dat de Breuk der Knieschijf door tuschenkomst van een volkomen Beenweer is genezen geworden, zonder dat 'er eene Verstijving na bleef, zo behoort men om die reden, naar mijne gedachten, deze manier van behandeling, welke de Knieschijf in haren natuurlijken stand herstelt, en gevolgelijk ook de voorkeur verdient, altijd in het werk trachten te stellen. Ik wil hier slechts kortelijk die voorschriften aanstippen, die THEDEN, SHELDON en BUCKING ons hebben medegedeeld.

Wanneer men, zegt THEDEN, de Dwarsbreuk der Knieschijf gelukkig en zonder eenige nablijvende stijfheid genezen wil, dan moet men de gebroken stukken zo dicht bij elkander brengen, als doenlijk is. Dit geschied zeer gemakkelijk, indien men, terwijl de Lijder op zijnen rug ligt, den Voet en de Dije in diervoege om hoog tilt, dat hij met het

ligchaam des Lijders eenen rechten hoek formeert. In deze houding worden de uitstrekkende Dijespieren verflapt, waardoor het bovenstuk der Knieschijf gemakkelijk naar beneden gebragt en aan het onderste kan gevoegd worden. Is dit geschied, dan legt men naast de veréénigde Knieschijfstukken aan iedere zijde eene stevige drievierde elle lange *Longuette* aan, en maakt dezelve boven en onder de Knie met drie omslingeringen van een twee vingeren breed Windfel vast; tusfchen deze kringwijze omslingeringen steekt men een twee vingeren breed stuk Bordpapier, dat het Windfel glad en gelijk houdt. Hierop vat men de beiden einden der eene *Longuette*, haalt door middel van derzelve bovendeel het kringwijs Windfel onder tegen het bovenstuk der Knieschijf, en schuift dat deel der *Longuette* schuinsch naar onder tegen de Knieschijf. Met het onder eind der *Longuette* haalt men de onderste omslingering des Windfels tegen het onderste der Knieschijf om hoog, en legt dezelve schuins over de eerste *Longuette* naast de Knieschijf. Hierop slaat men het kringwijs Windfel tweemaal om beiden de einden der *Longuette*, met oogmerk om dezelve te bevestigen. Even zo handelt men met den toestel aan de andere zijde. Het Been legt men in een Lade, die tot onder de Dije komt, en zodanig moet gevoerd zijn, dat de Hiel en de Kuit nergens op drukken. Deze Lade laat men aan den Ondervoet zodanig verhogen, dat het uitgestrekte Been met het ligchaam eenen stompen hoek maakt. Bij deze behandeling, zegt THEDEN, worden de stukken der Knieschijf vast bijéengehouden, en de Lijder op ver na niet zo zeer bezwaard, dan bij de gewone wijze van behandeling, vermids de Knieschijf nu geheel vrij ligt. Hij verzekerd bij die manier nimmer een na blijvende Gewrichtsverstijving, noch Ontsteking, noch Koorts te hebben waargenomen. Hij wil alleen, dat men de Breuk, wanneer 'er Zwelling en Ontsteking aanwezig zijn, nooit eerder herstelle, dan nadat dezelve zijn verdwenen.

SHELDON voert, als een noodwendig vereischte ter gelukkige genezing dezer Breuk aan, dat het Heupgewricht moet gebogen zijn, vermids daardoor de geheele menigte der Dije-uitstrekkende Spieren nader bij de Knie komen, waardoor dan ook het bovendeel der gebroken Knieschijf nader bij het onderste komt. — Om welke reden hij in een versche Knieschijfbreuk, wanneer men een sterke Zwelling en Spanning te duchten heeft, geen Windfel wil gebruikt hebben, maar raad alleen, dat de Lijder op de eene of andere zijde, al na dat het hem 't gemakkelijkst valt, moet nederliggen, om daarbij het ligchaam naar de Dije te buigen, en de Knie een weinig krom te doen houden. De buiging van het Heupgewricht is genoegzaam, wanneer daardoor het bovenste deel der Knieschijf zo nabij als mogelijk is bij het onderste gebragt word. Heeft 'er geene Zwelling, noch Spanning plaats, of is dezelve reeds verdwenen, dan raad SHELDON om het gewone, door HEISTER beschrevene, samengestelde Linnenwindfel of dat van BROMFIELD aanteleggen, of een krans van stroo om de Knie te slaan, en dezelve met een Windfel onder en boven de Knie te bevestigen; maar als de Lijder slapen wil, nog een

een bijzonder Windsel omtessaan, met oogmerk om te verhinderen, dat hij het Been niet te zeer uitsprekke of de Knie te veel buige. De Lijder moet dit Windsel na de genezing niet terstond afdoen, maar nog eenigen tijd blijven dragen. Op die manier, denkt hij, kan de gebroken Knieschijf weder volkomen veréénigd worden, waaraan CAMPER echter zeer twijfelt.

BUCKINGS wijze van behandeling is de volgende: wanneer hij niets anders bij de hand heeft, dan doet hij het Verband schier geheel en al naar de manier van THEDEN; maar anders bedient hij zich van eenen toestel, waarvan ik de voornaamste stukken en derzelver wijze van aanleggen, op Plaat XXXIX Fig. 6, 7, 8, 9, heb doen afbeelden. De voornaamste stukken dezès Toestels bestaan in de buigsaame Beenlade, Fig. 6, 7. en de beiden Halvemaanen Fig. 8. De Beenlade maakt men op de volgende wijze: Men snijdt een stuk Russisch Leder van *a* tot *b* (Fig. 6) elf duim, en *a* tot *c* veertien duim lang. Op deszelfs binnenzijde legt men in de lengte twaalf dunne houten Spaanstroken even lang als het Leder, maar die anderhalve lijn dik, en elf lijnen breed zijn, op gelijken afstand van elkander, zo dat de eerste en laatste Spaan op een afstand van twee lijnen breed van de randen van het Leder verwijderd blijven, ten einde de voering daar aan te kunnen vastnaaijen. Deze voering bestaat uit een ander dun stuk Leder, dat even lang en breed is als het eerste, en dat aan dien kant, welke zich als het binnendeel der Beenlade voordoet, met Linnen moet overtrokken zijn. — Dit Linnen word in de rondte een weinig omgeslagen, en wel zo, dat het omslag tusschen beiden de stukken Leder komt. De Voering word boven de Spaanstroken en het Buitenleder vastgenaaid; zo dat vlak aan ieder zijde van elken Spaan eene naad naar beneden loopt. Aan beiden de zijden der vier eerste Spaanen maakt men tusschen beiden de naden, drie duim van boven, een duim lange Spleet of Opening; een tweede diergelijke Spleet drie duim van onderen, en eene derde in het midden dezer beiden, zo dat de middelste daarvan vijf en een half duim van den boven- en onderrand (Fig. 6, 7, *d. g. f.*) afstaat. Is dit verricht, dan keert men het Leder om, en naait uitwendig in een rechte lijn met de drie Openingen tusschen den vijfden en zesden Spaan ter linkerzijde drie Juchlederen en van voren spits gesneden Riemmen (Fig. 6. *h. h. h. i. i. i.*) vast, elkter lengte van één Voet en tien Duim, en één duim breed. De verkeerde zijde word dan opgenaaid, zo dat de met dun geel koper belegde Spitsen naar de linkerzijde gekeerd zijn. Op de andere of rechter helft van het Leder, insgelijks tusschen den vijfden en zesden Spaan worden in een rechte lijn met de Spleeten en Riemmen drie in riemtjes bevestigde Gespen (Fig. 6. *k, k, k.*), in diervoege vastgenaaid, dat derzelver Tongen naar de rechterzijde staan. De twee andere stukken dezès toestels zijn de zogenoemde Halvemaanen; die beiden even groot, ieder vier duim en zeven Lijnen lang, één duim zeven Lijnen breed, en van stevig Blik moeten gemaakt zijn. Aan beider randen (Fig. 8, *d.*) is een rond stuk uitgesneden. Deze beiden stukken moeten

ten echter over het geheel iets breeder genomen worden, dan hier is opgegeven, met oogmerk om aan derzelve dwarsranden van boven en onder drie Stroken uit te snijden, die men moet onbuigen tot Haken (Fig. 8, *e, a, e, b*, strekkende om de riemen door te halen. Rondom den geheelen rand dezer stukken slaat men kleine gaatjes, om de Voering te kunnen vasthechten. Aan het onderstuk klinkt men twee ijzeren rechtopstaande Haakjens (Fig. 8. *p. q.*) vast, die twee lijnen dik, een half duim lang, en in de midden met schuinsche inkervingen voorzien zijn. Aan de bovenste halve Maan worden twee smalle drie duim en agt lijnen lange blikken Hengfels met scharnieren (Fig. 8. *w. t.*) vastgeklonken, die in haar geheele lengte een rij van gaatjes hebben, groot genoeg, om over de Haakjens *p. q.* te gaan. De in diervoege gemaakte, en naar de rondte van de Knie gebogen stukken, worden eindelijk aan beiden de zijden met Zeemleder overtrokken. Deze nu dus beschrevene *Machine* word op de volgende manier aangelegd. Het Been van den zittenden of liggenden Lijder word uitgestrekt, en de Lade Fig. 6. onder het Kniegewricht, dat men vooraf met eenige *Compresfen* moet opvullen, nedergelegd. Alsdan poogt men het bovenstuk der Knieschijf tegen het onderste te schuiven, middelerwijl een Helper te gelijker tijd de Huid nevens de Spieren terughoud, ten einde het bovenstuk der Knieschijf vrijer worde. Zijn de beiden Brokken der Knieschijf dicht genoeg bij elkander gebragt, dan houd de Wondarts dezelve met de Vingeren van de Linkerhand vast, en legt met de rechter de bovenste halve Maan (Fig. 8. *w. e. d.*) zo aan, dat derzelve uitranding het bovendeel der gebroken Knieschijf insluit. Even zo handelt men met het aanleggen van het onderstuk met betrekking tot het onderste deel der gebroken Knieschijf. De Helper moet nu de Dijespieren loslaten en de beiden halve Maanen aandrukken, en samenhouden. Uit de dikte der Dije en van het Been moet men nu afmeetten, of men alle de Spaanen der Lade Fig. 6. nodig hebbe, en of de Riemen *h. h. h.*, zonder door de openingen, *d. f. g.* gestoken te worden, de Lade in de rondte, gelijk in Fig. 9. moeten omvatten; of dat men deze Riemen, door den eersten, tweeden, derden of vierden rij der openingen *d. f. g.* moet steeken. In het laatste geval behoren zij van buiten naar binnen te worden doorgestoken, en men moet aan den binnenkant nog zo veel drukdoeken aanleggen als nodig is, om de breedte der Lade optevullen. Alsdan word de bovenste Riem door de drie Haken van het bovenstuk gehaald, en aan de andere zijde der Lade door een opening weder naar buiten doorgestoken en vastgegespt. Even zo handelt men met opzicht tot het onderstuk. Is dit verricht, dan trekt men beiden de Hengfels der bovenste halve Maan zo sterk aan als nodig is, om de Beenbrokken in de meestmogelijke nabijheid te brengen, en maakt ze door middel der in de Hengfels zijnde gaatjens aan de Haakjens (Fig. 8. *p. q.*) vast. Over de tuschen beiden de halve Maanen vastzittende Knieschijf, word een dikke drukdoek, die men bovendien nog met Leder of Bordpapier bedekken kan, aangelegd, en de Middenriem der Lade daarover heenen toegegespt. Onder de voordeelen, die **BUCKING** van het

het gebruik dezès toefstels beloofst, zijnde de volgende de belangrijkste; dat de geheele toefstel tot het aflopen der genezing kan blijven zitten; dat men de Knieschijf daarbij altijd in oogenschouw kan neemen; dat hij voor alle Knieschijven, en voor langwerpige, zo wel als voor dwarsche Breuken, ja zelfs voor Splinter en samengefelde kan gebruikt worden; dat men zonder den toefstel afteneemen, gedurende de genezing, de Knie kan laten buigen.

Op de VIERDE AFDEELING van het VEERTIGSTE
HOOFDDEEL. Bladz. 239.

Van d' Ontwrichtingen der Onderkaak.

Onze Schrijver ontkent, dat de Onderkaak achterwaarts ontwrichten kan. Dat dit echter mogelijk zij, bewijst ons een geval, het welk door J. VOGEL in zijne *Anatomischen, Chirurgischen und Medicinischen Beobachtungen* in 1759 te Rostock uitgegeven, is te boek gesteld. In deze Ontwrichting is de Mond sterk gesloten. Eer men de Ontwrichting hersteld, moet men uitwendig weekmakende en verslappende middelen aanleggen. Ter herstelling zelve is het noodzakelijk, dat men de Onderkaak met beide de handen aan derzelve achterhoeken neder- en voorwaarts drukke.

FABRE heeft in zijne *Observations de Chirurgie*, ter herstelling der naar beneden ontwrichte Kaak, twee manieren aan de hand gegeven, welke van de gewone afwijken. Men legt den linker Duim op de eene, en den linker Wijsvinger op de andere Wang, en drukt daar mede sterk op de spitse Uitwassen (*Processus Coronoides*) der Onderkaak; dan geeft men met de rechterhand voor op de Kin een kleinen slag, waardoor dan de Onderkaak in het gewricht springt. De tweede wijze van herstelling is deze: men legt beiden de Duimen op de Wangen sterk tegen de spitse Uitwassen, en de overige Vingers onder de Kin, en heft met laatstgenoemden de Kin omhoog, middelerwijl dat men met de Duimen de spitse Uitwassen om laag drukt. Dan beiden deze manieren hebben haare zwarigheden, die RICHTER in zijne *Chirurgische Bibliothek*, N^o. V. pag. 290 zeer juist beschreven heeft.

Op de ZESDE AFDEELING. Bladz. 243.

Van de Ontwrichtingen van de Ruggraat, het Heilig- en Staartbeen.

De Wervelbeenderen kunnen, volgens derzelve samenstel, niet volkomen ontwrichten zonder te breeken of een schiekelijke dood ten gevolge

te hebben, maar wel voor een gedeelte aan hare schuinsche Uitwasfen van elkander wijken. Men kan met MURRAIJ, in zijne *Disfertatio de Spinae dorfi Luxationibus*, twee foorten van deze afwijking vaststellen. Eene rechte afwijking, wanneer de schuinsche Uitwasfen aan beiden de zijden verfehoven zijn, en een zijdelingsche, wanneer zij slechts aan de eene zijde van elkander verwijderd zijnde, aan de andere echter bijna hare natuurlijke plaatsing behouden hebben. Deze laatste foort van Ontwrichting is gewoonlijk schuinsch.

Zijn de schuinsche Wervelbeens Uitwasfen aan beiden de zijden van elkander geweken, dan is de Ruggraat geheel recht voorwaarts gebogen, en de Lijder lijdt, als het ligchaam nog meer voorover gebogen word, geweldige pijnen, om dat de gespannen Spieren en Banden dan nog meer worden uitgerekt: daarentegen gevoelt hij verligting, wanneer de Ruggraat uitgestrekt, of zachtjens achterover gebogen word, en de Spieren hierdoor eenige verflapping bekomen. In de zijdelingsche Ontwrichting is de Ruggraat naar de linkerzijde gebogen, wanneer de rechter Uitwasfen van elkander wijken, en zo ook omgekeerd.

Zijn de Halswervelen ontwricht, dan hangt het Hoofd op de Borst neder. Heeft 'er eene Ontwrichting der twee eerste Halswervelbeenderen plaats, dan doen zich die toevallen voor, welke boven bij de beschrijving van de Ontwrichting van het Hoofd zijn aangetekend. Bepaalt de Ontwrichting zich tot den derden, vierden, vijfden of zesden Halswervel, dan word de Lijder, wanneer 'er tevens geene Hersfenschudding aanwezig is, wel is waar, niet zinneloos, maar de ademhaling word nochtans beklemd, en de onder het Hoofd gelegene leden verlamd en gevoelloos. (LUDWIG, *de Luxatione Vertebrarum Colli*. Lips. 1767.) De Wervelbeenderen van den Rug kunnen nooit ontwrichten, zonder dat zij en de Ribben te gelijk breeken. Daarentegen onderscheid de afwijking van den laaften Rugwervel zich van de Ontwrichting des eersten Rugwervelbeens, door de Verlamming en Verzwakking der onderste ledematen, en het opstoppen of onwillig aflopen van den Afgang en de Pis. Over het algemeen genomen, zijn in dit laatste geval de toevallen zachter, dan bij de Ontwrichting van den bovensten Wervel, doordien het onderste gedeelte van het Rugmerg dunner is, en de holte van de Ruggraat niet zo sterk opvult, als boven aan; ook is van den negenden Rugwervel af, de weg, dien de Zenuwen der Ruggraat van hunnen oorsprong af, tot aan de openingen, langs welke zij naar buiten gaan, afleggen, taamlijk lang. Om welke reden 'er, bij het van elkander wijken der Lendenwervelen, indien de Ontwrichting niet zeer groot is, noch op het Rugmerg, noch op deszelfs Zenuwen eene bij uitstek groote drukking plaats heeft, En om gelijke reden geschied het in dusdanige gevallen ook dikwijls, dat 'er in de onderste ledematen nog eenig gevoel van beweging overblijft, of in korten tijd wederom hersteld word.

De Ontwrichting der Wervelbeenderen kan in eenen geheel rechten en uitgestreken stand des ligchaams niet voorvallen: zelfs niet, (ten minste niet zonder het breeken der graatachtige Uitsteekfels), wanneer de Ruggraat achter overgebogen is, omdat alsdan de Wervelbeenderen door drukking der Tusschenwervelbeens Banden (*Ligamenta intervertebralia*) nog meer tegen elkander geperst, de Graatachtige Uitsteekfels nader samengebragt, maar de schuinsche Uitwassen ook over den rand der bovenste naar beneden gedrukt worden. Deze Ontwrichting geschied daarentegen het gemakkelijkst, wanneer het ligchaam sterk voorover of ter zijde gebogen word, vermids alsdan de voorste tusschenruimte door samendrukking der Tusschenwervelbeens Banden, voorwaarts kleiner, en de afstand der Graatachtige Uitsteekfels grooter word, terwijl de afhellende schuinsche Uitwassen zich boven de opsteigenden op- en achterwaarts bewegen. Maar word de Ruggraat ter zijde gebogen, dan worden aldaar de Tusschenwervelbeens Banden sterker gedrukt, de Graatachtige en schuinsche Uitsteekfels komen nader bij elkander, terwijl deze zelfde deelen aan de tegengestelde zijde meer van elkander afwijken. Uit dit alles volgt nu, dat de Ontwrichting der Wervelbeenderen het gemakkelijkst word veroorzaakt, wanneer iemand op het Hoofd valt, een' zwaaren last plotfeling op zijnen gebogen Rug laadt; met zwaarbeladen Schouderen op den grond valt, of in het sterk bukken, aan eene schielijke en geweldige drukking is bloot gesteld. RAVATON beweert in zijne *Pratique moderne de la Chirurgie*, Tom. IV., pag. 123, dat een sterke voorwaartsche of zijdelingsche buiging van de Ruggraat meestentijds een loscheuring en uitrekking der Banden; maar springen, vallen en stooten eene werkelijke Ontwrichting zal te weeg brengen.

Ontwrichtingen der Wervelen, die met schudding van het Rugmerg gepaard gaan, zijn gevaarlijker dan anderen, waarin dit toeval geen plaats heeft. Daarom zijn die Wervel-ontwrichtingen gevaarlijker, die door het vallen van een hoogte ontstaan, dan die, welke door eene drukking op den gebogen Rug veroorzaakt zijn. Wanneer 'er te gelijker tijd meer Wervelbeenderen ontwricht zijn, dan is, naar het gevoelen van HEISTER, des Lijders toestand minder gevaarlijk, dan wanneer 'er slechts één ontwricht is. Dit is ook niet onwaarschijnlijk, daar het zelfde bij de kromming van de Ruggraat plaats heeft. Zijn de schuinsche Uitwassen aan beiden zijden van elkander afgeweken, dan is de toestand des Lijders, gelijk MURRAIJ zegt, gemeenlijk beter, en de genezing gemakkelijker, dan wanneer zij slechts aan eene zijde verschoven zijn, om dat in het eerste geval, het Rugmerg niet ligt zo sterk samengedrukt word, en de herstelling minder tegenstand ontmoet. Overigens heeft men in deze Ontwrichting niet slechts hare onmiddellijke gevolgen te vreezen, maar ook die, welke zich, niet zelden eerst lang na de volbragte herstelling, voordoen: namelijk Ontsteking en Verzweering der Wervelbanden, Beenbederf, Winddoorn, Beenknobbels, Spekgezwellen der Wervelbeenderen, en Eetgerzwellen in de Lenden.

In het eerste stuk van SCHMUCKERS *Vermischten Chirurgischen Schriften*, verhaalt RUDIGER een geval en genezing eener Ontwrichting van den laatsten Rug- en eersten Lendenwervel, die door een op des Lijders Rug omvergevallen muur veroorzaakt was. De herstelling geschiedde door een rechte uitrekking des ligchaams; het herstelde Wervelbeen wierd door een daarop gelegd zwaar gewigt op zijn plaats gehouden, en men liet den Lijder veertien dagen lang op zijn buik nederliggen.

Blijft 'er na het zetten der Ontwrichting vrees over voor zware Pijn en Ontsteking, dan moet men met de verkoelende Geneeswijze aanhouden; ook kan men op de voormaals Ontwrichte plaats Bloedzuigers aanzetten. Is eene aanhoudende zwakte of Verlamming het gevolg dezès ongemaks, dan moet men de Ruggraat met een vlug smeersel en *Tinctuur* van Spaansche Vliegen wrijven, en koude Dropbaden laten gebruiken.

Na het herstellen van het ontwrichte Staartbeen, moet men den Lijder langen tijd niet anders, dan op een' Stoel met een gat laten zitten. Is de Ontwrichting na buiten uit geschied, dan moet men gedurig Aars-sputingen zetten, om voor te komen, dat 'er bij het persen tot Afgang geene nieuwe Ontwrichting ontsta.

Op de NEGENDE AFDEELING. Bladz. 252.

Van de Ontwrichtingen des Opperarms.

In sterke lieden trekken de Spieren zich zodanig samen, dat men ze enkel met de handen en touwen niet kan overheesteren. Men moet zich om die reden van Werktuigen, en voornamelijk van het *Glosfocomium* bedienen. Zeer geschikt is ten dien einde het Werktug van PURMANN, door VAN HUSSEM verbeterd, het welk ik op Plaat XXXIX Fig. 12, 13. en 14 heb doen afbeelden, en waarvan men in het *Negende Deel van de Vlisingsche Maatschappij* eene omstandige beschrijving vind. Men gebruikt dit Werktuig op de volgende wijze. Onder den ontwrichten Okfel word eenen dikken, grooten Drukdoek aangelegd, en daarover heenen het Schild Fig. 13; de bovenste Riemen worden op den gezonden Schouder, de onderste om het lijf vastgemaakt. Boven den Elleboog legt men een Windfel, waar van de meeste omslingeren dicht bij het Gewricht moeten rondgaan, ten einde het verschuiven der Riemen verhinderd, en alle kwetfing vermijd worde. Alsdan slaat men den Riem Fig. 14. om den Elleboog vast. Is dit geschied dan word het Scharnier *a* van het Werktuig Fig. 12. aan *a* van het Schild Fig. 13. vast gemaakt, en men legt den Voorarm in een bogt op het Bord A Fig. 12. De Haak H word in den Riem *a* Fig. 14. geflagen, en door het aantrekken van den Riem *g* door middel van de koperen Raden B C en den

den zwengel D de uitrekking gemaakt. Eén Helper doet dit, en één andere houdt het Werktuig; de Wondarts omvat met beiden de handen het Opperarmbeen aan den Schouder, en geeft op alles wel acht. Zo dra hij een ruk en gekraak in het gewricht ontdekt, weet hij, dat het Hoofd in de Gewrichtsholte springt, waarop hij dan de Pal F los laat, en de *Machine* weg neemt. Is de Ontwrichting volmaakt hersteld, dan legt men een in Brandewijn gedoopten drukdoek om het Schoudergewricht, en maakt voor het overige het Verband op de gewone eenvoudige wijze.

Op de DERDE AFDEELING van het ZESENVEERTIGSTE
HOOFDDEEL. Bladz. 342.

Van het doorsnijden der Kraakbeenige samenvoeging der Schaambeenderen.

Men heeft sints eenige jaren zo ongemeen veel voor en tegen deze Konstbewerking geschreven, als immer over eenige andere Heelkundige Operatie geschied is. De warmte, waarmede deze strijd tusfchen de Partijen gevoerd is, fchijnt tegenwoordig echter merklijk verkoeld te zijn. Bezwaarlijk zal men, na het geen HUNTER, SIEBOLD en wijlen onze verdienstelijke Landgenoot MICHELL, ten dien opzichte hebben doen opmerken, meer geloven, dat zij in alle gevallen de plaats der Keizersnede zoude kunnen vervullen, en aan dezelve moet worden voorgetrokken; gesteld ook, dat men wilde toestemmen, dat zij in eenige gevallen van wezenlijk nut zoude kunnen zijn.

De voordeelen, welke de voorftanders dezer Konstbewerking opgeven zijn hoofdzakelijk deze: 1. zij strijd niet tegen de natuur, vermids deze, gedurende de Zwangerheid, de Schaambeenderen verwijdt, en de Banden uitrekt. 2. Door eene kleine vanéénwijking der Schaambeenderen, verkrijgt het Bekken een voldoende ruimte. 3. Zij is gemakkelijk, 4. niet zeer pijnlijk, 5. niet gevaarlijk. 6. Door haar is het behoud van Moeder en Kind zekerer dan door de Keizersnede, en 7. door gedane proefneemingen op dieren, en waarneemingen bij menschen bevestigd.

Hier tegen heeft men te recht aangevoerd: 1. dat de in de Zwangerheid en bij de geboorte ortftaande afwijking der Schaambeenderen een gevolg van de verflapping der Banden, maar zelden, of nooit een uitwerksfel van drukking van het Hoofd der vrucht op het Bekken is. 2. Dat de daardoor verkregene ruimte zeer gering, en, in zeer enge Bekkens, niet voldoende is om het Hoofd des Kinds door te laten. 3. Is zij niet zo gemakkelijk te doen, uit hoofde, dat de Kraakbeenige samenvoeging, fomwijlen in jonge, maar voor al in bejaarde vrouwen zeer hard, ja zelfs beenhard is; 4. in dedaad ook niet zo onpijnlijk als de voorftanders daarvan willen dat zij is,

want de deelen zijn aldaar zeer gevoelig, en men kan bezwaarlijk vermijden om den Kittelaar (*Clitoris*) uitterekken of te beschadigen. 5. Kan door het kwetsen der Schaamslagaderen eene gevaarlijke Bloedstorting ontstaan; ook kan de Blaas, en de Baarmoeder tusfchen de Schaambeenvoeging geklemd raaken, of gekwetst worden. 6. Niet zelden ontstaat 'er eene langdurige en gevaarlijke Schilfering der Kraakbeenderen. 7. De heréening der famenvoeging kan slechts door een sterk aangehaald verband gefchieden, en gelukt dit fomwijlen niet, dan krijgt de Lijderesse een verlamming der onderfte ledenmaten. Alle deze door de ervarenis, gelijk de Hoogduitsche Uitgever dezes Werks zegt, gestaafde tegenbedenkingen, zijn zijnes oordeel voldoende genoeg ter overtuiginge, dat 'er zo veel aan ontbreekt, dat door deze Konstbewerking in de gevallen, waar in zij verricht is, het dubbel oogmerk, namelijk de behoudenis van Moeder en Kind, zoude bereikt worden, dat men veel meer zeer weinig voorbeelden kan aanwijzen, waar in zij waarlijk van een gelukkig gevolg geweest is, en dat in de meeste gevallen, of de Moeder, of het Kind, of beiden te gelijk het slagtoffer daar van geworden zijn.

De beste Schriften over dit onderwerp zijn de volgende: P. CAMPER, *Epistol. de emolumentis Sectionis Synchondrofeos Osium pubis*; Groning. 1774. *Discours sur les avantages de la section de symphyse* par J. P. SIGAULT, Paris 1778. *Recherches Historiques et Pratiques sur la section de la symphyse etc.* par A. LE ROIJ, Paris 1778. en J. PETERSEN MICHELL, *Commentarius de Synchondrotomia pubis*, Amstel. 1783. en meer anderen.

Ik zoude hier gemakkelijk deze Bijvoegfels kunnen fluiten, ware het niet nodig mijne lezeren niet onkundig te laten van de Beschrijving en het gebruik van eenige Werktuigen, die de Hoogduitsche Uitgever in zijne Bijvoegfels heeft ingelascht; en ook in de onze zijn overgenomen. Hier toe behoort in de eerste plaats de *Troicar* van FLEURANT, die Fig 3, Plaat IX van het Eerste Deel dezes Werks, benevens eene nauwkeurige Afbeelding van die deelen, waarvan men, in de Steensnijding een juiste kennis behoort te hebben, staat afgetekend. De wijze van Blaasdoorbooring, welke door middel van een krommen *Troicar* volvoerd word, dien men door den Endeldarm inbrengt, en welke, naar het inzien onzes Schrijvers, nodeloos is te kennen, zie het *Eerste Deel*, Bladzijde 276, is, behalve het geen deszelfs Uitvinder in de *Melang. Chirurg.* van POUTEAU daar van zegt, ook door CAMPER, HAMILTON, THEDEN, SCHMUCKER aangeprezen, en door de drie laatstgenoemden met goed gevolg verricht. — Het Werktuig zelve is een vijfduim lange kromme *Troicar*. Men brengt den Wijsvinger van de linker hand, of nog beter twee Vingers, zo diep mogelijk in den Endeldarm, en doet dezelve een weinig drukkend steunen tegen dat gedeelte van de Blaas, het welk meest is uitgezet. Langs deze ingebragte Vingers, brengt men met de rechter hand den krommen *Troicar* met de holte van deszelfs kromming naar de Schaam-

Schaambeenderen, even zo ver in de hoogte naar binnen, en stuwt vervolgens den in de *Canul* verborgen Priem, en onmiddelijk daarna ook de *Canul* ter lengte van een Duim in de holte van de Blaas; dit verricht zijnde trekt men den Priem uit, en laat de *Canul* zitten. De Lijder moet in deze *Operatie* op zijne rug liggen. De vrees van BELL om de Pisleiders, Zaadblaasjens, enz. te kwetzen, is ongegrond, wanneer men de steek slechts hoog genoeg maakt.

Onder de nieuwe verbeterde Werktuigen om vreemde lichamen uit geschotene Wonden wegteneemen, verdient zekerlijk het Werktuig van PERCIJ onze opmerking. Het is op Plaat XXXIX. Fig. 1, 2 en 3. afgebeeld. Hij noemt hetzelfde *Tribulcon*, ter oorzaak dat in deszelfs stamenstelling drie Werktuigen, als de Lepel, de Tang, en de Boor, zo verséniigd zijn, dat men ze op zich zelve, zowel als samengevoegd, gebruiken, en den geheelen toefstel gemakkelijk met zich voeren kan.

Offchoon onze Schrijver in zijn geheele Werk geen gewag maakt van het Uitzakken van de Baarmoeder en de Schede, noch van de Uitwasfen in de Baarmoeder, heeft echter de Hoogduitsche vertaler van het Werk van BELL het nodig geoordeeld om dit gebrek aan te vullen door het geven van eene beschrijving dezer ongemakken en het genezen van dezelve; dan daar onze Landgenoten, ULHOORN en VAN GESSCHER, zulks zeer juist gedaan hebben, verzende ik mijne Lezeren tot de Werken dier beroemde Mannen, en zal alleen maar melding maken van den veérkrachtigen Ring van JUVILLE, en de dubbele *Canul* van NISSEN.

Het eerstgenoemde Werktuig is op Plaat XI. afgebeeld, en laat zich vrij gemakkelijk inbrengen, zit vast, zonder dat men denzelven met Banden van buiten behoeft te bevestigen, en men heeft ook niet te vreezen dat de Mond van de Baarmoeder daarin zal vastklemmen.

Het Werktuig door NISSEN in zijne *Disfert. de Polypis uteri, novoque ad eorum ligaturam instrumento. Götting. 1789.* beschreven, heb ik op Plaat XXXVIII. laten afbeelden. Het bestaat uit twee zilveren Buizen, die twaalf duim lang zijn, en de dikte van eene gewone schrijfpennen hebben, en naar de bogt van het Heiligbeen gebogen staan. Door deze beiden Buizen of *Canuls* haalt men een' stevigen Hennipen draad, wier beiden einden door de onderste openingen *c, d* Fig. 9. afhangen, terwijl het middendeel tusschen de twee bovenste openingen *a, b*, een luts of strop formeert. Deze twee Buizen schuift men naast elkander tot aan den wortel van het Vleeschuitwas voort, houd als dan het eene eind van den draad vast, en brengt het andere om het Uitwas. Op deze wijze word het Bindfel aangelegd. Nadat men door het voelen met den Vinger overtuigd is dat de luts behoorlijk is omgeslagen, trekt men de ondereinden van den draad door de kleine dubbele Buizen, die slechts drie vierde duim lang, maar zo wijd zijn, dat zij over de twee Buizen *ac, bd* kunnen worden geschoven. Tot op de hoogte van *g* voortgeschoven zijnde, steekt men de draadeinden ook door de Buizen *f*, die even dik maar langer zijn. Deze

schuift men over de lange Buizen voort, waardoor dezelve aan de einden Fig. 10. *mm* worden samengehouden. Eindelijk worden de van te voren aangelegde kleine Buizen met het Gaffeltje Fig. 11, dat tusfchen de beiden *Canals* heenen loopt, Fig. 10. van *g* tot *l*, tot vlak aan de bovendinden der veréénigde Buizen omhoog gefchoven. Men trekt dan de einden van den draad vast aan, en ftingert ze om de Ringen Fig. 14. *mm*. Wijders worden naar de gewone wijze deze draaden dagelijks al meer en meer aangehaald, en de wortel van het Uitwas zodanig geprangd, dat hij eindelijk afvalt. Voor het overige kan men naar het voorbeeld van HERBINIAUX, aan de einden van het Bindfel op zekeren afstand draad. jens van onderscheidene kleur, Fig. 12. *nn*, vastmaken, ten einde om, den beginne, uit derzelve afstand de dikte van den wortel te kennen, en in het vervolg te kunnen weten, hoe ver men met de Afbinding gevorderd is.

Men zoude nog van verfcheidene andere Werktuigen kunnen melding maken, waaronder voornamelijk die van HERBINIAUX, CONTIGLI en GORZ uitmunten. Dan daar de dubbele *Canal* van NISSEN eene verbetering van allen dezen is, zij de beschrijving en wijze van gebruik daarvan genoeg, en ftrekke tevens tot besluit dezer Bijvoegfels.

EINDE DER BIJVOEGSELS.

E.

<i>Etterborst. (De)</i>	I. 355
<i>Etterdragten. (De)</i>	II. 346
<i>Etteroog. (Het)</i>	II. 120
<i>Ettergezwollen (de) in de Lenden.</i>	III. 116

G.

<i>Gebrandheden. (De)</i>	III. 94
<i>Gehoorgeweg. (De) gefloten</i>	II. 335
— (Uitwasfen in den)	II. 337
— (Verftopping van den)	II. 339
<i>Gezwollen. (De)</i>	III. 94
— (De haastige)	III. 95
— (De langduurige)	III. 96

H.

<i>Hals. (De Scheve)</i>	II. 243
<i>Haazelp. (De)</i>	III. 258
— — — — —	Bijv. III. 420
<i>Haazenoog. (Het)</i>	II. 110
<i>Hechtingen. (De)</i>	I. 1
<i>Hechting. (De) Geknoopte</i>	I. 2
— (De Gepende)	I. 4
— (De Bontwerkers)	I. 5
— (De Omgewonden)	I. 5
<i>Hersfenen. (De) Ziektens der</i>	II. 1
— (De Ontleedkundig be-	
— fchrijving der)	II. 4
— (Drukking der)	II. 10
— (Schudding der)	II. 48
<i>Hoofd. (De) Kneuzingen van het</i>	II. 58
<i>Hoornvlies. (De) Vleeschuitwasfen</i>	
— op het)	II. 115
— — — — —	Bijv. III. 373

I.

<i>Inkervingen. (De)</i>	I. 56
<i>Inënting (De) der Kinderpokken.</i>	II. 350

K.

<i>Kaakboezem. (De) Ettergezwollen</i>	
— in den)	II. 282
— — — — —	Bijv. III. 423
<i>Kanker (De) aan het Oog.</i>	II. 146
<i>Keel. (Het) vlijmen en wasfen van</i>	
— de)	II. 257
<i>Keizerlijke Snede. (De)</i>	III. 339
<i>Kikvorschgezwel. (Het)</i>	II. 327
— — — — —	Bijv. III. 426
<i>Kropzeerige Gezwollen. (De)</i>	III. 150
<i>Kropgezwel. (Het)</i>	III. 153
<i>Kromming (De) der Ruggraat.</i>	III. 182

L.

<i>Lel. (Het) wegneemen der</i>	II. 255
<i>Lieschbuilen. (De) Venerifche)</i>	III. 111
<i>Lippen. (De) Ziektens der</i>	II. 258
— (Het) wegneemen van Kan-	
— kerachtige)	II. 269
<i>Lijkdoorns of Exteroogen. (De)</i>	III. 162

M.

<i>Moedervlekken. (De)</i>	III. 159
<i>Mond. (De) Ziektens van den</i>	II. 271

N.

<i>Neus. (De) Ziektens van de)</i>	II. 223
<i>Neusbloeden. (Het)</i>	II. 226
— — — — —	Bijv. III. 409
<i>Neus en Keelproppen. (De)</i>	II. 235
— — — — —	Bijv. III. 414
<i>Neusgaten. (De) gefloten)</i>	II. 233
<i>Neuszwear. (De) Stinkende)</i>	II. 229
— — — — —	Bijv. III. 409

O.

<i>Ontsteking (De) der Borften enz.</i>	III. 107
— — — — —	Bijv. III. 436
— — — — —	der Ballen. III. 109
— — — — —	der Hersfenylvliezen. II. 54
— — — — —	Bijv. III. 355
— — — — —	der Keel. III. 102
— — — — —	van de Lever. III. 103
— — — — —	der Oogen. II. 88
— — — — —	Bijv. III. 364
<i>Ontvating (De) van Bloed in de</i>	
— Borstholte.	I. 352
— — — — —	Bijv. I. 29
<i>Ontwrichtingen. (De)</i>	III. 328
— — — — —	der Bekkeneels-
— — — — —	beenderen. III. 338
— — — — —	der Neus-
— — — — —	beenderen. III. 338
— — — — —	der Onder-
— — — — —	kaak. III. 339
— — — — —	Bijv. III. 457
— — — — —	van het
— — — — —	Hoofd. III. 242
— — — — —	van de Rug-
— — — — —	graat. III. 243
— — — — —	Bijv. III. 457
— — — — —	van de Sleutel-
— — — — —	beenderen. III. 46
— — — — —	van de Rib-
— — — — —	ben. III. 247
— — — — —	Ont-

Ontwrichtingen. (De) des Opperarms. III. 24
 ————— Bijv. III. 469
 ————— van den Voorarm aan den Elleboog. III. 260
 ————— van de Been-deren der Voorhand. III. 262
 ————— van de Na-hand en Vin-geren. III. 263
 ————— des Dijebeens aan het Heup-gewricht. III. 265
 ————— van de Knie-schijf. III. 270
 ————— van het Scheen-en Kuitbeen aan het Knie-gewricht. III. 271
 ————— van den Voorvoet aan het Enklaauwge-wricht. III. 273
 ————— van het Hiel-been enz. enz. III. 274
Oogen. (De Ziekten der) II. 81
 ————— (De Ontsteking der) II. 88
 ————— Bijv. III. 364
 ————— (De Vlekken of Vliezen op de) II. 136
 ————— Bijv. III. 382
 ————— (De Uitpuiling der) II. 143
Oog. (De Kanker in het) II. 146
Oogbals en der Oogleden. (De Wonden des) II. 97
Oogbal. (Zweeren op den) II. 129
 ————— Bijv. III. 381
Oogharen. (De Omkrulling der) II. 105
Oogleden. (De Omkeering der) II. 110
 ————— (De Samengroeying der) II. 114
 ————— (De Gezwollen der) II. 101
 ————— Bijv. III. 371
Oogwaterzucht. (De) II. 124
 ————— Bijv. III. 379
Oogziekten. (Aanmerking omtrent de) II. 200
Ooren. (De Ziekten der) II. 334
 ————— Bijv. III. 429
Oorlellen. (De Doorboring der) III. 341
Oorontsteking. III. 101
Openen van Lijken. (Het) III. 145
 ————— (Het) des Slokdarms. I. 370

Peesknoopen. (De) III. 137
Pis. (Het ontlopen der) I. 267
 ————— Bijv. I. 22
 ————— (De Opstopping der) I. 270
Pisweg. (Steenen in den) I. 261
 ————— Bijv. I. 22
 ————— (Verstoppingen in den) I. 277
 ————— Bijv. I. 23
 ————— R.
Roede. (De Ziekten der) I. 193
 ————— (Het Afzetten der) I. 199
Ruggraat. (De Gespletten) III. 147
 ————— S.
Schaambeenderen. (De doorsnijding van de samenvoeging der) III. 342
 ————— Bijv. III. 461
Scheuren of Breuken des Bekkeneels. II. 71
Slagaderbreuken. (De) I. 85
 ————— Bijv. I. 2
Slagaderen. (Het onderscheppen der) I. 10
 ————— (Het kwetsen der) I. 37
 ————— Bijv. I. 1
Slagaderlating. (De) I. 52
 ————— Bijv. I. 1
Slijmbeursgezwollen. (De) III. 138
Speekselhuis. (Het doorsnijden van de) II. 332
Staar. (De) II. 152
 ————— Bijv. III. 383
 ————— (Het Strijken der) II. 157
 ————— (Het Uitneemen der) II. 167
Staan. (Van den) I. 203
 ————— (Het Sondeeren van den) I. 208
 ————— Bijv. I. 16
Steenfijding. (Aanmerkingen over de) I. 216
 ————— (vande) door den klei-nen Toestel.) I. 220
 ————— door den grooten Toestel. I. 224
 ————— Bijv. I. 17
 ————— door den hoo-gen Toestel. I. 227
 ————— door den zij-delingschen Toestel. I. 232
 ————— Bijv. I. 18
 ————— (De) uit de Nieren. I. 259

<i>Strotfnede. (De)</i>	I. 363
<i>Bijv.</i>	I. 31
<i>Stofverzamelingen in de Beursbanden.</i>	III. 140
<i>Samengroeiingen in de Beursbanden der Geledingen.</i>	III. 143

T.

<i>Tanden. (Beschrijving der)</i>	II. 271
<i>(Van het Krijgen der)</i>	II. 275
<i>(De Onregelmatige Stand der)</i>	II. 278
<i>Bijv.</i>	III. 421
<i>Tandvleesch. (Verzweeringen van het)</i>	II. 280
<i>Bijv.</i>	II. 422
<i>(Uitwasfen aan het)</i>	II. 288
<i>Tanden. (De Losfe)</i>	II. 290
<i>(Van het Schoonhouden der)</i>	II. 293
<i>(Het overplanten der)</i>	II. 293
<i>Tandpijn. (De)</i>	II. 299
<i>Tandtrekking. (De)</i>	II. 299
<i>Tepels. (Ziektens der)</i>	II. 345
<i>Tong. (Zweeren aan de)</i>	II. 329
<i>Tongriem. (Het Snijden van den)</i>	II. 331
<i>Bijv.</i>	III. 428
<i>Traanpijpzweer. (De)</i>	II. 181
<i>Bijv.</i>	III. 398

V.

<i>Verstuike (De) Ledematen</i>	III. 273
<i>Vijt. (De)</i>	III. 121
<i>Verrekkingen en Kneuzingen. (De)</i>	III. 126
<i>Vleeschgezwellen. (De)</i>	III. 162
<i>Verzameling (De) van de Lucht in de Borst.</i>	I. 359
<i>Voorhuid. (De Vernauwing der)</i>	I. 193
<i>Bijv.</i>	I. 16
<i>(De Teruggetrokkene)</i>	I. 197
<i>Bijv.</i>	I. 16

W.

<i>Waterbreuken. (De)</i>	I. 133
<i>Waterbreuk (De) in het Celleweefsel van den Balzak.</i>	I. 137
<i>in den Schederok van den Bal.</i>	I. 141
<i>Bijv.</i>	I. 13
<i>Wateraftapping. (De)</i>	I. 336
<i>Bijv.</i>	I. 27
<i>Water (Het) in de Borst.</i>	I. 349
<i>Bijv.</i>	I. 28

<i>Waterbreuk (De) in den Breukzak.</i>	I. 161
<i>Waterzucht (De) in het Celleweefsel van de Zaadstreng.</i>	I. 164
<i>Waterbreuk (De Zak-) der Zaadstreng.</i>	I. 166
<i>Windloorn. (De)</i>	III. 164
<i>Bijv.</i>	III. 442
<i>Wonden. (De)</i>	II. 352
<i>(Gefnedene)</i>	II. 361
<i>(Gestoken)</i>	II. 387
<i>(Gescheurde en Gekneusde)</i>	III. 1
<i>der Aderen.</i>	III. 7
<i>der Watervaten</i>	III. 8
<i>der Peezen.</i>	III. 9
<i>der Banden.</i>	III. 14
<i>van het Aangezicht.</i>	III. 19
<i>in de Luchtpijp en den Slokdarm.</i>	III. 21
<i>in de Borst.</i>	III. 25
<i>in de Uitwendige Bekleedselen van de Borst.</i>	III. 31
<i>in de Borstholte</i>	III. 33
<i>in de Longen.</i>	III. 36
<i>van het Hart enz. enz.</i>	III. 41
<i>van het Middenrif.</i>	III. 43
<i>in den Buik.</i>	III. 44
<i>der Bekleedselen en Spieren van den Buik.</i>	III. 48
<i>in den Buik zonder Kwetzing der Ingewanden.</i>	III. 51
<i>in de Darmbuis.</i>	III. 59
<i>Bijv.</i>	III. 432
<i>in de Maag.</i>	III. 65
<i>van het Net- en Darmfcheil.</i>	III. 66
<i>van de Lever en Galblaas.</i>	III. 67
<i>van de Milt en het Alvleesch, enz.</i>	III. 68
<i>van de Nieren en Pisleiders.</i>	III. 69
<i>in de Pisblaas.</i>	III. 70
<i>Bijv.</i>	III. 433
<i>in de Baarmoeder enz. enz.</i>	III. 71
<i>(Vergiftige)</i>	III. 73
<i>(Geschatene)</i>	III. 78
<i>Bijv.</i>	III. 434
<i>Wratten. (De)</i>	III. 160

Z.

<i>Zenuwen en Peezen. (Het Kwetfen der)</i>	I. 38
---	-------

Fig. 1.

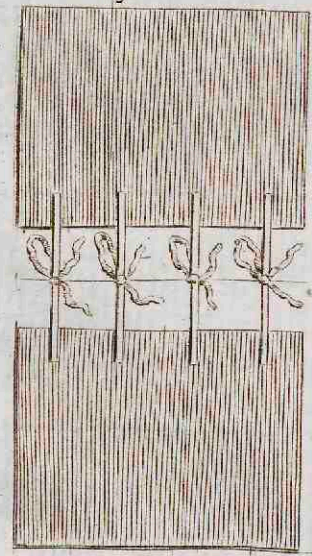

Fig. 2.

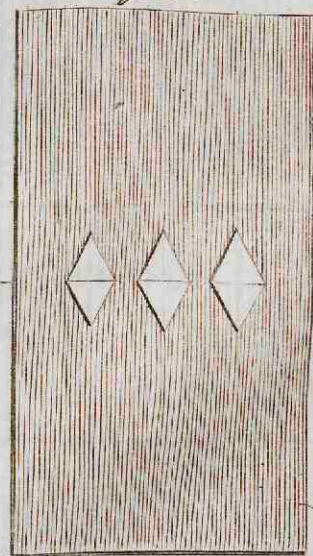

Fig. 3.

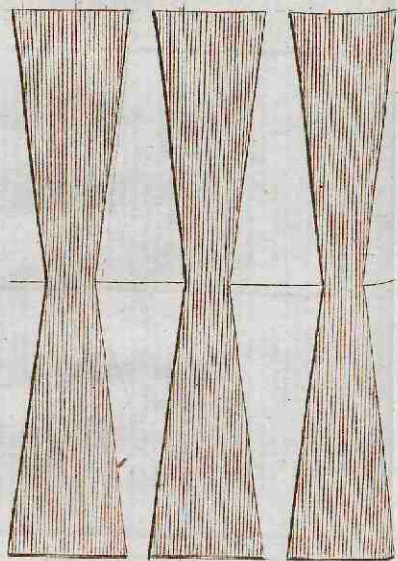

Fig. 4.

Fig. 5.

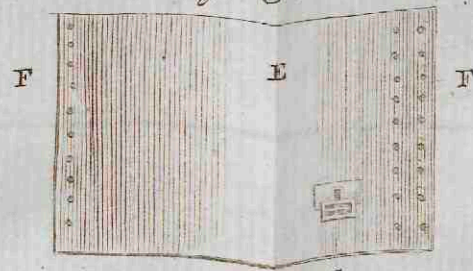

Fig. 6.

Fig. 7.

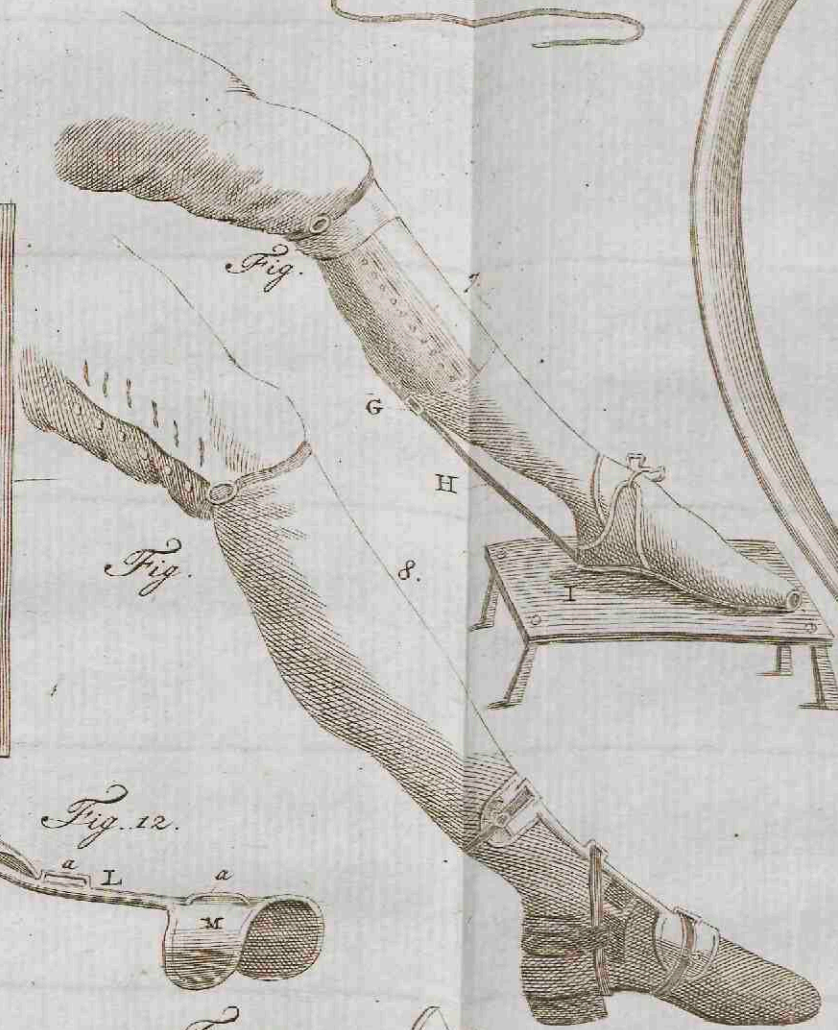

Fig. 8.

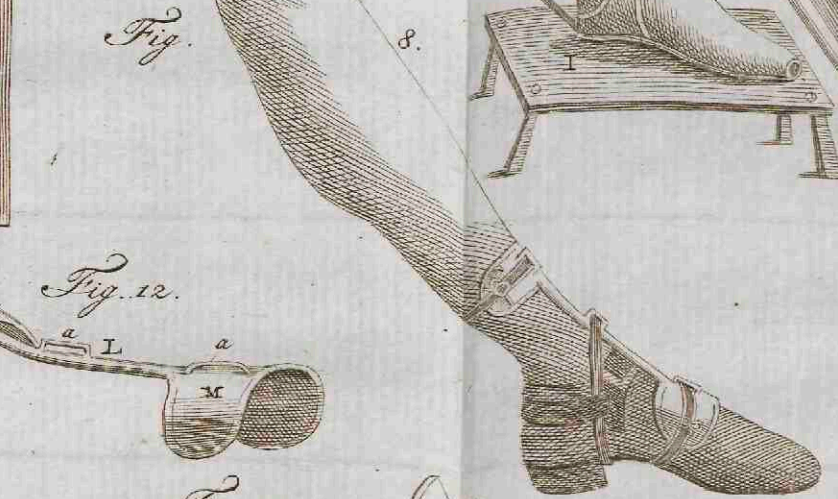

Fig. 9.

10.

11.

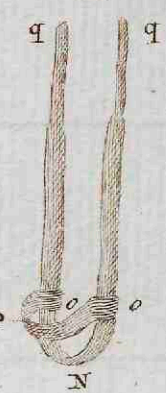

Fig. 12.

Fig. 13.

Fig. 14.

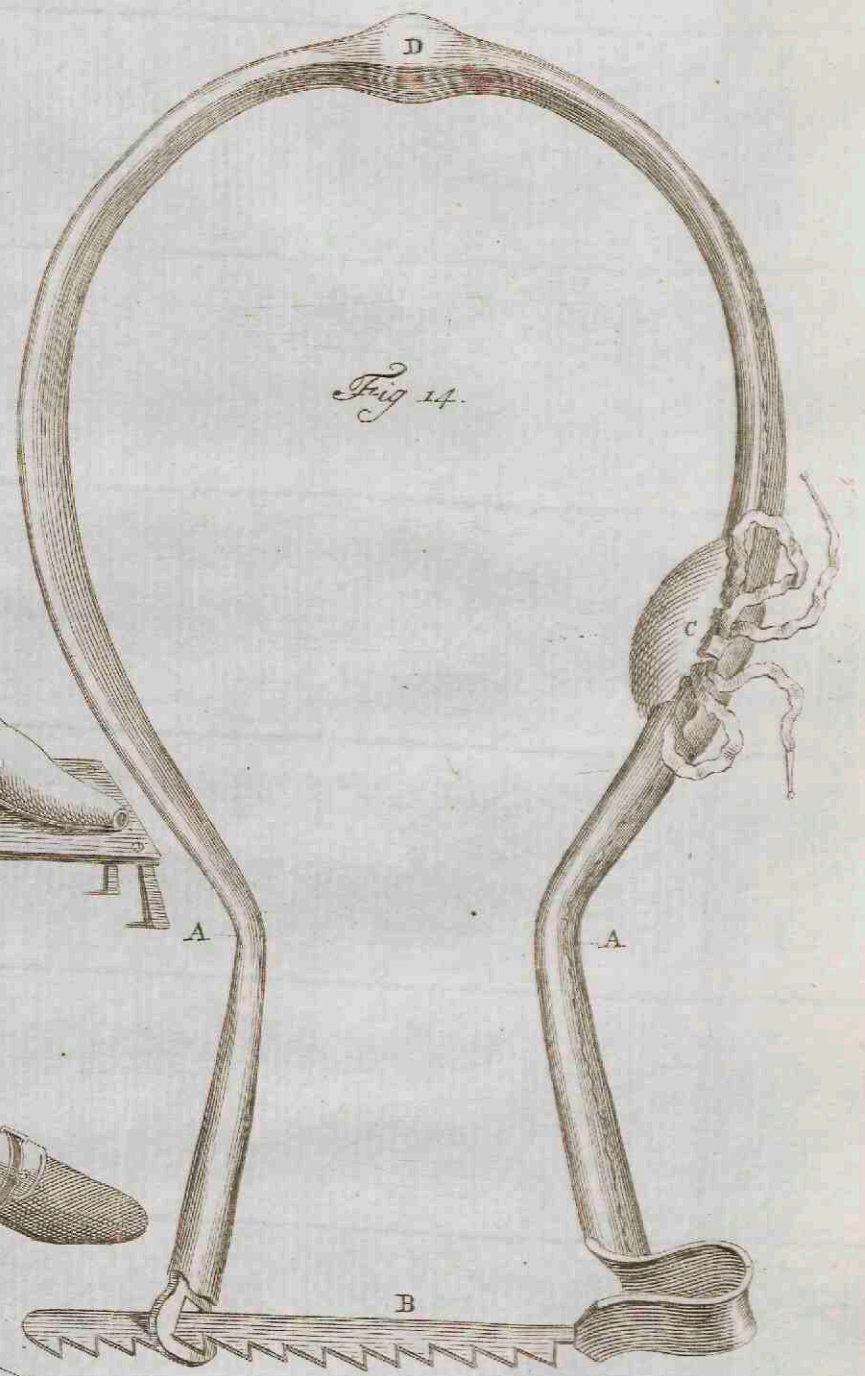

Fig. 1.

Fig. 3.

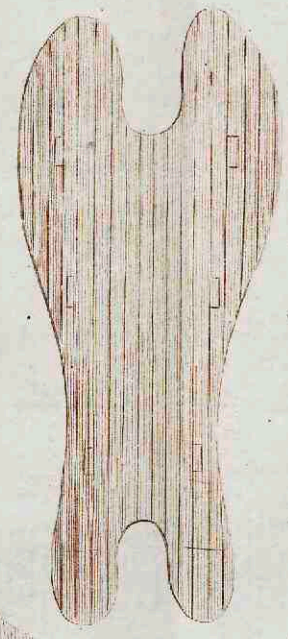

Fig. 2.

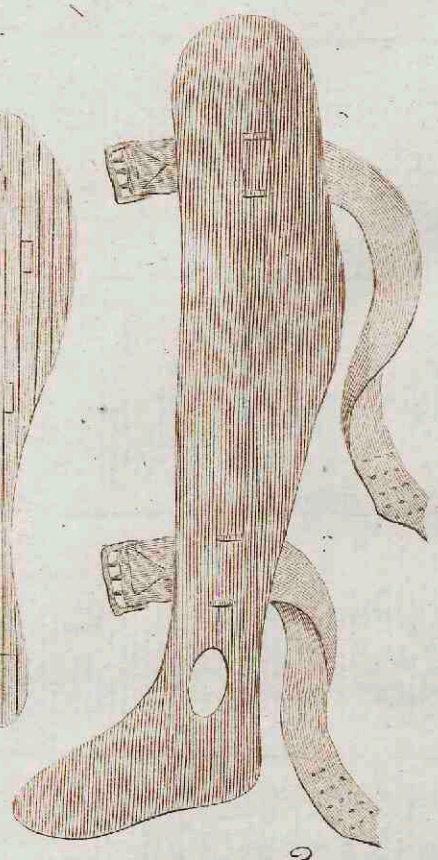

Fig. 7.

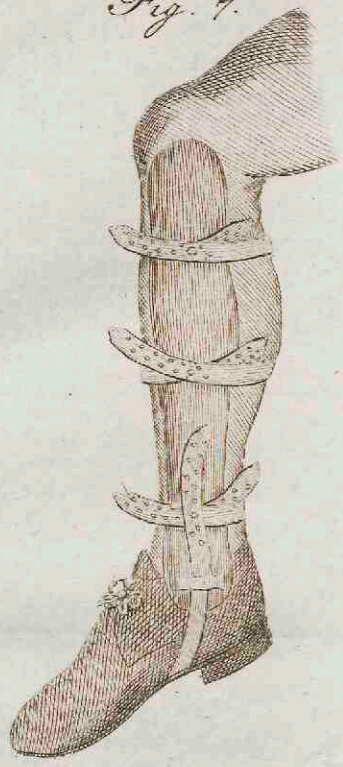

Fig. 4.

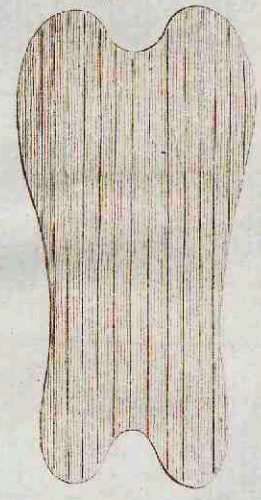

Fig. 5.

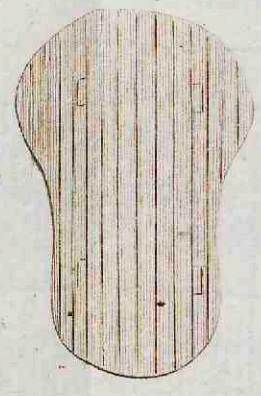

Fig. 6.

Fig. 8.

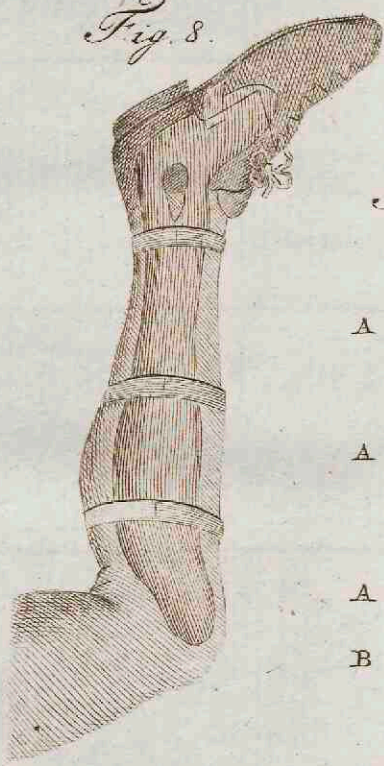

Fig. 9.

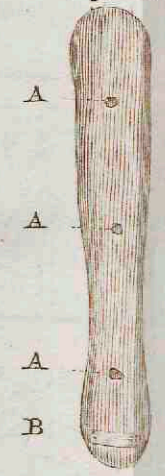

Fig. 13.

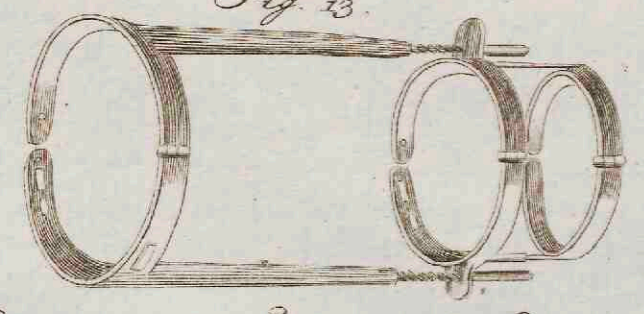

Fig. 14.

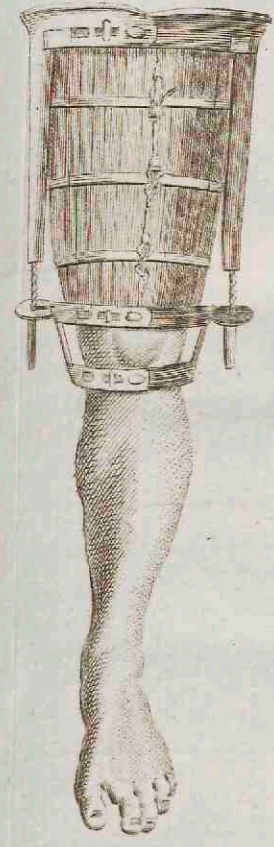

Fig. 11.

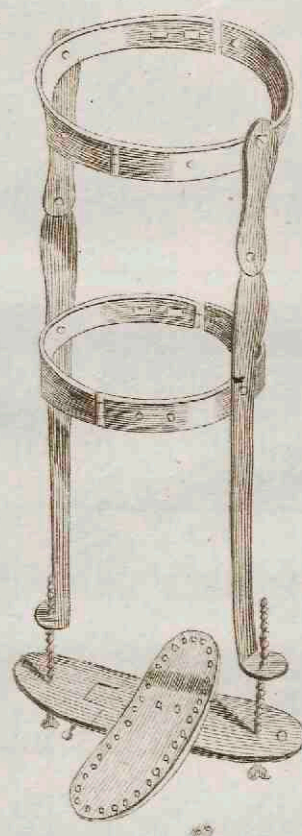

Fig. 12.

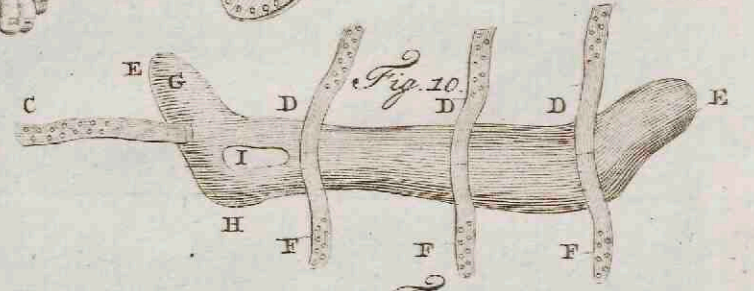
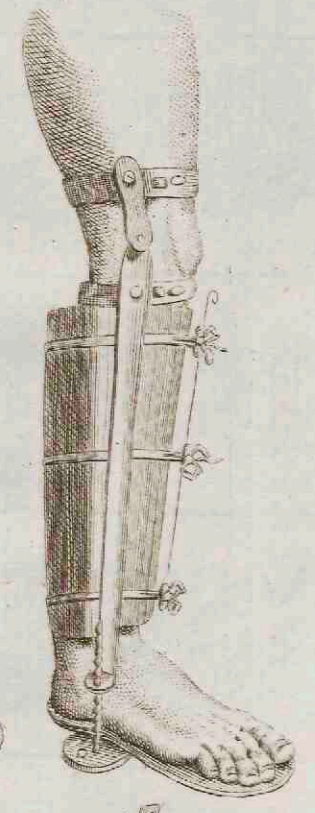

Fig. 15.

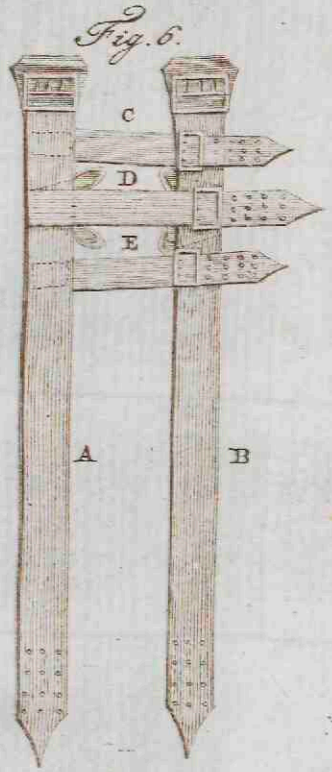
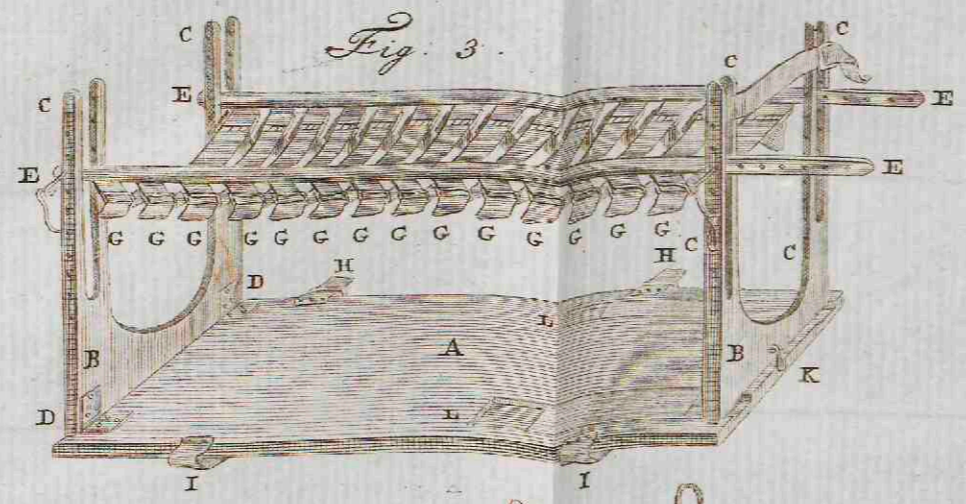
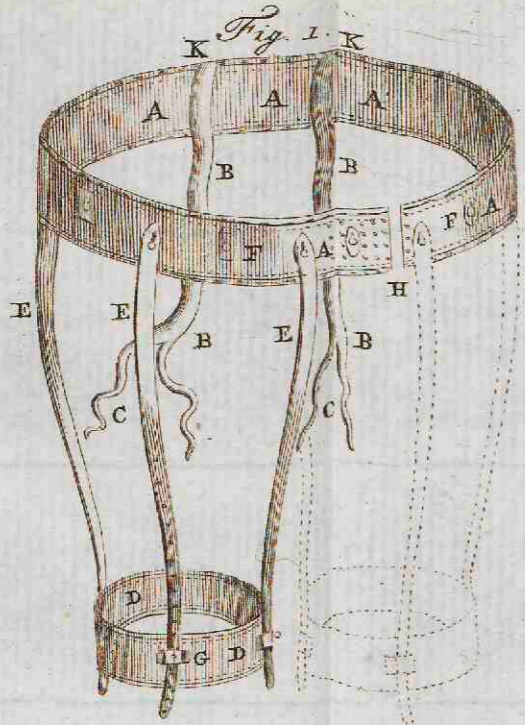

Fig. 2.

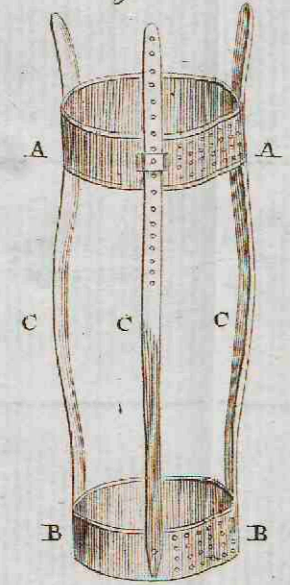

Fig. 4.

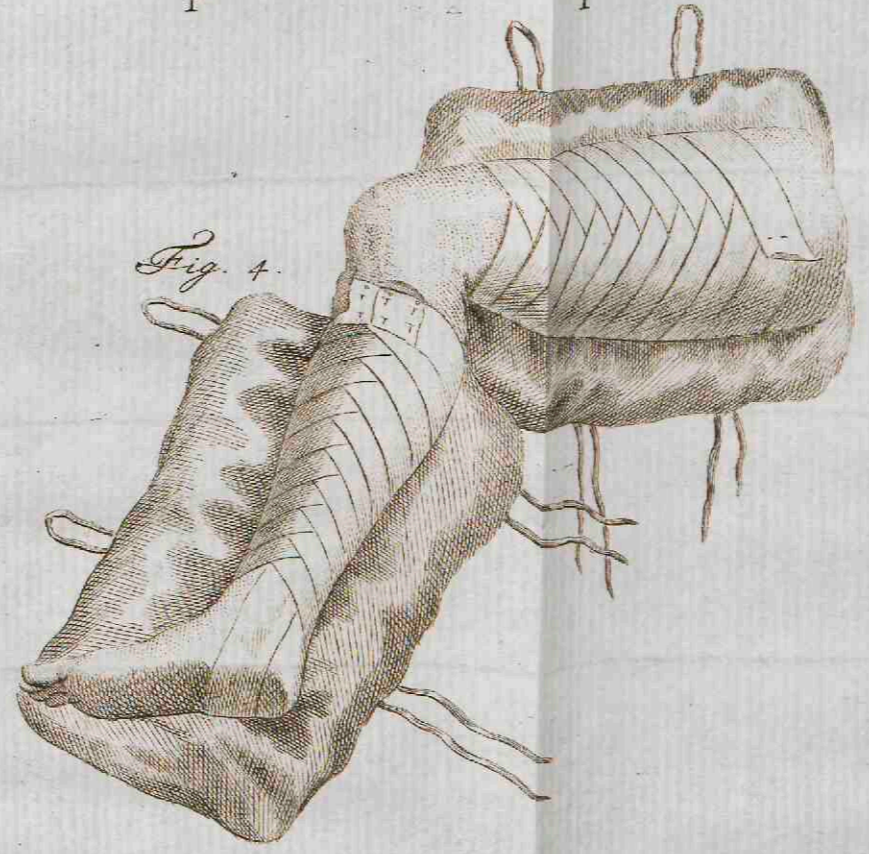

Fig. 7.

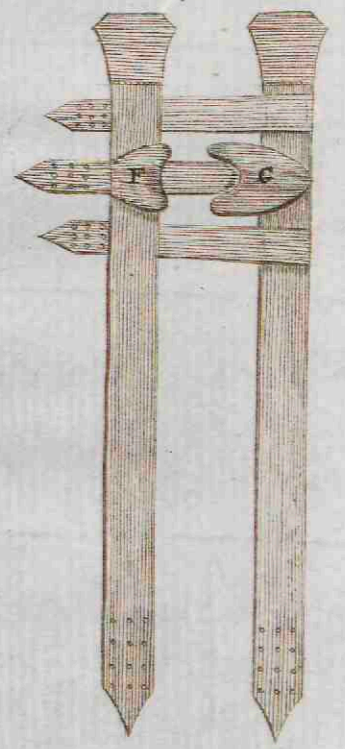

Fig. 5.

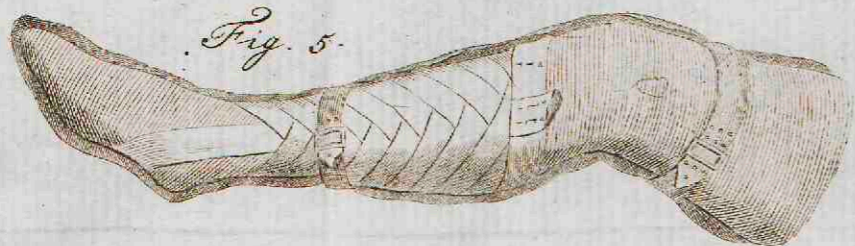

Fig. 8.

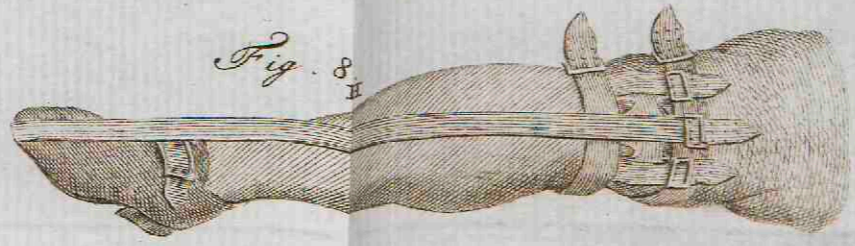

Fig. 1.

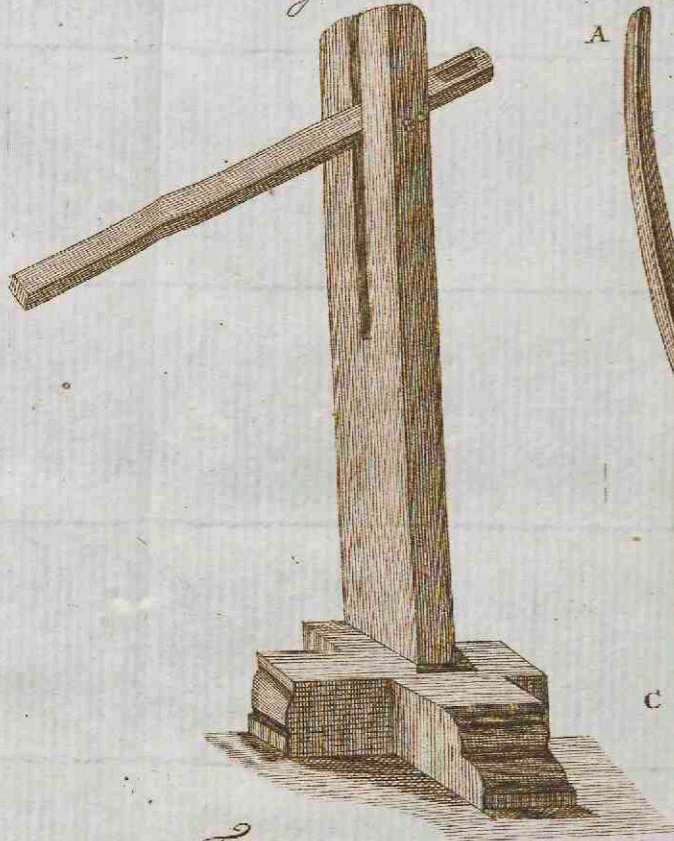

Fig. 2.

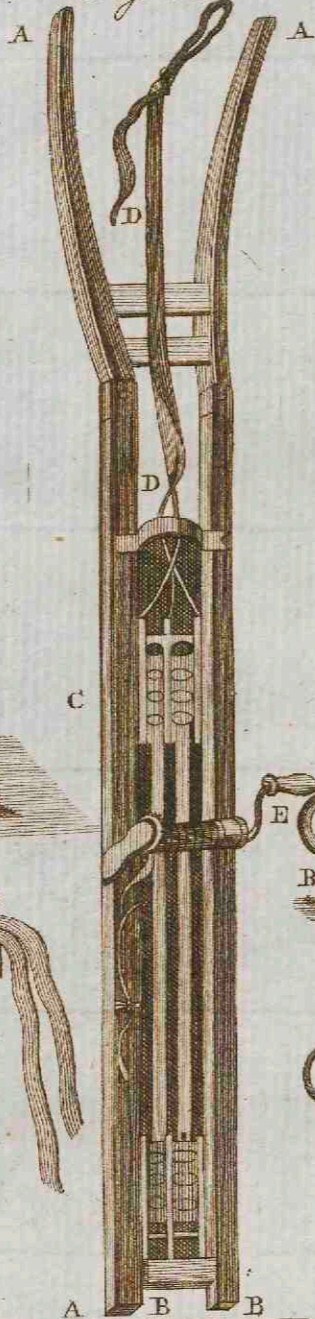

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 7.

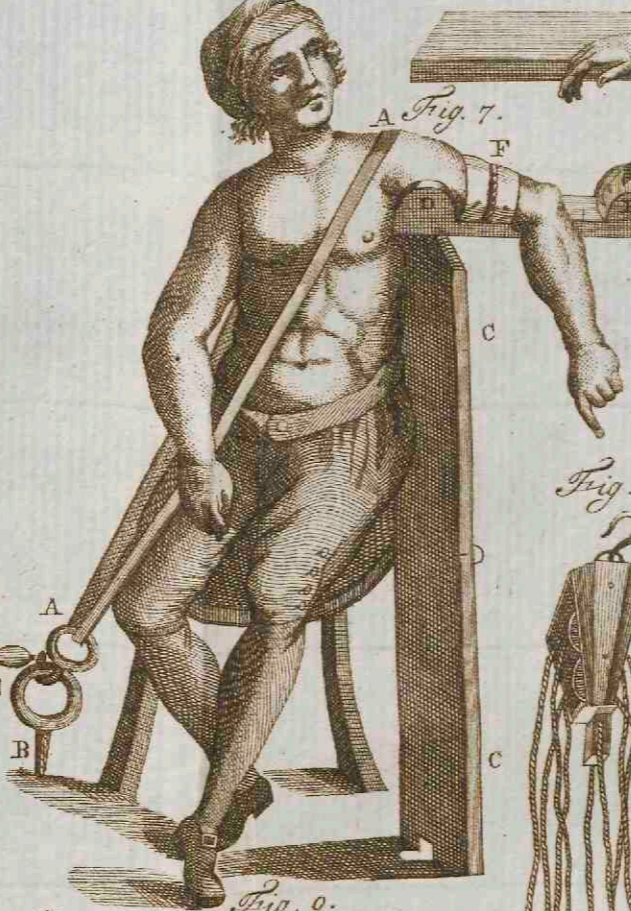

Fig. 6.

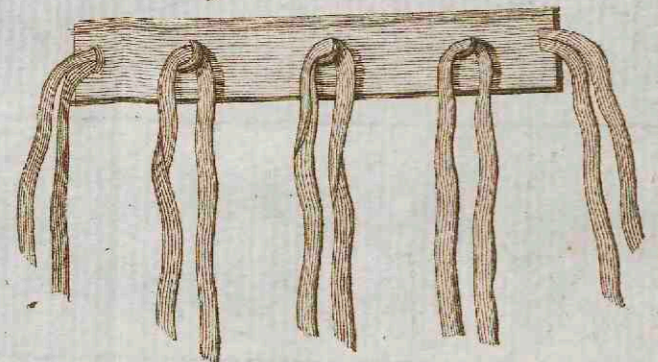

Fig. 5.

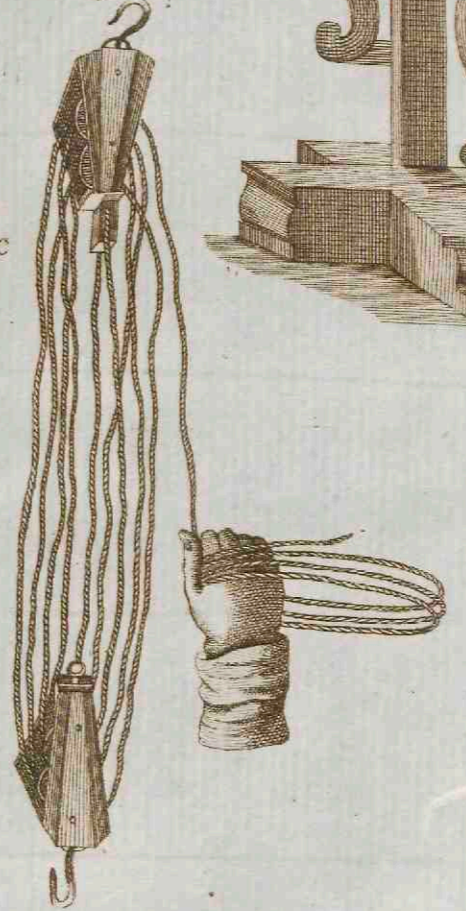

Fig. 9.

Fig. 10.

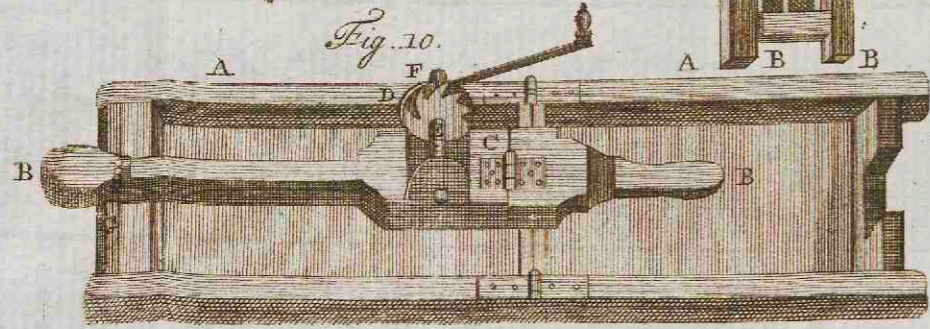

Fig. 11.

Fig. 8.

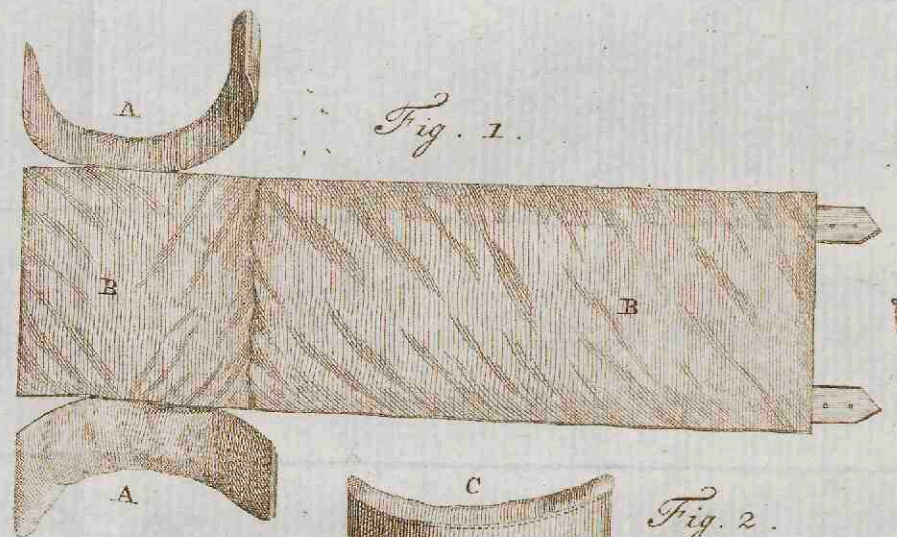

Fig. 1.

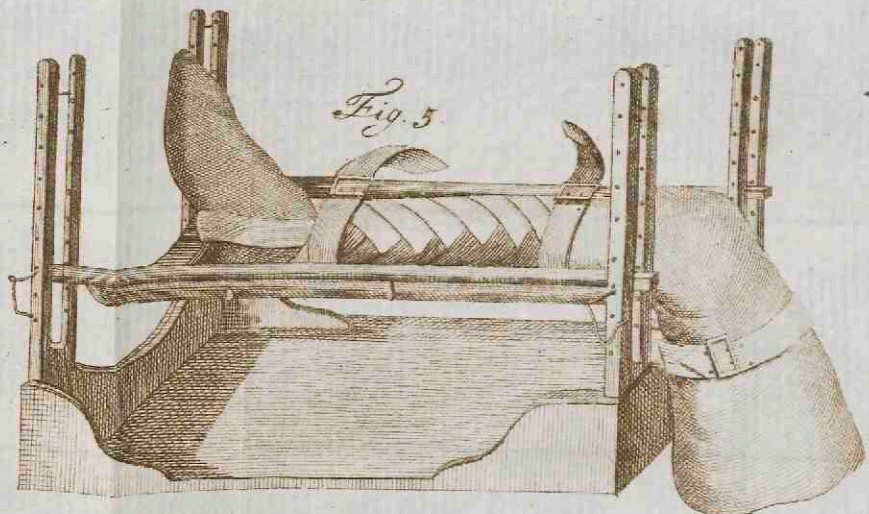

Fig. 5.

Fig. 7.

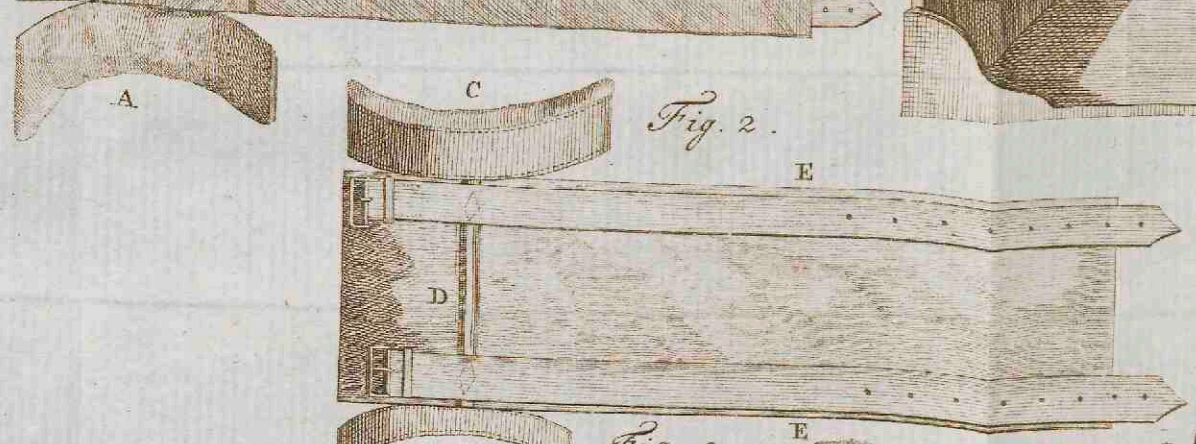

Fig. 2.

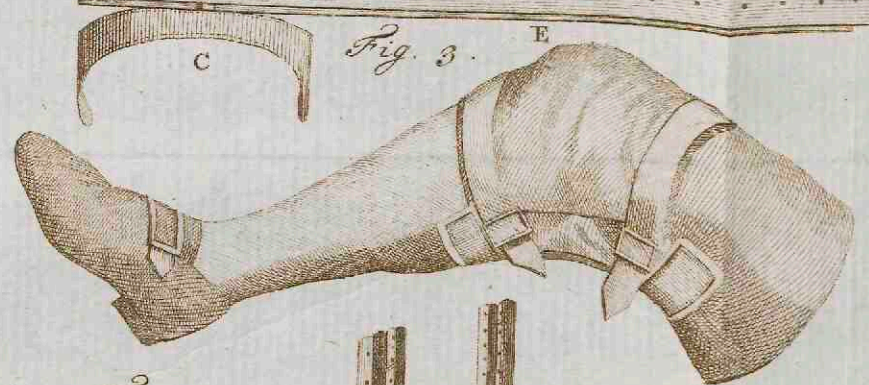

Fig. 3.

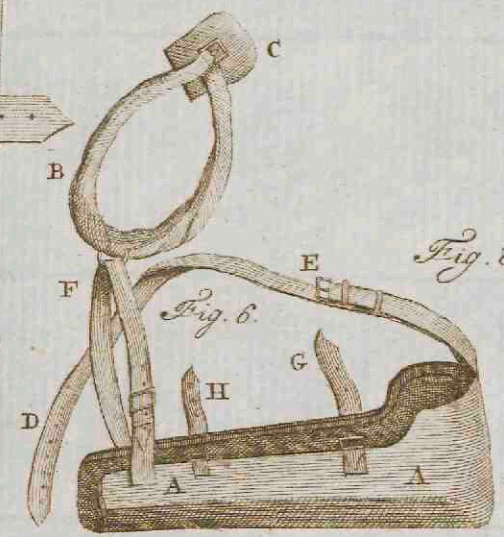

Fig. 6.

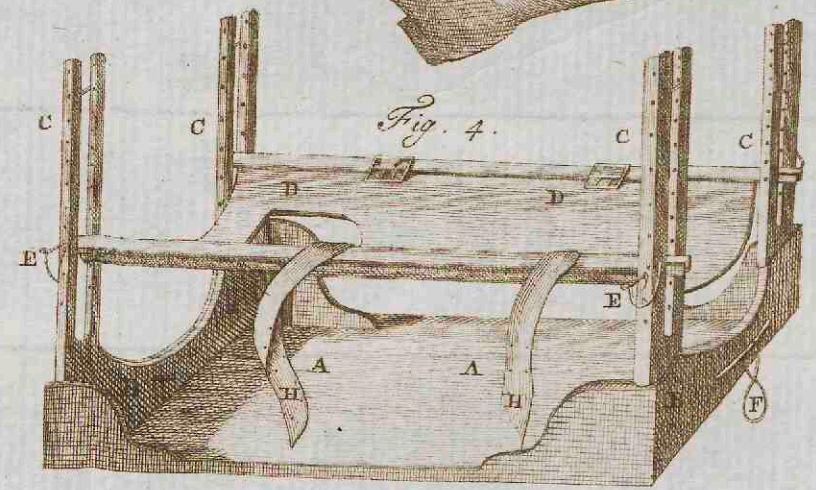

Fig. 4.

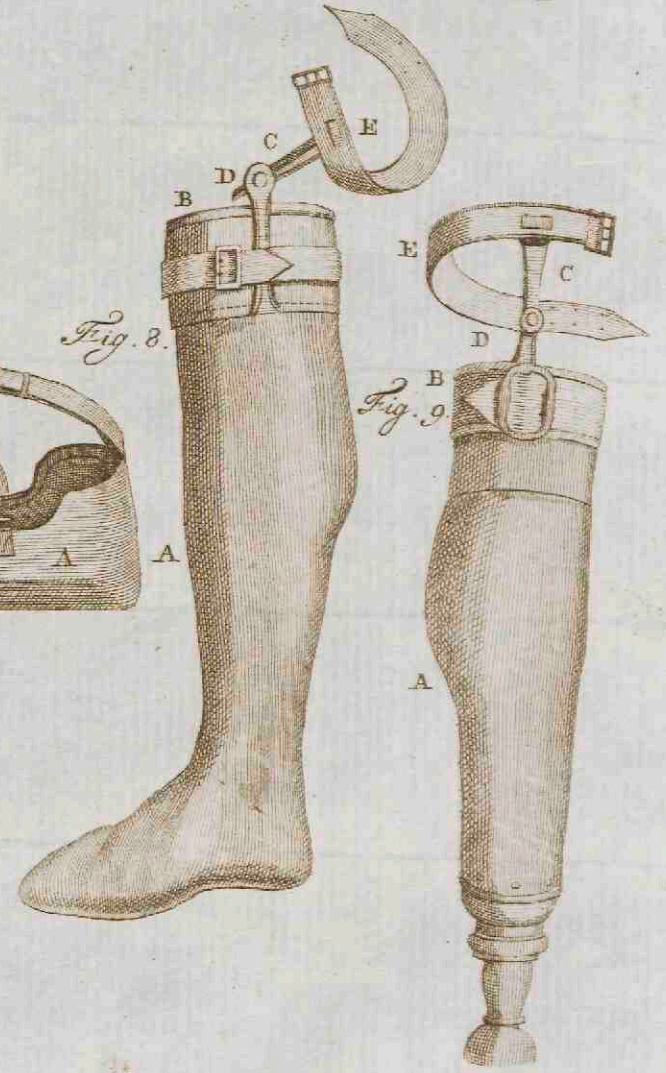
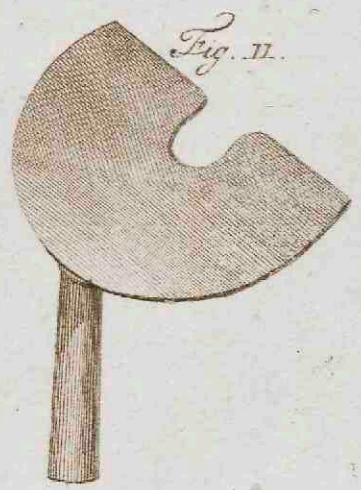
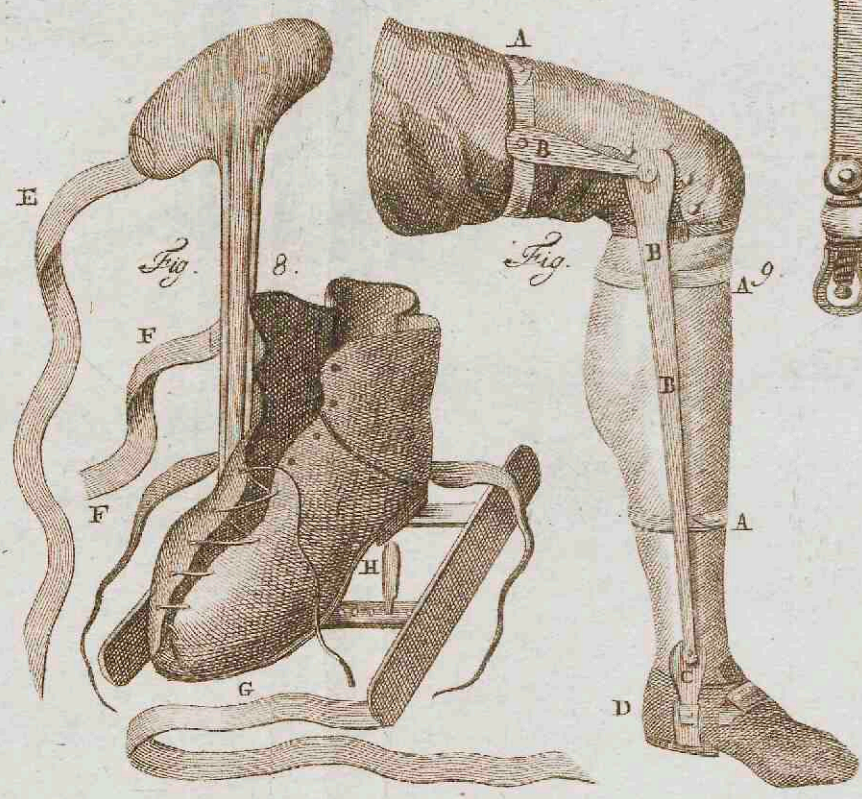
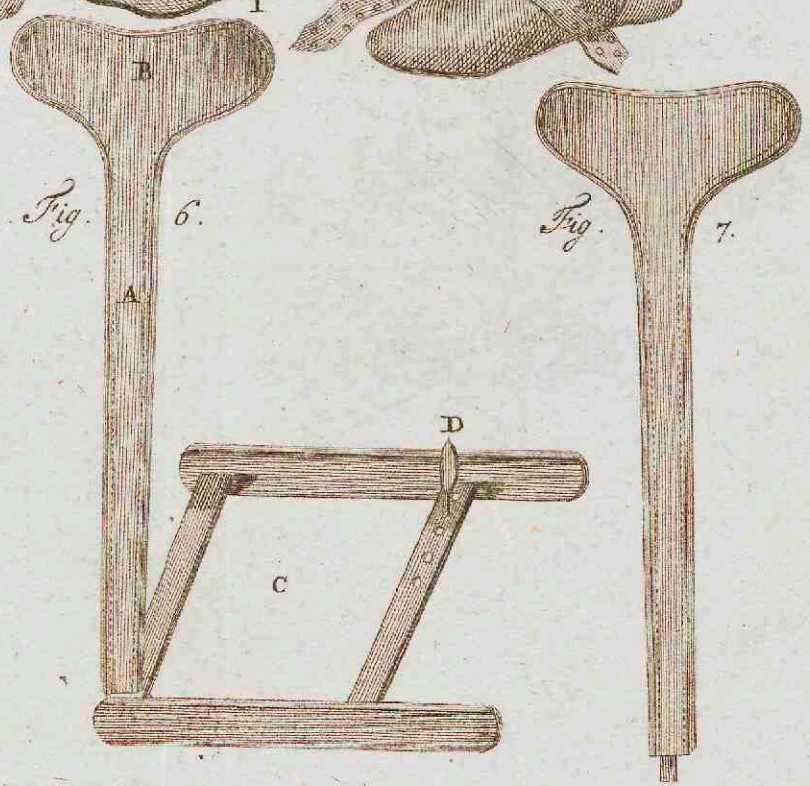
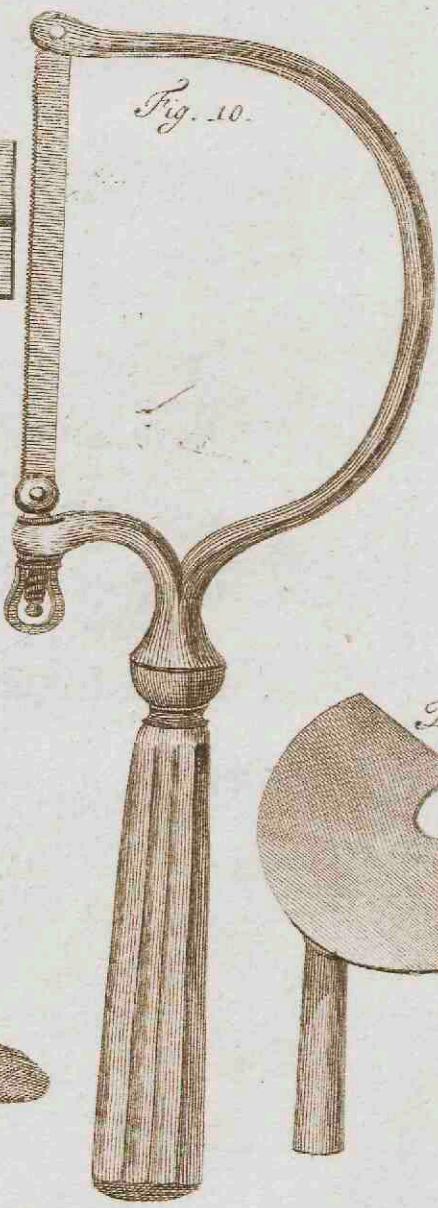
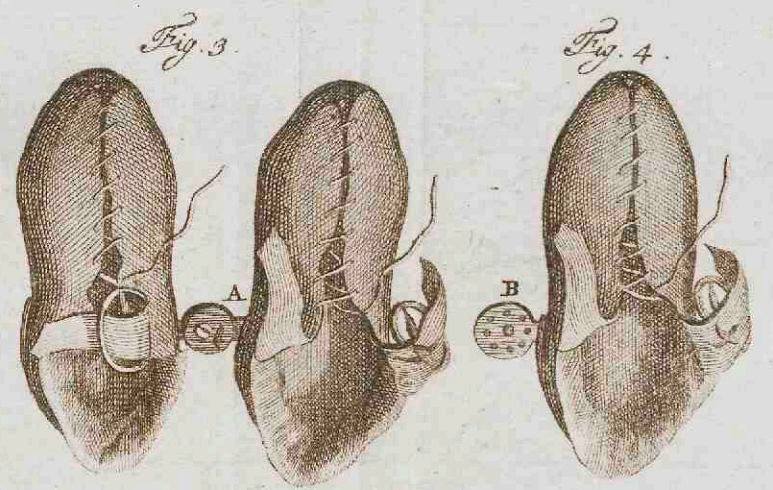
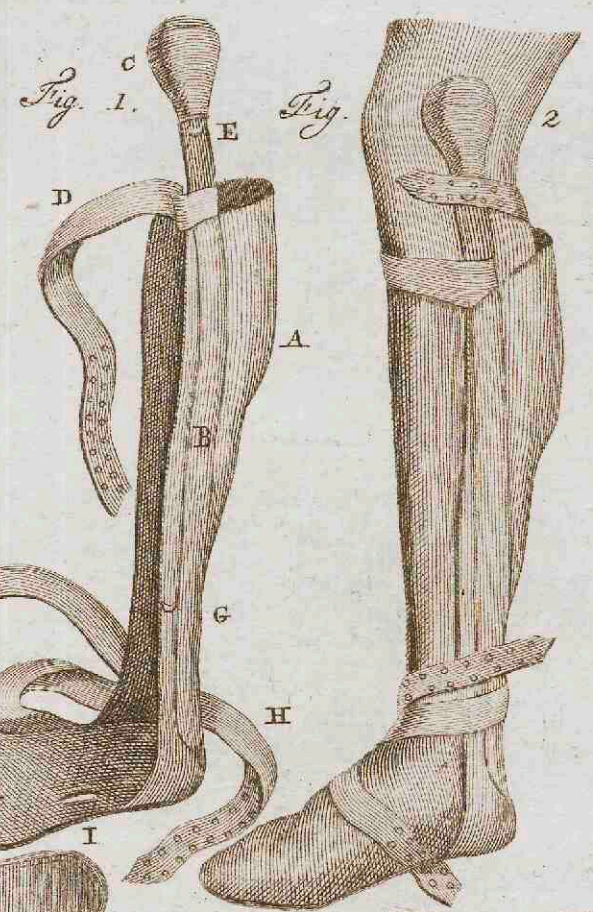
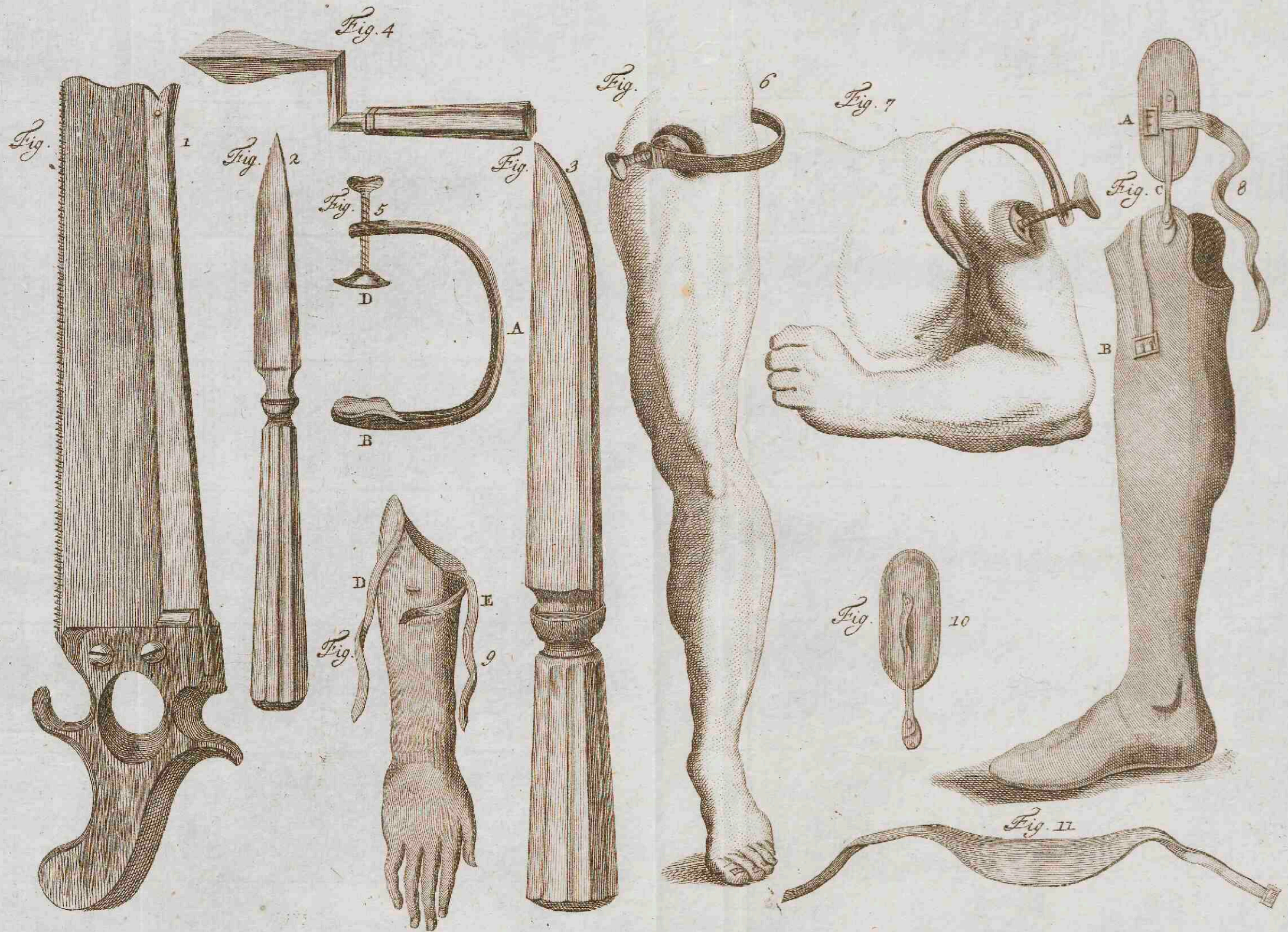
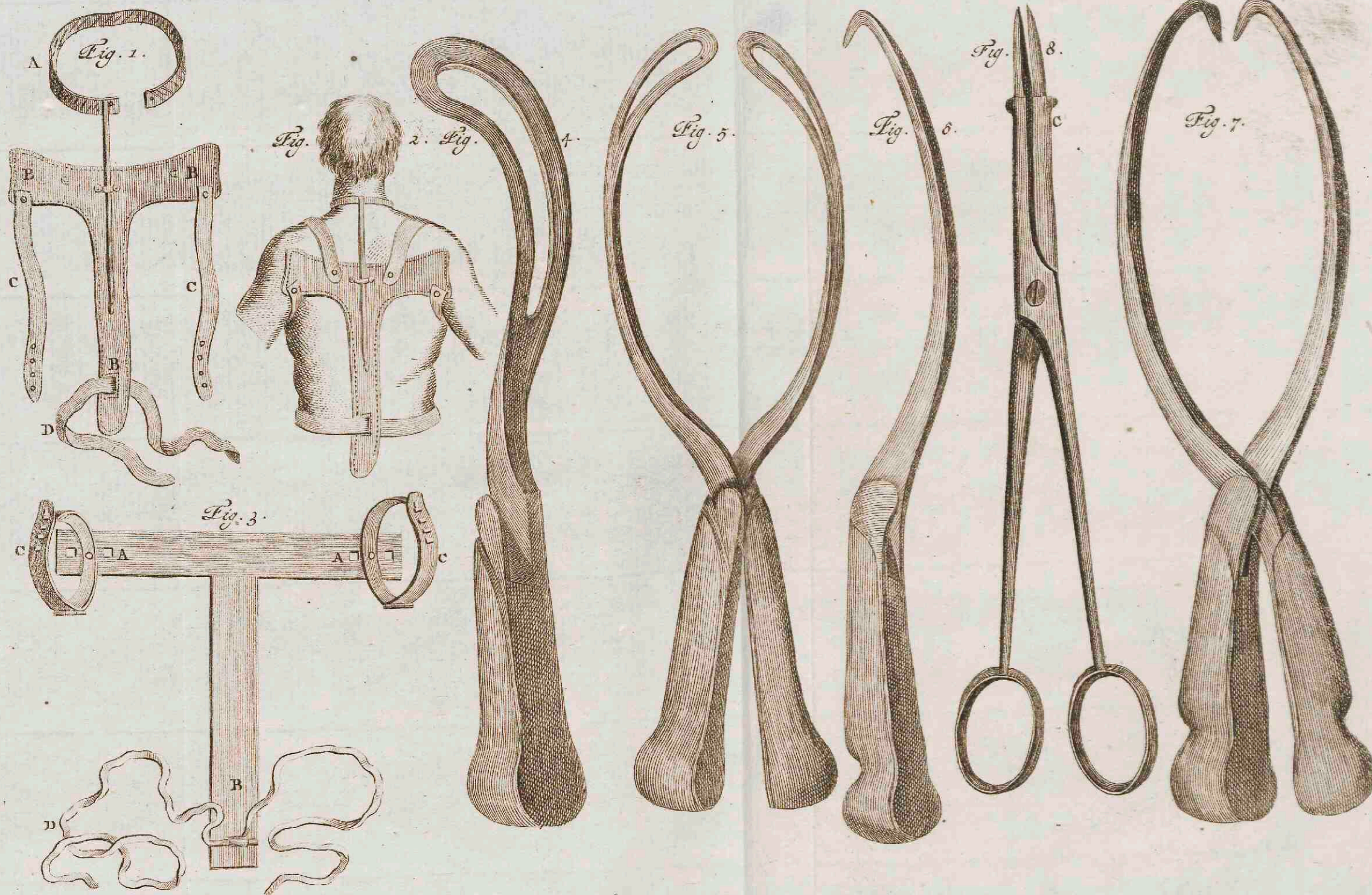

Fig. 8.

Fig. 9.

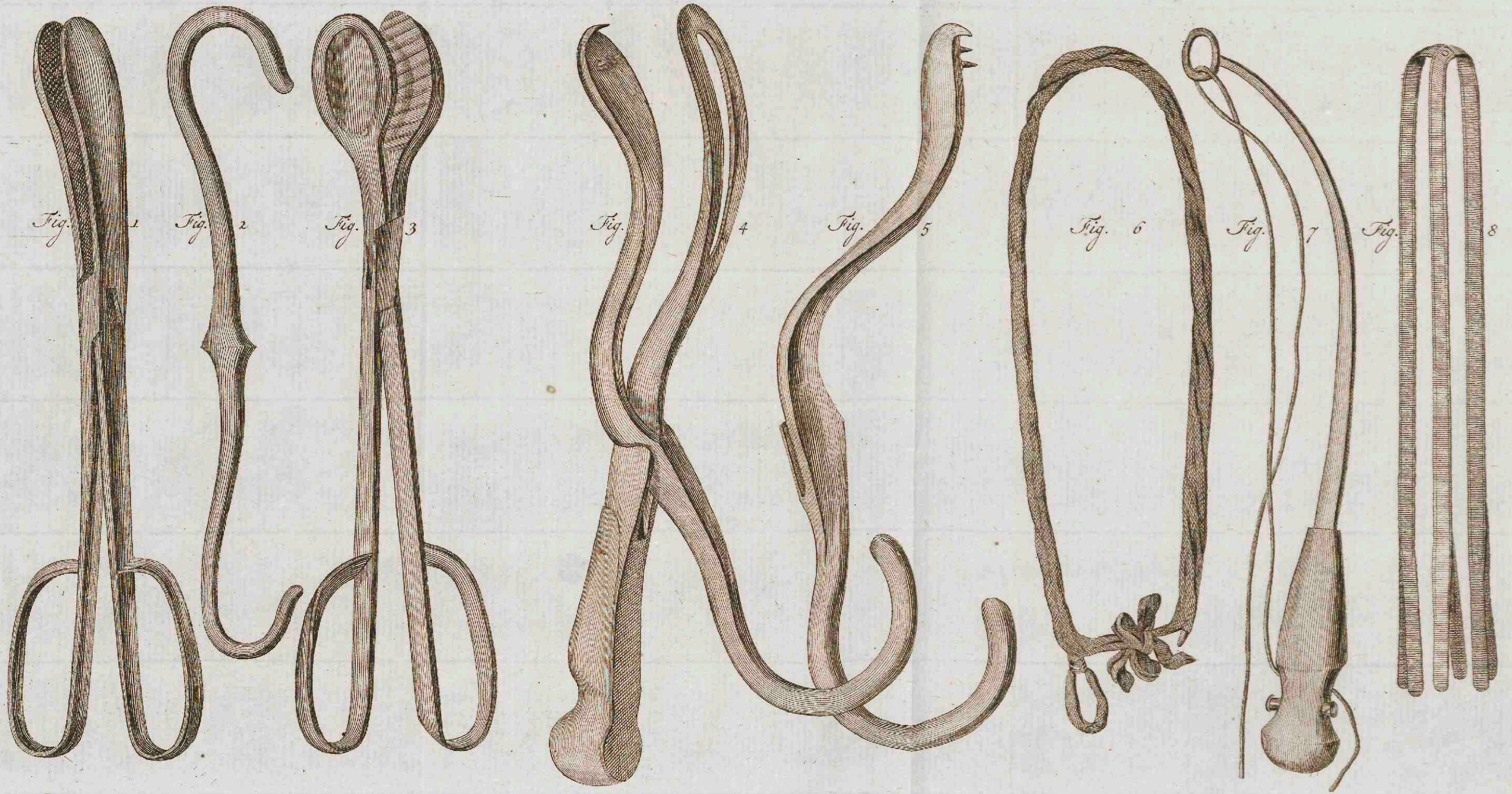

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 7.

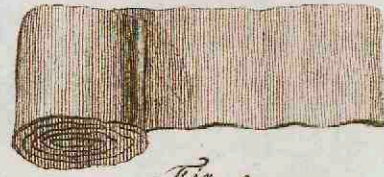

Fig. 8.

Fig. 15.

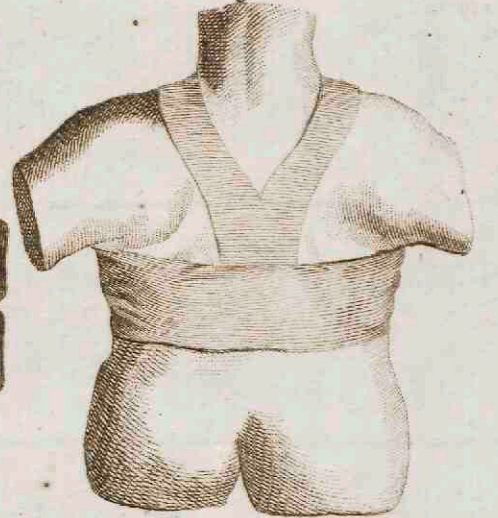

Fig. 9.

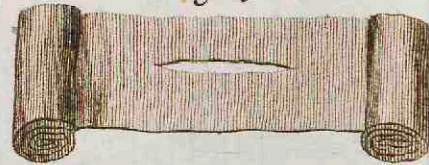

Fig. 20.

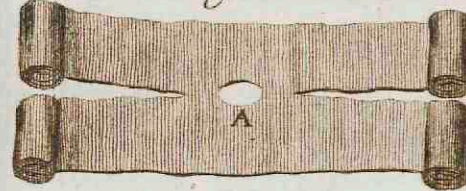

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 11.

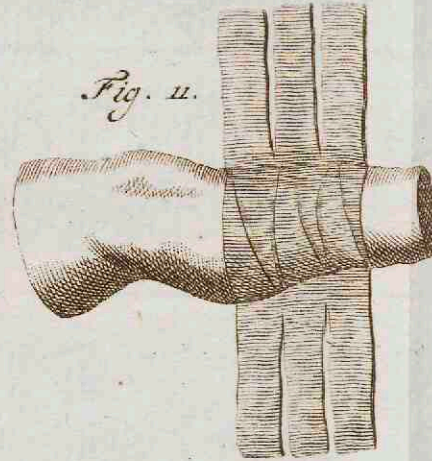

Fig. 12.

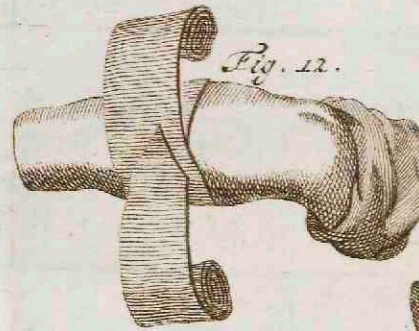

Fig. 24.

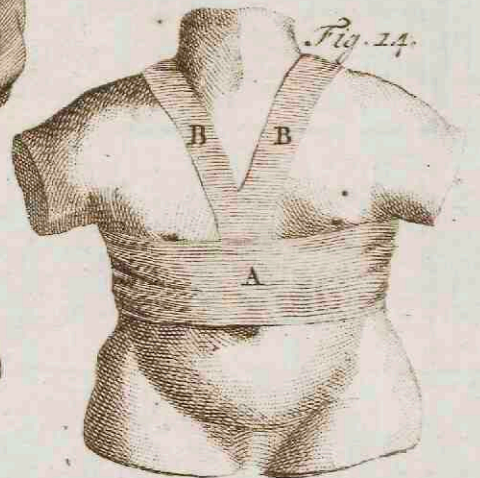

Fig. 5.

Fig. 6.

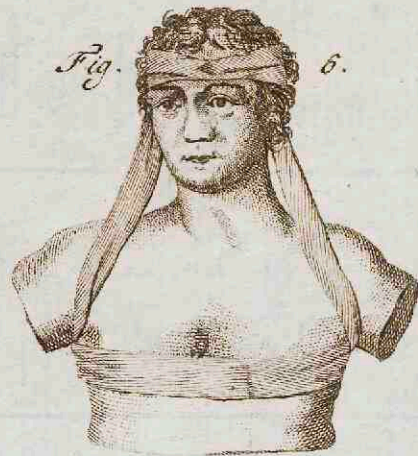

Fig. 16.

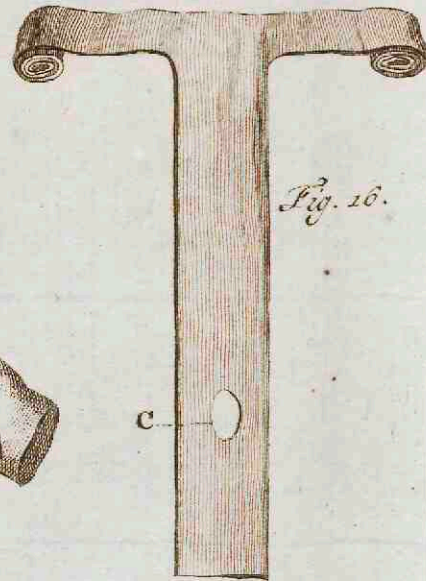

Fig. 27.

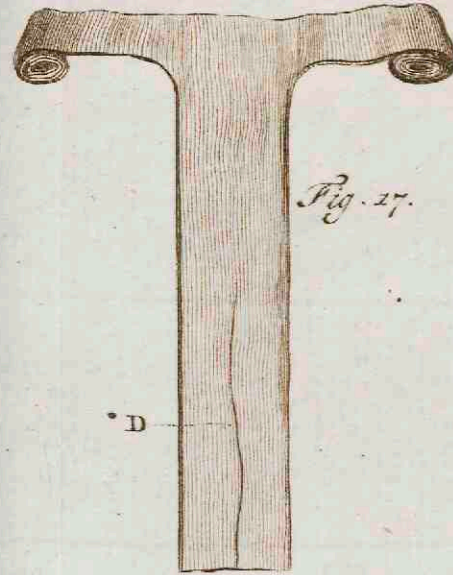

Fig. 13.

